

קיצור שלחן ערוך שלמה גנצפריד

בתוספת נספח על המצוות התלויות בארץ
מאת הרב קלמן כהנא

מפתח

השכמת הבוקר

- א: דיני השכמת הבוקר
- ב: הלכות נטילת ידיים
- ג: דין לבישת בגדיו והילוכו
- ד: הנהגת בית הכסא ודיני אשר יצר
- ה: נקיון המקום לדבר שבקדושה

ברכות השחר ותפילה

- ו: קצת דיני ברכות ודיני ברוך הוא וברוך שמו ואמן
- ז: הלכות ברכות השחר
- ח: דברים האסורים משהאיר היום עד לאחר שיתפלל
- ט: הלכות ציצית
- י: הלכות תפילין
- יא: הלכות מזוזה
- יב: הלכות הכנת הגוף לתפילה ומקומות שראוי להתפלל שם
- יג: דיני קדושת בית הכנסת ובית המדרש
- יד: דיני פסוקי דזמרה
- טו: דיני דברים שבקדושה ודיני ש"ץ
- טז: דיני ההפסקות בקריאת שמע וברכותיה
- יז: דיני קריאת שמע
- יח: הלכות תפילת שמונה עשרה
- יט: דיני משיב הרוח וטל ומטר ויעלה ויבוא ועננו
- כ: דיני חזרת הש"ץ
- כא: דין מי שלא התפלל היאך ישלימנה
- כב: דיני תחנון

כג: קצת דיני קריאת ספר תורה
כד: אם נמצא טעות או פסול בספר תורה
כה: דיני אשרי ובא לציון עד גמר התפילה
כו: דיני קדיש יתום

הנהגת האדם

כז: הלכות תלמוד תורה
כח: הלכות ספר תורה ושאר ספרי קודש
כט: מידות שירגיל בהם האדם את עצמו
ל: איסור רכילות
לא: שכל כוונות האדם יהיו לשם שמים
לב: שמירת הגוף על פי הטבע
לג: דברים האסורים משום סכנה
לד: הלכות צדקה

הכנות האוכל

לה: הלכות חלה
לו: הלכות מליחה
לז: הלכות טבילת כלים
לח: הלכות פת גוים

סעודה וברכותיה

לט: דין מי שרוצה לאכול או לשתות קודם הסעודה
מ: הלכות נטילת ידים לסעודה
מא: הלכות בציעת הפת וברכת המוציא
מב: הלכות סעודה
מג: הלכות ברכות לדברים שאוכלים ושותים בתוך הסעודה
מד: הלכות מים אחרונים וברכת המזון
מה: הלכות ברכות הזימון
מו: הלכות מאכלות אסורות
מז: הלכות סתם יינם והכשר הכלים ממנו

הלכות ברכות

- מח: הלכות ברכות על מאכלים מחשמת מיני דגן
- מט: דין ברכת היין וברכת הטוב והמטיב
- נ: כללים בברכה ראשונה מברכות הנהנין
- נא: כללים בברכה אחרונה
- נב: דיני ברכת בורא פרי העץ ובורא פרי האדמה
- נג: הלכות רוטב ומשקה של פירות וירקות
- נד: דין עיקר וטפל
- נה: דין קדימה בברכות
- נו: דיני טעות בברכות
- נז: דין בירך על מאכל או משקה ואח"כ הביאו לו עוד
- נח: דין ברכת הריח
- נט: דין ברכת שהחיינו והטוב והמטיב
- ס: דין ברכות הראיה
- סא: ברכת הגומל ועוד קצת ברכות פרטיות

משא ומתן באמונה

- סב: הלכות משא ומתן
- סג: אסור להונות בדברים ולגנוב דעת הבריות
- סד: שלא לעשות סחורה בדבר האסור
- סה: הלכות ריבית
- סו: הלכות עיסקא
- סז: הלכות נדרים ושבועות
- סח: דין תפילת הדרך ושאר דברים שצריכים ליזהר בדרך

מנחה ומעריב

- טט: דיני תפילת מנחה
- ע: דיני תפילת מעריב
- עא: סדר הלילה

שבת

- עב: גודל קדושת שבת
- עג: באיזה אופן מותר לתת קודם שבת מלאכה לגוי

עד: דין המפליג בספינה
עה: דין הדלקת הנרות
עו: דיני התפילות בשבת וביום טוב
עז: דיני הקידוש והסעודות בלילה וביום
עח: הלכות קריאת ס"ת בשבת ויו"ט וחיובם
עט: דיני מפטיר
פ: קצת ממלאכות האסורות בשבת
פא: ארבע רשויות לשבת
פב: איסור העברה והוצאה מרשות לרשות
פג: היקף המחיצות לא מהני אלא כשהוקף לדירה
פד: דיני הוצאה דרך מלבוש ותכשיט
פה: דין אם נפלה דליקה בשבת
פו: דיני רחיצה
פז: דברים שצריכים ליזהר בבהמות חיות ועופות
פח: דיני מוקצה בשבת
פט: דין בסיס לדבר האסור
צ: דין עשיית חפציו בלא מלאכה
צא: דין מי שיש לו מיחוש וחולה שאין בו סכנה
צב: דין חולה שיש בו סכנה ודין אנוס לעבירה
צג: דיני יולדת
צד: דיני עירובי חצרות
צה: דיני עירובי תחומין
צו: דיני תפילת ערבית ודיני הבדלה
צז: הלכות ראש חודש וקידוש לבנה

יום טוב

צח: הלכות יום טוב
צט: דיני מוקצה ביו"ט
ק: הלכות נשיאת כפים
קא: דין הכנה מיו"ט ראשון ליו"ט שני או לחול
קב: דיני עירוב תבשילים
קג: דיני שמחת יום טוב
קד: דיני חול המועד

קה: דברים האסורים משום טירחא

קו: דיני מקח וממכר בחול המועד

חודש ניסן, פסח ואפיית המצות

קז: דיני חודש ניסן: דיני חודש ניסן

קח: דיני החיטין והקמח למצות

קט: דיני המים

קי: דיני הלישה ואפיית המצות

קיב: הלכות בדיקת וביטול חמץ

קיג: איזה חמץ אסור להשהותו בפסח ואיזה מותר

קיד: דיני ערב פסח ואפיית המצות

קיד: דין מכירת חמץ

קיטו: דיני ערב פסח שחל להיות בשבת

קיטז: דיני הגעלה

קיז: קצת דינים מלוקטים לפסח

קיח: דיני הכנת הסדר

קיט: סדר ליל פסח

קכ: הלכות ספירת העומר

תעניות ציבור

קכא: הלכות תענית ציבור

קכב: דינים מן י"ז בתמוז עד ט' באב

קכג: דיני ערב תשעה באב

קכד: הלכות תשעה באב

קכה: דיני תשעה באב שחל בשבת או באחד בשבת

קכו: לעשות זכר לחורבן

קכז: הלכות תענית יחיד

אלול, ראש השנה ויום הכיפורים

קכח: דיני חודש אלול

קכט: הלכות ראש השנה

קל: דיני עשרת ימי תשובה

קלא: דיני ערב יום כיפור

קלב: סדר ליל יום הכיפורים

קלג: הלכות יום הכיפורים

סוכה וחג הסוכות

קלד: הלכות סוכה

קלה: דיני ישיבה בסוכה

קלו: הלכות לולב ושאר המינים

קלז: דיני נטילתן וסדר ההקפות

קלח: דיני הושענא רבה, שמיני עצרת ושמחת תורה

חנוכה ופורים

קלט: הלכות חנוכה

קמ: סדר ארבע פרשיות

קמא: הלכות מגילה

קמב: הלכות משלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים וסעודת פורים

כיבוד הורים ומורים

קמג: כיבוד אב ואם

קמד: הלכות כבוד רבו וזקן ותלמיד חכם וכהן

קמה: הלכות אישות

קמו: מנהגי תענית חתן וכלה

נישואין

קמז: מנהגי החופה

קמח: יחוד שאחר הקידושין

קמט: דיני ברכת המזון בנישואין ומצות שמחת חתן וכלה

קנ: הלכות צניעות

קנא: איסור הוצאת זרע לבטלה ותיקונים למי שנכשל

קנב: איסור יחוד ושאר קרבות בנשים

קנג: הלכות נדה

קנד: סדר קביעת הוסת ודין בדיקה לפני תשמיש ולאחר תשמיש

קנה: דין פרישה סמוך לוסת והחילוקים שבין וסת לאינו קבוע

קנו: דין ראתה דם מחמת תשמיש

קנז: דיני כלה הנכנסת לחופה

קנח: דין יולדת ומפלת

קנט: דיני לבישת הליבון וספירת הנקיים

קס: הלכות חפיפה

קסא: דיני חציצה

קסב: הלכות טבילה

מילה ופדיון בכור וחינוך

קסג: הלכות מילה

קסד: הלכות פדיון בכור

קסה: דין חינוך קטנים וקצת דיני מלמד

עבודה זרה

קסו: שלא לנחש לעונן ולכשף

קסז: הלכות עבודת כוכבים ומזלות

קסח: צורות האסורות

קסט: איסור כתובת קעקע וקרחה על מת

גילוח ואיסור לא ילבש

קע: איסור גילוח פאות הראש והזקן

קעא: דברים האסורים משום לא ילבש גבר שמלת אשה

חדש, ערלה וכלאים

קעב: הלכות חדש

קעג: הלכות ערלה

קעד: הלכות כלאי האילן

קעה: הלכות כלאי בהמה

קעו: הלכות כלאי בגדים

קעז: הלכות בכור בהמה טהורה

קעח: הלכות פטר חמור

הלוואה ומשא ומתן

קעט: הלכות הלוואה

קפ: הלכות שמיטת כספים
קפא: הלכות טוען ונטען ועדות
קפב: הלכות גניבה וגזילה
קפג: הלכות נזקי ממון
קפד: הלכות נזקי הגוף
קפה: הלכות שאלה ושכירות
קפו: הלכות לא תחסום

אבידה ופקדון

קפז: הלכות אבידה ומציאה
קפח: הלכות פקדון
קפט: הלכות פריקה וטעינה

שמירת הגוף וצער בעלי חיים

קצ: הלכות שמירת הגוף ובל תשחית
קצא: איסור צער בעלי חיים ואיסור סירוס

חולה, מת והלוויה

קצב: דין החולה והרופא ובמה מתרפאין
קצג: הלכות ביקור חולים
קצד: דיני גוסס ושמירת המת
קצה: הלכות קריעה
קצו: הלכות אונן בחול ובשבת וביו"ט
קצז: דין התכריכין והטהרה
קצח: הלכות הוצאת המת והליתיו וצדוק הדין
קצט: דין הקבורה ובית הקברות
ר: דין הקבורה ביום טוב
רא: דין המאבד עצמו לדעת ושאר רשע שמת
רב: הלכות טומאת כהן

אבלות

רג: על איזה קרוב ותינוק מתאבלין
רד: אימתי מתחילה האבלות

רה: דין סעודת הבראה
רו: דין שמועה קרובה ושמועה רחוקה
רז: דיני ניום אבלים
רח: שהאבל אסור במלאכה
רט: איסור רחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המיטה
רי: איסור תלמוד תורה ושאלת שלום
ריא: שאר דברים שהאבל אסור בהם
ריב: דברים האסורים משום שמחה גם לאחר שבעה
ריג: שהאבל אסור לישא אשה
ריד: מתי האבל יכול לצאת מביתו
רטו: שלא להתקשות על המת יותר מדי
רטז: דין מקצת יום שביעי ומקצת יום שלושים ודין י"ב חודש
ריז: דין מי שלא נהג אבלות
ריח: דין עדות לאבלות
ריט: דין אבלות בשבת ויו"ט
רכ: דין שהרגלים מבטלין גזירת שבעה ושלושים
רכא: דין תענית יאר צייט

הלכות שמיטת קרקעות הרב קלמן כהנא

הלכות שמיטת קרקעות
שנת השמיטה
המלאכות האסורות
סיקול
חרישה וחפירה
זיבול ודיור
זריעה ונטיעה
השקאה
זמירה - כריתת ענפים ועצים
העבודות האחרות
קצירה ובצירה והעבודות שלאחר כן
דין פרי האדמה

דין קדושת שביעית בכללו
הפקר פירות כרמו ופרדסו ושדהו ודין נעבד
דין סחורה בפירות שביעית
באיזה מינים נוהג דין פירות שביעית
איך משתמשים בפירות שביעית
דין ביעור
שביעית בשדה נכרי ובפירותיו
ר"ה לשמיטה והפרקים למעבר משנה לשנה ודין המעשרות בשביעית
סיוע לחשוד על השביעית

סימן א: דיני השכמת הבוקר

סעיף א

שויתי ה' לנגדי תמיד הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים ההולכים לפני האלהים, כי אין ישיבת האדם תנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו, כמו ישיבתו, תנועותיו ועסקיו, כאשר הוא לפני מלך גדול. וכן אין דיבורו והרחבת פיו בהיות עם אנשי ביתו וקרוביו, כמו בהיותו במושב המלך. כי אז משגיח בודאי על כל תנועותיו ודיבוריו, שיהיו מתוקנים כראוי. כל שכן כאשר ישנים האדם אל לבו, כי המלך הגדול הקדוש ברוך הוא, אשר מלא כל הארץ כבודו, עומד עליו ורואה במעשיו, כמו שנאמר אם יסתר יש במסתרים ואני לא אראנו, נאום ה'; הלא את השמים ואת הארץ אני מלא! בודאי מיד תגיע אליו היראה וההכנעה, מפחד השם יתברך ויבוש ממנו.

סעיף ב

וגם בשכבו על משכבו ידע לפני מי הוא שוכב; ומיד כשיעור משנתו, יזכור חסדי ה' יתברך שמו, אשר עשה עמו, שהחזיר לו את נשמתו, אשר הפקידה אצלו עייפה, והחזירה לו חדשה ורגועה, כדי לעבוד עבודתו יתברך שמו בכל יכולתו, ולשרתו כל היום, כי זה כל האדם. כמו שאמר הכתוב חדשים לבקרים רבה אמונתך. פירושו, בכל בוקר נעשה האדם בריה חדשה, ויודה בכל לבבו להשם יתברך על זאת. ובעודו על משכבו יאמר: "מודה אני לפניך מלך חי וקים שהחזרת בי נשמתי בחמלה, רבה אמונתך". (ואף על פי שעדיין אין ידיו נקיות, יכול לומר זאת, כיון שאין בו שם ה'). ויפסיק מעט בין תיבת "בחמלה" לתיבת "רבה".

סעיף ג

יהודה בן תימא אומר: הוי עז כנמר וקל כנשר, רץ כצבי וגיבור כארי, לעשות רצון אביך שבשמים.

"עז כנמר" פירושו, שלא יתבייש מפני בני אדם, המלעיגים עליו בעבודת השם יתברך. "קל כנשר", כנגד ראות העין, לומר: שתהא קל לעצום עיניך מראות ברע. כי היא התחלת העבירה; העין רואה והלב חומד, וכלי מעשה גומרים. "רץ כצבי" כנגד הרגלים, שרגליך לטוב ירוצו. "וגיבור כארי" כנגד הלב, כי הגיבורה בעבודת הבורא יתברך היא בלב. ואמר:

שתחזק לבך בעבודתו ותתגבר על היצר לנצחו, כגיבור המתגבר על שונאו לנצחו ולהפילו לארץ.

סעיף ד

לכן צריך האדם להתגבר כארי, ומיד כשיעור משנתו (ואמר מודה אני וכו') יקום בזריזות לעבודת הבורא יתברך ויתעלה, קודם שיתגבר עליו היצר הרע בטענות ותואנות לבל יקום. ויתחכם עליו להשיאו בחורף: איך תקום עתה בבוקר השכם והקור גדול, ובקיץ ישיאנו: איך תקום ממטתך, ועדיין לא שבעת משנתך, או בטענות אחרות וכדומה. כי היצר הרע הוא יודע היטב, לצוד בני אדם במהמורות בל יקום. ולכן כל בעל נפש הירא וחרד לדבר יי, צריך להתגבר עליו ולא ישמע לו. ואף אם יכבד עליו הדבר, מפני כבודת הגוף ועצלותו, ישים מגמתו רצון מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. וישים אל לבו, כי אם היה קורא אותו איזה אדם, לאיזה עסק שירוויח בו ממון או לגבות חובו, או שהיה קורא אותו, שיציל את ממונו מן ההפסד, כגון אם נפל דליקה בעיר וכדומה, בודאי היה זריז לקום מיד, מפני אהבת ממונו ולא התרשל. וכן אם היה צריך ללכת לעבודת המלך, היה קם בזריזות ולא היה מתרשל פן יעלילו עליו, או כדי למצוא חן בעיני המלך. על אחת כמה וכמה לעבודת מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שיש לו להזהר לקום במהירות ובזריזות. והמרגיל את עצמו בדרך הזה, ארבע או חמש פעמים, לא יכבד עליו אחר כך. והבא לטהר מסייעין לו.

סעיף ה

אם אפשר לו להשכים ולקום בחצות הלילה, לעשות אז תיקון חצות מה טוב, כמו שנאמר קומי רוני בלילה לראש אשמרות וגו'. וכמו שהקדוש ברוך הוא מקונן בעת ההיא, שנאמר ה' ממרום ישאג, וממעון קדשו יתן קולו, שאג ישאג על נוהו. ואומר: אוי, לבנים, שבעונותיהם החרבתי את ביתי, ושרפתי את היכלי, והגליתים לבין האומות. ואם אי אפשר לו לקום בחצות, יתגבר על כל פנים לקום קודם עלות השחר, וכמו שאמר דוד המלך עליו השלום אעירה שחר; אני מעורר את השחר, ואין השחר מעורר אותי. וגם לאחר חצות הלילה יכול לעשות תיקון חצות, ואחר כך יעסוק בתורה, איש איש כפי יכולתו. ושיעור משניות קודם לכל דבר (ועל ידי זה זוכה לנשמה: "משנה" - אותיות "נשמה"). ואם אינו בר הכי, יעסוק בתהלים ומעמדות וספרי מוסר. וטוב מעט בכוונה מהרבה שלא בכוונה. תנא רבי חייא כל העוסק בתורה בלילה, שכינה כנגדו, שנאמר קומי רוני בלילה לראש אשמרות, שפכי כמים לבך נוכח פני ה'. פירוש: שהשכינה היא אז כנגדך. עוד אמרו רבותינו זיכרונם לברכה שכל העוסק בתורה בלילה נקרא עבד ה' כמו שנאמר כל עבדי ה', העומדים בבית ה' בלילות. ובלילות הקצרים, שאי אפשר לו להשכים כל כך, לכל הפחות יתאמץ לקום, בעוד שיהיה לו זמן להכין את עצמו, ללכת לבית הכנסת, להתפלל עם הציבור.

סעיף ו

מזמורי תהלים, וכן שאר פרשיות מתורה, נביאים וכתובים, שאינם שגורים בפי הכל לאומרם בעל פה, אפילו מי שיודע לאומרם בעל פה, יש לו להזהר שלא לאומרם בעל פה, וסומא מותר.

סעיף ז

יש למחות ביד האומרים תחינות שבמעמדות, שמסיימין "ברוך אתה ה' שומע תפלה", אלא יש לומר: ברוך שומע תפלה, בלא שם ה'.

סימן ב: הלכות נטילת ידיים

סעיף א

לפי שהאדם כאשר קם ממטתו שחרית הוא כמו בריה חדשה לעבודת הבורא יתברך שמו, לכן צריך להתקדש, וליטול ידיו מן הכלי, כמו כהן שהיה מקדש ידיו בכל יום מן הכיור קודם עבודתו. וסמך לנטילה זו מן המקרא, שנאמר "ארחץ בנקיין כפי ואסובבה את מזבחך ה' לשמיע בקול תודה" וגו'.

ועוד יש טעם לנטילה זאת, לפי שבשעת שינה שנסתלקה ממנו נשמתו הקדושה, בא רוח הטומאה ושורה על גופו, וכשניער משנתו, מסתלק רוח הטומאה מכל גופו חוץ מאצבעותיו, שאינו עובר מעליהם עד ששופך עליהם שלש פעמים מים בסירוגין. ואסור לילך ארבע אמות בלי נטילת ידים, אם לא לצורך גדול מאוד.

סעיף ב

ילבש מלבוש הראשון את הטלית בטון, שלא ילך ארבע אמות בלא ציצית. ולפי שעדיין אין ידיו נקיות, לא יברך עליו.

סעיף ג

נטילת ידים שחרית היא בדרך זו: נוטל את הכלי ביד ימינו, ונותנו לשמאלו, ושופך תחלה על יד ימין, ואחר כך נוטל את הכלי בימינו ושופך על יד שמאל, וכן יעשה שלש פעמים. וטוב ליטלם עד פרק הזרוע, אך בשעת הדחק די עד קשרי אצבעותיו, ורוחץ פניו לכבוד יוצרו שנאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם. וגם ירחץ פיו מפני הרירין שבתוכו, שצריך להזכיר את השם הגדול בקדושה ובטהרה. ואחר כך מנגב ידיו. ויזהר לנגב פניו יפה.

סעיף ד

צריך ליטול ידיו דווקא לתוך כלי. ואסור ליהנות ממי הנטילה מפני שרוח רעה שורה עליהם, וישפכם במקום שאין בני אדם הולכים.

סעיף ה

לא יגע קודם נטילה לא בפה, ולא בחוטם, ולא בעיניים, ולא באזנים, ולא בפי הטבעת, ולא במאכלים, מפני שרוח רעה השורה על הידים קודם נטילה מזיקה לדברים אלו.

סעיף ו

טוב להקפיד בנטילת ידים שחרית, בכלי ובמים ובכח גברא, כמו בנטילת ידים לסעודה (לקמן סימן מ'). אך בשעת הדחק שאין לו כראוי והוא רוצה להתפלל, יכול ליטול ידיו מתוך כל דבר, ובכל מיני מים ובלא כח גברא, ויכול לברך על נטילת ידים. ואם יש לפניו נהר, טוב יותר שיטבול בו ידיו שלש פעמים או אפילו בשלג. אבל אם אין לו מים כלל, יקנה ידיו באיזה דבר, ויברך על נקיות ידים, ודי לו לתפלה. ולכשיזדמן לו אחר כך מים וכלים הראויים - ייטול ידיו כראוי, אבל לא יברך עוד.

סעיף ז

כתיב "ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו". וכיון שצריך האדם לברך את השם בכל קרביו, אסור לברך עד שינקה את הקרבים, מצואה ומי רגלים. ובקומו בבוקר מסתמא הוא צריך לעשות צרכיו, או לכל הפחות להשתין, על כן לא יברך ברכת על נטילת ידיים בשעת נטילה, עד לאחר שינקה את עצמו, וירחץ ידיו עוד פעם אחת, ואז יברך על נטילת ידיים, ואשר יצר, וברכת התורה, וברכת אלהי נשמה וכו'.

סעיף ח

אם השכים ונטל ידיו בעוד לילה כדינו, והיה ער עד אור היום, או שהיה ישן אחר כך שנית בעוד לילה, וכן הישן ביום שתין נשמין (לערך חצי שעה), וכן הניעור כל הלילה ולא ישן שיתין נשמין, בכל אלו יש ספק אם צריכים נטילת ידיים או לא. לכן יטול ידיו שלש פעמים בסירוגין (כדלעיל סעיף ג') אבל לא יברך עליהם.

סעיף ט

אלו דברים צריכים נטילת ידיים במים: הקם מן המטה, והיוצא מבית הכסא, ומבית המרחץ, והנוטל צפרניו, והמגלח שערותיו, והחולץ מנעליו, והמשמש מטתו, והנוגע בכנה, והמפלה את בגדיו, אפילו לא נגע בכנה, והחופף ראשו, והנוגע בגופו במקומות המכוסים, והיוצא מבית הקברות, והמלוה את המת או שנכנס באהל המת, והמקיז דם.

סימן ג: דין לבישת בגדיו והילוכו

סעיף א

כתיב "והצנע לכת עם אלהיך", לפיכך צריך האדם להיות צנוע בכל אורחותיו. ולכן כשלוּבש או פושט את חלוקו, או שאר בגד שעל בשרו, ידקדק מאוד שלא לגלות את גופו אלא ילבישו ויפשיטו כשהוא שוכב על משכבו מכוסה, ואל יאמר: הנני בחדרי חדרים ובחשיכה מי רואני, כי הקדוש ברוך הוא מלא כל הארץ כבודו וכחשיכה כאורה לפניו יתברך שמו, והצניעות והבושת מביאין את האדם לידי הכנעה לפניו יתברך שמו.

סעיף ב

אין הולכים בחוקות עובדי כוכבים ולא מתדמים להם, לא במלבוש ולא בשיער וכיוצא בהן, שנאמר ולא תלכו בחוקות העובדי כוכבים, ונאמר בחוקותיהם לא תלכו, ונאמר השמר לך פן תנקש אחריהם. לא ילבוש מלבוש המיוחד להם לשום גאות והוא מלבוש שרים, ולדוגמא, הא דאמרינן בגמרא דאסור לישראל להתדמות להם, אפילו ברצועות המנעל, שאם היה דרכם לקשור כך, ודרך ישראל בעניין אחר, או שהיה מנהגם להיות להם רצועות אדומות, ושל ישראל שחורות, משום דצבע שחור מורה על ענות ושפלות וצניעות, אסור לישראל לשנות. ומזה ילמוד כל אדם לפי מקומו ושעתו, שהמלבוש העשוי ליוהרא ופריצות, לא יעשה הישראל כן, אלא מלבושו יהיו עשויין בעניין המורה על הכנעה וצניעות, הכי אמרינן בספרי, שלא תאמר הואיל והן יוצאים בארגמן אף אני אצא בארגמן, הואיל והן יוצאים בקלוסין (כלי זיין) אף אני אצא בקלוסין, שדברים הללו דברי שחץ וגאווה הם, ולא כאלה חלק יעקב, אלא דרכם להיות צנועים וענוים, ולא לפנות אל רהבים. וכן כל דבר שנהגו למנהג ולחוק, דאיכא למיחש שיש בו שמץ עבודת כוכבים, לא יעשה ישראל כן. וכן לא יגלח ולא יגדל שערות ראשו כמו הם, אלא יהא מובדל מהם, במלבושו,

ובדיבורו ובשאר מעשיו, כמו שהוא מובדל מהם במדעו ובדעותיו. וכן הוא אומר ואבדיל אתכם מן העמים.

סעיף ג

לא ילבוש בגדים יקרים, כי דבר זה מביא את האדם לידי גאווה, ולא בגדים פחותים מאוד או מלוכלכים, שלא יתבזה בעיני הבריות, אלא יהיו לו בגדים ממוצעים ונקיים. לעולם ימכור אדם אפילו קורות ביתו ויקח מנעלים לרגליו.

סעיף ד

לפי שמצינו שהימין היא חשובה בתורה: לעניין עבודה, ולעניין בוהן יד ובהן רגל של מילואים, ושל מצורע, ולעניין מצוות חליצה; לכן בלבישה וכן בשאר דברים, לעולם יקדים של ימין לשל שמאל, ובחליצת המנעלים ושאר בגדים, יחלוץ של שמאל תחלה (שזהו כבודה של ימין). ואך לעניין קשירה, השמאל חשובה יותר, מפני שקושרים עליה את התפילין; ולכן כשצריך לקשור, יקשור של שמאל תחלה, כגון מנעלים שיש בהם קשירה, ונעל של ימין ואינו קושרו, ונעל את של שמאל וקושרו, ואחר כך קושר של ימין, וכן בשאר בגדים.

סעיף ה

יזהר מללבוש שני בגדים ביחד, משום שקשה לשכחה.

סעיף ו

אסור לילך ד' אמות, או להוציא מפיו דבר שבקדושה בגילוי הראש. וגם הקטנים צריכים להרגילים לכסות ראשם, כי היכי דתיהוי עלייהו אימתא דשמיא. כדמצינו ברב נחמן בר יצחק:

אימיה דרב נחמן בר יצחק, אמרו לה כלדאי (חוזים בכוכבים), בריך גנבא הוה, לא שבקתיה גלויי רישא, אמרה ליה: כסי רישך, כי היכי דתיהוי עלך אימתא דשמיא וכו'.

סעיף ז

אסור לילך בקומה זקופה וגרון נטוי, כעניין שנאמר ותלכנה נטויות גרון וגו'. ומכל מקום לא יכוף ראשו יותר מדאי, אלא במדה בינונית, בכדי שיראה את הבא כנגד פניו, וגם יראה מדרך כף רגלו. גם ממהלכו של אדם ניכר, אם חכם ובעל דעה הוא, או שוטה וסכל, וכן אמר שלמה בחכמתו וגם בדרך כשהסכל הולך לבו חסר, ואמר לכל סכל הוא, הוא מודיע לכל על עצמו שהוא סכל.

סעיף ח

יש ליזהר שלא ילך איש בין שתי נשים וכן לא יניחו האנשים שתלך ביניהם אשה.

סעיף ט

לא ילך בין שני כלבים או שני חזירים, וכן לא יניחו האנשים שילך ביניהם כלב או חזיר.

סימן ד : הנהגת בית הכסא ודיני אשר יצר

סעיף א

ירגיל את עצמו לפנות ערב ובוקר, שהוא דרך זריזות ונקיות. אם אינו יכול לפנות, ילך ד' אמות, וישב ויעמוד עד שיפנה, או יסיח דעתו מדברים אחרים. המשהה נקביו עובר משום בל תשקצו ואם משהה מלהטיל מים בעת צרכו, עובר גם משום לא יהיה בך עקר.

סעיף ב

יהא צנוע בבית הכסא, לא יגלה את עצמו עד שישב, וגם אז יצמצם שלא לגלות רק מה שמוכרח לו לגלות, שלא לטנף את בגדיו, ויזהר בזה גם בלילה כמו ביום, אם נפנה במקום מגולה שאין שם מחיצות, יכוון שיהא פניו לדרום, ואחוריו לצפון, או איפכא, אבל בין מזרח למערב אסור, ואם יש מחיצה יכול לפנות בכל עניין אם אחוריו לצד המחיצה. ולהשתין מותר בכל עניין. לא יפנה בפני שום אדם, ואפילו בפני נכרי אסור, אבל להשתין מותר, אפילו ביום בפני רבים, ואם צריך לכך, משום דאיכא סכנה אם יעצור את עצמו, ומכל מקום יש לו להסתלק לצדדים.

סעיף ג

לא יפנה בעמידה, ולא יאנס לדחוק עצמו יותר מדאי שלא ינתק שיני הכרכשתא, ולא ימהר לצאת מבית הכסא, עד אשר ברור לו שאינו צריך עוד. וכשמטיל מים בעמידה, ישגיח שלא ינתזו על מנעליו ובגדיו. ויזהר מאוד, שלא לאחוז בידיו במילתו.

סעיף ד

בבית הכסא אסור להרהר בדברי תורה, לכן בהיותו שמה, טוב שיהרהר בעסקיו ובחשבנותיו, שלא יבא לידי הרהור תורה או הרהור עבירה חס ושלום. ובשבת שאין להרהר בעסקיו, יהרהר בדברים נפלאים שראה ושמע וכדומה.

סעיף ה

יזהר לקנח את עצמו יפה, כי אם יש לו אפילו משהו צואה בפי הטבעת, אסור לו לומר שום דבר שבקדושה. לא יקנח ביד ימין מפני שקושר בה התפילין, ואיטר יד, יקנח בשמאל ידיה, שהיא ימין של כל אדם.

סעיף ו

בכל פעם שנפנה או שמטיל מים, ואפילו רק טפה אחת, ירחוץ ידיו במים ויברך ברכת אשר יצר. אם הטיל מים או נפנה, ושכח מלברך אשר יצר, ואחר כך שוב הטיל מים או נפנה, ונזכר שבראשונה לא בירך, אינו צריך לברך רק פעם אחת. ומי ששותה סם המשלשל ויודע שיצטרך לפנות כמה פעמים, לא יברך עד לאחר הגמר.

סימן ה : נקיון המקום לדבר שבקדושה

סעיף א

כתיב "וכסית את צאתך כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך וגו' והיה מחנך קדוש, ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך". מכאן למדו רבותינו זיכרונם לברכה, שבכל מקום אשר ה' אלהינו מתהלך עמנו, דהיינו כשאנו עוסקים בדבר שבקדושה, כגון קריאת שמע, תפלה, תורה וכדומה, צריך להיות המחנה קדוש, שלא תהא צואה מגולה שם, ושלא יראה דבר ערוה כנגד פניו של אדם הקורא או מתפלל.

סעיף ב

ואפילו להרהר בדברי קדושה, במקום צואה או מי רגלים או כל דבר שהוא מסריח אסור, עד שיכסה אותה, כמו שנאמר "וכסית את צאתך". או שיטיל לתוך מי רגלים של פעם אחת רביעית מים, לא שנא היו הם בכלי תחלה ונותן עליהם מים, ולא שנא היו המים בכלי תחלה, ולמי רגלים של שני פעמים, צריכים ב' רביעיות מים, וכן לעולם. ואפילו אם נבלעו מי הרגלים, כל שיש שם עדיין קצת לחלוחית מהם, צריך לשפוך שם מים.

סעיף ג

אם יש צואה על בשרו, אף על פי שמכוסה בבגדיו, אסור בדברי קדושה, שנאמר כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך, בעיני שיהיו כולם נקיים, ויש מקילים בזה, אבל הנכון להחמיר. ואם יש לו אפילו מעט צואה בפי הטבעת אף על פי שהיא מכוסה, לכולי עלמא לא מהני, מפני שבמקומה זוהמתה מרובה.

סעיף ד

צריכים ליזהר שבכל מקום שיש להסתפק שיש שם צואה או מי רגלים, לא יאמר שם שום דבר שבקדושה, עד שיבדוק את המקום. ואין להתפלל בבית, אם בעליה יש מקום מטונף.

סעיף ה

תינוק שאחרים בימיו יכולים לאכול כזית מיני דגן אפילו על ידי תבשיל, בכדי שגדול אוכל שיעור פרס, מרחיקין מצואתו וממי רגליו. וטוב וישר להרחיק גם מצואת קטן בן ח' ימים.

סעיף ו

צואת אדם, אף על פי שאין לה ריח רע, וכן צואת חתול ונמיה וצואת תרנגול אדומי מרחיקין מהם. ושאר צואה של בהמה חיה ועוף מסתמא אינה מסרחת אין צריכים להרחיק מהן. אבל אם מסרחת, וכן נבלה המסרחת, וכל דבר המסריח מחמת עיפוש, וכן לול של תרנגולין, מרחיקין מהן, וכן מרחיקין ממים סרוחים. ומי משרה, ששורין בהן פשתן, או קנבוס סתמן מסריחין, וצריכים להרחיק מהן כמו מן הצואה.

סעיף ז

צואה יבשה כל כך, שהיא נפרכת על ידי גלילה, הרי היא כעפר, והוא שלא יהא בה ריח רע, אבל אם נקרשת מחמת הקור, כיון שיכולה לחזור לקדמותה בזמן החום, עדיין שם צואה עליה. וצואה שנתכסה בשלג, חשוב כיסוי.

סעיף ח

עד כמה מרחיקין, היתה צואה מאחוריו, צריך להרחיק ממקום שכלה הריח, ד' אמות, ואפילו אם הוא אינו מריח, צריך להרחיק שיעור זה כאילו היה מריח. ואם הצואה אינה מסרחת, די אם מרחיק ממנה ד' אמות, ואם הצואה מלפניו, צריך להרחיק כמלא עינו. ואפילו בלילה צריך להרחיק כשיעור שהיה יכול לראותה ביום, ואם היא מן הצדדים, יש להחמיר כאלו היתה בפניו, ויטה את עצמו כדי שתהא לאחוריו.

סעיף ט

בית שמתפללים בו בציבור, ונמצא שם צואה, אף על פי שהיא אחורי השליח ציבור ורחוקה ממנו יותר מד' אמות ממקום שכלה הריח, מכל מקום צריך הוא לשתוק ולהמתין עד שיוציאוה או יכסוה, מפני שאי אפשר שלא תהא לאחד מן הציבור תוך ד' אמות ממקום שכלה הריח, ואסור לו לשמוע ולכוון למה שאומר השליח ציבור.

סעיף י

מי שהתפלל, ומצא אחר כך שיש שם צואה, אם המקום ההוא היה ראוי להסתפק בו שמא יש שם צואה, והוא פשע ולא בדק, כיון שתפילת שמונה עשרה היא במקום קרבן הווה ליה, זבח רשעים תועבה, וצריך לחזור ולהתפלל שמונה עשרה. וכן קריאת שמע שהוא מדאורייתא, ואין בו חשש ברכה לבטלה, חוזר וקורא, אבל בלא הברכות, וכן שאר הברכות שאמר שם, ואפילו ברכת המזון, אינו חוזר ומברך, ואם אין המקום ראוי להסתפק בצואה, דאז לא פשע, אפילו בתפלה יוצא בדיעבד, ואם נמצאו מי רגלים, אפילו המקום ראוי להסתפק, יוצא בדיעבד גם בתפלה.

סעיף יא

יצא ממנו ריח מלמטה, אסור בדבר שבקדושה עד שיכלה הריח, ואם יצא מחברו, גם כן צריך להמתין; רק אם הוא עוסק בלימוד תורה, אינו צריך להמתין, בשביל ריח שיצא מחברו.

סעיף יב

בית הכסא, אף על פי שיש לה מחיצות ואין בה צואה, צריך להרחיק ממנה, ולכן ספסל העשוי עם נקב, שמעמידים תחתיו גרף לפנות עליו, אף על פי שהוציאו את הגרף, וכסו את הנקב בדף, מכל מקום יש לספסל זה דין בית הכסא, וצריכים להוציאו מן הבית או לכסותו כולו, אך אם הוא כסא המיוחד לישיבה, ומכוסה בכר לישב עליו, ורק לעת הצורך מסירים את הכר ונפנים שם, ושוב מחזירים עליו את הכר, בזה יש להקל.

סעיף יג

גרף של רעי, ועביט של מי רגלים, אם הם של חרס או של עץ, דינם כבית הכסא ואף על פי שהם נקיים ואין להם ריח רע, ואפילו נתן לתוכן מים, או שכפאן על פיהם, לא מהני, ואפילו נתנם תחת המטה, לא מהני (שמיטות שלנו אינן חוצצות), אלא צריך להוציאן מן הבית או לכסותן. ואם הם של מתכות או זכוכית. אם הם רחוצים יפה ואין בהם ריח רע, אין צריך להרחיק מהם. פי חזיר, כיון שדרכו לנקר בצואה, דינו כגרף של רעי, ואפילו עולה מן הנהר, אין הרחיצה מועלת לו.

סעיף יד

בבית המרחץ גם כן אסור לדבר או להרהר בדבר שבקדושה. ואסור להזכיר שמות המיוחדים להקדוש ברוך הוא אפילו בלשון חול (כגון "גאט" בלשון אשכנז או "בוגא" בלשון פולין ורוסיה) בבית המרחץ או במבואות המטונפות. וכן אסור ליתן שם שלום לחברו. כי שלום הוא שמו של הקדוש ברוך הוא, שנאמר ויקרא לו ה' שלום ואדם ששמו שלום, יש אוסרים לקרותו שם בשמו. ויש מתירים כיון שאינו מכוין על ענין השלום, אלא להזכרת שמו של אותו אדם. וכן נוהגים להקל, וירא שמים יש לו להחמיר.

סעיף טו

אסור לדבר דברי תורה וקדושה נגד ערווה, בין שלו בין של אחר, ואפילו מקטן וקטנה, (רק לצורך מצות מילה, מותר לברך נגד ערות התינוק) ואפילו אם עוצם עיניו, שלא לראות את הערווה, לא מהני כיון שהיא נגדו. אלא יטה פניו וגופו מכנגדה.

סעיף טז

גוף האישה, כל מקום שדרכה להתכסות, אם נתגלה שם שיעור טפח, וכן שערות של אישה נשואה, אשר דרכה לכסותן, אם נתגלה קצת מהן, חשוב כמו ערווה לגבי איש. ואין חילוק בין שהיא אשתו או אישה אחרת, אבל לגבי אישה אחרת לא חשיבי כמו ערווה. קול זמר מאישה חשוב גם כן ערווה. ומכל מקום בשעת הדחק, שהוא שומע נשים מזמרות, ואי אפשר לו למחות, לא יתבטל משום זה מקריאת שמע ותפלה ותורה, אלא יתאמץ לכוון כל לבבו לקדושה שהוא עוסק בה, ולא ייתן לב עליה.

סעיף יז

אם לבו רואה את הערווה שלו. אף על פי שהערווה היא מכוסה, כגון שהוא לבוש בחלוק, גם כן אסור לו לומר כל דבר שבקדושה, אלא צריך להיות לבוש במכנסים, שהם מדובקים על גופו או יאזור באזור או יניח זרועותיו על חלוקו כדי להפסיק בין לבו לערוותו. ואישה אינה צריכה לזאת.

סימן ו: קצת דיני ברכות ודיני ברוך הוא וברוך שמו ואמן

סעיף א

קודם שיברך איזה ברכה, צריך הוא לדעת איזה ברכה שהוא צריך לברך, כדי שבשעה שהוא מזכיר את השם יתברך שהוא עיקר הברכה, ידע מה שיסיים. ואסור לעשות שום דבר בשעה שהוא מברך ולא יברך במהירות אלא יכוון פירוש המלות. וזה לשון ספר חסידים. כשהוא נוטל ידיו או שמברך על הפירות או על המצות השגורות בפי כל האדם, יכוון לבו לברך בשם בוראו, אשר הפליא חסדו עמו ונתן לו הפירות או הלחם ליהנות מהם וצוהו על המצווה. ולא יעשה כאדם העושה דבר במנהג, ומוציא דברים מפיו בלא הגיון הלב, ועל דבר זה חרה אף ה' ושלח ביד ישעיה ואמר: יען כי ניגש העם הזה, בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחוק ממני, ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה. אמר הקדוש ברוך הוא לישעיה: ראה מעשי בני כי אינו אלא לפנים ומחזיקים בה, כאדם שמחזיק ונוהג מנהג אבותיו בידו: באים בביתי ומתפללים לפני, תפלות הקבועות כמנהג אבותיהם לא בלב שלם. הם מנקים את ידיהם ומברכים על נטילת ידים ובוצעים ומברכים ברכת

המוציא. שותים ומברכים כמו שהדבר שגור בפיהם. אף בעת שהן מברכים, אינן מתכוונות לברכני. לכן על כן חרה אפו ונשבע בשמו הגדול, לאבד חכמת חכמיו היודעים אותו ומברכים אותו במנהג ולא בכוונה, דכתיב בתריה לכן הנני יוסיף כו' ואבדה חכמת חכמיו כו' לפיכך הזהירו חכמים על הדבר ואמרו עשה דברים לשם פועלם וכו' עד כאן לשונו. וראוי לאדם שירגיל את עצמו לומר את הברכות בקול רם כי הקול מעורר את הכוונה.

סעיף ב

כשהוא מברך יהא פיו נקי מן הרוק, וגם שאר דבר לא יהא בתוך פיו, שנאמר "ימלא פי תהלתך".

סעיף ג

אסור להוציא שם שמים לבטלה, וכל המוציא שם שמים לבטלה עובר על מצות עשה, דכתיב 'את ה' אלהיך תירא' וכתיב 'אם לא תשמור וגו' ליראה את השם הנכבד והנורא' וזהו מכלל היראה שלא להזכיר שמו הגדול כי אם בדרך שבח וברכה במה שהוא מחויב, או בדרך לימוד. ויירא ויזדעזעו אבריו בשעה שהוא מזכיר את השם יתברך שמו. אבל לא להוציאו חס ושלום לבטלה. ולא שם המיוחד בלבד, אלא כל השמות המיוחדים לשמו יתברך. ולא לבד בלשון הקודש אסור אלא אפילו בכל לשון אסור.

והמקלל את חברו או את עצמו בשמו יתברך או בכינוי (כינוי הוא מה שמשבחים בו הקדוש ברוך הוא, כמו הגדול, הגיבור, והנורא, הנאמן, האדיר, והחזק והאמיץ, העוז, חנון, ורחום, קנא, ארך אפים, ורב חסד) בכל לשון חייב מלקות. ובעונותינו הרבים רוב המון עם אינם נזהרים ואומרים בלשון אשכנז "גאט זאל איהם שטראפען" וכדומה. ועוברים בזה על לאו של תורה. ואם קלל בלא שם ובלא כינוי, או שהייתה הקללה באה מכלל הדברים כגון שאמר "אל יהיה פלוני ברוך לה" וכדומה אף על פי שאינו חייב מלקות, איסורא מיהו איכא. וכן אסור לכתוב בשום מכתב "שמו יתברך" בכל לשון, ורבים טועים, וכותבים "שמו יתברך" בלשון אשכנז, או שכותבים תיבת "אדיע" והוא לשון צרפת, וביאורו "עם ה'" והוא איסור גמור, כי לאחר זמן יתגלגל המכתב באשפה, ודבר זה גורם עניות בישראל, מה ששם שמים מצוי, ומכל שכן בביזיון חס ושלום, וצריכים התחכמות והתאמצות לבטל זאת.

כשבא לו רוק בתוך פיו, ירוק תחלה ואחר כך יאמר את השם, ולא שיאמר את השם, ואחר כך ירוק. וכן כשמנשק את הספר, ירוק תחלה ולא אחר כך. כשרוצה להזכיר את "השם", יאמר תיבת השם, ולא כמו שטועים ההמון ואומרים "אדושם" כי אין זה דרך כבוד של מעלה.

סעיף ד

צריכים ליזהר שלא לברך חס ושלום ברכה לבטלה. או לגרום לעצמו לברך ברכה שאינה צריכה. ואם נכשל וברך ברכה לבטלה, וכן בעניין אחר אם נכשל, והוציא שם שמים לבטלה, יאמר אחריה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ואם מיד לאחר שהזכיר את השם נזכר שאינו צריך לברך, יסיים "למדני חקיך" שזהו פסוק שלם והוי כמו לימוד ולא לבטלה. ואם התחיל גם תיבת אלהינו, ונזכר מיד לאחר שאמר אלהי ולא גמר לומר "נו", יסיים ויאמר: ישראל אבינו מעולם ועד עולם (שזהו גם כן לשון הפסוק, בדברי הימים א' כ"ט י') ומכל מקום יאמר גם בזה, ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

סעיף ה

ברך על המים, ושמע שיש מת בשכונה, והמנהג הוא לשפוך המים שבשכונת המת מפני הסכנה, מכל מקום כיון שבירך ישתה מעט, שלא תהא ברכתו לבטלה. ואל ידאג מפני הסכנה, כי שומר מצווה לא ידע דבר רע ולאחר ששתה מעט ישפוך השאר.

סעיף ו

כל הברכות, חוץ מברכת המזון, אם נסתפק בהם אם אמרם או לא אמרם, אינו חוזר ומברך.

סעיף ז

חייב אדם לברך בכל יום מאה ברכות לפחות, ודוד המלך תקן זאת, רמז לדבר, "נאום הגבר הוקם על" - "על" בגימטריא ק', וסמך מן התורה, "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה'" וגו', אל תקרי "מה" אלא מאה, הן מאה ברכות, שהן ליראה את ה' ולאהבה אותו, ולזכרו תמיד על ידי הברכות שמברכים. הקללות שבמשנה תורה הן צ"ח, וכתוב גם כל חלי וכל מכה. הרי ק'. וק' ברכות שאנו מברכים בכל יום, מגינות עלינו להינצל מהן. ובשבת ויום טוב וכן בתענית, שחסרים מן מאה ברכות, משלימים במה שמכוונים לברכות השליח ציבור, בחזרת התפלות וברכות הקוראים בתורה, והמפטירים, ועונים אחריהם אמן. וגם ברכת הנהנין.

סעיף ח

כל ברכה שאדם שומע מחברו. כששומע אומרו "ברוך אתה ה'", הוא אומר: ברוך הוא וברוך שמו. וכשגומר את הברכה, צריך לומר אמן. ופירוש אמן הוא אמת. ויכוון בלבו: אמת הוא הברכה שבירך המברך, ואני מאמין בזה. ובברכות שיש בהן גם כן תפלה, כגון בברכות שמונה עשרה, מן אתה חונן עד המחזיר שכינתו לציון, ובברכת שים שלום, יכוון באמירת אמן לשני דברים, אמת היא הברכה, ויהי רצון שיאמנו הדברים במהרה. ובקדיש שאינו אלא תפלה על העתיד, יכוון רק לבקשה, שיאמן הדבר במהרה.

סעיף ט

אם השומע עומד במקום שאסור לו להספיק, לא יאמר ברוך הוא וברוך שמו, וכן אם הוא שומע ברכה, שגם הוא צריך לצאת בברכה זאת, שתהא נחשבת לו כאלו אמרה בעצמה, כגון ברכת השופר וברכות מגילה, לא יאמר ברוך הוא וברוך שמו, משום דזה הוי הפסק באמצע הברכות. ולענין עניית אמן, אם הוא עומד במקום שאינו רשאי להפסיק, יבואר אם ירצה השם לקמן.

סעיף י

צריך ליזהר מאוד שיאמר תיבת אמן כתיקונו, שלא יחטוף "האלף" ולא יבליע "הנון". גם יזהר מאוד, שלא יענה אמן, קודם שסיים המברך כל הברכה. כי זהו אמן חטופה. וגם לא יאחר מלענות אמן, דזהו אמן יתומה. אלא תכף כשסיים המברך את הברכה, יענה אמן. ולא יגביה קולו יותר מן המברך, שנאמר גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדיו.

סעיף יא

אין עונים אמן על ברכת עצמו (מלבד בברכת המזון לאחר בונה ירושלים), ואפילו מסיים ברכה אחת בשווה עם השליח ציבור, לא יענה. אבל אם הוא ברוך ברכה אחת, והשליח

ציבור ברכה אחרת, וסיימו בשווה, עונה אמן על ברכת השליח ציבור, ואם סיים ברכת ישתבח, או ברכת שומר עמו ישראל לעד, או ברכת יהללוך שלאחר הלל בשווה עם השליח ציבור, עונים גם כן אמן, (כיון שהרבה פוסקים סבירא להו, דאפילו לאחר עצמו, עונה באלו אמן).

סימן ז : הלכות ברכות השחר

סעיף א

אחר 'לעסוק בדברי תורה', יש מחלוקת הפוסקים, אם השומע יענה אמן או לא. יש אומרים שאין כאן סיום הברכה, אלא והערב וכו', גם כן נמשך למעלה. והכל הוא ברכה אחת, ועל כן אין לענות אמן, ויש אומרים דכאן הוא סיום הברכה, 'והערב נא' היא ברכה אחרת, וצריכים לענות אמן, ולכן המברך יש לו לומר ברכה זאת בלחש, שלא ישמע חברו, ויבא לידי ספיקא.

סעיף ב

ברכת "הנותן לשכנוי בינה" לא יברך, עד שיאיר היום.

סעיף ג

ברכת "פוקח עורים", יכול גם סומא לברך, שיש לו הנאה שאחרים מראים לו את הדרך, אם קדם וברך "זוקף כפופים", קודם שבירך "מתיר אסורים" שוב לא יברך "מתיר אסורים", שכבר נכלל ב"זוקף כפופים", שבכלל זקיפת הקומה היא התרת האברים.

סעיף ד

אחר "המעביר שנה מעיני ותנומה מעפעפי", אין עונים אמן, כי אין כאן סיום ברכה, אלא "ויהי רצון" שייך גם כן לברכה זאת. וסיום הברכה הוא "הגומל חסדים טובים לעמו ישראל".

סעיף ה

הניעור כל הלילה, מברך בבוקר כל ברכות השחר, חוץ מברכת על נטילת ידים שאינו מברך, וברכת אלהי נשמה, והמעביר שינה. וכן ברכת התורה, יש ספק אם יברך או לא ולכך יש לו להדר לשמוע אותן מפי אחרים, ולענות אמן.

סעיף ו

כל ברכות השחר, אם לא אמרם קודם שהתפלל, יכול לאומרם לאחר התפלה, חוץ מברכת על נטילת ידים, (דכיון שיש אומרים דנטילת ידים שחרית, נתקן משום התפלה, אם כן לאחר שהתפלל, אין עוד מקום לברכה זאת), חוץ מברכת אלהי נשמה (שכבר יצא בברכת מחיה המתים).

סעיף ז

וברכת התורה אם לא אמרן קודם התפלה, נחלקו הפוסקים אם יאמרם לאחר התפלה או לא. יש אומרים שלא יאמרם, משום שכבר נפטר באהבה רבה, (או אהבת עולם) שיש בברכה זאת גם כן מעין ברכת התורה: ותן בלבנו להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד וכו'. ויש אומרים שאין ברכת אהבה רבה פוטרת מברכת התורה, אלא אם לומד לאחר התפלה מיד בלי הפסק. לכן לכתחילה צריכים ליזהר לברך ברכת התורה קודם התפלה, ובדיעבד, אם שכח לברך קודם התפלה, ילמד איזה דבר מיד אחר התפלה, ואם גם זאת שכח, אזי מספיקא גם כן צריך לברך עוד ברכת התורה.

סעיף ח

אם קראוהו לעלות לתורה קודם שבירך ברכות התורה, אם אפשר לו לברך קודם כל ברכות התורה, וגם לומר לכל הפחות פסוק אחד, כגון יברכך וגו' יעשה כן, ואחר כך יעלה לתורה ויברך, ואם אי אפשר לו לעשות כן, יעלה כך לתורה, וכיון שבירך אשר בחר בנו וכו' לא יאמר אחר כך רק ברכת אשר קדשנו וכו' והערב נא וכו' עד לעמו ישראל, ויאמר יברכך וכו'.

סימן ח: דברים האסורים משהאיר היום עד לאחר שיתפלל

סעיף א

משעלה עמוד השחר, שהוא אור הנוצץ מן השמש במזרח, כיון שאז מתחיל זמן התפלה (שאם התפלל אז בדיעבד יצא) לכן אסור לאדם להתחיל במלאכה, או להתעסק בעסקיו, או לילך בדרך קודם שיתפלל, שנאמר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו "צדק" זו תפלה שמצדיק לבוראו, והדר וישם פעמיו לדרכי חפצו.

סעיף ב

ואסור לו לאכול או לשתות, שנאמר "לא תאכלו על הדם", לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם. וכל האוכל או שותה, ואחר כך מתפלל, עליו הכתוב אומר ואותי השלכת אחרי גווך, אל תקרי גווך אלא "גאך". אמר הקדוש ברוך הוא: לאחר שנתגאה זה, קבל עליו מלכות שמים. ואפילו לשתות קפה או תה עם סוכר וחלב אסור. ואיש זקן וחלוש, שאינו יכול לעמוד על נפשו עד עת יציאת הציבור מבית הכנסת, בפרט בשבתות וימים טובים, שמאריכים הרבה, יותר טוב להתיר לו להתפלל שחרית בביתו בנחת, ויקדש ויאכל איזה דבר, ואחר כך ילך לבית הכנסת, ויכוון לבו עם הציבור בתפלת שחרית, ויתפלל אחר כך עימהם מוסף, ולא שישתה קפה עם סוכר וכדומה בלא קבלת עול מלכות שמים תחלה. אך לצורך רפואה, מותר לאכול ולשתות קודם התפלה, שאין בה משום גאות. וכן אם אין בו יכולת לכוון דעתו בתפלה בלי אכילה ושתייה, אם ירצה יכול לאכול ולשתות קודם התפלה.

סעיף ג

יש אומרים שאפילו אם קם בחצות הלילה, אסור לו לטעום קודם שיתפלל, וכן נכון להחמיר, אך אם חלש לבו, מותר לו לאכול ולשתות איזה דבר, לחזק גופו לתורה.

סעיף ד

מים וכן תה או קפה בלא סוכר ובלא חלב, מותר לשתות קודם התפלה, אף לאחר שעלה עמוד השחר, כי אין באלו משום גאות. ואפילו בשבת ויום טוב שחייב בקידוש, מותר לשתות דברים אלו קודם התפלה, ואין הקידוש מעכבו, כיון שקודם התפלה עדיין לא הגיע זמן קידוש, שאין קידוש אלא במקום סעודה, דהיינו סמוך לאכילה והרי אי אפשר לו לאכול קודם תפלת השחר.

סעיף ה

אסור להקדים לפתח חברו, לקבל פניו, וליתן לו שלום, ואפילו לומר לו: "צפרא דמרא טב" (בוקר טוב). שנאמר חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו, כי במה נחשב הוא, כלומר, במה חשבתו לזה, שהקדמת כבודו לכבודי. ואם פגעו דרך מקרה, מצד הדין מותר ליתן לו שלום, אך נכון לשנות בלשונו, כדי שיתן לב, שהוא אסור להתעכב בדברים אחרים עד שיתפלל.

סעיף ו

אפילו ללמוד, אסור לו להתחיל משעלה עמוד השחר. אך מי שהוא רגיל לילך לבית הכנסת, ואין לחוש שיעבור הזמן, מותר לו. וכן מי שהוא לומד עם אחרים, ואם לא ילמדו עתה, יתבטלו מלימודם, מותר ללמוד עימהם, כי זכות הרבים דבר גדול הוא, ובלבד שישגיחו שלא לעבור זמן התפלה.

סימן ט: הלכות ציצית

סעיף א

גדולה מצות ציצית, שהרי הכתוב שקלה ותלה בה את כל המצות כולן. שנאמר, וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה', ציצית בגימטריא ת"ר, ח' חוטין וה' קשרים הרי תרי"ג. לכן צריך כל איש להיות נזהר, שיהיה לו טלית קטן, שיהא מלובש בו כל היום, ויהיה של צמר רחלים לבן, וגדול כשיעור, דהיינו ג' רבעי אמה באורך וחצי אמה ברוחב, ויש אומרים אמה על אמה. ואותן שעושים את הטלית קטן תפור מן הצדדים, צריכים ליזהר שיהיה מן כל צד פתוח רוב הנראה לעיניים, ואפילו על ידי קרסים לא יחובר. גם יהא כל אדם נזהר שיהיה לו טלית גדול בציצית, שיתעטף בו בשעת תפלה, ויהדר שיהיה לו טלית נאה. וכן כל המצות צריך לעשותן בהידור בכל מה שאפשר, דכתיב, זה אלי ואנוהו, ודרשינן: התנאה לפניו במצות. וידקדק לקנות ציצית מאיש נאמן, שיהיה בטוח שנעשו בטויה ובשזירה בפירוש לשמה וכמצותן, ויהיו ארוכים כשיעור.

סעיף ב

מי שאי אפשר לו אלא בטלית של פשתן, שאי אפשר לעשות בו ציצית של צמר משום איסור שעטנז, יש מי שאומר שיעשה כנפות של עור, ובהם ציצית של צמר, ויש חולקים עליו שלא לעשות כן.

סעיף ג

הנקב שמכניסים בו את הציצה, לא יהא רחוק משפת הבגד, הן באורך הן ברוחב, יותר מן שלשה אגודלים, (יש אומרים דגודלין אלו מודדים במקום הקצר שבאגודל, דהיינו בראשו,

ונכון להחמיר כן, עיין שערי תשובה), כי למעלה משלשת אגודלים, לא מקרי כנף הבגד אלא בגד. ואם עשה את הנקב למעלה משלשה אגודלים, אף על פי שכשקושר את הציצה, מושך את הקשר, ומקמט מן הטלית עד שבא הנקב למטה, מכל מקום פסול. ואם לאחר שתלה את הציצה בנקב, שהוא למעלה מן השיעור, חתך בנקב כדי שתתלה הציצה למטה מג' - פסול משום "תעשה ולא מן העשוי".

וגם לא יהא הנקב קרוב לשפת הבגד, בין באורך בין ברוחב, פחות מכשיעור שיש מן הקשר האמצעי של אגודל, עד סוף הציפורן, כי למטה מזה גם כן לא מקרי כנף אלא תחת הכנף. ואם היה הנקב רחוק כשיעור, אלא שעל ידי משיכת הקשר, נקמט שפת הטלית, ואין בו כשיעור, מכל מקום כשר.

והחוטאים שהם בשפת הטלית ואינם ארוגים, יש ספק אם נמדדים לשיעור זה או לא, על כן צריכים לחתכם משם קודם קשירת הציצית. בטלית קטן, נוהגים קצת לעשות, שני נקבים זה אצל זה כמו צירי, ומכניסים בשניהם את הציצית, והן תלויות על הטלית מבחוץ.

סעיף ד

אם בשעת קשירת הציצית, היה הנקב רחוק כשיעור, ואחר כך נקרע קצת הנקב, או שפת הטלית, עד שהציצה היא פחות משיעור הריחוק מהקצה, לא נפסלה בכך. כי לא הקפידה התורה, שלא תהא הציצה תחת הכנף, אלא בשעת עשייה, שנאמר, ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם וגו'. ומכל מקום לכתחילה טוב לעשות אימרא סביב הנקב, וכן בשפת הטלית, שלא יפחת משיעור קשר אגודל.

סעיף ה

נוהגים לעשות בציצית חמשה קשרים כפולים, שיש ביניהם ארבע חוליות, דהיינו שמכניס את הד' חוטין בתוך הנקב, וקושרם בשני קשרים, וכורך בחוט הארוך הנקרא 'שמש' ז' כריכות, וחוזר וקושר שני קשרים, ושוב כורך ח' כריכות וקושר שני קשרים, וכורך י"א כריכות וקושר שני קשרים, וכורך י"ג כריכות וקושר שני קשרים. ומהיות כי נוי ציצית הוא, שתהיינה כל החוליות שוות בארכן, לכן בחוליה הראשונה שהכריכות מועטות, ירחיקן זו מזו, ובחוליה שניה יקריבן קצת יותר, וכן בשלישית וברביעית. ושיעור כל אורך הציצה, דהיינו מן הקשר ראשון, עד קצה החוטים, צריך להיות לכל הפחות י"ב אגודלים. והנוי הוא שיהיו כל החוליות ביחד שלישי, והחוטים התלויין שני שלישים, על כן ידקדק שתהא כל חוליה ברוחב אגודל, ויהיו כל החוליות ד' אגודלים, והחוטים התלויין ח' אגודלים, ואם הן ארוכות יותר, יעשה החוליות גם כן קצת ארוכות יותר. טוב לדקדק לעשות כל הקשרים בד' חוטין שמצד זה, עם ד' חוטין שמצד זה, שיהא כל חוט חלוק חציו לכאן וחציו לכאן.

סעיף ו

אם לא פסק את החוטים זה מזה, אלא שלקח חוט אחד ארוך מאד, וכפלו לארבעה, וכך הכניסם בתוך הנקב, וקשרם ואחר כך פסקן - פסול, משום דכתיב "גדלים תעשה לך", ודרשינן "תעשה - ולא מן העשוי", פירוש דבעינן שיהיו הציצית בשעת עשייתן על הבגד כהלכה, ולא שיהיו נעשים בפסול, ואחר כך יוכשרו על ידי מעשה, שנמצאו עשויים כראוי דזהו פסול.

וכן אם הייתה הציצה עשויה כתיקונה על בגד אחר, ונקרע הבגד, ורוצה לתת את הציצה כך בבגד אחר, או אפילו בבגד זה, כגון שנפסק הטלית מן הנקב עד סופו, ונפלה הציצה ורוצה להחזירה למקומה, ולתפור את הטלית עד הנקב, וזהו גם כן פסול משום תעשה ולא מן העשוי.

וכן אם קשר את הציצית בשעה שהיה טלית זה פטור מציצית, כגון שהיה רובו תפור, ואחר כך התיר מן התפירות, עד שרובו פתוח וחייב בציצית, אם יישארו הציצית כמו שהן,

גם כן פסולים משום תעשה ולא מן העשוי, אלא צריך להתיר את הציצית, ולחזור ולקשרן כהלכה וכן כל כיוצא בה.

סעיף ז

קודם שיתעטף בטלית, יבדוק את הציציות אם הן כשרות, וצריך לבדוק גם את החוטים שהן בתוך הנקב, ואת הכריכות, וגם יפריד את החוטים שלא יהיו מהודקים זה בזה. ואם נשתהה לבא לבית הכנסת, שבעוד שיפריד את הציצית ויבדקן, יתבטל מלהתפלל עם הציבור, אינו צריך לבדקן ולהפרידן.

סעיף ח

כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן, פירוש קודם העשייה, ולאחר הברכה תכף ומיד צריך לעשות את המצווה בלי הפסק. לכן יאחז את הטלית בשתי ידיו, ויכוון שצונו הקדוש ברוך הוא להתעטף בציצית, כדי שנזכור את כל מצוותיו לעשותם, שנאמר וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'. ויברך מעומד להתעטף בציצית (הבי"ת בפתח), ויתעטף מיד את ראשו עד למטה מפיו, ואחר כך יעלה הכנפות על צווארו, ויתעטף כעטיפת הישמעאלים, ויעמוד כך כדי הילוך ארבע אמות, ויאמר הפסוקים: מה יקר וגו'. ואחר כך יכול להסירו מעל ראשו.

ונכון להיזהר שלא לגרור את הציצית על הארץ, משום ביזוי מצווה, לכן יגביהן ויכול לתחבן תוך החגורה.

סעיף ט

אין מברכים על הציצית אלא ביום ולא בלילה. ולכתחילה יזהר שלא יברך עליהם עד שיהא כל כך, שיכיר בין תכלת ללבן. ואם לבש את הטלית קטן בעוד לילה, ולא בירך עליו, או שלבשו בעוד שלא היו ידיו נקיות, ולכן לא בירך עליו, אזי כשהוא מברך על הטלית הגדול, יכוון בברכה זו גם על הטלית קטן. ומי שאין לו טלית גדול, אם לובש את הטלית קטן ביום וידיו נקיות, יברך עליו על מצות ציצית (הוא"ו בפתח), ואם לובשו כשאינו יכול לברך עליו, אזי אחר כך כשהוא יום וידיו נקיות, ייקח את הציצית בידיו, ויברך על מצות ציצית. ואם ישן בטלית קטן, לא יברך עליו אחר כך כלל, אך כשמברך על טלית גדול יכוון לפוטרו.

סעיף י

הפושט טליתו ודעתו לחזור וללבשו מיד, אפילו הלך לבית הכסא, כשחוזר ולובשו לא יברך עליו, כיון שמצד הדין מותר ללכת בו לבית הכסא, לכן לא היו הפסק. אבל אם היה דעתו שלא ללבשו מיד, ונמלך וחזר ולבשו צריך לברך עליו, ואם נפל טליתו ממנו שלא במתכונן, אם מקצתו נשאר על גופו אף על פי שרובו נפל, כיון שנשאר עליו קצת מן המצווה, אינו צריך לחזור ולברך כשמתקנו עליו, אבל אם לא נשאר כלום על גופו, אף על פי שאחזו בידו כיון שלא נשאר מהמצווה על גופו, דהא אין המצווה לאחוז את הטלית בידו, אלא להתעטף בו גופו, לכן צריך לברך כשחוזר ולובשו. ואם אירע לו כן בתפלתו, במקום שאין רשאי להפסיק לא יברך אז, אלא ימתין עד שיוכל לברך, ואוחז את הציצית בידו ומברך.

סעיף יא

מותר ליטול טלית של חברו באקראי בעלמא, גם שלא מדעתו, להתפלל בו ולברך עליו, משום דמסתמא ניחא ליה לאינש, דליעבד מצווה בממוניה, במקום שאין חסרון כ"ס, אבל

לא יוציאו מן הבית שמונח שם, כי אולי חברו מקפיד על זה. ואם היה הטלית מקופל, יחזור ויקפלו, ובשבת לא יקפלו, דכיון שאין מקפלו משום איסור שבת, חברו מוחל לו. והשואל מחברו טלית רק לעלות בו לתורה יש ספק אם לברך עליו, על כן יתכוון שאינו רוצה לקנותו, ואז לכולי עלמא אין צריך לברך. אבל על הטלית הקהל, אפילו אינו נוטלו רק לעלות לתורה, צריך לברך עליו דהוי כשלו.

סעיף יב

סתם צמר האמור בתורה ובפוסקים, הוא צמר רחלים ואילים, וטלית שהשתי הוא של צמר, והערב הוא של צמר גפן או משי וכדומה, או להפך שהערב הוא של צמר, והשתי הוא ממין אחר, ירא שמים לא יברך על טלית כזה, משום שיש אומרים דגם ציצית של צמר אינן פוטרים רק בגד שהוא ממינו. וכן טלית של משי והציצית הן צמר, לא יברך עליו, אלא יברך תחלה על טלית של צמר ויתעטף בו, ואחר כך יסירו ויתעטף בזה, אך אם גם הציצית הן של משי, יכולים לברך עליו, (ולא שכחי במדינתנו ציצית של משי, דהא ציצית בעינן טווייה לשמה). ואם מקצת ציצית של משי, ומקצתן של צמר, גרע טפי ואין לעשות כן.

סעיף יג

ציצה שנפסקה ממנה חוט מארבעת החוטים (שהם כפולים לשמנה), ונשאר ממנו כדי עניבה דהיינו ד' אגודלים; או נפסקו שנים ונשאר מכל אחד ד' אגודלים, ושני חוטים הם שלמים כשיעור – כשרה. אבל אם נפסקו ג' חוטין, אפילו נשאר מכל אחד ד' אגודלים, והחוט הרביעי הוא שלם, או שנפסק אפילו רק חוט אחד, ולא נשאר ממנו ד' אגודלים אף על פי שג' חוטין הם שלמים - מכל מקום פסולה, (אם לא בשעת הדחק).

ולכן אם נפסק חוט אחד משמונת החוטים התלויים, אפילו נפסק לגמרי עד החוליות פשיטא דכשרה, כיון שחוט זה אינו רק חצי חוט, והרי יש עדיין בחציו השני כדי עניבה ויותר. ואם נפסקו ב' חוטין ולא נשאר מהם בכל אחד ד' אגודלים, אם יש לחוש שמא שני חוטים אלו הם חוט אחד, אם כן הציצה פסולה, אבל אם הוא בטוח שהם משני חוטין, כגון שבשעת קשירתם דקדק לקשור תמיד ד' ראשים שבצד זה, עם ד' ראשים שבצד זה, ועתה נפסקו ב' ראשים מצד אחד של הקשר, אם כן הרי הן בודאי מב' חוטין, וכיון שיש בכל חוט עדיין, שיעור ד' אגודלים ויותר בצד השני של הקשר, ושני החוטים הם שלמים הרי הציצה כשרה. אם נפסק חוט אחד במקום שהם תלויים בנקב פסולה. זה שאמרנו שאם נפסק חוט אחד ונשאר ממנו כדי עניבה כשרה, זהו דווקא, אם בשעת עשייה היו כל החוטים ארוכים כשיעור, אלא שאחר כך נפסקו, אבל אם בשעת עשייה, היה אפילו רק חוט אחד קצר רק משהו מן השיעור פסולה.

סעיף יד

חוטי הציצה צריכים להיות שזורים. ואם איזה חוט נפרד משזירתו, אזי כל הפרוד נחשב כאלו נקצץ ואינו.

סעיף טו

טלית שיש בו ציצית ונחלק לשני חלקים, כמו שהוא שכיח בהרבה טליתות שלנו, שהם מחוברים משני חלקים, ולפעמים מפרידים אותו כדי לכבסו, או לתקנו, ואחר כך חוזרים ומחברים אותם בתפירה, כיון דמסתמא יש בכל חלק כדי להתעטף בו, על כן די אם יטול שתי הציציות מאיזה חלק שירצה, ולאחר שיחבר את הטלית יחזור ויקשרם, אבל אם אין בכל חלק בפני עצמו כדי להתעטף בו, צריך להסיר כל הציצית, (משום כשנתפרדו

החלקים נפטר כל חלק מציצית, ולאחר ששוב נתחברו ונתחייב בציצית, אם יישארו בו הראשונות, פסול משום תעשה ולא מן העשוי כדלעיל סעיף ו'). ואם בחלק אחד יש בו כדי עיטוף, ובחלק שני אין בו כדי עיטוף יסיר את הציצית מחלק זה שאין בו כדי עיטוף.

סעיף טז

אם נחתך או נקרע הכנף, ונפרד לגמרי מן הטלית, ואין בחתיכה זו ג' גודלין על ג' גודלין יש אומרים שחתיכה זו אפילו לאחר שתפרה היטב אל הטלית, פסולה מלהטיל בה ציצית דכיון שאין בה ג' גודלין, אין עליה שם בגד, ואפילו אם נתחבר עם הטלית, נחשבה כפרוד ויש להחמיר כן. אבל אם אינו נפרד לגמרי מן הטלית, כיון שנשאר מחובר מעט, מועלת התפירה שיהא נחשב בכלל הטלית, והציצית שיטיל בו אחר התפירה כשרות, ונוהגים לתפור חתיכת בגד בכנפי הטלית, משום שבהרבה בגדים אפילו חדשים, יש בהן חתיכות מחוברות שאין בהן ג' על ג', לכן נותנים במקום הטלת הציצית, חתיכה של ג' על ג'.

סעיף יז

יש אומרים שבכל השטח של הכנף, שראוי להטיל שם את הציצה, דהיינו ממלא קשר גודל משפת הטלית, עד ג' גודלין, לא יהיה שם שום תפר אפילו משהו בחוט שהיה ראוי לעשות מחוטים כאלו ציצית לטלית זה. כגון אם הטלית של פשתן, לא יתפור שם בחוטי פשתן רק בחוט משי וכדומה, ואם הטלית של משי, לא יתפרנו בחוטי משי, ואם הטלית של צמר, לא יתפרנו בחוטי צמר, אלא בשל משי וכדומה, ויש להחמיר בזה גם באימרא, שעושים סביב הנקב לחזקו, וכל זאת אינו רק בחוט לבן, אבל בחוט צבוע אין לחוש.

סעיף יח

אם רוצה להסיר ציצית מן הטלית, כדי לתלות בו ציצית אחרות יותר יפות, או מפני שנפסק אחד מן החוטים, ורוצה לתלות שלמות, אף על פי שגם הראשונות עדיין כשרות, מכל מקום מותר, כיון שאינו מבטל את הטלית מן הציצית. ואדרבה יתלה בו ציצית יותר יפות, ויהא נזהר שלא ישליך את הראשונות למקום בזיון.

סעיף יט

ואפילו ציצית שנפלו והסירן מן הטלית, לא יזרקן לאשפה משום ביזוי מצווה. ויש מדקדקים לגנזם בספר, ולעשות מהן סימן בספר, משום דאיתעבד בהו מצווה חדא זימנא, ליתעבד בהו מצווה אחריתא, וגם הטלית שנתישן ואינו לובשו עוד למצווה, לא יעשה בו תשמיש מגונה.

סעיף כ

אם בא בשבת לבית הכנסת ומצא שנפסלה ציצה מן הטלית, ואינו מוצא לשאול טלית אחר, והוא מתבייש לשבת בלא טלית, אזי כיון שאי אפשר לו היום, לקשור ציצה אחרת לכן משום כבוד הבריות, מותר לו ללבוש את הטלית כך, ולא יברך עליו. במה דברים אמורים כשלא נודע לו קודם שבת שנפסלה, אבל אם ידע קודם שבת שנפסלה, אסור ללבשו, דהיה לו לתקן מאתמול.

סעיף כא

הלובש בגד שהוא חייב בציצית בלא ציצית, הרי זה ביטל מצות עשה, וצריכים להשגיח בקצת בגדים, העשוין באופן שיש להם ארבע כנפות, צריכים לחתוך קרן אחד שיהא עגול. אבל אם כפל את הקרן, ותפרו בענין שנראה עגול, לא מהני, דכל מה שלא חתכו עדיין מכלל הבגד הוא, וגדול עונש המבטל מצות ציצית, והזהיר במצות ציצית, זוכה ורואה פני השכינה.

סימן י: הלכות תפילין

סעיף א

מצות תפילין היא גם כן מצווה יקרה מאוד, שכל התורה הוקשה לתפילין, שנאמר למען תהיה תורת ה' בפיך. ומי שאינו מניח תפילין, הרי הוא בכלל פושעי ישראל בגופן. ומי שמניח תפילין פסולים, לא בלבד שאינו מקיים את המצווה, אלא שמברך כמה וכמה ברכות לבטלה, שהוא עוון גדול.

ולכן ידקדק לקנות תפילין, מסופר מומחה וירא שמים, וכן רצועות יקנה מאיש נאמן, שהוא בטוח שנעבדו לשמה, מעורות טהורות, ובעונותינו הרבים רבה המכשלה במה שקונים תפילין ורצועות ממי שהוא, לפי שמוכרים בזול, והם פסולים. וכל ירא שמים ייתן אל לבו, אם על מלבושיו וכליו, הוא מהדר שיהיו כתיקונן, מכל שכן בחפצי ה' יתברך שמו, שלא יצמצם ויחוס על הכסף, אלא יהדר לקנות אותן שהם בודאי כשרים, אף שמחירם רב, וישגיח עליהם שיהיו מתוקנין ושחורים, הבתים והרצועות.

ויש למשוח הרצועות תדיר בשומן שיהיו שחורים, (ולא ימשחם בשמן דג הנקרא "פישטראן" כי הוא מדג טמא). ואם נתקלקלו התפילין, אפילו רק במקצת או שנפסקו התפירות, יעשה מיד שאלת חכם אם הם כשרים, וביותר יש לדקדק על הקרנות, ובפרט בשל ראש שהוא שכיח מאוד שמשתחקות ונעשו שם נקבים ונפסלו. וכן שכיח מאד שמחמת שנתיישנו התפילין, נפרד קצת מהעור העליון של ראש ונפסל, וצריכים להשגיח על כל זה במאוד.

וכל הזהיר במצות תפילין לנהוג בהם קדושה, שלא לדבר בהם דברי הבליים ושיחת חולין, מאריך ימים, ומובטח שהוא בן עולם הבא, שנאמר ה' עליהם (שנושאים עליהם שם ה' בתפילין) יחיו, ולכל בהן חיי רוחי ותחלימי והחייני, "תפילין" הוא לשון פלילה והוכחה (ולכן הלמ"ד דגושה, למלאות חסרון השניה) כי התפילין הן עדות והוכחה, שהשכינה שורה עלינו, כמו שאמר הכתוב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך וגו', ודרשו רבותינו זיכרונם לברכה אלו תפילין שבראש, שיש בה "שי"ן" מהשם שדי, ולכן אין לכסות תפילין של ראש לגמרי עם הטלית.

סעיף ב

זמן הנחתן בבוקר, משיראה את חברו הרגיל עמו קצת ברחוק ד' אמות ויכירנו. אחר שלבש את הטלית, מניח את התפילין. והא דמקדימין את הציצית לתפילין, משום שמצוות ציצית תדירה יותר, שנוהגת בין בחול, בין בשבת ויום טוב, ומצות תפילין אינה נוהגת אלא בחול, וקימא לן תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם. ואם פגע תחלה בתפילין, אף על פי שהן בתוך כיסן, צריך להניחן תחלה, ואחר כך יתעטף בטלית, משום שאין מעבירין על המצוות, דכתיב ושמרתם את המצוות, קרי ביה את המצוות, מצווה שבאה לידך אל תחמיצנה.

סעיף ג

כתיב והיה לאות על ידכה (בפ' והיה כי יביאך) מדכתיב ידכה בה"א דרשו רבותינו זיכרונם לברכה דהיינו יד כהה זו שמאל, שהיא תשה וכהה, ויניחה שם במקום שהבשר הוא גבוה, שנאמר ושמנתם את דברי אלה על לבבכם שתהא שימה כנגד הלב. ולכן יניחה שמה ויטה אותה מעט, לצד הגוף שכשיכוף הזרוע למטה, תהיה כנגד לבו. והא דכתיב בתפילין של ראש בין עיניך קבלו רבותינו זיכרונם לברכה שאין זאת בין עיניך ממש, אלא כנגד בין עיניך, ומקומה היא ממקום שהשערות מתחילים לצמוח, ונמשך מקומה למעלה עד סוף המקום שמוחו של תינוק רופס, דהיינו שקצה התיתורא שלמטה, לא תהא למטה ממקום התחלת צמיחת השערות, וקצה המעברתא, לא תהא למעלה ממקום שמוחו של תינוק רופס. וצריך ליזהר מאד שתהא מונחת במקום הראוי. ואם מניח אפילו מקצתה על המצח במקום שאין שערות גדלות, או אפילו הניחה כולה במקום שיער אלא שהוא מן הצד ולא כנגד בין העיניים, לא עשה את המצווה ובירך לבטלה. והקשר יהא מונח כנגדו מאחורי הראש למעלה בגובה העורף שהוא סוף הגלגולת במקום שיער, שהוא כנגד הפנים ולא יטה לכאן או לכאן וצריכה שתהא מהודקת בראשו, והנה כשהבית עם המעברתא רחבים קשה שתהא מהודקת כראוי, וצריכים ליזהר בזה מאד.

סעיף ד

מניחים את התפילין מעומד, לא ינער את התפילין מן התיק משום ביזוי מצווה, אלא יקחם בידו. מניח תחלה של יד, וקודם שמהדק את הקשר, מברך להניח תפילין, (הה"א בקמץ והלמ"ד של תפילין דגושה). ומהדק את הקשר ועושה ז' כריכות על ידו, ואחר כך מניח תכף של ראש, וקודם שמהדקה על ראשו, מברך על מצות תפילין (הוא"ו בפתח). ומהדקה על ראשו ואומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. והטעם שצריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, הוא מפני שיש קצת ספק בברכה זאת, ומפני שיש ספק בברכה זאת, לכן יש גם כן ספק אם השומע יענה אמן או לא, על כן נראה לי כי טוב לברך ברכה זאת בלחש. לאחר שהניח של ראש, עושה ברצועה של יד ג' כריכות על האצבע האמצעי, א' בפרק האמצעי, וב' בפרק התחתון.

סעיף ה

אפילו אם אירע לו שהוציא מן הכיס של ראש תחלה, צריך להעביר על המצווה ויניחה מתוך ידו, ויכסה אותה באיזה דבר, ויניח תחלה של יד, דכיון שקדימת של יד לשל ראש הוא מן התורה, שנאמר וקשרתם לאות על ירך והיו לטוטפות בין עיניך, לפיכך אין משגיחים על העברת המצווה בזה.

סעיף ו

לא יהא דבר חוצץ בין תפילין לבשרו, לא שנא של יד לא שנא של ראש, ושערות קצרות, לא הויין חציצה, שדרכן בכך. אבל אותן המגדלים בלוריות מלבד שהוא דרך שחץ וגאוה ויש בזה איסור, יש עוד איסור משום הנחת תפילין, דכיון שגדולים הרבה הויין חציצה.

סעיף ז

יזהר בתפלה של יד, שלא יזיז הקשר מן הבית, (וגם כשהן בתוך כיסן צריכים ליזהר בזה), והיו"ד של הקשר יהיה לצד הלב, המעברתא, אשר בה הרצועה תהיה לצד מעלה, והבית לצד מטה. ובשעת הדחק כגון איטר שהוא מניח בימין, ועתה אין לו תפילין אלא שאולים, ממי שמניח בשמאל (וכן איפכא), ואין יכול לשנות את הקשר, ואם כן אם יניח באופן זה, המעברתא לצד מעלה, והבית לצד מטה, תהיה היו"ד עם הקשר לצד חוץ, על כן יהפוך ויניחה שהמעברתא תהיה לצד מטה, והבית לצד מעלה, כדי שתהיה היו"ד והקשר לצד הלב.

סעיף ח

אסור להפסיק בשיחה, בין של יד לשל ראש, ואפילו לרמוז בעיניו ולקרוץ באצבעותיו אסור, שנאמר והיה לך לאות על ירך ולזיכרון בין עיניך. צריך זכירה שיהיה תוכף תפלה של ראש לשל יד, כדי שתהיה הויה אחת לשתייהן. ואפילו אם שומע קדיש או קדושה לא יפסיק, אלא ישתוק ויכוון למה שאומרים הקהל. אך אם שומע שאחר בירך ברכת להניח תפילין, יכול לענות אמן, שהרי אמן הוא האמנת הדברים, שהוא מאמין במצות תפילין, והוי כמו הויה אחת. בתפילין דרבנו תם גם כן אסור להפסיק בין של יד לשל ראש, אך לקדיש ולקדושה יכול להפסיק.

סעיף ט

אם טעה והפסיק, ימשמש בשל יד ויברך שנית להניח תפילין ויחזק את הקשר, ואחר כך יניח של ראש ויברך עליו. ואם הפסיק לצורך התפילין אינו צריך לברך שנית על של יד.

סעיף י

יכוון בהנחת תפילין שצונו הקדוש ברוך הוא להניח תפילין שיש בהם ד' פרשיות שכתוב בהן יחוד שמו יתברך ויציאת מצרים, על הזרוע כנגד הלב, ועל הראש כנגד המוח. כדי שנזכור תמיד נסים ונפלאות שעשה עמנו, שהם מורים על יחודו, ואשר לו הכוח והממשלה, בעליונים ובתחתונים לעשות כרצונו. וישעבד לו את הנשמה שהיא במוח, וגם הלב שהיא עיקר התאוות והמחשבות, ובזה יזכור את הבורא וימעט הנאותיו ויקיים "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם" ולכן כתיב בתפילין בין עיניך.

סעיף יא

תפילין של יד ושל ראש שתי מצות הן, ואינן מעכבות זו את זו, שאם אין לו אלא אחת, או שמחמת איזה אונס אינו יכול להניח אלא אחת, מניח אחת. אם מניח של יד, מברך להניח תפילין לבד, ואם מניח של ראש מברך עליה להניח תפילין, וגם על מצות תפילין, ואומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

סעיף יב

איטר גמור, אפילו נעשה עיטר, מחמת שהרגיל את עצמו כן, מכל מקום יניח בימין של כל אדם, שהיא שמאלו. ואם עושה כל מלאכה בימין, רק שכותב בשמאל, או בהיפוך, היד שכותב בה היא חשובה ימין, ויניח התפלה בידו השניה. ואם שולט בשתי ידיו, מניח בשמאל של כל אדם. וכן אם לא נולד איטר כלל, אלא שאחר כך הרגיל את עצמו לכתוב בשמאל, ועושה כל מלאכתו בימינו, מניח בשמאל של כל אדם.

סעיף יג

שיעור רוחב הרצועות, בין של ראש בין של יד, לא פחות מאורך שעורה, ושיעור ארכו, של ראש, מימין ומשמאל עד הטבור או למעלה ממנו מעט. ויש אומרים דשל צד ימין תגיע עד המילה (שימוש רבה), וכן נכון להחמיר לכתחילה, ושל יד, כדי שיהדקה ויעשה בה ז' כריכות על הזרוע, וג' כריכות על האצבע ויחזקה, ואם נפסקה הרצועה בין של ראש בין של יד יעשה שאלה.

סעיף יד

זההר שיהיו הרצועות בצד השחור לחוץ, ואם אירע לו שנהפכה הרצועה שסביב ראשו או סביב זרועו בצד הלבן לחוץ, יתענה או יפדה בצדקה, וכן אם נפלו לו התפילין לארץ בלא נרתיקן, יש לו גם כן להתענות, אבל אם נפלו בנרתיקן אינו צריך להתענות, אלא ייתן איזה דבר לצדקה.

סעיף טו

אם הסיר את התפילין, מפני שצריך ללכת לבית הכסא, כשחוזר ומניחן צריך לחזור ולברך עליהם, ואם עומד בברכות של קריאת שמע, דהיינו מן ברכת יוצר אור ולהלן, לא יפסיק בברכות שעל התפילין, אלא יניח בלא ברכות, ולאחר תפלת שמנה עשרה, ימשמש בהם ויברך עליהם.

סעיף טז

כל זמן שהתפילין עליו, לא יסיח דעתו מהן כלל, חוץ מבשעת תפלת שמונה עשרה ותלמוד תורה. אסור לאכול בהן סעודת קבע, אבל אכילת עראי מותר לאכול בהן, ולישן אפילו שינת עראי אסור בהן.

סעיף יז

חייב אדם למשמש בתפילין, בכל שעה ושעה שנזכר בהם, שעל ידי זה לא יבא לידי היסח הדעת גמור, וימשמש תחלה בשל יד ואחר כך בשל ראש. ומנהג יפה למשמש בהן כשמזכיר מצוותן בקריאת שמע, כשאומר וקשרתם לאות על ידך, ממשמש בשל יד ונושק, וכשאומר והיו לטוטפות בין עיניך ממשמש בשל ראש ונושק.

סעיף יח

מעלין בקודש ולא מורידין, ותפילין של ראש קדושתה גדולה משל יד, לפי שיש בה ד' בתים וגם השי"ן. ולכן רצועה שהייתה בשל ראש, אסור לעשותה של יד. אבל משל יד מותר לעשותה לשל ראש. וכן רצועה של יד שנפסקה למעלה אצל הקשר, ורוצה להפכה שיעשה עתה הקשר בקצה האחרון אסור, אלא צריך לעשות הקשר בהקצה שנפסקה שם, וכן ברצועה של ראש, אסור להפוך מה שהיה בתוך הקשר, שיהיה חוץ לקשר. כיס שעשאו להחזיק בו תפילין, וגם החזיקו בו, שוב אסור להשתמש בכיס זה דבר של חולין.

סעיף יט

אין לחלוץ את התפילין, עד אחר קדושת ובא לציון, כשאומר יהי רצון שנשמור חקך. ובמקום שנוהגים שביום קריאת ספר תורה, אין מחזירים את ספר התורה, עד אחר קדושת ובא לציון, אין חולצים את התפילין, עד שיחזירו את ספר התורה להיכל. סימן לדבר ויעבור מלכם לפניכם וה' בראשם. וביום שיש מילה, אין לחלוץ עד אחר המילה, בראש חדש חולצים קודם תפלת מוסף, בחול המועד סוכות כולם חולצים קודם הלל, ובחול המועד פסח, הציבור חולצים קודם הלל והשליח ציבור אחר הלל.

סעיף כ

חולצים מעומד. מסיר את הכריכות מן האצבע, וב' או ג' כריכות מהזרוע, וחולץ תחלה של ראש ואחר כך חולץ של יד, משום דכתיב, והיו לטוטפות בין עיניך, ומדכתיב והיו לשון

רבים, דרשו רבותינו זיכרונם לברכה כל זמן שבין עיניך יהיו שתיים, ולכן מניחים תחלה של יד, וחולצים תחלה של ראש, שכל זמן שיש עליו של ראש, תהיה עליו גם של יד. ויש לחלוץ של ראש ביד שמאל, שהיא יד כהה כדי להראות שקשה עליו חליצתו, מפני שהמצווה היא שיהיו עליו תפילין כל היום, אלא שמפני שאין לנו גוף נקי, חולצים מיד לאחר התפלה. ולא יחלוץ את התפילין, לא בפני ספר תורה, ולא בפני רבו, אלא יסלק את עצמו לצדדים, מנהג חכמים לנשק את התפילין, בשעת הנחתו ובשעת חליצתו. אין להסיר את הטלית עד לאחר חליצת התפילין.

סעיף כא

יניח את התפילין בתוך הכיס שלהן, באופן שידע למחר להוציא תחלה של יד. אבל לא יניח של יד על של ראש, כיון דשל ראש קדושתו גדולה משל יד, אלא יניחם זו אצל זו ויניח הכיס עם התפילין בתוך כיס הטלית למטה, והטלית למעלה, כדי שיפגע בטלית תחלה.

סעיף כב

מי שאין לו תפילין, והציבור מתפללים, מוטב שיתעכב עד לאחר תפלת הציבור לשאול לו תפילין מאחר, כדי שיקרא קריאת שמע ויתפלל שמונה עשרה בתפילין, ממה שיתפלל עם הציבור בלא תפילין, אבל מי שמתיירא שמא יעבור זמן קריאת שמע עד שימצא תפילין, קורא קריאת שמע בלא תפילין. ואם מתיירא שמא יעבור גם זמן תפלה, מתפלל גם כן, וכשימצא אחר כך תפילין, יניחם בברכות ויאמר בהם איזה מזמור, או יתפלל בהם מנחה. אבל לילה לאו זמן תפילין הוא ואסור להניחן בלילה. מותר ליקח תפילין של חברו גם שלא בידיעתו, להניחן ולברך עליהן (כמו שכתוב בסימן שלפני זה סעיף י"א לענין טלית).

סעיף כג

תפילין צריכים גוף נקי, וצריכים ליזהר שלא להפיח בהם. חולה מעיים אפילו אין לו צער פטור מן התפילין, מפני שאינו יכול לשמור את עצמו בנקיות כראוי. ואם נראה לו שיכול להיות בגוף נקי בשעת קריאת שמע ותפלת שמונה עשרה, יניחם אז, אבל שאר חולה, אם מצטער בחוליו, ואין דעתו מיושבת עליו מפני צערו פטור, מפני שאסור להסיח דעתו מהן, ואם לאו חייב.

סעיף כד

קטן היודע לשמור תפילין שלא יפיח בהם, ושלא יישן בהם, אביו חייב לקנות לו תפילין שיניחם. ועכשיו נתפשט המנהג שמתחיל הקטן להניח תפילין, ב' או ג' חדשים קודם שנעשה בן שלש עשרה שנה.

סעיף כה

בענין הנחת תפילין בחול המועד, יש מחלוקת הפוסקים וחילוקי מנהגים. יש מקומות שאוחזים כדעת הפוסקים שלא להניחן, ויש מקומות נוהגים כדעת הפוסקים להניחן, אלא שאין מברכים עליהם בקול רם בבית הכנסת, כמו בשאר ימות השנה, ויש נוהגים להניחם בלא ברכות, (ויש לו לכוון, שאם חול המועד לאו זמן תפילין, תהיינה כרצועות בעלמא) ואף על פי שאינו מברך, מכל מקום אסור להפסיק בין של יד לשל ראש. אך לקדיש ולקדושה יפסיק, וצריכים ליזהר שהמתפללים בבית כנסת אחד לא יהיו קצת מניחים וקצת אין מניחים (כן נראה, שבזה ודאי איכא משום לא תתגודדו).

סעיף כו

תפילין שהוחזקו בכשרות, מן הדין כל זמן שהבית שלם גם הפרשיות הרי הן בחזקתן ואינן צריכים בדיקה, ומכל מקום נכון לבדוקן, מפני שלפעמים מתקלקלים מן הזיעה, ואם אינו מניח אותן אלא לפרקים צריכים בדיקה ב' פעמים בכל שבע שנים, כי יש לחוש שמא התעפשו וכן אם נקרע הבית, צריכים גם הפרשיות בדיקה, וכן אם נשרו במים. ומכל מקום אם אין לו מי שיודע לבדקם ולחזור לתפרן, יניחן כך בלא בדיקה, שלא יתבטל ממצות תפילין, אבל לא יברך עליהם.

סימן יא : הלכות מזוזה

סעיף א

מצות עשה לקבוע מזוזה בכל פתח, ואפילו יש לו כמה חדרים, ולכל חדר כמה פתחים העשויים לכניסה ויציאה, אף על פי שהוא רגיל רק באחד מהן, מכל מקום כולם חייבים במזוזה. ואפילו אם נתמעטו הדיורין, ואינו צריך עתה רק לפתח אחד, מכל מקום כולם חייבים. אך אם יש איזו פתח, שאינו עשוי אלא להכניס דרך שם איזה משא לפרקים, ויש שם פתח אחר לכניסה ויציאה, אזי הפתח העשוי רק להכניס משאות פטורה.

סעיף ב

גם שערי חצרות, מבואות, עיירות, ומדינות, חייבים במזוזה, שנאמר ובשעריך.

סעיף ג

צריך לקבעה בימין הנכנס, ואם קבעה בשמאל פסולה, וצריך להסירה ולקבעה בימין ויברך עליה, ואין חילוק בזה בין איטר לאינו איטר.

סעיף ד

שני בתים אשר לכל אחד יש פתח לרשות הרבים או לחצר, ובמחיצה אשר ביניהם יש גם כן פתח, והשתא יש להסתפק בפתח זה, באיזה צד ייתן את המזוזה, אזלינן בזה בתר היכר ציר, פירוש במקום שנעשים הצירים לדלת, שהדלת נפתח לתוכו זהו עיקר הבית, ונותנים את המזוזה בצד ימין שנכנסים לתוכו. ודווקא כששני הבתים שווים בתשמישן, אבל אם אחד הוא עיקר תשמישו בזה, לא אזלינן בתר היכר ציר, אלא לעולם נותנים את המזוזה בצד הימין שנכנסין לבית, אשר עיקר תשמישו שם, ואפילו הדלת נפתח לתוך השני.

סעיף ה

מקומה מתחלת שליש העליון של גובה השער, קבעה למעלה מזה כשרה, והוא שירחיקנה מן המשקוף טפח. קבעה למטה משליש עליון צריך להסירה ולקבעה כראוי ובברכה, ואם קבעה בטפח העליון, יסירה גם כן ויקבעה כראוי אבל לא יברך, ויש לקבעה בטפח הסמוך לחוץ, ואם שינה בזו אינו מעכב.

סעיף ו

כיצד קובעה, כורכה מסופה לראשה, דהיינו מאחד כלפי שמע, ומניחה בשפופרת או בשאר דבר וקובעה במסמרות במזוזת הפתח באלכסון, ויהא ראשה דהיינו שמע כנגד הבית ושיטה האחרונה לצד חוץ. ואם מזוזת הפתח אינה רחבה יקבענה זקופה, וזה טוב יותר מלתתה אחורי הדלת. אם לא קבעה אלא תלאה פסולה, וכן צריך ליזהר למסמרה למעלה וגם למטה, שלא תהא תלויה.

סעיף ז

קודם שקובעה יברך אשר קדשנו במצותיו וצונו לקבוע מזוזה, ואם קובע כמה מזוזות, די בברכה אחת לכולן. אם נפלה המזוזה מעצמה וחזר וקבעה צריך גם כן לברך, אבל אם הוא הסירה כדי לבדקה, יש להסתפק אם צריך לברך.

סעיף ח

בקצת שערים יש פתח קטן אצל השער הגדול, ודרך הפתח הקטן יוצאים ונכנסין, והשער הגדול אינו נפתח רק לפרקים, וכיון שהם שני פתחים וביניהם עמוד רחב טפח, חייבים בשתי מזוזות.

סעיף ט

במקום שיש לחוש שמא יגנבו אותה, אם אפשר לו, יחפור חפירה במזוזת הבית ויניחנה שמה, אבל לא יעמיק לחפור טפח כי שם לא הוי על מזוזת ביתך רק תוך מזוזה ופסולה. עוד צריך ליזהר שיהא על כל פנים ניכר מקום המזוזה, ואם אי אפשר לו לחפור בתוך מזוזת הבית, יש לסמוך בשעת הדחק לקבעה בפנים אחורי הדלת, ודווקא במזוזה עצמה ולא בכותל, ולא ירחיקה מחלל הפתח טפח כי אז פסולה.

סעיף י

אין הבית חייב במזוזה, אלא אם כן יש בו ד' אמות על ד' אמות, ואם אין בו ד' אמות על ד' אמות, אבל יש בו כדי לרבע ד' אמות על ד' אמות, כגון שארכו יתר על רחבו או שהיא עגולה, יש אומרים שחייב ויש אומרים שפטור.

סעיף יא

אין הפתח חייב במזוזה, אלא אם יש לו שתי מזוזות גבוהים לכל הפחות עשרה טפחים, ומשקוף על גביהן. ואפילו אין המזוזות מעצים או מאבנים אחרים, רק שכותלי הבניין בעצמו הן המזוזות, ועליהן תקרה גם כן חייבת. ואם אין לבית אלא מזוזה אחת, כגון שמצד האחד עובר הכותל להלן כזה, אם היא מצד שמאל פטורה, ואם היא מצד ימין, יש ספק אם חייבת או לא, ויש לקבעה בלא ברכה, או שיקבעה לאחר שיקבע בפתח המחויבת, ויפטור גם את זאת, וכן בכל מקום שיש ספק יעשה כן.

סעיף יב

יש לו שתי מזוזות ואין לו משקוף, אלא שיש עליהן כיפה כמין קשת, או אפילו גם מזוזות אין לו, אלא שהכיפה מתעגלת מן הארץ, אם יש בה בגובה עשרה טפחים רוחב ארבעה טפחים חייב במזוזה. ואותן החנויות שעשוין מזוזה אחת מן הקרקע עד המשקוף, ומזוזה אחת שאינה מגעת עד המשקוף, רק שכונסים את הכותל לערך אמה או יותר כזה, אם המזוזה שהיא גבוה עד המשקוף היא מימין הכניסה, נותן את המזוזה באותה המזוזה,

ואם המזוזה הקטנה היא מימין הנכנס, אם היא גבוהה י' טפחים נותן את המזוזה בה, ואם אינה גבוהה י' טפחים נותנים במקום הרחב.

סעיף יג

יש אומרים דאפילו אין דלתות לפתח חייב במזוזה, ויש אומרים דבעינן דווקא דלת, ולכן לא יקבע את המזוזה עד שיתלה מקודם את הדלת, ולא יקבע אותה תחלה ואחר כך יתלה את הדלת, משום דבעינן "תעשה ולא מן העשוי".

סעיף יד

בית שאינו עשוי לדירה בקביעות פטור, לפיכך סוכת החג בחג פטור. וכן אותן חנויות שעושים ביומא דשוקא לימי משך היריד, ואחר כך מפרקים אותן, או שנשארות בלי שום תשמיש פטורים, אבל החנויות הקבועות בסחורה חייבות במזוזה.

סעיף טו

אכסדרה שיש לה שלש מחיצות ותקרה על גביהן, ופרוצה ברביעית אף על פי שיש לה שתי פצימין כמו צורת פתח, פטורה ממזוזה, מפני שהפצימין לא נעשו משום מזוזות, אלא כדי להעמיד התקרה, אבל אם יש לה מחיצה גם ברוח רביעית, אף על פי שהמחיצות נמוכות ואינן מגיעות עד התקרה, ואף על פי שהן עשויות חלונות חלונות חייבת.

סעיף טז

בית שער, והוא בית קטן שאצל שער החצר, שהשומר יושב שם, ומפרסת שהוא דרך לעלות בה לעליה, והגנה והדיר, פטורין ממזוזה, כיון שאין עשויים לדירה, ואם יש בית שחייב במזוזה פתוח לאחד מאלו או לאכסדרה חייבים אף בפתח שנכנסים להם מרשות הרבים. ולכן שערי חצרות, שערי מבואות, שערי מדינות ועיירות כולם חייבים במזוזה כיון שבתים החייבים במזוזה פתוחים לתוכן; אפילו עשרה בתים, זה פתח לזה, וזה פתח לזה (אפילו תשעה החיצונות הן בגונא דפטורין) אם הפנימי חייב במזוזה, כולם חייבים. ולכן שער הפתוח מן הגנה לחצר, חייב במזוזה, ויש אומרים שבית שער ומרפסת חייבים, אפילו אין בית פתוח להם, ויש לקבעה בלא ברכה.

סעיף יז

בית המרחץ, בורסקי ובית הטבילה פטורין, מפני שאינן לדירת כבוד. אבל רפת בקר וחדר שמגדלים בו עופות, ובית התבן והעצים, ואוצרות של יין או של שאר משקין, אם יש להם שיעור בית, חייבים ויש פוטרים.

סעיף יח

במקום שתינוקות מצויים, או שלפעמים רוחצים שם או שמשתינים שם, יכסה את המזוזה, ודווקא בהזדמנות דרך עראי, סומכים, על הכיסוי, אבל לקבוע שם תשמיש בזיון, כגון להעמיד שם כלי לשופכין אין לסמוך על הכיסוי.

סעיף יט

בית וכן חצר שגם עכו"ם דר שם פטור.

סעיף כ

מרתף שהמזוזות עם הפתח שוכבים בארץ פטור, שלא נקרא מזוזת אלא כשעומדת.

סעיף כא

השוכר בית בחוץ לארץ, פטור ממזוזת שלשים יום, שלא הוי דירת קבע.

סעיף כב

היוצא מן הבית וישראל אחר יכנס לדור שם, לא יטול הראשון את המזוזות, אלא יניחם והשני ישלם לו עבורם.

סעיף כג

חייב אדם להיזהר מאד במצות מזוזת, מפני שהיא חובת הכל תמיד, וכל זמן שיכנס ויצא, יפגע בייחוד השם שמו של הקדוש ברוך הוא, ויזכור אהבתו ויעיר משנתו, ושגיתיו בהבלי הזמן, וידע כי אין דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת צור העולם, ומיד הוא חוזר לדעתו, והולך בדרכי מישרים. אמרו רבותינו זיכרונם לברכה כל מי שיש לו תפילין בראשו ובזרועו, וציצית בבגדו ומזוזת בפתחו, מוחזק הוא שלא יחטא, שהרי יש לו מזכירים רבים, והן הן המלאכים שמצליין אותו מלחטוא, שנאמר חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם. עוד אמרו רבותינו זיכרונם לברכה בעון מזוזת, בניו ובנותיו מתים קטנים. וכל הזהיר במזוזת יאריכו ימיו, שנאמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם.

סעיף כד

ולפי שהמזוזת הוא להזכירו יחוד שמו יתברך, לכן כשיוצא מפתח ביתו, וכן כשנכנס ינשק אותה. אבל לא יניח את היד על המזוזת עצמה, אלא יזהר שיהיה זכוכית על השם. וכשיוצא מביתו ומניח ידו על המזוזת יאמר: ה' שומרי ה' צלי על יד ימיני, ה' ישמר צאתי ובואי מעתה ועד עולם.

סעיף כה

מזוזת היחיד נבדקת שתי פעמים בשבע שנים, ושל רבים (שאין להטריח עליהם) נבדקת שתי פעמים ביובל.

סימן יב: הלכות הכנת הגוף לתפילה ומקומות שראוי להתפלל

שם

סעיף א

כתיב היכון לקראת אלהיך ישראל. פירוש שיכין את עצמו לפני השם יתברך, שילביש את עצמו במלבושי כבוד כשהולך להתפלל, כמו שהולך לפני שר נכבד. ואפילו אם מתפלל

בביתו ביחידות ילביש את עצמו כראוי. ובמקומות שנוהגים לילך בחגורה, אסור להתפלל עד שיחגור את עצמו.

סעיף ב

טוב ליתן צדקה קודם התפלה, שנאמר אני בצדק אחזה פניך, גם יקבל עליו קודם כל תפלה, מצות ואהבת לרעך כמוך, ויכוון לאהוב את כל אחד מישראל כנפשו, כי אם חס ושלום יש פירוד לבבות ישראל למטה, אז גם למעלה אין התאחדות, אבל התאחדות בגופיהן שלמטה, גורם התאחדות ודבקות נפשותיהן למעלה, ועל ידי זה גם תפלותיהן מתאחדות, ואז בהיות תפלותיהן כלולות יחד, היא רצויה לפניו יתברך שמו.

סעיף ג

כתיב שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים, ודרשו רבותינו זיכרונם לברכה שרגליך היינו הנקבים שאצל הרגלים, ולכן צריך לבדוק את עצמו קודם התפלה אם אינו צריך לעשות צרכיו, ואם מרגיש בעצמו אפילו קצת הרגשה לצרכיו, אסור לו להתפלל. ואפילו בדברי תורה אסור כל זמן שגופו משוקץ עד שינקה את עצמו. ובדיעבד אם התפלל כשהוא נצרך לנקביו, אם הוא משער בעצמו שהיה יכול להעמיד את עצמו, שיעור הילוך פרסה (שעה וחומש) תפלתו תפלה, ואם לאו אפילו בדיעבד אם התפלל תפלתו תועבה, וצריך לחזור ולהתפלל. ויש אומרים שאם יכול להעמיד את עצמו (שיעור פרסה), אפילו לכתחילה מותר לו להתפלל, ויש לסמוך על זה אם הוא בעניין שבעוד שיפנה יעבור זמן תפלה.

סעיף ד

מי שברי לו שאינו יכול לעמוד על עצמו מלהפיח, עד שיגמור קריאת שמע ותפלה, מוטב שיעבור זמן קריאת שמע ותפלה, ממה שיתפלל בלא גוף נקי, ואם עבר זמן תפלה אנוס הוא (ומשלים אחר כך כדלקמן סימן כ"א). ואם יראה לו שיכול לעמוד על עצמו בשעת קריאת שמע, יניח תפילין בין הבוחר בעמו ישראל באהבה, לקריאת שמע ומברך עליהם.

סעיף ה

צריך לרחוץ את ידיו במים עד הפרק קודם התפלה, ולכן אף על פי שרחץ את ידיו בבוקר אם נגע אחר כך בידיו באיזה מקום מטונף, דהיינו במקומות המכוסים באדם שיש שם מלמולי זיעה, או שחיכך בראשו, או שלא רחצם בבוקר עד הפרק, צריך לחזור ולרחצם קודם התפלה. ואם אין לו מים צריך לחזור אחריהם, ללכת לפניו ד' מילין או לאחריו מיל. ואם מתיירא שמתוך כך יעבור זמן תפלה, מנקה ידיו בצרור או בעפר או בכל מידי דמנקי ומתפלל, דכתיב ארחץ בניקיון כפי וגו'. ארחץ במים אם אפשר, ואם לאו בניקיון בכל מידי דמנקי.

סעיף ו

ואם רחץ ידיו בבוקר, כראוי, ואין ידוע לו שנתלכלכו ידיו באיזה דבר, מכל מקום כיון שהסיח דעתו בינתיים, ואפילו למד בינתיים, גם כן הוי היסח הדעת, וצריך גם כן לרחצם במים לצורך תפלה, אך בזה אין צריך לחזור אחר המים דווקא, שאם אין לו מים מזומנים, ובאם יחזור עליהם יאחר תפלת הציבור לא יחזיר עליהם אלא מנקה ידיו בצרור או בעפר או בכל מידי דמנקי, ומתפלל עם הציבור.

סעיף ז

ישתדל ויתאמץ להתפלל עם הציבור, דכתיב ואני תפילתי לך ה' עת רצון, אימתי "עת רצון" בשעה שהציבור מתפללים וכתוב כה אמר ה' בעת רצון עניתך, ואין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלה של רבים, ואפילו יש בהם חוטאים, דכתיב הן אל כביר (פירוש רבים) לא ימאס וכתוב פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי.

סעיף ח

ההולך בדרך והגיע למקום שהוא רוצה ללון שם אם יש לפניו עד ד' מילין מקום שמתפללים בציבור. אם יוכל לבא שמה בעוד יום, שלא יצטרך ללכת יחידי בלילה צריך לילך ד' מילין לפניו כדי שיתפלל בציבור, ומכל שכן שלא לילך ממקום שמתפללים שם בציבור, אם יכול לבוא למחוז חפצו בעוד יום.

סעיף ט

מצווה גדולה להתפלל בבית הכנסת או בבית המדרש, שהם מקומות מקודשים, ואפילו אם לפעמים מתבטל שאין שם מנין, מכל מקום מצווה להתפלל שם גם ביחידות, כיון שהן מקומות מקודשים. ומי שדרכו ללמוד בבית המדרש, יתפלל גם כן שמה בעשרה, אף על פי שיש בעירו גם בית הכנסת, אבל מי שאין דרכו ללמוד בבית המדרש, יתפלל בבית הכנסת שיש בה רוב עם, וברב עם הדרת מלך. ואם יש בעירו שני בתי כנסיות, ילך לרחוק שיהיה לו שכר פסיעות. אמר רבי יהושע בן לוי, לעולם ישכים אדם לבית הכנסת, כדי שימנה עם עשרה הראשונים, שאפילו מאה באים אחריו, נוטל שכר כנגד כולם. עוד אמרו רבותינו זיכרונם לברכה כל מי שהולך שחרית וערבית לבית הכנסת, או לבית המדרש בזמן הראוי, ומתאחר שם כראוי, ומתנהג שם בקדושה כראוי, זוכה לאריכות ימים, דכתיב אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום, לשמור מזוזת פתחי, וכתוב בתריה כי מוצאי מצא חיים.

סעיף י

יש לו לאדם לקבוע לו בית הכנסת או בית המדרש, שיתפלל שם בקביעות, וגם יקבע לו שם מקום מיוחד לתפלתו, וכל תוך ד' אמות כחד מקום חשוב. וטוב אם יוכל לקבוע לו מקום אצל הקיר, כדמצינו בחזקיהו המלך, דכתיב ויסב חזקיהו פניו אל הקיר וגו'. ולא יעמוד ולא ישב בתפלה אצל רשע. וכשמתפלל בביתו, יקבע לו גם כן מקום, שלא יבלבלוהו בני ביתו.

סעיף יא

מצווה לרוץ כשהולך לבית הכנסת או לבית המדרש או לשאר מצות, שנאמר נרדפה לדעת את ה', וכתוב דרך מצותיך ארוץ. ולכן אפילו בשבת מותר לרוץ לדבר מצווה. אבל בתוך בית הכנסת ובתוך בית המדרש אסור לרוץ, ובבואו לפני הפתח, ישהה מעט שלא יכנוס בפתע פתאום. וירתע ויפחד מהדר גאונו יתברך שמו, ויאמר הפסוק ואני ברוב חסדך וגו' שהוא כמו נטילת רשות ואחר יכנוס, וילך באימה וביראה כהולך לפני מלך. בקהלות שיש ליהודים רחובות בפני עצמן, מצווה להתעטף בציצית, ולהניח תפילין בביתו וילך כך לבית הכנסת. ובמקום שדרים בין האומות, או שצריך לעבור דרך מבואות מטונפות, יש להתעטף בציצית ולהניח תפילין בפרוזדור של בית הכנסת, כי הוא ענין גדול לכנוס לבית הכנסת מעוטף בציצית ומוכתר בתפילין.

סעיף יב

אם מחמת איזה אונס, אינו יכול לילך לבית הכנסת או לבית המדרש, ואפילו לשאר מנין קבוע יש לו איזה מניעה מללכת, יתאמץ לקבץ עשרה אנשים, שיתפלל על כל פנים בביתו בציבור, ואם אי אפשר לו, יתפלל על כל פנים בשעה שהציבור מתפללים, שאז הוא עת רצון. וכן מי שהוא דר במקום שאין שם מנין, יתפלל בשעה שהציבור מתפללים בעיירות, אך אם צריך ללמוד או לעסוק במלאכתו הנחוצה לו, ונתבאר לעיל סי' ה' דאסור להתחיל קודם התפלה, יכול להקדים עצמו ולהתפלל תיכף משתנף החמה.

סעיף יג

וכן מי שחלש לבו, וקשה עליו להמתין מלאכול עד לאחר גמר תפלת הציבור, מותר לו להקדים תפלתו בביתו, כדי לאכול מיד, ודווקא בביתו מותר לו להקדים תפלתו בעניין זה, אבל אם בא לבית הכנסת שיש שם ציבור, אסור לו להקדים תפלתו לתפלת הציבור. ואפילו אם רוצה לצאת חוץ לבית הכנסת, להתפלל קודם הציבור אסור, אלא אם כן רואה שהציבור מתאחרין מלהתפלל, יתפלל הוא בפני עצמו, כדי שלא לעבור הזמן. וכן אם הוא חולה או שיש לו אונס אחר, מותר להקדים תפלתו, אפילו בבית הכנסת. ויותר טוב שילך לביתו להתפלל.

סעיף יד

יש אומרים שאם התפללו ציבור בבית הכנסת, ואחר כך באו ציבור אחר להתפלל שם אין לשליח הציבור השני לעמוד, במקום שעמד הראשון, משום דהוי גנאי להראשונים, אם לא שכבר יצאו הראשונים מבית הכנסת. ואם הראשונים הוציאו ספר תורה וקראו בו, אין להאחרונים להוציא שנית ספר תורה, לקרות באותו בית הכנסת. אבל בהרבה קהלות אין מקפידין באלו דברים והכל כמנהג הקהלה.

סעיף טו

כופין בני העיר זה את זה לבנות בית הכנסת או בית המדרש ולקנות ספרים ללמוד בהם. ובמקום שאין מנין תמיד, כופין זה את זה בקנסות, שיבואו תמיד למנין ולא יתבטל התמיד. ואפילו הלומדים, שעל ידי זה יתבטלו מלימודם, כופין אותם שיבואו למנין, דזמן תורה לחוד וזמן תפלה לחוד.

סימן יג: דיני קדושת בית הכנסת ובית המדרש

סעיף א

קדושת בית הכנסת ובית המדרש גדולה מאד, ומוזהרים עליהם לירא ממי שהוא שוכן בהם יתברך שמו, כדכתיב ומקדשי תיראו, ובית הכנסת ובית המדרש נקראים גם כן מקדש, כדכתיב ואהי להם למקדש מעט, ודרשינן אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. ולכן אסור לדבר בהם דברים בטלים, ואין מחשבין בהם חשבונות אלא של מצווה, כגון קופה של צדקה וכדומה. ונוהגים בהם כבוד, לכבדם ולרבעם, ומדליקין בהם נרות לכבוד. אין לנשק בהם בניו הקטנים, שאינו ראוי להראות שם אהבה אחרת, זולת אהבת השם יתברך.

סעיף ב

קודם שיכנסו לתוכם יקנח את הטיט מעל רגליו. וישגיח שלא יהא עליו ולא על בגדיו שום לכלוך. מותר לרוק בהם אך ישפשף תיכף ברגליו.

סעיף ג

אין נכנסין בהם לא בחמה מפני החמה ולא בגשמים מפני הגשמים. ואם צריך לכנוס לקרות את חברו, יכנס ויקרא שם איזה פסוקים, או יאמר איזה תפלה, או שישמע מאחרים איזה לימוד, או לכל הפחות ישב שם מעט, כי גם הישיבה בהם היא מצווה, ואחר כך יקרא את חברו.

סעיף ד

אסור לאכול או לשתות או לישן בהם אפילו שינת עראי, ולצורך מצווה כגון בליל יום הכיפורים מותר לישן, אך יתרחק מן הארון הקודש. וכן לאכול שם לצורך מצווה, סעודה שאין בה שכרות ולא קלות ראש מותר. וכן אותם האנשים שלומדים שם בקביעות מותרים לאכול ולישן שם אפילו שינת קבע, שלא יתבטלו מלימודם.

סעיף ה

כשבונים בית הכנסת, צריכים להוראת תלמיד חכם, איך ובאיזה עניין לבנותו.

סימן יד: דיני פסוקי דזמרה

סעיף א

מן הודו עד לאחר השירה המה פסוקי דזמרה, וברוך שאמר היא ברכה שלפניהם וישתבח היא ברכה שלאחריהם. משהתחיל ברוך שאמר עד לאחר גמר התפלה, אסוק להפסיק בדיבור אפילו בלשון הקודש, (וכן בכל מקום שאסור להפסיק אסור אפילו בלשון הקודש). אך לעניין הפסק לדבר מצווה, יש חילוק בין פסוקי דזמרה וברכותיה, לקריאת שמע וברכותיה. בפסוקי דזמרה, אפילו באמצע ברוך שאמר ובאמצע ישתבח, אם שומע איזה ברכה מותר לו לענות אמן, וכן אם שומע שהקהל אומרים בקריאת שמע, אומר עימהם פסוק שמע ישראל וגו', ומכל שכן לקדיש ולקדושה ולברכו דמותר לו להפסיק ולענות עם הקהל, ומכל מקום אם אפשר לו לכוון שיפסיק לאלו במקום הפסק, כגון בין מזמור למזמור, או לכל הפחות בין פסוק לפסוק יעשה, וברוך הוא וברוך שמו לא יאמר תוך פסוקי דזמרה, אפילו במקום הפסק (כיון שאינו נזכר בגמרא). וכן הנוסח יתברך וישתבח וכו' שאומרים כשהחזן מנגן ברכו, לא יאמר כיון שאינו אלא מנהג. וכן אם עשה צרכיו ורוחץ ידיו, נראה לי דלא יאמר ברכת אשר יצר, כיון שיכול לאמרה אחר כך.

סעיף ב

יאחז שתי הציצית שלפניו, ויאמר ברוך שאמר בעמידה. ובתשלום מהולל בתשבחות ינשקם ויניחם, ויאמר כל פסוקי דזמרה בנחת ובנעימה, ולא במרוצה, וידקדק בכל התיבות כאלו היה מונה מעות, ויכוון פירוש המלות, ומכל שכן בפסוק פותח את ידך וגו' שצריך לאומרו בכונה גדולה, שיכוון פירוש המלות, ויתפלל במחשבתו על מזונותיו ועל מזונות לכל ישראל, ואם לא כוון בו כלל, אפילו בדיעבד צריך לחזור ולאומרו בכוונה. בין אלילים ובין וה' שמים עשה, צריך להפסיק קצת, שלא יהא נראה כחוזר למעלה.

סעיף ג

יזהר שלא ליגע בשעת פסוקי דזמרה, ומכל שכן אחר כך עד גמר התפלה, במקומות המכוסים בגופו, או בראשו במקום המכוסה, וכן בצואת החוטם ובצואת האוזן אסור ליגע, כי אם על ידי מטפחת, ואם נגע בידו יש לו לרחוץ ידו במים. ואם הוא בשעת תפלה, ואי אפשר לו לזוז ולבקש מים, די לו בנקיון צרור, או חוכך ידו בכותל וכדומה.

סעיף ד

מזמור לתודה אומרים בעמידה ובשמחה, שהוא במקום קרבן תודה, וכן מן ויברך דוד עד אתה הוא ה' האלהים יאמר בעמידה, וכן השירה יאמר בעמידה, בכוונה ובשמחה, וכן בברכת ישתבח יעמוד.

סעיף ה

בשבת וביום טוב אין אומרים מזמור לתודה, מפני שקרבן תודה באה בנדבה, ואין מביאין נדרים ונדבות בשבת וביום טוב. גם אין אומרים אותו בחול המועד של פסח, מפני שאין קרבן תודה בא אז, לפי שעם התודה צריכים להביא עשרה לחמי חמץ. ולא בערב פסח, כי שמא לא יוכלו לאכלם עד זמן איסור חמץ ויצטרכו לשרפן, ולא בערב יום הכיפורים מפני שממעט זמן אכילתם, ומביא קודשים לידי פסול.

סעיף ו

אם איחר מלבוא לבית הכנסת, עד לאחר שהתחילו הציבור להתפלל, ואם יתפלל כסדר לא יגיע להתפלל תפלת שמונה עשרה עימהם, והעיקר שיתפלל שמונה עשרה עם הציבור, על כן יכול לדלג כאשר יתבאר. אך ברכת על נטילת ידים וברכות התורה וברכת אלהי נשמה, לעולם צריך לומר קודם התפלה, ועל כן אם לא אמרם בביתו, צריך לאומרם בבית הכנסת, ואפילו אם על ידי זה יתאחר מלהתפלל עם הציבור. וגם קריאת שמע עם הברכות בשחרית, צריך לומר דווקא קודם שמונה עשרה, דהיינו שיתחיל ברכת יוצר אור, ויתפלל כסדר עד אחר שמונה עשרה, בלי שום הפסק, (כדי להסמיך גאולה לתפלה דהיינו גאל ישראל לשמונה עשרה) אבל שאר הברכות וכל הסדר, ופסוקי דזמרה (בלי ברכת ברוך שאמר וישתבח) יכול לאומרם גם לאחר התפלה.

סעיף ז

ולכן לאחר שאמר שלש ברכות המזכרים לעיל, והניח טלית ותפילין, אם הוא רואה כי אין לו עוד זמן שיוכל להגיע להתפלל שמונה עשרה עם הציבור, אלא כשידלג ויתחיל בברכת יוצר אור, אזי יתחיל שם. ואם יש לו זמן לומר גם ברוך שאמר ותהלה לדוד עד סופו, דהיינו שם קדשו לעולם ועד וישתבח יאמרם. יש לו זמן יותר, יאמר גם הללויה הללו אל בקדשו עד כל הנשמה תהלל יה הללויה. יש לו עוד זמן יותר, יאמר גם הללויה הללו את ה' מן השמים וגו'. יש לו עוד זמן יותר, יאמר גם שאר הללויה. יש לו עוד זמן יותר, יאמר הודו עד והוא רחום, וידלג עד והוא רחום שקודם אשרי ושם יתחיל. והמזמורים שמוסיפים בשבת וביום טוב, אם אין לו זמן לאומרם, אזי כל המזמורים והפסוקים שאומרים אותן בכל יום, להם הקדימה, ואם יש לו זמן לומר קצת גם מאלו שמוסיפים, נראה לי דבשבת וביום הכיפורים, מזמור שיר ליום השבת והלל הגדול, (שהוא הודו לה' כי טוב וכו') להם הקדימה. ובשאר יום טוב, להלל הגדול לבד הקדימה, ואחר כך המזמור למנצח, לדוד בשנותו, תפלה למשה, וכל אלו המזמורים והפסוקים יאמרם קודם ישתבח, ולאחר גמר התפלה ישלים כל מה שדילג, רק ברוך שאמר וישתבח אין אומרים לאחר התפלה. ואם רואה שאפילו אם יתחיל בברכת יוצר אור, לא יוכל להתפלל שמונה עשרה עם הציבור אלא אם כן ימהר, טוב לו יותר להתפלל בפני עצמו כסדר במתינות ובכוונה.

סעיף ח

אם בא לבית הכנסת, והציבור מתחילים להתפלל פסוקי דזמרה, ואין לו טלית ותפילין והוא מצפה שיובאו לו, יכול להתפלל גם כן פסוקי דזמרה, וכשיביאו לו טלית ותפילין יניחם לאחר ישתבח, קודם ברכת יוצר אור, ויברך עליהם. ואם מתירא שבעוד שיניחם יתעכב מלהתפלל שמונה עשרה עם הציבור, ידלג מן והוא רחום שבהודו עד והוא רחום שקודם אשרי, או מן ויושע עד ישתבח, ולא יאמר רק מזמורים העקריים כמו שכתוב לעיל, כדי שיהא לו פנאי להניחם לאחר שהוא אומר ישתבח, קודם שיאמר השליח ציבור הקדיש.

סימן טו: דיני דברים שבקדושה ודיני שי"ץ

סעיף א

אחר ישתבח אומר השליח ציבור חצי קדיש. אין אומרים קדיש וברכו וקדושה, ואין קוראים בתורה אלא בעשרה אנשים גדולים. ואם לא היו עשרה בשעה שאמרו ישתבח, אלא שנשלמו אחר כך, לא יאמר השליח ציבור קדיש, כי אין אומרים קדיש אלא אחר דבר שנאמר בעשרה, ולכן ימתינו מלומר ישתבח עד שיבאו עשרה. ויכולים להמתין עד קרוב לחצי שעה, ויותר לא ימתינו אלא יאמרו ישתבח, וימתינו, וכשיבאו עשרה יאמרו תחלה איזה פסוקים, ואחריהם יאמר השליח ציבור חצי קדיש.

סעיף ב

גדול, היינו שעברו לו שלש עשרה שנה ונכנס לשנת י"ד, (וסומכים על החזקה דמסתמא הביא ב' שערות) כגון שנולד בראש חודש ניסן, אינו נעשה גדול עד ראש חודש ניסן דהיינו בתחילת הלילה של ראש חדש ניסן לאחר י"ג שנים נעשה גדול, מי שנולד בחודש אדר, כשהיתה שנה פשוטה, וכשנעשה גדול השנה מעוברת, אינו נעשה גדול עד אדר שני, אבל אם נולד בשנה מעוברת באדר ראשון, נעשה גדול גם כן באדר ראשון. ואם כשנולד היתה שנה מעוברת, וכשנעשה גדול היא שנה פשוטה, בין שנולד באדר ראשון, בין שנולד באדר שני, נעשה גדול ביום זה באדר של עתה. ונמצא, כי לפעמים נער שנולד קודם לחברו, יתאחר יותר להיות גדול, מחברו שנולד אחריו, כגון שנולדו בשנה מעוברת, זה בכ' לאדר ראשון וזה בי' לאדר שני והשנה אשר נעשים גדולים, היא שנה פשוטה.

סעיף ג

צריכים ליזהר, שלא למנות את האנשים לגולגלותם לידע אם יש מנין, כי אסור למנות את ישראל לגולגלותם, אפילו לדבר מצווה, דכתיב וישמע שאל את העם ויפקדם בטלאים. ונוהגים למנותם באמירת הפסוק הושיעה את עמך וגו' שיש בו עשרה תיבות.

סעיף ד

צריכים שיהיו כל העשרה במקום אחד, והשליח ציבור עימהם, אבל אם מקצתם בחדר זה ומקצתם בחדר אחר, אינם מצטרפים, אף על פי שהפתח פתוח ביניהם, ואפילו אם הרוב המה בבית הכנסת, והמיעוט בעזרה שלפני בית הכנסת, אינם נגררים אחר הרוב להצטרף עימהם. ואפילו העומדים על האסקופה בתוך הפתח מן האגף ולחוץ, דהיינו, כשסוגרים את הדלת נמצא מקום זה לחוץ, אף על פי שעתה הפתח פתוח, מכל מקום נדון כלחוץ. וכל זאת לענין צירוף לעשרה אבל אם היו כאן עשרה, ואומרים קדיש או ברכו או קדושה, אזי כל השומע קולם, יכול לענות עימהם, אפילו כמה בתים מפסיקים ביניהם,

כי אפילו מחיצה של ברזל, אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים, ובלבד שלא תהא שם צואה או עבודת גלולים.

סעיף ה

צריך ליזהר מאוד, לשמוע הקדיש ולענות אחריו בכוונה, ומכל שכן באמן יהא שמיה רבא, שצריך לכוון היטב, שכל העונה אמן יהא שמיה רבא בכל כוחו וכוונתו, קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה. ויש לענות אותו בקול רם, שבקול זה שובר כל המקטרגים, ומבטל כל גזירות קשות. ומכל מקום לא ייתן קולות גדולים, שלא יתלוצצו עליו בני אדם ויגרום להם חטא. אומרים אמן יהא שמיה רבא וכו' עם תיבת יתברך, ואחר כך ישמע מן השליח ציבור ויאמר אמן.

סעיף ו

יש אומרים שאין צריכים לעמוד בקדיש, אך כל קדיש שתפסו בעמידה כגון אחר הלל, יש לעמוד עוד בו, עד לאחר אמן יהא שמיה רבא. ויש אומרים שיש לעמוד תמיד, לקדיש ולשאר דבר שבקדושה, דיש ללמוד בקל וחומר מעגלון מלך מואב, דכתיב ואהוד בא אליו וגו' ויאמר אהוד דבר אלהים לי אליך ויקם מעל הכסא, ומה עגלון מלך מואב שהיה עובד כוכבים קם לדבר ה', כל שכן אנחנו עמו, וכן יש להחמיר.

סעיף ז

אם אין ט' שומעים לשליח הציבור, לא יאמר כלל קדיש, כי כל דבר שבקדושה אין אומרים בפחות מעשרה, דהיינו אחד אומר ותשעה שומעים. ומכל מקום אם אחד מהעשרה מתפלל תפלת שמונה עשרה, אף על פי שאינו יכול לענות עימהם מצטרף, והוא הדין לב' וג' וד', כל שנשאר הרוב שעונים, אין המיעוט מעכב. אבל אם אחד מהן ישן, צריכים להקיצו, כי הישן אינו מצטרף לעשרה.

סעיף ח

לאחר שאמר השליח ציבור חצי קדיש, אומר בקול רם ברכו את ה' המבורך, והציבור עונים ברוך ה' המבורך לעולם ועד, והשליח ציבור חוזר ואומר גם כן ברוך ה' המבורך לעולם ועד, שלא יוציא את עצמו מן הכלל, שאומר להם ברכו, והוא אינו מברך. יש נוהגים לענות אחר השליח ציבור אמן אבל השליח ציבור לא יענה אחר אמירת הקהל. אם השליח ציבור מאריך בניגון בברכו, אומרים הקהל יתברך וכו' ואין לאומרו אלא בשעה שהוא מנגן, אבל כשאומר התיבות, לא יאמרו כלום, אלא ישמעו מה שהוא אומר. אף מי שלא שמע מן השליח ציבור שאמר ברכו, אלא שומע שהציבור עונים ברוך, וכו' יכול גם הוא לענות עימהם.

סעיף ט

הקדושה שביוצר אור יש להדר לאמרה בציבור, ואם אי אפשר אומרה גם ביחידות.

סעיף י

אם אין בבית הכנסת רק מנין מצומצם, אסור לכל אחד מהם לצאת, ועל היוצא נאמר ועזבי ה' יכלו, אבל אם יישארו עשרה, יכולים היתרים לצאת, אם כבר שמעו ברכו, וקדושה והקדישים עד לאחר עלינו. ובדיעבד אם לא נשארו עשרה, יכולים לגמור בלא

עשרה (רק שיהיו רוב מנין) את העניין שהתחילו בעשרה, ואם התחיל השליח ציבור לחזור את התפלה, גומר החזרת כל התפלה ואומרים קדושה, וגם אומר אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה וכו', אבל אין הכוהנים נושאים את כפיהם, וגם אין אומרים קדיש לאחר השמונה עשרה, כי המה עניינים אחרים. ואם התחילו לקרות בתורה בעשרה, ויצאו מקצתן, גומרים את הקריאה, אבל אין מוסיפים. וגם אין קוראים למפטיר, אלא האחרון שבמנין הקוראים, קורא את הפטרה בלא ברכות.

סעיף יא

השליח ציבור צריך שיהיה הגון, שנאמר נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה, ואמרו רבותינו זיכרונם לברכה זה שליח ציבור שאינו הגון ויורד לפני התיבה. ואיזה הגון, זה שהוא ריקן מעבירות, ופרקו נאה, פירוש, שלא יצא עליו שם רע אפילו בילדותו, ושהוא עניו ומרוצה לקהל, שיסכימו לתפלתו, ויש לו נעימה וקול ערב שמושך הלב, ורגיל לקרות בתורה נביאים וכתובים, כדי שיהיו הפסוקים שבתפלה סדורים בפיו. ואם אין מוצאים מי שיהיו בו כל המידות הללו, יבחרו את הטוב שבהם בחכמה ובמעשים טובים.

סעיף יב

אין לאדם להתפלל לפני התיבה שלא ברצון הקהל, וכל מי שהתפלל שלא ברשות, מחמת אלמות וגיאות, אין עונים אמן אחר ברכותיו, שנאמר ובוצע ברך ניאץ ה.

סעיף יג

אין ממנים לשליח ציבור קבוע אלא מי שנתמלא זקנו, אבל באקראי בעלמא, כל שהוא בן י"ג שנה ויום אחד, יכול לירד לפני התיבה.

סימן טז : דיני ההפסקות בקריאת שמע וברכותיה

סעיף א

קריאת שמע ושלוש ברכותיה שהן: יוצר אור, אהבה רבה, אמת ויציב, (וכן במעריב קריאת שמע וברכותיה) הן חמורים יותר מפסוקי דזמרה. והן נחלקים לפרקים, ואלו הן בין הפרקים: בין "יוצר המאורות" ל"אהבה רבה", בין "הבוחר בעמו ישראל באהבה", ל"שמע ישראל", בין "ובשעריך" ל"והיה אם שמוע", בין "על הארץ" ל"ויאמר".

סעיף ב

בין הפרקים מותר לומר אמן, על כל ברכה שהוא שומע, ומכל שכן שמותר לענות לקדושה ולקדיש ולברכו, אבל ברוך הוא וברוך שמו לא יאמר. וגם אם שומע שהקהל אומרים קריאת שמע, לא יאמר עימהם את הפסוק שמע ישראל, אלא יאמר מה שהוא אומר בקול רם כדרך שאומרים הקהל שמע ישראל, שיהא נראה כאלו קורא עימהם.

סעיף ג

באמצע הפרק, אינו עונה אמן רק אחר ברכת האל הקדוש, ואחר ברכת שומע תפלה, ובקדיש יאמר: אמן יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא. וכשאומר השליח ציבור

"דאמירן בעלמא ואמרו אמן", יאמר גם כן "אמן", ושאר אמנים שבקדיש לא יענה, שאינם מעיקר הקדיש. ובקדושה ישתוק וישמע מהשליח ציבור, ויאמר עם הקהל, קדוש, קדוש, קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו, וישתוק ויאמר עם הקהל ברוך כבוד ה' ממקומו, ויותר לא יאמר, שאינו מעיקר הקדושה. ואם שומע ברכו, בין מן השליח ציבור בין מן העולה לתורה, עונה ברוך ה' המבורך לעולם ועד וגם אמן, שאחר ברכת העולה. ואם הקהל אומרים מודים, ישחה גם כן ויאמר מודים אנחנו לך ולא יותר, ואם שומע קול רעם יש אומרים שמותר לו גם כן להפסיק ולברך ויש אומרים שלא יפסיק בזה.

סעיף ד

אלו ההפסקות שאמרנו, שמותר להפסיק באמצע הפרק, אם הוא בברכות, יכוון שיהא ההפסק היכא דסליק ענינא, ואם הוא בקריאת שמע יכוון שיהא ההפסק בין פסוק לפסוק, ואם אי אפשר מותר לו להפסיק אפילו באמצע הפסוק, ויתחיל אחר כך מתחלת הפסוק.

סעיף ה

מה שאמרנו שמותר להפסיק באמצע הפרק לדברים שאמרנו, אינו הדין בפסוק שמע ישראל וברך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, כי בהם אסור להפסיק בכל עניין, ואפילו המלך שואל בשלומו לא יפסיק להשיבו. ובין אני ה' אלהיכם לאמת ויציב גם כן לא יפסיק כלל משום דכתיב בקרא ה' אלהים אמת לכך אין מפסיקים בין אלהיכם לאמת, ונכון ליזהר שלא להפסיק, עד לאחר שאמר, גם תיבת ויציב, (לפי שגם ויציב הוא לשון אמת) ואחר כך יכול להפסיק, כמו במקום אחר באמצע פרק. (דין לשאול בשלום ולהשיב שלום, בזמן הזה אין מקפידים, ואין להפסיק בזה אפילו בין הפרקים).

סימן יז : דיני קריאת שמע

סעיף א

התחלת זמן קריאת שמע של שחרית, הוא כמו זמן תפילין, ונמשך זמנה עד רביעית היום, בין שהיום ארוך בין שהוא קצר, ונחשב היום מן עלות השחר עד צאת הכוכבים. ומצווה מן המובחר לקרות כותיקים, (המחבבים את המצות) שהיו מכוונים לקרותה מעט קודם הנץ החמה כדי שייים קריאת שמע וברכותיה עם הנץ החמה, ויסמוך לה התפלה. ומי שיוכל לכוון לעשות כן שכרו מרובה מאד. ועל כל פנים צריכים ליזהר מאוד, שלא לאחר הזמן מרביעית היום, ובפרט בימות הקיץ, כשהיום ארוך. במדינתנו לפעמים סוף הזמן הוא קודם השעה השביעית. ומכל מקום בדיעבד אם עבר הזמן, מותר לקרות קריאת שמע עם ברכותיה עד שלישי היום. אבל לאחר שלישי היום, אסור לומר הברכות, אלא אומר קריאת שמע לבד ואפילו כל היום (ויש אומרים דגם הברכות יכול לומר כל היום).

סעיף ב

מותר לקרות קריאת שמע בין יושב בין עומד, ואם היה יושב אסור להחמיר ולעמוד, אבל אסור לקרות כשהוא שוכב, ואם הוא שוכב כבר, יטה את עצמו על צדו ממש ויקרא. ואם הוא חולה קצת וקשה לו לשכב על צדו ממש, מכל מקום מחוייב להטות את עצמו קצת על צדו.

סעיף ג

קודם שיתחיל, יכוון לצאת מצות קריאת שמע שציוונו הקדוש ברוך הוא, ובאומר "שמע ישראל" יכוון את הפירוש: שמע ישראל, כי ה' שהוא אלהינו, הוא ה' אחד, יחיד ומיוחד בשמים ובארץ. ויארץ "בחי"ת" של אחד, כדי שימליך הקדוש ברוך הוא בשמים ובארץ, "ובדלי"ת" יארץ קצת גם כן, שיעור שיחשוב שהקדוש ברוך הוא הוא יחיד בעולמו ומושל בד' רוחות העולם. ולא יארץ יותר משיעור זה. וידקדק שלא יקלקל קריאת התיבה אחד על ידי מה שמארץ בו קצת, כי קצת מהמון עם מקלקלים, יש אומרים "אחד", ויש אומרים "אחד - ע". ומוטב שלא להארץ מלהארץ ולקלקל. נוהגים לומר "שמע ישראל" בקול רם לעורר הכוונה, ושמים יד ימין על העיניים. לאחר שאומרים אחד, שוהים קצת ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בלחש (חוץ מיום הכיפורים), וצריכים לכוון בו גם כן פירוש המלות.

סעיף ד

שוהה מעט ואומר "ואהבת" וגו', וכן בין פרשה זו לפרשת "והיה אם שמוע" יפסיק מעט, וכן קודם "ויאמר" יפסיק מעט, ויכוון בפרשת ויאמר לקיים מצות עשה זכירת יציאת מצרים.

סעיף ה

צריך לקרות קריאת שמע בדקדוק גדול מתוך סידור מדויק היטב, וישמיע לאוזניו מה שהוא מוציא מפיו, וישגיח שלא יאמר דגוש במקום רפה, או רפה במקום דגוש, ויפסיק קצת בכל מקום שנרשם קו כזה. וגם בפסוקי דזמרה, צריך לדקדק בכל זה, ויטעים יפה העין של תיבת נשבע, שלא יהא נשמע כאלו אמר נשבה "בה"א", וכן "בזי"ן" של תזכרו, ושל וזכרתם, ידקדק היטב שלא יהא נשמע כאלו אמר "בשי"ן".

סעיף ו

הקורא קריאת שמע, לא ירמוז בעיניו, ולא יקרוץ בשפתיו, ולא יראה באצבעותיו, אך לצורך מצווה מותר לרמוז בפרשה שניה.

סעיף ז

קודם קריאת שמע כשאומר והביאנו וכו' נוטל את הציצית בידו, ואוחזן בשעת קריאת שמע ביד שמאל בין קמיצה לזרת כנגד לבו. וכשמגיע לויאמר שהיא פרשת ציצית, אוחזן גם בימינו, וכשאומר וראיתם אותו, נותנם על העיניים, ומסתכל בהם ונושקן, ונוהגים שבכל פעם שאומר תיבת ציצית, נושקן, ואוחזן עד ונחמדים לעד, שאז נושקן ומניחן מידיו.

סעיף ח

באומר אני ה' אלהיכם, יאמר מיד גם תיבת אמת, שלא להפסיק ביניהם. וגם השליח ציבור אומר כן וחוזר ואומר ה' אלהיכם אמת, ויכוון כל אחד לשמוע ג' תיבות אלו מפי השליח ציבור, כי באלו ג' תיבות, נשלמו רמ"ח תיבות בקריאת שמע, כנגד רמ"ח אברים שבאדם, ומתחילים אחר כך ויציב, אבל אסור לומר עוד הפעם אמת. ומי שמתפלל ביחידות, יאמר קודם קריאת שמע, אל מלך נאמן, להשלים בג' תיבות אלו, מנין רמ"ח.

סעיף ט

אם הפסיק באמצע קריאת שמע (דהיינו מן שמע ישראל עד על הארץ) מחמת אונס, שהיה מוכרח להפסיק, כגון שהיה צריך לצאת לעשות צרכיו, או שנמצא צואה בבית, אם שהה משך זמן, שהיה הוא יכול לומר כל קריאת שמע, צריך לחזור לתחלת קריאת שמע.

סעיף י

קרא קריאת שמע ונכנס לבית הכנסת, ומצא ציבור שקוראים קריאת שמע, צריך לקרות עימהם כל קריאת שמע, שלא יראה כאלו אינו רוצה לקבל עול מלכות שמים עם חבריו, ויקבל שכר כקורא בתורה. והוא הדין אם הוא בבית הכנסת, ואומר דברי תחנונים, או פסוקים במקום שרשאי להפסיק (ואם עומד במקום שאינו רשאי נתבאר לעיל), ואם הוא עדיין לא קרא קריאת שמע, קורא גם כן עם הציבור, אבל צריך שיתכוון שלא לצאת ידי חובתו, כדי שיקרא אחר כך עם הברכות. וכן שאר דברים שהציבור אומרים, כגון תהלה לדוד, ועלינו, וכדומה ואפילו פיוטים אומר עימהם, ואל יפרוש את עצמו מן הציבור.

סימן יח: הלכות תפילת שמונה עשרה

סעיף א

זמן תפלת השחר מצוותה שיתחיל עם הנץ החמה, כדכתיב ייראוך עם שמש, ובדיעבד אם התפלל לאחר שעלה עמוד השחר יצא, ונמשך זמנה עד שליש היום, ואסור להתאחר יותר, ומכל מקום בדיעבד אם עבר והתאחר יותר, אפילו במזיד יכול להתפלל עד חצות היום אף על פי שאין לו שכר כתפלה בזמנה, שכר תפלה מיהו איכא. עבר במזיד עד חצות היום ולא התפלל, אין לו עוד תשלומים, ועליו נאמר מעות לא יוכל לתקון, ואם שגג או נאנס יבואר בסימן כ"א.

סעיף ב

כשמגיע ל"תהילות לאל עליון", יעמוד ויכין את עצמו לתפלת שמונה עשרה, ויסיר כיחו וניעו וכל דבר המבלבל את מחשבתו, וילך ג' פסיעות לאחוריו, ויאמר תהילות לאל עליון, וכו' עד גאל ישראל, ואז יחזור לפניו ג' פסיעות, דרך קירוב והגשה למלך. לא יפסיק בין גאל ישראל לשמונה עשרה, אפילו לקדיש וקדושה וברכו, מפני שצריך להסמיך גאולה לתפלה. וטוב שיצמצם לגמור ברכת גאל ישראל עם השליח ציבור בשווה, כי אם יגמור הוא תחלה, ואחר כך השליח ציבור, יש ספק אם יענה אמן על ברכת השליח ציבור או לא, אבל כשהוא גם כן גומר את הברכה, ודאי אין צריך לענות אמן, שאין עונים אמן על ברכת עצמו. ובמעריב כיון שאין הברכה שלפני השמונה עשרה מסיימת ב"גאל ישראל", מותר להפסיק, כמו בשאר מקום בין פרק לפרק, קודם השמונה עשרה אומר הפסוק ה' שפתי תפתח וגו', ואינו הפסק, כי הוא שייך להתפלה, אבל הפסוק כי שם ה' אקרא וגו' לא יאמר, כי אם במוסף ובמנחה יאמרו קודם ה' שפתי תפתח.

סעיף ג

המתפלל צריך שידע, שהשכינה כנגדו, כמו שנאמר שפכי כמים לבך נכח פני ה' ויעיר הכוונה ויסיר כל המחשבות הטורדות אותו, עד שתשאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפלתו, ויחשוב כי אלו היה מדבר לפני מלך בשר ודם, בודאי היה מסדר דבריו, ומכוין בהם יפה, לבל יכשל, קל וחומר לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שצריך לכוון לפניו את

מחשבתו, כי לפניו יתברך שמו, המחשבה כמו דיבור, וכל המחשבות הוא חוקר. וקודם התפלה יחשוב מרוממות האל יתברך שמו ושפלות האדם, ויסיר כל תענוגי אדם מלבו.

סעיף ד

המתפלל צריך שיכוון בלבו פירוש המלות שהוא מוציא בשפתיו, שנאמר תכין לבם תקשיב אזניך, וכבר נדפסו הרבה סידורים, עם פירוש אשכנז, ויכול כל אדם ללמוד ולהבין מה שהוא מתפלל. ואם אינו יכול לכוון פירוש המלות, לכל הפחות צריך שיחשוב בשעת התפלה בדברים המכניעים את הלב, ומכוונים את לבו לאביו שבשמים, ואם תבוא לו מחשבה זרה בתוך התפלה, ישתוק וימתין עד שתבטל המחשבה.

סעיף ה

יכוון רגליו זו אצל זו, כאלו אינן אלא אחת, להדמות למלאכים, שנאמר ורגליהם רגל ישרה, כלומר, רגליהם נראות כרגל אחת, ויכוף ראשו מעט למטה, ויסגור עיניו שלא יסתכל בשום דבר, ואם מתפלל מתוך סידור, לא יסיר עיניו מן הסידור, ויניח ידיו על לבו, ימינו על שמאלו ויתפלל בלב שלם, באימה וביראה ובכניעה, כעני העומד בפתח, ויוציא את המלות מפיו בכונה, ובדקדוק. ויתפלל כל אחד לפי הנוסח שלו הן אשכנז הן ספרד, וכדומה, כולם יסודתם בהררי קדש, אבל אל יערב תיבות מנוסח לנוסח, כי כל נוסח תיבותיה מנויות וספורות, על פי סודות גדולות, ואין להוסיף או לגרוע.

סעיף ו

יזהר להתפלל בלחש, רק שהוא בעצמו ישמע, מה שהוא אומר, וחברו שבסמוך לו, לא ישמע קולו, כמו שנאמר בחנה, רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע.

סעיף ז

לא יסמוך עצמו על שום דבר, אפילו סמיכה כל דהו. ואם הוא חולה קצת, יכול להתפלל אפילו יושב או שוכב, והוא שיכול לכוון דעתו, ואם אי אפשר לו להתפלל בפיו, מכל מקום יהרהר בלבו.

סעיף ח

לא יאחז בידו בשעת תפלת שמונה עשרה, רק הסידור או המחזור אם צריך לו. ויש לו לרשום תחלה את המקומות, שהוא צריך להתפלל בסידור ובמחזור, שלא יצטרך לחפש באמצע תפלתו. לא יהיה דבר חוצץ בינו לבין הקיר, שנאמר ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל, ולא מיקרי חציצה, אלא דבר שגבוה י' טפחים, ורחב ד' טפחים, אבל דבר קטן לא חשיב הפסק. ואפילו דבר גדול אם הוא דבר קבוע, כגון ארון ותיבה לא חשיב הפסק, ואדם נמי אינו חוצץ. ובשעת הדחק בכל עניין אין להקפיד, כיון שסוגר עיניו או מתפלל מתוך הסידור, שלא תבטל כוונתו. וכן לא יתפלל כנגד איזה ציור, ואם יקרה לו להתפלל כנגד בגד, או כותל מצויר יסגור עיניו, וכנגד מראה אסור להתפלל, אפילו בעיניים סגורות, לא יתפלל במקום פרוץ כגון בשדה, מפני שכשהוא במקום צניעות, חלה עליו אימת המלך, ולבו נשבר ונכנע. ואם הוא בדרך מותר לו להתפלל בשדה, ואם אפשר לו, יתפלל בין האילנות.

סעיף ט

לא יגהק ולא יפהק (גיהוק היינו מה שלפעמים אדם מוציא מגופו לפיו נפיחה מחמת שבעו, כריח המאכל שאכל, ויש אומרים דהיינו שפושט גופו וזרועותיו מחמת כובד, ופיהוק היינו שפותח מלקוחיו כאדם שרוצה לישן, או שעמד משינה). ואם נצטרך לכך מחמת אונסו, יניח ידיו על פיו, שלא יתראה פתיחתו, וכן אסור לו לרוק, ואם בא לו רוק לתוך פיו, ומצטער בו הרבה, עד שנטרד מתפלתו, מבליעו בתוך מטפחת או בגד. ואם מאוס לו, יטה לשמאלו וירוק לאחוריו, ואם אי אפשר לאחוריו, ירוק לשמאלו, ואם אי אפשר לשמאלו ירוק לימינו. ואם כינה עוקצתו - ימשמש בבגדיו להסירה, שלא תתבטל כוונתו, אבל לא יסירה בידו. אם נשמת הטלית מעליו, יכול להחזירו, אפילו נפל רובו, אבל אם נפל כולו, אינו רשאי להתעטף בו משום דהוי הפסק. ואם נפל ספר לפניו על הארץ, ומתוך זה מתבלבל מכוונתו מותר להגביה בין ברכה לברכה. כל הדברים האסורים בתוך תפלת שמונה עשרה, אסורים עד לאחר שיפסע הפסיעות, (ואך לעניין הפסק יש חילוק).

סעיף י

צריך לעמוד בפניו לצד ארץ ישראל, שנאמר והתפללו אליך דרך ארצם. ויכוון גם כנגד ירושלים וכנגד המקדש וכנגד בית קדש קדשים. ולכן אנו במדינתנו שיושבים במערבה של ארץ ישראל, צריכים לעמוד בפנים לצד מזרח, (לא למזרח ממש אלא לצד קרן מזרחית דרומית), והיושבים בצפון של ארץ ישראל פניהם לדרום, והיושבים במזרח פניהם למערב, והיושבים בדרום פניהם לצפון, נמצא כל ישראל פונים בתפלותיהם למקום אחד, דהיינו נגד ירושלים ובית קדש קדשים, ששם שער השמים, שכל התפלות עולות דרך שם. ולכן נקרא בית המקדש תלפיות, כמו שנאמר, כמגדל דויד צוארך בנוי לתלפיות, תל שכל פיות פונים אליו. ואם מתפלל במקום שאינו יכול לכוון לצד שכנגד ארץ ישראל, יכוון לבו לאביו שבשמים, שנאמר והתפללו אל ה'. ואם עמד כנגד צפון או דרום, וזכר באמצע שמונה עשרה שאינו עומד כראוי, לא יעקור רגליו, אלא יטה פניו למזרח, ואם אי אפשר לו, או שהוא עומד במערב יגמור תפלתו כך ויכוון לבו לבית קדש קדשים, ולא יעקור רגליו. וכן אם הוא מתפלל במקום שיש צורות במזרח, יתפלל לצד אחר אף שאינו מזרח.

סעיף יא

צריך לכרוע ולהשתחוות ד' פעמים בשמונה עשרה, בתחילת ברכה הראשונה ובסופה, ובברכת מודים בתחילתה ובסופה. כשאומר ברוך כורע בברכיו, וכשאומר אתה משתחוה כל כך עד שהקשרים של חוליות השדרה בולטים וגם ראשו יכוף, וקודם שאמר את השם זוקף בנחת (על שם שנאמר ה' זוקף כפופים), וכן במודים כורע ומשתחוה, וקודם שאומר את השם זוקף, לא ישתחוה יותר מדאי, דהיינו עד שיהיה פיו כנגד החגור, כי זהו דרך יוהרא, וזקן וחולה שמצטער בכריעה כיון שהרכין ראשו דיו. אסור להוסיף השתחויות ביתר הברכות לא בתחילתן ולא בסופן.

סעיף יב

לאחר השמונה עשרה אומרים אלהי נצור וכו' כורע ופוסע אך שלש פסיעות, כעבד הנפטר מרבו. הפסיעות יהיו בינוניות, ולכל הפחות כדי שיתן אגודל בצד עקב, ולא יפסע פסיעות גסות, ולא יפסע יותר מג' פסיעות. פוסע תחלה ברגל שמאל ואחר כך ברגל ימין, ושוב פוסע ברגל שמאל, ועודה בכריעה הופך פניו לשמאלו, שהוא ימין השכינה שהוא כנגדו בשעת התפלה, ובצאתו מן התפלה אומר עושה שלום במרומיו והופך פניו לימינו שהוא שמאל השכינה, ואומר הוא יעשה שלום עלינו, ואחר כך משתחוה לפניו ואומר ועל כל ישראל ואמרו אמן. אחר כך זוקף ואומר יהי רצון וכו' שיבנה בית המקדש וכו' כי התפלה היא במקום העבודה, ולכן אנו מתפללים על בנין בית המקדש שנוכל לעשות את העבודה ממש במהרה בימינו. והטעם שפוסעים תחלה ברגל שמאל, לפי שדרך הליכות האדם

הוא לעקור רגל ימין תחלה, ולכן עוקר כאן שמאל תחלה, להראות כאילו כבד עליו ליפטר מלפני המקום ברוך הוא, לכן, אטר רגל עוקר תחלה שמאלו שהוא ימין כל אדם.

סעיף יג

במקום שכלו הפסיעות, יעמוד ברגלים מכוונות כמו בתפלה, ולא יחזיר פניו למערב, ולא יחזור למקומו עד שיגיע השליח ציבור לקדושה. וכן כשמתפלל ביחידות יעמוד כשיעור זה, ואם המקום צר ודחוק וכן כשאומרים פיוטים, חוזר כשמתחיל השליח ציבור התפלה.

סעיף יד

בתפלת שמונה עשרה, לא ירמוז בעיניו, ולא יקרוץ בשפתיו, ולא יראה באצבעותיו ואינו פוסק אפילו לקדיש וקדושה וברכו, אלא ישתוק ויכוון למה שאומרים השליח ציבור והציבור, ויחשב לו כעונה לעניין זה שיוצא, ומכל מקום לא נחשב להפסק.

סעיף טו

אבל בתפלת אלהי נצור מותר להפסיק לדברים שמפסיקים באמצע פרק של ברכות קריאת שמע וקריאת שמע. ומכל מקום אם אפשר לו יאמר תחלה יהיו לרצון וגו', ואם אפשר עוד יפסע גם כן ג' פסיעות, ויש נוהגים לומר מיד לאחר המברך את עמו ישראל בשלום, את הפסוק יהיו לרצון וגו' ואומרים אלהי נצור ופעם שנית יהיו לרצון וגו' וכן נכון לעשות. ונראה לי דבעניין זה מותרים להפסיק בתפלת אלהי נצור לענות כל אמן, יש אומרים שקודם שאומר את הפסוק יהיו לרצון טוב לומר פסוק אחד מן התורה או מנביאים או מכתובים, המתחיל באות כהתחלת שמו ומסיים באות כמו סיום שמו. ונראה לי שהאומר יהיו לרצון שני פעמים, לא יאמרו אלא קודם יהיו לרצון השני.

סעיף טז

כבר נתבאר בסימן י"ב בסעיף ג' שאם מרגיש בעצמו אפילו קצת הרגשה לצרכיו אסור לו להתפלל עד שינקה את עצמו. ומכל שכן לתפלת שמונה עשרה, שאסור לו לעמוד להתפלל כשהוא מרגיש קצת לצרכיו, עד שינקה את עצמו. ואולם אם מתחלה לא הרגיש כלל ואחר כך באמצע תפלת שמונה עשרה הרגיש, שהוא צריך לצרכיו בין לגדולים בין לקטנים יעצור את עצמו עד שיגמור השמונה עשרה ולא יפסיק, אפילו אם ההרגשה היא גדולה, מכל מקום, יעצור את עצמו כל זמן שיכול, ולא יפסיק לצאת באמצע שמונה עשרה עד לאחר שסיים המברך את עמו ישראל בשלום.

סעיף יז

הרגיש שיצא ממנו רוח מלמטה, ואי אפשר לו לעצור, אם מתפלל בביתו, הולך לאחוריו ד' אמות או לצדדים ומוציא הרוח וממתין עד שיכלה הריח, וחוזר למקומו ואומר: רבון העולמים יצרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלמתנו, חרפה וכלמה בחיינו, רמה ותולעה במותנו, וגומר תפלתו. ואם יצא ממנו הרוח במקומו לאונסו, וכן אם יתפלל בציבור שיתבייש אם יתרחק לאחוריו, אינו צריך להרחיק את עצמו, וגם לא יאמר הרבון, אלא ימתין עד שיכלה הריח וגומר תפלתו.

סעיף יח

אסור לישוב בתוך ד' אמות של המתפלל תפלת שמונה עשרה, בין מלפניו בין לאחוריו בין מן הצדדים, ואם היושב עוסק גם כן במה דשייך לסדר התפלה מותר. ויש מקילים דאפילו אינו עוסק בעניני תפלה, אלא שלומד תורה בפיו אינו צריך להתרחק. והירא דבר ה' לא ישב לפני המתפלל תפלת שמונה עשרה כמלא עיניו, אפילו אומר קריאת שמע, אבל לאחוריו ולצדדים אין להקפיד, ולעמוד מותר בכל עניין אפילו לפניו.

סעיף יט

אם זה היושב הוא אדם חלוש אין למחות לו.

סעיף כ

אם זה היושב ישב קודם ואחר כך בא זה ועמד להתפלל מצדו או מלפניו, שנמצא זה היושב לאחוריו אינו צריך לעמוד, כיון שזה בא בגבולו. אבל עמד להתפלל לאחוריו שנמצא היושב לפניו יש ליזהר ולעמוד. וכל זה כשמתפלל בביתו, אבל אם מתפלל בבית המיוחד למנין קבוע, ומכל שכן בבית הכנסת המיוחד לכל אחד להתפלל שם, אפילו ישב הוא קודם צריך לעמוד, כיון שהמקום מיוחד לתפלה לכל איש.

סעיף כא

אסור לעבור בתוך ד' אמות לפני המתפלל תפלת שמונה עשרה, ולכן אם אחד התפלל וגמר תפלתו, ואחד עומד לאחוריו ומתפלל ועדיין לא גמר, אל יפסיע זה שלפניו את הפסיעות, שנמצא כעובר לפני המתפלל, ולעבור מן הצדדים ומכל שכן לאחוריו מותר.

סעיף כב

שכור אם אינו יכול לדבר לפני אדם גדול ונכבד אסור לו להתפלל, ואם עבר והתפלל תפלתו תועבה, וצריך לחזור ולהתפלל כשיסור יינו מעליו, ואם עבר זמן תפלה משלים אותה בתפלה שלאחריה כדין שוגג ואונס לקמן סימן כ"א.

סימן יט : דיני משיב הרוח וטל ומטר ויעלה ויבוא ועננו

סעיף א

בחורף אומרים משיב הרוח ומוריד הגשם, ומתחילים במוסף של שמיני עצרת. השמש מכריז מקודם משיב הרוח ומוריד הגשם, ואם לא הכריז אין אומרים אותו אז בתפלת המוסף שבלחש. וחולה שמתפלל ביחידות בבית וכן בני הכפרים שאין להם מנין, ימתינו בתפלת מוסף עד השעה שבודאי התפללו בעיירות מוסף ואז יתפללו גם המה מוסף ויאמרוהו. ואומרים אותו עד מוסף יום א' של פסח, דהיינו שהציבור גם השליח ציבור אומרים אותו עוד בתפלת הלחש. ובחזרת תפלת השליח ציבור פוסק מלאומרו, ושוב גם הציבור אין אומרים במנחה כיון שכבר שמעו מהשליח ציבור שפסק מלאומרו. ומי שמתפלל ביחידות, יקדים להתפלל אז תפלת המוסף בכדי שעדיין לא פסק השליח ציבור מלאומרו בעיירות, כי מי שהוא מתפלל לאחר שכבר פסק השליח ציבור לאומרו במוסף אינו אומר עוד. יש מקומות שאומרים בקיץ משיב הרוח ומוריד הטל, ויכריז כן השמש קודם מוסף יום ראשון של פסח, ואז מתחילים לומר כן גם בלחש במוסף ופוסקים מלומר מוריד הגשם.

סעיף ב

טעה ולא אמר משיב הרוח ומוריד הגשם, אם נזכר קודם שאמר הברכה מחיה המתים אומר במקום שנזכר רק שלא יהא באמצע עניין, כגון אם נזכר לאחר שאמר ומקיים אמונתו אומר גם כן לישיני עפר ואומר משיב הרוח וכו' מי כמוך וכו'. ואם רוצה יכול לומר לגמרי משיב הרוח ומוריד הגשם מכלכל חיים וכו'. אבל אם לא נזכר עד לאחר שסיים הברכה מחיה המתים, צריך לחזור לראש תפלת שמונה עשרה (ולא סגי שיתחיל אתה גיבור, כי ג' ברכות הראשונות כחדא חשיבי לעניין זה, שאם סיים הברכה שלא כהוגן צריך לחזור לראש התפלה). טעה במעריב של פסח או בשחרית או במוסף ולא אמרו, אין צריך לחזור.

סעיף ג

במקומות שאומרים בקיץ משיב הרוח ומוריד הטל, אם טעה ואמר כן גם בחורף, אם לא נזכר עד לאחר שאמר ברוך אתה ה', גומר הברכה מחיה המתים, ואין צריך לחזור בשביל הזכרת גשם, כיון שכבר זכר טל, ואך אם נזכר מקודם שאמר את השם, אומר במקום דסלקא ענינא מוריד הגשם.

סעיף ד

אם טעה בקיץ ואמר משיב הרוח ומוריד הגשם, אם נזכר קודם שאמר הברכה מחיה המתים, חוזר ומתחיל אתה גיבור וכו' (ואין זאת מדין חזרה, אלא כדי שתהא הברכה ניכרת שאינו אומר בה משיב הרוח ומוריד הגשם), אבל אם לא נזכר עד לאחר שסיים מחיה המתים חוזר לראש התפלה. אם לא אמר רק משיב הרוח ולא אמר מוריד הגשם, אינו מזיק כלל ואומר מכלכל חיים וכו'. אם טעה במעריב או בשחרית של שמיני עצרת ואמרו, אין צריך לחזור לראש.

סעיף ה

מתחילים לומר טל ומטר, בתפלת ערבית של יום ששים לאחר תקופת תשרי, והוא ביום ד' או ביום ה' לחודש דצמבר, ואומרים עד פסח.

סעיף ו

אם טעה ולא אמר טל ומטר, אם נזכר קודם שסיים הברכה מברך השנים, אומר שם ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה ושבענו וכו' וחותרם כראוי, ואם לא נזכר עד לאחר שחתם הברכה מתפלל להלן. ובתוך ברכת שמע קולנו, אחר ריקם אל תשיבנו, אומר ותן טל ומטר לברכה כי אתה שומע וכו'. ואפילו אם לא נזכר אז רק אחר שאמר ברוך אתה, כל שלא אמר עדיין את השם, יכול לומר ותן טל ומטר לברכה כי אתה שומע וכו'. אבל אם לא נזכר עד לאחר שסיים הברכה שומע תפלה, חוזר ומתחיל ברוך עלינו וכו', ואם לא נזכר עד לאחר שאמר את הפסוק יהיו לרצון וגו', חוזר לראש התפלה.

סעיף ז

טעה בקיץ ואמר טל ומטר, חוזר ומתחיל ברוך עלינו, ואם לא נזכר עד לאחר שאמר את הפסוק יהיו לרצון, חוזר לראש התפלה.

סעיף ח

אם נסתפק לו אם אמר משיב הרוח או לא אמר, אם הוא לאחר ל' יום שכבר התפלל תשעים פעמים כראוי, חזקתו שגם עתה התפלל בהרגל שלו כראוי, אבל בתוך שלשים יום צריך לחזור ולהתפלל וכן בטל ומטר אם מסתפק לו לאחר שכבר התפלל תשעים תפלות כראוי, מוקמינן אחזקתיה שגם עתה התפלל כראוי, וקודם לכן צריך לחזור ולהתפלל.

סעיף ט

טעה במעריב ליל ראשון של פסח, והתפלל תפלת שמונה עשרה של חול, ונזכר לאחר שהתחיל בריך עלינו שהדין הוא שצריך לסיים כל אותה ברכה, אינו אומר טל ומטר כיון שגם הציבור אינם אומרים, ואם חלה השאלה (הוא יום התחלה לשאול טל ומטר) ביום שבת, וטעה והתפלל של חול והתחיל בריך עלינו, גם כן אינו אומר טל ומטר, כיון שהציבור עדיין לא התחילו, והיחיד נגרר תמיד אחר הציבור.

סעיף י

שכח יעלה ויבא בראש חדש בשחרית או במנחה, ובחול המועד בין בשחרית בין במנחה בין במעריב, אם נזכר קודם שאמר יהיו לרצון, חוזר ומתחיל רצה. ואפילו אם נזכר קודם שהתחיל מודים, כיון שסיים ברכת המחזיר שכינתו לציון, צריך להתחיל רצה (כמו שכתבנו במשיב הרוח), אך אם נזכר קודם ברכת המחזיר שכינתו לציון, אומרו שם ומסיים ותחזינה עינינו וכו', ואם לא נזכר עד לאחר יהיו לרצון וגו', חוזר לראש התפלה. ובראש חודש אם שכח יעלה ויבא במעריב, בין שראש חדש הוא ב' ימים, בין שאינו אלא יום אחד, כיון שאמר ברוך אתה ה' והזכיר את השם, שוב אינו חוזר, אלא מסיים המחזיר שכינתו לציון וגומר תפלתו, והטעם בזה מפני שלא היו מקדשים את החודש בלילה.

סעיף יא

שכח בראש חדש או בחול המועד יעלה ויבא בשחרית, אף על פי שלא נזכר עד לאחר שהתפלל מוסף, (שכבר זכר של ראש חדש ושל חול המועד) מכל מקום צריך לחזור ולהתפלל שחרית, ואם עבר זמנה ישלימנה בתפלת המנחה.

סעיף יב

בכל מקום שהוא צריך לחזור ולהתפלל, צריך להמתין כדי הילוך ד' אמות.

סעיף יג

שליח ציבור שטעה בתפלת הלחש, אינו חוזר ומתפלל שנית מפני טורח הציבור, אלא סומך על התפלה שיתפלל בקול רם (ולכן לאחר חזרת התפלה יאמר אלהי נצור וכו' ויפסיע ג' פסיעות). אך אם טעה בג' ברכות ראשונות, ונזכר קודם שהשלים תפלתו, בעניין שלא יאה בחזרתו טורח הציבור, יחזור ויתפלל.

סעיף יד

ביום התענית בין בתענית ציבור בין בתענית יחיד, אומרים בתפלת המנחה בברכת שמע קולנו, עננו, וכשמגיע לבכל עת צרה וצוקה יסיים כי אתה שומע וכו'. ואם שכח מלומר עננו, אם לא נזכר עד לאחר שאמר את השם מברכת שומע תפלה, אינו חוזר ואומר,

אלא לאחר שגמר כל התפלה, לאחר אלהי נצור קודם שיעקור רגליו, אומרו עד בכל עת צרה וצוקה ומסיים יהיו לרצון וכו'. ואם לא נזכר עד לאחר שעקר רגליו, אינו אומרו עוד כלל.

סימן כ: דיני חזרת השי"ץ

סעיף א

כשפוסע השליח ציבור מתפלה שבלחש, עומד במקומו כשיעור הילוך ד' אמות, וחוזר למקומו ואומר בלחש ה' שפתי תפתח וגו', ומתחיל בקול ברוך אתה וכו'. וכל אחד יזהר לשתוק אז ולשמוע היטב ולכוון מה שהוא אומר, ולומר ברוך הוא וברוך שמו ואמן על כל ברכה כראוי. ואפילו ללמוד אסור בשעה השליח ציבור חוזר התפלה, ואין צריך לומר שצריכים ליזהר משיחה בטילה, ומי שנקל לו יש לו לעמוד כמו שהוא בעצמו מתפלל שמונה עשרה, או בעיניים עצומות, או לראות תוך הסידור מה שאומר השליח ציבור. קצת נוהגים שלאחר קדושה חולצין תפילין של רש"י ומניחים תפילין דרבנו תם. ועושים שלא כדין.

סעיף ב

בחזרת תפלת השליח ציבור, כיון שהשליח ציבור כבר התפלל בפני עצמו בלחש, ואינו חוזר את התפלה רק בשביל השומעים, ולכן צריכים שיהיו דווקא תשעה שומעים ועונים, שלא תהיינה ברכותיו לבטלה, ולכן כשיש מנין מצומצם, צריכים להשגיח שלא יתחיל השליח ציבור חזרת התפלה עד שיגמרו כולן תפלותיהן שיוכלו לענות.

סעיף ג

השליח ציבור צריך ליזהר, כשהוא מסיים ברכה אחת, שלא להתחיל ברכה שניה, עד לאחר שאמרו רוב הציבור אמן. ואם התחיל תיכף ברכה אחרת, כגון שסיים מגן אברהם והתחיל מיד אתה גיבור, אזי כיון שהתחיל לומר אתה גיבור, שוב אין אומרים אמן, ועונש ביטול אמן אז הוא עליו.

סעיף ד

בקדושה יזהר כל אחד לכוון רגליו, שיהיו שתיהן ביחד, כאלו היו רגל אחת (כמו שכתוב ורגליהם רגל ישרה), וכשאומרים קדוש קדוש קדוש, וכן ברוך וימלוך, מרים גופו ועקבו למעלה, ונוהגים לישא העיניים למרום, וטוב שתהיינה סגורות.

סעיף ה

כשמגיע השליח ציבור למודים, משתחוים כל הקהל ואומרים מודים דרבנן, כולו בהשתחויה, ומי שהוא עומד בתפלת שמונה עשרה ושומע שהשליח ציבור הגיע למודים, אם הוא עומד באמצע ברכה, משתחוה גם כן, אבל אם עומד בתחילת ברכה, או בסוף ברכה, לא ישתחוה, משום דאסור להוסיף השתחויות, בתחילת ברכה או בסוף ברכה, על אותן שאמרו רבותינו זיכרונם לברכה.

סעיף ו

קודם שאומר שים שלום, אומר אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו וכו', וכשאומר "וישמרך" אומרים הקהל "כן יהי רצון" ולא יאמרו אמן, וכן כשאומר "ויחנך" "ושלום". ואין אומרים אותו רק בשחרית ובמוסף, ולא במנחה, רק בתענית ציבור, שאומרים גם במנחה שים שלום, אז אומר השליח ציבור גם אלהינו ואלהי אבותינו, ואין אומרים אותו בבית אבל, ולא בתשעה באב בשחרית.

סעיף ז

לאחר שגומר השליח ציבור התפלה, יאמר בלחש יהיו לרצון וגו', אבל לפסוע ג' פסיעות אינו צריך שסומך על הפסיעות שבסוף הקדיש שלם.

סעיף ח

בתענית ציבור ויש בבית הכנסת עשרה שמתענים ומשלימים, אומר השליח ציבור בשחרית ובמנחה עננו קודם רפאנו, ואם טעה ולא אמרו, אם נזכר קודם שאמר את השם, מן הברכה רופא חולי, חוזר ואומר עננו ורפאנו, אבל אם לא נזכר עד לאחר שאמר את השם, גומר הברכה רופא חולי עמו ישראל, ואומר עננו בתוך ברכת שומע תפלה, וחותרם שומע תפלה כמו יחיד. ואם שכחו גם שם, אומרו לאחר סיום התפלה בלא חתימה.

סעיף ט

אין אומרים תפלת שמונה עשרה בקול, אלא אם כן יש לכל הפחות ששה אנשים, שהם רוב מנין שהתפללו עתה. אבל אם אין ששה אנשים שהתפללו עתה, אין אומרים כל השמונה עשרה בקול, אלא אחד אומר עד האל הקדוש בקול, ואומרים קדושה וגומר תפלתו בלחש.

סעיף י

כל מקום שהיחיד אם טעה חוזר ומתפלל, כמו כן השליח ציבור בחזרת התפלה, אם טעה חוזר ומתפלל, חוץ משחרית של ראש חדש וחול המועד. שאם שכח ולא אמר יעלה ויבא, ולא נזכר עד שהשלים תפלתו, אין מחזירים אותו, כי משום טורח הציבור, סמכין על מה שיזכיר בתפלת המוסף. אבל אם נזכר קודם שהשלים תפלתו, חוזר לרצה ואין בזה טורח הציבור.

סעיף יא

חיוב על האדם לומר קדושה עם הציבור, וגם אמן שלאחר האל הקדוש, ושלאחר שומע תפלה הוא גם כן חיוב כמו קדושה, וכן הקדישים שאומר השליח ציבור, חיוב הוא לענות עליהם, וכן במודים הוא חייב לשחות עם הציבור. ולכן אם נתאחר לבא לבית הכנסת, באופן שאינו יכול להתפלל עם הציבור, והוא מוכרח להתפלל ביחידות, אם אין השעה עוברת, צריך להשגיח שלא יתפלל שמונה עשרה, בשעה שיפסיד מלענות אחד מדברים אלו, אלא ימתין עד שיענה, ואחר כך יתפלל שמונה עשרה. אבל אל ימתין בין גאל ישראל לתפלת שמונה עשרה, דהא צריך להסמיך גאולה לתפלה, ואסור להפסיק ביניהם, אלא ימתין קודם שירה חדשה.

סעיף יב

יחיד העומד בתפלת שמונה עשרה, וכשהוא מסיים מחיה המתים, אומרים הציבור קדושת וּבא לציון, או קדושת יוצר, אינו אומר עימהם קדוש, לפי שאין הקדושות שוות, אבל אם הציבור אומרים קדושת מוסף, אף על פי שהוא מתפלל שחרית, עונה עימהם קדוש וכו' וכן בהיפוך דקדושת שחרית וקדושת מוסף שוות הן.

סימן כא: דין מי שלא התפלל היאך ישלימנה

סעיף א

כבר נתבאר (בסימן י"ח) שאם עבר זמן תפלה במזיד, אין לו תשלומים, אבל אם מחמת שגגה או אונס לא התפלל, או שטעה בתפלתו בדבר שצריך לחזור ולהתפלל יכול להשלימה לאחר התפלה הסמוכה לה. וצריך שיתפלל דווקא תפלה שהוא זמנה, ואחר כך תפלת התשלומים. דהיינו אם לא התפלל שחרית, אזי כשיגיע זמן תפלת מנחה, יתפלל מתחלה תפלה לשם מנחה ואומר תחנון, ואחר כך מיד אומר אשרי, ומתפלל עוד שמונה עשרה בשביל שחרית. ואם לא התפלל מנחה, אזי יתפלל תחלה ערבית, וישהה רק כדי הילו ד' אמות ואינו אומר אשרי אלא מיד יתפלל תפלת שמונה עשרה בשביל מנחה. ואם לא התפלל ערבית, אזי לאחר תפלת שחרית, יאמר תחנון ואשרי, ויתפלל תפלת שמונה עשרה לשם ערבית, ואחר כך יאמר למנצח וּבא לציון וכו'. ואסור לו לאכול עד שיתפלל גם תפלה זו, שהיא לשם ערבית.

סעיף ב

אם לא התפלל, בעוד שהיה לו עוד שהות להתפלל, מפני שהיה חושב, שעדיין ישאר לו זמן, אחר שיגמור אותו עסק שהוא מתעסק בו, ובין כך וכך עברה לו השעה; וכן מי שהוא טרוד לצורך ממונו, שלא יבא לידי הפסד, ועל ידי כן הפסיד זמן התפלה, אף על גב דאסור להעביר זמן תפלה משום הפסד ממון מכל מקום מיקרי אונס, ויש לו תשלומים. וכן אם מחמת שכרות, לא היה ראוי להתפלל, נחשב גם כן כאונס אף על פי שהתחיל באיסור לשתות, כשהגיע זמן תפלה.

סעיף ג

אין תשלומים לתפלה, אלא בתפלה הסמוכה לה, אבל אם נתאחר יותר, אין לה עוד תשלומים. כגון אם לא התפלל לא שחרית ולא מנחה, אזי מנחה יש לה תשלומים, לאחר ערבית הסמוכה לה, אבל שחרית אין לה תשלומים, כיון שעבר שני זמני תפלות שלא התפלל לא בזמנה ולא בזמן מנחה.

סעיף ד

אך ביום שיש בו מוסף, אם לא התפלל שחרית, יכול להשלימה לאחר מנחה, (דכיוון דזמן תפלת מוסף, בדיעבד עד הלילה כמו מנחה, אם כן לא עבר שני זמני תפלות), ולאחר תפלת מוסף, אינו יכול להשלים תפלת שחרית, (דכיוון שמזכיר בה קרבן מוסף אינה ראויה שתעלה לתפלת שחרית). אך אם עדיין לא עבר זמן תפלת שחרית, יכול להתפלל שחרית, אף על פי שכבר התפלל מוסף.

סעיף ה

אין תשלומים לתפלה שהפסיד, אלא בזמן תפלה הסמוכה לה, אבל לא בשעה שאינה זמן תפלה. כגון אם שהה הרבה, אחר שהתפלל התפלה שהיא חובת שעה, אינו יכול להתפלל עוד, תשלומי תפלה שהפסיד, לפי שלא תקנו תשלומים לתפלה שהפסיד, אלא בזמן שהוא עוסק בתפלה שהיא חובת שעה, שאז כיון שהוא עוסק בתפלה. הוא משלים גם כן מה שחסר.

סעיף ו

תפלת התשלומים שהוא מתפלל, חייב להתפלל, כמו שהוא מתפלל אז תפלת החובה. כגון אם לא התפלל מנחה בערב שבת, מתפלל ערבית שתיים של שבת, אף על פי שהשניה באה לתשלום תפלת חול, מכל מקום כיון שעתה הוא שבת, מתפלל של שבת, ואם התפלל של חול, חוזר ומתפלל. וכן בערב ראש חדש אם לא התפלל מנחה מתפלל ערבית שתיים, ואומר בשתייהן יעלה ויבא. ואם לא התפלל ערבית בראש חדש, שמתפלל שחרית שתיים, אם שכח יעלה ויבא אפילו בשניה, חוזר ומתפלל, (אף על גב דתשלומים דלילה היא, ואז לא היה חוזר, מכל מקום השתא יממא הוא). ובשבת אם לא התפלל מנחה, מתפלל ערבית גם כן שתיים של חול, אלא שיש חילוק באתה חוננתנו, בראשונה אומר אתה חוננתנו, ובשניה אינו אומר, והטעם בזה, כיון שאתה חוננתנו הוא כמו הבדלה, ואין מבדילין ב' פעמים לתפלה. והוא הדין להיפך, אם שכח ערבית במוצאי שבת. מתפלל שחרית שתיים, ואומר בתפלת התשלומים אתה חוננתנו, לפי שמעיקר התקנה, צריך להבדיל בתפלה.

סעיף ז

טעה בראש חדש במנחה, ולא אמר יעלה ויבא, ולמחר אינו ראש חדש, אם כן אף אם יתפלל ערבית שתיים, לא ירוויח כלום, שהרי אינו יכול לומר עוד יעלה ויבא, ובלא יעלה ויבא, הרי כבר התפלל, על כן אינו מתפלל כלל לתשלומים.

סעיף ח

תפלת מוסף אף על פי שזמנה כל היום, ואם כן הוי מעריב תפלה הסמוכה לה, מכל מקום אין לה תשלומים בלילה, משום דתפלת מוסף נתקנה משום ונשלמה פרים שפתינו, וכיון שעבר זמנו בטל קרבנו.

סעיף ט

מי שהוא צריך להתפלל שחרית שתיים, או מנחה שתיים, אם הוא שליח ציבור, יוצא במה שהוא חוזר את התפלה בקול רם.

סעיף י

מי שנסתפק לו אם התפלל או לא, בזמן הזה (שאין מתפללים בנדבה), אינו חוזר ומתפלל.

סימן כב: דיני תחנון

סעיף א

לאחר השמונה עשרה, אומרים תחנון בנפילת אפים, ואין לדבר שיחת חולין, בין שמונה עשרה לתחנון.

סעיף ב

בשחרית, כיון שיש תפילין בשמאלו, נוטין על צד ימין, משום כבוד התפילין, ובמנחה, נוטין על צד שמאל.

סעיף ג

נפילת אפים יש להיות מיושב, אך בשעת הדחק, יכול להיות גם מעומד. לאחר תחנון אומרים ואנחנו לא נדע, ויש לאומרו בישיבה, ואחר כך עומדים ואומרים מה נעשה וכו'.

סעיף ד

אין נפילת אפים כי אם במקום שיש בו ספר תורה, אבל במקום שאין שם ספר תורה אף על פי שיש שם ספרי קודש, אין נופלים על פניהם, אלא אומרים את המזמור בלי נפילת אפים, וכשמתפללים בעזרת בית הכנסת, ופתח בית הכנסת פתוח, נחשב כאלו היה שם ספר תורה.

סעיף ה

כשמתפללים בבית אבל, או בבית המת אף על פי שאין שם אבל, אין אומרים תחנון ז' ימי אבלות אפילו במנחה של יום ז', ונוהגים שגם בשבם לביתם אינם אומרים. ואם יש אבל בבית הכנסת, אין הציבור נגררים אחריו, ואומרים תחנון, אלא שהאבל אינו אומר.

סעיף ו

אין אומרים תחנון בבית הכנסת שיש שם מילה, או שהבעל ברית או הסנדק, או המוהל מתפללים שם, אף שהמילה תהא בבית אחר. ואם מתפללים מנחה, בבית התינוק קודם סעודת הברית, או באמצע הסעודה, גם כן אין אומרים, אבל אם מתפללים לאחר ברכת המזון, אומרים. אך הבעל ברית והסנדק והמוהל לא יאמרו אף לאחר ברכת המזון, משום דיום טוב שלהם הוא.

סעיף ז

וכן אין אומרים בבית הכנסת שיש שם חתן, כל שבעת ימי משתה שלו, אם החתן הוא בחור או הכלה בתולה, אבל אלמן שנשא אלמנה, אין לו רק שלשה ימים ואחר כך אומרים, וביום החופה בשחרית אומרים, ובמנחה שהוא סמוך לחופה אין אומרים.

סעיף ח

אין אומרים תחנון לא בראש חדש ולא בחמשה עשר באב ולא בחמשה עשר בשבט, ולא בחנוכה ולא בפורים גדול ב' ימים, ולא בפורים קטן ב' ימים, ולא בל"ג בעומר, ולא בכל חדש ניסן, ולא בתשעה באב, ולא בימים שבין יום כפור לסוכות, ולא מראש חדש סיון עד לאחר אסרו חג דשבעות, ולא באסרו חג דסוכות. בכל אלו אין אומרים גם במנחה שלפניהם, אבל בערב ראש השנה ובערב יום הכיפורים אומרים במנחה שלפניהם, ובערב ראש השנה אומרים גם בסליחות, רק לאחר כך אין אומרים.

סעיף ט

בשני ובחמישי לפי שהם ימי רצון, כי בארבעים יום של קבלת לוחות שניות, עלה משה ביום ה', וירד ביום ב', לכן מרבים בהם תחנונים, ואומרים קודם תחנון, והוא רחום. ואומרים אותו מעומד, וצריך לאומרו בכוונה, ובמתינות, דרך תחנונים, ובימים שאין אומרים תחנון, אין אומרים אותו.

סעיף י

לאחר תחנון אומרים חצי קדיש, ובשני ובחמישי אומרים, אל ארך אפים מעומד.

סימן כג: קצת דיני קריאת ספר תורה

סעיף א

כשמוציאים את ספר התורה מן הארון הקודש, ונושאים אותו אל התיבה, שקוראים בו שם, נושאים אותו דרך צפון, שהוא לימין הנושא, וכשמחזירים אותו אל הארון הקודש, נושאים אותו דרך דרום, וצריכים להחזיק את ספר התורה ביד ימין, ומצווה על כל אדם שספר התורה עובר לפניו, שילוו אותו עד התיבה.

סעיף ב

העולה לתורה, יש לו להתעטף בטלית מצויצת, ועולה בדרך קצרה לו, ויורד בדרך ארוכה. ואם שני הדרכים שוים, עולה בדרך הימין, ויורד בדרך השני. ונהגים שהוא ממתין, עד שהעולה אחריו אמר הברכה האחרונה, ויורד בין גברא לגברא.

סעיף ג

פותח את ספר התורה, ורואה באיזה מקום יקרא, ואוחזו כך פתוח בשתי ידיו, וסוגר עיניו, ואומר ברכו את ה' המבורך, ויש לו לומר בקול כדי שישמעו כל הקהל, והם עונים ברוך ה' המבורך לעולם ועד. ואם לא שמעו הציבור את המבורך, אף על פי ששמעו שהשליח ציבור עונה, לא יענו עמו, אלא לאחר שסיים השליח ציבור, עונים אחריו אמין. לאחר שענו הקהל ברוך ה' המבורך לעולם ועד, חוזר העולה ואומר גם כן ברוך ה' המבורך לעולם ועד, ומברך הברכה אשר בחר וכו', ועונים הקהל אמין, ומסלק את ידו השמאלית, ואוחז את ספר התורה בשעת הקריאה רק בימינו. הקורא קורא, והוא קורא עמו בלחש. ואין הקורא רשאי לקרות, עד שיכלה אמין מפי הציבור, וכל הקהל יכוונו דעתם לשמוע היטב קריאת התורה. לאחר הקריאה, חוזר העולה ואוחזו גם בשמאלו, וגוללו ומברך ברכה אחרונה.

סעיף ד

אסור לאחוז את ספר התורה בעצמו ערום, אלא יאחזו על ידי הטלית, או יאחזו בעמודיו, ויש מחמירים, שגם בעמודים אין אוחזים ערום, אלא על ידי הטלית.

סעיף ה

העולה וגם הקורא צריכים לעמוד, ואפילו רק לסמוך על שום דבר אסור. משום שצריכים לעמוד באימה, דכשם שניתנה התורה באימה כך אנו צריכים לנהוג בה באימה, ואך מי שהוא אדם חלוש, יכול לסמוך קצת סמיכה כל דהו.

סעיף ו

בשעה שהעולה אומר ברכו, והקהל אומרים ברוך ה' המבורך לעולם ועד, צריכים כל הציבור לעמוד. אבל בשעה שאומר הברכה אשר בחר בנו, וכן בשעת הקריאה, ובשעת ברכה אחרונה, אין חיוב שיעמדו הקהל. אלא המדקדקים במצות, מחמירים על עצמן ועומדים וכן נכון, אבל בין גברא לגברא אין להחמיר כלל.

סעיף ז

אם הקורא בעצמו, הוא עולה לתורה, צריך שיעמוד אחר אצלו, שכשם שנתנה התורה על ידי סרסור משה רבנו עליו השלום, כך אנו צריכים לנהוג בה על ידי סרסור.

סעיף ח

כיון שהתחיל הקורא לקרות, אסור לכל הקהל לדבר, אפילו בדברי תורה, ואפילו בין גברא לגברא, ואסור לצאת מבית הכנסת בשעה שקוראים בתורה, אבל בין גברא לגברא שספר התורה מגוללת, יכול לצאת לצורך גדול.

סעיף ט

כשיש כהן בבית הכנסת צריכים לקרוא אותו תחלה, ואפילו אם הוא עם הארץ אלא שהוא אדם כשר, הוא קודם אפילו לתלמיד חכם, ואפילו אם הכהן רוצה למחול לא מהני. ואחר הכהן קוראים לוי, ואם אין שם לוי, קוראים את הכהן אשר עלה במקומו, ואומרים: במקום לוי, ואם אין כהן בבית הכנסת, קוראים במקומו לוי או ישראל. ויש לקרות את היותר גדול בתורה שנמצא שם, ואומרים: אם אין כאן כהן, לוי במקום כהן, או ישראל במקום כהן, ואם קראו ישראל במקום כהן, אין קוראים אחריו לוי. ישוב שכולם כוהנים או לויים, יעשו שאלת חכם איך יתנהגו.

סעיף י

אם הכהן עומד בקריאת שמע, ומכל שכן אם עומד בתפלת שמונה עשרה, אפילו אין שם כהן אחר, אין קוראים אותו, ואין צריכים להמתין עליו, משום טירחא דציבורא, אלא קוראים לוי או ישראל, ואין אומרים: אם אין כאן כהן, אלא אומרים: לוי או ישראל במקום כהן. ובדיעבד אם קראוהו, אם עומד בקריאת שמע או בברכותיה, עולה ומברך את הברכה, אבל לא יקרא עם הקורא אלא ישמע. ומכל מקום אם אפשר לו, יש לו לגמור את העניין שהוא עומד בו, להיכא דסליק ענינא, קודם שהוא עולה. ואם עומד בתפלת שמונה עשרה, אפילו קראוהו לא יעלה, ובתפלת אלהי נצור וכו' יעלה. ואם הוא עומד בפסוקי דזמרה, אם אין שם כהן אחר, אפילו לכתחלה קוראים אותו, אך לא יקרא עם הקורא, אבל אם יש שם אחר, אין קוראים אותו לכתחלה, וכן הדין בלוי.

סעיף יא

אם קראו לכהן או ללוי ואינם שם, לא יקראו לאחר בשמו, שלא יאמרו על הראשון שהוא פגום אלא יאמרו להאחר: עלה אתה, ויעלה. אבל בנו יכולים לקרוא בשמו, שאין בזה פגם

לאביו, שהרי אם האב היה פגום, גם הבן היה פגום. וכן אם הכהן או הלוי אינם יכולים לעלות, מפני שעומדים בתפלה, יכולים לקרוא לאחר בשמו, שהרי הכל רואים שאינו עולה מפני שאינו רשאי. ואם קראו לישראל ואינו שם, יכולים לקרוא לאחר בשמו, כי בישראל לא שייך פגם. וכן אם קראו לכהן או ללוי לאחרון או למפטיר, בשבת ויום טוב, ואינם שם, יכולים לקרוא לאחר בשם.

סעיף יב

אם לא היה כהן בבית הכנסת, או שהיה אלא שלא ידעו ממנו, וקראו לישראל במקומו, ועלה, אפילו אם אמר ברכו את ה' המבורך, אלא שלא פתח עדיין את הברכה אשר בחר בנו, ובא הכהן או שנזכרו שישנו, קוראים את הכהן ועולה, ואומר גם הוא ברכו וכו', והישראל כדי שלא יתבייש, יעמוד שם עד לאחר שיקרא הכהן והלוי ואז יקראוהו. אבל אם כבר אמר הישראל את השם מן הברכה, שאמר ברוך אתה ה', שוב אינו עולה הכהן. וכן הדין אם קראו ללוי במקום כהן, ובא הכהן קודם שאמר הלוי ברוך אתה ה', עולה הכהן, והלוי ממתין וקוראים אותו אחריו. וכן הדין אם לא היה לוי, או שלא ידעו ממנו, וקראו את הכהן גם במקום לוי, ואחר כך בא הלוי, קודם שאמר הכהן ברוך אתה ה' קוראים את הלוי ועולה.

סעיף יג

אין קוראים שני אחים זה אחר זה, בין שהם מן האב בין מן האם. וכן האב עם בנו או בן בנו, אין קוראים זה אחר זה משום עינא בישא ואפילו הם אומרים שאינן מקפידין, ואפילו האחד הוא אחרון והשני מפטיר. ודווקא בשבת שאין מוציאים ספר תורה אחר למפטיר, אבל כשמוציאים ספר תורה אחר למפטיר מותר, וכן אם המפטיר אינו בר מצווה מותר. ובכל אלו אם קראוהו וכבר עלה לא ירד. ובשני אחים רק מן האם והאב עם בן בנו אם קראוהו, אפילו עדיין לא עלה יעלה, ובמקום הצורך יש להתיר באלו אפילו לכתחלה לקראם זה אחר זה.

סעיף יד

מי שעלה לתורה בבית כנסת אחד, ואחר כך נזדמן לבית כנסת אחר וקראוהו גם כן אפילו לפרשה שכבר עלה לה, עולה שנית, ומברך את הברכות.

סעיף טו

בתענית ציבור כשקוראים ויחל, אין קוראים לעלות לתורה אלא למי שמתענה. ואם אין כאן כהן אחר אלא זה שאינו מתענה, או שאין בדעתו להשלים, קוראים לישראל או ללוי במקומו. וטוב שיצא הכהן מבית הכנסת, ואם יש כהן אחר אינו צריך לצאת, אלא יודיע שלא יקראוהו, ואם יקראוהו לא יעלה. ואם הוא בשני ובחמישי, אף על פי שקוראים ויחל, מכל מקום כיון שעתה הוא זמן קריאת התורה, לכן בדיעבד אם לא יצא מבית הכנסת וקראוהו יעלה.

סעיף טז

וכן מי שדר בארץ ישראל, ששם עושים יום טוב רק יום אחד (מלבד ראש השנה), ובא לחוץ לארץ, והיה בבית הכנסת ביום שני של יום טוב, אין לקרות אותו לעלות לתורה, והדין כמו שכתוב בסעיף הקודם.

סעיף יז

סומא נוהגים לקרותו, ואף על פי דדברים שבכתב אסור לקרותן בעל פה, מכל מקום בזמן הזה, כיון שהקורא קורא לפניו, מותר. ונוהגים שאין מדקדקין אם הוא תלמיד חכם או עם הארץ, דמסתמא יכול לקרות עם הקורא.

סעיף יח

אם הראו להעולה המקום שיקרא, ובירך, ואחר כך נזכרו שאין זה המקום, אלא שבמקום אחר צריכים לקרות, בין שכבר התחילו לקרות, בין שעדיין לא התחילו, אם המקום שצריכים לקרות היה גם כן גלוי לפניו, אפילו הוא בעמוד אחר, ולאחר המקום שהראו לו, אין צריך לברך שנית משום דדעתו היה על המקום שבירך, ועל כל מה שנגלה לפניו. אבל אם לא היה המקום גלוי לפניו, אלא שצריכים לגלול את הספר, או אפילו היה המקום נגלה לפניו, אלא שהוא קודם להמקום שהראו לו, צריך לברך שנית הברכה, אשר בחר בנו אבל ברכו לא יאמר שנית, ויאמר תחלה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד על הברכה הראשונה, שבירך לבטלה. אם עדיין לא אמר אלא ברוך אתה ה', יסיים למדני חקיך. ואם המקום שהוא צריך לקרות הוא למעלה ממקום שהראו לו, אבל הוא סמוך, באופן שיכולים לקרות לו גם ג' פסוקים ממקום שבירך ולהלן, שהכל הוא בפרשת היום יעשו כן, ולא יברך שנית.

סעיף יט

צריך כל העולה לקרות לכל הפחות ג' פסוקים, ובשני ובחמישי, וכן בשבת במנחה, צריכים לקרות לכולם, לכל הפחות עשרה פסוקים. ויש לקרות להשלישי ד' פסוקים, ובדיעבד אם לא קראו לכולם אלא ט' פסוקים, שלשה לכל אחד, יצאו. ובפורים שאין קוראים לכולם אלא ט' פסוקים, זהו משום דסליק ענינא.

סעיף כ

הקורא בתורה, לא יסיים במקום שלא ישאר משם עד הפרשה, דהיינו פתוחה או סתומה ג' פסוקים לכל הפחות. ואם כבר בירך, לאחר שסיים בפחות מג' פסוקים סמוך לפרשה הקורא אחריו, אינו צריך להתחיל מפסוק שלפניו, רק יתחיל ממקום שפסק הראשון, ויקרא עמו עוד ג' פסוקים בפרשה שניה. ובפרשה שאין בה אלא שני פסוקים, מותר להפסיק שם, אם יש פיסקא באמצע פסוק, כגון בתחילת פרשת פנחס, מותר לסיים אפילו בפסוק הסמוך לה.

סעיף כא

וכן לא יתחיל בפחות מג' פסוקים, לאחר התחלת הפרשה, ולכן זה שלפניו, לא יסיים בפחות מג' פסוקים, לאחר התחלת הפרשה.

סעיף כב

יכוון להתחיל תמיד בדבר טוב לישראל, ולסיים בדבר טוב לישראל, וכן לא יסיים במי שעשה מעשה רע.

סעיף כג

אם קראו לאחד רק ב' פסוקים, ובירך ברכה אחרונה, צריך לחזור ולקרות, ויברך ברכה לפני ולאחריה. וכיון שלאחר ברכה אחרונה הוי היסח הדעת, על כן צריך להתחיל גם ברכו ויקרא ב' פסוקים שקרא תחלה, ועוד פסוק אחד עמו. ואם קרה זאת בשלישי (ושנים שלפניו קראו רק ג' ג'), צריכים לקרות עוד ב' פסוקים, שיהיו כולם ד' פסוקים. ואם קרה זאת בכהן שלא קרא רק ב' פסוקים, וכבר קראו אחריו לוי, ונזכרו אחר כך, אזי הדין כן הוא, אם הלוי עדיין לא בירך ברכה ראשונה, ואף שאמר ברכו לא הוי התחלת הברכה, ולכן יחזור הכהן ויקרא ג' פסוקים בברכות, כמו שכתבנו, והלוי ימתין ויקרא אחר כך. אבל אם כבר בירך הלוי, אז יקראו עם הלוי ממקום שפסק הכהן, (שאם יקראו להלוי מה שקראו להכהן, יהיה פגם להכהנים אשר המה שמה, כי יאמרו שהלוי התחיל לקרות בתורה), ואחר לוי יקראו שני ישראלים, שיהיו ג' קרואים, והכהן אינו מן המנין, (כיון שלא קרא רק ב' פסוקים), ואם קרה כן בלוי, שלא קרא רק ב' פסוקים, והישראל כבר בירך, יקראו להישראל אלו ב' פסוקים שקרא הלוי, ועוד פסוק אחד ויקראו עוד ישראל אחד לתשלום ג' קרואים. ואם לא היה כהן בבית הכנסת, וקראו ישראל במקומו, ואירע כן שלא קראו לו אלא שני פסוקים, ולא נזכר עד לאחר שקראו ישראל שני, ובירך, אזי יתחיל הישראל השני מתחלת הסדרה, והישראל הראשון ימתין ויקרא אחריו, ואחריו יקראו עוד לישראל.

סעיף כד

קטן לא יהיה הקורא, וגם אינו עולה לתורה.

סעיף כה

לאחר קריאת התורה אומרים חצי קדיש, ומגביהין את ספר התורה, המגביה פותח את ספר התורה שיהיו שלשה עמודים מן הכתב גלוי, ומראהו לימינו ולשמאלו, לפניו ולאחריו, כי מצווה על כל האנשים לראות את הכתב, ואומרים וזאת התורה וכו' וגוללין את הספר. ומצווה לגוללו שיהא התפר באמצע שתי הגלילות, ויגללו, עד שיהא התפר הסמוך, באמצע. אם התפר שלפניו יותר סמוך, יגללו לשם, ואם התפר שלאחריו יותר סמוך, יגללו לשם, דלמעט בגלילה עדיף, משום כבוד ספר תורה.

סעיף כו

בכל עת שקוראים בתורה, אומרים אחר כך חצי קדיש, לבד ממנחה בשבת, ובמנחה בתענית, שסומכים על הקדיש, שאומרים לפני תפלת שמונה עשרה.

סעיף כז

בשני ובחמישי אומר השליח ציבור לאחר הגבהת התורה, יהי רצון, וכו', וצריכים הציבור לשמוע ולענות אמן, וכשאינן אומרים תחנון, אין אומרים יהי רצון.

סעיף כח

אחר כך מכניסין את ספר התורה לארון הקודש, ומצווה על כל אדם, שספר התורה עובר לפניו, וכן המגביה והגולל, שילוו אותו עד לפני הארון הקודש.

סעיף כט

במקום שאין ספר תורה קורא אחד מתוך חומש בקול רם, והציבור ישמעו, שלא תשתכח תורת קריאה.

סעיף ל

עשרה שמתפללים ואין להם ספר תורה לקרות, אין מביאים להם ספר תורה לצורך הקריאה, אפילו אם הם חבושים בבית האסורים, ואפילו בראש השנה ויום הכיפורים. אך אם מכינים יום או יומים מקודם, ארון או תיבה, שעושים מקום קבוע לספר תורה מותר, ולצורך אדם חשוב והוא חולה, מותר להביא גם לצורך הקריאה לבד. ויש אומרים דלאדם חשוב אפילו אינו חולה, ולחולה אפילו אינו אדם חשוב מותר, ויש להקל בשבת פרשת זכור, ופרשת פרה, מפני שיש אומרים שהן דאורייתא.

סימן כד : אם נמצא טעות או פסול בספר תורה

סעיף א

אם נמצא בספר תורה פסול מחמת טעות, אם הוא טעות גמור, אין קוראים בו, וצריכים ספר תורה אחר. איזהו טעות גמור, כגון יתר או חסר, או נתחלף אפילו אות אחד ועל ידי זה משתנה הקריאה, כמו תומים תאומים, מגרשיהן מגרשיהם, ואף על פי שהפירוש הוא שוה, מכל מקום כיון שהקריאה אינה שוה, הוי טעות גמור. וכן אם הטעות הוא בעניין, שיכולים לקרותו כמו שהיה צריך ליכתב, אלא שכתב, בעניין שמשתנה הפירוש על ידי זה, כגון בפרשת תרומה, אמה וחצי רחבו, אם במקום "רחבו", נמצא כתוב "רחבה" בה"א אף על פי שיכולים לקרות את ה' בחולם, מכל מקום כיון שכאשר שהוא כתוב, הוי טעות שמשתנה הפירוש, הוי גם כן טעות גמור. אבל אם הטעות הוא בעניין שאינו משתנה, לא הקריאה ולא הפירוש, כגון במקום שצריך להיות "אבותם" בוא"ו אחר הבי"ת, נמצא בלא וא"ו, או בהיפך, וכן אם במקום שצריך להיות מלא יו"ד שמשית כגון אבתיכם, נמצא חסר יו"ד או בהיפך, וכן כל כיוצא בזה, אין מוציאים ספר תורה אחרת (לפי שאין ספרי תורה שלנו מדוייקים כל כך, שנאמר שהאחר יהיה יותר כשר). אבל אם חסרה יו"ד שרשית כגון מה לך הגר אל תיראי, כתיב תראי בלא יו"ד אחר הת"ו, או אל תירא אברם, כתיב תרא, צריכים להוציא ספר תורה אחר.

סעיף ב

נמצא תיבה אחת חלוקה, עד שנראית כשתיים, או שנתקרבו שתי תיבות, ונראות כאחת לתינוק, או שנמצא תיבה יתירה, בין שהיא תיבה זרה, שאין כאן מקומה כלל, בין שנכתבה תיבה אחת כפולה, וכן אם נמצא שינוי בצורות הפרשיות, כגון פתוחה במקום סתומה או סתומה במקום פתוחה, או הפסק פרשה במקום שאינו צריך, או במקום שצריך להיות הפסק פרשה ואינו, כל אלו פסולין גמורים, וצריכים להוציא ספר תורה אחר.

סעיף ג

נמצא שנדבק אות לאות, אם נראה שנדבר לאחר הכתיבה כשר, כל שלא נשתנה צורת האותיות, אבל אם נראה שנדבק כן בשעת כתיבה, אזי יש חילוק, שאם נדבק כן קודם שנגמר האות כגון נו"ן פשוטה שנדבקה באמצעיתה ברגל תי"ו וכדומה פסול, אלא שבחול יכולים לגרוד שם להפרידם, אבל אם הדיבוק נעשה בגמר האות, יש להכשיר, ואין צריכים להוציא ספר תורה אחר.

סעיף ד

נמצא את שהפסיד צורתו, בין שהיה כן מתחילת הכתיבה, בין שנעשה אחר כך על ידי נקב, פסול. אבל אם נמצא נקב תוך אות, או מחוץ לאות והאות בצורתו, אלא שאינו מוקף גויל וניכר שהנקב נעשה לאחר הכתיבה כשר, כיון דבשעת הכתיבה היה מוקף גויל. אם קפצה הדיו מאיזה אות ואינו שחור כראוי, פסול.

סעיף ה

אם יש ספק באיזה אות, שמא אין צורתה עליה, מראין לתינוק שאינו לא חכם ולא טיפש (היינו שאינו מבין את העניין, אבל יודע ומבין את האותיות) אם קורא כראוי כשרה ואם לאו פסולה. ואם התינוקות מחולקין, הולכים אחר הרוב. ודווקא כשאנו מסופקין מועיל התינוק, משום דאז לא הוי רק גלוי מילתא בעלמא, אבל אם אנו רואים שאין האות כהלכתו, וכן אם נפסקו יוד"י האל"ף, או יוד"י העי"ן והשי"ן. ורגלי התי"ו וכדומה פסול אף על פי שהתינוק קורא אותו, כיון שעיינו רואות שאין האות כתיקונו.

סעיף ו

כשמראין לתינוק, אין צריכים לכסות לו האותיות שלאחריו, אבל האותיות שלפניו נוהגים לכסות. ואם נפסק איזה אות בנקב, ונשאר מקצתו גם מן הנקב ולמטה, ואנו מסופקים אם יש באות עד הנקב כשיעור, צריכים לכסות החלק שלמטה מן הנקב, כי התינוק יצרפו ובאמת אין לו צירוף. וכן אם קפצה הדיו ממקצת אות, ונשאר שם איזה רושם צריכים לכסותו, שלא יצרפו התינוק.

סעיף ז

כשנמצא פסול שצריכים להוציא ספר תורה אחר, אם נמצא בין גברא לגברא, מוצאין ספר תורה אחר, ומתחילים ממקום שפסקו, ומשלימין מנין הקרואים, והעולין כבר בספר תורה הפסול עולין למנין הקרואים. ואם הוא בשבת אם אפשר לקרות בספר תורה השני ז' קרואים יעשו כן (לחוש לדעת הגדולים דסבירא להו דמה שקראו בספר תורה הפסול, אינו עולה להם), דהא נוהגים בלא הכי להוסיף הרבה קרואים.

סעיף ח

ואם נמצא הפסול באמצע הקריאה, בזה יש חילוקי דיעות ומנהגים, ומכל מקום יחזיק מנהגו. ובמקום שאין מנהג קבוע, נראה לי דיש לעשות כמו שכתוב בשלחן ערוך, שלא לברך על ספר תורה הפסול, אלא מפסיקים מיד, ומוציאים ספר תורה אחר, ומתחילים ממקום שפסקו ואם הפסיקו באמצע פסוק נראה לי דיתחילו מתחלת הפסוק. וגומרין את הפרשה, (ונראה דיקרא לו בספר תורה הכשר לכל הפחות ג' פסוקים, ואם אין עוד ג' פסוקים עד תשלום הסדרה, יתחילו למפרע קצת) ומברך ברכה אחרונה, אבל ברכה ראשונה אינו מברך, דעלתה לו הברכה שברך על ספר התורה הפסול (ופשוט שאם יכולים לקרות שבעה קרואים בספר תורה הכשר, יעשו כן כמו שכתוב בסעיף שלפני זה). והוא הדין אפילו אם לא התחילו לקרות כלל לזה העולה, שנמצא הפסול מיד לאחר הברכה, גם כן מוציאים ספר תורה אחר, ואינו מברך עוד ברכה ראשונה ואין לחלק בין קריאה האחרונה, לשאר קריאה בעניין זה.

סעיף ט

נמצא פסול בספר תורה ואין שם ספר תורה אחר משלימין בו מנין הקרואים בלא ברכות.

סעיף י

יש אומרים, שאם נמצא פסול בספר תורה בחומש אחד, מותרים לקרות בו בחומש אחר, כגון אם הפסול הוא בספר בראשית, מותרים לקרות בו בברכות בספר שמות. ויש לסמוך על זה בשעת הדחק כשלא היה באפשרי לתקנו, או שנמצא בשבת או יום טוב, ומכל מקום בשבת במנחה, אין להוציאו כיון שאז אין הקריאה חובה כל כך, דלא נתקנה אלא משום אותן שאינם באים בשני ובחמישי לבית הכנסת.

סעיף יא

אם נקרעה התפירה שבין שתי יריעות, אם נשאר הרוב תפור, קוראים בו, ואם לאו מוציאים ספר תורה אחר, ואם אין ספר תורה אחר, אם הקרע הוא בזה החומש שצריכים לקרות בו, אין קוראים אלא אם כן נשארו לכל הפחות ה' תפירות, אבל אם הקרע הוא בחומש אחר, קוראים בו אף על פי שלא נשארו רק ב' תפירות.

סעיף יב

נמצא שעה או חלב שנטף על אות או תיבה, אם הוא בחול יסירו, ואם הוא בשבת או יום טוב, אם נראים האותיות יקראו בו כך. אבל אם מכוסין כל כך עד שאינם נראים, אם הוא במקום שאין צריכים לקרות שם, יכולים לקרות בו בברכות, אבל אם הוא במקום שצריכים לקרות, ואסור לקרות אפילו תיבה אחת שלא מן הכתב, על כן אם באפשרי להסיר את השעוה או החלב כלאחר יד, דהיינו שנתיבש היטב, וכפיל את הגויל שעל ידי זה יפול, יעשו כן, ובאם לאו אין קוראים בו. כשמסירין בחול את השעוה והחלב, אם הוא על השם ישגיחו שלא יבא חס ושלום למחיקת האותיות, אלא יחממו מבחוץ שילך השעוה או החלב.

סימן כה: דיני אשרי ובא לציון עד גמר התפילה

סעיף א

אומרים אשרי ותהלה לדוד וגו', וצריכים לכוון בו היטב, ובפרט בפסוק פותח את ידיך וגו' יכוון את לבו מאד.

סעיף ב

אחר כך אומרים למנצח. ואלו ימים שאין אומרים אותו: ראש חדש, חנוכה, ופורים, והוא הדין בשנה מעוברת ביום י"ד וט"ו שבאדר ראשון, ערב פסח, וערב יום הכיפורים, ותשעה באב, גם אין אומרים אותו בבית האבל, וביום שאין אומרים למנצח, גם אל ארך אפים אין אומרים.

סעיף ג

אומרים קדושת ובא לציון עם התרגום, וצריך לזיזר מאד לאמרה בכונה, והתרגום יש לאומרו בלחש.

סעיף ד

אסור לאדם לצאת מבית הכנסת קודם קדושה זו.

סעיף ה

יש להדר לאמרה עם הציבור, ולכן אם בא לבית הכנסת בשעה שהציבור אומרים אותה יאמרה עימהם אף קודם תפלתו, והוא הדין דיכול לאמרה קודם שני הפסוקים דהיינו ובא לציון וגו' ואני זאת בריתי וגו', ואחר כך יאמר פסוקים אלו, ומכל שכן שיכול לדלג אשרי ולמנצח כדי שיאמר קדושה זו עם הציבור, ואחר כך יאמר מה שדלג.

סעיף ו

ואומרים עלינו לשבח וכו', וצריכים לאומרו באימה ובריאה, ויהושע תקנו בשעה שכבש את יריחו, ואחר כך אומרים מזמור של יום, ושאר מזמורים, בכל מקום ומקום כפי מנהגו.

סעיף ז

כשיוצא מבית הכנסת, אומר הפסוק, ה' נחני וגו' ומשתחוה מול הארון הקודש, כתלמיד הנפטר מרבו. כשיוצא מבית הכנסת לא יצא ואחוריו לארון הקדוש, אלא יצדד, וכן בירידתו מן התיבה.

סעיף ח

כשיוצא מבית הכנסת אסור לרוץ או לפסוע פסיעה גסה, לפי שמראה עצמו שעוכב בית הכנסת דומה עליו למשא. במה דברים אמורים כשהולך לעסקיו, אבל אם הולך מבית הכנסת לבית המדרש מצווה לרוץ.

סימן כו : דיני קדיש יתום

סעיף א

נמצא במדרשים הרבה מעשיות, כי על ידי שהבן אומר קדיש בשביל אביו או אמו, ניצולים מן הדין, על כן נוהגים לומר קדיש, וכן לעלות למפטיר ולהתפלל לפני התיבה, ובפרט במוצאי שבתות, שהוא הזמן שחוזרין הנשמות לגיהנום, וכן בכל ערבית שאז תגיבורת הדין, ויש בעניין הקדישים כמה חילוקי דינים על פי המנהגים.

סעיף ב

בתוך שבעה, בין שהוא קטן בין שהוא גדול, בין תושב בין אורח, יש לו כל הקדישים, ודוחה כל האבלים, ואפילו פגע הרגל תוך שבעה המבטל גזרת שבעה, וכן לאחר שבעה שמבטל גזרת שלשים לעניין קדיש אינו מבטל, וכן לא אמרינן לעניין קדיש מקצת היום ככולו, ואפילו במנחה של יום השביעי, יש לו כל הקדישים, ומונין שבעה ושלושים מיום הקבורה. ואף על פי שהאבל לא שמע מיד, ונוהג אחר כך שבעה ימי אבל, מכל מקום לעניין קדיש אין לו דין שבעה, וכן אם מת ברגל מונין לעניין קדיש מיום הקבורה.

סעיף ג

אם יש בבית הכנסת גם יאהרצייט, אזי אם הבן שבעה הוא קטן, שהולך כל ימי השבעה לבית הכנסת, יש להיאהרצייט קדיש אחד, ואם יש הרבה יאהרצייט, יש לכל אחד קדיש אחד ואפילו אם הקטן שהוא בן ז' ידחה לגמרי. ואם יש בן שלשים, יש לו גם כן קדיש אחד, אבל אם יש הרבה בני שלשים, אין הקטן בן שבעה נדחה מחמתן לגמרי. ואם הוא גדול, שאינו הולך כל השבעה לבית הכנסת אף על פי שמתפלל בביתו במנין, מכל מקום כשבא בשבת לבית הכנסת אומר כל הקדישים, ואם יש שם יאהרצייט, אומר גם כן כל הקדישים, מלבד קדיש אחד יטילו עליו גורל. ואך כשנתבטל ממנו השבעה על ידי רגל, או שמת אביו ברגל, אזי יש לו דין קטן, כיון שיכול לילך לבית הכנסת בכל יום.

סעיף ד

בן ז' קטן, ובן ז' גדול בשבת כשבאו לבית הכנסת, שוים בקדישים, ואם יש גם יאהרצייט, הוא נדחה מחמת הגדול, ולכן יש להגדול קדיש אחד יותר מן הקטן, דהיינו הקדיש שהיה צריך הקטן לתת להיאהרצייט.

סעיף ה

יאהרצייט וכן בן שלשים, קודמין לשאר אבלים שהם בתוך השנה, ומכל מקום יש להם לתת גם להם איזה קדישים, ויש לנהוג שקדיש דרבנן, וגם הקדיש שלאחר עלינו, יהיה להיאהרצייט או לבן ל', ושאר הקדישים לשאר האבלים, אם ישנם כמנין הקדישים.

סעיף ו

יאהרצייט ובן שלשים, היכא דאיכא רווחא בן שלשים קודם, ואין להיאהרצייט רק קדיש אחד, ואם יש הרבה יאהרצייט יש לכל אחד קדיש אחד, ואף על פי שהבן שלשים ידחה לגמרי, משום שהוא יאמר למחר, והיאהרצייט אם לא יאמר היום, עבר זמנו.

סעיף ז

אם יש שני אבלים שוים, יטילו גורל ביניהם, ומי שעלה לו הגורל לומר ערבית, יש לשני כנגד זה קדיש אחד שחרית בלא גורל, ועל הקדיש הג' יטילו גורל, וכן אם ישנם הרבה גם כן מטילין גורל, ומי שעלה לו הגורל, לא יבא עוד בתוך הגורל עד שיאמרו כולם.

סעיף ח

התושב קודם לאורח (אם אינו תוך שבעה). יאהרצייט תושב ויאהרצייט אורח אין להאורח כלום, בן שלשים תושב, או תוך השנה תושב ויאהרצייט אורח, יש להאורח קדיש אחד. ואם יש יאהרצייט תושב, ובן שלשים תושב, ויאהרצייט אורח, יש גם כן להאורח קדיש אחד, ואינו יכול היאהרצייט התושב לומר לו: אני קודם, כי יאמר: לאו מדידך שקילנא אלא מבן שלשים. ויאמר היאהרצייט תושב קדיש ראשון, ובן שלשים קדיש ג'.

סעיף ט

אורח בן שלשים, ותושב תוך השנה שוים.

סעיף י

יאהרצייט תושב ובן שלשים אורח, יאמר התושב קדיש ראשון ושני, והאורח השלישי.

סעיף יא

אורח בתוך השנה, יש לו קדיש א' בתוך אבלים תושבים, בתוך השנה.

סעיף יב

תושב נקרא לעניין זה, כל שיש לו כאן דירת קבע, אף על פי שאינו פורע מס, או שהוא פורע כאן מס, אף על פי שאינו דר כאן, ומי שבא לכאן ממקום אחר, לומר קדיש אחר אביו ואמו שהיו דרים כאן, אף על פי שהמה היו תושבים כאן, מכל מקום כיון שהבן הזה אינו דר כאן, ואינו פורע כאן מס, אין לו דין תושב. בעל הבית שמחזיק מלמד או משרת, אם הם פנויים נקראים כאן תושבים, אבל אם יש להם נשים במקום אחר, הרי הן כאן כאורחים. והלומד בישיבה, וכן מלמד המושכר לכמה בעלי בתים, אף על פי שיש להם נשים במקום אחר, דינם כאן כתושבים. המגדל יתום בביתו אפילו בשכר, אם אין לו לא אב ולא אם, יש לו כאן דין תושב, אבל אם יש לו אב או אם במקום אחר, אפילו מגדלו בתורת צדקה, יש לו דין אורח.

סעיף יג

מי שמתפלל בבית הכנסת או בבית המדרש, תמיד, אם בא לומר קדיש בבית הכנסת האחרת, האבלים שבשם יכולים לדחותו, ואפילו הוא תוך שבעה, דגרע מהאורח, כי האורח אין לו מקום להתפלל ולומר קדיש, וזה יש לו.

סעיף יד

מי שיכול וראוי להתפלל לפני התיבה, יתפלל, ומועיל יותר מקדיש יתום, שלא נתקן אלא לקטנים. ומי שאינו יכול להתפלל כל התפלה, יתפלל מן אשרי ובא לציון ולהלן. ומי שיש לו זכות יותר בקדישים, כגון בן ז' ול', יש לו גם כן זכות יותר בעניין התפלה. נוהגים שאין אבל מתפלל לפני התיבה בשבת ויום טוב, אך אם גם קודם האבלות היה דרכו להתפלל בשבת ויום טוב, גם בזמן האבלות יתפלל.

סעיף טו

שנים ששנים בדין קדיש, ושניהם יכולים להתפלל לפני התיבה, ומרוצים בשוה להקהל יטילו גורל, שהאחד יתפלל עד אשרי ובא לציון, והשני יתפלל אשרי ובא לציון. ואם אחד אינו יכול להתפלל לפני התיבה, או שאינו מרוצה לקהל, והתפלל השני, לא הפסיד זה שהתפלל זכותו בקדישים, ומכל מקום יש לו לוותר להניח הקדיש למי שלא התפלל, ומכל שכן לקטנים.

סעיף טז

מי שהוא אבל על אביו, וגם על אמו, מכל מקום אין לו זכות יותר בתפלות וקדישים משאר אבל, משום דזכרון אחד עולה לכאן ולכאן.

סעיף יז

נוהגים שאין אומרים קדיש רק י"א חדשים, שלא להחזיק אביו ואמו כרשעים, דמשפט של רשעים הוא י"ב חדש שאם מת דרך משל, יו"ד שבט, פוסק לומר ט' טבת, וביו"ד טבת לא יאמר, דהא הוי יום א' בחדש י"ב, ויום א' בחדש חשוב חדש, והוי כאלו אמר י"ב חדש. ולענין זה מונים מיום הקבורה, לא מיום המיתה, שאם נקבר י"א שבט, אזי פוסק ביו"ד טבת, כי המשפט אינו מתחיל עד לאחר הקבורה, ואם היתה שנה מעוברת, פוסק ט', (או י' כסלו) יום זה שהוא פוסק בו, יש לו כל הקדישים, רק ליהרצייט שייך קדיש א', וכן לבן שלשים. ואם יש כמה יאהרצייט, או בני שלשים, נדחה הוא מפניהם לגמרי. מי שידוע באביו ואמו שהיו רשעים, מאותן שנידונין י"ב חדש, ראוי ומחויב שיאמר קדיש י"ב חדש.

סעיף יח

כשיש הרבה אבלים רחמנא ליצלן, אזי כדי שלא יבא לידי קטטות ומריבות, נוהגים בהרבה מקומות, שאומרים ב' או ג' ביחד.

סעיף יט

אם אין בבית הכנסת אבל על אביו ואמו, יאמר אותו קדיש מי שאין לו אב ואם, בעד כל מתי ישראל. ויש מקומות שנהגו, ששאר קרובים אומרים קדיש על קרוביהם, כשאין אבלים על אביהם ואמם, וגם כשיש אבלים על אביהם ואמם, אם יש מי שרוצה לומר קדיש אחר אבי זקנו, או זקנתו, שמתו בלא בנים, או אחר בנו, או בתו שמתו בלא בנים, יניחו לו האבלים לומר קדיש אחד, לאחר שהם אמרו כל אחד. ויש מקומות שנהגו, שגם שאר קרובים אומרים קדיש, אפילו במקום שיש אבלים על אב ואם, אלא שעושים פשרה ביניהם, שאין אומרים כל כך קדישים, כמו האבלים על אב ואם. והולכים בכל זה אחר המנהג, ובלבד שיהא מנהג קבוע בעיר.

סעיף כ

הבת אין לה לומר קדיש בבית הכנסת, אך יש אומרים שאם רוצים לעשות מנין בביתה שתאמר שם הרשות בידם, ויש אומרים דגם זאת אין לעשות.

סעיף כא

מי שהיה לו יאהרצייט, ולא יכול לומר קדיש, כגון שהיה בדרך, או שלא הגיע לו קדיש, יכול לומר קדיש בתפלת ערבית שלאחר היאהרצייט.

סעיף כב

אף על פי שאמירת הקדיש והתפלות מועילות להאבות, מכל מקום אין אלו העיקר, אלא העיקר הוא שהבנים ילכו באורח מישור, כי בזה הם מזכים האבות, הכי איתא בזוהר הקדוש, בן יכבד אב כמה דאת אמרת כבד את אביך ואת אמך, ואוקמיה במיכלא ומשתייא, ובכלא, האי בחייו דאיתחייב ביה, בתר דמית, אי תימא הא פטור הוא, לאו הכי, דאף על גב דמית, אתחייב ביקריה יתיר, דכתיב כבד את אביך, דאי האי ברא אזיל באורח תקלא, ודאי מבזה לאביו הוא, ודאי עביד ליה קלנא. ואי ההוא ברא אזיל באורח מישור, ותקין עובדיו ודאי דא אוקיר לאביו. אוקיר ליה בהאי עלמא גבי בני נשא, אוקיר ליה בההוא עלמא גבי קודשא בריך הוא, וקודשא בריך הוא חייס עליה ואותיב ליה בכורסיא דיקריה ודאי וכו' עד כאן לשונו. ויש לו לאדם לצוות את בניו להחזיק באיזה מצווה, ואם מקיימין נחשב יותר מן הקדיש, והוא תקנה טובה גם למי שאין לו בנים אלא בנות.

סימן כז: הלכות תלמוד תורה

סעיף א

אחר התפלה יקבע עת ללמוד תורה, וצריך שאותו העת תהיה קבוע, שלא יעבירונו אף אם סבר להרויח הרבה. ואם צריך לעשות איזה דבר נחוץ מאד, ילמוד מקודם לכל הפחות פסוק אחד או הלכה אחת, ויעשה מה שנחוץ לו ואחר כך ישלים חקו. ובקצת קהלות קדושות נתיסדו חברות קדושות, ללמוד תורה ברבים מיד לאחר התפלה, ויש לכל ירא שמים להתחבר אליהם.

סעיף ב

כל איש ישראל חייב ללמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורין, בין בחור בין זקן גדול, אפילו עני המחזיר על הפתחים, חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר והגית בו יומם ולילה. ומי שאינו יודע כלל ללמוד, או שאי אפשר לו מחמת רוב הטרדות, יספיק לאחרים הלומדים, ותחשב לו כאלו לומד בעצמו. כמו שדרשו רבותינו זיכרונם לברכה בפסוק שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך, זבולן ויששכר עשו שותפות, זבולן עסק בסחורה והספיק ליששכר פרנסתו, שיהיה לו פנאי לעסוק בתורה, לפיכך הקדים הפסוק זבולן ליששכר, מפני שתורתו של יששכר על ידי זבולן היתה. וכן מצינו במשנה, שמעון אחי עזריה אומר וכו' ונקרא שמעון על שם אחיו עזריה, לפי שעזריה עסק בפרקמטיא והיה מספיק צרכי שמעון אחיו, שיהיה עוסק בתורה, והתנו ביניהם, שיהא חלק לעזריה בשכר למודו של שמעון. ועל כל פנים יתאמץ כל אדם ללמוד אפילו רק מעט בכל יום ובכל לילה.

סעיף ג

מי שאינו יכול לעשות תורתו קבע, אלא שהוא קובע עתים לתורה, יעסוק בעתים הללו שהוא קבוע, ללמוד ההלכות השכיחות הנצרכות לדעת לכל איש ישראל, וגם באגדות ומדרשים וספרי מוסר אשר יסודתם בהררי קודש, ממדרשי רבותינו זיכרונם לברכה שהם מועילים להחליש כח היצר הרע, ואשרי מי שיש לו חק קבוע ולא יעבור, ללמוד בספר "חק לישראל" דבר יום ביומו. וכל המוסיף מוסיפין לו טובה מן השמים.

סעיף ד

כשהוא לומד וצריך לצאת לחוץ, אל יניח את הספר פתוח, כי על ידי זה משכח תלמודו.

סעיף ה

צריך ליזהר, בכל מה שהוא לומד, להוציא בשפתיו ולהשמיע לאזניו, שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפריך, והגית בו וגו', ומי שמוציא בשפתיו, אף על פי שאינו מבין, קיים מצות ולמדתם, ולכן כל עם הארץ מברך ברכת התורה בשחר לפני הפוסקים, וכן כשעולה לספר תורה. וכל העוסק בתורה, ואינו יכול להבין, מחמת קוצר דעתו, יזכה להבינה בעולם הבא.

סימן כח: הלכות ספר תורה ושאר ספרי קודש

סעיף א

מצות עשה על כל איש מישראל לכתוב לו ספר תורה, שנאמר ועתה כתבו לכם את השירה הזאת, וקבלו חכמינו זיכרונם לברכה פירוש, לכתוב את כל התורה שיש בה השירה. ואפילו ירש ספר תורה מאביו, מצווה לכתוב משלו. שכן לו סופר לכתוב לו ספר תורה, או שקנאו, והיה בו טעות והגיהו, הרי זה כאלו כתבו ואסור למכור ספר תורה, אך בשעת דחק גדול, יעשה שאלת חכם.

סעיף ב

וכן מצווה על כל איש, לקנות שאר ספרי קודש שלומדים מתוכן, כגון מקרא, משנה, גמרא ופוסקים, שילמוד מתוכן, וגם ישאילן לאחרים. ומי שאין ידו משגת, לקנות לו ספר תורה וגם שאר ספרי לימוד, אזי הספרים שהן לצורך לימוד, הן קודמין. אמרו רבותינו זיכרונם לברכה, וצדקתו עומדת לעד, זה הכותב (והוא הדין הקונה) ספרים ומשאילן לאחרים.

סעיף ג

חייב אדם לנהוג כבוד גדול בספר תורה, ומצווה ליחד לו מקום, ולכבד את המקום ההוא ולהדרו ביותר, ולא ירוק כנגד ספר התורה, ולא יאחוז ספר תורה בלא מטפחת. הרואה את הנושא ספר תורה, צריך לעמוד לפניו, עד שיכניס את ספר התורה למקומו, או עד שאינו רואה עוד. ובבית הכנסת בשעה שמוציאים ומכניסין את ספר התורה, מצווה לכל מי שעוברת לפניו, ללותה עד מקומה, וכן המגביה והגולל, ילכו ללותה.

סעיף ד

אפילו שאר ספרי קודש, אם מונחים על ספסל, אסור לישוב על ספסל זה, אלא אם הספרים מונחים על איזה דבר שגבוה לכל הפחות טפח, ומכל שכן דאסור להניח ספרים על גבי קרקע, לא יניח אדם ספר על ברכיו ושני אצילי ידיו עליו. בשעת הדחק מותר לישוב על גבי תיבה שיש בה שאר ספרי קודש, אבל אם יש בה ספר תורה אסור. מניחים חומשים על גבי נביאים וכתובים, וכן כתובים על גבי נביאים, ונביאים על גבי כתובים, אבל אין מניחים נביאים וכתובים על גבי חומשים.

סעיף ה

ספר תורה שבלה, גונזין אותו, וכן שאר ספרים וכתבי קודש ותשמישי קדושה, אסור לשורפן

סעיף ו

אין זורקין כתבי קודש, ואפילו הלכות ואגדות, ואסור להפוך אותם על פניהם, ואם מצאן הפוכין צריך להניחן כראוי.

סעיף ז

אין להשתין מים בפני ספרים, ולעת הצורך, על כל פנים יהיו מונחים גבוהים עשרה טפחים.

סעיף ח

אין לעשות מפות ומעילים לדבר שבקדושה, מדבר שנשתמש בו הדיוט, ובדיעבד שכבר נעשו מותר. אבל מדבר שנשתמש בו לעבודת אלילים, אפילו בדיעבד אסור.

סעיף ט

אסור להשתמש בספר להנאתו, כגון להעמידו להגן מפני החמה, או כדי שלא יראה חברו מה שהוא עושה, אבל אם השמש זורחת על הספר שהוא לומד בו, מותר להגן בספר אחר כיון שאינו עושה להנאתו. וכן להניח ספר תחת ספר שהיה לומד בו, כדי להגביהו לצורך הלימוד יש להתיר, אבל אין להניח ספר בתוך ספר אחר, שלא יצטרך לחפש אחר כך מקום לימודו. לא ישרטט איזה קונטרס על הספר, לפי שאין קדושה בקונטרס, עד שיכתבו בו, וכן לא יניח נייר וכדומה בספר, למשמרת.

סעיף י

המאבד כתבי קודש, עובר בלאו דלא תעשון כן לה' אלהיכם, וצריכים למחות בכורכי ספרים, שמדבקין בתוך הלוחות כתבי קודש. גם צריכים ליהרר מאד, כשנותנים ספרים קדושים ישנים, לאומן אינו יהודי לכרכם מחדש, שיקחו מהם את הלוחות הישנות להצניעם, שלא יתנם האומן לספר חול.

סעיף יא

אין לוקחין ספר תורה תפילין ומזוזות מן האיני יהודי ביותר מכדי דמיהן, כדי שלא להרגילן לגנב ולגנזן, אבל בכדי דמיהם חייבים לקנות, (אפילו מבמקום שצריכים גניזה) ואם האיני יהודי מבקש הרבה, צריך לעסוק ולדבר עמו בדברי ריצוי, אולי ישוה עמו בכדי דמיו, ואם עומד בדעתו, אז מניחים בידו, ואין לבקש מן האיני יהודי שיתנם בזול יותר מדאי, פן יכעוס וישליכם למקום אבוד.

סעיף יב

אם נפל ספר תורה מידו, אפילו בנרתיקו, צריך להתענות, ונוהגים שגם הרואים מתענים.

סעיף יג

אסור לכתוב פסוק בלי שרטוט, יש אומרים דאסור לכתוב דברי חול בכתב אשורית שכותבין בו התורה.

סימן כט: מידות שירגיל בהם האדם את עצמו

סעיף א

האנשים חלוקים הם בדעותיהם (פירוש בטבעיהם). יש אדם שהוא בעל חמה כועס תמיד, ויש שדעתו מיושבת עליו, ואינו כועס כלל, או שהוא כועס פעם אחת בהרבה שנים. יש אדם שהוא גבה לב ביותר, ויש שהוא שפל רוח ביותר, יש שהוא בעל תאוה, לא תשבע נפשו מהלוך בתאוה, ויש שהוא לב טהור מאד, ולא יתאוה אפילו לדברים מעטים, שהגוף צריך להם, יש בעל נפש רחבה, שלא תשבע נפשו מכל ממון שבעולם, כעניין שנאמר

אוהב כסף לא ישבע כסף, ויש מקצר נפשו, ודי לו אפילו דבר מועט, שלא יספיק לו ולא ירדוף להשיג די צרכו, יש שהוא מסגף עצמו ברעב וקובץ על ידו, ומה שהוא אוכל משלו אוכל בצער, ויש שהוא מפזר כל ממונו, וכן בכל המדות והדעות, כגון מהולל ואונן כלי שוע אכזרי ורחמן, רך לבב ואמיץ לבב וכיוצא בהן.

סעיף ב

הדרך הטוב והישר הוא, שירגיל האדם את עצמו ללכת בדרך אמצעי. לא יתאוה אלא לדברים שהגוף צריך להן, ואי אפשר לחיות זולתן, כעניין שנאמר צדיק אוכל לשובע נפשו, וכן לא יהא עמל בעסקיו, אלא להשיג דבר שצריך לו לחיי שעה, כעניין שנאמר טוב מעט לצדיק, ולא יקפוץ ידיו ביותר וגם לא יפזר ממונו אלא יתן צדקה כפי מסת ידו ומלוה כראוי למי שצריך, ולא יהא מהולל ושוחק, ולא עצב ואונן, אלא שמח כל ימיו בנחת בסבר פנים יפות וכן בשאר רוב המדות, מי שהולך בדרך האמצעי נקרא חכם.

סעיף ג

אך הגאווה היא מדה רעה מאד, ואסור לאדם לנהוג בה אפילו במעוט, אלא ירגיל את עצמו להיות שפל רוח, כמו שצונו חכמינו זיכרונם לברכה מאד מאד הוי שפל רוח. ואיך תרגיל את עצמך להיות עניו ושפל רוח כל דברך יהיו בנחת, ראשך כפוף, עיניך יביטו למטה ולבך למעלה, וכל אדם יהא חשוב בעיניך שהוא גדול ממך. אם הוא תלמיד חכם יותר ממך, הרי אתה מחויב לכבדו וכן אם הוא עשיר ממך, גם כן אתה מחויב לכבדו, כדמצינו רבי היה מכבד עשירים, ותחשוב בהיות כי השם יתברך נתן לו עושר, מסתמא ראוי הוא לכך. ואם הוא קטן ממך בחכמה או בעושר, תחשוב כי הוא יותר צדיק ממך, כי הוא אם עובר איזה עבירה, נחשב כשוגג ואונס, ואתה אם עברת עבירה אתה מזיד, אם כה תחשוב תמיד, לא תוכל להתגאות וטוב לך.

סעיף ד

וכן הכעס היא מדה רעה מאד וראוי לאדם להתרחק ממנה מאד, וירגיל את עצמו שלא יכעוס אפילו על דבר שראוי לכעוס. ואם צריך להטיל אימה על בניו ובני ביתו יראה עצמו בפניהם שהוא כועס כדי ליסרם, ותהא דעתו מיושבת בינו לבין עצמו. אמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא, לא תרתח ולא תחטי (לא תכעוס, שמתוך הכעס אתה בא לידי חטא) לא תרוי (לא תשתכר ביין) ולא תחטי. עוד אמרו רבותינו זיכרונם לברכה כל הכועס כאלו עובד עבודת אלילים. וכל מיני גיהנם שולטין בו, שנאמר והסר כעס מלבך, והעבר רעה מבשרך, ואין רעה אלא גיהנם, שנאמר וגם רשע ליום רעה. בעלי כעס אין חייהם חיים, לפיכך צוו להתרחק מן הכעס, עד שינהיג עצמו שלא ירגיש אפילו לדברים המכעיסים, וזו היא דרך הטובה ודרך צדיקים, שהם עלובין ואינם עלובין, שומעים חרפתם ואין משיבין, עושים מאהבה ושמחים ביסורים, עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגיבורתו.

סעיף ה

לעולם ירבה אדם בשתיקה, ולא ידבר אלא או בדברי תורה, או בדברים שהוא צריך לחיי גופו, ואפילו במה שצריך לצרכי גופו, לא ירבה דברים. וכבר אמרו רבותינו זיכרונם לברכה כל המרבה דברים מביא חטא, ואמרו לא מצאתי לגוף טוב משתיקה, ואמר רבא מאי דכתיב מות וחיים ביד לשון, דבעי חיים בלישנא, דבעי מות בלישנא.

סעיף ו

לא יהא אדם בעל שחוק ומהתלות, ולא עצב ואונן אלא שמח. כך אמרו זיכרונם לברכה שחוק וקלות ראש, מרגילין את האדם לערוה. וכן לא יהא בעל נפש רחבה, נבהל להון, ולא עצב ובטל ממלאכה, אלא בעל עין טובה, ממעט בעסק, ועוסק בתורה, ואותו המעט שהוא חלקו ישמח בו, כמו שאמרו רבותינו זיכרונם לברכה הקנאה והתאוה והכבוד, מוציאים את האדם מן העולם, וצריך האדם להתרחק מהן.

סעיף ז

שמה יאמר האדם, הואיל והקנאה והתאוה והכבוד וכיוצא בהם דרך רעה הן, שמוציאים את האדם מן העולם, אפרוש מהן ביותר, ואתרחק לצד האחרון, עד שלא יאכל בשר, ולא ישתה יין, ולא ישא אשה, ולא ישב בדירה נאה, ולא ילבוש מלבוש נאה, אלא ילבש שק וכדומה, גם זה דרך רעה היא, ואסור הוא לילך בה. המהלך בדרך זו נקרא חוטא, שהרי כתיב בנזיר, וכפר עליו מאשר חטא על הנפש ואמרו רבותינו זיכרונם לברכה ומה אם נזיר שלא פירש את עצמו אלא מן היין, צריך כפרה, המונע את עצמו מכל דבר ודבר, על אחת כמה וכמה. לפיכך צוו רבותינו זיכרונם לברכה שלא ימנע האדם, אלא מן הדברים שהתורה אסרה לנו, ולא יאסור על עצמו בנדרים ובשבועות דברים המותרים. כך אמרו זיכרונם לברכה לא דיך מה שאסרה תורה, אלא שאתה אוסר עליך דברים המותרים. ואסרו רבותינו זיכרונם לברכה לסגף את עצמו בתענית יותר מן הראוי, ועל כל הדברים האלו וכיוצא בהן, אמר שלמה המלך עליו השלום אל תהי צדיק הרבה, ואל תתחכם יותר, למה תשומם, ואמר פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכונן.

סעיף ח

כבר כתבנו מאמר יהודה בן תימא הוי עז כנמר כו' שלא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת הבורא יתברך שמו. אבל מכל מקום לא יענה אותם דברי עזות, שלא יקנה קנין בנפשו להיות עז פנים, אפילו שלא במקום עבודתו יתברך שמו.

סעיף ט

וכן אין להתקוטט בשביל איזה מצווה, כגון להתפלל לפני התיבה, או לעלות לתורה וכדומה, כדמצינו בלחם הפנים, אף שהוא מצווה לאכול, שנינו הצנועים מושכים ידיהם והגרגרין חוטפין ואוכלים.

סעיף י

טבע האדם הוא, להיות נמשך במעשיו אחר רעיו וחבריו ואנשי מקומו, לפיכך צריך האדם להתחבר לצדיקים, ולישב אצל החכמים תמיד, כדי שילמוד ממעשיהם, ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחשך, כדי שלא ילמוד ממעשיהם. אמר שלמה המלך עליו השלום הולך את חכמים יחכם, ורועה כסילים ירוע, ואומר אשרי האיש וגו' ואם הוא דר בעיר שמנהיגה רעים, ואין אנשיה הולכים בדרך ישרה, ילך משם לדור בעיר שאנשיה צדיקים ונוהגים בדרך טובים.

סעיף יא

מצות עשה להדבק בתלמידי חכמים כדי ללמוד ממעשיהם, כעניין שנאמר ובו תדבק, וכי אפשר לאדם להדבק בשכינה, אלא כך פירשו רבותינו זיכרונם לברכה הדבק בתלמיד חכם. לפיכך צריך האדם להשתדל, שישא בת תלמיד חכם וישיא בתו לתלמיד חכם, ולאכול ולשתות עם תלמיד חכם, ולעשות פרקמטיא לתלמיד חכם, ולהתחבר אליהם בכל

מיני חבור, שנאמר ולדבקה בו. וכן צוו רבותינו זיכרונם לברכה ואמרו והוי מתאבק בעפר רגליהם ושותה בצמא את דבריהם.

סעיף יב

מצווה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו, שנאמר ואהבת לרעך כמוך, לפיכך צריך לספר בשבחו, ולחוס על ממונו, כמו שהוא חס על ממון שלו, ורוצה בכבוד עצמו. והמתכבד בקלון חברו, אף על פי שאין חברו עומד שם, ולא הגיע לו בושתי, ולא ביישו אלא ערך מעשיו הטובים וחכמתו, למול מעשה חברו, או חכמתו, כדי שיראה מכללו, שהוא מכובד וחברו בזוי, אין לו חלק לעולם הבא עד שישוב בתשובה שלימה.

סעיף יג

כל השונא אחד מישראל בלבו, עובר בלא תעשה שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך. ואם חטא איש כנגדו, לא ישטמנו וישתוק, כמו שנאמר ברשעים ולא דבר אבשלום עם אמנון מרע ועד טוב, כי שנא אבשלום את אמנון, אלא מצווה עליו להודיע ולומר: למה עשית לי כך וכך, ולמה חטאת לי בדבר זה, שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך, ואם חזר ובקש ממנו למחול לו, צריך למחול לו, ולא יהא אכזרי, שנאמר ויתפל אברהם אל האלהים. באבות דרבי נתן (סוף פרק ט"ז) ושנאת הבריות כיצד, מלמד שלא יכוון אדם לומר: אהוב את החכמים, ושנא את התלמידים, אהוב את התלמידים, ושנא את עמי הארץ, אלא אהוב את כולם ושנא את האפיקורסים, והמסיתים והמדיחים, וכן המסורות, וכן דוד אמר משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט, תכלית שנאה שנאתים, לאויבים היו לי, הלא הוא אומר, ואהבת לרעך כמוך אני ה', מה טעם, כי אני בראתיו, ואם עושה מעשה עמך, אתה אוהבו, ואם לאו אי אתה אוהבו.

סעיף יד

אסור לאדם לבקש דין מן השמים, על חברו שעשה לו רעה, ודווקא בדאית ליה דיינא בארעא, וכל הצעוק על חברו, הוא נענש תחלה. ויש אומרים דאפילו לית ליה דיינא בארעא, אסור לצעוק עליו, אלא אם כן הודיעו תחלה.

סעיף טו

הרואה את חברו שחטא, או שהלך בדרך לא טוב מצווה להחזירו למוטב, ולהודיעו שהוא חוטא במעשיו הרעים, שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך. והמוכיח את חברו, בין בדברים שבינו לבינו, בין בדברים שבינו לבין המקום, צריך להוכיחו בינו לבין עצמו, וידבר לו בנחת ובלשון רכה, ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו, להביאו לחיי עולם הבא. וכל שאפשר בידו למחות, ואינו מוחה, הוא נתפס בעון זה, כיון שהיה אפשר לו למחות.

סעיף טז

במה דברים אמורים כשהוא מדמה שישמע לו, אבל אם יודע בו שלא ישמע לו, אסור להוכיחו, דאמר ר' אילעא משום רבי אלעזר ברבי שמעון כשם שמצווה על אדם לומר דבר הנשמע, כך מצווה על אדם, שלא לומר דבר שאינו נשמע, רבי אבא אומר חובה שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך, הוכח לחכם ויאהבך.

סעיף יז

אסור לאדם לבייש את חברו, בין בדיבור בין במעשה, וכל שכן ברבים, ואמרו רבותינו זיכרונם לברכה המלבין פני חברו ברבים, אין לו חלק לעולם הבא, עוד אמרו רבותינו זיכרונם לברכה נוח לאדם להפיל את עצמו לכבשן האש, ואל ילבין פני חברו ברבים, שנאמר היא מוצאת, והיא שלחה אל חמיה לאמר, לאיש אשר אלה לו, אנכי הרה, ולא אמרה לו בפירוש אלא ברמז אם יודה יודה, ואם לאו לא תפרסמו. לפיכך צריך האדם להזהר מאד, שלא לבייש את חברו ברבים, בין קטן בין גדול, ולא יקרא אותו בשם שהוא בוש, ולא יספר לפניו דבר שהוא בוש ממנו, ואם חטא כנגדו והוא צריך להוכיחו, לא יכלימנו, שנאמר ולא תשא עליו חטא. במה דברים אמורים בדברים שבין אדם לחברו, אבל בדברי שמים אם לא חזר כשהוכיחו בסתר, מכלימין אותו ברבים, ומפרסמים חטאו, ומחרפים אותו בפניו, ומבזין ומקללין אותו, עד שיחזור למוטב, כמו שעשו כל הנביאים בישראל, ואין בו משום אונאת דברים, שנאמר ולא תונו איש את עמיתו, ופירשו רבותינו זיכרונם לברכה עמיתו, עם שאתך בתורה ובמצות הזהירה התורה על אונאתו, ולא על העובר עליהן ולא חזר בו לאחר שהוכיחוהו בסתר ובלשון רכה.

סעיף יח

מי שחטא חברו כנגדו, ולא רצה להוכיחו, ולא לדבר לו כלום ומחל לו בלבו, ולא שטמו ולא הוכיחו, הרי זה מדת חסידות, לא הקפידה התורה אלא על המשטמה.

סעיף יט

חייב אדם להזהר ביתומים ואלמנות, שלא ידבר אליהם אלא רכות, וינהג בהם מנהג כבוד, ולא יכאיבם אפילו בדברים, מפני שנפשו שפלה מאד, ורוחן נמוכה. אף על פי שהן בעלי ממון, אפילו אלמנותו של מלך, ויתומיו, מזהירים אנו עליהם, שנאמר כל אלמנה ויתום לא תענון. ברית כרת להם מי שאמר והיה העולם, שכל זמן שהן צועקין מחמת החמס שנעשה להם הם נענים, שנאמר כי אם צעוק יצעק אלי, שמוע אשמע צעקתו. במה דברים אמורים שעינה אותן לצורך עצמו, אבל עינה אותם הרב, כדי ללמדן תורת או אומנות, או להוליכן בדרך ישרה הרי זה מותר. ומכל מקום ישגיח לנהלם בנחת וברחמים גדולים, שנאמר כי ה' יריב ריבם. אחד יתום מאב ואחד יתום מאם. ועד אימתי נקראים יתומים לעניין זה, עד שיהיו יכולים לעשות כל צרכים בעצמם, כשאר כל הגדולים.

סעיף כ

צריך האדם ליזהר, שלא לעשות איזה דבר, שיכולים לחשוך אותו שעשה דבר עבירה, (אף על פי שאינו עושה), כדמצינו שהכהן התורם את הלשכה לא היה נכנס בבגד העשוי, בעניין שיכולים להטמין בו איזה דבר, לפי שצריך האדם לצאת ידי הבריות כדרך שהוא צריך לצאת ידי המקום ברוך הוא, שנאמר והייתם נקיים מה' ומישראל, ואומר ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם.

סעיף כא

מדת חסידות שלא לקבל מתנה, רק לבטוח בה' שיתן לו די מחסורו, שנאמר ושונא מתנות יחיה.

סימן ל: איסור רכילות

סעיף א

כתיב לא תלך רכיל בעמך, איזהו רכיל, זה שטוען דברים, והולך מזה לזה, ואומר: כך אמר פלוני, כך וכך שמעתי על פלוני, אף על פי שהוא אמת וגם אין בו גנות הרי זה עובר בלאו, והוא עון גדול, וגורם להרוג נפשות מישראל, לכך נסמך לו, ולא תעמוד על דם רעך. צא ולמד מה אירע לדואג האדומי, שאמר לשאול כי אחימלך נתן לדוד צדה וחרב, אף על פי שהדבר היה אמת, וגם לא היו גנות לאחימלך, שהרי לא עשה בזה שום מעשה רע, וגם אם שאול בעצמו היה שואל לאחימלך, היה אומר לו מה שעשה, כי לא נתכוין לחטוא בזה נגד שאול. עם כל זה גרם הרכילות של דואג, שנהרגו כמה כוהנים.

סעיף ב

יש עון גדול מזה עד מאד, והוא בכלל לאו זה, והוא לשון הרע, והוא המספר בגנות חברו אף על פי שאומר אמת. אבל האומר שקר, נקרא מוציא שם רע על חברו, אבל בעל לשון הרע זה שיושב ואומר: כך וכך עשה פלוני, כך וכך היו אבותיו, כך וכך שמעתי עליו, ואומר דברים של גנאי, על זה אמר הכתוב יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות. המקבל לשון הרע הוא גרוע יותר מן האומר, ולא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע בלבד.

סעיף ג

עד היכן לשון הרע, שאל אחד לחברו, אנה אמצא אש, ואמר לו: היכן נמצא אש, בבית פלוני, שיש לו הרבה בשר ודגים, ומבשלים שם תמיד.

סעיף ד

ויש דברים שהם אבק לשון הרע, כיצד, אמר שתקו מפלוני, איני רוצה להודיע מה אירע ומה היה, וכיצא בדברים אלו. וכן המספר בטובות חברו בפני שונאיו, הרי זה אבק לשון הרע, שזה גורם להם שיספרו בגנותו, ועל זה העניין אמר שלמה מברך רעהו בקול גדול, בבקר השכם, קללה תחשב לו, שמתוך טובתו בא לידי רעתו. וכן המספר לשון הרע דרך שחוק ודרך קלות ראש, כמו שאינו מדבר בשנאה, הוא ששלמה אמר בחכמתו כמתלהלה היורה זיקים חצים ומות, כן איש רמה את רעהו ואמר משחק אני. וכן המספר לשון הרע ברמאות, שעושה עצמו כאלו מספר רק לפי תומו, ואינו יודע שזהו לשון הרע, וכשגוערין בו, אומר, איני יודע שזהו לשון הרע, או שאלו מעשיו של פלוני.

סעיף ה

אחד המספר לשון הרע בפני חברו או שלא בפניו, והמספר דברים שגורמים, אם נשמעו איש מפי איש, להזיק חברו בגופו או בממונו. ואפילו להצר לו או להפחידו, הרי זה לשון הרע. ואם כבר נאמרו הדברים בפני שלשה, מסתמא כבר נתפרסם הדבר, ואם סיפר הדבר אחד מן השלשה פעם אחרת, אין בו משום לשון הרע, והוא שלא יתכוין להעביר הקול ולגלותו יותר. מה תקנתו של אדם שלא יבא לידי לשון הרע, אם תלמיד חכם הוא, יעסוק בתורה, ואם עם הארץ הוא, ישפיל דעתו.

סעיף ו

אמר ר' ירמיה בר אבא, ארבעה כתות אין מקבלות פני שכינה, כת לצים, כת חנפים, כת שקרים וכת מספרי לשון הרע. "כת לצים", דכתיב משך ידו את לוצצים (פירש רש"י משך ידו הקדוש ברוך הוא מהיות את לוצצים). "כת חנפים" דכתיב כי לא לפניו חנף יבא. "כת

שקרים", דכתיב דובר שקרים לא יכול לנגד עיני. "כת מספרי לשון הרע", דכתיב כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע (פירש רש"י לא יגורך רע לא יגור עמך רע, וגבי מספרי לשון הרע כתיב, דכתיב בהאי פרשתא כי אין בפיהו נכונה וגו') צדיק אתה ה' לא יגור במגורך רע, ואמרו רבותינו זיכרונם לברכה כל ליצנותא אסירא בר מליצנותא דעבודת אלילים, דכתיב ויהי בצהרים ויהתל בהם אליהו וגו'.

סעיף ז

הנוקם מחברו עובר בלא תעשה שנאמר לא תקום. וכיצד היא הנקימה, אמר לחברו: השאיליני קרדומך, אמר לו: איני משאילך, כמו שאתה לא השאלתני כאשר שאלתי ממך, הרי זה נוקם ועובר בלאו. אלא כשיבא לו לשאול, יתן בלב שלם, ולא יגמול לו כאשר גמולו, אלא ראוי לו לאדם להיות מעביר על מדותיו, על כל דברי העולם, שאצל המבינים הכל דברי הבל והבאי, ואין כדאי לנקום עליהם. וכן אמר דוד המלך עליו השלום אם גמלתי שולמי רע ואחלצה וגו' (איסור קללה כתבנו בסימן ו' סעיף ג).

סעיף ח

אם תרצה להנקם מאויביך, תוסיף מעלות טובות ותלך בדרכי ישרים, ובזה ממילא תנקם משונאיך, כי הוא יצטער על מדותיך, ויתאבל בשמעו שמך הטוב, אבל אם תעשה מעשים מכורעים, אז ישמח שונאך על קלונך וחרפתך, והנה הוא מתנקם בך.

סעיף ט

כל הנוטר לאחד מישראל, עובר בלא תעשה, שנאמר ולא תטור את בני עמך. כיצד היא הנטירה, ראובן שאמר לשמעון: השאיליני דבר פלוני, ולא רצה שמעון. לימים בא שמעון לשאול איזה חפץ מראובן, ואמר לו ראובן: הא לך, הריני משאילך, ואיני כמותך, לא אשלם לך כמעשיך. העושה כזה, עובר בלא תטור, אלא ימחה הדבר מלבו, ולא יזכרנו כלל, וזו היא הדעה הנכונה שאפשר שיתקיים בה ישוב הארץ, ומשאם ומתנם של בני אדם זה עם זה.

סימן לא : שכל כוונות האדם יהיו לשם שמים

סעיף א

אמרו רבותינו זיכרונם לברכה איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה, בכל דרכיך דעהו, פירוש שאפילו בדרכיך שאתה עושה לצורך גופך, דע את ה', ועשה את הדברים לשמו יתברך. כגון האכילה, השתיה, ההליכה, השיבה, השכיבה, הקימה, התשמיש והשיחה כל צרכי גופך, יהיו כולם לעבודת בוראך, או לדבר הגורם לעבודתו.

סעיף ב

אכילה ושתיה כיצד, אין צריך לומר שלא יאכל וישתה דברים האסורים חס ושלום, אלא גם בדברים המותרים, והיה צמא ורעב, אם אכל ושתה להנאתו, אינו משובח, אלא יתכין באכילתו ושתיתו, שיהיה לו כח לעבודת הבורא. לפיכך לא יאכל כל שהחיק מתאוה לו, ככלב וחמור, אלא יאכל דברים המועילים וטובים לבריאת הגוף. ויש אנשי מעשה, שקודם אכילה אומרים: הנני רוצה לאכול ולשתות, כדי שאהיה בריא וחזק לעבודת הבורא יתברך שמו.

סעיף ג

הישיבה והקימה וההליכה כיצד, אין צריך לומר שלא ישב במושב לצים, ושלא לעמוד בדרך חטאים, ושלא לילך בעצת רשעים, אלא אפילו לישב בסוד ישרים, ולעמוד במקום צדיקים, ולילך בעצת תמימים, אם עשה להנאת עצמו, להשלים חפצו ותאותו, אין זה משובח אלא יעשה לשם שמים. ומכל מקום גם אם אי אפשר לו לכוון לשם שמים דווקא, אל ימנע את עצמו מדברים אלו, כי מתוך שלא לשמה יבא לשמה.

סעיף ד

שכיבה כיצד, אין צריך לומר בזמן שיכול לעסוק בתורה ובמצות, אם מתגרה בשינה לענג את עצמו, שאינו ראוי לעשות כן, אלא אפילו בזמן שהוא יגע, וצריך לישן כדי לנוח מיגיעתו, אם עשה להנאת גופו אינו משובח, אלא יתכוין לתת שינה לעיניו, ולגופו מנוחה לצורך בריאת גופו, ושלא תטרף דעתו בתורה, מחמת מניעת השינה.

סעיף ה

תשמיש כיצד, אין צריך לומר שלא יעבור עבירה חס ושלום אלא אפילו בעונה האמורה בתורה, אם עשה להנאת גופו, או להשלים תאותו, הרי זה מגונה. ואפילו אם נתכוין כדי שיהיו לו בנים, שישמשו אותו וימלאו מקומו, אינו משובח, אלא יתכוין שיהיו לו בנים לעבודת בוראו או שיתכוון להברות את גופו, ולקיים מצות עונה כאדם הפורע את חובו.

סעיף ו

השיחה כיצד, אין צריך לומר לספר לשון הרע או רכילות וליצנות ונבלות פה חס ושלום, אלא אפילו לספר בדברי חכמים, צריך שתהא כוונתו לעבודת הבורא, לדבר המביא לעבודתו.

סעיף ז

וכן כשהוא עוסק במשא ומתן, או במלאכה להשתכר בה, לא יהא בלבו לקבוץ ממון בלבד, אלא יעשה כדי שיהיה לו לפרנס בני ביתו, ולתת צדקה ולגדל בניו לתלמוד תורה. כללו של דבר, חייב אדם לשום עיניו ולבו על דרכיו, ולשקול כל מעשיו במאזני שכלו, וכשרואה דבר שיבא לידי עבודת הבורא יתעלה יעשהו, ואם לאו לא יעשהו. ומי שנוהג כן, נמצא עובד את בוראו כל ימיו, אפילו בשעת שבתו וקומו והילוכו, ובשעת משאו ומתנו, ואפילו באכילתו ושתייתו אפילו בתשמישו ובכל צרכיו, וכל עניין זה צוו רבותינו זיכרונם לברכה ואמרו וכל מעשיך יהיו לשם שמים, ובדרך הזה שקף רבנו הקדוש אצבעותיו למעלה בשעת מיתתו, ואמר גלוי וידוע לפניך שלא נהניתי מהם אלא לשם שמים.

סימן לב : שמירת הגוף על פי הטבע

סעיף א

הואיל והיות הגוף בריא ושלם, מדרכי השם הוא, אי אפשר שיבין או ידע דבר מידיעת הבורא והוא חולה, לפיכך צריך האדם להרחיק את עצמו מדברים המאבדין את הגוף,

ולהנהיג את עצמו בדברים המברין והמחלימים את הגוף, וכן הוא אומר ונשמרתם מאד לנפשותיכם.

סעיף ב

הבורא ברוך הוא וברוך שמו ברא את האדם, ונתן בו חום הטבעי, וזהו החיות של האדם, שאם יכבה האש הטבעי אפס חיותו, והחזקת החום הזה, הוא על ידי המאכל אשר האדם אוכל. כמו האש הבעור, שאם לא יוסיפו עליו תמיד עצים יכבה לגמרי, כן האדם אם לא יאכל יכבה האש אשר בתוכו וימות. המאכל נטחן בין השיניים, ומתערב עם מיץ ורוק ויותר, ומשם יורד לאצטומכא ונטחן גם שם, ומתערב עם המיצים, מיץ האיציטומכא ומיץ המרה, ויותר ויתבשל מהחום והמיצים ומתעכל. הברור שבו, ממנו נזונים כל האיברים ומקיים חיות האדם, והפוסלת שהוא המותרות נדחה לחוץ. ועל זה אנו אומרים בברכת אשר יצר (לפירוש א') ומפליא לעשות, שנתן הקדוש ברוך הוא את הטבע באדם, לברור את טוב המאכל, וכל אבר מושך אליו מזונו הראוי לו, והפוסלת נדחה לחוץ. שאם נשאר הפוסלת בתוכו יתעפש, ויבא לידי חולאים רחמנא לצלן. ולכן רוב בריאות הגוף וחלשתו, תלוי בעיכול המאכל. אם מתעכל בדרך קל וטוב, אז האדם בריא, אבל אם מתקלקל העיכול, אז נחלש האדם, ויכול לבא לידי סכנה חס ושלום.

סעיף ג

העיכול הטוב הוא אם המאכל איננו רב, ושיהא קל להתעכל, שאם אכל האדם הרבה והאיציטומכא מלא, אז קשה העיכול, כי האיציטומכא אינו יכול אז להתפשט ולהתכווץ כראוי בטבעו, ולטחון את המאכל כראוי, וכמו האש שאם ירבו עליו עצים יותר מדאי, אינו בוער יפה, כמו כן המאכל באיציטומכא. ולכן האדם אשר רוצה לשמור בריאות גופו, צריך ליזהר שלא לאכול רק בשיעור בינוני לפי מזג גופו, לא מעט ולא כל שבעו. ורוב החלאים הבאים על האדם, אינם אלא או מפני מאכלים רעים, או מפני, שהוא ממלא בטנו ואוכל אכילה גסה, אפילו ממאכלים טובים. הוא ששלמה אמר בחכמתו שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו, כלומר, שומר פיו מלאכול מאכל רע, או מלשבוע, ולשונו מלדבר אלא בצרכיו. ואמר החכם האוכל דבר מועט מדברים המזיקים, אינו מזיק לו כמו האוכל הרבה מדברים הטובים.

סעיף ד

האדם בנעוריו כח העיכול שלו חזק, ועל כן צריך מזון תדיר, יותר מן האיש אשר הוא באמצע ימיו. והזקן לחלישת כחו, צריך שיהיה מאכלו קל, ומעט בכמות והרבה באיכות להחזקת כחו.

סעיף ה

בימי החום נחלשים כלי העיכול מן החום, ועל כן ראוי שיהיה שיעור האכילה בימי החום פחות מבימי הקור. ושיערו חכמים הרופאים, לאכול בימות החמה, רק שני שלישים ממה שהוא אוכל בימות הגשמים.

סעיף ו

כלל גדול בדרכי הרפואה, שקודם האכילה ייגע בהליכה או בעבודה, עד שיתחמם גופו ואחר כך יאכל, וזהו שנאמר בזעת אפך תאכל לחם, ולחם עצלות לא תאכל. ויתיר חגורתו קודם אכילה (וסימנך ואקחה פת לחם "אקחה" ראשי תיבות למפרע, התר חגורה קודם אכילה "פת לחם" ראשי תיבות פן תבא לידי חולי מעיים). ובשעת האכילה, ישב במקומו

או מסב על שמאלו, ואחר האכילה לא יתנועע הרבה, כי על ידי זה ירד המאכל מן האיציטומכא, טרם שיתעכל ויזיק לו, אלא ילך מעט וינוח. ולא יטייל ולא ייגע את עצמו לאחר האכילה, ולא יישן אחר האכילה עד שתי שעות, שלא יעלו העשנים למוח ויזיקוהו. וכן המרחץ וההקזה והמשגל, אינם טובים לאחר האכילה.

סעיף ז

בני האדם אינם שוים במזגם, יש מי שמזגו חם ויש מי שמזגו קר, ויש מי שמזגו ממוצע, והמאכלים גם כן משונים, ומי שמזונו ממוצע, יאכל מאכלים שהם גם כן ממוצעים, אבל מי שאין מזגו ממוצע, צריך שיאכל מאכלים שהם קצת היפך מזגו. מי שמזגו חם לא יאכל דברים חמים, כמו תבלין ובשמים, אלא יאכל מאכלים שהם קצת קרים וחמוצים, ומי שמזגו גר, יאכל מאכלים שהם קצת חמים. וכן ישתנה המאכל לפי הזמן והמקום. בימות החמה יאכל מאכלים קרים, כמו בשר כבשים וגדיים רכים, ואפרוחי תרנגולת, וגם קצת מאכלים חמוצים, ובימי הקור מאכלים חמים, וכן במדינה קרה מאכלים חמים, ובמדינה חמה מאכלים קרים.

סעיף ח

המאכל הממוצע הוא לחם חטה, ולא סולת ממש כי הסולת מתאחר מלהתעכל, אך יהיה בו גם קצת מהמורסן, והוא נתחמץ במצוה, ובו מלח ומאפה תנור, ויתר המאכלים שנעשו מהחטה אינם טובים. ממיני הבשר הטוב הוא כבש בן שנתו וכן הגדיים היונקים, אך כל מיני בני מעיים וגם הראש, המה לא טובים. העזים והפרה הזקנה והגבינה הישנה המה מאכלים רעים ועבים. כל בשר עוף קל להתעכל יותר מבשר בהמה, והטוב שבעופות התרנגולת. אמרו הרופאים כי המאכל שהאדם רגיל בו אינו מזיק לו, ואפילו הוא מאכל רע, כי ההרגל נעשה טבע, ובלבד שלא ימלא בו כרסו.

סעיף ט

אין לאכול לב בהמה או עוף משום דקשה לשכחה, וכן לא יאכל ממקום שאכל עכבר או חתול שגם כן קשה לשכחה.

סעיף י

זמן האכילה הוא כשיתאוו לאכול תאוה אמיתית לא זרה, ולהבדיל בין תאוה אמיתית לתאוה זרה היא זאת, הראשונה היא הנקראת רעב (הונגער) והוא כשהאיציטומכא ריקנית, והשניה היא כשמתאוה למאכל מיוחד ונקראת תאבון (אפעטיט). ובדרך כלל, האדם הבריא והחזק יאכל שתי פעמים ביום, וחלשים זקנים יש להם לאכול אך מעט בפעם אחת, ויאכלו כך הרבה פעמים ביום, כי ריבוי המאכל יחליש את האיציטומכא. והרוצה לשמור בריאותו, לא יאכל עד שיהיה האיציטומכא ריק מן המאכל הקודם, וסתם עיכול בבני אדם הבריאים האוכלים מאכלים ממוצעים, ומתעמלים בדרך המצוה הוא לשש שעות. וטוב להשמיט סעודה אחת בשבוע, כדי שישבות האיציטומכא מעבודתו, ויתחזק כח עיכולו, ונראה כי השמטה זאת טוב שתהא בערב שבת.

סעיף יא

טוב להרגיל את עצמו לאכול פת בשחרית.

סעיף יב

הרוצה לאכול כמה מיני מאכלים, יקדים לאכול תחלה את המשלשל, ולא יערבם עם המזון, אלא שוהה מעט ביניהם. וכן יקדים את המאכל הקל שהוא נוח להתעכל, כגון בשר עוף קודם לבשר בהמה, בשר בהמה דקה קודם לבשר בהמה גסה, ודברים שמאמצים את בני מעיים, יאכל מיד לאחר האכילה ואל יאכל מהם הרבה.

סעיף יג

מהיות כי התחלת העיכול הוא בפה על ידי טחינת השינים והתערבות עם מיץ הרוק, לכן לא יבלע שום מאכל בלי לעיסה, כי אז תכבד העיכול באיצטומכא לבדו.

סעיף יד

כבר אמרנו כי בני אדם אינם שוים במזגם, ויש לכל אחד לבחור על פי רופאים במאכלים הטובים, לפי מזגו ומקומו ושעתו. ובדרך כלל הנה הרופאים הקדמונים חלקו את המאכלים במדרגות שונות, יש מאכלים שהם רעים ביותר עד מאד, וראוי לאדם שלא לאכלן לעולם כגון הדגים הגדולים המלוחים הישנים והגבינה המלוחה הישנה, והכמהין ופטריות והבשר המלוח הישן, ויין מגתו, והתבשיל ששהה עד שנדף ריחו, וכן כל מאכל שריחו רע, או מר ביותר, הרי הוא לגוף כמו סם המות. ויש מאכלים שהם רעים אבל אינם כמו הראשונים לרוע, לפיכך ראוי לאדם שלא לאכול מהם אלא מעט, אחר ימים הרבה, ולא ירגיל את עצמו להיות מזונו מהם או לאכלם עם מזונו תמיד, כגון דגים גדולים, וגבינה, וחלב ששהה אחר שנחלב כ"ד שעות, ובשר שורים גדולים ותישים גדולים, ולחם שעורים, ולחם מצות והכרוב והחציר, והבצלים, והשומים, והחרדל והצנון. כל אלו מאכלים רעים הם. אין ראוי לאדם לאכול מאלו אלא מעט עד מאד ובימות הגשמים, אבל בימות החמה לא יאכל מהם כלל.

סעיף טו

יש מאכלים שהם רעים ואינם כמו אלו, והם עוף המים (אוזא ובר אוזא) ובני יונה הקטנים והתמרים, ולחם שנילש בשמן, והסולת שנפו אותה כל צרכה עד שלא נשאר בה ריח מורסן, אין ראוי להרבות במאכלות אלה.

סעיף טז

לעולם ימנע האדם את עצמו מפירות האילנות, ולא ירבה לאכול מהם אפילו יבשים ומכל שכן רטובים, אבל קודם שיתבשלו באילן כל צרכן, הרי הן כחרבות לגוף, וכן החרובים רעים לעולם. הפירות החמוצים רעים, ואין אוכלים מהן אלא מעט בימות החמה ובמקומות החמים והתאנים והענבים והרמונים לעולם טובים, בין רטובים בין יבשים, ואוכל אדם מהם כל צרכו ומכל מקום לא יתמיד אכילתם אף על פי שהם טובים מכל פרי האילנות.

סעיף יז

בעניין השתיה, המים הם המשקים הטבעיים לאדם ובריאים לגוף, אם הם זכים וצלולים מועילים, ששומרים הרטיבות שבגוף, וממהרים להוציא את הפסול. כשישתה מים, יבחר את הקרים, שהם מרוים את הצמאון, ומטיבים את העיכול יותר מאלו שאינם קרים, אך לא יהיו קרים מאד, שהם מכבים את החום הטבעי. ומכל שכן כשהאדם הוא עיף ויגע, יזהר מאד שלא לשתות מים קרים, כי אז חלב הלב נתחמם, והוא מהותך מחמת העייפות והיגיעה, והמים הקרים יזיקו לו, עד שיוכל לבא לידי סכנה חס ושלום. ואף כי המים טובים לבריאות הגוף מכל מקום לא ישתה מהם הרבה. אין לשתות מים קודם האכילה, לפי שתתקרב האיציטומכא, ולא יעכל את המזון כראוי, וגם בתוך אכילתו לא ישתה רק מעט

מים מזוג ביין, ורק כשהמאכל מתחיל להתעכל אז ישתה שיעור בינוני. וכן אין לשתות מים בצאתו מן המרחץ, שלא יתקרר הכבד ומכל שכן שלא ישתה במרחץ. וכן לא ישתה אותם תיכף אחר המשגל, לפי שאז חום הטבעי הוא חלוש, ויהיה גורם שיתקררו האברים.

סעיף יח

היין מחזיק החום הטבעי, ומטיב את העיכול, ומוציא את המותרות, ועוזרים לבריאת הגוף כשישתה מהם שיעור בינוני. מי שמוחו חלוש, יזהר מן היין שמוסיף על חלישותו, וממלא את הראש מעשנים, היין יפה לזקנים ומזיק לנערים, לפי שמעורר החום הטבעי והוא כמוסיף אש על אש. ויש ליזהר מן היין עד כ"א שנה. אין ראוי לשתות יין קודם אכילה אלא מעט כדי לפתוח הבני מעיים ולא בעת רעבון, ולא אחר מרחץ וזיעה, ולא אחר עמל ויגיעה, ובתוך האכילה לא ישתה אלא מעט.

סעיף יט

לעולם לא יאכל אדם אלא כשהוא רעב, ולא ישתה אלא כשהוא צמא, ואל ישהה נקביו אפילו רגע אחד, ולא יאכל עד שיבדוק את עצמו יפה יפה שמא צריך לנקביו.

סעיף כ

לעולם ישתדל אדם שיהיו מעיו רפויים כל ימיו, ויהיה קרוב לשלשול מעט, וזהו כלל גדול ברפואה, כל זמן שהרעי נמנע, או יוצא בקושי, חלאים רעים באים, ולכן כשרואה אדם שמעיו נחלשו, ואין בהם כח הדוחה, ידרוש ברופאים להגיד לו במה ירפה אותם, איש איש לפי מזגו ולפי ימיו.

סעיף כא

היגיעה בדרך ממוצע טובה לבריאות הגוף, אבל היגיעה הגדולה וכן המנוחה מזיקין לגוף. בזמן החום אין להתייגע רק מעט, ובזמן הקור צריך יותר, האדם השמן צריך שיתיגע יותר מן האדם הכחוש.

סעיף כב

הרוצה לשמור את הבריאות, צריך לדעת התנועות הנפשיות וליזהר מהם, והם כמו השמחה והדאגה, והכעס והפחד, שהם הפעוליות בנפש. וצריך המשכיל שיהא שמח בחלקו כל ימי הבלו, ולא ידאג על עולם שאינו שלו, ולא יבקש יתרונות, ויהיה בטוב לבב ובשמחה הממוצעת, כי היא סיבה לגדל החום הטבעי, ולעכל המאכל ולדחות את המותרות ולחזק אור העיניים וכל ההרגשות, וגם יתחזק כח השכל. ואמנם לא להרבות השמחה במאכל ובמשתה כמו הסכלים, כי ברוב השמחה יצא החמימות לשטח הגוף, ויותר החום הטבעי ויתקרר הלב פתאום וימות בלא עתו בפתע. ובפרט יקרה זאת לאנשים שמנים בגופם, לפי שהחום הטבעי בגופם מעט, לפי שעורקיהם צריך ומרוצת הדם שהוא מקור החום הוא לאט, והדאגה היא היפוך השמחה, וגם היא מזקת לפי שמקררת את הגוף, ויתקבץ החום הטבעי אל הלב ויביאהו אל המות. הכעס מעורר חמימות הגוף עד שיוליד מין ממיני הקדחת. הפחד יוליד בגוף קרירות, ולכן יקרה למפחד רעדה, וכשיתרבה הקרירות אולי ימות, ומכל שכן שצריך ליזהר שלא יאכל כשהוא בכעס או בפחד או בדאגה, אלא כשהוא בשמחה ממוצעת.

סעיף כג

השינה הממוצעת, טובה לבריאות הגוף, לפי שיתעכל מזונו וינוחו החושים, ואם יקרה לו מחמת חולי שאינו יכול לישן, צריך שיאכל דברים המביאים את השינה, אבל ריבוי השינה מזקת, לפי שיתמלא הראש מהאדים כי ירבה העשן העולה מן הבטן אל המוח, וימלא הראש עשן ויזיק לגוף היזק גדול. כמו שיש לו לאדם ליזהר שלא לישן תיכף אחר האכילה, כן יש לו ליזהר שלא לישן כשהוא רעב, כי כשאין מזון בגוף יפעל החמימות במותרות, ויתילד ממנו עשן נפסד ויעלה למוח. כשישן יהיו מראשותיו גבוהים, לפי שיעזור לרדת את המאכל מפי האיציטומכא ויתמעטו העשנים העולים למוח. השינה הטבעית היא בלילה, ושינת היום מזקת, ואינה טובה אלא לאותן שהורגלו בה.

סעיף כד

דרך הרחיצה, שיכנס אדם למרחץ משבעה ימים לשבעה ימים. לא יכנס למרחץ לא כשהוא רעב ולא כשהוא שבע, אלא כשיתחיל המזון להתעכל. וירחץ גופו בחמין ואחר כך בפושרין ואחר כך בפושרין מן הפושרין עד שירחץ בצונן. כשיצא מן המרחץ, ילבש בגדיו ויכסה ראשו היטב שלא תשלוט בו רוח קרה, ואפילו בימות החמה צריך להזהר בזה, וישהה לאחר שיצא עד שתתיישב נפשו, וינוח גופו ותסיר החמימות, ואחר כך יאכל, ואם ישן מעט כשיצא מן המרחץ קודם אכילה, הרי זה יפה מאד.

סעיף כה

לעולם ישתדל אדם לדור במקום שהאוויר זך ונקי, במקום גבוה ובנין רחב. ואם אפשר, לא ידור בקיץ במקום פתוח לצד צפון או לצד מזרח, ושלא יהא שם שום דבר מעופש. וטוב מאד לנקות אויר הבית תדיר, בריחות טובות ובעשנים מועילים.

סעיף כו

האוויר הטוב לבריאות הגוף הוא, שיהא שוה, ממוצע בין הקור והחום. לכן יזהר כל אדם שלא יחמם את ביתו הרבה בימות החורף, כדרך אנשים בלי דעת, כי על ידי רוב החמימות הרבה חלאים באים רחמנא ליצלן, אלא יחממו באופן אשר לא ירגיש שום קרירות ולא יחם לו ביותר.

סעיף כז

לשמור חוש הראיה יזהר מדברים אלו, לא יבא בחפזון בפעם אחת ממקום חושך לאור גדול. ואם צריך ליכנס ממקום חושך למקום אור, יפתח את הדלת מעט ויסתכל באותו אור מועט, איזה רגעים, ואחר כך יפתח יותר ויסתכל גם כן באותו אור איזה רגעים, ואחר כך יפתח כולו. וכן יעשה גם בבואו ממקום אור למקום חושך, כי התמורה מאור לחושך או מחושך לאור בלי ממוצע מזיק לראיה. ולכן ה' יתברך שמו ברחמיו ברא את העולם בעניין זה, שהשמש זורחת על הארץ מעט מעט, לא בפעם אחת, וכן שוקעת מעט מעט, ועל זה אנו מברכים המאיר לארץ ולדורים עליה ברחמים, שמאיר לנו ברחמים מעט מעט, ולא בפעם אחת פתאום. אור החוזר מן השמש פירוש שהשמש זורחת על איזה מקום ומשם בא האור, אור זה מזיק לעינים, לכן יזהר מלדור בבית אשר כל החלונות רק מצד צפון, כי השמש אינה באה לצד צפון, וכל האור אשר שמה הוא רק אור החוזר. וכן אפילו אם החלונות המה לצד מזרח או דרום או מערב, אם אין השמים נראים מתוך החלונות, כגון שיש כנגדן חומות גבוהות, הרי גם כן האור הבא הוא רק אור החוזר. יזהר מלעסוק בכתיבה או לקרות בספר או לעשות כל מלאכה דקה, באור בין השמשות, וכן בעצם היום כאשר השמש בתקפה. וכן לא ירבה בכתיבה או לקרות בספר באותיות קטנות, ובכל מלאכה דקה לאור הנר בלילה. ההסתכלות הרבה בצבע לבן גם כן מזיק לעיניים, ולכן מראה השמים כמראה התכלת, לא לבן, כדי שלא יזיק לעיניים. וכן ההסתכלות הרבה

במראה אדום צח, וכן באש מזיק גם כן. העשן וריח גפרית מזיקין גם כן, וכן אבק דק או רוח הבא לנגד לעיניים, וכן הליכה מרובה ופסיעה גסה, בכיה מרובה כמו שאמר הכתוב כלו בדמעות עיני, והקשה מכולן הוא רוב המשגל, אבל מצות ה' ברא מאירת עיניים.

סימן לג: דברים האסורים משום סכנה

סעיף א

אסור לאכול דג עם בשר, ואפילו עם שומן עופות מפני הסכנה. ואין לצלות בשר עם דג בתנור אחד כשהוא תנור קטן, אלא כשאחד מהם מכוסה, אבל בתנורים שלנו שהם גדולים אין לחוש.

סעיף ב

כשאוכל דגים ואחר כך בשר או להיפך, יש לאכול ביניהם קצת פת, ולשתות איזה משקה דהוי קנוח והדחה.

סעיף ג

צריך ליזהר מזיעת אדם, שכל זיעת אדם הוא סם המות, חוץ מזיעת הפנים. ולכן יזהר שלא יתן מאכל בין בגדיו לבשרו מפני הזיעה, וכן לא יתן מעות לתוך פיו שמא יש עליהן מעט זיעה, ועוד שיד הכל ממשמשין בהן ויש מהם חולים.

סעיף ד

צריך כל אדם ליזהר תמיד כשמריח ריח איזה מאכל, יפליט כל הרוק שבפיו ולא יבלעו, כי אם בולעו יוכל לבא לידי סכנה חס ושלום.

סעיף ה

יש ליזהר שלא לשתות מים שנתגלו.

סעיף ו

אסור ליתן דבר מאכל או משקים תחת המטה אפילו הם מכוסים, מפני שרוח רעה שורה עליהם. ובכפרים יש מחזיקים תפוחי אדמה ושאר מאכלים תחת המטות, ויש להזהירם על זה.

סעיף ז

וכן יזהר מכל דברים המביאים לידי סכנה, כי סכנתא חמירא מאיסורא, ויש לחוש יותר לספק סכנה מלספק איסור. ולכן אסור לילך בכל מקום סכנה כגון תחת קיר נטוי, ועל גשר רעוע, ולא יצא יחידי בלילה, ולא יישן יחידי בחדר בלילה וכן אסרו לשתות מים מן הנהרות בלילה, או להניח פיו על קילוח המים לשתות, שמא יבלע איזה דבר המזיק.

סעיף ח

נוהגים שבשעת התקופה מניחים קצת ברזל על כל המשקים ומאכלים, ועל המבושלים או כבושים או מלוחים אין צריכים.

סעיף ט

אסור לאכול מאכלים ומשקים שנפשו של אדם קצה בהם, או מתוך כלים מאוסים שנפשו של אדם קצה בהם, וכן לא יאכל בידיים מזוהמות, שכל אלו הם בכלל אל תשקצו את נפשתיכם, ואפילו יאמר שאין נפשו קצה בהם, בטלה דעתו אצל כל אדם.

סעיף י

בהמה או עוף שהיו מסוכנים ונשחטו, אף על פי שהותרו בשחיטה, המדקדקים מחמירים על עצמם שלא לאכלם.

סעיף יא

אסור לקצוץ אילן מאכל העושה פירות, (אילן זית שהוא עושה רובע הקב זיתים, ודקל העושה קב תמרים) והוא סכנה. ואם הוא סמוך לאילנות אחרות שחשובים יותר ממנו והוא מכחיש אותן, וכן אם צריך למקומו, וכן אם דמיו יקרים לבנין יותר מלאכול, מותר לקצוץ.

סעיף יב

החושש במעיו, יש עושים לרפואה שמעמידים על קטנו כלי שיש בו מים חמים, ואסור לעשות כן מפני הסכנה.

סעיף יג

אסור לעבור בנחל שמימיו רודפין אם המים מגיעים למעלה ממתנים, משום סכנה שלא ישטפוהו המים.

סעיף יד

אסור להוציא מפיו דבר פורעניות על אדם מישראל, אפילו לומר: אלו היה פלוני קיים היה בא לכאן, כי ברית כרותה לשפתים. ואין לעשות מורא לתינוק בדבר טמא, כגון לומר חתול או כלב יקחוהו, וכן כל כיוצא באלו, צריך ליזהר מאד מהרגל הלשון.

סימן לד : הלכות צדקה

סעיף א

מצות עשה ליתן צדקה לעניי ישראל, שנאמר, פתוח תפתח את ירך לו. ונאמר וחי אחריך עמך. וכל הרואה עני מבקש, והעלים עינו ממנו ולא נתן לו צדקה, עובר בלא תעשה

שנאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחריך האביון. הצדקה הוא סימן לזרע אברהם אבינו, שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו' לעשות צדקה. ואין כסא ישראל מתכונן ודת האמת עומדת אלא בצדקה, שנאמר בצדקה תכונני. וגדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות, שנאמר עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח. ואין ישראל נגאלין אלא בצדקה, שנאמר ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה. לעולם אין אדם מעני מן הצדקה, ואין דבר רע ולא היזק בא בשביל הצדקה, שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום. כל המרחם מרחמין עליו, שנאמר ונתן לך רחמים ורחמך והרבך, וכל מי שהוא אכזרי יש לחוש ליחוסו. והקדוש ברוך הוא קרוב לשועת עניים שנאמר וצעקת עניים ישמע, לפיכך צריך להזהר בצעקתם, שהרי ברית כרותה להם, שנאמר והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני. ואמרו בירושלמי תרעא דלא תפתח לעניא תפתח לאסיה ויתן האדם אל לבו, שהוא מבקש כל שעה פרנסתו מהקדוש ברוך הוא, וכמו שהוא מבקש שהקדוש ברוך הוא ישמע שועתו ותפלתו, כך ישמע הוא שועת העניים. גם יתן האדם אל לבו, כי הוא גלגל החוזר בעולם, וסוף שיבוא הוא או בנו או בן בנו לקבל צדקה ואל יעלה על לבו לומר: איך אחסר ממוני ליתנו לעניים, כי יש לו לדעת שאין הממון שלו, אלא פקדון לעשות בו רצון המפקיד, וזה חלקו מכל עמלו בעולם הזה, כדכתיב והלך לפניך צדקך, והצדקה דוחה גזירות רעות ומוספת חיים.

סעיף ב

כל אדם חייב ליתן צדקה כפי השגת ידו, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה, וכגון שיש לו מעט ממון שלו, ואינו נושא ונותן בהם, דמותר לו ליטול מן הצדקה, כיון שאין לו קרן כדי להתפרנס מן הריחוק, מכל מקום כיון שיש לו במה להתפרנס, חייב ליתן צדקה ממה שיתנו לו. ואפילו אינו יכול ליתן אלא דבר מועט אל ימנע את עצמו, כי המעט משלו חשוב כמו הרבה מן העשיר. וכן אמרו רבותינו זיכרונם לברכה, נאמר בעולת בהמה אשה ריח ניחוח, ובעולת עוף אשה ריח ניחוח, ובמנחה אשה ריח ניחוח, לומר לך, אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו לאביו שבשמים. אבל כל שאין לו אלא די פרנסתו, אינו חייב ליתן צדקה, דפרנסת עצמו קודמת לכל אדם.

סעיף ג

כמה נותנים לעני, די מחסורו אשר יחסר לו, והיינו בעני שמקבל בחשאי מחוייבים אנשי העיר ליתן לו כל מחסורו, כאשר היה רגיל מקודם שהעני, אבל עני המחזיר על הפתחים נותנים לו מתנה מועטת לפי ערכו. ולכל הפחות יתנו לו בכל עיר לחם ומזון שיעור ב' סעודות ומקום ללון. מפרנסין ומלבישין עניי עובדי אלילים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום.

סעיף ד

כמה יתן האדם צדקה, שנה ראשונה המעשר מן הקרן מכאן ואילך יתן מעשר מן הריחוק שהריחוק כל שנה, זו היא מדה בינונית. ומצווה מן המובחר שיתן חומש שנה ראשונה מן הקרן, ואחר כך כל שנה חומש מן הריחוק. ואל יבזבז אדם יותר מן החומש כדי שלא יצטרך הוא אחר כך לבריות. ודווקא כל ימי חייו, אבל בשעת מותו יכול אדם ליתן עד שליש רכושו צדקה. אין לעשות ממעשר שלו דבר מצווה, כגון נרות לבית הכנסת, או שאר דברים למצווה, רק יתנהו לעניים. ואם נזדמן לו מצווה להיות בעל ברית, או להכניס חתן וכלה עניים לחופה וכדומה, וכן לקנות ספרים ללמוד בהם, ולהשאילן לאחרים ללמוד בהם, אם לא היה יכולת בידו, ולא היה עושה אותה מצווה מממון שלו, יכול לעשות ממעשר. אם קונה ספרים ממעות מעשר, צריך ליזהר להשאילן לאחרים, אם לא כאשר הוא צריך להם אזי הוא קודם. וגם יזהר לכתוב עליהם שהם ממעות מעשר, למען לא יחזיקו בהם בניו אחריו.

סעיף ה

הרוצה לזכות לעצמו, יכופ את יצרו הרע, וירחיב ידו וכל דבר שהוא לשם שמים יהיה מהטוב והיפה: אם בנה בית תפלה, יהיה נאה מבית ישיבתו, האכיל רעב, יאכילהו מהטוב ומהמתוק שבשלחנו, כסה ערום, יכסוהו מהיפה שבכסותו. הקדיש דבר יקדיש מהיפה שבכסיו, וכן הוא אומר כל חלב לה'.

סעיף ו

הנותן לבניו ובנותיו הגדולים שאינו חייב במזונותיהם (שהם יותר מבני שש שנים) כדי ללמד את הבנים תורה, ולהנהיג הבנות בדרך ישרה, וכן הנותן מתנות לאביו (שאינו יכול לפרנסו רק ממעות צדקה שלו), והם צריכים לכך, הרי זה בכלל צדקה, ולא עוד אלא שצריך להקדימו לאחרים, ואפילו אינו בנו ולא אביו אלא קרובו הוא קודם לכל אדם. ועניי ביתו קודמין לעניי עירו, ועניי עירו קודמין לעניי עיר אחרת, שנאמר לאחריך לעניך ולאביונך בארצך. אבל גבאי צדקה המחלק את הצדקה, צריך ליזהר שלא ירבה לקרוביו יותר מלשאר עניים.

סעיף ז

כל הנותן צדקה לעני בסבר פנים רעות ופנים כבושות בקרקע, אפילו נתן לו אלף זהובים אבד זכותו והפסידה, ועובר על ולא ירע לבבך וגו', אלא צריך ליתן לו בסבר פנים יפות ובשמחה ומתאונן עמו על צרתו, כמו שאמר איוב אם לא בכיתי לקשה יום עגמה נפשי לאביון, וידבר לו דברי תנחומים שנאמר ולב אלמנה ארנין.

סעיף ח

אסור להחזיר את העני ששאל ריקם, ואפילו אתה נותן לו גרוגרת אחת שנאמר אל ישוב דך נכלם, ואם אין בידך כלום מה ליתן לו, פייסוהו בדברים. ואסור לגער בעני או להגביה קולו עליו בצעקה, מפני שלבו נשבר ונדכה, והרי הוא אומר לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה, ואוי לו למי שהכלים את העני, אלא יהיה לו כמו אב בין ברחמים בין בדברים שנאמר אב אנכי לאביונים.

סעיף ט

הצדקה הרי היא בכלל הנדרים, לפיכך האומר הרי סלע לצדקה או הרי סלע זו צדקה, חייב ליתנה לעניים מיד, ואם איחר עובר בבל תאחר, כיון שיכול ליתנה מיד, ואם אין עניים מצויים לו, מפריש ומניח עד שימצא עניים. ואם נדר בבית הכנסת צדקה שנותנים לידי הגבאי, אינו עובר עד שיתבע אותו הגבאי ואז עובר עליה מיד, ואם לא כשודע שהגבאי אינו צריך כעת המעות אלא שיניחו אצלו.

סעיף י

מי שאמר: אתן סלע צדקה לפלוני, אינו עובר עד שיבא אותו עני. ויכול כל אדם להפריש מעות לצדקה, שיהיו מונחים אצלו לחלקו במעט מעט כמו שיראה לו.

סעיף יא

הכופה אחרים שיתנו צדקה, ומעשה אותן, שכרו גדול משכר הנותן, שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום, ועל גבאי צדקה וכיוצא בהם שגובים את הצדקה נאמר ומצדיקים הרבים ככוכבים, וגבאי צדקה שהעניים מחרפים אותן, אין לו לחוש כי על ידי זה זכותו יותר גדול.

סעיף יב

המעלה הגדולה שאין למעלה הימנה במעלות הצדקה, היא המחזיק ביד ישראל המך ומטה ידו, קודם שהעני לגמרי, שיתן לו מתנה הגונה בדרך כבוד, או שילוהו מעות או יעשה עמו שותפות, או ימציא לו איזה עסק או מלאכה כדי לחזק ידו, עד שלא יצטרך לבריות, ועל זה נאמר והחזקת בו, כלומר החזק בו עד שלא יפול.

סעיף יג

יש ליזהר ליתן את הצדקה בהסתר בכל מה שאפשר, ואם אפשר ליתנה באופן שהוא בעצמו אינו יודע למי נותנה, וגם העני אינו יודע ממי קבלה טוב מאד. ועל כל פנים לא יתפאר האדם בצדקה שהוא נותן, אך אם מקדיש איזה דבר לצדקה, מותר לו שיכתוב שמו עליו שיהא לו לזכרון, וראוי לעשות כן.

סעיף יד

ביותר צריכים להשגיח על תלמיד חכם עני לתת לו לפי כבודו, ואם אינו רוצה לקבל מתעסקין לסחור לו סחורה, שמוכרים לו סחורה בזול, וקונים ממנו סחורתו וביוקר, ואם יודע להתעסק בפרקמטיא, מלוין לו מעות לסחור בהם. ואמרו רבותינו זיכרונם לברכה כל המטיל מלאי לתלמיד חכם זוכה ויושב בישיבה של מעלה, ואמרו כל הנביאים לא נתבאו אלא לעושה פרקמטיא לתלמיד חכם ומשיא בתו לתלמיד חכם.

סעיף טו

לעולם ירחיק אדם את עצמו מן הצדקה, ויגלגל עצמו בצער שלא יצטרך לבריות. וכן צוו חכמינו זיכרונם לברכה עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, ואפילו היה חכם מכובד והעני, יעסוק באומנות ואפילו באומנות מנוולת, ואל יצטרך לבריות.

סעיף טז

כל מי שאינו צריך ליטול מהצדקה, ומרמה את הבריות ונוטל, אינו מת עד שיצטרך לבריות. וכל מי שצריך ליטול, ואינו יכול לחיות אלא אם כן יטול, כגון זקן או חולה או בעל יסורין ומגיס דעתו ואינו נוטל, הרי זה שופך דמים, ומתחייב בנפשו, ואין לו בצערו אלא עונות וחטאים. וכל מי שצריך ליטול ומצער עצמו, ודוחק את השעה וחי חיי צער, כדי שלא יטריח על הציבור, אינו מת עד שיפרנס אחרים, ועליו הכתוב אומר ברוך הגבר אשר יבטח בה' וגו'.

סימן לה: הלכות חלה

סעיף א

עיסה מחמשת מיני דגן חייבת בחלה. קודם שמפרישין החלה מברכים ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש חלה, ונוטלין כזית מן העיסה ושורפים אותה באש. והמנהג לשרפה בתנור שיאפו שם את הלחם.

סעיף ב

כמה שיעור העיסה שיתחייב בחלה, כל שנעשה מחמשת רבעים קמח, והם כמו מ"ג ביצים וחומש ביצה (ועי' בכללים איך מודדין).

סעיף ג

המצות שאופין לפסח, אף על פי שבכל עיסה בפני עצמה לא היה שיעור חלה, מכל מקום כיון שמניחים אותן לתוך כלי אחד, הכלי מצרפן וחייבים בחלה, וצריכים להשגיח שיהיו כל המצות מונחות בתוך הכלי. ואף על פי שקצת מן המצה בתוך הכלי, וקצתה בולטת חוץ לכלי גם כן מצטרפות, אבל אם מצות שלמות מונחות רק למעלה, ולא בתוך הכלי, אינן מצטרפות, ואפילו כיסה אותן במפה לא מהני, אבל אם מניח המצות בסדין, ומכסה אותן גם כן עם הסדין נחשב הסדין כמו כלי ומצרפן, ואף שבאמצע מגולים, רק יזהר שלא תצא מצה שלמה חוץ לכיסוי.

סעיף ד

שאר שנוטלין מן העיסה, כדי לחמץ בו עיסה אחרת, צריכים ליקח קודם שמפרישין החלה, אבל שאר שנוטלין לחמץ בו משקה שקוראים "חמיצה" צריכים ליקח לאחר שהפרישו חלה.

סעיף ה

לאחר פסח שלוקחין שאר מאינו יהודי לחמץ בו העיסה, צריכים ליזהר להפריש חלה יותר גדולה ממה שהיה השאור.

סעיף ו

העושה עיסה כדי לבשלה או לטגנה, מפרישין ממנה חלה בלא ברכה, ואם עושים לאפות קצת ממנה אפילו דבר מועט, מפרישין ממנה חלה בברכה.

סעיף ז

אם העיסה נלושה בביצים או בשאר מי פירות, יש בה כמה ספקות, ולכן צריך לערב בעיסה בשעת לישה קצת מים או חלב או דבש דבורים או יין או שמן זית, דאז מפרישין ממנה חלה בברכה.

סעיף ח

מצות הפרשת חלה שייכה להאשה בעלת הבית, אך אם האשה אינה בביתה, ויש לחוש כי בעוד שתבא תתקלקל העיסה, אז יכולה גם המשרתת או אדם אחר להפריש.

סעיף ט

שכח להפריש חלה בערב שבת, בחוצה לארץ אוכלים בשבת ומניחים חתיכה אחת ומפרישין ממנה חלה במוצאי שבת, וצריכה שתהא חתיכה כדי להפריש ממנה חלה, וישאר ממנה עוד חולין, דבעינן שיהו שיריה ניכרין וערב פסח שחל להיות בשבת, ושכחו להפריש חלה מן החלות שאפלו לכבוד שבת, יש בזה מבוכה גדולה, על כן צריך כל איש להזהר בערב שבת ולהזכיר על הפרשת חלה.

סימן לו : הלכות מליחה

סעיף א

קודם שמולחין את הבשר, צריכים להדיח אותו יפה במים, שורין אותו במים לערך חצי שעה וצריך שהמים יכסו כל הבשר, במקום שיש דם בעין על הבשר, צריכים לשפשפו במי השריה ולהסירו, וכן בעופות צריכים לשפשף היטב במקום השחיטה, וכן מבפנים במקום שיש דם בעין. ולפעמים נמצא בבשר או בעוף מקום שנצרר בו דם מחמת מכה, צריכים לחתוך המקום הזה ולהסירו קודם השריה. כשהמים קרים מאד, יניחם תחלה במקום חם קצת להפיג צינתן, קודם ששורין בהן את הבשר, כי מחמת הקרירות שבמים, יתקשה הבשר ולא יצא אחר כך הדם במליחה.

סעיף ב

אם שכחו ונשרה הבשר במים מעת לעת, הבשר וגם הכלי אסור. וכבד שנשרה במים מעת לעת, יעשה שאלת חכם.

סעיף ג

בערב שבת שאין לו פנאי, או בעניין אחר שהשעה דחוקה, די לשפשף היטב את הבשר במים, וישרה אך מעט במים, וכשאינן אדמומית במים, יכולים למולח אותו.

סעיף ד

אם לאחר השריה חתכו חתיכה אחת לשתיים, צריכים להדיח היטב מקום החתך, מפני הדם שישנו שם.

סעיף ה

בשר שנקרש מחמת הקור, צריכים להשגיח שיפשר, אבל לא יניחוהו אצל התנור שהוסק, ובשעת הדחק יכולים לשרותו במים פושרין.

סעיף ו

הכלי המיוחד לשריית בשר, אין להשתמש בו דבר אחר של מאכל.

סעיף ז

לאחר שנשרה הבשר צריכים להטיף ממנו המים, כדי שלא ימס המלח מן המים ולא יוציא את הדם. וצריכים להשגיח שלא יתייבש הבשר לגמרי, בכדי שלא יפול המלח מעליו.

סעיף ח

המלח לא יהא דק מאד כקמח שאם כן נמס מיד על הבשר ואינו מוציא דם, וגם לא יהא גס מאד שמא יפול מעל הבשר, אלא יהא בינוני כמו המלח שנעשה על ידי בישול, ויהא יבש שיתפזר היטב.

סעיף ט

צריכים לפזר המלח על הבשר בכל הצדדים, שלא ישאר שום מקום בלי מלח, ולכן העופות צריכים לפתוח אותן היטב, כדי שיוכל למלחן היטב גם מבפנים.

סעיף י

הבשר במלחו צריך להניח במקום שיוכל הדם לזוב ממנו היטב ולכן לא יעמיד את הסל עם הבשר על גבי קרקע כי לא יוכל הדם לזוב היטב. ואפילו לאחר שכבר שהה הבשר במלחו שיעור מליחה קודם הדחה, לא יתנהו במקום שאין הדם יכול לזוב היטב. וכשמולחין על גבי דף צריכים להניחו בשיפוע כדי שיזוב היטב, ושלא יהיה בו גומא שיתקבץ בו ציר. והמולח עופות או דופן שלמה שיש לו תוך ובית קיבול, צריך להפוך צד החלל למטה, כדי שיוכל הדם לזוב היטב.

סעיף יא

יהא הבשר מונח במלחו שיעור שעה, ובשעת הדחק די כ"ד דקות.

סעיף יב

לאחר שהיה הבשר מונח במלחו כשיעורו, ינפץ ממנו המלח היטב ומדיחין אותו ג' פעמים במים היטב היטב. ואשה יראת ה' יש לה להשגיח בעצמה על הדחת הבשר, כי לפעמים המשרתת אשר בכתף תשא את המים, תצמצם, ויכולים לבא חס ושלום לאיסור דם. וצריכים ליזהר שלא להניח את הבשר בתוך כלי בלי מים קודם שהודח.

סעיף יג

צריכים ליזהר בעופות להסיר את הראש קודם השריה. ואם נמלח העוף עם הראש יעשה שאלת חכם. וכן צריכים ליזהר בזה בבהמה.

סעיף יד

בשר שלא נמלח עדיין, לא יניחו אותו במקום שלפעמים יש שם מלח, ויש ליחד כלי לבשר לחוד, שלא להניח בכלי זה ירקות או פירות, וכיוצא בו דברים שדרכן לאכול בלא הדחה, כי דם מן הבשר נדבק בכלי ומן הכלי נדבק בהם.

סעיף טו

הראש צריכים לחתכו קודם שריה, וליקח את המוח ולקרוע את הקרום שעליו, ולשרותו ולמלחו בפני עצמו. ואת הראש צריכים למלחו מבפנים ומבחוץ, ויכולים למלחו גם על השערות.

סעיף טז

עצמות שיש בהם מוח, אם עדיין הן דבוקות בבשר, מולחין עם הבשר ביחד כמו שהן אבל אם נפרדו מן הבשר, ימלחם בפני עצמם, ולא ינוחו במלחן אצל הבשר.

סעיף יז

רגלי בהמות צריכים לחתוך ראשי הטלפים קודם השריה, למען יוכל הדם לזוב מהן, וצריכים להניח אותן באופן שיוכל הדם לזוב, ויכולים למלחן גם על השערות.

סעיף יח

הלב צריכים לקרוע קודם השריה שיצא הדם ממנו.

סעיף יט

הריאה נוהגים גם כן לחתכה ולפתוח הקנוקנות הגדולות שבה קודם השריה.

סעיף כ

הכבד יש בו הרבה דם, לפיכך אין לו תקנה לבשלו על ידי מליחה אלא צריכים לצלותו על האש, אבל צריכים מקודם לחותכו היטב, ולהניחו בחיתוכו על האש למען ישאב האש היטב כל הדם שבו, ומדיחין אותו קודם שמניחים אותו על האש. וכשמונח על האש מולחין אותו שם קצת, וצולים אותו עד שיהא ראוי לאכילה, ואחר כך מדיחין אותו יפה מן הדם שפלט. ויש ליזהר להדיחו ג' פעמים ואחר כך יכולים לבשלו.

סעיף כא

צריכים ליזהר לצלותו דווקא על האש ולא בתנור גרוף, וכן לא יכרכו אותו בנייר לצלותו כך ואפילו בנייר גרוע (ניר אפיה).

סעיף כב

אבל אין למלוח כבד קודם צליה כדרך שמולחין בשר, ומכל שכן שאין למלוח כבד עם בשר ביחד.

סעיף כג

הטחול דינו כשאר בשר, רק צריכים להסיר ממנו קודם שריה את הקרום שעליו, שאסור משום חלב (גם צריכים לנקרו משום הגידין), נוטל ראש הגיד ומושך אותו ונמשכין עמו ג' חוטין שבתוכו, וצריך ליזהר שלא יפסוק שום חוט, ואם נפסק צריך לשרש אחריו.

סעיף כד

החלחולת ושאר מעיים מולחין בצד החיצון שהשומן דבוק שם.

סעיף כה

קיבה של עגל שנמצא בה חלב, שופכין את החלב קודם שריה והרי היא כשאר בשר.

סעיף כו

ביצים שנמצאו בתוך עופות בין שהם קטנים מאד, בין שנגמרו לגמרי עם קליפתן צריכים שריה ומליחה והדחה, אבל לא ימלחם אצל הבשר, אלא יניחם במקום שלא יזוב עליהם הדם מן הבשר. וביצים אלו אפילו נגמרו לגמרי אסור לאכלן בחלב.

סעיף כז

בשר ששהה ג' מעת לעת אסור לבישול אלא אם כן נשרה בינתיים.

סעיף כח

נוהגים בעופות שלאחר שהסירו הנוצות, מהבהבין אותן באור להסיר את הנשר. וצריכים ליזהר שלא להבהבן כי אם בשלהבת של קש ותבן, ולא יעשו שלהבת גדולה, ויזהרו להוליך העופות אנה ואנה לבל יתחממו.

סימן לז : הלכות טבילת כלים

סעיף א

הלוקח כלים השייכים לסעודה מעובד כוכבים אפילו הם כלים חדשים, אם הם של מיני מתכות או זכוכית אסור להשתמש בהן שום תשמיש אפילו בצונן, עד שטובלין אותן במעין או במקוה במקום שכשר לטבילת אשה נדה, כדי שיצאו מטומאתו של עובד כוכבים לקדושתו של ישראל. וקודם הטבילה מברכים על כלי אחד אשר קדשנו במצותיו וצונו על טבילת כלי, ועל שתיים או יותר מברכים אשר קדשנו במצותיו וצונו על טבילת כלים.

סעיף ב

כיון שהכלים צריכים טבילה דווקא במקום שכשר לטבילת נשים, לכן צריכים ליזהר שלא להטבילן בנהרות בשעה שהן גדולות מגשמים והפרשת שלגים, וזה שכיח מאד קודם פסח שהנהרות גדולות וטובלין שם כלים ואינו נכון.

סעיף ג

כלי עץ אינן צריכים טבילה, ואם יש עליהם חשוקי ברזל צריכים טבילה בלא ברכה, כלי חרס גם כן אין צריכים טבילה, ואם מצופים מבפנים באבר שקוראים "גלעזירט" צריכים טבילה בלא ברכה, וכן כלי פורצליין.

סעיף ד

אם הוא כלי ישן שנשתמש בו העובד כוכבים באופן שצריך הכשר בהגעלה או ליבון, צריכים להכשירו מקודם ואחר כך לטבלו.

סעיף ה

אם שאל או שכר כלי מעובד כוכבים אינה צריכה טבילה, ואם שואל או שוכר כלים מחנוני ישראל צריכים טבילה בלא ברכה, והחנוני יודיע זאת למי שיקנה אחר כך שלא יטבלוהו שנית בברכה.

סעיף ו

ישראל המחזיק "הוטע", שעושים שם כלי זכוכית, והפועלים הם אינם יהודים, הכלים שנעשים שמה צריכים טבילה בלא ברכה.

סעיף ז

ישראל שנתן כסף או שאר מיני מתכות לאומן עובד כוכבים שיעשה לו כלי או שיתקן לו כלי שהיה נקוב ולא היה מחזיק רביעית, צריך גם כן טבילה בלא ברכה.

סעיף ח

אינו צריך טבילה אלא כלי שמשתמשים בו למאכל שהוא ראוי לאכלו מיד, בלי שום תיקון אחר, אבל הברזלים שמתקנים את המצות, ושחותכים בהם את העיסה, והמחט שתופרין בה מולייתא וכיוצא בהן אינן צריכים טבילה. אבל סכין של שחיטה, וסכין שמפשיטין בו כיון שאפשר להשתמש בסכין זה למאכל שנגמר, וכן טסים שמניחים עליהם מצות צריכים טבילה בלא ברכה, וחצובה שמעמידים עליה את הקדרה, כיון שאין המאכל בעצמו נוגע בו אין צריך טבילה. אבל שפוד של מתכות שצולים עליו בשר צריך טבילה בברכה. יש אומרים דכלי זכוכית גדולים (כגון בקבוקים) שאין שותין מתוכם, רק שמחזיקין בהן את המשקאות לערות מהן לתוך הכוסות, לא חשיבי כלי סעודה ואין צריכים טבילה, ויש אומרים שצריכים טבילה. ויש להטבילן בלא ברכה.

סעיף ט

רחיים של פלפלין צריך טבילה משום המתכות, אבל התחתון שמקבל את התבלין כיון שהוא של עץ אין צריך טבילה, ורחיים של קפה יש לטבול בלא ברכה.

סעיף י

צריכים להשגיח קודם הטבילה שיהא הכלי נקי, ולא יהא עליו שום לכלוך או חלודה (אך רושם חלודה או שחרורית בעלמא, שדרכו בכך ואין מקפידין עליו אינו מזיק). וצריכים לטבול כל הכלי בפעם אחת שיהא כולו במים. וכלי שיש לו יד צריך להיות עם היד בפעם אחת כולו במים. והאדם הטובל ואוחז הכלי בידו, צריך לטבול מתחלה ידו במקום שהוא טובל, ולא יאחוז את הכלי בכח אלא בדיבוק בינוני. ואם טובלין על ידי שקושרין את הכלי בחבל, כגון שטובלין בבאר צריכים להשגיח שיהיה הקשר רפוי, שיוכלו המים לבא בכל מקום הכלי.

סעיף יא

אם טובל כלים שפיהם צר, צריך להשגיח שיהיו במים עד שיתמלאו מים, כי צריכים שיבואו המים אל הכלי מבפנים ומבחוץ.

סעיף יב

קטן וקטנה אינן נאמנים על טבילת כלים.

סעיף יג

אסור להטביל כלי בשבת ויום טוב, ואם שכח להטביל מקודם, יתנהו לנכרי במתנה ויחזור וישאלנו ממנו. ואם הוא כלי שראוי להביא בו מים, במקום שמותר לטלטל, ישאב בו מים ויביא לביתו, דלא מחזי כמטביל ולא יברך עליו.

סימן לח : הלכות פת גוים

סעיף א

אסרו חכמים לאכול פת של עובד כוכבים. ויש מקומות שמקילים ולוקחין פת מנחתום עובד כוכבים במקום שאין שם נחתום של ישראל, או אפילו יש, אלא שאין הפת יפה כמו זה. אבל בפת של בעלי בתים עובדי כוכבים לא היו מקילים, אך בשעת הדחק. ומי שהוא בדרך, אם יכול להשיג פת כשר צריך להמתין עד פרסה. ולא מקרי פת בעל הבית אלא עם עשאו בשביל בני ביתו, אבל אם עשאו למכור מיקרי נחתום אף על פי שאין דרכו בכך, וכן נחתום שעשאו לבני ביתו מיקרי בעל הבית, ויש מי שאומר דבמקום שאין נחתום מצוי, מותר אפילו בפת של בעל הבית, ואינו צריך להמתין על פת כשר, וכן נוהגים.

סעיף ב

אם ישראל השליך אפילו רק עץ אחד לתוך התנור בהיסקו, מותר הפת ולא היו פת עובד כוכבים.

סעיף ג

לא אסרו פת של עובד כוכבים אלא של חמשה מיני דגן, אבל פת קטניות אינו בכלל פת וגם אינו אסור משום בישולי עובד כוכבים, דהא אינו עולה על שלחן מלכים.

סעיף ד

פת שפניו טוחים בביצים אסור משום הביצים שעליו, ויש בהם משום בישולי עובד כוכבים, ואותן ריקיקים שנאפים על ברזל ויש לחוש שנמשח הברזל באיזה שומן, אסורים בכל ענין משום בליעת איסור.

סעיף ה

פת ישראל שאפאו עובד כוכבים גרע מפת עובד כוכבים, ואסור משום בישולי עובד כוכבים אם לא הכשיר את התנור בהשלכת עץ. וצריכים ליזהר בזה כששולחין לאפות או לצלות אצל נחתום עובד כוכבים שהישראל ישליך עץ לתוך התנור, או שיניח הישראל את הפת או המחבת לתוך התנור.

סעיף ו

דבר שאינו נאכל כמו שהוא חי וגם עולה על שלחן מלכים ללפת בו את הפת או לפרפרת שיבשלו או צלאו עובד כוכבים, אפילו בכלי ישראל ובבית ישראל, אסור משום בישולי עובד כוכבים. אבל דבר שהוא נאכל כמו שהוא חי, או שהוא דבר שאינו חשוב ואינו עולה על שלחן מלכים, אין בו משום בישולי עובד כוכבים, ואין לחוש להכלים דסתם כלים אינן בני יומן.

סעיף ז

שפחה עובדת כוכבים בבית ישראל המבשלת בשביל הישראלים נוהגים להקל מפני שאי אפשר שלא יחתה אחד מבני הבית באש.

סעיף ח

אבל אם היא מבשלת בשביל עצמה לבדה, אין רגילות שיחתה ישראל, ואפשר דלא מהני בזה חיתוי, דגרע מאלו מבשלת בשביל ישראל. ולכן אם בשלה דברים שיש בהם משום בישולי עובד כוכבים, לא לבד התבשיל אסור, אלא גם הקדירה נאסרה לבשל בה לכתחלה, ובדיעבד יעשה שאלת חכם.

סעיף ט

עובד כוכבים שבישל בשבת בשביל חולה, התבשיל אסור במוצאי שבת אפילו להחולה אם אפשר בתבשיל אחר. ובכלים יש להתיר, אחר מעת לעת.

סעיף י

ביצה אף על פי שראויה לגמעה חיה, מכל מקום כיון דזה הוי רק אכילה על ידי הדחק, אם בשל העובד כוכבים אסורה, וכן כל כיוצא בזה.

סעיף יא

פירות שלא נתבשלו באילן כל צרכן, ואינן נאכלין חיין אלא על ידי הדחק, שהאומנים מטגנים אותן בצוקר, אסורים משום בישולי עובד כוכבים.

סעיף יב

שכר של תבואה ושל דבש, נוהגים בו היתר לשתותו אפילו בבית שמוכרין אותו העובדי כוכבים ואין בו משום בישולי עובד כוכבים, דהתבואה בטלה במים, רק שצריכים לחקור אם אין מעמידים אותן בשמרי יין. ובמקום שישראלים מזלזלין ומקילים ביין של עובד כוכבים, יש לבעל נפש להחמיר על עצמו גם בשכר. ובענין שתיית קפה (בלא חלב, דעם חלב ודאי אסור) וכן שוקולדה וטה אצל עובד כוכבים שומר נפשו ירחק את עצמו. ויש מתירים לשתות דרך ארעי, אבל דרך קביעות אסור.

סעיף יג

חלב שחלבה עובד כוכבים ואין ישראל רואהו, אסורה אפילו לעשות ממנה גבינה, ולכתחלה צריך הישראל להיות בתחילת החליבה ויראה שהכלי הוא נקי. ונהגו להחמיר שלא יחלוב לתוך הכלי שדרכו של העובד כוכבים לחלוב לתוכו. ושפחות שחולבות

הבהמות בבית ישראל או בדיר שלהם, כל מקום שאין בית עובד כוכבים מפסיק, ואין לחוש לבהמה טמאה מותר אפילו לכתחלה להניח לחלוב, אבל אם בית עובד כוכבים מפסיק, צריך שיהא שם ישראל, ואפילו קטן או קטנה בני תשע שנה סגי.

סעיף יד

גבינות העובד כוכבים אסורה, ואם הישראל רואה החליבה ועשיית הגבינות, אם הגבינות בשעת עשייתן הן של ישראל מותרות, אבל אם הן בשעת עשייתן של עובד כוכבים אסורות.

סעיף טו

החמאה תליא במנהג המקומות. יש מקומות שאין אוכלים חמאה של עובד כוכבים ויש מקומות שאוכלים אותה. ומי שהולך ממקום שאין אוכלים אותה למקום שאוכלים אותה, אף על פי שדעתו לחזור למקומו, אוכל שם עימהם. וההולך ממקום שאוכלים אותה, למקום שאין אוכלים אותה אסור לאכלה שם. כעת נשמע שמזיפין את החמאה בשומן חזיר על כן שומר נפשו ירחק.

סימן לט: דין מי שרוצה לאכול או לשתות קודם הסעודה

סעיף א

הרוצה לאכול קודם נטילת ידים דברים שיאכל ממינים אלו גם בתוך הסעודה, בין שהם דברים שצריכים לברך עליהם תוך הסעודה, כגון פירות, בין שהם דברים שאין צריכים לברך עליהם תוך הסעודה, כגון מיני לפתן ומיני קטניות ותפוחי אדמה, וכן אם רוצה לשתות איזה משקה (חוץ מן היין), קודם נטילת ידים, וגם בתוך הסעודה ישתה, יש בזה מחלוקת הפוסקים אם הדברים שאכל או שתה קודם נטילת ידים, נפטרים בברכת המזון, כמו שנפטרים אלו שאכל בתוך הסעודה, או שאלו שאכלן קודם נטילת ידים אינן נפטרים בברכת המזון. ולכן יש למנוע מזה ולא יאכל ולא ישתה מהם רק קודם הסעודה, ויברך ברכה אחרונה, ולא יאכל ולא ישתה מהם בתוך הסעודה. ואם לא בירך תחלה ברכה אחרונה, יברך בתוך הסעודה או אפילו לאחר המזון. ואם אכל או שתה ממינים אלו גם בתוך הסעודה, יהדר אחר ברכת המזון לאכול או לשתות איזה דבר, ולברך ברכה אחרונה, לפטור גם מה שאכל או שתה קודם נטילת ידים.

סעיף ב

אם רוצה לשתות יין קודם נטילת ידים. אפילו לא ישתה יין בתוך הסעודה, מכל מקום יש אומרים כיון דהיין בא לפתוח בני המעיים, ולהמשיך תאות האכילה, אם כן הוא בכלל הסעודה ונפטר בברכת המזון, ויש אומרים דאפילו אם שותה יין גם בתוך הסעודה, מכל מקום אין היין שלפני המזון נפטר בברכת המזון. ולכן יש למנוע מלשתות קודם נטילת ידים, אלא אם כן ישתה כוס יין גם לאחר ברכת המזון, שיברך אחריו על הגפן, ויפטור גם מה ששתה קודם נטילת ידים. ואם רוצה לשתות יין שרף קודם הסעודה, בין שישתה גם בתוך הסעודה, בין לא ישתה, יזהר שלא לשתות קודם הסעודה רק פחות מכזית. אבל אם שתה כזית או יותר, נפל לידי ספק ברכה אחרונה.

סעיף ג

אם רוצה לאכול קודם נטילת ידים מיני מזונות, כגון "עוגת דבש", "עוגת ביצים" וכדומה, שברכה אחרונה שלהם היא על המחיה, בין שיאכל מהם גם בתוך הסעודה, בין שלא יאכל מהם בתוך הסעודה, מכל מקום הם נפטרים בברכת המזון (כי ברכת המזון פוסרת ברכת על המחיה) ובלבד שלא יפסיק הרבה בין אכילה זו לנטילת ידים. אבל אם צריך להפסיק הרבה, צריך לברך תחלה על ברכת המחיה על מה שאכל, ואפילו יאכל ממינים אלו גם בתוך הסעודה.

סימן מ: הלכות נטילת ידים לסעודה

סעיף א

הרוצה לאכול פת שמברכים עליו המוציא, צריך ליטול ידיו מקודם. אם הפת גדול כביצה מברך על הנטילה, ובפחות מזה אין מברכים על הנטילה.

סעיף ב

נטילת ידים צריך להיות דווקא מן הכלי, וצריך שיהיה הכלי שלם בלי שום נקב או סדק מפולש, וגם למעלה יהיה שוה בלי שום חריץ או בליטה. ואותן קנקנים שיש להם כמין מרזב בולט בגובה לשפת הכלי, שיוצקין ממנו דרך שם, אין נוטלין ממנו לידיים דרך שם, כי שם אין לו דין כלי כיון שאינו מחזיק שם משקים, אלא צריכים ליטול דרך שפת הכלי מקום שמחזיק משקין.

סעיף ג

כלי שאינו יכול לעמוד אלא על ידי סמיכה, אם מתחלתו נעשה כך להשתמש בו על ידי סמיכה יש לו דין כלי, אבל אם לא נעשה להשתמש בו כך, כגון כיסוי כלי אין נוטלין ממנו. ויש בזה כמה חילוקי דינים בשלחן ערוך.

סעיף ד

שיעור המים קשה לשער בצמצום, וצריכים לשפוך על כל יד מים בשפע, דאמר רב חסדא אנא משאי מלא חפני מיא ויהבי לי מלא חפני טיבותא. ונוטלין תחלה יד ימין ואחר כך יד שמאל, ויבאו המים על כל היד, דהיינו עד הקנה של זרוע ולא ישאר מקום בלי מים, ועל כן יפריד קצת האצבעות, ויגביהם קצת כלפי מעלה, בכדי שיגיעו המים בכל אורך האצבעות ובראשן וברחבן סביב, ויבאו המים בשפיכה אחת, ולכן אין ליטול ידיו מכלי שפיו צר ואין המים יורדין בבת אחת. ונכון לשפוך על כל יד שתי פעמים.

סעיף ה

לאחר שנטל שתי ידיו, ישפשפן ביחד ויגביהן נגד ראשו, כמו שאמר הכתוב שאו ידיכם וגו' וקודם שמנגבן יברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים (ואף על גב דכל המצות מברך עליהן קודם עשייתן, מכל מקום בנטילת ידים, כיון שלפעמים אין ידיו נקיות קודם הנטילה, לכן תקנו בכל נטילת ידים לברך אחר הנטילה. ועוד דגם ניגוב הידים הוא מן המצווה) ומי שנוהג לשפוך על כל יד שתי פעמים, ישפוך תחלה על כל יד פעם אחת

וישפשפן ויברך, ואחר כך ישפוך פעם שנית על כל יד. ויזהר לנגב ידיו יפה, ולא ינגבן בחלוקו משום דקשה לשכחה.

סעיף ו

אם לאחר ששפך המים על ידו אחת, נגע שם בידו השניה, או אם אדם אחר נגע שם, אזי נטמאו המים שעל ידו, וצריך לנגבן וליטול פעם שנית, אך אם אירע לו כן לאחר שכבר בירך לא יברך שנית.

סעיף ז

מי שאין לו כלי, יכול לטבול ידיו בנהר או במקוה הכשרה לטבילת נשים, או במעין אפילו אין בו ארבעים סאה רק שמתכסים בו ידיו בפעם אחת, ומברך גם כן על נטילת ידים. ובשעת הדחק יכול לטבול ידיו בשלג, אם יש על פני הארץ הרבה כמו שיעור מקוה. ואם צריך ליטול ידיו מתוך "פלומף" יניח ידו אחת סמוך לארץ, ובידו השניה ימשוך להביא עליו את המים, ואחר כך יחליף ידיו או שחברו ימשוך לו. אבל אם הידים גבוהות מן הארץ לא עלתה לו נטילה.

סעיף ח

מים שנשתנו מראיהם, בין מחמת מקומם בין מחמת איזה דבר שנפל לתוכן פסולין לנטילת ידים, אבל אם נשתנו מחמת עצמן כשרים. מים שנעשה בהם מלאכה, כגון שהודחו בהם כלים או ששרו בהם ירקות או שנתנו בהם כלים עם משקים לצננן, או שמדד בהן מדות גם כן פסולין. ויש פוסלין גם מים שנמאסו, כגון ששתה מהם כלב או חזיר וכדומה, משום דנעשו כשופכין ויש לחוש לדבריהם.

סעיף ט

מי שלא נטל ידיו ונגע במים לא נטמאו המים, ולכן היוצא מבית הכסא יכול לשאוב מים בחפניו מן החבית לרחוץ ידיו, והנשארים כשרים לנטילת ידים, אבל אם שכשך ידיו בתוך החבית לנקותן, ואפילו טבל בו רק אצבעו הקטנה לנקות, נפסלו כל המים מפני שנעשה בהם מלאכה.

סעיף י

מים מלוחים, סרוחים ומרים או עכורים, אם אין ראויין לשתיית כלב פסולים לנטילת ידים.

סעיף יא

קודם הנטילה צריכים להשגיח על הידים שיהיו נקיות בלי שום חציצה. ומי שצפרניו אצבעותיו גדולות, צריך לדקדק לנקותן שלא יהא בתחתיהן טיט וצואה, משום דהוי חציצה, וכן צריך להסיר הטבעת שלא יהיה חציצה.

סעיף יב

מי שידייו צבועות, אם אין שם ממשות הצבע כי אם חזותא בעלמא לא הוי חציצה אבל אם יש עליהם ממשות הצבע, אפילו רק מעט הוי חציצה. אך אם הוא אומן בכך דהיינו שהוא צובע, וכן מי שהוא טבח וידיו מלוכלכות מדם, או שהוא סופר ואצבעותיו מלוכלכות מדיו,

והוא רגיל בכך, וכל בעלי אומנות זאת אין מקפידים בכך, לא הוי חציצה אלא אם כן הוא ברוב היד. וכן מי שיש לו מכה על ידו ועליה רטיה שמצטער להסירה, לא הוי חציצה. ועיין עוד בסימן קס"א דיני חציצה בטבילת נשים והוא הדין לנטילת ידיים.

סעיף יג

המים צריכים שיבאו על הידים מכח גברא, אבל אם המים באים מאליהם לא הוי נטילה. וחבית שיש בו ברזא והסיר את הברזא, אזי המים הבאים בכח הראשון, דהיינו קלוח, הראשון לבדו נחשב מכח גברא, אבל המים הבאים אחר כך אינם נחשבים מכח גברא, אלא כאלו באו מאליהם. ולכן מי שהוא רוצה ליטול את ידיו דרך הברזא, צריך לידיע שבקילוח הראשון נתכסה כל היד, ויסתום את הברזא ויחזור ויפתחהו לשפיכה שניה, ומי שאינו יודע לשער אין לו ליטול ידיו בדרך זה. ומכל שכן שאין ליטול ידיו מן הכיור שיש לו ברזא קטן וקילוח הוא דק.

סעיף יד

אסור לאכול בלא נטילה, אפילו אם רוצה לכרוך ידיו במפה. ואם הוא בדרך ואין לו מים, אם יודע כי בעוד דרך ד' מילין לפניו או מיל לאחריו ימצא מים, מחויב ללכת לפניו ד' מילין או לחזור לאחריו מיל ליטול ידיו לאכילה. אבל אם גם שמה לא ימצא מים, או שהוא עם חבורה ומתירא להפרד מהם, וכן מי שיש לו אונס שאינו יכול ליטול ידיו, יכרוך ידיו במפה או ילבש בתי ידים (כפפות) ויאכל כך.

סעיף טו

העושה צרכיו קודם אכילה, שהוא צריך ליטול ידיו לברכת אשר יצר, וגם צריך ליטול ידיו לסעודה יש בזה כמה ספיקות. על כן הנכון שיטול תחלה ידיו שלא כדין נטילת ידים לסעודה, דהיינו שישפוך רק מעט מים לחפנו אחת, וישפשף שתי ידיו במים אלו וינגבן היטב ויברך אשר יצר, ואחר כך יטול ידיו כדין נטילת ידים לסעודה ויברך על נטילת ידים.

סעיף טז

מי שבאמצע סעודה נגע בגופו במקומות המכוסים, או שחיך בראשו או שהשתין מים, צריך ליטול ידיו פעם שנית אבל לא יברך עליהם. וכן אפילו אם עשה צרכיו ונוטל ידיו באמצע הסעודה, אינו צריך לברך על נטילת ידים.

סעיף יז

האוכל דבר שטבולו במשקה, או שבאה משקה על המאכל ועדיין הוא לח מן המשקה, אף על פי שהוא אינו נוגע במקום המשקה מכל מקום צריך ליטול ידיו תחלה, רק לא יברך על נטילת ידים. והרבה מקילים בדבר זה, אבל כל ירא שמים יש לו להחמיר על עצמו.

סעיף יח

משקים לעניין זה המה שבעה, ואלו הן: יין וכן חומץ מיין, דבש דבורים, שמן זית, חלב, ובכלל זה גם מי חלב, טל, דם של בהמה חיה ועוף (והיינו כשאוכלים לרפואה) מים, וסימנם י"ד שח"ט ד"ם. אבל שאר מי פירות אפילו במקום שרגילין לעשות משקים לשתיה מסחיטת איזה פירות, אין להם דין משקה לעניין זה.

סעיף יט

פירות שמרוקחין בצוקר אין צריכים נטילת ידים כי הצוקר לא הוי משקה, וגם הלחלוחית שיצא מן הפירות לא הוי משקה שהוא מי פירות. אבל אם מרוקחין בדבש, אם נקרש הדבש היטב אזי יצא מכלל משקה ונעשה אוכל ואין צריך נטילת ידים, אבל אם לא נקרשו היטב אלא נתעבו מעט ועדיין הם נגרים צריכים נטילת ידים. וכן חמאה שהיא בכלל החלב, אם היא קרושה אינה משקה רק אוכל, אבל אם היא נימוחה הרי היא משקה.

סעיף כ

דברים שדרכן לאכלן בלא כף ומזלג, אפילו הוא אוכל על ידי כף או מזלג צריך נטילת ידים, אבל דבר שאין דרכו לאכול רק על ידי כף, כגון לביבות וכיוצא בהן, וכן פירות מרוקחין בדבש במקום שאין דרכן לאכלן רק על ידי כף או מזלג אין צריך נטילת ידים.

סעיף כא

כל שנעשה ממים הוי בכלל מים (כי המים אף על פי שנקרשו לא יצא מכלל משקה) ולכן הטובל צנון וכדומה במלח זה צריך נטילת ידים. יין שרף שנעשה מתבואה או מפירות אינו משקה לעניין זה, דלא הוי רק זיעה מן התבואה ומן הפירות, ואף על פי שיש גם מים ומזוג גם כן במים מכל מקום הם המיעוט, ולכן הטובל בו איזה דבר ואוכלו אין צריך נטילת ידים. אבל יין שרף שנעשה מן החרצנים והזגים, או מן השמרים של יין, נראה דהוי משקה.

סימן מא : הלכות בציעת הפת וברכת המוציא

סעיף א

על לחם גמור שהוא מחמשת מיני דגן מברכים לפניו המוציא ולאחריו ברכת המזון.

סעיף ב

יש ליזהר שלא להפסיק בין נטילת ידים להמוציא, אבל מותר לענות אמן על איזה ברכה שהוא שומע. ושהיה כדי הילוך כ"ב אמה, או מבית לבית אפילו הילוך מעט, וכן אם דיבר מה שאינו לצרכי הסעודה מקרי הפסק, ובדיעבד אם הפסיק לית לן בה, ובלבד שלא עשה איזה מעשים בנתיים, או שהפליג בדברים דאז הוי היסח וצריך נטילה שנית.

סעיף ג

בוצע בפת במקום המובחר שבו מפני כבוד הברכה, והמובחר הוא מקום הקשה, ששם נאפה היטב, והוא המקום שכנגד המתקבע, כי במקום שמתחיל לאפות, נדחק העיסה עד שמתבקע הצד שכנגדו, אך זקן שקשה לו לאכול פת קשה, יבצע במקום הרך. ומהיות כי אין להפסיק בשהיית החיתוך בין ברכת המוציא לאכילה, על כן חותך מעט סביב הפת כעין טבעת בעניין שאם יאחז בפרוסה יעלה כל הככר עמו, שאם לא כן חשיב כפרוסה ואנן בעינין שיברך ברכת המוציא בעוד שהפת שלם. ויניחנה מחוברת לפת ויברך ברכת המוציא, ואחר שסיים הברכה יפרידנה כדי שתכלה הברכה בעוד שהפת שלם, וכן כשבוצע מככר שאינו שלם, לא יחתוך לגמרי קודם הברכה, כדי שתהא בשעת הברכה

יתר גדול. ובשבת לא יחתוך כלל בככר עד אחר הברכה, כדי שיהיו הככרות שלמים ממש וגם בחול אם הוא עוגה דקה, יברך קודם הבציעה כיון שאין שהיה בשבירה.

סעיף ד

לא יבצע פרוסה קטנה, מפני שנראה כצר עין, ולא פרוסה יותר מכביצה לפי שנראה כרעבתן. ודווקא כשאוכל לבדו, אבל אם אוכל עם הרבה בני אדם וצריך ליתן מן הפרוסה לכל אחד כזית, מותר לבצוע כפי מה שצריך לו. ובשבת אפילו אם אוכל לבדו מותר לבצוע כפי מה שצריך לכל הסעודה מפני כבוד השבת, להראות חביבת סעודת שבת שחפץ לאכול בה הרבה. יש לאכול את הפרוסה שבצע עליה קודם שיאכל פת אחר, והוא משום חבוב מצווה כיון שברך עליה. וטוב ליזהר שלא יתן ממנה לנכרי או לבהמה ועוף.

סעיף ה

קודם שיברך יתן שתי ידיו על הפת, שיש בהן עשר אצבעות כנגד עשר מצות התלויות בפת: לא תחרוש בשור וחמור, כלאים, לקט, שכחה, פאה, לא תחסום, תרומה, מעשר ראשון, מעשר שני, חלה. ולכן יש עשר תיבות בברכת המוציא, ועשר תיבות בפסוק עיני כל אליך ישברו, ועשר תיבות בפסוק ארץ חטה ושעורה, ועשר תיבות בפסוק ויתן לך. וכשיאמר את השם יגביה את הלחם, ובשבת יגביה שתיהן ויברך בכוונה, וידקדק להוציא היטב את הה"א של המוציא, ויתן ריוח קצת בין תיבת "לחם" לתיבת "מן" שלא להבליע את המ"ם. ולאחר הברכה יאכל מיד, כי אסור להפסיק בין הברכה לתחלת האכילה אפילו לעניית אמן, ויש לאכול כזית בלי הפסק.

סעיף ו

מצווה להביא על השלחן מלח קודם שיבצע, ויטבול פרוסת המוציא במלח לפי שהשלחן דומה למזבח והאכילה לקרבן, ונאמר על כל קרבןך תקריב מלח. ולפי שהשלחן דומה למזבח, טוב ליזהר שלא להרוג עליה כנה.

סעיף ז

אם מחלק פרוסת המוציא להמסובין, לא יזרקן דאסור לזרוק את הפת, וגם לא יתננה לתוך ידו אלא יניחנה לפניו.

סעיף ח

מצווה לבצוע על הפת החשובה יותר, ולכן אם יש לפניו חתיכה פת ופת שלמה, ודעתו לאכול תוך הסעודה משתיהן, ושתייהן ממין אחד, אף על פי שהפת השלמה היא קטנה יותר מן החתיכה, וגם אינה נקיה כמו החתיכה מכל מקום יבצע על השלמה שהיא חשובה יותר. אבל אם אינן ממין אחד אלא שהשלמה ממין גרוע, כגון שהשלמה היא פת כוסמין והחתיכה היא פת חטים, אפילו היא קטנה מברך על של חטים. ואם השלמה היא של שעורים אף על פי שהיא גרועה מחטין, מכל מקום כיון שגם שעורה נזכר בפירוש בפסוק, וגם היא שלמה לכן ירא שמים יחלוק כבוד גם לזה של שעורים ושלמה. כיצד עושה, מניח את החתיכה תחת השלמה ובוצע משתייהן יחד, אם שתייהן שלמות או שתייהן חתוכות ושתייהן ממין אחד, יברך על הנקיה יותר, ואם שתייהן שוות בנקיות יברך על היותר גדולה.

סעיף ט

אם יש לפניו פת ישראל ופת עובד כוכבים ואינו נזהר מפת עובד כוכבים, אם שתיהן שלמות או שתיהן פרוסות וגם שוות בגדולות והן ממין אחד, יברך על פת ישראל. ואם זה של ישראל אינה נקיה כמו של עובד כוכבים יברך על איזה מהן שירצה, ואם בעל הבית נזהר מפת עובד כוכבים אלא שהובא בשביל אורח, יש לסלקה מן השלחן עד לאחר ברכת המוציא.

סעיף י

כל דין קדימת החשוב אינו אלא אם בדעתו לאכול בתוך הסעודה משתיהן, אבל אם אין דעתו לאכול בתוך הסעודה רק מפת אחת, יבצע על זה שהוא רוצה לאכול, ואין משגיחין בזה על החשיבות.

סימן מב: הלכות סעודה

סעיף א

מי שיש לו בהמות או עופות שמזונותיהן עליו, אסור לו לאכול כלום עד שיתן להן מאכל, דכתיב ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת, הקדימה התורה מאכל בהמה למאכל האדם. ולשתיה האדם קודם, דכתיב שתה וגם גמליך אשקה, וכן כתיב והשקית את העדה ואת בעירם.

סעיף ב

לא יאכל אדם ולא ישתה דרך רעבתנות. לא יאכל מעומד ולא ישתה מעומד, ויהא שולחנו נקי ומכוסה יפה, אפילו אם אין לו לאכול רק דבר שאינו חשוב. לא יאחז פרוסה גדולה כביצה ויאכל ממנה, ולא יאחוז המאכל בידו אחת ויתלוש ממנו בידו השנית, לא ישתה כוס יין בפעם אחת, ואם שתה הרי זה גרגרן, בשתי פעמים זהו דרך ארץ, ובשלוש פעמים הרי זה מגסי הרוח. אם לא כשהוא כוס גדול ביותר, יכול לשתותו אפילו בכמה פעמים, וכן כוס קטן מאוד יכול לשתותו בפעם אחת.

סעיף ג

לא ישוך פרוסה ויניחנה על גבי השלחן, או יתננה לחברו או לתוך הקערה כי שמא הוא מאוס לחברו. ולא ישתה מכוס ויתן לחברו לשתות המותר, כי יש לכל אדם ליזהר שלא לשתות משיורי כוס ששתה חברו, וזה שמא מחמת הבושה ישתה בעל כרחו.

סעיף ד

לא יהא אדם קפדן בסעודתו, כי האורחים ובני הבית מתביישים אז לאכול, כי חושבים פן מתרגז ומקפיד על אכילתו.

סעיף ה

אין משיחין בסעודה אפילו בדברי תורה מפני הסכנה שמא יקדים קנה לושט ואפילו מי שנתעטש אסור לומר לו "אסותא". אבל שלא בשעת אכילה מצווה לומר על השלחן דברי

תורה, ויש ליזהר בזה מאוד. ומנהג טוב לומר אחר אכילת פרוסת המוציא, מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר שהוא תורה וגם תפלה על מזונותיו. ולאחר גמר הסעודה נוהגים לומר בחול, על נהרות בבל וגו', ובשבת ויום טוב וכל הימים שאין אומרים בהם תחנון, אומרים שיר המעלות בשוב ה' וגו'. וכשלומד על השלחן מתוך הספר, צריך להשגיח מאוד כי שכיח להיות בספרים תולעים קטנים ויוכל לבא לידי איסור חס ושלום.

סעיף ו

שנים שיושבים על השלחן אפילו כל אחד קערה שלו לפניו, או במיני פירות שיש לכל אחד חלקו לפניו, מכל מקום הגדול פושט ידו תחלה. והשולח ידו בפני מי שגדול ממנו הרי זה גרגרן.

סעיף ז

שנים שאוכלים מתוך קערה אחת והפסיק אחד מלאכול כדי לשתות, או לעשות איזה דבר קטן, דרך ארץ הוא שגם השני ימתין עליו, אבל אם המה שלשה אין השנים פוסקין בשביל האחד.

סעיף ח

עושה אדם צרכיו בפת, והני מילי דלא ממאיס ביה אבל מידי דמאיס ביה לא, הלכך אין סומכים בו את הקערה אם היא מלאה דבר, שאם יפול על הפת ימאס. וכשאוכלים איזה תבשיל עם חתיכות פת, והפת היא לו במקום כף, צריך ליזהר לאכול בכל פעם קצת מן הפת, והנשאר לו מן הפת גם כן יאכל אותו אחר כך.

סעיף ט

אסור לזרוק פת אפילו במקום שאינו נמאס, כי הזריקה היא בזיון. ושאר מיני אוכלים אם נמאסין על ידי הזריקה אסור לזרקן, אבל אם אינן נמאסין כגון אגוזים וכדומה מותר. לא ישב על שק שיש בו פירות שנמאסים על ידי כך. אין נוטלין את הידים ביין או בשאר משקה משום בזיון. כשרואה איזה אוכל מונח על הארץ צריך להגביהו. מאכל שהוא ראוי לאדם אין מאכילין אותו לבהמה משום ביזוי אוכלים.

סעיף י

אם צריך לעשות איזה רפואה בפת, או בשאר דבר מאכל, אף על פי שנמאס בכך מותר.

סעיף יא

יזהר מאוד בפירורין שלא יזרקם, דקשה לעניות, אלא יקבצם ויתנם לעופות.

סעיף יב

השותה מים לא ישתה בפני רבים, אלא יהפוך פניו, ובשאר משקין אין צריך להפוך פניו.

סעיף יג

אין מסתכלין בפני האוכל והשותה, ולא בחלקו שלפניו כדי שלא לביישו.

סעיף יד

כל מאכל ומשקה שמביאין לפני האדם שיש לו ריח, והאדם תאב לו צריך ליתן ממנו מיד דבר מועט להמשמש, לפי שמזיק לאדם שרואה לפניו מאכל שהוא מתאוה לו, ואינו אוכל ממנו.

סעיף טו

לא יתן אדם לאכול אלא למי שיודע בו שיטול ידיו ויברך.

סעיף טז

אשה שאין בעלה עמה, אין לה לשתות יין, ואם היא במקום אחר שלא בביתה אפילו אם בעלה עמה אסורה לשתות. והוא הדין שאר משקין המשכרין. ואם היא רגילה לשתות יין בפני בעלה מותרת לשתות מעט שלא בפני בעלה.

סעיף יז

אסור לאורחים ליטול כלום ממה שלפניהם ליתן ליד בנו או בתו של בעל הבית, כי שמא אין לבעל הבית יותר ממה שהביא לפניהם, ויתבייש שלא יהיה להם די, אבל אם יש על השלחן מוכן הרבה מותר.

סעיף יח

הנכנס לבית לא יאמר: תנו לי לאכול, עד שיאמרו לו הם. אסור לאכול מסעודה שאינה מספקת לבעליה, שזהו אבק גזל, אף על פי שהבעל הבית מזמינו לאוכל עמו; והוא עון גדול ומן הדברים שקשה לשוב עליהם.

סעיף יט

אסור לצאת ממקומו קודם שיברך ברכת המזון. ואפילו ללכת באמצע הסעודה לחדר אחר לגמור שם סעודתו, או שיחזור אחר כך, לכאן לגמור סעודתו, ואפילו ללכת רק חוץ לפתחו ולחזור אחר כך לכאן לגמור סעודתו יש ליזהר מזה. עבר ויצא, בין שהוא גומר סעודתו במקום שהוא שם, בין שהוא חוזר לכאן לגמור סעודתו, אינו צריך לחזור ולברך המוציא, דכיון שקבע סעודתו על הפת אף על פי ששינה מקומו, מכל מקום נחשב הכל לסעודה אחת. רק שיזהר לאכול לכל הפחות כזית פת במקום שיברך ברכת המזון, אבל בשאר דברים אינו כן.

סעיף כ

אם אוכלים בחבורה, ויצאו קצת מהם על דעת שיחזרו לכאן כיון שנשאר אפילו רק אחד מהן כאן במקומו, לא נתבטלה הקביעות. וכשחוזרין לקביעותן חוזרין, ולא הוי הפסק.

סעיף כא

אם בשעת ברכת המוציא היתה דעתו ללכת אחר כך לבית אחר, לגמור שם סעודתו ולברך ברכת המזון, נוהגים להתיר, וצריך ליזהר לאכול גם שם לכל הפחות כזית פת. ואין לעשות כן אלא לעת הצורך לסעודת מצווה.

סעיף כב

המתפלל בתוך הסעודה, כשחוזר לאכול אין צריך לברך עוד המוציא, וכן אם ישן בתוך הסעודה שינת ארעי אף על פי שנמשך איזה זמן לא מיקרי הפסק, וכן אם הפסיק בשאר דברי רשות כגון שהוצרך לנקביו וכיוצא בזה. ומכל מקום בכל אלו בעי נטילת ידים מחדש, משום דהוי היסח הדעת אלא אם כן שמר ידיו, אך לא יברך על הנטילה, כי משום היסח הדעת אין מברכים על הנטילה.

סעיף כג

משגמר סעודתו ונתן דעתו לברך ברכת המזון, אם חוזר ורוצה לאכול או לשתות, יש בזה הרבה חילוקי דינים לענין הברכות, על כן יש למנוע מזה, אלא מיד כשנתן דעתו לברך ברכת המזון, יברך ברכת המזון.

סימן מג: הלכות ברכות לדברים שאוכלים ושותים בתוך

הסעודה

סעיף א

כל מה שאוכלים בתוך הסעודה, מדברים שרגילים לאכלם בתוך הסעודה לשבוע כגון בשר, דגים, מיני לפת, דייסא, ומיני לביבות, אפילו דברים שאוכלים בלא לחם, כולם אינם צריכים ברכה לא לפנייהם ולא לאחריהם, שכיון שאוכלים אותן לשבוע הרי הן בכלל הסעודה, וכל הסעודה נגררת אחר הלחם שהוא עיקר חיי האדם, ולכן כולן נפטרים בברכת המוציא ובברכת המזון. ואפילו אם נשלחו לו מבתי אחרים אין צריך לברך עליהם, דמסתמא דעת האדם על כל מה שיביאו לו.

סעיף ב

וכן אין צריך לברך על כל מיני משקין, שהמשקין גם כן בכלל הסעודה הם, שאין דרך אכילה בלא שתיה, חוץ מעל היין לפי שהיין הוא דבר חשוב (שבכמה מקומות מחויבין לברך עליו, אף על פי שאינו צריך לשתות כגון קידוש והבדלה), צריכים לברך עליו גם בתוך הסעודה, ואם בירך על היין קודם נטילת ידים והיה דעתו לשתות גם בתוך הסעודה, או שהוא רגיל בכך לשתות יין בתוך הסעודה, אינו צריך לברך עליו שנית, כי נפטר בברכה שבירך עליו לפני הסעודה. ויין שרף במדינתנו שאין דרך לשתותו תמיד בתוך הסעודה הוי ספק אם הוא בכלל הסעודה או לא. ולכן אם דעתו לשתות יין שרף בתוך הסעודה ישתה מעט קודם נטילת ידים, דהיינו פחות מכזית ויברך עליו, ויכוון לפטור גם מה שישתה בתוך הסעודה, ואם לא עשה כן יברך מתחלה על קצת סוכר ויפטור את היין שרף. ויש נוהגים לטבול מעט פת בתוכו, אבל יש מפקפקין על זה.

סעיף ג

אם רוצה לאכול בתוך הסעודה פירות בלא פת, כיון שאין הפירות מעיקר הסעודה, לכן אפילו אם היו מונחין על השלחן קודם ברכת המוציא, מכל מקום אינן נפטריין בברכת המוציא וצריך לברך עליהם ברכה ראשונה, אבל ברכה אחרונה אינן צריכים כי נפטריין בברכת המזון. ואם אינו רוצה לאכול הפירות רק עם פת, אין צריך לברך עליהם כי הם טפלים להפת. ואם רוצה לאכול קצתן עם פת וקצתן בלא פת, צריך ליזהר לאכול תחלה בלא פת ויברך עליהם, ואחר כך יכול לאכול גם עם פת. אבל אם יאכל תחלה עם פת ואחר כך יאכל בלי פת, איכא ספיקא בברכה. ויש שרגילין לאכול בין מאכל למאכל איזה דבר שממשיך תאות האכילה, כגון זית מלוח, "לימונים", מלוחים, צנון, וכדומה, זהו נקרא מחמת הסעודה. כיון שעל ידי כן הוא יאכל יותר, ולכן אין צריך לברך עליו שהפת פוטרו.

סעיף ד

אם קובע עיקר סעודתו על הפירות שיאכלם עם הפת כיון שהם עיקר הסעודה נפטרים בברכת המוציא, אפילו לא היו אז על השלחן, רק צריך שתחלת אכילת הפירות יהיה עם הפת, ואחר כך גם מה שיאכל בלא פת אינו צריך לברך עליהם.

סעיף ה

פירות המבושלין לצרכי הסעודה, כמו שרגילין לבשל (לפרפרת) בין עם בשר בין בלא בשר, יש לאכול מהם בתחלה ובסוף קצת עם פת, ובאמצע יכול לאכול מהן גם בלא פת ואין צריכים ברכה.

סעיף ו

מעשה אופה, עוגיות, עוגת שמרים, בסקויטים וכדומה אם אוכל מהן מחמת רעבון כדי לשבוע מהן, אינו צריך לברך עליהן, אבל אם אוכל מהן רק לתענוג יש ספק ברכה, ועל כן ראוי לאדם לכוון בשעת ברכת המוציא לפטור גם מה שיאכל ממינים אלו.

סעיף ז

אם לאחר גמר הסעודה קודם ברכת המזון שותה קפה, כדי לעכל המזון שאכל צריך לברך עליו ברכה ראשונה, כי מה שהוא בא לעכל אינו נחשב מצרכי הסעודה. ומכל מקום טוב לברך על מעט סוכר ברכת שהכל לפטור את הקפה.

סימן מד: הלכות מים אחרונים וברכת המזון

סעיף א

בדין מים אחרונים הרבה מקילים, אבל נכון לכל ירא שמים ליזהר בהם. ואין צריכים ליטול אלא עד פרק שני מן האצבעות, וישפיל ידיו קודם שמנגבן, והמברך הוא נוטל בראשונה.

סעיף ב

אין נוטלין על גבי קרקע במקום שבני אדם הולכים, מפני שרוח רעה שורה על מים אלו, אלא יטול לתוך כלי, או תחת השלחן, ומנגב ידיו ואחר כך מברך ברכת המזון, ולא יפסיק בין הנטילה לברכת המזון.

סעיף ג

אין להסיר המפה והלחם עד לאחר ברכת המזון, שיהא פת מונח על השלחן בשעת ברכת המזון, להראות כי יש שפע מאת ה' יתברך שמו לאכול ולהותיר, וכמו שאמר אלישע למשרתו כי כה אמר ה' אכול והותר. ועוד משום דהברכה אינו שורה על דבר ריק, אלא כשיש שם איזה דבר כמו שאמר אלישע לאשת עובדיה מה יש לך בבית.

סעיף ד

נוהגים להסיר את הסכינים מעל השלחן קודם ברכת המזון או לכסותן, כי השלחן דומה למזבח, ומזבח נאמר לא תניף עליהם ברזל. לפי שהברזל מקצר ימיו של אדם, והמזבח מאריך ימי האדם, ואינו בדין שיונף המקצר על המאריך. וגם השלחן מאריך ימיו של אדם ומכפר עונותיו, בהכנסת אורחים, שגדול כחה של לגימה שמשרה שכינה, ונהגו בהרבה מקומות שלא לכסותן בשבת ויום טוב, כי בחול מכסין אותן מפני שהן כחו של עשו, ובשבת ויום טוב אין שטן ואין פגע רע, ומנהגן של ישראל תורה היא.

סעיף ה

אפילו לא אכל רק כזית פת, צריך לברך ברכת המזון.

סעיף ו

לא יברך מעומד, ולא מהלך, אלא מיושב, ואפילו היה הולך בתוך ביתו כשאכל, או שהיה עומד או מסיב, כשצריך לברך צריך לישב, כדי לכוון דעתו ביותר, וגם לא יהא מיסב שהוא דרך גאווה, אלא ישב וילבש מלבוש העליון. וגם יניח הכובע בראשו שיהא מורא שמים עליו. ויעורר הכוונה ויברך באימה וביראה, ולא יעשה שום דבר בשעה שהוא מברך.

סעיף ז

נוהגים שהשומעים עונים אמן לאחר הרחמן שבברכת המזון, משום דאיתא במדרש כששומע אחד מתפלל דבר, או מברך לישראל אפילו בלא הזכרת השם, חייב לענות אמן.

סעיף ח

עבר ושהה מלברך ברכת המזון עד שיעור עיכול, דהיינו שמתחיל להיות רעב, אין לו עוד תקנה לברך. יש אומרים דשיעור עיכול הוא שעה וחומש, ומכל מקום בסעודות גדולות לפעמים יושבים בין האכילה לברכת המזון יותר מזמן זה, והיינו מפני שגם בינתיים עוסקים בשתיה ופרפאות. ומכל מקום הנכון שלא לשהות הרבה.

סעיף ט

עבר ויצא ממקומו קודם שבירך ברכת המזון, אם יש לו במקום שהוא שם, קצת פת יאכל שם, ואין צריך לברך עליו ברכת המוציא, ויברך אחר כך ברכת המזון שם, ואם אין לו שם פת כלל צריך לחזור למקומו לברך. ואם הוא רחוק כל כך שיש לחוש שעד שיחזור למקומו, ישהה שיעור עיכול, יברך במקום שהוא שם.

סעיף י

בשבת שחל בו ראש חדש או יום טוב או חול המועד, אומרים תחלה רצה ואחר כך יעלה ויבא, מפני שהשבת תדיר ומקודש יותר מהם.

סעיף יא

מי ששכח ונסתפק לו אם בירך ברכת המזון או לא, אם הוא שבע (דאז ברכת המזון דאורייתא) צריך לברך פעם שנית. וכן אם נרדם בשינה באמצע ברכת המזון, וכשהקיץ אינו יודע היכן פסק, צריך לחזור לראש ברכת המזון. ואשה שנסתפקה אם ברכה או לא אינה צריכה לברך פעם שנית.

סעיף יב

טעה בשבת ולא אמר רצה, או ביום טוב ולא אמר יעלה ויבא, אם נזכר קודם שהזכיר את השם מן הברכה של ברוך אתה ה' בונה ברחמיו ירושלים, אומר שם רצה או יעלה ויבא ואחר כך ובנה וכו', אבל אם לא נזכר עד לאחר שהזכיר את השם, מסיים את הברכה בונה ברחמיו ירושלים אמן. ואומר שם בשבת ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר נתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך אתה ה' מקדש השבת. וביום טוב אומר שם ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה את יום חג (פלוני) הזה ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים. ואם חל יום טוב בשבת ושכח רצה וגם יעלה ויבא, אומר ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר נתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית, וימים טובים לששון ולשמחה, את יום חג (פלוני) הזה, ברוך אתה ה' מקדש השבת וישראל והזמנים. ואם אמר רצה ולא אמר יעלה ויבא, אומר כמו ביום טוב לבד. ואם אמר יעלה ויבא ולא רצה, אומר כמו בשבת בלבד.

סעיף יג

אם לא נזכר עד לאחר שהתחיל הברכה שלאחריה, שהיא ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם האל אבינו וכו', אפילו לא אמר רק תיבת ברוך בלבד, שוב אין לו תקנה בברכת אשר נתן, ולכן אם הוא בשתי סעודות הראשונות חוזר לראש ברכת המזון. וכשלא אמר עדיין רק ברוך אתה ה' יסיים למדני חקיר, כדי שלא יהיה לבטלה, ואחר כך חוזר לראש ברכת המזון. אבל בסעודה שלישית שאפילו בשבת אינו מחויב לאכול פת דווקא, ומכל שכן ביום טוב, וברכת המזון אינה חובת היום עליו, לכן אינו חוזר לראש, אלא גומר כך ברכת המזון. אבל אם נזכר במקום שיכול לתקן בברכת אשר נתן וכו' מחויב לתקן אפילו בכמה סעודות שאכל.

סעיף יד

טעה בראש חדש ולא אמר יעלה ויבא, אומר ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר נתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון, ואינו חותם (אין חילוק בזה בין ביום בין בלילה). ובחול המועד אם לא אמר יעלה ויבא, יאמר ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר נתן מועדים לעמו ישראל לששון ולשמחה, את יום חג (פלוני) הזה, ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים. ובראש השנה אומר ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל את יום הזכרון הזה, ברוך אתה ה' מקדש ישראל ויום הזכרון. ואם לא נזכר עד לאחר שהתחיל הברכה שלאחריה אינו חוזר לראש, משום דבראש השנה וראש חדש וחול המועד אינו מחויב לאכול פת דווקא.

סעיף טו

ראש חדש שחל בשבת ושכח רצה וגם יעלה ויבא, ונזכר ואומר ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר נתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ברית, וראשי חדשים לזכרון, ברוך אתה ה' מקדש השבת וישראל וראשי חדשים. אף על פי שבראש חדש לבד אינו חותם, הכא כיון שהוא חותם בשביל שבת מזכיר גם ראש חדש. אם אמר רצה ולא אמר יעלה ויבא ולא נזכר עד לאחר שהתחיל הברכה שלאחריה אינו חוזר לראש, דהא של שבת אמר, ובשביל ראש חדש אינו חוזר. ואם אמר יעלה ויבא ולא אמר רצה, והוא חוזר לראש צריך לומר גם יעלה ויבא, והוא הדין לחול המועד ראש השנה.

סעיף טז

בחנוכה ובפורים אם שכח לומר על הנסים, ולא נזכר עד לאחר שאמר את השם מחתימת הברכה, שאמר ברוך אתה ה', אינו חוזר, אך בתוך הרחמן יאמר הרחמן הוא יעשה לנו נסים ונפלאות כמו שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, בימי מתתיהו וכו' בימי מרדכי וכו'.

סעיף יז

היה אוכל בשבת וחשכה לו, כיון שעדיין הוא לא התפלל ערבית אומר רצה. וכן ביום טוב, ראש חדש, חנוכה ופורים, כיון שהתחלת הסעודה היתה ביום, צריך להזכיר מעניין היום אף על פי שמברך בלילה. ואם אכל בערב ראש חדש ונמשכה סעודתו גם תוך הלילה, ואכל גם בלילה כזית פת צריך לומר יעלה ויבא, וכן בחנוכה ובפורים. ואם התחיל לאכול בשבת ונמשכה סעודתו תוך הלילה, ואכל גם בלילה כזית פת ולמחר הוא ראש חדש, אומר רצה וגם יעלה ויבא, וכן בחנוכה ופורים. ויש חולקין משם דהוי כתרתי דסתרי, על כן יש למנוע שלא לאכול אז בלילה.

סעיף יח

אם יש עובד כוכבים בבית כשמברך ברכת המזון, יאמר אותנו בני ברית כולנו יחד.

סימן מה: הלכות ברכות הזימון

סעיף א

שלשה שאכלו ביחד צריכים לברך בזימון, ומצווה שיברכו על הכוס. אם אפשר צריכים להדר שיהיה כוס יין, ואם אי אפשר ביין יהיה שכר או "משקה" או יין שרף כשהוא חמר מדינה, דהיינו שאין יין גדל שם כדרך יום מן העיר, ועל כן הוא ביוקר, ורגילים לשתות משקים אלו במקום יין. ויש אומרים דברכת המזון אפילו ביחיד טעונה כוס. ונוהגים המדקדקים כשמברכים ביחיד שלא לאחוז הכוס ביד, רק מניחים אותו על השלחן לפנייהם.

סעיף ב

מוזגים את הכוס תחלה ואחר כך נוטלין לידיים.

סעיף ג

יין ששתו ממנו, כל הנשאר בכלי נעשה פגום, ופסול לברכת המזון עד שיתקנו, דהיינו שנותן לתוכו קצת יין או קצת מים שאינם פגומים. וכיון שצריך למלאות את הכוס לשם ברכה לכן אם הכוס פגום והוא מתקנו, צריך לשפכו לתוך קנקן, ומתוך הקנקן לתוך הכוס לשם ברכה.

סעיף ד

הכוס שמברכים עליה צריכה שתהא שלימה, ואפילו נשבר רק הבסיס של מטה פסולה, ואפילו פגימה כל שהוא בשפת הכלי, או שנסדק פסולה, וטעונה הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ, או מקנחה יפה שתהא נקיה, ושופך מן הקנקן לתוכה לשם ברכה, ותהא מלאה. והמברך מקבלה בשתי ידיו (להראות חביבות הכוס שהוא חושק לקבלה בכל כחו) וכדכתיב שאו ידיכם קודש וברכו את ה', ומסיר אחר כך ידו השמאלית ואוחזה רק בימינו לבדה בלי סיוע השמאלית (דלא יהא נראה כמשא עליו). ונותן עיניו בה כדי שלא יסיח דעתו ממנה, ומחזיקה למעלה מן השלחן טפח, דכתיב כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא. ואיטר יד יאחזה בימין דידיה, שהוא שמאל של כל אדם. ויש להסיר מן השלחן הכלים הריקים.

סעיף ה

אם בני המסיבה שוים במעלה, ויש ביניהם כהן, מצווה לכבדו בברכת המזון, שנאמר וקדשתו, אבל אם יש ביניהם אדם גדול וחשוב יברך הוא. ונוהגים לתת לאבל לברך, ודווקא כששוים במעלה. וראוי לכבד בברכת המזון למי שהוא טוב עין, שונא בצע וגומל חסד בממונו, שנאמר טוב עין הוא יבורך, אל תקרי יבורך אלא יברך.

סעיף ו

המברך יאמר מתחלה: הב לן ונברך, כי כל מילי דקדושה בעי הזמנה, או יאמר כמו שנוהגים לומר בלשון אשכנז: "רבתי וויר ווילען בענשין", והמסובין עונים יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם. ואחר כך אומר המברך ברשות וכו' נברך שאכלנו וכו', והמסובין אומרים ברוך ונוהגים בקצת מקומות שלאחר שסיים המברך ובטובו חיינו עונים המסובין שאכלנו משלו וכו', וחזר המברך ואומר גם הוא ברוך שאכלנו וכו'. אמן, ובקצת מקומות לא נהגו לומר אמן. גם יש מנהגים שונים בעניין אמירת ברוך הוא וברוך שמו. יש נוהגים שהמברך אומר כשמזמנין רק בשלשה, ויש אומרים שאין לאומרו אלא כשמזמנין בעשרה שמזכיר את השם אז יאמרו, וכן יש לנהוג, והמסובין לא יאמרוהו, ומכל שכן מי שמברך ברכת המזון בלא זימון שלא יאמרו.

סעיף ז

המברך יברך בקול, והמסובין יאמרו עמו מלה במלה בלחש, ובסוף כל ברכה יקדימו לסיים להמברך, כדי שיענו אמן על ברכתו.

סעיף ח

אחר ברכת המזון מברך על הכוס שבירך עליה, ושונה שיעור רביעית כדי שיוכל לברך ברכה אחרונה. אם הכוסות של המסובין הן פגומות, צריך המברך ליתן מכוסו מעט לתוך כוסות שלהם, אחר שבירך בורא פרי הגפן קודם שישתה הוא, כדי שיברכו גם הם על כוסות שאינן פגומות. וכן אם כוסות שלהן ריקנות, נותן לתוכן מעט מכוס של ברכה, ולא

יטעום עד שיטעום המברך. אבל אם יש להם כוסות בפני עצמם ואינן פגומות, אין המברך צריך ליתן מכוס שלו, ויכולים לטעום קודם שיטעום הוא, וכן נכון, וטוב אם אפשר שיהיה לכל אחד כוס מלאה.

סעיף ט

אם המברך אינו רוצה לשתות, יש אומרים דיכול ליתן לאיש אחר מן המסובין שיברך בורא פרי הגפן וישתה שיעור רביעית ויברך ברכה אחרונה, ויש אומרים שאין לעשות כן, אלא דווקא המברך בזימון הוא יברך על הכוס וכן נכון לעשות.

סעיף י

שנים שאכלו ביחד, מצווה לבקש שלישי שיצטרך עימהם לזימון. ואפילו אם בא השלישי לאחר שהשנים כבר גמרו מלאכול, אלא שאם היו מביאין להם עוד איזה דבר לקינוח סעודה היו אוכלים, מצווה עליהם לצרף את זה השלישי לזימון, דהיינו שיתנו לו לאכול כזית שיתחייב בברכה אחרונה ויצטרף עימהם. יש אומרים דבעינן דווקא פת, ויש אומרים דסגי גם בשאר מיני דגן, ויש אומרים דאפילו פירות או ירקות סגי, ויש אומרים עוד דאפילו אינו אוכל רק שותה רביעית מאיזה משקה חוץ מן המים מצטרף, וכן נוהגים. ואף על פי שלא אכל אלא שתה, יכול לומר שאכלנו, כי שתיה בכלל אכילה. ולאחר שסיימו הזן את הכל, אז יברך הוא ברכה אחרונה על מה שאכל או שתה, ואם בא השלישי לאחר שכבר נטלו ידיהם במים אחרונים, שוב אינו מצטרף עימהם.

סעיף יא

שלשה שאכלו ביחד, כיון שנתחייבו בזימון אינם רשאים ליחלק, וכן ארבעה או חמשה אפילו אחד מהם אינו רשאי לברך בפני עצמו, שכולן נתחייבו בזימון, אם הם ששה או יותר עד עשרה יכולים ליחלק, שישאר זימון לכל חבורה.

סעיף יב

אם הם עשרה נתחייבו לברך בשם, דהיינו שהמברך אומר נברך אלקינו שאכלנו משלו וכו' ולא יאמר נברך לאלקינו, והמסובים אומרים ברוך אלקינו שאכלנו משלו וכו'. וכיון שנתחייבו לברך בשם, אסורים ליחלק אלא אם כן הם עשרים או יותר, אז מותרים ליחלק שישאר לכל חבורה זימון בשם.

סעיף יג

אם טעה המזמן בעשרה, וגם העונים ולא הזכירו את השם בברכת הזימון, אינם יכולים לחזור ולזמן בשם, כיון שכבר יצאו ידי חובת זימון, אלא שבטלו מצות הזכרת השם, ומעוות שלא יוכל לתקון הוא. אבל אם העונים עדיין לא ענו אחריו, כיון שעדיין לא נתקיימה מצות זימון, יחזור המברך ויזמן בשם.

סעיף יד

אם שבעה אכלו פת, ושלשה אכלו פירות או שתו משקין, בעניין שחייבים ברכה אחרונה יכולים לזמן בשם (בכאן כולי עלמא מודו דסגי בפירות ובמשקה). ומצווה להדר אחר עשרה לברך בשם, אבל אם רק ששה אכלו פת אינם יכולים לזמן בשם, דרובא דמינכר בעינן.

סעיף טו

כל שאכלו ביחד, אפילו לא אכלו כל הסעודה ביחד, אלא שישבו לאכול וברכו ברכת המוציא, אפילו כל אחד אוכל מכר שלו, כיון שנקבעו יחד בין בשלשה בין בעשרה אינן רשאים ליחלק, ואפילו אחד רוצה לגמור סעודתו קודם שיגמרו האחרים אינן רשאים ליחלק. אבל אם לא קבעו עצמם בתחילת הסעודה, אלא שלאחר ששנים כבר אכלו, אפילו לא אכלו עדיין רק כזית, ובא השלישי וקבע עימהם, אם גמר סעודתו עימהם חייבים בזימון, אבל אם רצה לגמור סעודתו קודם להם, כיון שלא התחיל עימהם וגם לא גמר עימהם, רשאי ליחלק ולברך בפני עצמו. ומכל מקום מצווה היא להמתין שיברכו בזימון. אם הוא אונס או מתיירא מהפסד אפילו קבע עצמו עימהם בתחלה, מותר לגמור סעודתו קודם להם, ולברך בפני עצמו, אבל אם אין הדבר נחוץ צריך להחמיר.

סעיף טז

שלשה שאכלו ביחד ושכח אחד מהם וברך ברכת המזון בפני עצמו, יכולים לזמן לאחר שגמר זה ברכת המזון, ויענה גם הוא ברוך שאכלנו וכו'. אבל אם זה נצטרף לזימון עם שנים אחרים, שוב אינו יכול להצטרף לזימון עם אלו. ואם שנים ברכו אפילו בפני עצמם בטל זימון.

סעיף יז

שלשה שאכלו ושנים גמרו סעודתן ורוצים לברך, ואחד עדיין לא גמר סעודתו ואינו רוצה לברך, צריך הוא להפסיק מסעודתו, כדי שיברכו בזימון, ויענה גם הוא עימהם ויוצא ידי זימון, וימתין עד שסיים המברך הזן את הכל, ואחר כך יכול לאכול. ואין צריך לברך ברכה ראשונה, כיון שדעתו היה לאכול עוד, וכשיגמור סעודתו יברך ברכת המזון. אבל שנים אינן צריכים להפסיק בשביל אחד, אלא אם ירצו לעשות לו לכבודו לפני משורת הדין. ועשרה שאכלו ביחד צריכים ארבעה להפסיק בשביל ששה שהם הרוב, ואינם צריכים להמתין רק עד שאמר ברוך אלקינו, ולאחר שגמרו הם סעודתם, יזמנו לעצמם בלי הזכרת השם.

סעיף יח

בסעודות גדולות שהרבה מסובין שם, יש לבחור שיברך מי שקולו חזק, כדי שישמעו כל המסובין מן המברך לכל הפחות עד הזן את הכל. ואם אי אפשר בכך, יברכו בחבורות של עשרה עשרה.

סעיף יט

שתי חבורות שאוכלו בבית אחד או בשני בתים, אם מקצתן רואין אלו את אלו מצטרפות לזימון, ואם לאו אלו מזמנין לעצמן, ואלו מזמנין לעצמן. ואם יש שמש אחד לשתיהן הוא מצרפן, וכגון שנכנסו מתחלה על דעת להצטרף יחד. וכל היכא שמצטרפות צריכים שישמעו כולן מן המברך לכל הפחות עד הזמן את הכל.

סעיף כ

מי שהוא אצל המברכים בזימון, והוא לא אכל ולא שתה עימהם, כשהוא שומע שהמברך אומר נברך שאכלנו משלו, עונה הוא: ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד. ואם מזמנין בעשרה, ואומר המברך נברך אלקינו וכו', עונה גם הוא ברוך אלקינו ומבורך שמו תמיד

לעולם ועד, ואם בא לאחר שכבר אמר המברך נברך כו' ושומע שהעונים אומרים ברוך שאכלנו וכו', או ברוך אלקינו שאכלנו וכו' עונה אחריהם אמן.

סעיף כא

שלושה שאכלו כל אחד מכר שלו, ואחד מהם אכל פת עובד כוכבים, ושנים נזהרים מפת עובד כוכבים, מכל מקום מצטרפים לזימון, ויברך זה שאכל פת עובד כוכבים, שהוא יכול לאכול גם עם האחרים. וכן אם אחד אוכל מאכלי חלב, ושנים מאכלי בשר, מצטרפים, ויברך זה שאכל מאכלי חלב, שהוא יכול לאכול גם עם האחרים. אך אם זה שאכל מאכלי חלב אינו שותה יין או שאין כאן אלא שכר שהוא חדש והוא נזהר מחדש, מוטב שיברך זה שאכל בשר בכוס מלברך בלא כוס. ואם אחד אכל גבינה קשה ושנים בשר, יש אומרים דאינם מצטרפים, ויש אומרים דמכל מקום מצטרפים כיון שיכולים לאכול מלחם אחד, ויש להקל.

סעיף כב

נשים שאכלו עם אנשים שנתחייבו בזימון, נתחייבו גם הנה וצריכות לשמוע ברכת הזימון. קטן נוהגים שאין מצרפין לזימון, עד שהוא בן שלש עשרה שנה ויום אחד, אז מצטרף ויכול לברך גם הוא בזימון, אף על פי שלא נבדק אם הביא שתי שערות.

סעיף כג

מי שאינו קורא קריאת שמע שחרית וערבית, או שהוא עובר עבירות בפרהסיא אינו מצטרף לזימון. גר גמור מצטרף לזימון, וגם הוא יכול לברך ולומר על שהנחלת לאבותינו דכתיב באברהם כי אב המון גוים נתתיך, ודרשינן לשעבר היה אב לארם, מכאן ואילך לכל הגוים.

סימן מו: הלכות מאכלות אסורות

סעיף א

דם הנמצא בביצים אסור, ולפעמים כל הביצה אסורה, ולכן כשעושים מאכל עם ביצים יש לבדוק אותן.

סעיף ב

דם דגים מותר, אך אם קבצו בכלי אסור מפני מראית העין, לפיכך אם ניכר שהוא מדגים כגון שיש בו קשקשים מותר.

סעיף ג

אם נשך כנר וכדומה ויצא דם משיניו על גבי הכנר, צריך לחתוך מקום הדם ולזרקו, אבל הדם שבין השיניים מוצאו בחול, כיון שלא פירש, ולא בשבת.

סעיף ד

לפעמים נמצא דם בתוך החלב, שהדם יוצא עם החלב מדדי הבהמה, וצריכים לעשות בזה שאלת חכם.

סעיף ה

בשר בחלב אסור באכילה ובבישול ובהנאה, ולכן אם נאסר איזה דבר מתערובות בשר בחלב, צריכים לעשות שאלה מה לעשות בו, כי לפעמים נאסר גם בהנאה ולפעמים אינו נאסר בהנאה.

סעיף ו

שני ישראלים המכירים זה את זה אפילו הם מקפידים זה על זה, אסור להם לאכול על שלחן אחד זה בשר וזה מאכל חלב, עד שיעשו איזה היכר, כגון שיאכל כל אחד על מפה שלו או שיניחו על השלחן בין המאכלים איזה דבר שאין דרכו להיות שם. ויהיו זהירים שלא לשתות מכלי אחד, מפני שהמאכל נדבק בכלי.

סעיף ז

וכל שכן שצריכים ליזהר שלא לאכול מכר אחד עם בשר ועם חלב. וכן נוהגים ליחד כלים למלח, אחד למאכלי בשר ואחד למאכלי חלב, כי לפעמים טובלים במלח ונשארים שיורי מאכל במלח.

סעיף ח

נוהגים לרשום את הסכין במיוחד למאכלי חלב, וכן כל כלי חלב שלא יבאו לידי חילוף.

סעיף ט

אכל בשר או אפילו רק תבשיל של בשר, לא יאכל מאכלי חלב עד שישהה שש שעות. והלועס לתינוק צריך גם כן להמתין. ואף על פי ששהה כשיעור, אם מצא בשר בין השינים צריך להסירו. אבל אינו צריך להמתין אחר כך רק יקנח את פיו וידיחו, דהיינו שיאכל מעט פת ויקנח בו פיו, וגם מדיחו במים או בשאר משקה.

סעיף י

אם לא היה בתבשיל לא בשר ולא שומן של בשר, אלא שנתבשל בקדירה של בשר, אפילו לא היתה מודחה יפה, מותר לאכול אחריו חלב.

סעיף יא

אכל גבינה מותר לאכול אחריו בשר מיד בסעודה אחרת, ובלבד שיבדוק ידיו אם אין שום דבר מהגבינה נדבק בהן, או ירחצן במים, וגם ינקר שיניו וידיח פיו. ואם היה הגבינה קשה, דהיינו שהועמדה בקיבה ישנה ששה חדשים, או שהוא מתולעת, אם רוצה לאכול אחר כך מאכלי בשר, צריך גם כן להמתין שש שעות.

סעיף יב

מי שאכל גבינה ורוצה לאכול בשר, צריך לבער מעל השלחן שיורי פת שאכל עם הגבינה, ואסור לאכול גבינה על מפה שאכלו בשר, וכן להיפוך. גם אסור לחתוך בסכין של בשר לאכלו עם גבינה וכן להיפוך, ואפילו אם הסכין נקי. ובשעת הדחק כגון שהוא בדרך, מותר לו לחתוך בסכין של בשר כשהוא נקי, ומקונח היטב היטב לאכול עם גבינה וכן בהיפוך.

סעיף יג

אם חתך בסכין של בשר בצלים, או שאר דבר חריף, ונתנם למאכל חלב או בהיפוך צריך לעשות שאלת חכם.

סעיף יד

העושה תבשיל מבשר, בחלב שקדים, צריך להניח בתוכו שקדים מפני מראית העין.

סעיף טו

נוהגים שלא להגעיל כלי חלב להשתמש בו בבשר או איפכא.

סעיף טז

יין ובשר וחתיכת דג שאין בו סימן שמפקדין או שולחן ביד עובד כוכבים, ומכל שכן ביד ישראל חשוד, צריך שני חותמות, אבל יין מבושל וכן החומץ של יין וחלב ופת וגבינה סגי בחותם אחד.

סעיף יז

אם שולח או מפקיד איזה דבר בשק, צריך שיהיו התפירות מבפנים ולקשרו ולחתמו.

סעיף יח

אם אירע ששלח על ידי עובד כוכבים בהמה או עוף שחוטים או שאר דבר בלא חותם יעשה שאלת חכם.

סעיף יט

גבינות ושאר דברים שהם ביד עובד כוכבים אף על פי שהם בחותם או בדפוס שהם כשרים, כל שלא ידענו מי חתמן אסורים.

סעיף כ

יש ליזהר שלא לבשל או לצלות, ישראל ועובד כוכבים שתי קדירות זו אצל זו, זה בשר כשר וזה בשר טריפה, אם הקדרות או המחבות מגולות. וכן יש ליזהר שלא להניח הקדרות אצל השפחות, כשאינן ישראל בבית ואינו יוצא ונכנס.

סעיף כא

מי שאין מכירין אותו שהוא מוחזק בכשרות, אסור לקנות ממנו יין או שאר דברים שיש לחוש בהם לאיסור. מיהו אם נתארח אצלו, אוכל עמו כל שלא נודע לו שהוא חשוד.

סעיף כב

יש ליזהר מלהניח בבית עובד כוכבים כלי שיש לחוש שמא נשתמש בו, ואפילו נתנו לאומן לתקנו, אם יש לחוש שמא נשתמש בו יעשה שאלת חכם.

סעיף כג

לפעמים לוקחין עוף כפות, ומשליכין אותו ארצה ואחר כך שוחטים אותו, והוא איסור גמור, כי בהמה או עוף שנפל אין לו היתר עד שרואין אחר כך שהלך ארבע אמות הילוך יפה, וגם בכבשים ובעגלים צריכים ליזהר בזה מאד.

סעיף כד

בימי הקיץ שכיח מאד בבר אוזות, שנמצאו בועות קטנות כמין יבלת בבני מעים והרבה נטרפות על ידי כך. על כן צריכים ליזהר מאוד לבדוק הבני מעיים, וכשנמצא בועות קטנות יעשה שאלת חכם.

סעיף כה

אין לשין עיסה בחלב, שמא יאכל הפת עם בשר, ואם לש כל הפת אסור אפילו לאכלו לבדו, גזירה שמא יאכלו עם בשר. ואם היה דבר מועט כדי אכילה פעם אחת או ששינה צורת הפת שיהא ניכר שלא לאכלו עם בשר מותר, וכן הדין אם לש עיסה עם שומן של בשר. ואין לאפות שום פת עם פלאדין (מאפה המכיל גבינה) או פשטידא (מאפה המכיל בשר) בתנור, דחיישין שמא יזוב מן החמאה או מן השומן תחת הפת, ואם זב תחתיו דינו כאלו נלוש עמו דאסור לאכלו אפילו לבדו.

סעיף כו

פת שאפאו עם הצלי בתנור אחד, אם היה התנור סתום והצלי מגולה, אסור הפת לאכלו בחלב. אבל אם הצלי היה מכוסה או שהיה התנור פתוח, והוא תנור גדול כתנורים שלנו מותר, ומכל מקום לכתחלה יש ליזהר שלא לצלות בשר בתנור שאופין בו פת, דחיישין שמא יזוב מן השומן תחת הפת, ואפילו הצלי הוא במחבת יש לחוש.

סעיף כז

תנור שזב בקרקע שלו שומן או חלב, צריך היסק כדין עד שילכו הגחלים על פני כולו ויתלבן.

סעיף כח

תרנגולים מסורסים נוהגים לאכלם, משום דסומכים דמסתמא העובד כוכבים המסרס הוא אומן ובקי בדבר, שלא יעשה בתפירה איזה ריעותא בבני מעים. אבל אם נמצא בהן איזה ריעותא, אפילו רק שאינן מונחין כראוי הרי הן אסורים.

סעיף כט

בקצת מקומות נוהגים העובדי כוכבים המפטמין אוזות למכרן לישראלים, שדוקרין אותן תחת כנפיהן במחט וכדומה, כדי שיתנפח הבשר ותתראינה שמנות, ויש בזה שאלת חכם אם הן כשרות או לא. וכן בהמה אשר לפעמים מחמת רוב אכילה מסתכנת, ורפואתה שדוקרין אותה במרצע נגד הכרס, יש בזה גם כן שאלת חכם אם היא כשרה.

סעיף ל

נוהגים לעשות פירות מרוקחין, שנותנים את הפירות תוך צלוחית, ומכסין וקושרין את פיו בשלפוחית בהמה, וכך מעמידים אותו לתוך תנור חם שירוקחו הפירות, צריכים ליזהר שתהא השלפוחית מבהמה כשרה, והוכשרה גם במליחה והדחה כראוי.

סעיף לא

בארות ונהרות שמוחזקין שיש במימיהם תולעים, אסור לשתותם עד שיסננו אותם, ואפילו בדיעבד אם בישל באותם מים יש לאסור, וכן אסור לשרות במים אלו בשר או להדיח בהם דבר מאכל, כי התולעים נדבקים במאכל.

סעיף לב

כשמסננין את המים צריכים ליזהר לסננו דרך מפה, שלא יהיה באפשרי לעבור אפילו תולע דק שבדקין.

סעיף לג

חומץ שהתליע אסור על ידי סינון, כי אפילו תולע דק שבדקין שנתהוה בחומץ, עובר דרך כל מפה. והסינון גרועי גרעיה ויותר טוב שלא לסננו, כי התולע המתהוה במשקים שבכלים, אינו נאסר כל זמן שלא פירש, ועל ידי הסינון איכא למיחש שמא יפרוש על המסננת ואחר כך יחזור. והמובחר להרתיח תחלה את החומץ ולסננו אחר כך, דמאחר שהתולע מת על ידי הרתיחה שוב לא יעבור בסינון.

סעיף לד

תולעים הגדלים בפירות בעודם במחובר אסורים, אף על פי שלא פירשו ממקום למקום. ולפעמים נמצא בפרי וכן בפולין וקטניות כמין נקודה שחורה, והוא מקום שהתחיל התולע להתרקם, וצריך ליטלו משום בעומק, דאסור כמו התולעת עצמה.

סעיף לה

כל פרי שדרכו להתליע בעודו מחובר, אם עברו עליו שנים עשר חדש משנתלש מותר, כי כל בריה שאין בה עצם אינה מתקימת שנים עשר חדש, וכבר נעשה כעפרא בעלמא. ומשום חשש שמא התליעו בתלוש, צריכים לבדקן ולהשליך התולעים, והיבחושין שנמצאו בחוץ, ואחר כך יתנם למים צוננים ויערבן יפה יפה, ויעלו התולעים והמנוקבים למעלה וישליכם ואחר כך יתנם במים רותחין, שאם נשאר בו תולעת ימות מיד ולא יפרוש. ואין לסמוך על זה רק בקטניות ועדשים וכדומה, ודווקא לאחר שנים עשר חדש.

סעיף לו

כל הפירות שצריכים בדיקה, צריך לפתוח כל אחת ואחת, ולהשליך את הגרעינין למען יוכל לבדקם יפה יפה, וצריכים ליזהר בזה מאוד כשמרקחין פירות בדבש וסוכר, וכן כשעושים לעקפאר (ריבה). ולא מהני מה שבדק מקצתן, ואפילו בדק את הרוב לא מהני, אלא צריך לבדוק כל פרי ורפי.

סעיף לז

לפעמים נמצא בקמח וכיוצא בו תולעים גדולים, וסגי כשמנפה אותו בנפה שאין התולעים עוברים, אבל אם נמצאו בו "מילבין" (תולעים קטנים) לא מהני הנפה. ומי שיש לו חטין מתולעין יעשה שאלת חכם איך יטחנם.

סעיף לח

כל דבר שהתלע, והוא דבר שאין הדרך לבדוקו מתולעים, אסור למכרו לעובד כוכבים כשיש לחוש שמא יחזור וימכרו לישראל. ומותר לעשות ממנו יין שרף, ולא חיישין שמא יבא בו לידי תקלה לאכלו כך, ובלבד שלא ישהנו זמן רב.

סעיף לט

הרבה מיני ירקות שמוחזקים בתולעים, ויש שמוחזקים "במילבין" (בתולעים קטנים) ומה שהנשים אומרות שמהבהבין את הירק באש אינו מועיל. ויש מיני פירות וכן מיני ירקות שמוחזקים כל כך בתולעים עד שכמעט אי אפשר לבדקם, וראוי לכל ירא שמים שלא לאכלן כלל, ויש מיני פירות שהגרעינין מוחזקים בתולעים ואסור לאכלם.

סעיף מ

באגוזים שכיחים מאוד "מילבין" (תולעים קטנים) והמבחן לזה, כשלוקחין את האוכל מתוך הקליפה, ומכין בקליפה על איזה מקום חם קצת, יוצאים מילבין שנשארו בתוך הקליפה, וצריכים ליזהר בזה מאוד.

סעיף מא

לפעמים נמצא בפירות מרוחקים בדבש וצוקר שיש למעלה סביב הכלי "מילבין" (תולעים קטנים), ינקו אותו היטב, ויקחו קצת מן המאכל, עד שיהא ברור שלא נשאר בתוך המאכל.

סעיף מב

חתך פרי או צנון בסכין וחתך גם התולעת שהיה בהם, יקנח את הסכין היטב וגם מן הצנון או מן הפרי יקלוף קצת במקום החתך.

סעיף מג

בתוך הדגים נמצאו לפעמים תולעים במוח או בכבד או במעים או בפה או באזנים, ובפרט בדג הנקרא "העכט" יש בו תולעים דקים וארוכים, ובמקום השכיח צריכים בדיקה, וכן "בהערינג" (דג מלוח) שכיח בתוך החלב תולעים דקים וצריכים בדיקה. ויש מקומות שיש על הדגים מבחוץ אצל הסנפירין, וגם על הסנפירין, ובתוך הפה, ואחורי האזנים שרצים קטנים מאד, והם עגולים כעדשה, וצריכים לבדוק שם ולגרדם היטב.

סעיף מד

תולעים הנמצאים בגבינה, אם אינן נמאסין עליו, מותרים כל זמן שלא פירשו לגמרי.

סעיף מה

הרבה אזהרות הזהירה התורה בשרצים, ועוברין עליהן בכמה לאוין ומטמאין את הנפש כדכתיב ונטמאתם בהם, ולכן צריך האדם ליזהר במאוד מאוד שלא יכשל בהם.

סעיף מו

השואל למורה הוראה איזה שאלה ואסרו, אסור לו לשאול עוד למורה הוראה אחר אלא אם כן הודיעו שכבר הורה הראשון לאסור.

סימן מז : הלכות סתם יינם והכשר הכלים ממנו

סעיף א

סתם יינם בזמן הזה, וכן מגע עובד כוכבים ביין שלנו יש אומרים דאינו אסור רק בשתיה ולא בהנאה. ולכן מותר לישראל לגבות בחובו סתם יינם, מפני דהוי כמציל מידיהם, והוא הדין בשאר הפסד, כגון עבר וקנה. אבל לכתחלה אסור לקנות כדי להשתכר בו, ויש מקילים גם בזה. וטוב להחמיר.

סעיף ב

מותר לעשות מרחץ מסתם יינם לחולה שאין בו סכנה.

סעיף ג

יין כשר שנתבשל דהיינו שהרתיח ונתמעט ממדתו על ידי הרתיחה אם נגע בו עובד כוכבים מותר אפילו בשתיה. אבל יין שנותנים לתוכו לענה שקוראים "ווערמוט" כל ששם יין עליו ולא נתבשל נאסר.

סעיף ד

תבשיל שיין מעורב בו, ואיננו ניכר, אפילו עדיין לא הרתיח אינו נאסר במגע עובד כוכבים.

סעיף ה

יין מזוג אם יש בו ששה חלקים מים בטל היין. ואינו נאסר במגע עובד כוכבים, אבל יין צמוקים דהיינו שנתן מים על הצמוקים הרי זה כיון גמור.

סעיף ו

התמד דהיינו מים שנותנים על החרצנים או על השמרים, כל שהוא משובח לשתייה אין להתירו אם נגע בו עובד כוכבים.

סעיף ז

ענבים דרוכות בגיגית, כיון שנמשך ממנו אפילו מעט, או ששאב ממנו יין בכלי נקרא הכל יין ונאסר במגע עובד כוכבים אפילו לא נגע אלא בחרצנים ובזגים. ולכן גיגיות ענבים דרוכות העומדות בבית עובד כוכבים, יש לאסור שמא המשיך מהם, ואסור לדרוך על ידי עובד כוכבים, אפילו בגיגית פקוקה.

סעיף ח

יש להזהר מלהוציא את החרצנים והזגים מן הגתות על ידי עובד כוכבים, אפילו לאחר שהוציא מהם יין ראשון ושני, כי שמא יש עליהם עוד טופח יין.

סעיף ט

עובד כוכבים ששפך מים לתוך היין, אם נתכוין למזגו אסור בשתייה, ואם לא נתכוין למוזגו ואפילו הוא ספק מותר.

סעיף י

חומץ יין שנעשה מיין כשר, אם הוא חזק כל כך שמבעבע כששופכין אותו על הארץ, שוב אינו נאסר במגע עובד כוכבים, אבל אם נעשה מסתם יינם לעולם הוא באיסורו.

סעיף יא

וכן יין שרף שנעשה מסתם יינם, וכן מהחרצנים והזגים והשמרים, הרי הוא כיון עצמו, אבל הנעשה מיין כשר, אז לאחר שנעשה יין שרף אין מגע עובד כוכבים אוסרתו.

סעיף יב

שמרי יין נתפשט המנהג להתיר כיון שאין בו הנאה לחיך.

סעיף יג

מגע עובד כוכבים על ידי דבר אחר, וכן הבא מכחו, יעשה שאלת חכם.

סעיף יד

השלוח יין על ידי עובד כוכבים צריך להשיגו היטב בכל מקום שיש ברזא או מגופה, לחתום שם בשני חותמות.

סעיף טו

ישראל שעושה יינו של עובד כוכבים בהכשר, כדי למכרו אחר כך לישראלים, יש בזה כמה חילוקי דינים, ולפעמים אפילו שני חותמות וגם מפתח לא מהני, וצריך לשאול למורה הוראה כדת מה לעשות, ושומר נפשו ירחק מיין כזה.

סעיף טז

כלים של סתם יינם, אם הם כלים שאין הדרך להחזיק בהם יין אלא זמן קצר וגם לא היה בהם היין מעת לעת, בין שהם של עור בין שהם של עץ ושל זכוכית ושל אבן ושל מתכות, אם אינם מזופתים, מדיחן היטב במים שלש פעמים ומותרים, ואם הם מזופתין יש להם דין אחר, וכן כלי חרס יש להם דין אחר.

סעיף יז

כלים העשויים להכניס בהם יין לקיום, דהיינו שמיחדין אותם להחזיק בהם יין לכל הפחות שלשה ימים, אף על פי שהכלי הוא של ישראל, והעובד כוכבים החזיק בו את היין רק זמן מועט מכל מקום צריך הכשר על ידי עירוי, דהיינו ממלאים את הכלי מים על כל גדותיו, ויעמוד כך לכל הפחות עשרים וארבע שעות, מעת לעת, ואחר כך שופך את המים ונותן בו מים שניים, ויעמוד כך לכל הפחות מעת לעת, וכן עושה פעם שלישית. ואין צריכים שיהיו השלשה מעת לעת דווקא רצופין. ואם עמדו בו המים כמה ימים ולא שפכם, לא עלה לו אלא למעת לעת אחד. יש אומרים שאם היין היה בו מעת לעת לא מתכשר בעירוי משום דכבוש כמבושל ובעי הגעלה. ובמקום שאין צורך גדול יש להחמיר כן.

סעיף יח

כלי זכוכית כיון שהם חלקים וקשים, אף על פי שמכניסין בהם יין לקיום סגי להו בהדחת שלש פעמים.

סעיף יט

כלי שהיה בו יין שלנו, ועירו את היין ובעוד שהיה הכלי טופח על מנת להטפוח נגע שם עובד כוכבים סגי ליה בהדחה שלש פעמים אף על פי שהוא כלי שמכניסין בו לקיום.

סעיף כ

הא דמהני הדחה או עירוי זהו כשלא נשתמש בו יין רק בצונן, אבל אם נשתמש בו בחמין צריך הגעלה כמו משאר איסורין.

סעיף כא

כלי הגת אף על פי שאין מכניסין בהם יין לקיום, כיון שמשתמשים בהם יין בשפע חמירי, וצריכים שאלת חכם איך להכשירן.

סעיף כב

כל הכלים שישנו שנים עשר חדש מותרים כי בודאי כלה כל לחלוחית יין שבהם, ואפילו נתן לתוכן מים תוך שנים עשר חדש אין בכך כלום.

סימן מח: הלכות ברכות על מאכלים מחמשת מיני דגן

סעיף א

לחם שהוא מחמשת מיני דגן אלא שהוא פת הבאה בכיסנין, אם אוכל ממנו פחות משיעור קביעות סעודה אינו צריך נטילת ידים, ואין מברכים עליו המוציא אלא בורא מיני מזונות ולאחריו על המחיה, אבל אם אוכל ממנו שיעור קביעות סעודה אזי דינו כלחם גמור, צריך נטילת ידים ומברכים עליו המוציא ולאחריו ברכת המזון.

סעיף ב

מהו פת הבאה בכיסנין, יש אומרים שהוא פת שנעשה כמין כיסים, ממולא בפירות או בבשר או בגבינה וכיוצא בו, וכן כשנעשה כמו פשטידה, ויש אומרים שהוא פת שנלוש בשמן או בשומן בו בדבש או בחלב או בבצים או בשאר מי פירות אפילו עירוב בו גם מים אלא שהוא המועט. ואנן נקטינן כדברי שניהם להקל, ומחזיקין אלו ואלו לפת הבאה בכיסנין.

סעיף ג

שיעור קביעות סעודה לאו בדידיה משערין, אלא ברוב בני אדם כמה שרגילין לאכול בסעודת צהרים או בסעודת ערב לשבוע, אם הוא אוכל כשיעור זה אף על פי שאינו שבע מכל מקום דינו כמו לחם. ואם אוכל פת זה עם לפתן משערין גם כן אחרים אם היו אוכלים אותו בלפתן היו שבעים. ואם אוכל בלא לפתן שיעור קטן והוא שבע, ואחרים אם היו אוכלים כך לא היו שבעים, אלא שאם היו אוכלים אותו עם לפתן היו שבעים הוי ליה גם כן דין לחם.

סעיף ד

אם מתחלה היה בדעתו לאכול רק מעט, ובירך בורא מיני מזונות ואחר כך נמלך לאכול שיעור קביעות סעודה, אם בזה שהוא רוצה לאכול עוד אין בו שיעור קביעות סעודה אלא בצירוף מה שאכל קודם, אוכל כך ומברך אחר כך ברכת המזון. אבל אם בזה שהוא רוצה לאכול עוד יש בו שיעור קביעות סעודה, צריך ליטול ידיו ולברך ברכת המוציא על מה שהוא רוצה לאכול. אבל ברכת על המחיה אין צריך לברך על מה שאכל, לפי שיצטרף עם מה שיאכל ויפטר בברכת המזון.

סעיף ה

עיסה שנלושה במים ובלילתה רכה, אם אפאו בתנור או אפילו באלפס בלא משקה, ואפילו משח את האלפס בשומן, שלא ישרף העיסה זה לא חשיב משקה, ודינו כמו לחם גמור, ואפילו אוכל ממנו רק כזית צריך נטילת ידים והמוציא וברכת המזון. ואם טגנו במשקה לאו לחם הוא אפילו אוכל ממנו כדי שביעה. וכן אותן ריקיקין שהן דקין מאד, שאופין בדפוס בין שני ברזלין, אין להם דין לחם ואפילו אוכל מהם כדי שביעה מברך רק בורא מיני מזונות ולאחריו על המחיה. ולפעמים עושים עיסה רכה מאוד דהיינו שנותנים קמח ומים בקדרה, ומערבין אותם בכף ושופכין אותה על עלי ירקות ונאפה בתנור על העלים, אז יש לו דין פת הבא בכיסנין.

סעיף ו

עיסה שנתבשלה ואחר כך נאפה, כגון "בייגיל" "פרעצין" לחם גמור הוא, ודווקא כשנאפה היטב.

סעיף ז

לחם גמור שבשלו או טגנו בחמאה וכדומה, אפילו העביר ממנו תואר לחם, כגון שטחו בביצים, אם יש בפרוסה כזית, כל דין לחם עליו, ואם אין בכל פרוסה כזית, אף על פי שעל ידי הבישול נפחו, ויש בכל פרוסה כזית, או שנדבק על ידי הבישול ונעשה גוש גדול, ואפילו יש עליהם תואר לחם, מכל מקום אין לו דין לחם ומברכים עליו רק בורא מיני מזונות ולאחריו על המחיה, ואפילו אכל כדי שביעה, ואם לא בשלו אלא שעירה עליהם רוטב רותח הוי ספק ברכה משום דמספקא לן אי עירוי חשוב בישול לעניין זה או לא. ואין לאכול זאת אלא בתוך הסעודה ואם לא בשלן אלא שראן במשקין או במרק וכדומה, אין בפרוסות כזית, בזה תלוי אם יש בהן תואר או לא. שאם יש להם תואר לחם הוי להו דין לחם גמור, ואם אין להם תואר לחם אין להם דין לחם, ואפילו אכל כדי שביעה מברך רק בורא מיני מזונות ולאחריו על המחיה. אם נשתנה מראה המשקין מחמת הפרוסות, בידוע שנאבד מהם תואר לחם, וכן אם נשרו ביין אדום, אין להם עוד תואר לחם.

סעיף ח

עיסה שנילושה אפילו במים לבד ובשלה מברך עליה בורא מיני מזונות ולאחריה על המחיה, אפילו אכל שיעור שביעה. וכן גריסין (גרויפען) שנעשין מחמשת מיני דגן ובשלם, מברכים עליהם גם כן בורא מיני מזונות ולאחריהם על המחיה, אפילו אכל שיעור שביעה, ואם אוכלם עם המרק, וכן מאכלי עיסה שאוכלים עם המרק או עם החלב שנתבשלו בה, אין צריך לברך על המרק והחלב, כי המה טפלים ובטלים לגביהם. אבל אם בישל רק מעט לביבות או גריסין, ועיקר כוונתו רק בשביל הרוטב או החלב, בעניין זה אינם בטלים ומברך עליהם שהכל, ואף על פי שאוכל גם הלביבות והגריסין, אין הרוטב והחלב בטלים, כיון שהם העיקר, ומכל מקום כדי לעשות על צד היותר טוב, ראוי לברך תחלה שהכל על הרוטב או על החלב לבד ולשתות קצת, ואחר כך יברך על הלביבות או הגריסין בורא מיני מזונות שגם המה אינם טפלים, אף על פי שאין הכוונה בשבילם לפי שמין דגן הוא חשוב, ואינו נעשה טפל להפסיד ברכתו, כל שבא ליתן טעם בקדורה.

סעיף ט

מאכלים שעושים ממצה כתושה או מלחם מפורר (קנעדיל, או קרעמזיל) שמערבים אותן בשומן וביצים וחלב, וגובלין ומבשלים או מטגנין אותן, מברכים עליהם בורא מיני מזונות ולאחריהם על המחיה.

סעיף י

דברים ממיני דגן שבשלם עם שאר מינים, כמו שהוא הדרך שמבשלים פירורי עיסה עם פולין או קטניות, (פערפיל או באנדליך או ערבסין), ואפילו מין אחד הוא הרוב, מכל מקום כיון שכל אחד מובדל בפני עצמו צריך לברך שתי ברכות, דהיינו שמברך תחלה על קצת פירורי עיסה בורא מיני מזונות ואוכלם, ואחר כך מברך על קצת פולין בורא פרי האדמה ואוכלים, ואחר כך אוכלם ביחד, והרוטב הוא טפל ואין צריך לברך עליו (ועוד שהרי נפטר בברכת בורא פרי האדמה), אבל אם נתמעכו ונתערבו יחד, כגון מאכל שעושים שמערבין קמח וביצים וגבינה ומטגנים ומבשלים אותן, אף על פי שהקמח הוא המועט, מכל מקום כיון שהוא מחמשה מיני דגן הוא חשוב ומברכים עליו בורא מיני מזונות ואחריו על המחיה. ואמנם דווקא כשנותנים את הקמח בשביל שיתן טעם, אבל אם לוקחין רק מעט קמח לדבק בעלמא, כמו שהוא הדרך שמתקנין מיני לפתן במעט קמח, וכן אופין מעשה אופה משקדים וסוכר וביצים. ונותנים בו רק מעט קמח לדבק בעלמא, אז בטל הקמח ואין מברכים רק על העיקר. וכן רוטב שמבשלים ומתקנין אותו עם קצת קמח קלוי ומטוגן בחמאה, אין מברכים על הרוטב כי אם שהכל. אבל אם הוא בורר את הפירורים המטוגנין

ואוכלם בפני עצמם, צריך לברך עליהם בורא מיני מזונות, ואם אוכל מהם כזית צריך לברך אחריהם על המחיה.

סימן מט: דין ברכת היין וברכת הטוב והמטיב

סעיף א

על היין מברכים בורא פרי הגפן ולאחריו על הגפן וכו', ואין חילוק ביין אפילו הוא עדיין תוסס ואפילו זב מעצמו ואפילו יין מבושל או קונדיטין, דהיינו שנתנו לתוכו דבש ובשמים או לענה שהוא מר, אפילו היין מריח כחומץ, כיון שיש לו טעם יין הוי יין לענין ברכה. אבל אם נתחמץ בענין שיש בני אדם שנמנעין לשתותו מפני חמיצתו, יש ספק בברכתו (ואף שיכול לברך בתחילתו שהכל, עדיין יש ספק בברכה אחרונה) ולכן אין לשתותו אלא אם כן יברך תחלה על יין טוב.

סעיף ב

החרצנים שהוציאו מהם יין רק על ידי דריכה, ולא נעצרו בבית הבד, אם נתנו עליהם מים אפילו לא מצאו יותר ממה שנתנו, או אפילו מצאו פחות מכל מקום אם טעמו יין מברכים עליו בורא פרי הגפן. אבל אם נעצרו החרצנים בבית הבד, ואחר כך נתנו עליהם מים או שנתנו מים על שמרי יין אינו אלא כמים.

סעיף ג

יין שנתערב במים, אם אין ביין אלא אחד מששה חלקים שבמים, ודאי בטל היין ואינו רק כמים, ואם יש בו יין יותר, אם דרך אנשי המקום למזוג אותו כל כך ולשתותו במקום יין מברך עליו בורא פרי הגפן ולאחריו על הגפן, ואם לא, בטלה דעתו.

סעיף ד

כשם שהפת אם קבע עליה פוטרת כל מיני מאכל, כך היין אם קובע עצמו לשתות יין פוטר שאר משקין מברכה ראשונה ומברכה אחרונה. ודווקא אם המשקין היו עומדים לפניו בשעה שבירך על היין או שהיה על כל פנים בדעתו לשתות אותן משקים, אבל אם לא היו לפניו ולא היתה דעתו עליהם הוי ספק אם צריך לברך עליהם או לא. על כן ימנע את עצמו מהם עד לאחר שיברך ברכה אחרונה על היין, או שיברך על איזה דבר מאכל שהכל ויכוון לפטור גם את המשקין.

סעיף ה

אם לא קבע את עצמו לשתות יין אלא שתה דרך ארעי, וגם לא היתה דעתו לשתות משקים אחרים, אלא דאכתי איכא ספק בברכה אחרונה, אם נפטרה בברכת על הגפן שיברך על היין או לא, על כן יש לאכול איזה פרי שיברך אחריו בורא נפשות רבות לפטור גם את המשקין.

סעיף ו

המקדש על היין ודעתו לשתות יין שרף או קפה, יש ספק אם נפטרו בברכה שעל היין או לא, על כן יש לו לכוון שלא לפטרם, ואף על פי כן יברך על מעט סוכר שהכל לפטור גם את המשקין.

סעיף ז

כשמברך על היין בתוך הסעודה, ויש שם גם אנשים אחרים יאמר: סברי רבותי, רצונו לומר תנו דעתכם לשמוע, כדי שיפסקו מאכילתם לשמוע הברכה.

סעיף ח

שתו מיין אחד, בין בתוך הסעודה בין שלא בתוך הסעודה, והביאו להם יין אחר אינו מברך עליו בורא פרי הגפן, כיון שלא נמלך ולא אסח דעתיה מיין, אבל מברך עליו הטוב והמטיב וכן אם הביאו להם עוד יין שלישי מברכים גם כן עליו הטוב והמטיב, וכן על הרבה (ומעובדא דרבי על כל חבית וחבית שהיה פותח, היה מברך הטוב והמטיב).

סעיף ט

ואם היה נמלך ממש באופן שצריך לברך שנית בורא פרי הגפן, מברך תחלה הטוב והמטיב ואחר כך בורא פרי הגפן.

סעיף י

הא דמברכין הטוב והמטיב דווקא בסתם, שאינו ידוע שהשני גרוע מן הראשון, אף על פי שאינו ידוע אם משובח מן הראשון, אבל אם ידוע שהוא גרוע מן הראשון אין מברכים עליו. אך כשהוא בריא לגוף יותר מן הראשון, אף על פי שהוא גרוע בטעם, מברכים עליו הטוב והמטיב.

סעיף יא

אפילו היה להם מתחלה שני יינות, אלא שלא היו לפניו יחד כשבירך בורא פרי הגפן מברך על השני המשובח הטוב והמטיב אבל אם היו שניהם לפניו על השלחן, אינו מברך הטוב והמטיב אלא בורא פרי הגפן מברך על המשובח לפטור גם את הגרוע.

סעיף יב

אין מברכים הטוב והמטיב אלא אם יש עוד מן היין הראשון ורוצים לשתות את השני משום שנוי יין, אבל אם מחמת שהיין הראשון כלה מביאין את השני, אין מברכים עליו.

סעיף יג

אין מברכים הטוב והמטיב אלא כשיש אחר עמו שהוא שותה גם כן משני היינות, דהכי משמע הטוב לו והמטיב לחברו, והוא הדין אם אשתו ובניו עמו, אבל אם הוא יחידי אינו מברך עליו.

סעיף יד

האורח שמיסב אצל בעל הבית, אם הבעל הבית נותן את הקנקן על השלחן שישתה מי שירצה כמו שעושים בסעודות גדולות, אם כן היין הוא כמו בשותפות ומברכים הטוב והמטיב, אבל אם הבעל הבית נותן לכל אחד כוסו, אין מברכים הטוב והמטיב כיון שאין להם שותפות ביין, ואפילו הבעל הבית אינו מברך.

סעיף טו

אחד יכול לברך להוציא את כולם, ויאמר תחלה: סברי וכו' שיתנו לב לשמוע ויענו אמן שיצאו בברכתו, ודווקא כשיש לכל אחד כוסו לפניו שיטעום מיד, שלא יהא הפסק בין הברכה לשתיה.

סעיף טז

אם מברך ברכת המזון על כוס יין אחר, אינו צריך לברך עליו הטוב והמטיב, שהוא יוצא במה שאמר בברכת המזון הטוב והמטיב.

סימן נ: כללים בברכה ראשונה מברכות הנהנין

סעיף א

כתיב לה' הארץ ומלואה שהכל הוא כמו הקדש, וכמו שאסור ליהנות מן ההקדש עד לאחר הפדיון, והנהנה מן ההקדש בלא פדיון מעל, כמו כן אסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה, והברכה היא הפדיון, והנהנה בלא ברכה כאלו מעל בקדשי ה' יתברך שמו. ואין שיעור לברכה ראשונה שאפילו אוכל או שותה כל שהוא, חייב לברך ברכה ראשונה.

סעיף ב

אף על שבדיעבד אם טעה ובירך שהכל על כל דבר, אפילו על פת או יין יצא, לכתחלה אסור לעשות כן, אלא צריך ללמדו להבין איזה ברכה יברך על כל מין ומין. ואך בדבר שאי אפשר לו להתברר מאיזה מין הוא, שנסתפקו הפוסקים ואי אפשר להכריע אז יוצאים בברכת שהכל, ואם הוא דבר שיכול לפטרו בתוך הסעודה עדיף טפי.

סעיף ג

הדבר שמברכים עליו, לאכלו או לשתותו או להריח בו, או לעשות בו מצווה, צריך שיקח אותו קודם הברכה ביד ימינו, ויכוון איזו ברכה הוא צריך לברך עליו, כדי שכשיזכור את השם שהוא עיקר הברכה ידע מה שייסיים ויברך. ואם לא אחזו כלל, אלא שהיה לפניו כשבירך עליו יצא, אבל אם לא הי לפניו כלל כשבירך, אלא שהביאו לו אחר כך, אף על פי שבשעת הברכה היתה דעתו עליו, לא יצא, וצריך לברך שנית.

סעיף ד

נטל בידו פרי לאכלו ובירך עליו, ונפל מידו ונאבד או נמאס עד שאינו ראוי לאכילה, וכן אם בירך על כוס משקה ונשפכה הכוס, אם יש לפניו עוד ממין זה וגם דעתו היתה לאכול או לשתות יותר ממה שלקח בידו, ואם כן היתה הברכה גם על הנשאר, ואינו צריך לברך שנית, אבל בסתם לא חלה הברכה רק על מה שהיה בידו, וצריך לברך שנית. וכן אפילו

אם היתה דעתו לאכול או לשתות יותר, אלא שלא היה לפניו בשעת הברכה, והובא לו עתה צריך לברך שנית, אפילו בעניין שאם היה אוכל או שותה את הראשון לא היה צריך לברך על זה שהובא לו, הכא שאני.

סעיף ה

צריך שלא יפסיק יותר מכדי דיבור בין הברכה לאכילה, ואפילו בשעת לעיסה אסור להפסיק עד שיבלע (דהא על הלעיסה אינו צריך ברכה). ואם הפסיק בדיבור בין הברכה לאכילה שלא מעניין האכילה, צריך לחזור ולברך, אבל אם שהה בשתיקה אינו צריך לחזור ולברך, ושהיה שהוא לצורך האכילה לא חשיב הפסק כלל. ולכן כשרוצה לאכול פרי גדול ולחתוך ממנו חתיכות, יברך כשהפרי שלם, משום דמצווה לברך על השלם, והשהיה לא הוי הפסק משום שהוא לצורך האכילה, אך כשרוצה לאכול איזה פרי ואין לו יותר, ויש לחוש שמא פרי זו מתולעת שאינה ראויה לאכילה, יפתחנה ויבדקנה קודם הברכה.

סעיף ו

השותה מים ושופך מעט קודם שתייתו, משום חשש מים הרעים, ישפוך קודם שיתחיל לברך ולא אחר הברכה משום בזיון הברכה.

סעיף ז

הטועם את התבשיל אם צריך מלח וכיוצא בו ופולט, אינו צריך לברך אבל אם בולע יש ספק אם צריך לברך כיון שהוא בולע, או אין צריך לברך כיון שאין כוונתו לאכילה, ולכן יזהר שיכוון ליהנות ממנו בתורת אכילה ויברך עליו ויבלע.

סעיף ח

האוכל או שותה לרפואה, אם הוא דבר מוטעם ונהנה ממנו, מברך עליו לפניו ולאחריו ברכה הראויה לו, ואפילו הוא דבר איסור, כיון שהתורה התירה לו עתה, צריך הוא לברך עליו, ואם הוא דבר מר שאינו נהנה ממנו אינו מברך עליו. השותה ביצה חיה לצחצח קולו, אף שאינו נהנה מטעמו, נהנה הוא ממוזון דמיון זיין ומברך עליו.

סעיף ט

נכנס לו דבר בגרונו ושותה משקין או אוכל חתיכת פת לבלעו, או שאר דבר שנהנה ממנו, צריך לברך עליו לפניו ולאחריו, אבל אם שותה מים שלא לצמא אלא כדי להבליע מה שנכנס לו בגרונו או לצורך אחר, לא יברך לפי שאין הנאה לאדם בשתיית המים אלא כשהוא שותה לצמאו.

סעיף י

שכח והכניס אוכלים לתוך פיו בלא ברכה, אם הוא דבר שאף אם יפליטו לא יהא נמאס, יפליטו לתוך ידו ויברך עליו, ולא יברך עליו בעודו בפיו משום דכתיב ימלא פי תהלתך, ואם הוא דבר שאם יפליטו יהא נמאס, כיון דאסור לאבד אוכלים, מסלקו בפיו לצד אחד ומברך עליו. ואם אירע לו כן במשקין שאי אפשר לו לסלקן לצד אחר, אזי אם יש לו עוד משקין יפלוט אלו לאיבוד, ואם אין לו יותר והוא דחוק על זה המעט שבתוך פיו, בולען ויברך אחר כך ברכה ראשונה (דכיון דנזכר בעודו בפיו, דומה קצת לעובר לעשייתו), אבל ברכה אחרונה לא יברך, אך אם הוא יין ושתה רביעית יברך גם ברכה אחרונה.

סעיף יא

היו לפניו שני מינים שברכותיהם שוות, כגון אגוז ותפוח שיכול לברך על אחד ולפטור גם השני חייב לעשות כן, ואסור לו לברך על אחד בכוונה שלא לפטור את השני, כדי לברך גם עליו בפני עצמו, משום דאסור לגרום ברכה שאינה צריכה, ויברך על היותר חשוב ונפטר השני אף על פי שלא היתה כוונתו לפטרו. אבל אם בירך על זה שאינו חשוב אינו נפטר החשוב אלא אם כן היה דעתו לפטרו. אבל אם בירך בסתם צריך לחזור ולברך על החשוב, דאינו בדין שיפטור שאינו חשוב לחשוב דרך גררא.

סעיף יב

אבל אם הם שני מינים, כגון פרי העץ ופרי האדמה או הדבר שברכתו שהכל, אף על גב דבדיעבד אם בירך על כולם שהכל, או שבירך על פרי העץ בורא פרי האדמה יצא, מכל מקום לכתחלה אסור לעשות כן, אלא יברך על כל אחד ואחד ברכה המיוחדת לו, וברכת בורא פרי העץ קודמת, ואפילו יש לפניו יין וענבים, ורוצה לשתות יין קודם ומברך בורא פרי הגפן, אף על פי שאם הוא מתכוין לפטור בברכה זו גם הענבים, יכול לפטור, מכל מקום לכתחלה לא יעשה כן, אלא יכוון שלא לפטור את הענבים, כדי לברך גם עליהם ברכה המתוקנת שהוא בורא פרי העץ.

סעיף יג

בכל הדברים חוץ מן הפת אם שינה מקומו, אף על פי שלא הסיח דעתו נחשב כמו היסח הדעת, ולכן מי שאוכל או שותה בחדר אחד ואחר כך הולך לחדר אחר לגמור שם אכילתו ושתיתו, אפילו ממין הראשון, ואפילו אוחז בידו את המאכל או המשקה ונושאו אל החדר האחר, מכל מקום צריך לברך עליו שם מחדש ברכה ראשונה, אבל ברכה אחרונה על מה שאכל תחלה אינו צריך, כי הברכה שיברך בסוף תעלה לשניהם.

סעיף יד

וכן אם הלך לחוץ ואחר כך חוזר למקומו לגמור אכילתו, צריך לברך מחדש ברכה ראשונה, במה דברים אמורים כשהוא אוכל לבדו, או כשהוא אוכל עם אחרים וכולם שינו את מקומם, אבל אם אחד נשאר על מקומו, אזי גם אלו שהלכו כיון שדעתם לחזור לכאן אל זה שנשאר כאן ולגמור כאן אכילתו, לכן כשחוזרין ואוכלים או שותין אינם צריכים לברך מחדש דכיון שנשאר כאן אחד לא נתבטל הקביעות, וכולם חוזרין לקביעותן ונחשב הכל כסעודה אחת.

סעיף טו

בחדר אחד מפינה לפינה אף על פי שהחדר גדול מאוד לא הוי שינוי מקום.

סעיף טז

אם אוכל פירות בגן שהוא מוקף מחיצות, ובירך על פירות מאילן אחד על דעת לאכול גם מאילנות אחרים, יכול לאכול גם מאילנות אחרים אף על פי שאינו רואה מקומו, כל שלא הסיח דעתו, ואין צריך לברך שנית. אבל אם אין הגן מוקף מחיצות ומכל שכן מגן זה לגן אחר לא מהני דעתו.

סימן נא : כללים בברכה אחרונה

סעיף א

על פירות האילן חוץ משבעת המינים ועל כל פירות האדמה וירקות, וכל דבר שאין גדולו מן הארץ, מברך לאחריהם בורא נפשות וכו' ואפילו אכל ושתה נפטר בברכה אחת.

סעיף ב

ברכה אחרונה וכן ברכת המזון אין מברכים אלא אם כן אכל כשיעור דהיינו כזית, אבל על פחות מכשיעור אין צריך ברכה אחרונה. ועל משקין יש אומרים דאינו חייב בברכה אחרונה אלא אם כן שתה רביעית, ויש אומרים דגם על משקין אם שתה כזית חייב בברכה אחרונה. ולכן לצאת מידי ספיקא יש לזהר שלא לשתות אלא פחות מכזית או רביעית, ואין חילוק בין יין שרף לשאר משקים.

סעיף ג

דבר שהוא כברייתו דהיינו אגוז אחד או שאר פרי, ואפילו קטנית אחת, יש אומרים אף על פי שאין בו כזית מכל מקום כיון שהוא פרי שלם, מברכים אחריו ברכה אחרונה, ויש חולקין, לכן לצאת מידי ספק אין לאכול פחות מכזית. ואם נתחלק הדבר קודם האכילה בטל ממנו חשיבותיה, ולכולי עלמא אין מברכים עליו ברכה אחרונה בפחות מכזית.

סעיף ד

כל האוכלים מצטרפים לכזית, ואם אכל כחצי זית מדבר שמברכים אחריו בורא נפשות רבות וכחצי זית מדבר שמברכים עליו ברכה מעין שלש, או אפילו כחצי זית פת מברך לאחריהן בורא נפשות רבות. ונראה לי דהוא הדין אם אכל כחצי זית מפירות שמברכים לאחריהן על העץ, וכחצי זית ממין שמברכים לאחריו על המחיה, או כחצי זית פת (דהשתא אין כאן שום מין שברכה אחרונה שלו בורא נפשות רבות מכל מקום) מברך לאחריהן בורא נפשות רבות, ואם אכל כחצי זית ממין שמברכים לאחריו על המחיה, וכחצי זית פת, מברך לאחריהן על המחיה. ושתיה עם אכילה אין מצטרפים.

סעיף ה

אכל כחצי זית ושהה, וחזר ואכל כחצי זית, אם מתחלת האכילה הראשונה עד סוף האכילה לא היה זמן יותר כי אם כדי אכילת פרס, מצטרפים שתי האכילות ומברך ברכה אחרונה, אבל אם שהה יותר אין מצטרפים. ובשתיה אפילו שהה פחות מזה אין מצטרפים.

סעיף ו

שתה משקה חמה במעט מעט (כמו תה או קפה) כיון שאינו שותה בפעם אחת כשיעור אף על פי שדרך שתייתה בכך, מכל מקום אין מצטרפים ואינו מברך ברכה אחרונה.

סעיף ז

בשבעה מינים נשתבחה ארץ ישראל, דכתיב ארץ חטה, ושעורה, וגפן, ותאנה, ורמון, ארץ זית שמן, ודבש, ובתר הכי כתיב ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם, ואכלת ושבעת וברכת וגו'. וכיון שבלחם מבואר בתורה ואכלת ושבעת וברכת, לכן על הלחם מחמשת מיני דגן שהן חטה ושעורה המפורשין, ומכוסמין ושבולת שועל ושיפון שהם גם כן נכללין בחטה ושעורה, מברכים אחריו ברכת המזון שהן שלש ברכות שלמות, וגם ברכת הטוב והמטיב (שנתקן אחר כך ביבנה). אבל כל שאינו לחם גמור אלא מיני מזונות מאלו חמשת מיני דגן, וכן על הגפן דהיינו יין וגם ענבים, בין לחים בין יבשים בין גדולים בין קטנים, ותאנים ורמונים וזיתים ותמרים שהם דבש האמור בתורה, לפי שמהם זב הדבש, על כל אלו מברכים ברכה אחרונה ברכה אחת מעין שלש, שהיא כוללת בקצור השלש ברכות וגם הטוב והמטיב שבברכת המזון.

סעיף ח

בברכה מעין שלש שלאחר מיני מזונות, פותח על המחיה ועל הכלכלה, וחותר ונודה לך על הארץ ועל המחיה, ברוך אתה ה' על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה. ועל היין פותח על הגפן ועל פרי הגפן, וחותר על הארץ ועל פרי הגפן, ברוך אתה ה' על הארץ ועל פרי הגפן. ועל הפירות פותח על העץ ועל פרי העץ, וחותר על הארץ ועל הפירות, ברוך אתה ה' על הארץ ועל הפירות (ובארץ ישראל או אפילו בחוץ לארץ אם אכל מפירות ארץ ישראל אומר על הארץ ועל פירותיה). אכל מיני מזונות וגם שתה יין, כולל שניהם בברכה אחת, וכן פירות ויין, ואפילו ענבים ויין, פירות ומיני מזונות, או אפילו מיני מזונות ויין ופירות, כולל שלשתן ויקדים על המחיה ואחר כך על הגפן ואחר כך על העץ. וכשכולל על המחיה עם שאר מין, לא יאמר בחתימה ועל הכלכלה, אלא יאמר ברוך אתה ה' על הארץ ועל המחיה ועל פרי הגפן, או על המחיה ועל הפירות, או על המחיה ועל פרי הגפן ועל הפירות. וכבר נדפס הנוסח בסידורים וצריך כל איש ישראל להיות בקי בברכה זו בעל פה.

סעיף ט

בשבת ויום טוב וראש חדש מזכירין בה מענינא דיומא, ואם שכח ולא הזכיר אין מחזירים אותו.

סעיף י

יש להחמיר בברכה זו כמו בברכת המזון בדברים שנזכרו בסימן מ"ד סעיף ו'.

סעיף יא

בברכת בורא נפשות יש אומרים שבראת, ויש אומרים שברא וכן עיקר, ופירוש של הברכה הוא: בורא נפשות רבות וחסרונן, שברא הנפשות וגם מחסורן, דהיינו כל צרכי סיפוקן, שהם דברים הכרחיים לצורך קיום חיותן, כמו הלחם והמים, וגם על כל שאר הדברים שברא שאינם הכרחיים כל כך, אלא להתענג בהם כמו פירות וכדומה אנו מברכים אותך, חי העולמים. צריכים לומר החי"ת בפתח (הגאון רבי אליהו מוויילנא זכר צדיק לברכה הסכים עם הפוסקים שכתבו לחתום הברכה בשם, ולומר ברוך אתה ה' חי העולמים).

סעיף יב

אכל פירות שברכה אחרונה שלהם ברכה מעין שלש, וגם פירות העץ שברכה אחרונה שלהם הוא בורא נפשות, מברך ברכה מעין שלש, וכיון שהוא מזכיר בהם פרי עץ נפטרים

בזה כל פרי עץ שאכל. אבל אם נתחייב ברכת בורא נפשות על מין אחר, אינו נפטר
בברכה מעין שלש, ויברך תחלה ברכת מעין שלש ואחר כך בורא נפשות.

סעיף יג

לכתחלה אסור לאדם לצאת ממקומו, או לעסוק באיזה דבר עד שיברך ברכה אחרונה,
שלא ישכח מלברך. ובדיעבד כשיצא ממקומו, אם הוא צריך לברך בורא נפשות רבות יכול
לברך במקום שהוא שם, אבל אם צריך לברך ברכה מעין שלש, צריך שיחזור למקומו כמו
בברכת המזון לעיל סימן מ"ד סעיף ט'.

סעיף יד

אכל ושתה ולא בירך מיד ברכה אחרונה, יכול לברך עד שעת עיכול, דהיינו כל זמן שאינו
תאב לאכול פירות, ולאחר שתיה כל זמן שאינו צמא, ולאחר זמנים אלו אינו יכול לברך
עוד. ומי שאינו בקי לשער, ראוי לו כשנזכר שלא בירך ברכה אחרונה, יברך על מין ממין
שאכל, ויברך ברכה אחרונה לפטור גם את הראשון.

סעיף טו

אכל או שתה והקיא, לא יברך ברכה אחרונה דלא גרע מנתעכל.

סימן נב: דיני ברכת בורא פרי העץ ובורא פרי האדמה

סעיף א

על פירות הגדלים באילן מברכים בורא פרי העץ, ועל פירות הגדלים באדמה והם כל מיני
ליפתן וירקות וקטניות "וטאטארקע" (תירס) ועשבין מברכים בורא פרי האדמה. ולא נקרא
אילן זה שהענפים שלו נשארים גם בחורף, ומוציא אחר כך עלים מן הענפים, ואפילו הם
דקים כגבעולי פשתן, אבל אם הענפים כלים לגמרי בחורף, ואינו נשאר רק השורש לא
נקרא אילן, ומברכים על הפירות בורא פרי האדמה.

סעיף ב

על דבר שאין גדולו מן הארץ, כמו בשר, דגים, חלב, גבינה, וכן על כל מיני משקים חוץ מן
היין ושמן זית מברכים שהכל, ותיבת נהיה יש לומר היו"ד בקמץ.

סעיף ג

כמהין ופטירות (שוואמען), אף על פי שהן גדלין מלחלוחית הארץ, יניקתן אינה מן הארץ
אלא מן האויר, ולכן אינן נקראין פרי האדמה ומברכים עליהן שהכל.

סעיף ד

אין מברכים בורא פרי העץ, או בורא פרי האדמה אלא על דבר שהוא טוב לאכול חי, וגם
הדרך הוא לאכול חי. אבל אם אין הדרך לאכלו חי אלא במבושל, אף על פי שהוא טוב
למאכל גם כשהוא חי, מכל מקום אינו חשוב כל כך ואין מברכים עליו ברכתו אלא כשאוכלו

מבושל, אבל אם אכלו חי אינו מברך עליו אלא שהכל. וכבוש הרי הוא כמבושל, ולכן על כרוב (קרויט) כבוש מברכים בורא פרי האדמה, וכן מליח הוא כמבושל לעניין זה.

סעיף ה

על הצנון מברכים בורא פרי האדמה, וכן על שומים ובצלים כשהן רכין, ודרכו לאכלם חיין, אף על פי שעל פי הרוב אין אוכלים אותם רק עם פת, מכל מקום גם אם אכלם בלא פת מברכים עליהם בורא פרי האדמה, אבל אם הזקינו שהם חריפים מאד ואין דרכן לאכלם חיין, מי שאכלם חיין מברך עליהם שהכל.

סעיף ו

דברים שהם טובים יותר כשהם חיין מכשהם מבושלים שהבישול מגרע אותן, אין מברכים עליהם כשהם מבושלים אלא שהכל. ואף על פי שבישולם עם בשר ועל ידי הבשר נשתבחו, מכל מקום הבשר הוא העיקר ואין מברכים עליהם אלא שהכל. אבל אם בישלן באופן שהן העיקר ומכל מקום נשתבחו, כגון שטיגנן בשומן או בדבש וכיוצא בו, מברכים עליהם הברכה הראויה להם, דמה לי אם נתבשלו במים או בשומן ודבש.

סעיף ז

מיני פירות הגרועים, הגדלים על אטדים וקוצים או בשאר אילנות שיצאו מאליהם ולא נטעי להו אינשי, כמו תפוחי יער וכדומה, שכשהם חיין אינם ראויין לאכילה, אף על פי שבישולם או טיגנן בדבש וסוכר והם ראויין לאכילה, אין מברכים עליהם אלא שהכל, אבל לזיין (מיני אגוז) אף על פי שגדלים ביער חשובים הם, ומברכים עליהם בורא פרי העץ.

סעיף ח

עשבים הגדלים מאליהם בלי זריעה, אף על פי שהם ראויין לאכול חיין, ואפילו בישולם והוא מאכל חשוב, מכל מקום כיון שאין זורעין אותם אינם חשובים פרי ומברכים עליו שהכל. אבל חסה וכדומה שנזרע מברכים עליו בורא פרי האדמה, וגם בעשבים הגדלים מאליהם, אם יש בהם פירות חשובים כגון "יאגדעס" (תות יער) "ומאלינעס" (פטל) מברכים עליהם בורא פרי האדמה.

סעיף ט

דבר שאינו עיקר הפרי אינו חשוב כמו הפרי עצמו, אלא יורד מדרגה אחת, שאם הוא עץ מברכים על הטפל בורא פרי האדמה, ואם הוא פרי האדמה מברכים על הטפל שהכל. ולכן אילן צלף (קאפערנבוים) שהעלין שלו ראויין לאכילה, ויש בעלין כמו תמרים בולטים, כמו בעלין של ערבה, ואביונות הן עיקר הפרי וקפריסין הן הקליפה שסביב הפרי, כמו קליפות האגוזין וראוי גם כן לאכילה, על האביונות שהן עיקר הפרי מברך בורא פרי העץ, ועל העלין ועל התמרות ועל הקפריסין בורא פרי האדמה. וכן על עלי ורדים (שושנים) שנרקחו בדבש וסוכר מברכים בורא פרי האדמה, אף על פי שגדלים באילן מפני שאינן עיקר הפרי. וכן קליפות תפוחי זהב שנרקחו בדבש וצוקער מברכים עליהם בורא פרי האדמה, ועל קליפות קישואין שמטגנין בדבש וסוכר מברכים עליהם שהכל. ועל השרביטין מהקטניות שזורעין בשדות אף על פי שהן מתוקים אם אכלן בלא הקטניות מברכים עליהם שהכל. ואלו שזרעים בגנות על דעת לאוכלם חיין בשרביטיהם אפילו כשאוכל השרביטין לחוד, יש לברך בורא פרי האדמה.

סעיף י

גרעינים של פירות אם הם מתוקים, מברך עליהן בורא פרי האדמה, אבל גרעיניים המרים אינם נחשבים כלל, ואם אוכלן כך אינו מברך עליהם כלל, ואם מתקן על ידי האור וכדומה מברך עליהם שהכל.

סעיף יא

שקדים המרים, כשהם קטנים שאז עיקר אכילתן היא הקליפה שאינה מרה, ועל דעת כן נוטעין אותן, מברך עליהן בורא פרי העץ, וכשהם גדולים שאז עיקר האכילה הוא מה שבפנים והוא מר, אם אוכלן כך אינו מברך כלל, אבל אם מתקן על ידי האור או דבר אחר, כיון דפרי ניהו וגם על דעת כן נוטעין אותן מברך עליהן בורא פרי העץ. שקדים המחופין בסוכר אף על פי שהסוכר הוא הרוב, מכל מקום מברכים עליהם בורא פרי העץ "וקאלמוס" מחופה בצוקער מברכים רק שהכל, כי הקאלמוס אינו פרי.

סעיף יב

פירות שלא נגמר בישולן על האילן, אפילו בישראל או טיגנם בדבש וכדומה, כמו שהוא הדרך לטגן פירות שלא נגמרו בדבש או סוכר, מברך עליהם שהכל. אך על אתרוג מטוגן בדבש או בסוכר יש לברך בורא פרי העץ.

סעיף יג

ונבלות, והן פירות שנשרפו מן החום ונבלו ונפלו מן האילן קודם שנתבשלו, כיון שהוא דבר שנתקלקל אין מברכים עליו רק שהכל. וכן פת שעייפשה ותבשיל שנתקלקל קצת מברכים עליהן שהכל. אבל אם נתקלקלו לגמרי עד שאינן ראויין לאכילה אין מברכים עליהן כלל. וכן חומץ גמור (שמבעבע כששופכין אותו על הארץ) אין מברכים עליו כלל, ואם ערבו במים עד שראוי לשתייה מברכים עליו שהכל.

סעיף יד

יש מיני פירות שדרכן בכך שאינן מתבשלות לעולם על האילן, אלא לאחר שנוטלין מן האילן מניחים אותן בתוך קש ותבן וכדומה ועל ידי כך מתבשלים כגון האגסים (בירנען) הקטנים (אשריצין) כיון שדרכן בכך מברכים עליהן בורא פרי העץ.

סעיף טו

יש מיני פירות שאין בהם אלא שרף בעלמא כנוס בתוך החרצנים ונקראים "קאלינעס" ואינן ראויין לאכילה, אלא מוצצין אותן וזורקין הקליפות, מברכים על מציצה זו שהכל (דכיון שעיקרו אינו אלא למשקה היוצא ממנו, אין עליו שם פרי כלל), ואפילו הוא בולע גם הקליפה והגרעין אינו מברך רק שהכל.

סעיף טז

אין מברכים בורא פרי העץ ובורא פרי האדמה אלא כשניכר במקצת שהוא פרי, אבל אם נתרסק עד שאינו ניכר כלל מה הוא, כגון "לעקפאר" (ריבה, פאוועדלע, לאטווערג) שמבשלים משזיפין וקטניות שריסקן לגמרי וכדומה, מברכים עליהם שהכל. ובדיעבד אם בירך עליהם ברכה הראויה להם יצא, ואם רוב דרך אכילת אותם פירות הוא על ידי ריסוק שמרסקין אותם לגמרי מברכים עליהם אף לכתחלה ברכה הראויה להם.

סעיף יז

אורז ודוחן (הירז ורייז) שנתבשלו, אם לא נתמעכו מברך עליהם בורא פרי האדמה, ואם נתמעכו או שטחנם ועשה מהם פת, יש חילוק בין אורז לדוחן, כי מצד הדין על האורז מברך בורא מיני מזונות ועל הדוחן שהכל, אלא שיש לנו ספק אם אורז הוא "הירז" ודוחן "רייז" או להיפוך, לכן ירא שמים לא יאכל בין הירז בין רייז שנתמעכו אלא בתוך הסעודה. ובשעת הדחק שאין לו פת מברך בין על הירז בין על רייז שהכל, ולאחריהם בורא נפשות, על פת העשוי מקטניות לחם (העשויים מקמח תירס וכדומה) אפילו במקומות שדרכם בלחם זה מברכים עליו שהכל.

סעיף יח

על הסוכר מברך שהכל, וכן המוצץ קנים מתוקות, שהכל. וכן "צימרינד" (קנמון) "ולאקריץ" שכוססין ובולעין רק טעם ופולטין העיקר מברכים שהכל.

סימן נג: הלכות רוטב ומשקה של פירות וירקות

סעיף א

כל הפירות וירקות שסחטן והוציא מהן משקין, מברך על המשקין שהכל, וכן דבש הזב מן התמרים, כי אין משקה נקראת פרי רק היין ושמן זית, והיין שהוא חשוב מאד קבעו לו ברכה מיוחדת בורא פרי הגפן, ושמן זית שהוא גם כן חשוב, אם נהנה ממנו כעניין שהוא צריך לברך עליו מברכים עליו בורא פרי העץ.

סעיף ב

פירות שאין דרכם לבישול אלא לאכלם חיין, אם בשלם מברך על הרוטב שהכל, אבל פירות שדרכם ליבשם ולבשלם והם שכיחים לרוב ונטעי להו אדעתא דהכי, אם בשלם כדי לאכול הפירות וגם לשתות את הרוטב מברך על הרוטב בורא פרי העץ, ואפילו אינו אוכל מן הפירות, וכן קטניות וירקות במקום שדרכם לבשלם, לאכלם וגם לשתות הרוטב, מברך על הרוטב בורא פרי האדמה, ואפילו אינו אוכל מן המאכל (והחילוק שבין זה למה שכתוב בסעיף א', יש אומרים משום דהתם אין דרכם בכך לסחוט את הפירות או ירקות להוציא מימיהם והכא דרכם בכך. ויש אומרים משום דיותר נכנס טעם הפרי והירק במים שמבשלים אותן בהם, מאשר הוא במשקה שזב מהן) אבל אם אין כוונת הבישול רק בשביל הפירות או הירקות, אזי כשאינו אוכל מן הפירות והירקות אלא שותה את הרוטב לבד מברך שהכל, ואם בשלן עם בשר ביחד אפילו אם כוונת הבישול גם בשביל הרוטב, לעולם מברך על הרוטב שהכל, כי הבשר הוא העיקר.

סעיף ג

פירות ששראם או בישלם רק בשביל הרוטב מברך עליו שהכל, ולכן מברכים על תה או קפה שהכל, וכן על השכר, בין שהוא מתמרים בין שהוא משעורים.

סעיף ד

ירקות או פירות שכובשין אותם במים שיתחמצו, אף על פי שדרכם בכך, כגון גורקען, אוגרקיס, ראהטע ריבען, צוויקעל, בוראקיס, קרויט (מלפפונים, סלק, כרוב), מכל מקום אין מברכים על הרוטב כי אם שהכל. ואף על פי שטעם הירק והפרי ברוטב, מכל מקום הואיל ואין עיקר הכביש בשביל שיתנו טעם במים, אלא בשביל שגם המה בעצמם יתוקנו על ידי הכבישה לכן מברכים רק שהכל, ומכל מקום אם אכל תחלה את הירק וברך בורא פרי האדמה ואחר כך רוצה לשתות גם הרוטב, יש ספק אם צריך לברך על הרוטב כי שמא יצא בברכת בורא פרי האדמה גם על הרוטב, לכן לא יעשה כן.

סעיף ה

וכן פירות וירקות וקטניות וכדומה שבשלם במשקה שיש לה טעם בעצמותה, כגון בחומץ או "בבארשט" או בחלב, מברכים על הרוטב שהכל, ואם אכל תחלה את המאכל יש ספק אם אין הרוטב נפטרה בברכה זאת.

סעיף ו

צמוקין שיש בהן לחלוחית כל כך שאם היו דורכין אותם יצא מהם דבשם, אם כתשם ושרה אותם במים לצורך שתיה ולא לצורך אכילת הצמוקין, אם שרה שלשה ימים ותוסס, ולאחר שלשה ימים עירה מהם את המשקה לכלי אחר, הרי משקה זו יין גמור, מברכים עליו בורא פרי הגפן ולאחריו ברכה מעין שלש, ובכל מקום שצריכים כוס יין יוצאים בו, וצריכים לראות שיהיו הצמוקין יותר מחלק ששית שבמים, ומשערין את הצמוקין כמו שהיו בלחותן קודם שנתייבשו. ודווקא כשנעשה על ידי שריה, אבל אם בישל הצמוקין במים, אינו נעשה יין על ידי הבישול. ואם שרה או בישל את הצמוקין על דעת לאכול גם את הצמוקין, יש כמה ספיקות בברכה שעל המשקה.

סימן נד: דין עיקר וטפל

סעיף א

אם אכל שני דברים או אוכל ושותה והאחד עיקר אצלו והשני הוא טפל לו, שאין כוונתו לאכול אלא בשביל העיקר, ואם לא היה לו העיקר לא היה אוכל כלל את הטפל, כגון שחלש לבו, וכדי לחזק לבו אוכל דג מליח או צנון, אלא מפני שהם דברים חריפים אוכל גם מעט פת, או דבר אחר למתק החריפות, וכן אם מתאוה לשתות יין שרף ושותה, ובכדי למתק החריפות אוכל אחריו מעט פת, או איזה פרי, מברך רק על העיקר, ועל הטפל אינו צריך לברך לא לפניו ולא לאחריו, כי נפטר בברכה שעל העיקר וגם נטילת ידים אינו צריך.

סעיף ב

ודווקא אם אוכל את העיקר תחלה ואחר כך את הטפל, ובשעה שבירך על העיקר היה דעתו לאכול גם את הטפל, או שהוא רגיל בכך דהוי כאלו היתה דעתו לכך ואוכל את הטפל באותו מעמד, לאפוקי אם הלך בנתיים לחדר אחר שאז צריך לברך גם על הטפל.

סעיף ג

וכן אם אוכל מתחלה את הטפל ואחר כך את העיקר, כגון שרוצה לשתות יין או יין שרף וכדי שלא לשתות אליבא ריקנא, אוכל תחלה איזה דבר קטן, צריך לברך גם על הטפל. אמנם כיון שהוא רק טפל עתה יש אומרים דירד מברכתו ואין מברכים עליו רק שהכל, ויש

חולקין. ולהוציא את עצמו מידי ספיקא, ישנה תחלה קצת מן העיקר, ויברך עליו לפטור את הטפל.

סעיף ד

אם כוונתו לשניהם, כגון שהוא שותה יין שרף ואוכל גם מיני כיסנין ודובשנין "עוגת דבש" או מרקחת וכדומה, צריך לברך על שניהם, ויברך תחלה על הכיסנין או על המרקחת שהם חשובים, ואחר כך מברך על היין שרף. ומכל שכן אם אוכל פת כיסנין ושותה גם כן קפה, שצריך לברך על שניהם דהיינו תחלה על הפת כיסנין ואחר כך על הקפה שהרי כוונתו לשניהם.

סעיף ה

שני מינים שנתבשלו יחד, אם כל מין מובדל לעצמו מברך על כל מין בפני עצמו ברכה ראויה לו, אבל אם נתמעכו ונתדבקו אזי אזלין בתר רובא, ומה שהוא הרוב זהו עיקר ומברכים עליו והשני נפטר. אך אם אחד הוא מחמשת מיני דגן אף על פי שהוא המיעוט הוא העיקר.

סעיף ו

מאכל שנתן לתוכו חלב או מרק לאכלם ביחד, אם עיקר כוונתו המאכל, אזי מברך רק עליו והחלב או המרק טפלים, ואם כוונתו רק על המרק והחלב מברך עליהם והמאכל הוא טפל, ואם כוונתו על שניהם (ואין ברכותיהן שוות) מברך תחלה על המאכל ואוכל ממנו מעט, ואחר כך מברך שהכל על המרק או על החלב, ואין הולכים בזה אחר הרוב, ואפילו אם המאכל הוא מין דגן אינו נחשב עיקר לעניין זה.

סעיף ז

בשמים שחוקים שעירבן עם צוקער, הבשמים הם העיקר ומברכים עליהם ברכה הראויה להן. על אגוז "מושקאט" בורא פרי העץ, על "צימרינד" (קנמון) בורא פרי האדמה, וכן על "זנגביל" (אינגבער) בורא פרי האדמה.

סעיף ח

השותה שמן זית כמו שהוא, אינו מברך עליו כלל מפני שהוא מזיק לו, ואם עירבו עם שאר דברים הוא הטפל ומברך רק על העיקר, אך אם יש לו איזה מיחוש שהוא צריך את השמן לרפואה, ובכדי שלא יזיק לו הוא מערבו בשאר דבר, מאחר שעיקר כוונתו על השמן אף על פי שהוא המיעוט, מברך עליו ברכתו שהוא בורא פרי העץ ופוסט את הדבר האחר, ואם הוא צמא ועיקר כוונתו לשתות למצאו, אלא שאגב הוא נותן בו שמן לרפואה מברך רק על המשקה. וכן הדין אם נותן לתוך המשקה אגוז "מושקאט", או מיני תבלינים, דאזלין בתר הכוונה.

סעיף ט

כל מיני מרקחת, הדבש והצוקער הן טפלים ומברכים על עיקר הפרי ברכתו הראויה לו.

סימן נה : דין קדימה בברכות

סעיף א

מי שיש לפניו מיני פירות הרבה והוא רוצה לאכול מכולם, אם ברכותיהן שוות, יברך על זה שהוא חביב לו וחפץ בו יותר, ואם שניהם שוים לו בחביבות, אזי אם יש ביניהם ממין שבעה שנשתבחה בהם ארץ ישראל יברך על זה, אף על פי שאינו אלא חצי פרי והשאר הם שלמים, ואם אין ביניהם ממין שבעה, אם אחד שלם ואחד אינו שלם, שלם עדיף; וכן אם אין ברכותיהם שוות, אלא שאחד ברכתו בורא פרי העץ ואחד ברכתו בורא פרי האדמה שצריך לברך על שניהם, אם האחד חביב עליו יברך תחלה על החביב, ואם שניהם שוים לו יברך תחלה על זה שהוא ממין שבעה אפילו הוא חצי, ואם אין ביניהם ממין שבעה, שלם עדיף. ואם שניהם שלמים או שניהם חסרים, יקדים בורא פרי העץ לבורא פרי האדמה.

סעיף ב

אם כולן הן ממין שבעה ושוים לו בחביבות, צריך להקדים את זה שהקדימו הפסוק. וארץ בתרא שנאמר בפסוק הפסיק את הסדר, נמצא לפי זה כי תמרים קודם לענבים, לפי שתמרים הם שני לארץ בתרא, וענבים הוא שלישי לארץ קמא. ודווקא ענבים אבל יין כיון שהוא דבר חשוב וקבעו לו ברכה לעצמו הוא קודם לכל הפירות.

סעיף ג

הא דיש מעלה למין שבעה, דווקא כשנגמרה הפרי, אבל פרי שלא נגמרה אין לה מעלה דלא משתבח קרא במידי דלא חזי, וכן אם אכלו שלא כדרך הנאתו, כגון הכוסס חטה אין לה קדימה.

סעיף ד

אם יש לפניו דבר שברכתו בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה, וגם דבר שברכתו שהכל ורוצה לאכול משניהם, ברכת בורא פרי העץ וברכת בורא פרי האדמה קודמות שהן חשובות, לפי שהן מבוררות יותר שאינן פוטרות אלא מין אחד ושהכל היא ברכה כוללת הרבה. ואפילו אם זה שברכתו שהכל הוא חביב לו יותר, מכל מקום צריך להקדים בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה.

סעיף ה

ברכת בורא מיני מזונות קודמת גם לברכת היין, ומכל שכן המוציא, שהרי היא קודמת גם לברכת בורא מיני מזונות, ולכן בשבת ויום טוב כשמקדש על היין צריך לכסות את הפת שלא יראה בושנתו שמקדימין לו ברכת היין. וכן בשחרית שמקדש ואוכל אחר כך מיני מזונות צריך לכסותן בשעת הקידוש.

סימן נו : דיני טעות בברכות

סעיף א

טעה ובירך על לחם גמור בורא מיני מזונות, או על פת כיסנין המוציא, יצא, אבל אם בירך על תבשיל אפילו ממיני דגן המוציא, לא יצא. טעה ובירך על ענבים בורא פרי הגפן, יצא. וכן אם טעה בברכה אחרונה ובירך על הגפן, יצא, שהרי גם הענבים פרי הגפן הם.

סעיף ב

טעה ובירך על פרי העץ בורא פרי האדמה, או שהיו שתיהן לפניו וטעה והקדים לברך על פרי האדמה ונתכוין לפטור בזה גם את פרי העץ יצא, שהרי גם העץ יונק מן האדמה. אבל אם בירך על פרי האדמה בורא פרי העץ, לא יצא. ולכן אם הוא מסופק באיזה פרי אם הוא פרי העץ או פרי האדמה, ואי אפשר לו לברר בשום אופן יברך עליו בורא פרי האדמה.

סעיף ג

טעה ובירך על היין בורא פרי העץ אם נזכר מיד, יאמר תוך כדי דיבור בורא פרי הגפן, ואם לא נזכר מיד יצא בדיעבד.

סעיף ד

על כל דבר אפילו על הפת ועל היין אם טעה ובירך שהכל, יצא.

סעיף ה

אף על פי שלכתחלה צריך לדקדק ולכוון על מה שהוא מברך. מכל מקום בדיעבד אם טעה בכוונה, כגון שלקח בידו כוס קסבור שהוא יין, ובירך על דעת שהוא יין, וקודם שאמר בורא פרי הגפן נזכר שהוא מים או שכר וסיים שהכל נהיה בדברו, אין צריך לחזור ולברך, דמשום טעות בכוונה אין צריך לחזור ולברך. וכל שכן אם טעה בהיפך שהיה סבור שהוא שכר או מים ובירך על דעת לומר שהכל, וקודם שאמר שהכל נזכר שהוא יין וסיים בורא פרי הגפן שיצא, שהרי אפילו אם היה מסיים כפי הכוונה היה יוצא.

סעיף ו

אפילו אם סיים כל הברכה בטעות אלא שנזכר תוך כדי דיבור ותיקן אמירתו, כגון שלקח כוס מים או שכר קסבור שהוא יין ובירך בורא פרי הגפן ונזכר מיד שהוא מים או שכר וסיים שהכל נהיה בדברו, וכך היתה אמירתו בורא פרי הגפן שהכל נהיה בדברו, יצא.

סעיף ז

ואם לא נזכר תוך כדי דיבור, צריך לברך מחדש ברכת שהכל אם הוא רוצה לשתות כוס זה. ואם היה בדעתו לשתות גם יין אחר, יקח יין וישתה מעט ואין צריך ברכה שניה כל שלא הפסיק בדיבור. ואפילו טעם תחלה מן הכוס ועל ידי טעימתו נודע לו שהוא מים או שכר, מכל מקום לא הוי הפסק בדיעבד.

סימן נו: דין בירך על מאכל או משקה ואח"כ הביאו לו עוד

סעיף א

בירך על הלחם ולא היה בדעתו לאכול יותר ממה שהכין לו, כגון שקנה לו לחם או גלוסקא וסבר שיהיה לו די, ושוב נתאוה לאכול יותר ושלח לקנות לו עוד, אפילו יש לפניו עוד ממה שהכין לו בתחלה, מכל מקום צריך לברך שנית המוציא על מה שהביא לו, משום דהוי נמלך. אבל מי שיש לו לחם בביתו וחתך לעצמו חתיכה, שהיה סבר שיהיה לו די, ואחר כך נתאוה ליותר וחתך לו עוד, אף על פי שאין לו עוד מן הראשון, אינו צריך לברך שנית, דזה לא מקרי נמלך כי הדרך הוא כך.

סעיף ב

בירך על הפירות שהוא אוכל והביאו לו אחר כך עוד פירות, אם בשעת הברכה היתה דעתו כל על מה שיביאו לו, אזי אפילו אם אין לו עוד מהראשונים, ואפילו אינם ממין הראשון אלא שברכותיהן שוות אין צריך לברך שנית על אלו שהביאו לו. ואם הוא נמלך ממש, דהיינו שמתחלה לא היה דעתו לאכול רק אלו שהם לפניו, ואחר כך נמלך לאכול יותר, אזי אפילו הם ממין הראשון וגם יש לפניו עוד גם מהראשונים, מכל מקום צריך לברך שנית על אלו שהביאו לו.

סעיף ג

ואם בתחלה היתה דעתו סתם לא כך ולא כך, אזי יש חילוק שאם בשעה שהביאו לו השניים לא היה לו עוד מהראשונים צריך לברך שנית, אבל אם היה לו אז עוד מהראשונים יש ספק אם צריך לברך שנית על השניים או אינו צריך, לכן טוב ליזהר שכשהוא מברך תהא דעתו על כל מה שיביאו לו, ואם לא היתה דעתו כך אלא מסתמא כיון דאיכא ספיקא בברכה יש לו למנוע את עצמו מלאכלם.

סעיף ד

הביאו לו פרי שהוא חשוב וחביב עליו יותר מן הראשונים, או שהוא ממין שבעה, אפילו יש לפניו עוד מהראשונים צריך לברך על זה שהביאו לו, כי מה שאינו חשוב אינו יכול לפטור את החשוב דרך גררא, אלא דווקא כשנתכוין לפטור.

סעיף ה

בירך על השכר ונתכוין לפטור כל מה שיביאו לו מברכת שהכל, והביאו לו דגים אינו צריך לברך על הדגים. אבל אם היתה דעתו סתם, אפילו אם בשעה שהביאו את הדגים עדיין היה שכר לפניו, מכל מקום צריך לברך על הדגים. ולא דמי לפירות, שאפילו אלו תפוחים ואלו אגוזים מכל מקום הכל מין אוכל הוא, אבל שכר ודגים המה לגמרי שני מינים מחולקים זה אוכל וזה משקה, ואינם פוטרין זה את זה, אלא אם כן היו לפניו בשעת ברכה או שהיתה דעתו עליהם.

סעיף ו

כל זאת לא מיירי אלא באדם האוכל משלו, אבל אם הוא אוכל אצל חברו כיון שבירך על מין אחד פוטר כל מה שיביאו לו, אפילו אין לו עוד מהראשונים, דהכל תלוי בדעת בעל הבית. אך אם נמלך ממש אז צריך לברך שנית. ואם לא היה בדעת בעל הבית להביא יותר, רק לבקשת האורחים נתן להם, גם כן אינן צריכים לברך, לפי שהאורחים סומכים בדעתם שבעל הבית מסתמא יתן להם כל צרכם.

סעיף ז

מי שבא לסעודה ונתנו לו כוס ובירך עליו ואחר כך שוב נתנו לו כוסות, אם המנהג הוא כן, מסתמא היה דעתו על כולם ואינו צריך לברך עוד.

סימן נח: דין ברכת הריח

סעיף א

כשם שאסור לו לאדם ליהנות ממאכל או משקה קודם שיברך, כך אסור לו ליהנות מריח קודם שיברך עליו, שנאמר כל הנשמה תהלל יה. איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו, הוי אומר זה הריח. אבל לאחריו אינו צריך לברך משום דכשמפסיק הריח מחוטמו כבר עברה הנאתו, והוי כמו אוכל שנתעכל במעיו.

סעיף ב

כיצד מברך על הריח הטוב, אם זה שיוצא ממנו הריח הוא פרי שהוא ראוי לאכילה, בין שהוא פרי העץ בין שהוא פרי האדמה, אף על פי שאינו ראוי לאכילה אלא על ידי תערובות כגון אגוז "מושקאט" לימונים ואתרוג (בשאר ימות השנה, חוץ סוכות), מכל מקום כיון שעיקרו לאכילה מברך אשר נתן (ויש אומרים הנותן) ריח טוב בפירות. ודווקא כשנתכוין להריח בו, אבל אם לא נתכוין להריח אלא לאכילה והריח בא לו ממילא, אינו צריך לברך על הריח, המריח "בקאפפע" קלוי שיש לו ריח טוב, מברך אשר נתן ריח טוב בפירות.

סעיף ג

אם זה שיצא ממנו הריח הוא עץ או מין עץ, מברך בורא עצי בשמים. ולכן על ההדס ועל ורד שקוראים שושנה, ועל הלבונה וכיוצא מהם מברכים בורא עצי בשמים, דכיון דעיקרו אינו לאכילה אלא להריח לא הוי פרי. על פלפלין ועל זנגביל (אינגבער) יש אומרים דמברכים ויש אומרים שאין מברכים, על כן אין להריח בהם.

סעיף ד

על עשב וירק מברכים בורא עשבי בשמים, (העין בחירק והבי"ת רפויה, כי החירק הוא תנועה קלה וגם הבי"ת של בשמים רפויה, דסמוך לאהו"י). והסימן לידע מה הוא עץ ומה הוא ירק, כל שהגבעול הוא קשה כגבעול של פשתן ומתקיים משנה לשנה, ומוציא עליו זהו עץ, ואותם שהגבעול לעולם רך הוי עשבי בשמים.

סעיף ה

אם אינו לא מין עץ ולא מין עשב כמו המוסק (פיזאם), מברך עליו בורא מיני בשמים. וכן על "שוועמליך" (פטריות) יבשים שיש להם ריח טוב, אם מריח בהם, נראה לי דיש לברך בורא מיני בשמים.

סעיף ו

על שמן אפרסמון הגדל בארץ ישראל, לחשיבותו שגדל בארץ ישראל קבעו לו ברכה בפני עצמו, ומברכים עליו בורא שמן ערב.

סעיף ז

בירך על של עץ עשבי בשמים, וכן להיפוך, לא יצא. אבל אם בירך בורא מיני בשמים על כל המינים יצא. ולכן בכל דבר שהוא מסופק בברכתו, ואי אפשר לו להתברר מברך עליו בורא מיני בשמים. ונראה לי שאם בירך על פרי העץ בורא עצי בשמים יצא. ועל כן נראה לי כי על "נעגליך" (צפורן) וכן על קליפת תפוחי זהב ולימונים יש לברך בורא עצי בשמים.

סעיף ח

שמן או יין שבשמו בבשמים, אם בעצי בשמים מברך עצי בשמים, ואם בעשבי בשמים מברך בורא עשבי בשמים, ואם היו בו עצים ועשבים מברך בורא מיני בשמים. וכן בכל מקום שיש ריח מעורב ממינים שונים מברך בורא מיני בשמים. ואם הוציאו הבשמים מן השמן ומן המים, יש ספק אם מברכים עליהם כיון שלא נשאר שם העיקר, על כן אין להריח בהם.

סעיף ט

היו לפניו פרי המריח, ועצי בשמים, ועשבי בשמים, ומיני בשמים, מברך על כל אחד ברכה הראויה לו. ומקדים לברך תחלה על הפרי, ואחר כך על העץ, ואחר כך על עשבי בשמים, ואחר כך על מיני בשמים.

סעיף י

מוגמר, דהיינו שמשימין בשמים על גחלים שיעלה ריח טוב, מברכים עליו משיעלה העשן קודם שיגיע לו הריח, כמו בכל ברכת הנהנין, אבל לא יברך קודם שעולה העשן, דבעינן ברכה סמוך להנאה. אם המוגמר הוא מין עץ מברך עצי בשמים, ואם של עשב, עשבי בשמים, ואם של שאר מינים, בורא מיני בשמים. ודווקא כשמגמר בשביל להריח, אבל מה שמעשנין בשביל לבטל הסרחון כדרך שנותנים בשמים אצל המתים, אין מברכים עליו כלל.

סעיף יא

וכן כל דבר שאינו עומד להריח, כגון בשמים המונחים בחדר לסחורה, וכן מוגמר שמגמרין בו את הכלים, שלא נעשה להריח בעצמו רק ליתן ריח בכלים, אין מברכים עליהם אף על פי שהוא מתכוין להריח.

סעיף יב

הנכנס לתוך חנות של בשמים או בית מרקחת ונתכוין להריח, מברך בורא מיני בשמים, כי בשמים שבחנות עומדים להריח, דניחא ליה לבעל החנות שיריחו בני אדם ויקנו. נכנס ויוצא נכנס ויוצא, אם היה דעתו מתחלה אינו צריך לברך, ואם הסיח דעתו או שיצא ושהה זמן מרובה, או שנכנס לחנות אחר, צריך לברך בכל פעם.

סעיף יג

ריח שאין לו עיקר, כגון בגדים שהם מוגמרים, או שהיו בשמים מונחים בכלי וקלט ריח, וכן הממשמש באתרוגים או בשאר פירות המריחים ונשאר בידו או בבגדו ריח, אין מברכים עליו.

סעיף יד

בסימן קנ"ב סעיף י' יבואר דאסור להריח בבשמים של אשה, ובסימן קס"ז סעיף ז' יבואר דאסור להריח בריח שנעשה לעבודת כוכבים, וכל שכן דאסור לברך עליהם.

סימן נט: דין ברכת שהחיינו והטוב והמטיב

סעיף א

על שמועות טובות ששמע מפי אדם נאמן שראה את הדבר, ומכל שכן אם הוא בעצמו ראה את הדבר אם היא טובה רק לו לבדו מברך שהחיינו, ואם היא טובה לו וגם לאחרים מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם הטוב והמטיב, כלומר טוב לו וגם מטיב לחברו. אם בשעה שהוא רואה או שומע את השמועה אינו יכול לברך מחמת גופו או מחמת מקומו, יכול לברך אחר כך, וכן בברכת דיין האמת.

סעיף ב

חייב האדם לברך את ה' יתברך שמו גם על הרעה, שנאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך. "בכל לבבך" בשני יצריך, ביצר טוב וביצר הרע (פירוש גם כשהוא עוסק בעניני עולם הזה יקיים בכל דרכיך דעהו), "ובכל נפשך" אפילו הוא נוטל את נפשך, "ובכל מאדך" בכל מדה ומדה שהוא מודד לך, בין מדה טובה בין מדת פורעניות, הוי מודה לו. מה הוא מברך, על שמועות רעות מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם דיין האמת. אם באו לו כמה שמועות בבת אחת, בין טובות בין רעות, די לו בברכה אחת. וחייב אדם לברך גם על הרעה בדעה שלמה ובנפש חפצה כמו שהוא מברך על הטובה, שנאמר חסד ומשפט אשירה לך ה' אזמרה, אם "חסד" אשירה ואם "משפט" אשירה, כי גם הרעה לעובדי ה' יתברך שמו היא שמחתם וטובתם, כיון שמקבל באהבה מה שגזר עליו ה' יתברך שמו באמונתו, כי הכל כפרת עונותיו, נמצא כי בקבלת רעה זו הוא עובד את ה', והעבודה היא שמחה לו.

סעיף ג

הגיע אליו טובה או ששמע שמועה טובה, אף על פי שהדברים מראין שטובה זו תגרום לו רעה, כגון שמצא מציאה, ואם ישמע הדבר למלך יקח כל אשר לו, מכל מקום מברך הטוב והמטיב. וכן אם נגעה אליו רעה או שמע שמועה רעה, אף על פי שהדברים מראין שרעה זו גורמת לו טובה, כגון שבא לו שטף על שדהו ומזיק תבואתו, וכשיעבור השטף טובה היא לו שהשקה את שדהו, מכל מקום מברך דיין האמת, שאין מברכים על העתיד להיות אלא על מה שאירע עתה.

סעיף ד

לעולם יהא אדם רגיל לומר: כל מה דעביד רחמנא לטב עביד

סעיף ה

ילדה אשתו זכר מברך הטוב והמטיב, וגם האשה תברך כן, ואם מתה האשה בלדתה מברך שהחיינו, דהא ליכא הטבה לאחריני. וכן אם מת האב קודם שילדתו, היא מברכת שהחיינו.

סעיף ו

מת אביו או אחד משאר קרוביו, או אפילו אינו קרובו אלא שהוא אדם כשר, ומכל שכן תלמיד חכם שהוא מצטער עליו, מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם דיין האמת, ועל שאר אדם שאינו מצטער על כך, אומר ברוך דיין אמת בלא שם ומלכות. אם נשאר מאביו ממון לירש, מברך גם שהחיינו, ואם יש לו עוד אחים לחלוק בירושה אזי במקום ברכת שהחיינו מברך הטוב והמטיב.

סעיף ז

בנה או קנה בית או קנה כלים או מלבושים חשובים, אפילו היו לו כיוצא באלו תחלה, אלא שאלו לא היו שלו מעולם (לאפוקי מכרן וחזר וקנן) והוא שמח בהם, מברך שהחיינו. ויש לברך בשעת הקנין או גמר הבנין, אף על פי שעדיין לא נשתמש בהם, כי אין הברכה אלא על שמחת הלב שהוא שמח בקנייתו.

סעיף ח

וכשילבש המלבוש יברך מלבוש ערומים, ואף שכבר בירך שחרית מלביש ערומים חוזר ומברך כשלובשו, אך אם לבשו שחרית נפטר בברכה זאת. יש אומרים דהקונה כובע כשמשומו בראשו יברך עוטר ישראל בתפארה, ובאזור, יברך אזור ישראל בגיבורה, ויש חולקין. על כן טוב ללבשם פעם הראשונה שחרית ויכוון לפטרם בברכות אלו שאומר אותן בסדר הברכות. קנה לו טלית של מצווה אזי לאחר שעשה בה את הציצית יברך שהחיינו, ואם לא יברך אז יברך בעיטוף הראשון לאחר שבירך להתעטף בציצית.

סעיף ט

קנה כלים שנשתמשו בהם הוא ובני ביתו מברך הטוב והמטיב.

סעיף י

אם נתנו לו במתנה, מברך הטוב והמטיב שהוא טובה לו וגם להנותן טובה. כי אם זה המקבל הוא עני הרי הוא טובה להנותן שזכהו השם יתברך ליתן צדקה, ואם המקבל הוא עשיר, שמח הנותן שזה מקבל ממנו מתנה.

סעיף יא

על ספרים חדשים שקנה אינו מברך שהחיינו משום דמצות לא ליהנות נתנו.

סעיף יב

על דבר שאינו חשוב כל כך כגון חלוק, או מנעלים, ואנפלאות, אין לברך, ואפילו אם הוא עני ששמח בהם. ועשיר גדול שקנה כלים חדשים, שראוי לבינוני לשמוח בהם, אלא שהוא לעשרו אינם חשובים אצלו כל כך ואינו שמח בהם, גם כן לא יברך.

סעיף יג

נוהגים לומר למי שלבש בגד חדש: תבלה ותחדש. ועל מנעלים או שאר בגדים שנעשו מעורות, אפילו מבהמות וחיות טמאות, ואפילו אם העורות הם תפורות רק תחת הבגד, אין אומרים תבלה ותחדש, כי אם יחדש בגד כזה צריכים מתחלה להמית בעל חי, וכתוב ורחמיו על כל מעשיו.

סעיף יד

פרי שהוא מתחדש משנה לשנה, בפעם הראשונה בשנה שהוא אוכלו יברך שהחיינו. ויברך תחלה שהחיינו ואחר כך ברכת הפרי, ואם שכח ויברך תחלה ברכת הפרי, יכול לברך גם אחר כך שהחיינו ולא הוי הפסק, ואם לא בירך באכילה הראשונה שוב אינו מברך. אם יש לפניו כמה מינים חדשים, די בברכת שהחיינו אחת לכולם. שני מינים אף על פי שהם דומים קצת כמו תותי יער ופטל ואפילו אין חלוקין בשמות אלא בטעם, כמו תאנים לבנים ותאנים שחורים, אם בירך שהחיינו על מין אחד כשנזדמן לו אחר כך מין השני מברך גם עליו שהחיינו כי שתי שמחות הן.

סעיף טו

אם בירך שהחיינו על ענבים, יש אומרים שאין צריך לברך עוד שהחיינו על היין החדש, כי שמחה אחת היא שהיין יוצא מן הענבים, ויש אומרים דמכל מקום צריך לברך שהחיינו גם על היין החדש, משום דיש בו שמחה יתירה מבענבים. ועל כן טוב שאם בירך שהחיינו על ענבים, אזי כששותה יין חדש, יברך תחלה שהחיינו על איזה מין חדש לפטור גם את היין, אבל אם בירך תחלה שהחיינו על היין לכולי עלמא אינו מברך עוד על ענבים. וכל זה דווקא כשהוא שותה את היין כשהוא תירוש, שהוא ניכר שהוא יין חדש, אבל אם אינו שותהו עד שהוא יין, אפילו לא בירך שהחיינו על ענבים, אינו מברך עליו שהחיינו, משום דאינו ניכר בין חדש לישן.

סעיף טז

אינו מברך שהחיינו על הבוסר אלא כשהבשילו האשכולות ענבים, וכן כל פרי אחר גמרו.

סעיף יז

נוהגים שאין מברכים שהחיינו על ירקות ומיני לפתות, מפני שהם מתקיימים זמן רב על ידי שמטמינין אותם בקרקע ובחול, וגם הם מצויין וגם אין בהם שמחה כל כך.

סעיף יח

אין מברכים שהחיינו על הריח, משום דמן הריח נהנה הנשמה והנשמה היא נצחיית.

סעיף יט

עתיד אדם ליתן דין וחשבון על כל מה שראתה עינו ולא אכל. רבי אלעזר הוי מצמם ליה פריטי וקנה לו מכל דבר פעם אחת בשנה ואכל.

סעיף כ

הרואה את חברו לאחר שלשים יום והוא חביב עליו מאד, ומכל שכן אדם שהוא גדול ממנו, כגון אביו או רבו ושמח בראייתו מברך שהחיינו, אף על פי שבתוך הזמן קבל ממנו מכתב. ואם רואהו לאחר שנים עשר חדש מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם מחיה המתים, מפני שנשכח מן הלב כמו שהמת נשכח לאחר שנים עשר חדש, דכתיב נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד, מה כלי מי שאבד אותו ולא מצאו בתוך שנים עשר חדש מתיאש ממנו, אף המת נשכח מן הלב לאחר שנים עשר חדש, ואינו מברך שהחיינו. אבל אם קבל ממנו מכתב בתוך הזמן, או ששמע בתוך הזמן משלמו, אינו מברך מחיה המתים אלא שהחיינו, ואין חילוק בין זכרים לנקבות, דאפילו האיש שהוא רואה את אשתו או אמו או אחותו או בתו, וכן האשה שהיא רואה את בעלה או אביה או אחיה או בנה, מברכים כן.

סעיף כא

חברו שלא ראה אותו מעולם, אלא שעל ידי מכתבים שהריצו מזה לזה נעשו אוהבים, אם רואהו אחר כך אינו מברך על ראייתו, דכיון שלא התראו מעולם פנים אל פנים, אין האהבה גדולה כל כך שיהא שמח בראייתו. (דין הטוב והמטיב על שינוי יין כתוב בסימן מ"ט).

סימן ס: דין ברכות הראיה

סעיף א

הרואה אילני מאכל שמוציאים פרח מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שלא חיסר בעולמו כלום, וברא בו בריות טובות ואילנות טובים ליהנות בהם בני אדם. ואינו מברך אלא פעם אחת בכל שנה, ואם איחר מלברך עד שגדלו הפירות לא יברך עוד. יש אומרים שאם לא בירך בפעם הראשונה שראה את הפרחים שוב לא יברך.

סעיף ב

על הזיקים, והוא כוכב היורה כחץ באורך השמים ממקום למקום, ונמשך אורו בשבט, ועל הכוכב שיש לו זנב ושבט של אורה, ועל רעידת הארץ, ועל רוחות שנשבו בזעף, ועל הברקים, על כל אחת מאלו מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם עושה מעשה בראשית (ואינו מברך על הזיקים כי אם פעם אחת בלילה, אף על פי שראה עוד כוכב אחר רץ, ועל הכוכב שיש לו זנב כיון שבירך עליו אינו מברך עוד, אלא כשלא רואהו עד לאחר שלשים יום). ועל הרעם, אם שמעו לאחר שעבר הברק מברך ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שכחו וגיבורתו מלא עולם. ואם ראה את הברק ושמע את הרעם ביחד מברך רק ברכה אחת, עושה מעשה בראשית, וכן אם בירך על הברק עושה מעשה בראשית, ובתוך כדי דיבור להברק נשמע הרעם אינו צריך לברך עליו, כי נפטר בברכה שעל הברק. אין מברכים על הברק או על הרעם אלא תוך כדי דיבור אבל אם הפסיק יותר שוב לא יברך.

סעיף ג

כל זמן שלא נתפזרו העבים נפטר בברכה אחת. נתפזרו העבים והשמים נזדככו בין ברק לברק ובין רעם לרעם, צריך לחזור ולברך והברקים שנראים בלא רעם אלא מחמת החום, אינם כברקים ממש ואין מברכים עליהם.

סעיף ד

הרואה קשת מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם זוכר הברית ונאמן בבריתו וקיים במאמרו. אסור להסתכל הרבה בקשת.

סעיף ה

על הימים ועל הרים הגבוהים המפורסמים בעולם מחמת גובהם, מברך עושה מעשה בראשית.

סעיף ו

הרואה חמה בתקופתה והיא משמנה ועשרים לשמנה ועשרים שנה, שתקופת ניסן אז בתחילת ליל רביעי, מברכים ביום רביעי בבוקר כשהיא זורחת ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם עושה מעשה בראשית. וקודם הברכה יש לומר המזמור הללויה הללו את ה' מן השמים וגו', ואחר כך אומרים הברכה, ואחר כך אל אדון וכו' עד וחיות הקודש, ואחר כך מזמור השמים מספרים כבוד אל וגו', ואחר כך עלינו לשבח וקדיש.

סעיף ז

לכתחלה יש לברך בבוקר מיד בהנץ החמה, משום דזריזין מקדימין למצות. וטוב אם אפשר לברך באסיפת עם, משום דברוב עם הדרת מלך (ויש להכריז ביום שלפניו למען ידעו להתאסף). אם אי אפשר להתאסף תיכף בבוקר, אל יתאחרו בשביל זה, אלא כל אחד יברך מיד כשרואה זריחת השמש, כי ענין זריזין מקדימין דחי ענין ברוב עם. ובדיעבד אם לא בירך בבוקר יכול לברך עד שלש שעות על היום, ובשעת הדחק עד חצות היום. ולכן אם בבוקר יש עננים המכסים אותה ימתין עד קרוב לחצות אולי תתגלה ויברך בשם ומלכות, ואם לא נתגלה יברך בלא שם ומלכות. (שנת קידוש החמה היתה שנת תשמ"א ותהיה אם ירצה השם בשנת תשס"ט יהי רצון שנזכה לאור שבעת ימי בראשית).

סעיף ח

מי שעשה לו הקדוש ברוך הוא נס שלא כדרך הטבע, כשרואה את המקום שנעשה לו שם הנס מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שעשה לי נס במקום הזה. וגם בנו ובן בנו אפילו אותם שנולדו קודם שנעשה הנס גם כן מברכים. כיצד מברכים, בנו מברך שעשה נס לאבי במקום הזה, ואם הם רבים אומרים לאבינו, בן בנו אומר לאבותי, ואם הם רבים אומרים לאבותינו, ומי שנעשה לו נסים הרבה, בהגיע לאחד מכל המקומות שנעשה לו נס, צריך להזכיר כל שאר המקומות, ויכלול כולם בברכה אחת, ויאמר, שעשה לי נס במקום הזה, ובמקום פלוני, וכן בניו מזכירין כל שאר המקומות.

סעיף ט

הרואה חכם גדול בתורה מישראל מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שחלק מחכמתו ליראיו (לפי שישראל הם חלק אלהי ודבקים בו, לכן אומר שחלק). והרואה חכם

גדול בחכמת העולם מאומות העולם מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שנתן מחכמתו לבשר ודם.

סעיף י

הרואה מלך ממלכי אומות העולם מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שנתן מכבודו לבשר ודם. ואפילו אינו רואה את המלך ממש, אלא שהוא רואה בכבודו ויודע בבירור שהמלך הוא שם, יכול לברך ברכה זו. וסומא יברך בלא שם ומלכות. ומצווה להשתדל לראות בכבוד מלכים, ואם רואה אותו פעם אחת אל יבטל יותר מלימודו לראותו, אלא אם בא אחר כך בחיל יותר ובכבוד גדול יותר.

סעיף יא

הרואה קברי ישראל מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר יצר אתכם בדין וכו', ועל קברי עובדי כוכבים אומר בושא אמכם מאד חפרה יולדתכם הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה.

סעיף יב

כל ברכות הראיה הנזכרות, אם חזר וראה אותם הדברים בעצמם אינו חוזר ומברך, אלא אם כן היתה בין ראה לראיה שלשים יום, דהיינו חוץ מיום הראיה הראשונה וחוץ מיום הראיה הזאת, יהיה שלשים יום, אבל אם רואה דבר אחר כזה שראה אז, כגון מלך אחר וקברים אחרים וכדומה, חוזר ומברך גם בתוך שלשים יום.

סעיף יג

הרואה כושי וגיחור, דהיינו שהוא אדום הרבה, והליוקן שהוא לבן הרבה, והקפח, דהיינו שהוא ארוך ודק, והננס, והדרקונה, דהיינו מי שהוא מלא יבלת, ופתוי הראש שכל שערותיו דבוקות זו בזו, ואת הפיל ואת הקוף מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם משנה הבריות, ואינו מברך אלא בפעם הראשונה שהשנוי עליו גדול מאד.

סעיף יד

הרואה את החיגר, ואת הקטע דהיינו שנקטעו ידיו, ואת הסומא ומוכה שחין, ובוהקנין, והוא מי שמנמר בנקודות לבנות, אם הם ממעי אמם מברך בפעם הראשונה שהוא רואה אותם משנה הבריות, ואם נשתנה אחר כך והוא מצער עליהם מברך דין האמת.

סעיף טו

הרואה אילנות טובים ובריות נאות אפילו עובד כוכבים (שראה אותו בראיה בעלמא, כי אסור להסתכל בו) או בהמה מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שככה לו בעולמו, ואין מברך עליהם אלא פעם ראשונה ולא יותר, לא עליהם ולא על אחרים אלא אם כן היו נאים מהם.

סימן סא : ברכת הגומל ועוד קצת ברכות פרטיות

סעיף א

ארבעה צריכים להודות, יורדי הים כשיגיעו למחוז חפצם, וכן הולכי מדבריות או בשאר דרך שמוחזק שיש בו סכנה כשיגיעו למחוז חפצם. ובכלל זה גם מי שהיה בסכנה אחרת וניצל הימנה, כגון שנפל עליו כותל או נגחו שור או שבאו עליו לסטים בדרך ושוודדי לילה וניצול מהם וכדומה, ומי שהיה חולה שיש בו סכנה כגן מכה של חלל, או שהיה מוטל במטה שלשת ימים מחמת החולי ונתרפא והולך על בריו, ומי שהיה חבוש בבית האסורים אפילו רק על עסקי ממון ויצא, וסימנך וכל החי"ם יודוך סלה, חולה, יסורים, ים, מדבר. מה מברך, ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב, והשומעים אומרים מי שגמלך טוב הוא יגמלך כל טוב סלה.

סעיף ב

צריך לברך ברכה זאת בפני עשרה חוץ ממנו, ושנים מהם יהיו תלמידי חכמים שעוסקים בהלכות, שנאמר וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו, ואם אינם נמצאים לו תלמידי חכמים אינו מעכב. ונוהגים לברך כשעולה לתורה לאחר שבירך ברכה אחרונה. ולכתחלה אין לאחרה יותר משלשה ימים, ולכן אם ניצל ביום ב' יברך מיד בלא ספר תורה ולא ימתין עד יום ה', וכן אם היה אבל שאינו רשאי לעלות לתורה לא ימתין אלא יברך מיד, אך יברך מעומד בפני עשרה, ובדיעבד אם איחר יותר משלשה ימים יכול לברך גם אחר כך.

סעיף ג

מי שנעשה לו נס, יש לו להפריש לצדקה ממון כפי השגת ידו, ויחלק ללומדי תורה ויאמר: הריני נותן מעות אלו לצדקה, ויהי רצון שיהא נחשב כאלו הקרבתי תורה (ועיין סדר אמירת קרבן תודה בספר ח"י אדם סוף חלק ראשון), וטוב וראוי לו לתקן איזה צרכי רבים בעיר, ובכל שנה ביום הזה יתבודד להודות לה' יתברך שמו ולספר את הנס.

סעיף ד

הנכנס להקיז דם, וכן קודם שיאכל או ישתה או יעשה איזה דבר לרפואה, יתפלל קודם תפלה קצרה ויאמר: יהיה רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שיהיה לי עסק זה לרפואה כי רופא חנם אתה. ואם דבר זה שהוא אוכל או שותה לרפואה צריכים לברך עליו, יאמר תחלה תפלה זאת ואחר כך יברך (כנזכר לעיל שלא להפסיק בין הברכה לאכילה). לאחר שהקיז דם מברך ואומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם רופא חולים.

סעיף ה

המתעטש אומר לו חברו: אסותא, והוא יאמר לו: ברוך תהיה. ואחר כך, אומר לישועתך קויתי ה', דהמתפלל על חברו הוא נענה תחלה.

סעיף ו

המתפלל על מה שעבר, כגון ששמע קול צוחה בעיר ואומר: יהי רצון שלא יהא קול זה בתוך ביתי, או שהיתה אשתו מעוברת ולאחר ארבעים יום מעיבורה מתפלל ואומר: יהי רצון שתלד אשתי זכר הרי זו תפלת שוא, כי מה שהיה היה. אבל בתוך ארבעים יום מועיל תפלה ויכול להתפלל, ולאחר ארבעים יום יכול להתפלל שיהא הולד זרע קיימא, טוב לשמים וטוב לבריות.

סעיף ז

הנכנס למוד את גרנו וכיוצא בו, יתפלל ויאמר, יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתשלח ברכה בכרי הזה. התחיל למוד אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה (ואומר בלא שם ומלכות). מדד ואחר כך התפלל הרי זו תפלת שוא, שאין הברכה מצויה אלא בדבר הנעלם מן העין.

סעיף ח

מי שנעשה בנו בר מצווה, כשעולה לתורה בפעם הראשונה, לאחר שבירך ברכה אחרונה על ספר התורה, מברך האב ואומר, ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר פטרני מעונשו של זה. ומצווה על האדם לעשות סעודה ביום שנעשה בנו בר מצווה, דהיינו ביום שנכנס לשנת י"ד, ואם הנער דורש הוי סעודת מצווה אפילו אינה באותו יום.

סעיף ט

אם היה עצירת גשמים, אפילו במדינותינו שהגשמים תדירים ואינן נעצרין כל כך, אם אירע שנעצרו כל כך עד שהיה העולם בצער, אזי כשירדו הגשמים, אם ירדו כל כך ורבו על הארץ שמעלים אבעבועות מן המטר, והולכים זה לקראת זה צריכים לברך עליהם.

סעיף י

מה מברך, אם אין לו שדה אומר, מודים אנחנו לך ה' אלהינו על כל טפה וטפה שהורדת לנו, ואלו פינו מלא שירה כים וכו' (כמו שהוא בברכת נשמת), עד ויקדישו וימליכו את שמך מלכנו, ברוך אתה ה' אל רוב ההודאות ותשבחות. ואם יש לו שדה בשותפות עם ישראל אחר מברך הטוב והמטיב, ואם אין לו שותף ישראל בשדה אף על פי שיש לו אשה ובנים מברך שהחיינו. ברכת הטוב והמטיב וברכת שהחיינו מברך אף על פי שאינו רואה את הגשמים אלא שהוא שומע שירדים גשמים, אבל ברכת מודים אנחנו אינו אומר אלא מי שהוא רואה את הגשמים.

סימן סב: הלכות משא ומתן

סעיף א

צריך ליזהר מאד שלא להונות את חברו, וכל המאנה את חברו, בין שהמוכר מאנה את הלוקח, בין שהלוקח מאנה את המוכר עובר בלאו, שנאמר וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו. והיא השאלה הראשונה ששואלין את האדם בשעה שמכניסין אותו לדין, נשאת ונתת באמונה.

סעיף ב

כשם שיש איסור אונאה במשא ומתן, כך יש איסור אונאה בשכירות ובקבלנות ובחילוף מטבע.

סעיף ג

הנושא ונותן באמונה אינו חושש לאונאה. כיצד, חפץ זה בכך וכך לקחתיו, כך אני רוצה להשתכר בו, אף על פי שהוא נתאנה בלקיחתו, וכל המתאנה אינו רשאי להונות אחרים

בשביל זה מכל מקום זה מותר, שהרי זה כמפרש שלא יסמוך על שווי המקח אלא על הדמים שנתן הוא בעדו.

סעיף ד

מי שיש לו איזה דבר למכור אסור לו ליפותו כדי לרמות בו, כגון להשקות בהמה מי סובין שמנפחים וזוקפין שערותיה כדי שתראה שמנה, או לצבוע כלים ישנים כדי שיתראו כחדשים, וכל כיוצא בזה.

סעיף ה

וכן אסור לערב מעט פירות רעים בהרבה פירות יפים כדי למכרם בחזקת יפים, או לערב משקה רעה ביפה, ואם היה טעמו ניכר מותר לערב, כי הלוקח ירגיש.

סעיף ו

מותר לחנוני לחלק קליות ואגוזים לתינוקות, כדי להרגילם שיקנו ממנו, וכן יכול למכור בזול יותר מהשער כדי שיקנו ממנו ואין בני השוק יכולים לעכב עליו.

סעיף ז

המודד או שוקל חסר לחברו, או אפילו לעובד כוכבים, עובר בלאו, שנאמר לא תעשו, עול במדה במשקל ובמשורה, ועונש המדות והמשקלות קשה מאד, שאי אפשר למודד או לשוקל שקר לשוב בתשובה הגונה, שאינו יודע מה ולמי ישיב, ואף שיעשה צרכי רבים אין זאת תשובה הגונה.

סעיף ח

כתיב לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה, לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה, אבן שלמה וצדק יהיה לך איפה שלמה וצדק יהיה לך וגו' ותיבת "בכיסך" וכן תיבת "בביתך" נראים לכאורה כמיותרין, ודרשו רבותינו זיכרונם לברכה לא יהיה לך בכיסך ממון, מה טעם, משום אבן ואבן. לא יהיה לך בביתך צרכיך, מה טעם, משום איפה ואיפה. אבל אבן שלמה וצדק אם יהיה בביתך יהיה לך ממון. וכן איפה שלמה וצדק אם יהיו בביתך יהיו לך צרכיך. עוד אמרו רבותינו זיכרונם לברכה מה יעשה אדם ויתעשר, ישא ויתן באמונה, ויבקש רחמים ממי שהעושר שלו, שנאמר לי הכסף ולי הזהב.

סעיף ט

צריך למדוד ולשקול בעין יפה, שיהיה עודף על המדה, שנאמר איפה שלמה וצדק יהיה לך, מה תלמוד לומר "וצדק" אמרה תורה צדק משלך ותן לו.

סעיף י

צריך למדוד כמנהג המדינה ולא ישנה כלל, מקום שנהגו לגדוש לא ימחוק אפילו ברצון הלוקח שפחת לו מדמים, ומקום שנהגו למחוק לא יגדוש אפילו ברצון המוכר שמוסיף לו דמים, כי התורה הקפידה על עוות המדות, פן תצא תקלה על ידי זה שיראה הרואה שמודדין כך וידמה לו שכך היא מידת העיר וימדוד כן לאחר שאינו יודע גם כן את המנהג ויטעהו.

סעיף יא

חייבים ראשי הקהלה להעמיד ממונים שיהיו מחזרים על החניות, וכל מי שנמצא אתו מדה חסרה או משקל חסר או מאזנים מקולקלים רשאים להכותו ולקנסו כנראה בעיניהם.

סעיף יב

אסור לאדם להשהות מדה חסרה בביתו או בחנותו, אף על פי שאינו מודד בה ואם שוהה עובר בלאו, שנאמר לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה, לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה. ואפילו לעשות את המדה עביט למי רגלים אסור, שמא יבא מי שאינו יודע וימדוד בה. ואם יש מנהג בעיר שאין מודדין אלא במדה הרשומה ברושם הידוע, וזו אינה רשומה, מותר להשהותה.

סעיף יג

המחזר אחר דבר לקנותו או לשכר, בין קרקע בין מטלטלים בין מעובד כוכבים בין מישראל וכבר השוו על הדמים, וקודם שגמרו את הקנין בא אחר וקנאו או שכרו נקרא רשע. אבל אם עדיין לא השוו על הדמים, אלא שהמוכר רוצה בכך והקונה רוצה בפחות מותר לאחר לקנותו. ואסור להשיג גבול רעהו בשכירות בתים וכדומה מעובד כוכבים.

סעיף יד

הנותן מעות לחברו לקנות לו קרקע או מטלטלין, והלך השליח וקנה את החפץ במעותיו בשביל עצמו הרי זה רמאי. ואם קנאו ממעות של המשלח, מחויב ליתנו לו אף על פי שקנאו לעצמו.

סעיף טו

מי שנתן אפילו רק מקצת דמים על המקח, או שרשם על המקח סימן בפני המוכר, או שאמר לו המוכר: רשום מקחך אף על פי שהוא בענין שלא קנה בזה, מכל מקום כל החוזר בו בין הלוקח בין המוכר לא עשה מעשה ישראל, וחייב לקבל "מי שפרע", דהיינו שאוררין בבית דין ואומרים: מי שפרע מאנשי דור המבול, ומאנשי דור הפלגה, ומאנשי סדום ועמורה, וממצרים שטבעו בים, הוא יפרע ממי שאינו עומד בדיבורו.

סעיף טז

וראי לו לאדם לעמוד בדיבורו, שאפילו לא נתן עדיין מעות, ולא רשם את הדבר ולא נגמר הקנין, אם השוו על המחיר, אין לשום אחד מהם לחזור. ומי שחוזר בין הלוקח ובין המוכר הרי זה ממחוסרי אמנה, ואין רוח חכמים נוחה הימנו, כי ראוי לאיש ישראל לעמוד בדיבורו, כמו שנאמר שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב. וירא שמים יש לו לקיים אפילו מחשבת לבו, שאם חשב וגמר בלבו למכור לו בסכום זה, והלה לא ידע ממחשבתו, והוסיף לו על סכום זה, לא יקח ממנו כי אם סכום זה שגמר בלבו, לקיים מה שנאמר ודובר אמת בלבבו. וכן הלוקח שגמר בלבו לקנות בסכום כך וכך, אין לו לחזור בו, וכן כל היוצא בזה בשאר דברים שבין אדם לחברו, יש לו לקיים מחשבות לבו, אם גמר בלבו לעשות איזה טובה ויש בידו לעשותה, אבל צרכי עצמו כל שאין בהם סרך מצווה, אין צריך לקיים אפילו מוצא שפתיו.

סעיף יז

וכן מי שאומר לחברו ליתן לו איזה מתנה קטנה, שזה סמך דעתו שבודאי יתן לו, אם חזר ולא נתן לו הרי זה ממחוסרי אמנה, אבל מתנה מרובה אין בה חסרון אמנה, שהרי זה לא סמך דעתו על זה. ומכל מקום בשעה שהוא אומר ליתן לו צריך להיות בדעה גמורה, ולא יהא בדעתו לשנות, כי לדבר אחד בפה ואחד בלב אסור מן התורה, שנאמר איפת צדק והין צדק יהיה לכם. מה תלמוד לומר "הין צדק" והלא הין בכלל איפה היא, אלא שיהא "הן" שלך "ולאו" שלך צדק, וכל זאת לעשיר, אבל האומר ליתן לעני, בין מתנה מועטת בין מתנה מרובה אינו יכול לחזור בו מן הדין, מפני שנעשה כמו נדר, ואפילו גמר בלבו ליתן צריך לקיים מחשבתו.

סעיף יח

הרוצה למכור קרקע או בית, ובאו שנים כל אחד אומר: אני אקח בדמים אלו, ואין אחד מהם בעל המצר, אם היה אחד מהם מיושבי עירו והשני מעיר אחרת, בן עירו קודם, היו שניהם מיושבי עירו ואחד מהם שכנו, שכנו קודם. ואם השני הוא חברו הרגיל עמו ושכנו אינו רגיל עמו כלל, חברו קודם. היה אחד מהם חברו ואחד מהם קרובו, חברו קודם, שנאמר טוב שכן קרוב מאח רחוק, אבל לשאר כל אדם קרובו קודם, חוץ מתלמיד חכם שקודם ואפילו לשכנו וחברו הרגיל אצלו. אבל אם היה אחד מהם בעל המצר, הוא קודם לכולם, ואפילו לאחר שמכרו לאחר, יכול בעל המצר ליתן את הדמים להלוקח ולסלק אותו, ואפילו הלוקח הוא תלמיד חכם ושכן וקרוב למוכר, והמצרן הוא עם הארץ ורחוק מן המוכר, המצרן קודם ומסלק את הלוקח. וכל הקדימות אלו מצות חכמים הם, לקיים מה שנאמר ועשית הישר והטוב בעיני ה'.

סימן סג : אסור להונות בדברים ולגנוב דעת הבריות

סעיף א

כשם שאונאה אסורה במקח וממכר, כך אסורה אונאה בדברים, שנאמר ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך, זו אונאת דברים. וגדולה אונאת דברים מאונאת ממון, שזה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון, זה בממונו וזה בגופו, והצועק על אונאת דברים נענה מיד, וצריך ליזהר ביותר מאונאת אשתו, שלא לצערה בדברים, לפי שהאשה רכה בטבע, ועל צער מעט היא בוכה, והשם יתברך מקפיד על הדמעות, ושערי דמעות לא ננעלו.

סעיף ב

כיצד הוא אונאת דברים, לא יאמר לחברו, בכמה אתה רוצה ליתן חפץ זה, והוא אינו רוצה לקנותו. היה אחד מבקש לקנות תבואה, לא יאמר לו, לך אצל פלוני, והוא יודע שאין לו למכור, אם היה חברו בעל תשובה לא יאמרו לו, זכור מעשיך הראשונים. אם באו יסורים על חברו רחמנא ליצלן לא יאמר לו כדרך שאמרו חברי איוב לאיוב, הלא יראתך כסלתך זכר נא מי הוא נקי אבד (והם כמו שאמרו לו כן, מפני שהיה מעוות דברים כלפי השגחת השם יתברך ומדותיו). אם שאלו מאתו איזה דבר חכמה, לא יאמר למי שאינו יודע אותה חכמה, מה אתה תשיב בדבר הזה, וכן כל כיוצא בדברים אלו שהם צער הלב

סעיף ג

מי שיש לו כינוי לגנאי, אף על פי שהוא רגיל באותו כינוי, ואינו מתבייש בו, אם זה כוונתו לביישו, אסור לקרותו בכינוי זה משום אונאת דברים.

סעיף ד

אסור לגנוב דעת הבריות (פירוש לרמות בדברים, אף על פי שאין בו חסרון ממון), אפילו דעת עובד כוכבים, לכן אסור למכור לו בשר נבלה בחזקת שחוטה. אם מוכר איזה דבר שיש בו מום אף על פי שהדבר שוה כמו שהוא מוכרו לו, מכל מקום צריך להודיע להלוקח את המום (ובמתנה ליכא משום גניבת דעת).

סעיף ה

לא יבקש מחברו שיאכל אצלו כשהוא יודע שלא יאכל. לא יתן לו מתנה כשהוא יודע שלא יקבל. וכן כל כיוצא בזה שהוא אחד בפה ואחד בלב, יראה לחברו שהוא מכבדו, ואין כוונתו שלמה אסור אלא יהא תמיד פיו ולבו שוים, וינהוג בשפת אמת ורוח נכון ולב טהור.

סימן סד : שלא לעשות סחורה בדבר האסור

סעיף א

כל דבר שאסור מן התורה באכילה, אף על פי שמותר בהנאה, אם הוא דבר המיוחד למאכל, אסור לעשות בו סחורה או להלוותו עליו, ואפילו לקנותו להאכילו לפועלו אינו יהודי אסור. אבל דבר שאינו עומד לאכילה, כגון סוסים וחמורים מותר לעשות בהם סחורה, וחלב גם כן מותר בסחורה, שהרי נאמר בו יעשה לכל מלאכה.

סעיף ב

אם נזדמן לאדם באקראי דבר אסור, כגון שצד דגים ועלה במצודתו דג טמא, וכן מי שנזדמנה לו נבלה וטרפה בביתו, מותר למכרם כיון שלא נתכוין לכך, וצריך למכרו מיד ולא ימתין עד שתהא שמנה אצלו. ויכול למכרם גם על ידי שליח אף על פי שהשליח ירוויח בו, אבל לא שיקנה השליח לחלוטין, שאם כן הוי אצלו סחורה.

סעיף ג

וכן מותר לגבות בחובו דברים טמאים וימכרם מיד, דאסור להשהותן כדי להשתכר בהם, אבל מותר להשהותן בכדי שלא יפסיד מן הקרן.

סעיף ד

דבר שאין איסורו אלא מדרבנן, כגון גבינות של נכרי מותר לעשות בהן סחורה.

סימן סה : הלכות ריבית

סעיף א

לפי שנפשו של אדם בטבעו חומד ומתאוה אל הממון, וקרוב יותר שיהא אדם נכשל באיסור ריבית מבשאר איסורין שבממון. כי בגזל ואונאה וכדומה הרי זה משגיח על עצמו שלא יהא נגזל ושלל יתאנה. וגם זה שהוא רוצה לגזול או להונות את חברו, לפעמים הוא נמנע מחמת בושה או מחמת יראה, מה שאין כן בריבית, כי הלואה נותן לו ברצונו הטוב והוא שמח, כי מצא מקום ללוות על כל פנים בריבית, וגם המלוה חושב בדעתו כי הרי הוא עושה טובה גדולה עם הלואה, שיוכל להרויח בממון זה כפלי כפלים יותר מן הריבית, ולכן נקל מאוד שיהא אדם נתפתה חס ושלום מן היצר הרע להיות נכשל באיסור זה. על כן החמירה תורתנו הקדושה מאד באיסור זה והרבה לאוין נאמרו בו, המלוה עובר בששה לאוין, ולא יקום בתחיית המתים, שנאמר בנשך נתן ותרבית לקח וחייה לא יחיה, הלואה עובר בשלשה לאוין, הסופר והעדים והערב עוברים כל אחד בלאו אחד, וכן הסרסור שהיה ביניהם או שסייע לאחד מהם כגון שהורה מקום להלוה ללוות, או שהורה מקום להמלוה להלוות גם כן עובר בלאו אחד.

סעיף ב

מי שנכשל ולקח ריבית מחויב להחזירו (מלבד ריבית מוקדמת וריבית מאוחרת דלקמן סעיף ו').

סעיף ג

אפילו לא פסק עמו את הריבית בשעת הלואה, אלא שהלואה לו בחנם עד זמן פלוני או שמכר לו איזה סחורה בהקפה עד זמן פלוני, או שחייב לו בעניין אחר לשלם לו, יהיה מאיזה עניין שיהיה, ובהגיע זמן הפרעון פוסק לו איזה דבר, בשביל שירחיב לו את הזמן, גם זאת היא ריבית.

סעיף ד

אפילו אם הלואה נותן לו יותר מדעתו בשעת הפרעון, שלא התנה עמו ואינו אומר שנותנו לו בשביל ריבית גם כן אסור.

סעיף ה

אפילו אומר לו הלואה בשעת נתינת הריבית שהוא נותנו לו במתנה, גם כן אסור לקבלו ממנו. אבל אם כבר לקח ממנו ריבית והמלוה עושה תשובה, ורוצה להחזירו להלוה והוא מוחל לו מותר.

סעיף ו

אסור להקדים את הריבית או לאחר אותו. כיצד, היה ראובן רוצה ללוות משמעון מעות ומקדים ושולח לו מתנה ופירש לו בשביל שילוהו, או שהיה מתנה מרובה, דמסתמא הוי כאלו פירש לו שהיא בשביל שילוהו, זהו ריבית מוקדמת. לזה ממנו והחזיר לו מעותיו, והיה שולח לו מתנה בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו, זהו ריבית מאוחרת.

סעיף ז

אם אחד מלוה מעותיו לחברו על זמן מה, כדי שיחזור זה וילוהו פעם אחרת סך יותר לזמן כזה, או סך כזה לזמן ארוך יותר, זה ריבית גמור. ואם מלוה לו על מנת שילוה לו פעם

אחרת סך כזה לזמן כזה, יש אומרים שגם כן אסור ויש אומרים דמותר ויש להחמיר. אך אם לא התנו כן אלא שהוא מלוה לו ברצונו פעם אחרת, אף על פי שאינו עושה כן אלא מחמת שזה גם כן כבר הלוהו, בזה יש להקל.

סעיף ח

צריך המלוה ליזהר שלא ליהנות מן הלוה שלא מדעתו כל זמן שמעותיו בידו אפילו בדבר שהיה עושה לו אף אם לא הלוהו, שכיון שנהנה שלא ברשותו, נראה שסומך עליו שבשביל מעותיו שבידו ימחול לו, אבל אם נהנה ממנו מדעתו, מותר בדבר שהיה עושה לו אף אם לא הלוהו, ובלבד שלא יהא דבר של פרהסיא.

סעיף ט

אם לא היה הלוה רגיל להקדים להמלוה שלום בפעם אחרת, אסור להקדים לו, ואסור לכבדו באיזה כיבוד בבית הכנסת או מקום אחר אם לא היה רגיל כן גם בפעם אחרת, וכן שאר ריבית דברים בעלמא אסור, שנאמר נשך כל דבר אשר ישך אפילו דיבור אסור. וכן המלוה מוזהר על ריבית דברים, כגון אם אומר להלוה, הודיעני אם יבא פלוני ממקום פלוני, אף על פי שאינו מטריחו אלא באמירה בעלמא, אם לא היה רגיל עמו בזה קודם לכן ועתה סומך על הלוואתו לצוות עליו, מפני שהוא נכנע לו הרי זה ריבית. ואם תאמר והא כתיב עבד לזה לאיש מלוה, זהו אינו אלא לעניין אם נפל ביניהם דין ודברים, ואומר המלוה נלך לבית דין הגדול לדון שם והלוה אומר לדון כאן, מחויב הלוה לילך כמו שרוצה המלוה, והמלוה אינו מחויב ללכת לבית דין הגדול שבמקום אחר, משום שנאמר עבד לזה לאיש מלוה.

סעיף י

אפילו טובת הנאה שאינו ממון, אסור להמלוה ליהנות מן הלוה, כגון שאם המלוה הוא בעל מלאכה והלוה הזה אין דרכו ליתן לו מלאכה בפעם אחרת, רק עתה מחמת שהלוה רוצה לתת לו מלאכתו אסור.

סעיף יא

אסור להלוות לאחד סאה תבואה שיחזור לו אחר כך סאה תבואה אפילו מין במינה, כי שמא תתייקר בנתיים התבואה ונמצא זה מחזיר יותר ממה שלוה, אך יעשו דמים, שאם תתייקר התבואה לא יתן לו רק הדמים. ואם יש ללוה אפילו רק מעט ממין זה, מותר ללוות אפילו כמה כורין. וכן אם יש לו לאותו מין שער קבוע בשוק, מותר ללוות אף על פי שאין ללוה כלום מזה המין, וכל זה מין במינו, אבל מין בשאינו מינו, כגון להלוות סאה חיטין בסאה דוחק אסור בכל עניין, אף על פי שהן בשער אחד ויש לו דוחן. ובדבר קטן שאין הדרך להקפיד ביוקרא וזולא, מותר בכל עניין, ולכן מותרת אשה להלוות ככר לחם לחברתה.

סעיף יב

המלוה מעות על משכון בית או שדה, או מקום בבית הכנסת, והמלוה יקח את הפירות מהמשכון, צריך להיות בנתיים, דהיינו שינכה לו מן החוב דבר קצוב לכל שנה, שזהו יהיה השכירות שנותן המלוה, ואפילו השכירות שזה יותר ממה שקצבו ביניהם מותר, אבל לא יחזיר המלוה וישכירו להלוה עצמו. ועוד יש בעניין משכנתא הרבה חילוקי דינים ואין לעשות כי אם על פי שאלת חכם.

סעיף יג

דבר שיש לו שער ידוע, אסור למכרו ביותר מן השער, מפני שממתין לו את המעות, אבל דבר שאין לו שער ידוע אף על פי שאם היה נותן לו עתה את המעות, היה נותנו לו בפחות, ובשביל שהוא ממתין את המעות מוכר לו קצת ביותר, מותר. ובלבד שלא יעלה הרבה (דהיינו שתות או יותר) עד שניכר לכל שבשביל המתנת המעות הוא מעלהו. וגם אם לא מעלהו הרבה, אלא שהוא מפרש ואומר, אם תתן לי מיד את המעות הרי לך בעשרה ואם בהקפה תתן לי אחד עשר, אסור. וכן אם הקונה קונה את הסחורה ביוקר כדי למכרה מיד ולהפסיד, בשביל שיהיה המעות בידו איזה זמן גם כן אסור.

סעיף יד

מי שיש שטר חוב על חברו, מותר למכרו לאחר בפחות, ואפילו קודם זמן הפרעון, ויכתוב המוכר להלוקח, אני מוכר לך שטר זה, וקני לך איהו וכל שעבודיה, וצריך שיהא האחריות על הלוקח. רק אחריות שבא מחמת המוכר, כגון שהשטר פרוע וכדומה יכול להיות על המוכר. וכשם שיכול למכור את השטר לאחר בפחות, כמו כן יכול למכרו גם להלוה בעצמו.

סעיף טו

ובאופן זה יכולים להועיל, כגון ראובן שצריך למעות בניסן, הולך אצל שמעון, ושמעון נותן לו שטר חוב על עצמו שהוא חייב לפרוע לו מאה זהובים בחדש תשרי, (וכנגד זה נותן גם ראובן שטר חוב כזה לשמעון, שהוא חייב לפרוע לו מאה זהובים בתשרי, כדי שיהא שמעון בטוח), והולך ראובן ומוכר את השטר חוב שיש לו על שמעון ללוי עתה בניסן בעד תשעים זהובים (ומכל שכן שאם יש לשמעון שטר חוב על יהודה, אשר זמן הפרעון הוא לאחר זמן, שהוא יכול למכרו לראובן בהקפה עד הזמן, וראובן יתן לו שטר חוב על זאת, ושוב ימכור ראובן את השטר חוב הזה בעד כמה שיוכל), אבל אם ראובן יכתוב שטר חוב על עצמו למכרו לשמעון, אפילו על ידי שליח, אסור.

סעיף טז

אסור לקנות תבואה או שאר דבר בהקדמת מעות, ושיתן לו את התבואה לאחר זמן, דחיישינן שמא בנתיים תתייקר התבואה אחר כך בזמן שיתן לו את התבואה, נמצא הלוקח נוטל יותר משיעור מעותיו בשביל שהקדים את המעות. אבל אם יש להמוכר גם עתה כל התבואה שהוא מוכר, אף על פי שלא יתננה להלוקח עד לאחר זמן מותר, כי מה שיש להאדם יכול למכור אפילו בזול הרבה כרצונו. ואפילו התבואה לא נגמרה עדיין לגמרי כראוי, אלא שצריכה עוד מלאכה אחת או שתי מלאכות, נחשב כאלו היא גמורה ומותר, אבל אם מחוסרת עוד שלש מלאכות אסור.

סעיף יז

ואם הוקבע השער לתבואה, יכול לקנות בהקדמת מעות כפי השער, אף על פי שאין להמוכר כלום, שהרי אפילו תתייקר אחר כך התבואה, אין הלוקח מרויח במה שהקדים את המעות, כיון שהיה יכול לקנות אז תבואה במעותיו בשער זה. ומאחר שפסק בהיתר אף על פי שנתיקרה אחר כך התבואה בשעת הפרעון, ואינו רוצה לתת לו את התבואה שפסק עליה, יכול לשומה על סחורה אחרת שיתן לו, או שיתן לו מעות כשווי של עתה.

סעיף יח

מי שיש לו סחורה שנמכרת כאן בזול ובמקום אחר ביוקר, ואמר לו חברו, תנה לי סחורה זאת ואוליכנה למקום היוקר, ואמכרנה שם, ואעשה צרכי במעות עד זמן פלוני, ואפרענה לך כפי מה שהיה שוה שם לאחר נכיון ההוצאה שעלו על הסחורה, אם האחריות בהליכה היה על הלוקח אסור, ואם האחריות על המוכר מותר, והוא שיתן להלוקח איזה דבר בשביל טרחו

סעיף יט

מותר להלוות לחברו מאה דינרין שיקנה בהם סחורה על היריד, ובשובם לביתם יתן לו הלואה מאה ועשרים דינרין בעדה, ובלבד שיקבל המלוה את הסחורה ויוליכנה לביתו ויהיה אחריות הדרך על המלוה, דהוי כמו שיש לו חלק בריוח הסחורה הואיל ומקבל עליו אחריות.

סעיף כ

ראובן שהולך למקום שקונים סחורה בזול, יכול שמעון לומר לו, הבא לי סחורה משם ואני אתן לך ריוח כך וכך, ובלבד שתהא אחריות הסחורה על ראובן עד שהוא מוסרה לשמעון.

סעיף כא

מותר להרבות שכר הקרקע. כיצד, השכיר לו את החצר ואמר לו קודם שהחזיק בו, אם נתן לי את השכירות מיד, הרי הוא לך בעשרה זהובים לשנה, ואם תשלם לי בכל חדש נתן לי בעד כל חדש זהוב אחד, מותר. והטעם בזה, משום דמצד הדין שכירות אינה משתלמת אלא לבסוף, הלכך כאשר לוקח ממנו זהוב בכל חודש דהוי ליה שנים עשר זהובים, אין זאת שכר המתנת המעות, שהרי אינו מחויב לשלם לו במוקדם, ומה שאמר לו אם נתן לי מיד הרי היא לך בעשרה, אז היה מוחל לו שני זהובים, לפי שמקדים לו לשלם קודם זמן הפרעון, וזאת מותר.

סעיף כב

ודווקא בשכירות קרקע מותר להרבות בעניין זה, מפני שהקרקע נקנית לו מיד, אבל להרבות בשכירות פועל אסור בעניין זה. דהיינו שאם שוכר את האדם שיעשה לו מלאכתו לאחר זמן, ומקדים לו שכרו היום קודם שנכנס למלאכה, ובשביל זה יעשה לו את המלאכה בפחות מן הראוי, זאת אסור, דכיון דהפועל אינו משתעבד מהשתא הוי ליה כמו הלואה, אך אם הפועל נכנס למלאכתו מיד, אף על פי שלא יגמור את המלאכה עד לאחר ימים הרבה, מותר להקדים לו שכרו בשביל שיעשה בזול, דכיון שיתחיל מיד במלאכה הוי ליה שכירות ולא הלואה.

סעיף כג

מותר להרבות בנדונית חתנים, כגון שפסק נדוניה לבתו, והתנה עם חתנו שכל שנה שיניח אצלו את הנדוניה, יתן לו כך וכך שכר מותר, שאין זה אלא כמוסיף לו נדוניה, וכאלו אמר לו, אני נותן לך מתנה כך וכך לזמן פלוני, ואם לא אתן לך לזמן פלוני, עוד אני מוסיף לך כך וכך, דמותר. ודווקא כשהתנו כן מיד בשעת כתיבת התנאים דכיון דעד עתה לא היה עליו שום חיוב, אם כן הכל הוא חיוב אחד, אבל אם בשעת כתיבת התנאים, נתחייב בסתם סך נדוניה, ובשעת החתונה רוצים להתפשר לתת לו דבר מה בשביל הרחבת הזמן אסור, וצריכים לעשות בדרך היתר.

סעיף כד

ישראל שלוחה מעובד כוכבים בריבית וישראל אחר יהיה ערב, אם הוא בעניין שאין העובד כוכבים יכול לתבוע תחלה אלא את הלוח, ואך כשלא יהיה אפשר לגבות מן הלוח אז יכול לתבוע מן הערב מותר, אבל אם הוא בעניין שהעובד כוכבים יכול לתבוע תחלה את הערב, אם כן הוי כאלו הערב לוח מן העובד כוכבים והלוח לישראל הלוח ואסור. וכן עובד כוכבים שלוחה מישראל בריבית, וישראל אחר הוא ערב, אם הוא בעניין שאין המלוח יכול לתבוע תחלה אלא את העובד כוכבים הלוח, ואך כאשר לא ימצא אצל העובד כוכבים הלוח אז יגבה מן הערב מותר, אבל אם הוא בעניין שיכול לתבוע תחלה גם את הערב, אם כן הערב הוא כמו לוח ואסור. ואם הישראל ערב רק בעד הקרן ולא בעד הריבית מותר.

סעיף כה

עובד כוכבים שאמר לישראל, לוח בשבילי מעות בריבית מישראל על משכון זה, או אפילו אינו נותן לו משכון אלא שטר חוב, והמלוח סומך את עצמו רק על המשכון, או על השטר של עובד כוכבים ועל השליח אין שום אחריות מותר, ואפילו אם הישראל השליח מביא את הריבית להמלוח מותר לקבלו, ובלבד שהמלוח יגמור זאת בדעתו, שכל אחריות המשכון והמעות בין בהבאה בין בחזרה הכל על אחריותו, ועל השליח לא יהיה שום אחריות.

סעיף כו

וכן ישראל שנתן משכון או שטר חוב לישראל חברו, שילוח בשבילו על זה מעות בריבית מעובד כוכבים, אם העובד כוכבים אינו סומך רק על המשכון או על השטר, ועל השליח אין שום אחריות מותר. וכן אם הישראל הלוח תחלה לישראל חברו על משכון, ואחר כך אמר להמלוח, לוח מעות מעובד כוכבים בריבית על משכון זה, ועלי לשלם הקרן והריבית, אם העובד כוכבים סומך עצמו על המשכון לבד מותר.

סעיף כז

ישראל שהלוח לעובד כוכבים על משכון בריבית כך וכך לחדש, ואחר כך בא הישראל לחברו שהוא ילוח לו את המעות על משכון זה, ושהוא יטול את הריבית שיעלו מהיום עד הפרעון מותר. אבל אם הישראל הראשון כבר זקף את הקרן עם הריבית לכל זמן ההלואה הרי הכל היא כקרן של ישראל, ואסור ללוות על משכון זה מישראל חברו בריבית, דהוי כאלו נתן את הריבית מכיסו.

סעיף כח

מעותיו של ישראל מופקדים ביד עובד כוכבים, והלוח אותם לישראל בריבית, אם היו באחריות העובד כוכבים שאם יאבד החוב יתחייב הוא לשלם במעותיו מותר, ואם אינו באחריות העובד כוכבים אסור. ולכן במקום שיש קבוצות מעות (קופות חסכון) וכדומה שיש לישראל חלקים (מניות) שמה וישראלים ליום משם בריבית, אף על פי שהממונים המה עובדי כוכבים, מכל מקום נראה לי דאסור גמור הוא. ולכן אסור ליתן לשם מעות (כי שמא ילוח ישראל שאינו הגון) וכן אסור ללוות משם, כי שמא נתן לשם ישראל שאינו הגון.

סעיף כט

שותפין שצריכים ללוות מעות בריבית מעובד כוכבים, יעשו שאלת חכם איך לעשות.

סעיף ל

מומר אסור ללוות ממנו בריבית, וגם להלוות לו בריבית יש להחמיר.

סימן סו : הלכות עיסקא

סעיף א

הנותן לחברו מעות שיתעסק בו, והריוח יהיה לחצאין וגם ההפסד יהיה על שניהם בשוה, זהו נקרא עיסקא ואסור, מפני כי החצי ממעות אלו היא מלוה ביד המקבל, שהרי היא באחריות שלו והוא נוטל את הריוח, וגם ההפסד עליו, והחצי הוא פקדון אצלו שהרי היא באחריות הנותן והוא לוקח את הריוח מחצי זה, וגם ההפסד מחצי זה עליו, והמקבל שהוא מתעסק וטורח בחצי הפקדון שהוא שייך להנותן, זהו רק מפני שנותן לו את החצי בהלוואה, והוי ריבית ואסור. ויש היתר לזה אם הנותן נותן להמקבל איזה שכר בשביל העמל והטורח שהוא מתעסק בחלקו, ויש לקצוץ את שיתן לו מיד בשעת נתינת המעות שכרו, ודי אפילו בדבר מועט.

סעיף ב

יכולים להתנות שלא יהא המקבל נאמן לומר שהפסיד מן הקרן, כי אם על פי עדים כשרים ועל הריוח לא יהא נאמן כי אם בשבועה.

סעיף ג

גם יכולים להתנות שהברירה הוא ביד המקבל, שאם ירצה לתת להנותן כך וכך בעד החלק הריוח שלו, יהא הרשות בידו, וכל מותר הריוח ישאר לו. ודרך זה הוא נכון, כי מסתמא המקבל לא ירצה לישבע, ויתן לנותן כפי מה שיקצבו ביניהם, וזהו היתר עיסקא הנהוג בינינו. ואפילו אם המקבל יודע אחר כך בעצמו שלא הריוח או אפילו אם הפסיד יכול ליתן להנותן את הקרן עם הריוח שקצבו ביניהם ואין כאן שום איסור, דכיון שיש עליו חיוב שבועה, יכול לפטור את עצמו בממונו מן השבועה.

סעיף ד

אבל שיקנה המקבל את חלק הריוח של הנותן בכך וכך, שיהיה מחויב לתת אחר כך וכך וכך בכל אופן, זהו אסור, אלא צריך שתהיה להמקבל הברירה.

סעיף ה

נתן לו עיסקא על זמן, ונתעכב אצלו המעות גם אחר זמן הפרעון, צריך המתעסק ליתן לו ריוח גם בעד הזמן שאחר כך, כי מסתמא נשאר בידו על תנאי הראשון. ומכל מקום טוב יותר לכתוב תיכף בתוך השטר עיסקא, שאם ישאר המעות אצל המקבל לאחר הזמן, יהיה גם כן בתנאי זה.

סעיף ו

נוסח שטר עיסקא: מודה אני חתום מטה שקבלתי לידי מאת ר' ראובן הורוויץ מאונגוואר סך מאה זהובים בתורת עיסקא לחצי שנה מיום דלמטה, והתחייבתי את עצמי שכל סחורה טובה שתהא נראה בעיני, שהיא היותר קרוב להרויח בה, מחויב אני לקנות בעד סך הנזכר לעיל והם קודמין למעותי, וכל הרויח שיתן ה' לידי מאותה סחורה, יהיה המחצה לי והמחצה לר' ראובן הנזכר לעיל, וכן חס ושלום להפסד, הוא חלק כחלק. ומיד לאחר כלות חצי שנה מיום שלמטה, אני מחויב להחזיר לר' ראובן הנזכר לעיל את הקרן וגם חצי ריוח שלו, ולא יהא לי נאמנות לומר הפסדתי, אלא על פי שני עדים כשרים, ועל הרויח לא אהא נאמן רק בשבועה. ואולם תנאי היה בינינו, שאם ארצה ליתן לו בעד חלק ריוח שלו עשרה זהובים, אזי אין לו עלי שום תביעה, כי המותר שייך לי לבד, אפילו יבורר שהיה הרבה ריוח, וכל דין תורת נאמנות לבעל השטר אף לאחר זמן פרעון, וכל זמן שלא אחזיר את המעות הנזכר לעיל הם בידי בעיסקא באופן הנזכר לעיל. אונגוואר, כ"ח שבט, תרל"א לפ"ק. בפנינו עדים: שמעון אייזענשטיין. לוי בלוישטיין. יהודה הויכבערגער.

סעיף ז

אם השעה דחוקה ואי אפשר להם לכתוב שטר עיסקא, יכולים להתנות כל הדברים הנזכרים לעיל בעל פה.

סעיף ח

אם מקדים מעות על סחורה, יכתבו שטר היתר עיסקא בעניין זה: מודה אני חתום מטה שקבלתי מאת ר' ראובן וויינשטאק מאונגוואר סך מאה זהובים להתעסק במעות זה, במאשין שאני מחזיק בכפר זאהאן עד ראש חדש ניסן הבא עלינו לטובה, והרויח שיעלה לערך מעות אלו לאחר נכיון כל ההוצאות, יהיה מחצה שלי ומחצה לר' ראובן הנזכר לעיל, וכן חס ושלום ההפסד יהיה חלק כחלק. ומיד בראש חדש ניסן הבא עלינו לטובה אני מחויב להחזיר לר' ראובן הנזכר לעיל את הקרן עם חלק ריוח שלו, ולא אהא נאמן לומר הפסדתי אלא בבירור על פי שני עדים כשרים ועל הרויח לא אהא נאמן כי אם בשבועה. אך זאת הותנה בינינו שאם ארצה בראש חודש ניסן הבא עלינו לטובה ליתן לר' ראובן הנזכר לעיל בעד הקרן וגם בעד חלק הרויח שלו סך חמש מאות שפיריטוס, אזי אין לו עלי עוד שום תביעה יותר, וכל דין תורת נאמנות לבעל השטר אף לאחר זמן הפרעון. וקבלתי זכר עמלי. אונגוואר, י"א תשרי, תרל"א, לפ"ק. בפנינו עדים: שמעון בלומענטהאל. לוי בלוישטיין. יהודה הלוי טויב.

סעיף ט

אם הנותן רוצה שהמקבל יתן לו שטר חוב פשוט ואמיץ כחק המדינה, בכדי שאם המקבל יסרב מלפרוע או ימות, יהא לו נקל לגבות מעותיו על ידי ערכאות, אלא שבעל פה הם מתנים שהמעות האלה הן בתורת עיסקא לא מהני. ואפילו השטר אינו אלא על הקרן לבד, דכיון שהנותן יכול לגבות כל המעות בשטר חוב שבידו, אפילו אם יהיה הפסד ברור אסור. ואפילו אם המקבל מאמין להנותן והוא אדם חסיד, מכל מקום לא מהני, ואפילו אם המקבל נותן להנותן גם שטר עיסקא, שכתוב בו כי המעות שנכתב בשטר חוב הוא בתורת עיסקא גם כן לא מהני, דאיכא למיחש שמא הנותן או יורשיו יעלימו אחר כך את השטר עיסקא ויגבו בשטר חוב. ואין היתר לזה אלא שישלישו את השטר עיסקא ביד שלישי, או שנותן יחתום את עצמו על השטר עיסקא, ויהא מונח ביד המקבל, או שיכתבו על השטר חוב שהוא על פי אופן המבואר בשטר עיסקא, או לכל הפחות יחדו עדים שהשטר חוב הוא בתורת עיסקא, ובכל אופנים אלו אפילו אם נכלל בשטר חוב הקרן עם הרויח שפיר דמי.

סעיף י

שטר עיסקא לא מהני להתיר, אלא אם האמת כן הוא שהוא נוטל את המעות לעשות בו איזה עסק, אבל אם אינו נוטל את המעות לצורך עסק, אלא לפרוע איזה חוב וכדומה, אז לא מהני שטר עיסקא כיון שהוא שקר. אבל יכולים לעשות באופן זה, כגון ראובן שהוא צריך למעות, ויש לו איזה סחורה אפילו במקום אחר, יכול למכרה לשמעון אפילו בזול גדול, ובתנאי שהברירה ביד ראובן, שאם לא ימסרנה לידי שמעון עד יום פלוני יתן לו בעדה כך וכך (שיהיה לשמעון ריוח כראוי), ושמעון יתן לראובן את המעות, ויעשו קנין סודר לקיום המקח, דהיינו ששמעון הלוקח יתן קצת מבגדו לראובן שיתפוס בו, ובזה הוא קונה את הסחורה של ראובן, ואפילו שלא בפני עדים, הסחורה היא באחריותו של שמעון הקונה.

סעיף יא

וכן ראובן שהיה חייב לשמעון מעות, ובהגיע זמן הפרעון אין לו מעות לראובן והתפשר ששמעון ימתין לו איזה זמן, בזה גם כן אין תקנה בשטר עיסקא, אלא שראובן ימכור לשמעון איזה סחורה שיש לו באופן הנזכר לעיל, ושמעון יחזיר לו את השטר חוב שהיה לו עליו מכבר, וראובן יתן לו שטר על הסחורה אשר קנה מאתו באופן הנזכר לעיל.

סעיף יב

ישראל שנתן לחברו בהמה לגדלה ושיחלקו אחר כך בריוח, דינו כמו שנתן לו מעות בעיסקא.

סימן סז : הלכות נדרים ושבועות

סעיף א

אל תהי רגיל בנדרים, כל הנודר כאלו בונה במה בשעת איסור הבמות, והמקיימו כאלו הקריב עליו קרבן שחייב משום שחוטי חוץ, כי טוב יותר שישאל על נדרו ויתירו לו. והני מילי בשאר נדרים, אבל נדרי הקדש מצווה לקיימם, שנאמר נדרי לה' אשלם, ולא ישאל עליהם אלא בשעת הדחק.

סעיף ב

וכן יתרחק מן השבועה. אבל אם עבר ונשבע על איזה דבר, לא ישאל עליו אלא יעמוד בשבועתו אף על פי שהוא מצטער, שנאמר נשבע להרע ולא ימיר, וכתוב אחריו עושה אלה לא ימוט לעולם, ואין נשאלין על השבועה אלא בשעת הדחק.

סעיף ג

צריך ליזהר שלא ידור שום דבר, ואפילו לצדקה אין טוב לידור, אלא אם יש לו בידו מה שהוא רוצה ליתן יתן מיד, ואם אין לו ימתין עד שיהיה לו ויתן בלא נדר. ואם פוסקים צדקה וצריך לפסוק עימהם יאמר בפירוש שהוא פוסק בלי נדר, וכן כשמזכירין נשמות שנודרין לצדקה יש לומר בלי נדר, אם הוא בעת צרה מותר לו לנדר.

סעיף ד

אם דעתו לקבוע לו איזה לימוד בתורה או לעשות איזה מצווה, והוא ירא פן יתרשל אחר כך, או שהוא מתירא פן יסיתהו היצר לעשות איזה איסור, או למנעו מלעשות איזה מצווה, מותר לו לזרזי נפשיה בנדר או בשבועה. דאמר רב מנין שנשבעין לקיים את המצווה לזרז את עצמו, אף על פי שהוא מושבע ועומד מהר סיני, שנאמר נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך, ואפילו אם לא אמר בלשון נדר או שבועה אלא בדיבור בעלמא הוי נדר, ומחויב לקיים. ולכן צריך האדם ליזהר כשהוא אומר שיעשה איזה דבר מצווה שיאמר "בלי נדר". וטוב שירגיל האדם את עצמו כן אפילו באומר לעשות דבר רשות, כדי שלא יכשל חס ושלום בעון נדרים.

סעיף ה

מי שנודר נדרים כדי לתקן מדותיו הרי זה זריז ומשובח. כיצד, הרי שהיה זולל ונדר שלא יאכל בשר איזה זמן, או שהיה שוגה ב"ין, ואסר עליו את היין ונשאר משקין המשכרין, וכן מי שהיה מתגאה ביפיו, וקבל עליו נזירות וכיוצא בזה, נדרים כאלו המה עבודת השם יתברך שמו, ועל אלו אמרו חכמינו זיכרונם לברכה נדרים סיג לפרישות. ומכל מקום גם בנדרים כאלו אין לו לאדם להרגיל את עצמו, אלא יש להתגבר על יצרו גם בלא נדרים.

סעיף ו

אין הנדר חל אלא אם היה פיו ולבו שוים, אבל אם נדר בטעות שלא היה דעתו כמו שהוציא בשפתיו, או שהרהר בלבו נדר ולא הוציא בשפתיו אין זה נדר.

סעיף ז

מי שנהג איזה חומרא בדברים המותרים מדינא מחמת סיג וגדר ופרישות, כגון תעניות שבימי הסליחות, או שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין משבעה עשר בתמוז ואילך וכיוצא בו אפילו לא נהג כן שלש פעמים, אף על פי שלא היה בדעתו לנהוג כן לעולם, ולא התנה שיהא בלי נדר, ורוצה לחזור מפני שאינו בריא, צריך התרה, ויפתח בחרטה שהוא מתחרט על מה שנהג כן לשם נדר. לכן מי שהוא רוצה לנהוג באיזה חומרות לסיג ופרישות, יאמר בתחלה שאינו מקבל עליו כן בנדר, וגם יאמר שאין בדעתו לנהוג כן אלא בפעם ההיא, או בפעמים שירצה, ולא לעולם.

סעיף ח

כיצד מתירים את הנדר או השבועה, הולך אצל שלשה אנשים בני תורה, ואחד מהם יהיה בקי בהלכות נדרים, שידע איזה נדר יכולים להתיר, ואיזה מהן אינן יכולים להתיר, ואיך מתירים, והם יתירו לו. ומי שנדר בחלום, טוב שיתירו לו עשרה בני תורה.

סעיף ט

אף על פי שלעניין כל המצות שבתורה, אין הבן נעשה גדול עד שיהיו לו שלש עשרה שנה והביא שערות, והבת אינה גדולה עד שיהיו לה שתיים עשרה שנה והביאה סימנים, אבל לעניין נדר ושבועה יש להם קדימה שנה אחת, שהקטן בן שתיים עשרה שנה ויום אחד, והקטנה בת אחת עשרה שנה ויום אחד, אפילו לא הביאו סימנים, אם מבינים לשם מי נדרו, ונשבעו, נדריהם נדר ושבועתם שבועה. אבל פחותים מזמן זה אפילו מבינים אין דבריהם כלום, ומכל מקום גוערין בהם ומכין אותם שלא ירגילו לשונם בנדרים ושבועות. ואם הוא דבר קטן וקל שאין בו עינוי נפש, גוזרין עליהם שיקיימוהו.

סעיף י

האב מפיר נדרי בתו עד שתתבגר, דהיינו שיהיו לה שתיים עשרה שנה וששה חדשים, והוא שלא נשאת, והבעל מפיר נדרי אשתו. כיצד. מפירין, אומר שלש פעמים "מופר" או "בטל" או שאר לשון המורה שהוא עוקר את הנדר מעיקרו, בין שאומר כן בפניה או שלא בפניה. אבל לשון התרה לא מהני באב ובבעל. וגם אין יכולים להפר רק ביום שמעם, דהיינו אם שמעו בתחילת הלילה מפירין כל הלילה וכל היום שלאחריו, ואם שמעו מיד סמוך לצאת הכוכבים, אין מפירין רק עד צאת הכוכבים, ויותר אין יכולים להפר. בשבת לא יאמר לה "מופר ליכי" כמו בחול, אלא מבטל בלבו ואומר לה "טלי אכלי" וכיוצא בזה. ואם האב או הבעל אמר תחלה שהוא מרוצה על הנדר, אף על פי שלא אמר בפירוש, אלא שאמר לשון שהוא מורה שהוא מרוצה, ואפילו אם רק בלבו חושב שהוא מרוצה בנדרה, שוב אינו יכול להפר.

סעיף יא

איזה נדרים יכולים האב או הבעל להפר, דווקא דברים שיש בהם עינוי נפש, כגון רחיצה, קישוט, כיחול, ופרכוס וכיוצא בזה. והבעל יכול להפר גם דברים שאין בהם עינוי נפש, אם הם מן הדברים שבין איש לאשתו, וגורמים איבה ביניהם, אבל אלו אינם מותרים אלא כל זמן שהיא יושבת תחתיו, ולאחר שנתאלמנה או נתגרשה אסורה בהם.

סימן סח: דין תפילת הדרך ושאר דברים שצריכים ליזהר

בדרך

סעיף א

היוצא לדרך בין מביתו בין ממקום שהיה לן בדרך, וכן בחזרתו לביתו, לאחר שיצא מעיבורה של העיר, דהיינו שבעים אמה ושני שלישי אמה לאחר שכלו כל הבתים, מתפלל תפלת הדרך, יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתוליכנו לשלום וכו', אומרה בלשון רבים, רק "ותתנני לחן" אומר בלשון יחיד. ויותר טוב לאומרה לאחר שיצא מיל מעיבורה של עיר וכשהוא כבר בדרך ולן באיזה עיר, יכול לאמרה בבוקר גם קודם שיצא.

סעיף ב

אין להתפלל אותה אלא אם כן יש לו ללכת לכל הפחות פרסה, ולכתחלה יש לו להתפלל בתוך פרסה הראשונה. ואם שכח, יכול להתפלל כל זמן שהוא בדרך, ובלבד שעדיין לא הגיע לתוך פרסה הסמוכה לעיר שהוא רוצה ללון בה.

סעיף ג

תפלת הדרך צריכים לאמרה סמוך לברכה אחרת, ולכן אם יוצא בבוקר ואומר בדרך ברכת השחר, או שהיה לן בדרך באיזה עיר (שאיזו יכול לומר תפלת הדרך גם קודם שיצא) ואומר אפילו קודם שיצא בברכת השחר, יאמרה אחר ברכת הגומל חסדים טובים לעמו ישראל. ואם הולך לאחר התפלה מביתו, יאכל או ישתה איזה דבר על הדרך, ויברך ברכה אחרונה, וסמוך לה יאמר תפלת הדרך, או יטיל מים ויברך אשר יצר ויסמכה לה.

סעיף ד

יש לאמרה בעמידה, ואם הוא רוכב או הולך בעגלה, אם אפשר להעמיד הבהמה יעמידה, משום דרכוב כמהלך דמי, ואם לאו אומרה כך.

סעיף ה

אין אומרים אותה אלא פעם אחת בכל יום שהוא הולך, אבל אם חנה באיזה עיר על דעת ללון שם, ואחר כך נמלך ויצא ממנה לעבור חוצה לה או לשוב לביתו, אומרה פעם שנית. אם הולך ביום ובלילה, או שהיה לן שלא במקום ישוב, פעם הראשונה אומרה בחתימה, ובשאר הימים אומרה בלא חתימה, כי כל זמן שלא לן במקום ישוב, נחשב הכל כדרך אחד.

סעיף ו

טרם צאתו לדרך יש לו ליתן צדקה, שנאמר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו. ויש ליטול רשות מהגדולים שבעיר שיברכו אותו שיצליח בדרכו. ויש להשתדל שילוו אותו איזה אנשים, והמלוה את חברו, כשהוא פורש ממנו צריך לעמוד במקומו, עד שההולך יתעלם מעיניו. המברכים לההולך בדרך לא יאמרו לו "לך בשלום" אלא "לך לשלום", שהרי דוד אמר לאבשלום לך בשלום הלך ונתלה, ויתרו שאמר למשה לך לשלום עלה והצליח. כשהוא בדרך יעסוק בתורה, שנאמר ובלכתך בדרך, ויאמר בכל יום איזה מזמורי תהלים בכוונה והכנעה, ויזהר שיהא לו פת עמו אפילו הולך במקום קרוב. גם יש לו ליקח עמו ציצית שמא תפסל ציצה ולא ישיג אחרת ויתבטל ממצווה. לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב, פירוש כשיכנס ערבית לבית המלון, יכנס בעוד החמה זורחת, ולמחר ימתין עד הנץ החמה ויצא ואז טוב לו, כמו שנאמר וירא אלהים את האור כי טוב. לא יאכל הרבה כשהוא בדרך.

סעיף ז

באכסניא שהוא אוכל שמה, צריך לדקדק אם הבעל הבית ואנשי ביתו כשרים ונאמנים המה. ואם רוצה לאכול בשר במקום שאינו ידוע לו, צריך לחקור ולדרוש היטב מי הוא השוחט, ומי הוא הרב המשגיח עליו, כי בעונותינו הרבים רבה המכשלה, והמשכיל יבין. ומכל שכן ביין, אשר בעונותינו הרבים רבו המתפרצים וצריכים חקירה ודרישה.

סעיף ח

כשהוא מתפלל תפלת שחרית בדרך, יזהר להתעטף בטלית גדול כמו שהוא מתפלל בבית הכנסת, כי הטלית קטן רחוק שיהיה כשיעור. אם הולך ברגליו, אזי כשאומר הפסוק שמע ישראל וכו' וברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד צריך לעמוד שיכוון לבו היטב, ואם רוכב או יושב בעגלה מותר, ובתפלת שמונה עשרה יעמוד, ואם הוא נחוץ לדרוכו, אם יכול לעמוד לכל הפחות בשלש ברכות ראשונות ובשלש ברכות אחרונות מוטב ואם לאו יתפלל מיושב בעגלה, יעשה הכריעות מיושב. ואמנם טוב יותר שיתפלל אפילו מיד בעלות השחר, וגם מנחה אפילו מיד חצי שעה אחר חצות היום, כדי שיוכל להתפלל מעומד וכראוי, (השיעור, שהוא מחויב לחזור אחר מים וכדי להתפלל בעשרה כתוב בסימן י"ב סעיף ה' וסעיף ח').

סעיף ט

המהלך בדרך והגיע עת האוכל ולא מצא מים נתבאר בסימן מ' סעיף י"ד, ובסימן מ"ב סעיף י"ט נתבאר שהאוכל פת אסור לצאת ממקומו עד שיברך ברכת המזון, ובסימן מ"ד סעיף ו' נתבאר שצריך לברך מיושב דווקא. ואמנם אם אכל בדרך כשהוא מהלך, מותר לברך ברכת המזון גם כן כשהוא מהלך, מפני שאין דעתו מיושבת עליו אם יצטרך להתעכב. אבל אם אכל מיושב גם ברכת המזון צריך לברך מיושב.

סעיף י

קצת נוהגים שבהיותם בדרך ואוכלים בבית עובד כוכבים אין מברכים בזימון, משום דלא הוי קביעות. ומכל מקום אם קבעו עצמן שם לאכול ביחד, אינו נכון לבטל הזימון, ויאמרו, הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה במקום הליכתנו ובמקום ישיבתנו עד עולם. ואם אוכלים משל אחד יכולים לומר, הרחמן הוא יברך את בעל הבית הזה, וקאי על בעל הסעודה, ואם לאו יאמרו הרחמן הוא יברך אותנו.

סעיף יא

מדינא אסור לילך בערב שבת יותר מן שלש פרסאות, בין לביתו בין למקום אחר כדי שיוכלו להכין צרכי סעודות שבת כראוי, ובמדינות אלו אין נזהרין בזה, מפני שרוב בני אדם מכינים בריוח. ומכל מקום צריך כל אדם ליזהר מאד שיכנס לאושפיזא בעוד היום גדול, כי הרבה חילול שבת בא על ידי מה שמתאחרים, לכן יהא נזהר מאד ולא יסיתנו היצר לומר, עוד היום גדול ודרך טוב.

סעיף יב

מי שהוא ביום שבת קודש בדרך במלון ויש לו מעות, אם יכול להפקידן או להצניען אסור להחזיקן בכיסו שהרי הם מוקצה. ואם מתירא שמא יגנבום ממנו יתפרם ערב שבת בבגדו וישב בבית, ולא יצא בהם במקום שאין עירוב, אך אם יש לחוש שמא מחמת זה שאינו יוצא כל היום מביתו, ירגישו שיש לו מעות ויגזלם ממנו, מותר לצאת בהם כשהם תפורים בבגדו, אבל אם הם בכיסו בכל עניין אסור, (עיי' עוד בסימן קפ"ט דברים שצריכים ליזהר בדרך).

סימן סט: דיני תפילת מנחה

סעיף א

אמר רב חלבו אמר רב הונא לעולם יזהר אדם בתפלת המנחה, שהרי לא נענה אליהו אלא בתפלת המנחה, שנאמר ויהיה בעלות המנחה ויגש אלהיו. והטעם שתפלת המנחה היא חשובה כל כך מפני כי תפלת השחר זמנה ידוע, בבוקר בקומו ממטתו יתפלל מיד קודם שיהיה טרוד בעסקיו, וכן תפלת ערבית בלילה זמנה ידוע, בבואו לביתו והוא פנוי מעסקיו, אבל תפלת המנחה היא בעוד שהיום גדול והאדם טרוד בעסקיו, והוא צריך לשום אל לבו ולפנות מכל עסקיו ולהתפלל, על כן שכרה הרבה מאד.

סעיף ב

עיקר זמנה הוא בתשע שעות ומחצה ולמעלה, והיא נקראת "מנחה קטנה". ובשעת הדחק, כגון שהוא צריך לצאת לדרך או שהוא צריך לאכול, יכול להתפלל מיד לאחר שש שעות ומחצה, והיא נקראת "מנחה גדולה", והמשך זמנה הוא לכתחלה עד שעה ורביעית

שעה קודם הלילה ולא יותר, וזה נקרא "פלב המנחה", כי משעת מנחה קטנה עד הלילה הוא שתי שעות ומחצה, והחצי מזה היא שעה ורביעית. ובדיעבד או בשעת הדחק יכול להתפלל עד צאת הכוכבים, וכן נוהגים עתה ברוב הקהלות שמתפללים מנחה סמוך ללילה. ושעות אלו הנה שעות זמניות דהיינו לפי ערך היום, מזריחת החמה עד שקיעתה מתחלק היום לשנים עשר חלקים, ואם היום גדול שמונה שעות, אזי שעה ומחצה נחשבת לשעה.

סעיף ג

אסור להתחיל לאכול אפילו סעודה קטנה סמוך למנחה קטנה. וסמוך, דהיינו חצי שעה קודם. ואם אינו קובע עצמו לסעודה אלא שאוכל או שותה דרך ארעי, פירות או תבשיל אפילו מחמשת מיני דגן יש מתירים, אבל יש להחמיר גם בזה. וכן אסור ליכנס למרחץ או להסתפר סמוך למנחה קטנה. וסעודה גדולה כגון סעודת נישואין או ברית מילה וכדומה, אסור להתחיל אפילו סמוך למנחה גדולה, דהיינו מחצות היום אסור, אלא ימתינו עד זמן מנחה גדולה, ויתפלל קודם הסעודה. ובמקום שקוראים לבית הכנסת והוא רגיל לילך לבית הכנסת להתפלל בציבור, מותר להתחיל סעודה קטנה סמוך למנחה קטנה, וגם אחר כך, ובלבד שמיד שקוראים לבית הכנסת יפסיק ממה שהוא עוסק להתפלל. וסעודה גדולה סמוך למנחה קטנה אסור להתחיל, אפילו במקום שקוראים לבית הכנסת, ואפילו סמוך למנחה גדולה יש להחמיר.

סעיף ד

לתפלת מנחה צריכים גם כן נטילת ידים עד הפרק כמו לתפלת שחרית, וכמבואר לעיל בסימן י"ב סעיף ה' וסעיף ו', וכן לתפלת מעריב, אם הפסיק אחר מנחה, וכן למוסף אם הפסיק אחר שחרית צריך ליטול ידיו.

סעיף ה

אין לומר אשרי קודם מנחה, עד שיהא מנין בבית הכנסת כדי שהשליח ציבור יאמר הקדיש על מה שאמרו בעשרה. ואם אמרו אשרי בלא מנין, ואחר כך נשלם המנין, יאמרו איזה מזמור, ואחר כך יאמר השליח ציבור קדיש. ויש להשליח ציבור להתעטף בטלית קודם אשרי, שלא להפסיק בין אשרי לקדיש, ואם לא היתה טלית עד לאחר שאמר אשרי, יתעטף ויאמר איזה פסוקים, שעליהם יאמר קדיש.

סעיף ו

אם השעה דחוקה וקרוב ללילה, מתחיל השליח ציבור מיד אחר קדיש השמונה עשרה בקול רם, והציבור לא יתפללו אלא שומעים ועונים עד שאמר האל הקדוש, אז עונים אמן ומתפללים בלחש. ואם השעה דחוקה ביותר, ויש לחוש שאם ימתינו על השליח ציבור עד לאחר שיאמר האל הקדוש, לא יסיימו תפלתם בעוד יום, יכולים להתפלל מיד עם השליח ציבור בלחש מלה במלה עד האל הקדוש. וטוב אם אפשר שיהא לכל הפחות אחד, שיענה על ברכות השליח ציבור אמן.

סעיף ז

מי שבא לבית הכנסת ומצא ציבור מתפללים שמונה עשרה מתפלל עימהם שמונה עשרה ויאמר אשרי לאחר השמונה עשרה, ואם לא יוכל לגמור שמונה עשרה קודם שיבא השליח ציבור לקדושה, ואם ימתין עד לאחר שיגמור השליח ציבור כל השמונה עשרה עם הקדיש יעבור זמן תפלה, ימתין ויתפלל בלחש עם השליח ציבור בחזרת התפלה מלה במלה,

ויאמר עמו כל נוסח הקדושה וגם לדור ודור וכו' כמו שהוא אומר, ויסיים עמו בשוה ברכת האל הקדוש, וברכת שומע תפלה, וגם מודים יאמר בשוה, כדי שישחה עם הציבור. רק ביום תענית ציבור לא יאמר עם השליח ציבור ענו, אלא אומרו בשומע תפלה כמו שאר יחיד. וכן אם רוצה להתפלל מעריב עם הציבור, ואם ימתין עד אחר חזרת השליח ציבור את התפלה יצטרך להתפלל ערבית ביחידות, יתפלל מנחה עם חזרת השליח ציבור, ואם בא סמוך לקדושה ימתין עד לאחר שיאמר השליח ציבור האל הקדוש ויענה אמן ואז יתפלל, ואף שיפסיד עניית אמן שלאחר שומע תפלה וגם מודים (שהם חיובים) מכל מקום הכי עדיף טפי, מלהפסיד תפלת ערבית עם הציבור, ומכל שכן עם השעה עוברת מזמן מנחה.

סעיף ח

אם נמשכה תפלת המנחה עד הלילה, לא יאמרו תחנון, כי אין אומרים תחנון בלילה. וצריכים ליזהר ולהשגיח שלא תמשך עד הלילה ממש, כי אז אין אומרים קדיש תתקבל על התפלה שהתפללו ביום, כיון שהלילה שייך ליום המחרת.

סעיף ט

מי שבא בערב שבת למנחה בבית הכנסת והקהל כבר קבלו שבת או יום דהיינו בשבת אמרו מזמור שיר ליום השבת, וביום טוב אמרו ברכו, לא יתפלל מנחה בבית הכנסת הזאת, אלא ילך חוץ לבית הכנסת ויתפלל. ואם שומע שהשליח ציבור אמר ברכו לא יענה עם הציבור, שאם יענה ברכו שוב אינו רשאי להתפלל אחר כך תפלה של חול, (ואם טעה וענה, יתפלל ערבית שתיים כדלעיל סימן כ"א). ואם בא סמוך לקבלת שבת ויום טוב, אף על פי שלא יוכל לגמור השמונה עשרה קודם שיקבלו שבת או יום טוב, יכול להתפלל כיון שמתחיל בהיתר.

סימן ע: דיני תפילת מעריב

סעיף א

זמן קריאת שמע על תפלת ערבית הוא, משנראים שלשה כוכבים קטנים, וביום המעונן ימתין עד שיצא הספק מלבו. ועכשיו נוהגים להתפלל בציבור מעריב תיכף אחר מנחה, אף על פי שעדיין אינו לילה מפני טורח הציבור, שהוא טורח לאסוף הציבור שנית, ובלבד שלא יהא קודם פלג המנחה כי אז אפילו בדיעבד אינם יוצאים. ואשרי למי שמתפלל ערבית בציבור בלילה, ובין מנחה למעריב עוסק בתורה, לחבר הלילה עם היום בתורה שהוא עניין גדול. ועל כל פנים ראוי לכל ירא שמים שאם התפלל בציבור קודם הלילה, לא יאכל קודם הלילה אלא ימתין, ומיד לאחר צאת הכוכבים יקרא שלש פרשיות של קריאת שמע, ומי שאינו מתפלל בציבור אסור לו להתפלל תפלת ערבית קודם צאת הכוכבים.

סעיף ב

לכתחלה צריך להתפלל ערבית מיד בצאת הכוכבים, ואסור להתחיל לאכול או לעשות שום דבר, ואפילו ללמוד חצי שעה קודם צאת הכוכבים, כמו סמוך למנחה קטנה, ואם אין לו פנאי כגון שהוא לומד ברבים, על כל פנים לא יאחר יותר מחצות הלילה. ובדיעבד אפילו אחר חצות עד שלא עלה עמוד השחר יצא.

סעיף ג

מי שבא לבית הכנסת לתפלת ערבית, ומצא שהציבור עומדים להתפלל שמונה עשרה, אפילו עדיין אינו לילה אלא מפלג המנחה ולמעלה, מתפלל עימם שמונה עשרה, ואחר כך כשיהיה לילה אומר הקריאת שמע עם הברכות. ואם הציבור עומדים באמצע קריאת שמע וברכותיה, ויש לו שהות לומר קודם שיגיעו לתפלת שמונה עשרה, קריאת שמע עם הברכות עד שומר עמו ישראל לעד, יעשה כן, וידלג ברוך ה' לעולם וכו', ואינו צריך לאומרו אחר כך לאחר התפלה. ואם הוא לא התפלל עדיין מנחה יתפלל תפלת שמונה עשרה מנחה, בשעה שהציבור אומרים קריאת שמע עם הברכות, וישהה מעט לכל הפחות כדי הילוך ארבע אמות ויתפלל אחר כך שמונה עשרה עם הציבור למעריב, ואחר כך כשיהיה לילה יאמר קריאת שמע עם הברכות.

סעיף ד

מן ברוך ה' לעולם עד יראו עינינו יש לומר בישיבה, ואסור להפסיק מן תחלת והוא רחום עד לאחר השמונה עשרה. ומה שהשמש מכריז "יעלה ויבא" "טל ומטר" לא הוי הפסק, משום דהוי צורך התפלה.

סעיף ה

אם נשאר אדם יחידי מתפלל מעריב בבית הכנסת בלילה, חייב חברו להמתין עד שסיים תפלתו, כדי שלא תתבלבל מחשבתו, ואם התחיל להתפלל בשעה שלא יוכל לסיים תפלתו עם הציבור אינו חייב להמתין עליו, שהרי מוכחא מילתא דאדעתא דהכי נכנס שאינו מפחד.

סימן עא : סדר הלילה

סעיף א

אחר תפלת ערבית צריך לקבוע עת לתורה, לקיים "והגית בו יומם ולילה", ויש לחוש בלילה אם יאכל תחלה תחטפנו שינה, מתוך שהוא יגע והטבע מבקשת מנוחה, ונמצא מתבטל מתורה. על כן יש ליזהר שיקבע לו עת ללמוד קודם האכילה, אך אם הוא רעב ולבו חלש, שלא אכל ביום לשובע, יטעום מעט כדי לישוב דעתו, ואחר כך ילמוד קצת, ואחר כך יאכל סעודתו די צרכו, ויחזור ללמוד תורה איש איש כפי השגתו. אמרו רבותינו זיכרונם לברכה לא איברי לילא אלא לגירסא, והיינו בלילי חורף, ומכל מקום גם בלילות הקצרים צריך ללמוד מעט בכל לילה, לקיים והגית בו יומם ולילה, ומן חמשה עשר באב ואילך יוסיף מעט מעט, ואמר ריש לקיש כל העוסק בתורה בלילה, חוט של חסד נמשך עליו ביום, שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי, מה טעם יומם יצוה ה' חסדו, משום ובלילה שירה עמי. ואיכא דאמרי אמר ריש לקיש כל העוסק בתורה בעולם הזה שהוא דומה ללילה, הקדוש ברוך הוא מושך עליו חוט של חסד בעולם הבא שהוא יום, שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי, ומכל שכן מי שיש לו חק קבוע ללמוד בכל יום, ונתבטל ביום, שהוא צריך להשלים חקו בלילה.

סעיף ב

ראוי לאדם בינוני הבריא למעט בסעודת הלילה, ותהא קלה מסעודת היום, וירוויח בזה ארבעה דברים: (א) ישמור בריאותו, (ב) יהא נשמר בדבר רע שלא יבא לידי מקרה לילה,

שבא מחמת אכילה גסה ודברים המחממים, (ג) שיהיו חלומותיו נוחים ומיושבים, כי מרוב אכילה ושתייה הרבה פעמים באים חלומות קשים וזרים, (ד) שלא תכבד שינתו עליו, ויקיץ בזמן הראוי, ודי לאדם הבריא לישן שש שעות, ויזהר שלא לישן בחדר יחידי, ולא לישן במקום חם ביותר ולא במקום קר ביותר.

סעיף ג

ראוי לכל ירא שמים שקודם הליכתו לישן, יפשפש במעשיו שעשה כל היום, ואם ימצא שעשה עבירה יתחרט ויתודה עליה ויקבל על עצמו בלב שלם שלא לעשותה עוד, ובפרט בעבירות המצויות כגון חניפות, שקרים, ליצנות ולשון הרע צריכים בדיקה ביותר. גם יתן האדם אל לבו למחול לכל אדם שחטא כנגדו, שלא יענש שום אדם מחמתו, דאיתא בגמרא כל מי שחברו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקדוש ברוך הוא. ויאמר שלש פעמים: שרי לכל מאן די צערן, ואחר כך יאמר רבונו של עולם הריני מוחל וכו'.

סעיף ד

אם לא קרא שלש פרשיות של קריאת שמע כשהיה לילה, אזי יאמר כל שלש הפרשיות בקריאת שמע שעל המטה, אבל אם אמרן בלילה אינו צריך לומר בקריאת שמע שעל המטה כי אם פרשה הראשונה בלבד. ומכל מקום למצווה מן המובחר יאמר כל שלש הפרשיות, ואחר כך אומרים מזמורי ופסוקי דרחמי כמו שנדפס בסידורים. ואולם ברוב הסידורים נדפס ברכת המפיל קודם קריאת שמע, ויותר טוב לומר ברכת המפיל בסוף, שתהא הברכה סמוכה לשינה, ויאמר קריאת שמע עם המזמורים קודם שהולך למטתו, וברכת המפיל יאמר כשהוא על מטתו, וקודם שילך למטתו ילך אל המזוזה ויניח אצבעותיו עליה ויאמר: ה' שומרי וגו' ואחר כך יאמר שבע פעמים בכל דרכיך וגו', ולאחר שאמר ברכת המפיל לא יאכל ולא ישתי ולא ידבר עד שיישן. אם אינו יכול לישן יאמר עוד הפעם קריאת שמע והמזמורים ופסוקי דרחמי, וחוזר וקורא עד שתחטפנו שינה, או יאמר כמה פעמים פסוקים אלו, תורה צוה לנו וגו', אש תמיד וגו' סעפים שנאתי וגו', אור זרוע וגו', עד שתחטפנו שינה, והיא סגולה להנצל ממקרה לילה רחמנא ליצלן. ותהא כוונתו בשינה לחזק כחו לעבודת קונו, ואזי נחשבת לו לעבודת שמים, ואם צריך לשמש מטתו לא יאמר תחלה ברכת המפיל, אלא אחר כך קורא לכל הפחות פרשה הראשונה של קריאת שמע ואומר ברכת המפיל.

סעיף ה

יפשיט מלבושיו מעליו ולא יישן במלבושיו. כשחולץ מנעליו ופושט בגדיו, חולץ ופושט של שמאל תחלה, ולא יניח מלבושיו תחת מראשותיו, כי משכח לימודו, וצריך ליזהר מאד להרגיל את עצמו לשכב על צדו, ואיסור גדול לשכב פרקדן, דהיינו גבו למטה ופניו למעלה, או בהיפוך פניו למטה וגבו למעלה אלא דווקא על צדו. וטוב שישכב בתחילת שינתו על צד שמאל ובסוף על צד ימין, והוא טוב לבריאות הגוף, כי הכבד מונח בצד ימין, והאיצטומכא בצד שמאל, וכאשר יטה על צד שמאל אזי יהא הכבד על האיצטומכא, ויחממה בחומו ובזה יתעכל המזון מהרה, ואחרי שנתעכל המזון ראוי לו שיטה על צד ימין, כדי שתנוח האיצטומכא וירד פסולת המאכל, ולא יתהפך מצד אל צד פעמים הרבה (הלכות צניעות יבואר אם ירצה השם בסימן ק"נ).

סימן עב: גודל קדושת שבת

סעיף א

שבת קודש היא האות הגדול והברית, שנתן לנו הקדוש ברוך הוא לדעת כי בששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וכל אשר בהם ושבת ביום השביעית. והוא יסוד האמונה, ואמרו רבותינו זיכרונם לברכה שקולה שבת ככל המצות. כל המשמר את השבת כהלכתו כאלו מקיים כל התורה כולה, וכל המחלל את השבת כאלו כפר בכל התורה כולה. וכן הוא אומר בעזרא ועל הר סיני ירדת ותתן לעמך תורה ומצות, ואת שבת קדשך הודעת להם.

סעיף ב

וכל המחלל את השבת בפרהסיא הרי הוא כעובד כוכבים לכל דבריו, אם נוגע בין אוסרו, והפת שהוא אופה הוי כמו פת של עובד כוכבים, וכן התבשיל שהוא מבשל הוי כמו בישולי עובד כוכבים. ופרהסיא הוי בפני עשרה מישראל, ולא דווקא שעושה בפניהם ממש אלא שידועין בהעבירה, דהכי מוכח בגמרא ופוסקים גבי, "והא אסתר פרהסיא הוה". וכן כתב הפרי מגדים פירסום הוי עשרה מישראל או שידע שיתפרסם.

סעיף ג

לפיכך משבח הנביא ואומר אשרי אנוש יעשה זאת וכן אדם יחזיק בה, שומר שבת מחללו וגו'. וכל השומר את השבת כהלכתו ומכבדו ומענגו כפי כחו, גם כן מפורש על פי הנביא שכרו גם בעולם הזה חוץ מן השכר הרב הצפון לעולם הבא, שנאמר אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי, וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד, וכבדתו מעשות דרכיך, ממצוא חפצך ודבר דבר, אז תתענג על ה' והרכבתך על במתי ארץ, והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דבר.

סעיף ד

כתיב זכור את יום השבת לקדשו, פירוש שיזכור בכל יום ויום את השבת לקדשו, שאם נזדמן לו דבר מאכל חשוב שאינו שכיח בכל יום, והוא דבר שאינו מתקלקל, יקנהו לכבוד שבת. ובערב שבת מצווה שישכים בבוקר לקנות צרכי שבת, ויוכל לקנות גם קודם התפלה ובלבד שלא יאחר על ידי זה תפלת ציבור, וטוב יותר לקנות בערב שבת לכבוד שבת מלקנות ביום חמישי, אך דבר שצריך הכנה יקנה ביום חמישי. ועל כל דבר שהוא קונה יאמר "לכבוד שבת". מתקנת עזרא שיהיו מכבסין הבגדים בחמישי בשבת לכבוד שבת ולא בערב שבת, מפני שבערב שבת צריך להתעסק בצרכי שבת.

סעיף ה

מצווה על כל אדם שאף על פי שיש לו כמה משרתים, מכל מקום יעשה גם הוא בעצמו איזה דבר לכבוד שבת כדי לכבדו, כדמצינו באמוראים, רב חסדא היה מחתך את הירק דק דק, ורבה ורב יוסף היו מבקעים עצים, ור' זירא היה מדליק את האש, ורב נחמן היה מתקן את הבית ומכניס כלים הצריכים לשבת ומפנה כלי החול, ומהם ילמוד כל אדם לא יאמר "לא אפגום בכבודי" כי זהו כבודו שהוא מכבד את השבת.

סעיף ו

המנהג בכל ישראל לאפות בבתיהם לחמים לכבוד שבת. לא מבעיא אם אוכלים בימי החול פת פלטר עובד כוכבים שיש לזיהר לאכול ביום השבת קודש פת ישראל, אלא אפילו אם בחול אוכל פת פלטר ישראל, מכל מקום לכבוד שבת יאפו בביתו כדי שתקיים האשה מצות הפרשת חלה. כי אדם הראשון נברא בערב שבת והיה חלתו של עולם, והאשה

בחטאה אבדתו, ועל כן צריכה היא לתקן דבר זה. ועושים שלש לחמים, גדול, ובינוני, וקטן. הבינוני לסעודת הלילה והגדול לסעודת היום להראות כי כבוד היום עדיף, והקטן לסעודה שלישית.

סעיף ז

יכין בשר ודגים יפים ומטעמים ויין משובח כפי יכולתו, כי מצווה לאכול בכל סעודה מסעודת שבת דגים אם אינם מזיקים לו, אבל אם מזיקין לו או שאינם ערבים לו, לא יאכלם, כי השבת לעונג ניתן ולא לצער. וישחזי את הסכין שזהו גם כן מכבוד השבת, ויתקן את הבית ויציע את המטות, ויפרוס מפה על השלחן ותהא פרוסה כל יום השבת. ויש מדקדקין לפרוס שתי מפות, וישמח בביאת השבת, ויחשוב בדעתו אלו היה מצפה שיבוא אליו איזה אדם יקר וחשוב איך היה מתקן את הבית לכבודו, ומכל שכן לכבוד שבת מלכתא. בקצת מקומות עושים פשטידא או מולייתא לסעודת ליל שבת, זכר למן שהיה מונח כמו בקופסא, טל למטה וטל למעלה. יש לטעום בערב שבת את התבשילים שנעשו לשבת.

סעיף ח

אפילו עני שבישראל יזדרז ויתאמץ לענג את השבת, ויצמצם בכל השבוע כדי שיהיה לו מעות לכבוד שבת. ואם אין לו מעות ילזה אפילו על משכנות לצרכי שבת, ועל זה אמרו רבותינו זיכרונם לברכה, בני, לוו עלי ואני פורע. וכל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה, חוץ מהוצאת שבת ויום טוב, שאם מוסיף מוסיפין לו. ואם השעה דחוקה לו ביותר, על זה אמרו רבותינו זיכרונם לברכה עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. ומכל מקום אם אפשר לו יראה על כל פנים לעשות לכבוד שבת איזה דבר מועט, כגון דגים קטנים וכדומה. מי ששלחו לו איזה דבר לאכלו בשבת, יש לו לאכלו בשבת ולא להשאירו לחול.

סעיף ט

אין לעשות מלאכה בדרך קבע בערב שבת ממנחה קטנה ולמעלה, אבל בדרך ארעי מותר, ולצורך שבת גם אחר כך מותר. ולעשות בגדי חבירו בשכר אסור, אך מי שהוא עני ורוצה להשתכר לצורך שבת, מותר לו כל היום כמו בחול המועד. לספר את ישראל מותר כל היום. אפילו מעשה אומן אפילו בשכר, מפני שהתספורת ניכרת שנעשתה עכשיו בשביל השבת. יש להסגיר את החניות שעה אחת לפני שבת.

סעיף י

מתשע שעות זמניות ולמעלה, מצווה למנוע מלקבוע סעודה, אפילו מה שהוא רגיל בחול, וסעודה שאינו רגיל בה בחול, אפילו היא סעודת מצווה, אם היה אפשר לעשותה ביום אחר, אסור לעשותה בערב שבת כל היום אפילו בבוקר. אך סעודת מצווה שזמנה קבוע היום, כגון מילה ופדיון הבן וכדומה מותר. ומכל מקום נכון להקדימה בבוקר ולא ירבה בה, ומכל שכן שלא לאכול אכילה גסה, כדי שיאכלו סעודת שבת לתיאבון.

סעיף יא

חייב כל אדם להשלים פרשיותיו עם הציבור, דהיינו שיקרא בכל שבוע פרשת השבוע שנים מקרא ואחד תרגום, ומיום ראשון ואילך חשוב עם הציבור (שכבר התחילו הציבור פרשה זו בשבת במנחה). אבל המצווה מן המובחר הוא לקרותה בערב שבת אחר חצות היום. ויש לקרות כל פרשה דהיינו פתוחה או סתומה שתי פעמים, אחר כך התרגום עליה, ואפילו הפרשה מסיימת באמצע פסוק יפסיק שם, בגמר יש לומר אחר התרגום פסוק אחד

בתורה, כדי לסיים בתורה. וטוב שלא יפסיק בשיחה בין הקריאה. ונוהגים לקרות גם ההפטרה. ויש נוהגים עוד לומר אחר כך שיר השירים. ומי שהוא בדרך ואין לו רק חומש בלי תרגום, יקרא שתי פעמים מקרא, וכשיבא למקום שיהיה לו תרגום יקרא התרגום. גם יש לו לכל ירא שמים ללמוד פירוש רש"י על הסדרה. אם לאו בר הכי הוא ילמוד פירוש אשכנזי על הסדרה, כגון ספר "צאינה וראינה" וכדומה, שיבין עניין הסדרה.

סעיף יב

מצווה על כל אדם לרחוץ בכל ערב שבת פניו ידיו ורגליו בחמין, ואם אפשר ירחץ כל גופו בחמין, ויטבול את עצמו במקוה.

סעיף יג

אסור לרחוץ עם אביו וחמיו ובעל אמו ובעל אחותו. ובמקום שנוהגים לכסות ערוותן בבית המרחץ מותר, וכן תלמיד לא ירחץ עם רבו, ואם צריך לו שישמשנו מותר.

סעיף יד

ומצווה לחוץ את הראש ולגלח את הציפורנים, וכן לגלח שערות ראשו אם היו גדולים. ואין לקוץ ציפורני ידיו ורגליו ביום אחד, גם אין לקוץ ציפורניו או לגלח שערות בראש חדש אפילו חל בערב שבת. יש מקפידים שלא ליטול את הציפורנים כסדרן אלא בדילוג, דהיינו בימין מתחילים באצבע הסמוך לאגודל, והסימן: ב ד א ג ה, ובשמאל מתחילים אצבע הרביעי והסימן: ד ב ה ג א. גם יש מקפידים שלא ליטול הציפורנים ביום ה', כי מתחילים לגדל ביום שבת שהוא יום השלישי. טוב ליזהר לשרוף את הציפורנים.

סעיף טו

בכל ערב שבת יפשפש במעשיו ויתעורר בתשובה לתקן כל הקלקולים שעשה בששת ימי המעשה, כי ערב שבת כולל כל ימי השבוע, כמו ערב ראש חודש כולל כל החודש.

סעיף טז

ישתדל שיהיו לו בגדים נאים, וגם טלית של מצווה נאה לכבוד שבת דכתיב וכבדתו, ודרשין שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול. ואפילו אם הוא בדרך בין הנכרים ילבש בגדי שבת, כי אין המלבושים לכבוד הרואים אלא לכבוד השבת.

סעיף יז

התבשילים צריכים להשגיח להסירם מן הגחלים קודם שבת, ואם שכח ולא הסירם, אזי אם יבא בשבת לקחת את הקדרה וגחלים בוערות סביב לה שאם ייקח את הקדירה יזיז את הגחלים, אסור לישראל לקחת אותה, ועל ידי אינו יהודי מותר.

סעיף יח

התבשילים שמטמינים בתנור ליום השבת כנהוג, אף על פי שהפתח אינו טוח בטיט מותר, ואסור לפתוח את התנור בלילה, כי שמא יש קדרות שעדיין לא נתבשלו כל צרכן, ועל ידי שיסתום אחר כך את התנור יגרום בישול.

סעיף יט

הא דמותר להטמין גם כשאין התנור טוח בטיט, זהו דווקא כשמטמינין בשר, וכן אפילו כשמטמינין מיני קטניות ומיני בצק, אלא שמטמינין זמן הרבה קודם הלילה, באופן שיוכל להתבשל קודם הלילה קצת עד שיהא ראוי לאכילה על ידי הדחק. אבל כשמטמינין מיני קטניות ומיני בצק סמוך ללילה צריכים דווקא לטוח התנור בטיט (כי מן הסתם אינו גרוף וקטום כראוי). וצריכים ליזהר בזה, כי אם לא עשו כן, אז אפילו בדיעבד המאכלים אסורים עד למוצאי שבת בכדי שיעשו.

סעיף כ

בשבת כשפותחין את התנור שהוא טוח בטיט יש לפתחו על ידי אינו יהודי, ואם אין אינו יהודי יש לפתחו על ידי קטן, ואם אין קטן מותר גם לגדול לפתחו. ויש לעשות על ידי שינוי.

סעיף כא

המטמין קפה בערב שבת בתוך הגומא לצורך שבת, ומכסהו בכרים וכדומה שיהא חם, אם הוא מטמינו בתוך חול, אסור להטמין כל הכלי בתוך החול. ואפילו אינו מטמין כל הכלי אלא מקצתו, ועל מקצתו מכסה בבגדים וכדומה, באופן שכל הכלי מכסה מכל הצדדים גם זה אסור, אלא צריך לעשות באופן זה, שהכלי אשר בתוכו הקפה יטמינו רק עד חציו, או עד שלישיתו בתוך החול, והמותר יהא באויר. ויתן על הגומא דף או יכפה עליו כלי, שיהא אויר בינו ובין הכלי שבתוכו הקפה, ואז יכול ליתן עליהם בגדים וכרים וכדומה. (יתר דיני הטמנה בשלחן ערוך סימן רנ"ז רנ"ח רנ"ט).

סעיף כב

סמוך לחשכה ישאל לאנשי ביתו בלשון רכה, הפרשתם חלה, ויאמר להם הדליקו את הנר.

סעיף כג

חייב כל אדם למשמש בבגדיו בערב שבת קודם חשכה, אם אין מחט תחוב בהם או אם אין איזה דבר בכיסים, ואפילו במקום שיש עירוב, שמא יש בהם איזה דבר מוקצה.

סימן עג: באיזה אופן מותר לתת קודם שבת מלאכה לגוי

סעיף א

אסור להניח לאינו יהודי שיעשה מלאכת ישראל בשבת. וסמכוהו על הפסוק כל מלאכה לא יעשה דמשמע אפילו על ידי אינו יהודי. ואם מוסר לאינו יהודי את המלאכה בערב שבת, אף על פי שהאינו יהודי עושה בשבת מותר, אבל רק באלו האופנים: שהאינו יהודי יקח את החפץ מביתו של ישראל קודם השבת ולא בשבת.

סעיף ב

שיקצוץ לאינו יהודי שכרו, שאז הוא עושה את המלאכה בשביל עצמו שיקבל שכרו. ולכן מי שיש לו משרת אינו יהודי לזמן ידוע, אסור להניח לו לעשות מלאכה בשבת, מפני

שהמלאכה היא רק לתועלת הישראל. ואינו יהודי הנוסע לאיזה מקום וישראל נותן איגרת שישאנה שמה, וישאנה גם בשבת, צריך הישראל לתת לו איזה שכר, כדי שהאינו יהודי יעשה בשביל שכרו ולא בחנם.

סעיף ג

השכר יהא קצוב לכל המלאכה, ולא יהא האינו יהודי שכיר יום.

סעיף ד

אסור לקבוע להאינו יהודי שיעשה המלאכה בשבת, ואפילו אם אינו קובע לו בפירוש שיעשה בשבת, אלא שהוא קובע לו זמן שיגמר המלאכה סמוך לאחר השבת, וידוע כי אי אפשר שיגמור את המלאכה עד יום זה אם לא יעשה גם בשבת גם כן אסור. וכן אם שולח בידו אגרת ואומר לו: ראה שתביאנה שמה ביום פלוני, וידוע כי אי אפשר להגיע שמה אלא אם כן ילך גם בשבת גם כן אסור. וכן אם יום השוק הוא ביום השבת, אסור לתת לנכרי מעות בערב שבת שיקנה לו איזה דבר שידוע שאינו מוצא לקנותו כי אם בשבת, וכן אסור ליתן לו איזה דבר למכרו בעניין זה. ואולם אופן זה שאינו קובע לו בפירוש שיעשה בשבת, אינו אסור אלא בנותן לו בערב שבת, אבל קודם לכן מותר לתת לו החפץ לעשות או מעות לקנות. וטוב שלא לדור כלל בעיר שיום השוק הוא בשבת, כי אי אפשר שלא יחטא, ואם השוק אינו בשכונת היהודים אין לחוש.

סעיף ה

המלאכה לא תהא במחובר לקרקע, כגון בנין או עבודת השדה, אבל עבודת הבנין אסור שיעשה אינו יהודי בשבת אף על פי שהישראל קצץ עמו כל שכר הבנין לגמרי, ובשעת דחק גדול יעשה שאלת חכם. ואפילו לסתת אבנים ולתקן קורות לצורך בנין, אם ידוע שהמה של ישראל, והנכרי עושה ברחוב במקום פרהסיא, אסור שיעשה בשבת, וכן עבודת השדה כון לחרוש ולקצור וכדומה, אפילו אם שכר את האינו יהודי שיעשה כל המלאכה בעד סכום ידוע ואינו שכיר יום אסור. אבל אם האינו יהודי נוטל חלק מן התבואה, והמנהג הוא כן באותן המקומות שהעובד את האדמה נוטל חלק בתבואה מותר. ואם השדה הוא במקום רחוק שאין ישראל דר בתוך תחום שבת ממנו. מותר גם בשכירות בסכום ידוע, ובלבד שלא יהא האינו יהודי שכיר יום.

סעיף ו

אם בנה אינו יהודי לישראל בית בשבת באיסור, נכון להחמיר שלא יכנס בו (ויש בזה כמה חילוקין דינים).

סעיף ז

מי שיש לו שדה או ריחים מותר להשכירן לאינו יהודי ואף על פי שאינו יהודי עושה בהם מלאכה בשבת, אבל מרחץ אסור להשכיר לו. ואם המרחץ אינו של ישראל אלא בשכירות מאינו יהודי יעשה שאלת חכם איך ינהוג בו, וכל מי שהוא גובה מכס "מלונאי", מפעל ללבנים מפעל לזכוכית וכדומה, צריך לעשות שאלת חכם איך ינהוג בהם.

סעיף ח

בביתו של ישראל אסור להניח לאינו יהודי שיעשה מלאכה בשום אופן, ואפילו משרת אינו יהודי שרוצה לעשות מלאכה בשביל עצמו צריכים למחות בו.

סעיף ט

אומן אינו יהודי שעשה מלבוש בשביל ישראל, והביאו לו בשבת מותר ללבשו, ואם ידוע שגמרו בשבת אין ללבשו כי אם לצורך גדול, אבל אסור ליקח כלים ומלבושים מבית האומן, אפילו מאומן ישראל בשבת ויום טוב, ואינו יהודי שאינו אומן אלא שיש לו חנות שמוכר מנעלים וכדומה, מותר לישראל המכירו ליקח ממנו בשבת ולנעלם, ובלבד שלא יקצוץ עמו דמי המקח, וגם לא יהיו דברים שהובאו מחוץ לתחום.

סעיף י

כלים שעושים בהן מלאכה, כגון מחרישה וכיוצא בה אסור להשכיר לאינו יהודי בערב שבת ואף על פי שאין אנו מצווים על שביתת כלים, מכל מקום כיון שהוא נוטל שכר והשכירו ערב שבת, מחזי כאלו האינו יהודי הוא שלוחו, וביום ה' מותר לו להשכירו, ולהשאיל לו מותר אפילו בערב שבת ואפילו כלים שעושים בהם מלאכה, ובלבד שיקחם האינו יהודי מביתו של ישראל קודם הכנסת שבת, אפילו אם מתנה עם האינו יהודי שהוא ישאל לו עבור זאת כליו בפעם אחרת מותר, ולא אמרינן כהאי גונא דהוי כשכירות, וכן להשכיר לו כלים שאין עושים בהם מלאכה מותר אפילו בערב שבת כשאינו יהודי מוציאם קודם שבת.

סעיף יא

הא דמותר להשכיר כלים לאינו יהודי באופנים הנזכרים, דווקא כשאינו נוטל שכר שבת בפני עצמו אלא בהבלעה תוך שאר ימים, כגון שמשכיר לחדש או לשבוע ואומר לו, בעד כל שבוע או בעד כל חדש תתן לי כך וכך או אפילו בעד כל שני ימים או כל שלשה ימים, אבל שכר שבת בפני עצמו אסור ליטול אפילו השכיר לו לשנה וחושבין ימים נפרדים, שאומר, אני משכיר לך לשנה או לחדש ובעד כל יום ויום תתן לי כך וכך, אף על פי שאחר כך משלם האינו יהודי בעד כל הימים בבת אחת אסור ליטול שכר המגיע לשבתות, כיון שמחשבין ימים נפרדים ואסור ליטול שכר שבת שלא בהבלעה, אפילו בעד כלים שאין עושים בהן מלאכה, ואפילו בעד חדר לדור בו, ואיסור שכר שבת הוא בין מאינו יהודי בין מישראל.

סימן עד : דין המפליג בספינה

סעיף א

אין מפליגין בספינה על הים פחות משלשה ימים קודם שבת, דהיינו מיום ד' ואילך אסור. אבל אם הולך לדבר מצווה מותר אפילו בערב שבת.

סעיף ב

על הנהרות מותר להפליג בספינה בכל עניין אפילו בערב שבת ובלבד שלא יצטרך הישראל לעשות שם מלאכה בשבת, ואפילו אם בהמות מוליכות את הספינה מותר.

סעיף ג

היכא דמותר להפליג בספינה בערב שבת, אם נכנס בה בערב שבת וישב שם עד חשיכה, אף על פי שחזר לביתו ולן בביתו, מותר ליכנס בה אחר כך ביום השבת ובלבד שלא תלך הספינה בשביל ישראלים לחוד, אך מאחר שהיה בביתו בשבת קנה שביתה בביתו, ולכן אם הלכה הספינה יותר מתחום שבת, ובאה בשבת ליבשה אין לו שם אלא ארבע אמות, ויותר מזה אסור לו ללכת שמה.

סעיף ד

ללכת בספינה כדי להתפלל בעשרה או למצווה אחרת, אם הספינה הולכת גם בשביל אחרים יש להתיר, מכל מקום יש להישאר ליכנס בתוך הספינה בערב שבת בעוד יום ולישב שמה עד שתחשך, ואחר כך יכול לחזור לביתו וחוזר בשבת לתוך הספינה, אבל שתלך הספינה בשביל ישראל לבד אין להתיר.

סימן עה: דין הדלקת הנרות

סעיף א

חייב כל אדם להפריש את עצמו ממלאכה, ולהדליק את הנרות לכל הפחות חצי שעה קודם צאת הכוכבים. ואם אמרו בבית הכנסת מזמור שיר ליום השבת, אף על פי שעדיין יש שתי שעות עד הלילה, מכל מקום חל שבת על המועט ואסורים בכל המלאכות. ואפילו מי שבא מעיר אחרת לכאן, חל עליו שבת מיד כשאמרו בציבור מזמור שיר ליום השבת, ובעיר שיש בה שני בתי כנסיות אין אחד נגרר אחר חברו.

סעיף ב

מצווה להרבות בנרות לכבוד שבת, יש נוהגים להדליק עשרה, ויש מדליקין שבעה. ועל כל פנים ראוי שלא לפחות משתי נרות נגד זכור ושמור, ואך בשעת הדחק גם בחד סגי. ויהיו ארוכים שידלקו לכל הפחות עד לאחר האכילה, ויהדר לקנות נרות יפים, דאמר רב הונא הרגיל בנר שבת להשתדל בו לעשותו יפה, הוויין לו בנים תלמידי חכמים, שנאמר כי נר מצווה ותורה אור, על ידי נר מצווה בא אור תורה. ולכן ראוי שתתפלל האשה בשעת הדלקה, שיתן לה הקדוש ברוך הוא בנים זכרים מאירים בתורה, וטוב שתתן מקודם איזה פרוטות לצדקה, ואשה קשת רוח בגידול בנים או שאין לה כלל, סגולה שתאמר לאחר הדלקת הנרות ההפטרה של יום ראשון דראש השנה, וטוב שתבין מה שהיא אומרת ותאמר בכוונה.

סעיף ג

מצווה מן המובחר להדליק בשמן זית, וגם שמן הרגיל בינינו שקוראים "בלומענעהל" כשר אבל שאר שמנים יש מהם שאינם כשרים. וגם הפתילה יהדר שתהא מצמר גפן, או פשתן או קנבוס, כי בשאר דברים יש מהם שאינם כשרים, ובמדינתנו נוהגים להדליק בנרות העשויים מחלב והם כשרים. אבל להניח חתיכת חלב בתוך כלי ובתוכו פתילה אסור להדליק כן. המדליק צריך שידליק עד שיאחז האור ברוב אותה חתיכה פתילה היוצאה מן הנר, וכן בנרות העשויים מחלב צריך שיאחז האור ברוב הפתילה היוצאת.

סעיף ד

כבר ידוע שכל המצות מברכים עליהן עובר לעשייתן, אבל בהדלקת הנרות לשבת כיון שבהדלקה מקבלת האשה שבת על עצמה, והברכה הרי היא התחלה להדלקה, ואם כן אם תברך תחלה לא תוכל עוד להדליק, על כן היא מדלקת תחלה. וכדי שתהא הברכה עובר לעשייתן, פורשה ידיה כנגד פניה, שלא תראה הנרות, ומברכת ומסירה את הידים ורואה את הנרות, והוי כאלו בירכה קודם ההדלקה (ומשום לא פלוג נוהגת כך גם ביום טוב). ועיקר הנרות, שבהם הוי קבלת שבת, הם אלו שעל השלחן שאוכלים עליו, ועל כן תדליק אותם באחרונה. ובשעת הצורך כגון שהיא צריכה ללכת לטבילה או לחופה, או לשאר דבר נחוץ תוכל להתנות שאינה מקבלת שבת בהדלקה, ואז תוכל לברך קודם הדלקה, ואפילו תנאי בלב סגי.

סעיף ה

מצות הדלקת הנרות, חלה בין על האנשים בין על הנשים, אלא שהנשים מוזהרות בה יותר, מפני שהן מצויות בבית, ועוד מפני שהאשה כבתה נרו של עולם, שהחטיאה לאדם הראשון והחשיכה נשמתו שקרויה נר, כמו שנאמר נר אלהים נשמת אדם, ולכן צריכה היא לתקן זאת בהדלקת הנרות לכבוד שבת. ולכן אם האשה בביתה היא קודמת למצווה זאת, ומכל מקום יש לו להאיש גם כן לסייע במצווה, ויתקן את הנרות ויהבהב אותם, דהיינו שידליקם ויכבם כדי שיהיו נוחים אחר כך להדליק. ואשה יולדת, בשבת הראשון ידליק הבעל ויברך, אבל אחר כך, וגם בכל פעם שהיא נדה, מדלקת ומברכת.

סעיף ו

נוהגות הנשים שקודם הדלקת הנרות רוחצות ולובשות בגדי שבת ואשרי להן, וצריכות להתפלל מנחה תחלה, כי בהדלקת הנרות היא מקבלת שבת על עצמה ואינה יכולה להתפלל אחר כך מנחה של חול. ואשה שנתאחרה בעסקיה ובאה לביתה קרוב לחצי שעה קודם שבת, שאם תרחץ ותלבש, תוכל לבא לידי ספק חילול שבת, מצווה יותר שתדליק כמות שהיא משתבא חס ושלום לידי ספק חלול שבת. ואם הבעל רואה שהיא מתאחרת מלבא, מצווה גדולה שידליק הוא ואל ישגיח ברוגזה.

סעיף ז

אם האיש מדליק הנרות והוא צריך לעשות אחר כך איזה מלאכה, טוב גם כן שיתנה שאינו מקבל שבת בהדלקה זו. אבל בדיעבד אם לא התנה יכול לעשות אחר כך מלאכה, כי בהדלקת הבעל אין מנהג שהוא מקבל שבת.

סעיף ח

צריכים להדליק במקום שיאכלו, שיהא ניכר שמדליקין לכבוד שבת, ולא להדליק במקום אחר. אך בשעת הדחק כגון שהאשה חולה ואינה יכולה ללכת אל השלחן, מדלקת כשהיא במטה, ומעמידים אותם אחר כך על השלחן בבית זה, כי כל הבית נחשב מקומם, ונשים שמדליקות הנרות בסוכה, ואחר כך נושאות אותן לתוך הבית לא יפה הן עושות. נר שהוא דולק מערב שבת, צריכים לכבותו ולחזור ולהדליקו לכבוד שבת, כדי שיהא ניכר שמדליק לכבוד שבת.

סעיף ט

צריך להדליק את הנרות בכל החדרים שמשמש שם. מי שהוא בביתו אצל אשתו כיון שהיא מברכת על הנרות שבחדר אחד, אין צריכים לברך על ההדלקה שבשאר חדרים, אבל אם הוא במקום אחר, אם יש לו שם חדר מיוחד צריך להדליק ולברך. ואם הם רבים שנתאכסנו בחדר אחד, ישתתפו לקנות נרות וידליק אחר ויברך, ויכוון להוציא את כולם בברכתו, וגם הם יכוונו לצאת בברכתו. ואם אין לו חדר מיוחד אלא שהוא בחדר אחד עם בעל האושפיזא ישראל, אינו צריך להדליק כיון שאשתו מדלקת עליו בביתו. ובחורים הלומדים במקום אחר, אם יש להם חדר מיוחד צריכים להדליק בברכה, וישתתפו גם כן לקנות נרות ואחד יברך ויוציא כולם, וצריכים שיהיו הנרות דולקים עד שיבאו שמה. ואם אין להם חדר מיוחד, כיון שאין להם נשים שמדליקות צריכים לתת פרוטה לבעל הבית שיהיה להם שותפות בנרות, ומי שהוא סמוך על שלחן בעל הבית הוא בכלל בני ביתו ואין צריך להשתתף.

סעיף י

נוהגים שאפילו כמה נשים מדליקות בבית אחד, וכל אחת מברכת על נרות שלה, כי כמה שניתוסף אורה יש בה שמחה יתירה, ואך יש ליזהר שלא תדליקו שתיים במנורה אחת, ובשעת הדחק מקילים גם בזה.

סעיף יא

אין ליתן מים אפילו מבעוד יום לתוך נקב המנורה שמכניסין שם את הנר של חלב או של שעווה כדי שכשיגיע לשם יתכבה. ובמקום צורך יש להקל אם נותן מבעוד יום, אבל להעמיד כלי עם מים תחת מנורה התלויה, כדי שאם יפלו ניצוצות יתכבו איסור גמור היא אפילו להעמידו מבעוד יום. ולהעמיד כלי בלי מים לקבל הניצוצות מותר, אפילו משחשכה כי ניצוצות אין בהם ממש. ולהעמיד הכלי בשביל שיטפטף לשם השמן או החלב משחשכה אסור, דכיון שאם יטפטף יאסר הכלי בטלטול, נמצא שהוא מבטל כלי מהיכנו ואסור, משום דהוי כאלו דבקו שם, אבל להעמידו מבעוד יום מותר. ואם נטף לתוכו שמן אסור להסתפק ממנו בשבת והכלי אסור בטלטול, ואם לא נטף לתוכו לא נאסר הכלי בטלטול על ידי מחשבה בעלמא.

סעיף יב

טוב להניח את החלות על השלחן קודם שמדליקין את הנרות כדלקמן סימן פ"ט, סעיף ב'.

סעיף יג

אשה סומא אם יש לה בעל ידליק הבעל ויברך, ואם אין לה בעל והיא דרה לבדה, מדלקת ומברכת. ואם דרה עם אחרים בבית אחד והאחרים מדליקין, מדלקת הסומא בלא ברכה, אך אם היא עקרת הבית תדליק היא תחלה ותברך, ואחר כך ידליקו האחרים ויברכו.

סעיף יד

אשה ששכחה פעם אחת להדליק, תדליק כל ימיה נר אחד יותר ממה שהיתה רגילה. וכן אם שכחה כמה פעמים תדליק תמיד נר אחד יותר. והוא משום היכר שתהא זהירה מכאן ולהבא, ולכן אם מחמת אונס לא הדליקה אינה צריכה להוסיף.

סימן עו : דיני התפילות בשבת וביום טוב

סעיף א

נוהגים להקדים תפלת ערבית של שבת יותר מבימות החול, ונכון הוא כדי להקדים קבלת שבת בכל מה שאפשר, רק שיהא מפלג המנחה ולמעלה, ואף הנוהגים להתפלל כל ימי החול מעריב בזמנה דהיינו בצאת הכוכבים יכולים להקדים בשבת. ואפילו שלפעמים בימות החול מתפללים מנחה בשעה שמתפללים עתה ערבית, אין חוששין בזה בתפלת ערבית של שבת שיש בה מצווה שמוסיף מחול אל הקודש.

סעיף ב

בברכת השכיבנו אין חותמין כמו בחול שומר עמו ישראל, כיון שברכה זו היא על כללות עם ישראל, וכללות עם ישראל אינם צריכים שמירה בשבת כי השבת מגין עלינו, אלא אומרים ופרוס, וחותמין ברוך אתה ה' הפורס וכו' וכן ביום טוב. אם טעה וסיים כמו בחול, אם נזכר מיד לאחר תיבת לעד, יאמר מיד הפורס סכת שלום וכו', אבל אם לא נזכר עד לאחר כדי דיבור, אין צריך לאומרו עוד.

סעיף ג

נוהגים לומר בתפלת ערבית וינוחו "בה", ובשחרית ומוסף וינוחו "בו", ובמנחה שבתות קדשך וינוחו "בם".

סעיף ד

אחר תפלת הלחש בערבית בשבת אומרים כולם ביחד ויכלו, ויש לאומרו מעומד לפי שבזה אנו מעידים להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית, והעדים צריכים להעיד מעומד.

סעיף ה

אחר כך אומר השליח ציבור ברכה אחת מעין שבע, דהיינו ברוך אתה ה' אלהינו ואלהי אבותינו וכו', מגן אבות וכו', אלהינו ואלהי אבותינו וכו', ומסיים ברוך אתה ה' מקדש השבת. יש להקהל לעמוד בשעה שהשליח ציבור אומר ברכה זאת וישמענו היטב. ונוהגים שאומרים עמו מגן אבות עד זכר למעשה בראשית. וגם המתפלל ביחידות יכול לומר מגן אבות עד זכר למעשה בראשית, אבל יותר לא יאמר.

סעיף ו

בכל שבתות השנה אומרים ברכה זאת אפילו ביום טוב, ובשבת שחל לאחר יום טוב, אך כשחל יום טוב ראשון של פסח בשבת אין אומרים אותה.

סעיף ז

אין אומרים אותה אלא במנין קבוע, אבל במקום שאין מתפללים בעשרה אלא באקראי, כגון בבית החתן או בבית האבל אין אומרים אותה. ואם קבעו מקום להתפלל בעשרה איזה שבועות כמו בירידים יש לאמרה.

סעיף ח

במדינות אלו נוהגים שהשליח ציבור מקדש בבית הכנסת בלילי שבתות ויום טוב (חוץ משתי לילות הראשונות של פסח). וכיון שהוא אינו יוצא בקידוש זה ואסור לו לטעום קודם קידוש, לכן כדי שלא תהא ברכתו לבטלה, נותנים לטעום לקטן שהגיע לחינוך, והקטן ישמע את הברכה ממנו ויוצא בה ונמצא שלא בירך לבטלה (דמותר להאכיל את הקטן קודם קידוש כמו שיתבאר לקמן בסימן קס"ה אם ירצה השם). ואם אין קטן בבית הכנסת יכוון המקדש או אדם אחר לצאת בקידוש זה, וישתה שיעור רביעית כדי לברך ברכה אחרונה. ואף על פי כן יכול הוא לחזור ולקדש בביתו להוציא את אשתו ובני ביתו אם אינם יודעין לקדש בעצמם. והא דיוצא בקידוש שבבית הכנסת אף על גב שאין קידוש אלא במקום סעודה, בשעת הדחק סומכים על הפוסקים דסבירא להן דדי אם שותה רביעית שלם מן הכוס. וטוב שישתה רביעית חוץ מכמלא לוגמיו, דהיינו כמלא לוגמיו משום קידוש, ועוד רביעית משום סעודה.

סעיף ט

נוהגים לומר פרק במה מדליקין, ואין אומרים אותו ביום טוב שחל בשבת ולא כשחל יום טוב בערב שבת, ולא בשבת חול המועד.

סעיף י

נוהגים שבשבת אין משכימין כל כך לבא לבית הכנסת כמו בחול, משום דשינה מעונג שבת הוא, ואסמכוה אקרא, דבקרבת התמיד של ימות החול נאמר בבקר, ובשבת נאמר וביום השבת דמשמע איחור, ומכל מקום צריכים ליזהר שלא לאחר קריאת שמע ותפלה.

סעיף יא

זמן תפלת מוסף הוא מיד אחר תפלת שחרית, ואין לאחרה יותר מעד סוף שבע שעות. ואם התפלל אותה אחר שבע שעות נקרא פושע, ואף על פי כן יצא ידי חובתו מפני שזמנה כל היום.

סעיף יב

היו לפניו להתפלל שתי תפלות, אחת של מנחה ואחת של מוסף, כגון שאיחר מלהתפלל מוסף עד שש שעות ומחצה, צריך להתפלל תחלה מנחה, ואחר כך מוסף, משום דמנחה תדירה יותר, וקיימא לן תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם. ומכל מקום בציבור אין לעשות כן.

סעיף יג

בקדושה דמוסף שאומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, ומיד אומרים הקהל אחד הוא אלהינו וכו', הוא טעות, כי אסור לומר תיבת אחד שני פעמים רצופים, אלא יאמר ה' אחד הוא אלהינו וכו'. אך השליח ציבור שהוא ממתין על הציבור, יכול הוא להתחיל בתיבת אחד, כיון שהפסיק בנתיים.

סעיף יד

במנחה קודם קריאת התורה, אומרים ואני תפילתי וגו' והוא על פי מה שדרשו רבותינו זיכרונם לברכה בפסוק ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר, וכתוב אחריו ואני תפילתי וגו'. אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, אין אומה זו כשאר אומות העולם, אומות העולם כשהם שותים ומשתכרים הולכים ופוחזין, ואנו לא כן אלא אף על פי

ששתינו ואני תפלתי וגו'. ולכן אומרים אותו לפני קריאת התורה להודות ליוצרנו שלא שם חלקנו כהם, ואפילו הרקים שבנו באים לשמוע תורה. וביום טוב שחל בחול שאין קוראים בתורה אין אומרים אותו, אבל בשבת אף על פי שאין ספר תורה לקרות מכל מקום אומרים אותו. ואומרים אותו אז קודם החצי קדיש, כדי שלא להפסיק בין הקדיש לתפלת שמונה עשרה.

סעיף טו

לאחר החזרת השמונה עשרה נוהגים לומר צדקתך צדק, והמה שלשה פסוקים כעין צדוק הדין על שלשה צדיקים שנפטרו בשעה זאת, יוסף משה ודוד. ואם הוא ביום שאם היה חול לא היו אומרים תחנון אין אומרים אותו, אך כשמתפללים בציבור בבית אבל, אומרים אותו, שאם לא יאמרוהו הוי פרהסיא ואין אבילות פרהסיא בשבת.

סעיף טז

אם טעה בשבת או ביום טוב והתחיל ברכות אמצעות של חול, ונזכר באמצע ברכה צריך לגמור כל אותה ברכה שתחיל, ואחר כך מתחיל ברכה אמצעית של שבת או של יום טוב. והטעם הוא, משום דמן הדין היה ראוי לתקן גם בשבת ויום טוב כל ברכות האמצעיות כמו בחול, ולהזכיר קדושת היום בברכת רצה, כמו בראש חדש וחול המועד, אלא מפני כבוד שבת ויום טוב לא הטריחו חכמים, ותקנו ברכה אחת אמצעית לקדושת היום, אבל זה שהתחיל, ברכה של חול, יש לו לגמור אותה ברכה, כיון שהיא ראויה לאמרה עתה מן הדין.

סעיף יז

אפילו לא התחיל רק תיבה אחת מן הברכה, ונזכר מיד, צריך לגמור כל הברכה, חוץ מברכת אתה חונן, שאם לא אמר עדיין רק תיבת אתה, כיון שגם תפלות שבת ערבית ומנחה, מתחילים אתה, לכן אם בתפלת ערבית או מנחה, אף על פי ששכח שהוא שבת והתחיל תיבת אתה, על דעת לומר אתה חונן, ונזכר מיד שהוא שבת, אינו צריך לומר ברכת אתה חונן, אלא גומר ואומר קדשת וכו'. ואם אירע לו כן בשחרית, אזי אם היתה הטעות מחמת שהיה סובר שהוא חול, צריך לגמור ברכת אתה חונן, אבל אם ידע שהוא שבת ושצריך לומר ישמח משה, אלא שנכשל בלשונו מחמת הרגלו, ואמר תיבת "אתה" אינו צריך לגמור ברכת אתה חונן, אלא אומר ישמח משה, דכיון שיש בתפלת שבת גם כן תפלות שמתחילים אתה, הוי ליה כמו שטעה בתפלת שבת מזו לזו, מאחר שידע שהוא שבת ולא אמר עדיין רק תיבת אתה.

סעיף יח

אם לא נזכר עד בברכות האחרונות (דהיינו מן רצה ולהלן), פוסק באמצע ברכה במקום שנזכר, ומתחיל בשל שבת או יום טוב וגומר כסדר, ואם לא נזכר עד לאחר שהתחיל לומר יהיו לרצון, חוזר לראש התפלה.

סעיף יט

בתפלת המוספין אם טעה בברכות אמצעיות של חול, פוסק באמצע ברכה שנזכר בה ומתחיל ברכה אמצעית של תפלת מוסף, כי בתפלת מוסף לא היה כלל מן הדין להתפלל כל ברכות האמצעיות כמו בחול, אלא ברכה אחת של מוסף.

סעיף כ

מי שטעה והתחיל תפלה של חול בשבת סימן רע לו, ויפשפש במעשיו כל ימי השבוע הבאה ויעשה תשובה.

סעיף כא

טעה בברכה אמצעית של תפלות השבת מזו לזו, אם נזכר קודם שאמר את השם מחתימת הברכה, חוזר לתחלת הברכה שהיה לו להתפלל עתה, אבל אם לא נזכר עתה עד לאחר שאמר את ה', גומר ואומר מקדש השבת ויוצא בדיעבד, לפי שהעיקר מברכות האמצעיות היא רצה נא במנוחתנו והיא שוה בכל התפלות.

סעיף כב

במה דברים אמורים בתפלת ערבית שחרית ומנחה, אבל בתפלת מוסף אם התפלל במקומה תפלה אחרת לא יצא, הואיל ולא הזכיר קרבן מוסף. וכן אם במקום ערבית או שחרית או מנחה התפלל מוסף לא יצא, הואיל והזכיר קרבן מוסף ואמר שקר לפני המקום ברוך הוא.

סעיף כג

אם טעה בתפלת יום טוב שהיה לו לחתום מקדש ישראל והזמנים וחתם מקדש השבת, אם חזר בתוך כדי דיבור ואמר מקדש ישראל והזמנים יצא, ואם לאו צריך לחזור ולהתחיל אתה בחרתנו וכו'.

סימן עז : דיני הקידוש והסעודות בלילה וביום

סעיף א

מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים, שנאמר זכור את יום השבת לקדשו, כלומר זכרהו זכירות שבת בקידוש. וצריך לזכרהו בכניסתו בקידוש וגם ביציאתו בהבדלה, ותקנו חכמים שתהא זכירה זו על כוס יין, בין בכניסתו בין ביציאתו.

סעיף ב

יכולים לקדש ולאכול אף על פי שעדיין אינו לילה, אך הנוהגים כל ימות החול להתפלל מעריב בזמנה ובשבת מקדימין, אלו אסורים לאכול משהגיע חצי שעה קודם צאת הכוכבים. ולכן אם אין יותר מחצי שעה עד הלילה צריכים להמתין עד הלילה, ואז יקראו תחלה שלש פרשיות של קריאת שמע ואחר כך יקדשו. ואסור לטעום כלום ואפילו מים קודם קידוש.

סעיף ג

מצווה לקדש על יין ישן ומצווה לברור יין יפה, ואם אפשר יש להדר אחר יין אדום, ובמקום שאין יין כשר כראוי מצוי, מקדשים גם על יין צמוקין. ויכלו יש לומר מעומד, ומסתכל

בנרות, ואחר כך ישב ומסתכל בכוס ומברך בורא פרי הגפן ואשר קדשנו וכו'. ואם אין לו יין מקדשים על הפת ולא על שאר משקין.

סעיף ד

גם הנשים חייבות בקידוש, על כן ישמענו היטב את הקידוש ויענו אמן, אבל ברוך הוא וברוך שמו לא יאמרו. וקטן אפילו הוא בן שלש עשרה שנה אם אינו ידוע שהביא שתי שערות אינו מוציא את האשה, ולכן תקדש האשה בעצמה. ואם אינה יודעת תאמר עם הקטן מלה במלה, וגם אם שומעת את הקידוש מן הבעל או מאיש אחר, יותר נכון הוא שתאמר עם המקדש מלה במלה, (אם יש כמה בעלי בתים בבית אחד, איך יתנהגו בקידוש, עיין לקמן סימן קל"ה סעיף ו').

סעיף ה

יין שנתחמץ אין מקדשים עליו, וכן יין שיש לו ריח רע אף על פי שלא נתחמץ אלא ריחו וטעמו יין שמברכים עליו בורא פרי הגפן רק שמסריח קצת מחמת שהיה בכלי מאוס, וכן אם הוא מריח אחר החבית אין מקדשים עליו. וכן יין שעמד מגולה איזה שעות (אף על פי דהאידידנא לא קפדין אגילוי), אין מקדשים עליו, משום הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך. יין שיש בו קמחין יש לסננו, ואם אי אפשר לסננו מקדשים עליו כך, אבל אם יש עליו קרום לבן אין מקדשים עליו דמסתמא פג טעמו.

סעיף ו

מקדשים על יין מבושל ועל יין שיש בו דבש. אך יש אומרים שאין מקדשים עליהם כיון דאינן ראויין למזבח, על כן אם אפשר יש להדר אחר יין אחר.

סעיף ז

הכוס צריכה להיות שלמה ונקיה. וכל הדינים שהן בכוס של ברכת המזון ישנם גם בכוס של קידוש בין ביום בין בלילה, וכן בכוס של הבדלה, וטוב לקדש בלילה על כוס גדולה שישייר ממנה לקידוש היום ולהבדלה.

סעיף ח

החלות תהיינה מכוסות בשעת קידוש, ואפילו הוא מקדש עליהן יהיו מכוסות בשעת הקידוש, זכר למן שהיה מכוסה בטל מלמטה ולמעלה.

סעיף ט

כל המקדש ישתה מן הכוס לכל הפחות כמלא לוגמיו בלי הפסק, ומצווה שיטעמו כולם מכוס של ברכה, מי שאינו שותה יין מחמת נדר או מחמת שמזיק לו וכדומה, אין לו לקדש על היין על סמך שישתו המסובין.

סעיף י

יין של קידוש לפי שהוא מצרכי הסעודה, אינו טעון ברכה לאחרי דברכת המזון פוטרנו. אך יש פוסקים דסבירא להו דאינו פוטרנו, על כן אם אפשר יש לו להדר, שלאחר ברכת

המזון יברך על כוס יין, וישתה רביעית, ויברך ברכה אחרונה לפטור גם את הכוס של קידוש.

סעיף יא

על היין שבתוך הסעודה אינו צריך לברך, שנפטר בברכת בורא פרי הגפן שבקידוש.

סעיף יב

קידוש על הכוס סבור שהוא יין, ואחר כך נמצא שהוא מים או שאר משקה, יחזור ויקדש על היין. ואם עמד לפניו יין על השלחן, והיה דעתו לשתות יין גם בתוך הסעודה, אינו צריך לקדש שנית, דהוי כאלו קידש על היין. ואם לא היה יין לפניו על השלחן, אבל היה יין בביתו והיה דעתו לשתות בתוך הסעודה, אין צריך לברך בורא פרי הגפן אלא אשר קדשנו וכו'. ואם היתה הכוס של שכר או "מעד" (מי דבש), במקום שהוא חמר מדינה, בכל אופן אין צריך לקדש שנית אלא יברך שהכל וישתה. ובמקומות שנוהגים לקדש אחר נטילת ידים קודם בציעת הפת, גם כן אין צריך לחזור ולקדש, אלא מברך המוציא והוי כאלו קידש על הפת.

סעיף יג

גם ביום בסעודת שחרית צריך לקדש על הכוס, דהיינו שמברך עליה בורא פרי הקפן, וזהו הקידוש. וגם נשים חייבות בקידוש זה, וגם קודם קידוש זה אסור לטעום כלום ואפילו מים כמו בקידוש הלילה. ומצווה מן המובחר שיהיה קידוש זה גם כן על היין דווקא. ואם חביב לו יין שרף ומקדש עליו גם כן יוצא, אך יזהר שתהא הכוס מחזיקה רביעית וישתה מלא לוגמיו בלא הפסק, (ואם מקדש על היין ורוצה לשתות גם יין שרף או קפה עיין לעיל סימן מ"ט סעיף ו').

סעיף יד

בין בלילה בין ביום אין קידוש אלא במקום סעודה שנאמר, וקראת לשבת ענג, ודרשו רבותינו זיכרונם לברכה במקום שאתה קורא לשבת, כלומר קריא דקידוש, שם תהא עונג. ואם קידש בבית זה ואוכל בבית אחר, אפילו אם בשעת קידוש היה בדעתו כן, אינו יוצא ידי קידוש. וגם צריך לאכול מיד לאחר הקידוש, ואם לא אכל מיד לאחר הקידוש לא יצא ידי קידוש. וביום אף שאינו רוצה לאכול מיד סעודה קבועה, יכול לקדש ולאכול קצת פת כיסנין, ואז צריך לשתות מן הכוס רביעית, כדי לברך ברכה על המחיה ועל פרי הגפן, וזאת יכול לעשות גם קודם מוסף אם לבו חלוש. ומוהל שהוא צריך לברך על כוס המילה ועדיין לא קידש, ישתה מן הכוס כמלא לוגמיו ועוד רביעית.

סעיף טו

מותר לטעום אחר תפלת שחרית קודם תפלת מוסף, וטעימה היינו פת כביצה ולא יותר, ופירות אפילו הרבה כדי לסעוד את הלב, ובלבד שיקדש תחלה וישתה כמלא לוגמיו ועוד רביעית יין, (דלעת הצורך סמכינן, דזאת הוי קידוש במקום סעודה), או ישתה רביעית יין ויאכל כזית מחמשת מיני דגן.

סעיף טז

כל אדם מישראל בין איש או אשה חייבים לאכול בשבת שלש סעודות, אחת בלילה ושתיים ביום, וחייב לאכול בכל סעודה פת, ואפילו בסעודה שלישית יזהר מאד לאכול פת דווקא (וכיון שהוא נוטל ידיו ומברך על הנטילה, צריך לאכול פת כביצה). לכן יזהר כל אדם שלא למלאות כרסו בסעודת שחרית, כדי שיוכל לקיים מצות שלש סעודות, ואם אי אפשר לו כלל לאכול פת גמור, יאכל לכל הפחות פת כיסנין, או שאר מאכל העשוי מחמשת מיני דגן שמברכים עליו בורא מיני מזונות, שהוא נקרא מזון. ואם גם זאת אי אפשר לו, יאכל על פנים דברים שדרך ללפת בהם את הפת, כגון בשר ודגים וכיוצא בהם. ואם גם זאת אי אפשר לו יאכל על כל פנים פירות מבושלים. זמן סעודה שלישית היא משיגיע זמן מנחה גדולה, דהיינו משש שעות ומחצה ואילך.

סעיף יז

וחייב לבצוע בכל סעודה על שתי ככרות שלמות, ואוחז שתיהן בידו בשעת ברכת המוציא, ובצוע אחת מהן. ונוהגים לרשום בסכין על הככר במקום שרוצה לבצוע, והטעם מפני שבחול צריכים לחתוך קצת סביב הפת קודם ברכת המוציא, כמו שכתוב בסימן מ"א סעיף ג', ובשבת אי אפשר משום דבעינן שתהיה הפת שלמה בשעת הברכה, ולכן על כל פנים רושמיין מקום החתך כדי שידע היכן יחתוך, ולא יצטרך להפסיק הרבה ולעיין באיזה מוקם יחתוך. ויש להניח הככרות שתהא זו שהוא רוצה לבצוע אותה לפניו, כדי שלא יצטרך להעביר על המצווה. ואפילו אוכל כמה סעודות צריך בכל סעודה שתי ככרות שלמות. וכן כשמקדש ביום בשחרית קודם הסעודה הקבועה ואוכל פת כיסנין, יש לקחת שתיים שלמות.

סעיף יח

אם אין לכל המסובין בשלחן לחם משנה, אלא לפני אחד, יבצע הוא להוציא את כולם, וגם בברכת המוציא יצאו במה שבירך הבצוע. וקודם שיברך המוציא יאמר: ברשות מורי ורבותי, ולאחר שטעם הוא מפרוסת המוציא, נותן לכל אחד פרוסה ואוכלים.

סעיף יט

אם לא קרא הפרשה בערב שבת לא יאכל שבת בשחרית עד שיקראה, ואם לא קראה קודם האכילה יקרא על כל פנים קודם מנחה, ובדיעבד עד סוף יום שלישי.

סעיף כ

אסור להתענות בשבת לשם תענית אפילו זמן קצר, ואפילו שלא לשם תענית אסור על כל פנים להתענות עד חצות.

סעיף כא

אסור להצטער חס ושלום על איזה צרה רחמנא ליצילן, אלא יבקש רחמים מבעל הרחמים.

סעיף כב

מצווה להרבות בפירות ומגדנות ומיני ריח, כדי להשלים מאה ברכות, ומצווה לענגו בכל דבר שהוא לו לעונג, שנאמר וקראת לשבת עונג.

סעיף כג

אחר סעודת שחרית אם רגיל לישן יישן, אבל אל יאמר אישן מפני שאני צריך לעשות מלאכה או ללכת בדרך בלילה.

סעיף כד

אחר כך קובעים ללמוד תורה. בפרשת שבת נאמר ויקהל משה, ודרשו רבותינו זיכרונם לברכה, למה נאמר בפרשה זו ויקהל, ולא נאמר כן בכל התורה כולה, אמר הקדוש ברוך הוא למשה: רד ועשה לי קהלות גדולות בשבת, כדי שילמדו הדורות הבאים אחריו, להקהיל קהלות בכל שבת וללמד תורה ברבים. עוד אמרו, לא נתנו שבתות וימים טובים לישראל אלא לעסוק בהם בתורה, כי הרבה אנשים טרודים כל ימי החול במלאכתם, ואין להם פנאי לעסוק בתורה בקביעות, ובשבת ויום טוב שהם פנוין מלאכתם יכולים לעסוק בתורה כראוי. לפיכך בעלי מלאכות ובעלי בתים שאינם עוסקים בתורה כל ימי השבוע, המה מחוייבים יותר לעסוק בתורה ביום שבת קודש, איש איש כפי השגתו ויכולתו.

סימן עח: הלכות קריאת ס'ת בשבת ויו"ט וחיובם

סעיף א

כשמוסיפין בשבת, יכולים לקרות כהן או לוי לאחרון, כיון שכבר השלימו שבעה גברי וגם שהוא האחרון מעיקר הקרואים, (חוץ מן המפטיר). וכן המפטיר יכולים לקרות כהן או לוי, ואפילו כהן אחד לאחרון וכהן אחד למפטיר יכולים לקרות, כיון שהקדיש מפסיק ביניהם. ובשמחת תורה שמוציאים שלשה ספרי תורה יכולים לקרות כהן אחד לחתן תורה, ואחד לחתן בראשית ואחד למפטיר, כיון שכל אחד קורא בספר תורה אחר. אבל בראש חדש טבת שחל להיות בשבת אף על פי שמוציאים גם כן שלשה ספרי תורה אפילו אם רוצים לקרות בספר תורה הראשון שמונה גברי אין רשאי לקרות להכהן שיהיה השמיני, כיון שעדיין אין משלימין הקריאה בספר זה, והמשלים הוא בספר השני שקוראים בו פרשת ראש חדש, ואז יכולים לקרותו. וכן הדין בשבת שקלים ובפרשת החדש כשהם בראש חדש.

סעיף ב

אם קראו לכהן או ללוי באמצע המנין, יעלה אחר במקומו והוא ימתין אצל התיבה, ויעלה למפטיר או לאחרון לאחר מנין הקרואים.

סעיף ג

בשבת שקוראים שתי סדרות יש לחבר הסדרות עם העולה רביעי.

סעיף ד

קללות שבפרשת בחקתי ובפרשת כי תבא, אין מפסיקים ביניהן. וצריך להתחיל פסוק אחד מקודם, אך למען לא יתחיל בפרשה פחות משלשה פסוקים צריך שיתחיל שלשה פסוקים קודם הקללות, ולבסוף צריך גם כן לקרות לכל הפחות פסוק אחד אחר הקללות, אך יראה שלא יסיים פחות משלשה פסוקים מן התחלת הפרשה. בפרשה כי תשא קוראים עם הלוי כל פרשת העגל עד ומשרתו יהושע וגו', והטעם כי בני לוי לא היו בעשיית העגל. ונוהגים לקרות בקול נמוך מן ויתן אל משה ככלותו עד ויחל משה, וכשמתחיל ויחל

חוזר וקורא בקול רם עד ויפן וירד משה, וכשמתחיל ויפן חוזר וקורא בקול נמוך עד ומשה יקח את האוהל וחוזר וקורא בקול רם עד סוף הפרשה. וגם הקללות שבפרשת בחקתי ופרשת כי תבא קוראים בקול נמוך, ואת הפסוק וזכרתי את בריתי יעקב קוראים בקול רם ואחר כך הפסוק והארץ תעזב וגו' נמוך, ואף גם זאת בקול רם עד הסוף, ובפרשת כי תבא ליראה את השם הנכבד עד סוף הפסוק בקול רם ואחר כך נמוך עד ואין קונה. וגם בפרשת בהעלתך נוהגים לקרות בקול נמוך מן ויהי העם כמתאוננים עד והמן כזרע גד, והטעם להראות שהם מתחרטים. וכל מה שקורא בקול נמוך צריך שיהא על כל פנים הקול נשמע לציבור, שאם לא כן אינם יוצאים ידי חובת קריאה. ארבעים ושתים מסעות שבפרשת ואהל מסעי אין להספיק בהם שהוא נגד שם מ"ב.

סעיף ה

בין גברא לגברא צריכים לגלול את ספר התורה, ואין צריכים לכסותה, אך קודם מפטיר שאומרים קדיש ויש זמן ארוך, צריך לכסותה במעיל שלה, וכן בכל מקום שיש זמן ארוך כגון שמזמרין לחתן וכיוצא בו. ונראה דהוא הדין כשמאריכין במי שברך.

סעיף ו

אם טעו בשבת וקראו עם הששי עד גמר הסדרה, לא יאמר קדיש אלא יקראו מיד את המפטיר, וישלים גם למנין שבעה קרואים, ולאחר שיאמר ההפטרה עם הברכות אז יאמר הקדיש. וכן ביום טוב אם טעו וקראו עם הרביעי עד הגמר, לא יאמר קדיש, אלא יקרא מיד את המפטיר לספר תורה שני, ואחרי ההפטרה והברכות יאמרו הקדיש.

סעיף ז

כשצריכים להוציא שלשה ספרי תורה ואין להם אלא שנים לא יגוללו את השני לקרות בו מה שצריכים לקרות בשלישי, אלא יקחו את הראשון לקרות בו.

סעיף ח

אם נמצא פסול בספר תורה נתבארו הדינים בסימן כ"ד. ואם נמצא הפסול באמצע קריאת המפטיר, אם הוא מפטיר של חובת היום, כגון ביום טוב ובשבת ראש חדש או שקלים וכדומה, שמוציאים ספר תורה אחר למפטיר, אז דינו כמו בפרשה אחרת, אבל בשבת פשוטה, שהמפטיר חוזר וקורא מה שקרא השביעי, שאין זאת אלא משום כבוד התורה (שלא יהא כבוד התורה וכבוד הנביא שוים שהקורא בתורה מברך תחלה וסוף, וגם הקורא בנביא מברך תחלה וסוף, לכן תקנו שהמפטיר יקרא תחלה גם בתורה, להראות שהקריאה בתורה היא העיקר), בזה אין מוציאים ספר תורה אחר, אלא גומרין בספר תורה זה, ואינו מברך ברכה אחרונה, וההפטרה אומר בברכות. ואם נמצא הפסול קודם שבירך ברכה ראשונה, נראה דיש להוציא ספר תורה אחר, ואם אין ספר תורה אחר, אזי מי שיעלה באחרונה הוא יאמר ההפטרה עם הברכות, ואם עדיין לא אמרו הקדיש יאמרוהו לאחר ההפטרה.

סעיף ט

בסימן כ"ד סעיף א' נתבאר שאם נמצאה טעות בחסר ויתר, כל שאינה משתנה לא הקריאה ולא הפירוש, אין מוציאים ספר תורה אחר. מכל מקום אם נמצא כן בשבת, אף על פי שאין מוציאים ספר תורה אחר על על פנים לא יקראו בספר תורה זה יותר משבעה מקרואים, והשביעי יקרא ההפטרה בברכות, ולא יאמרו קדיש עד לאחר קריאת ההפטרה

והברכות (והיינו בשבת פשוטה, אבל כשהמפטיר הוא מחובת היום, כמו בסעיף שלפני זה, ודאי צריכים לקרות למפטיר). ובמנחה לא יוציאוהו.

סעיף י

ביום שמוציאים שני ספרי תורה ונמצא פסול בראשון, ויש עוד ספר תורה בהיכל, ורוצים לקחת עתה את הספר השני לקרות מתוכו, ואחר כך יוציאו ספר תורה אחר לקריאה שניה, לא יעשו כן, כי צריכים לקרות מתוך ספר התורה מה שהוכן בשבילו, וכן ביום שמוציאים שלשה ספרי תורה, וכן אם החלפו ספרי התורה, שלקחו תחלה את המוכן לאחר כך, יגללוהו ויקחו את השני לקרות מתוך כל ספר תורה למה שהוכן.

סעיף יא

סדר החיובים, הקודם קודם: (א) חתן ביום חופתו, וחתן בשבת שלפני החתונה שמזמרים לו דהיינו שהוא בחור. (ב) ונער שנעשה בר מצווה באותו שבוע המה שיום. (ג) סנדק ביום המילה, והוא התופס את התינוק בשעת המילה. (ד) סנדק ביום המילה שמכניס את התינוק לבית הכנסת למולו. (ה) בעל היולדת שילדה בת והולכת לבית הכנסת. (ו) בעל היולדת שילדה בן והולכת לבית הכנסת, ואם אינן הולכות לבית הכנסת, אין הבעלים חיובים אלא אם היא יום ארבעים ואחד לזכר או יום שמונים ואחד לנקבה, שאז הוא זמן הבאת הקרבן. (ז) חתן שהיתה חתונתו מיום רביעי ואילך בשבת שלאחר החתונה, ודווקא כשהיה בחור או היא בתולה. (ח) "יארצי"ט" בו ביום. (ט) אבי התינוק ביום המילה. (י) "יארצי"ט" שיהיה לו בשבוע שלאחר השבת. (יא) מוהל ביום המילה. (יב) הסנדק ואחריו אבי הבן ואחריו המוהל בשבת שלפני המילה. שני חיובים שיום, תלוי בדעת הסגן או יטילו גורל, מי שאין לו עירנית אינו דוחה שום חיוב. נוהגים לקרות למי שעתידי לצאת לדרך אחר שבת או שבא מן הדרך, וכן נוהגים לחלוק כבוד לאורח נכבד לקרותו אבל אין דוחין שום חיוב.

סימן עט: דיני מפטיר

סעיף א

קודם שקוראים למפטיר אומרים חצי קדיש, וכשאומרים הקדיש יהיה ספר התורה שקראו בו עתה וגם ספר התורה שיקראו בו מפטיר שניהם על השלחן. וביום שיש שלשה ספרי תורה אין צריכים להניח גם את הראשונה.

סעיף ב

המפטיר לא יתחיל בברכת ההפטרה, עד לאחר שהגולל כרך את ספר התורה.

סעיף ג

בברכה הראשונה לאחר הנאמרים באמת, אין עונים אמן עד לבסוף שמסיים וצדק, כי הכל ברכה אחת היא. וכן בברכות הראשונות מברכות האחרונות. אין עונים אמן אחר אמת וצדק, כי גם נאמן אתה וכו', שייכה לברכה זו. ולפי שיש טועים לענות אמן במקומות אלו, לכן טוב שהמפטיר לא יעשה שם שום הפסק, למען ידעו כי אין שם סיום הברכה.

סעיף ד

אסור לדבר בשעה שהמפטיר קורא את ההפטרה.

סעיף ה

עיקר הדין שזה שעלה למפטיר הוא בלבד יאמר ההפטרה, והציבור יאמרו אחריו בלחש. ומה שנהגו שהציבור אומרים בקול רם עם המפטיר, אין זה רק מחמת חסרון ידיעה, ונכון לבטל המנהג. וגם יש שעושים שהיות באמירת הפטרה, שאף אחר שסיים המפטיר ההפטרה והתחיל הברכות, אין רוצים להפסיק מאמירת ההפטרה. ולא יפה הם עושים, שאם אומרים בקול רם אינם שומעים קול דברים בהתחלת ברכות המפטיר, ולפעמים גורמים שגם אחרים הסמוכים להם אין שומעים. ואף אם מנמיכים קולם קצת בתחילת הברכות, מכל מקום הם בעצמם אינם שומעים. לכן יש לנהוג כי מיד שישמע שהמפטיר סיים ההפטרה ומתחיל הברכות, אף על פי שהוא עדיין לא סיים, יהיה מתון בשתיקה עד שסיים המפטיר הברכות, ואחר כך יסיים הוא אמירת ההפטרה. גם המפטיר יהיה זהיר שלא להתחיל אמירת הברכות, עד שיפסיק קול ההמון הרב לגמרי.

סעיף ו

בשבת ששתי פרשיות מחוברות, מפטירין בהפטרה של פרשה שניה לבד באחרי קדושים כשהן מחוברות, שאז מפטירין הלא כבני כושיים. בקצת חומשים נרשם לפרשת וישלח ההפטרה ויברח יעקב, והוא טעות כי הפטרה זו שייכה לפרשת ויצא, והפטרת וישלח הוא חזון עובדי'.

סעיף ז

ראש חדש שחל להיות בשבת מפטירין השמים כסאי. ואם טעה וקרא ההפטרה של פרשת השבוע, אם עדיין לא אמר הברכות האחרונות יאמר גם השמים כסאי ויברך אחר כך. ואם לא נזכר עד לאחר הברכות יאמר השמים כסאי בלא ברכות. אם חל ראש חדש באחד בשבת מפטירין מחר חדש, ואם טעה דינו כמו בשבת ראש חדש. חל ראש חדש בשבת וביום הראשון מפטירין השמים כסאי.

סעיף ח

בשבת חול המועד פסח, אין מזכירין בברכות הפטרה, "של פסח", לא באמצע ולא בחתימה, אלא מסיים מקדש השבת, אבל בחול המועד סוכות (כיון שאומרים הלל שלם וגם חלוק בקרבנות) מזכירין, כמו ביום טוב של סוכות שחל בשבת.

סעיף ט

קטן שהגיע לחנוך שיודע למי מברכים ויודע לחתך את האותיות בטוב, עולה למפטיר בשבת וביום טוב, מלבד בפרשת זכור ובפרשת פרה ובשבת שובה. וכן בשביעי של פסח שמפטירין השירה, נוהגים שאין קטן עולה למפטיר, וכן יום ראשון דשבועות שמפטירין במרכבה דיחזקאל, נוהגים לקרות דווקא גדול וחכם. וכן בשבת חזון נוהגים לקרוא את הרב למפטיר.

סעיף י

לא נתקנה קריאת הפטרה עם ברכות, אלא לאחר שקראו בתורה בברכות כל הקרואים הראויים. אבל אם נמצא פסול בספר תורה בשבת פשוטה, אפילו בשביעי ולא היה ספר תורה אחר, ולכן לא בירך באחרונה, וכן כשמפטירין בחובת היום אפילו נמצא במפטיר, אזי אין מברכים ברכות הפטרה, אלא אומרים אותה בלא ברכות. אבל בשבת פשוטה, אם לאחר שקראו שבעה קרואים בברכות, נמצא הפסול הן בקרואים שהוסיפו הן במפטיר, נראה דיש לקרות הפטרה בברכות.

סימן פ: קצת ממלאכות האסורות בשבת

סעיף א

(עיקר המלאכות שנאסרו לנו לעשותם בשבת, כבר נודעו לרוב בני ישראל, ולא נכתוב כאן רק מדברים שלא נודעו והמה דברים שכיחים). אסור להשתמש לאור הנר דבר שצריך עיון קצת, דגזרו רבנן שמא ישכח ויטה את הנר, לקרב את השמן אל הפתילה, ויתחייב משום מבעיר ושנים מותרים לקרות מתוך ספר אחד בעניין אחד, שאם יבא אחד להטות, חברו יזכירהו. ובנרות שלנו שהחלב או השעוה כרוך על הפתילה נוהגים להתיר, אך צריך לעשות איזה היכר, שלא יבא לקצוץ ראש הפתילה שנעשה פחם, ולהרמב"ם הוא איסור דאורייתא ואפילו על ידי אינו יהודי אסור לקצוץ ראש הפתילה.

סעיף ב

אסור לפתוח דלת או חלון נגד נר דולק כשהוא קרוב להם, שמא יכבה על ידי זה אבל מותר לסגור דלת וחלון. ופתח התנור שיש בו אש, אסור בין לפתוח בין לסגור, כי על ידי זה הוא מבעיר או מכבה.

סעיף ג

אסור לערות רוטב רותח על חתיכות לחם או מצות, אלא יערב תחלה את הרוטב לתוך הקערה, ותתקרב קצת עד שתהא ראויה לאכילה ואחר כך יתן שמה את הלחם או המצות, אבל כל זמן שהרוטב הוא רותח, אפילו היא בקערה אסור ליתן לתוכה לחם או מצות. וכן אין ליתן מלח או תבלין לתוך הרוטב אפילו היא בקערה ומכל שכן לתוך הקדירה כל זמן שהוא רותח, אלא ימתין עד שתתקרב קצת שיהא ראוי לאכילה. ובמלח שנעשה על ידי בישול יש מקילים, והמחמיר גם בזה תבא עליו ברכה. וכן אין לערות "קפה" או "תה" רותח להכלי שרוצים לשתות בו אם יש שם סוכר, אלא יערה תחלה את "הקפה" "והתה" ואחר כך יתן לתוכו את הסוכר, ובמקום צורך יש להקל.

סעיף ד

אסור ליתן פרי או מים על התנור לאחר שהוסק משום דאפשר שירתיח המים ושיצלה הפרי. ואפילו אין דעתם אלא לחמם אותם קצת, מכל מקום אם במקום הזה אפשר שיתבשלו או יצלו אסור לחממן שם. וכן "פשטידא" שיש בו שומן אין להעמידו נגד המדורה או על התנור במקום שיכול להרתיח אף על פי שאין דעתו אלא לחממן, אבל במקום שאי אפשר שיתבשלו אלא יתחממו קצת שם מותר ליתנם, ואפילו נקרש השומן או המים מחמת הקור. אבל לתוך התנור שהטמינו בו אסור לתת שום דבר צונן שיתחמם, אף על פי שאי אפשר להרתיח שם. ולצורך קצת חולה יעשה שאלת חכם. וקצת נוהגים להחזיר בשבת המאכלים לתוך התנור שהטמינו בו כיון שהם עדיין חמים, אך אם נצטננו לגמרי אסורים. ובעל נפש יש לו להחמיר בכל עניין.

סעיף ה

בשבת אסור להטמין בשום דבר (אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל), לכן אם נוטל קדירה שיש בה תבשיל שנתבשל בה או שנתחמם בה אסור לכרכה או לכסותה בכרים וכסתות וכדומה לשמור חומה.

סעיף ו

דבר שאי אפשר כלל לאוכלו בלי הדחה אסור להדיחו בשבת אפילו בצונן. ודג מלוח, מותר לשרותו במים צוננים לפי שגם קודם השריה ראוי לאכילה.

סעיף ז

חרדל ותמכא (חזרת) ושאר מיני טיבולין שלא נתן בהם חומץ מבעוד יום אסור ליתן בהם בשבת אלא בשינוי, דהיינו שיתן תחלה את החומץ בכלי ואחר כך יתן לתוכו את החרדל או התמכא. ולא יעשנו בלילה עבה אלא ישפוך חומץ הרבה שתהא בלילותה רכה, וגם לא יערבו בכף וכדומה אלא באצבעו, או שינענע בכלי עד שיתערב.

סעיף ח

פירות שנמצאו תחת אילן אסורים אפילו בטלטול שמא נפלו היום. וכן כל פירות שאצל אינו יהודי אם יש להסתפק שמא נתלשו היום אסור אפילו בטלטול.

סעיף ט

אסור לרדות דבש המחובר בכוורת, וכן אסור לרסק חלות דבש אפילו נתלשו אתמול מהכוורת. ואם לא ריסק אותו קודם שבת, אזי הדבש הזב ממנו בשבת אסור, אבל הדבש הזב בכוורת מותר.

סעיף י

פירות שנתפזרו במקום אחד בבית או בחצר מותר לקבצם, אבל אם נתפזרו אחד הנה ואחד הנה דאיכא טירחא לקבצם, אסור לקבצם לתוך הסל, אלא מלקט ואוכל.

סעיף יא

קטניות וכדומה שהן בקליפתן שקוראים שרביט, אם הקליפות עדיין לחות וראויות גם כן לאכילה מותר לפתחן ולקחת מהן את הקטניות (דהוי כמפריד אוכל מאוכל), אבל אם הקליפות נתייבשו ואינן ראויות עוד לאכילה אסור לקחת מהן את הקטניות, וכן יש ליזהר מלהוציא את האגוזים מתוך הקליפה הירוקה שלהן, וכן השומשמן מתוך הקליפה.

סעיף יב

אסור לסחוט פירות לצורך המשקין, ולכן אסור לסחוט לימונים לתוך המים לעשות משקה שקוראים לימונדה, ואפילו למצוץ פרי בפיו יש אסורים. ויש ליזהר על כל פנים בענבים שלא למצוץ את המשקה ולזרוק הקליפות. אבל אם אינו צריך להמשקין היוצאים מותר לסחטן, ולכן מותר לסחוט חסה ומלפפונים שהמים הולכים לאיבוד.

סעיף יג

לא תקלח אשה חלב מדדיה לתוך הכוס או לתוך הקדרה ותניק את בנה, אבל מותרת לקלח מהחלב כדי שיאחוז התינוק את הדד ויינק, ואסור להתיז מחלבה על איזה דבר לרפואה במקום שאין בו סכנה ולא צערה יתרה.

סעיף יד

מותר ליתן שומן קרוש על מאכל חם אף על פי שהוא נימוח. השלג והברד אין מרסקין אותן בידיים דהיינו לשברם לחתיכות כדי שיזובו מימיו, אבל נותן הוא לתוך הכוס של יין או מים כדי לצננו והוא נימוח מאליו ואינו חושש. וצריך ליזהר בחורף שלא יטול ידיו במים שיש בהם שלג או ברד, ואם יטול, יזהר שלא ידחקם בין ידיו שלא יהא מרסק, ומותר לשבור קרח כדי ליטול מים מתחתיו. ולהשתין בתוך השלג טוב ליזהר אם אפשר, וכן יש ליזהר שלא להשתין על גבי טיט או לתוך עפר תיחוח.

סעיף טו

אוכל המעורב עם פסולת, מותר לברור את האוכל מתוך הפסולת אבל לא את הפסולת מתוך האוכל. וגם את האוכל אסור לברור על ידי כלי אלא דווקא ביד, ודווקא מה שהוא צריך לאכול מיד, ואפילו במאכלים שרוצים לברור מה שיאכלו עתה ממה שישאירו צריכים ליזהר לברור מה שרוצים לאכול עתה, ולא לברור מה שרוצים להניח, כי מה שרוצים לאכול עתה חשיב אוכל ומה שרוצים להניח חשיב פסולת. אפילו לקלוף שום או בצלים ולהניחם אסור משום בורר, ואינו מותר לקלוף אלא מה שצריכים לאכול מיד. והקליפה העליונה שעל השום המסבבת כל החלקים יש לאסור להסירם אפילו לצורך אכילה מיד משום דהוי מפרק תולדה דדישה.

סעיף טז

אפילו במידי דלאו בר אכילה שייך איסור ברירה, כגון בכלים וכיוצא בו דמה שהוא רוצה להשתמש בו עתה הוא כמו אוכל, והשאר הוא כמו פסולת.

סעיף יז

אין לסנן שום משקה כי יש בזה כמה חילוקי דינים. אבל מותר לשתות על ידי מפה, דלא שייך בורר אלא במתקן העניין קודם אכילה או שתיה, אבל בעניין זה אינו אלא מעכב את הפסולת שלא יכנס לתוך פיו. ומכל מקום לשתות מים כך על ידי מפה יש אוסרים משום כיבוס, ויש להקל בשעת הדחק כשאין לו מים נקיים לשתות, ומכל מקום לא ישתה דרך בית יד מן הכתונת שלו, דבזה איכא למיחש טפי שמא יסחוט.

סעיף יח

משקה קפה שיש בתחתיתו "הקפה" ממש שהוא הפסולת, וכן שאר משקה שיש בתחתיתו שמרים או שאר פסולת, כשמערין אותו צריכים ליזהר שלא לערות כל הצלול, אלא ישאיר מעט אצל הפסולת. וחלב שהועמדה אסור לקלט מה שלמעלה הנקרא קרום רק מה שצריך לאכול עתה, וגם בזה יזהר שלא ליקח הכל רק ישאיר קצת על החלב התחתונה.

סעיף יט

אם נפל זבוב וכדומה לתוך המשקה, לא יסיר את הזבוב בעצמו, אלא יקח גם קצת מהמאכל או מהמשקה ויזרוק עמו.

סעיף כ

אם צריך לדוך פלפלין או מלח וכיוצא בו לתת לתוך המאכל, מותר לדוך בקתא דסכינא על השלחן וכיוצא בו אבל לא במדוכה ולא במכתשת.

סעיף כא

אסור לחתוך בצלים ושאר ירקות אלא דווקא סמוך לסעודה, וגם אז לא יחתכם דק דק מאד.

סעיף כב

דבר שהמלח פועל בו לרככו או להפיג חריפותו אסור למלחו, משום דהוי כמו מעבד. ולכן אסור למלוח "גורקין" (קשואים, מלפפונים) חיין, וכן צנון או בצלים אסור למלוח אפילו מה שצריך לאותה סעודה, אלא מטביל במלח חתיכה חתיכה ואוכל. אבל ביצים ובשר מבושל וכיוצא בו שאין המלח מועיל להן אלא שיתן בהן טעם מלח, מותר למלחם לאכלם באותה סעודה, אבל בשביל להניחם לסעודה אחרת אסור.

סעיף כג

אין למלוח ביחד הרבה פולין וקטניות מבושלות כי המליחה מועלת להן לרככו, ואפילו כדי לאכלן לאלתר אסור.

סעיף כד

חסה ומלפפונים, וכן שאר מיני טיבולין שעושים מבצלים וכדומה מותר למלחן סמוך לסעודה, שכיון שנותנים לתוכן מיד שמן וחומץ מחלישין כח המלח, אבל אסור למלחן ולהשהותן איזה זמן.

סעיף כה

איסור בונה שייך גם במאכל, כגון המגבן גבינה, או שמדבק פירות ומשוה אותם שיהיו יפין, ולכן כשחותכים בצלים עם בצים או עם חלב דג מלוח יש ליזהר שלא להשוותם וליפותם, אלא יניחם כמו שהם.

סעיף כו

כשמדיחין כלים במים רותחין, לא יערה המים על הכלים אלא יערה את המים לתוך כלי אחר ואחר כך יתן בהם את הכלים. ולא ידיחם במפה משום איסור סחיטה, אלא מדיחם בסמרטוט המיוחד לכך שאינו מקפיד עליו לסחטו גם בחול וכשמדיח כלי זכוכית לא ידיחם בשבולת שועל וכדומה. ואסור להדיח כלים בשבת אלא אותן שצריכים לשבת.

סעיף כז

כל דבר שהישראל אסור לעשותו, אסור גם כן על ידי אינו יהודי, ומכל מקום בימי החורף כיון שמותרים להסיק את התנור, כדי לחמם את הבית על ידי אינו יהודי, נוהגים שהאינו יהודי מעמיד את התבשילים שנצטננו על התנור קודם שהוא מסיקו ואחר כך מסיקו, דכיון שאין הכוונה בהסקה זאת לחמם את התבשילים אלא לחמם את הבית יש מתירים, ודווקא שיעמידם קודם ההסקה ולא אחר כך. ופשיטא שאם אין הכוונה בהסקה בשביל הבית אלא בשביל התבשילים ודאי אסור בכל עניין. ויש אוסרים אפילו אם הכוונה היא בשביל לחמם את הבית, ואף על פי שהמנהג כהמתירים, מכל מקום כל בעל נפש יש לו להחמיר על עצמו במקום שאין שם צורך כל כך. ומכל שכן באותן תנורי ברזל העושים לבשל עליהם תמיד אף על פי שמסיקים בהן בשבת לצורך חימום הבית, וגם האינו יהודי מעמיד עליו את התבשילים קודם ההסקה, מכל מקום הירא את ה' ימנע מזה.

סעיף כח

השופך משקים במקום שהקרקע מצמחת, חייב משום זורע, שהרי המשקה גורמת שתצמח הקרקע. ועל כן יש ליזהר מלאכול בגינה כי בקושי יכול ליזהר שלא לשפוך משקים על הארץ, ומלבד זאת יש בגינה איסור טלטול.

סעיף כט

ספוג שאין לו בית אחיזה אין מקנחין בו.

סעיף ל

אסור לרוק במקום שהרוח יפזר את הרוק.

סעיף לא

בתולה אסורה לקלוע שערותיה בשבת ולא להתיר קליעתה, אבל יכולה לתקן שערותיה בידיה. ובמסרק העשוי משער חזיר, אם הוא קשה מאד שאי אפשר שלא יעקור שערות אסור לסרוק בו, אבל אם אינו קשה מותרת לתקן בו שערותיה, ומכל שכן אם היא מיחדת אותו לכך.

סעיף לב

בגד וכיוצא בו שיש עליו איזה לכלוך, מקנחו בסמרטוט וכיוצא בו, אבל לא ישפוך עליו מים משום דנתינת המים הוי כמו כבוס, ולכן אם תינק השתין על איזה בגד אסור לשפוך עליו מים, (אבל השתין על הקרקע או על כלי עץ או עור, מותר לשפוך שם מים). וכשאדם נוטל ידיו ורוצה לנגבן במפה, טוב לשפשפם היטב זו בזו להסיר המים, כדי שלא ישאר עליהם רק מעט מים, (דבמעט מים שהוא מנגבן כיון שהוא דרך לכלוך לא הוי כיבוס). ובמפה צבוע אין לחוש בכל עניין (דלא שייך בה כיבוס כל כך).

סעיף לג

חבית שיש בה מים וכיוצא, אסור לפרוס עליה בגד שאינו מיוחד לה לכסותה בו, דחיישין שמא יבא לידי סחיטה, אבל בבגד המיוחד לה מותר לכסותה, דכיון דמיוחד לה לא חיישין שיסחוט.

סעיף לד

אם נשפך מים על השלחן וכדומה, אסור לקנחו בבגד שהוא מקפיד עליו, דכיון דאיכא מים מרובים חיישינן שמא יסחוט. וכן לא ינגב במפה כוסות או שאר כלי שפיהן צר, דמחמת דוחקן נסחט המשקה.

סעיף לה

היה הולך וירדו גשמים עליו ועל בגדיו מותר לילך לביתו, וכשפושטם אסור לשטחם כדי שיתייבשו. ואפילו היו לחים רק מן הזיעה אסור לשטחם, וכל שכן דאסור לשטחם נגד האש, ואפילו אם לבוש בהם אסור לעמוד נגד האש במקום שהוא חם הרבה, וכן אסור לנער בגד מן המים. ובגד שהוא מקפיד על מימיו, אסור אפילו לטלטל לאחר שפשטו מעליו, דחיישינן שמא יסחוט.

סעיף לו

היה הולך והגיע לאמת המים יכול לדלג ולקפוץ עליו אפילו הוא רחב, ומוטב שידלג ממה שיקיף מפני שמרבה בהילוך, ואסור לעבור בו שלא יבא לידי סחיטה. ואפילו במקום אחר במקום שיכול להחליק וליפול במים, אסור לילך בשבת שמא ישרו בגדיו ויבא לידי סחיטה.

סעיף לז

היה הולך לדבר מצווה, כגון להקביל פני אביו או רבו או מי שגדול ממנו בחכמה, יכול לעבור בנהר, ובלבד שיעשה שינוי, כגון שלא יוציא ידו מתחת שפת חלוקו, כדי שיזכור ולא יבא לידי סחיטה. ואסור לעבור בסנדלו, דכיון דאינו יכל להדקו ולקשרו יפה, חיישינן דלמא נפל ואתי לאתווי, אבל במנעלו מותר. וכיון שהלך לדבר מצווה מותר לו אף לחזור. ואם הולך לשמור פירותיו (דשמירת ממונו הוי גם כן קצת מצווה), מותר לו לעבור בהליכה אבל לא בחזרה.

סעיף לח

טיט שעל בגדו אם הוא לח מגרדו בצפורן או בסכין, אבל אם הוא יבש אסור לגרדו משום דהוי כטוחן.

סעיף לט

בגד שחור אסור לנערו מן השלג או מן האבק, אבל להסיר מעליו הנוצות בידו מותר. ויש חוששין גם בזאת.

סעיף מ

טיט שעל רגלו או מנעליו יכול להסירו בדבר שמותר לטלטלו, או שיקנחו בקורה, אבל לא יקנחו לא בכותל ולא בקרקע. ובשעת הדחק כגון שצואה על רגלו או על מנעליו ואין דבר שמותר לטלטלו, יכול לקנח בכותל, ואם אין כותל יקנח בקרקע, ואם יש לו מים יכול לרחוץ המנעל גם במים אם הוא של עור, (כי בעור שכשוך בעלמא לא הוי כבוס, אלא כשמשפשפו צד זה על צד זה כדרך הכובסים). אבל בסכין אסור לגרור הטיט והצואה מן המנעל של עור, והברזל שלפני הבית שעשוי לכך, אם הוא חד אסור לגרוס בו, ואם אינו חד מותר.

סעיף מא

נתלכלכה ידו בטיט, לא יקנחה במפה שמקנחין בה הידים (שחיישין שמא יכבסה).

סעיף מב

אסור לצבוע שום דבר אפילו בצבע שאינו מתקיים, ולכן אסור לאשה לצבוע פניה. ויש ליזהר כשידיו צבועות מפירות שאכל, שלא יגע בבגדו מפני שצובעו, וכן דם חוטמו ודם מכתו לא יקנח במפה.

סעיף מג

אין ליתן כרכום לתוך התבשיל מפני שצובעו, (כך כתוב בספר חיי אדם).

סעיף מד

אסור לקרוע או לשזור אפילו שני חוטין או שערות התלושות.

סעיף מה

דרך הוא כשצריכים לקשור איזה דבר בשני חוטין או משיחות, או שמסבבין חוט או משיחה אחת וקושרין שתי הקצוות יחד כדרך החגורה, עושים שני קשרים זה על גב זה, כי בקשר אחד לא יתחזק, ואסור לעשות כן בשבת שני קשרים זה על גב זה, אפילו בדבר שדרכו להתירו בו ביום. וצריכים ליזהר במטפחת שכורכין סביב הצואר (או צעיף) שלא לעשות בו בשבת שני קשרים, וכן בערב שבת לא יהיו בו שני קשרים, שאם כן אסור להתירו בשבת כדלקמן. וכן לעשות אפילו קשר אחד בראש אחד של חוט או משיחה, או ליטול שתי הקצוות זה אצל זה ולעשות בשתייהן ביחד קשר אחד אסור, כיון דבזה גם קשר אחד מתקיים, ולעשות בשתי קצוות זה עם זה קשר אחד, ועליו עניבה, אם הוא דבר שדרכו להתירו בו ביום מותר, ואם לאו אסור אפילו אם הוא דעתו להתירו בו ביום, אבל לעשות שתי עניבות זה על גב זה מותר, ואפילו הרבה ואפילו אם דעתו שיעמוד כן ימים רבים.

סעיף מו

קשר שאסורים לעשותו קשר כזה אסורים גם כן להתיר, ובמקום צער יש להתיר על ידי אינו יהודי.

סעיף מז

דרך החייטים שקודם שתופרין את הבגד כראוי, מחברים את החתיכות בתפירות מרווחות, ואחר כך מסירין את החוטין מאלו התפירות, ואסור להסירן בשבת.

סעיף מח

בגדים העשויים להכניס בהם משיחה או רצועה, כגון מכנסיים או מנעלים או חלוק, אם הבגד חדש אסור להכניסו בהם משום דהוי תיקון מנא ובישן אם אין הנקב צר שאין טורח להכניסו מותר, ואם יש טורח אסור.

סעיף מט

לפעמים איזה תפירה מתקלקלה ומתפרדים החתיכות קצת זה מזה, ומושכין בחוט בתפירה והן מתהדקות ומתחברות, אסור לעשות כן בשבת משום דהוי תופר.

סעיף נ

ניירות שנדבקו שלא בכוונה, כמו שלפעמים נדבקו דפי ספרים מחמת הצבע שצבען הכורך, או שנדבקו איזה דפין בשעה מותר לפתחן.

סעיף נא

כלים שכרכו סביב פיהם במטלית וקשרוהו במשיחה, מותר לקרען בשבת שזהו מקלקל ומותר לצורך שבת.

סעיף נב

אסור לצוד שום בעל חי בשבת ואפילו פרעוש אסור לתפוס, ואך אם היא על גוף האדם ועוקצתו, משום צערא דגופא מותר ליטלה ולזרקה, אבל אסור להרגה כי אסור להרוג שום בעל חי. אך הכנים כיון שהם מתהוים רק מן הזיעה (ומכל מקום אלו שבבגדים אסור להרגן, אלא נוטלן וזורקן רק אלו שנמצאו בראש) מותר להרגן.

סעיף נג

יש ליזהר כשרוצה לסתום תיבה או כלי שיש שם זבובים, שיפריחם תחלה משם, כי כאשר הוא סותמו המה נצודים שמה, ומכל מקום אינו צריך לדקדק ולבדוק שלא ישאר שם כלל אלא יפריח מה שנראה לו.

סעיף נד

אסור להוציא דם ואפילו דם שבין השינים אסור למצוץ, וכן אסור להניח על המכה רטיה המוציאה דם וליחה, ומכל שכן דאסור לדחוק את המכה להוציא דם או ליחה.

סעיף נה

ציצין שהן כמין רצועות דקות שפירשו מעור האצבע סביב הצפורן, אסור להסירן בין בכלי בין ביד בין בשינים. וצפורן שנפרש רובו וקרוב להנתק ומצער מותר להסירו ביד אבל לא בכלי, ואם לא פירש רובו אסור להסירו אפילו ביד.

סעיף נו

אסור לשפוך לתוך החומץ שאר משקים, שיתהוו גם כן חומץ.

סעיף נז

בשר שלא נמלח וחל יום שלישי שלו בשבת, שאם לא ידיחהו יהא נאסר יש להדיחו על ידי אינו יהודי אבל על ידי ישראל אסור.

סעיף נח

אסור למרח רטיה וכן שעוה או זפת, לכן אסור ליתן שעוה או שמן עב בנקב לסתמו או לדבקו על איזה דבר לסימן, אבל אוכל מותר למרח כגון חמאה על הלחם וכדומה.

סעיף נט

אסור לשבור או לחתוך כל דבר שאינו מאכל, אבל מה שהוא מאכל אפילו רק לבהמה מותר, ולכן מותר לחתוך קש לחצוץ בו שיניו, ועצי בשמים מותר למלול ולקטום כדי להריח בהם, ואפילו הם קשים כעץ, אבל לקטום אותן כדי לחצוץ שיניו אסור.

סעיף ס

אילן בין שהוא לח בין שהוא יבש אין משתמשים בו שום תשמיש, ואף על פי שאינו מנידו (שאם מנידו בלאו הכי איכא איסור מוקצה) אין עולין בו ואין נתלין בו, ואסור להניח עליו איזה חפץ או ליטלו ממנו או לקשור בו בהמה וכל כיוצא בו. ואפילו בצדדי האילן אסור להשתמש, ולכן אם סל תלוי עליו, אסור ליטול איזה דבר מתוך הסל, או ליתן לתוכו דהסל הוי צדדי האילן. אבל אם יתד תקוע באילן ועליו תלוי סל, מותר ליטול או ליתן לתוכו, משום דאז הוי הסל צדי צדדים, והסל אסור ליקח משם או לתלותו שם, משום דמשתמש ביתד דהוי צדדי האילן.

סעיף סא

כלי שזרעין בו מיני עשבים או שושנים לנוי או להריח, אסור לתלוש ממנו כמו שאסור לתלוש מן האילן. וצריכים ליזהר שלא לטלטלו מעל גבי קרקע להעמידו במקום אחר, דכיון כשהוא עומד על הקרקע מריח הארץ הוא גדל, אם כן הנוטלו משם הוי כמו תולש. וכן אם עומד במקום אחר אסור ליטלו ולהעמידו על הקרקע, משם דבזה הוי כמו זורע. וצריכים ליזהר בכל זה בין שהוא של עץ בין שהוא של חרס, בין שהוא נקוב בין שאינו נקוב.

סעיף סב

אסור לכתוב או לעשות איזה ציור אפילו באצבעו עם המשקין שעל השלחן, או על ההבל שעל החלון זכוכית, וכן בכל דבר אף על פי שאינו מתקיים. ואפילו לעשות רושם בעלמא בצפרנו על איזה דבר לסימן אסור, נמצא שעוה וכדומה שנטף על הספר, אפילו רק על אות אחת אסור להסירו.

סעיף סג

כשם שאסור לכתוב כך אסוק למחוק כל מה שנכתב. ומכל מקום אותן עוגות שעשו עליהם אותיות וציורים מותר לשברן ולאכלן בשבת, אך אם נעשו כן לסגולה לקטנים יש להחמיר בהן.

סעיף סד

ספרים שעל חודי הגליונות מבחוץ נכתבו אותיות, יש אוסרים לפתחם או לסגרם בשבת, ויש מתירים, וכן נוהגים. ומכל מקום מאחר שיש אוסרים יש למנוע מלכתוב כן.

סעיף סה

מותר לומר לחברו: מלא לי כלי זה אפילו הוא מיוחד למדה, ואפילו הוא של מוכר אלא שהלוקח נוטלו ומוליכו לביתו, ומכל שכן שאם הלוקח מביא כלי שלו ואומר מלא לי כלי זה דודאי מותר. אבל למדוד בכלי המיוחד למדה של המוכר, ולשפוך לתוך כלי של לוקח אסור. וכן מותר לומר לחברו: תן לי חמשים אגוזים וכדומה, ובלבד שלא יזכיר לו שם מדה ולא דמים, וגם לא יעשה חשבון לומר: הרי שיש לך בידי חמשים אגוזים תן לי עוד חמשים ויהיו לך בידי מאה. ומכל שכן שלא יזכיר לשון מכר אפילו אינו קוצץ הדמים, ואפילו לצורך שבת. ועל ידי אינו יהודי אסור לקנות בשבת, והוא הדין בשכירות.

סעיף סו

מותר לומר לחברו: מלא לי כלי זה, או תן לי בו עד הרושם הזה ולמחר נמדוד אותו או נשקול אותו.

סעיף סז

כשם שאסור לעשות אפילו בנין עראי בשבת, כך אסור להוסיף על בנין קבוע אפילו תוספת עראי. ולכן פתח שאינו עשוי לכניסה ויציאה תדיר אלא לעתים רחוקות, אם עשה לו דלת שאינה סובבת על ציריה, (ציר הוא עץ או ברזל הבולט מן הדלת, שמכניסין בחור שלמטה באסקופה, ולמעלה במשקוף שתהא הדלת חוזרת לכאן ולכאן, והוא הדין כמו במה שנוהגים במדינתנו לתקן את הדלתות בצירים), אלא שקשרה שם ותלאה שם לנעול בה, אם יש ציר בדלת זו, או אפילו אין בה עתה אלא שהיה לה ציר ונשבר ומקומו ניכר, מותר לנעול בה בשבת. ואפילו אם הוא בעניין שכשפותחין אותה היא נגררת על הארץ, וכשנועלין בה מגביהין אותה ומעידין על האסקופה מכל מקום מותר, דכיון שהיא קשורה ותלויה וגם יש בה היכר ציר, ניכר שהיא דלת העשויה לנעילה ופתיחה ואינו נראה כבונה, ומכל שכן אם יש לה עדיין ציר. ובלבד שלא יחזיר את הציר למקומו דבזה הוי בונה.

סעיף סח

אבל אם אין לה היכר ציר אסור לנעול בה בשבת, דכיון שאינו עשוי להפתח אלא לעתים רחוקות, והדלת אינה ניכרת לדלת, נראית הנעילה כמו בונה. אך אם היא קשורה ותלויה יפה, בעניין שאך כשהיא פתוחה אינה נגררת על הארץ, אפילו אינה גבוהה מן הארץ אלא כמלא נימא ניכרת היא שהיא דלת ומותר לנעול בה.

סעיף סט

אם אינה קשורה ותלויה כלל, וכשפותחין שומטין אותה לגמרי, אסור לנעול בה בשום אופן פתח שאינו עשוי לכניסה ויציאה תדיר, אבל פתח העשוי לכניסה ויציאה תדיר מותר לנעול בה ואפילו אין בה היכר ציר.

סעיף ע

דלת העשויה מלוח אחד אין נועלין בה פתח שאינו עשוי לכניסה ויציאה תדיר, ואפילו יש לה ציר, אם אינה סובבת על ציריה דכיון שאינה אלא מלוח אחד, ואינה סובבת על ציריה, נראה כבונה וסותם מקום הפתוח, אבל בפתח העשוי לכניסה ויציאה תדיר יש להקל לנעול בה, ודווקא כשיש שם אסקופה דאז ניכר שהוא פתח.

סעיף עא

פקק החלון כגון לוח או שאר כל דבר שסותמין בו את החלון, יכולים לסתמו בו אפילו אם אינו קשור שם, והוא שכבר סתם בו פעם אחת קודם השבת או שחשב עליו קודם השבת לסתום בו, אבל אם לא סתם בו מעולם וגם לא חשב עליו, אסור לסתום בו בשבת אם הוא דבר שדרך לבטלו שם שיהא שם לזמן ארוך, אבל דבר שאין דרך לבטלו שם אלא לזמן קצר, כגון בגד וכיוצא בו מותר לסתום בכל עניין.

סעיף עב

דלתות וחלונות אף על פי שהם תלויים על צירי ברזל, שנקל להסירם ולהחזירם, מכל מקום אסור בשבת להסירם או לתלותם, כי התולה אותם הוי כבונה והמסירם הוי כסותר.

סעיף עג

אסור לכבד את הבית אפילו אם הוא מרוצף באבנים או בנסרים, ועל ידי אינו יהודי מותר. ואם עושה על ידי שינוי גדול כגון על ידי כנף אווז, וכדומה, מותר אפילו על ידי ישראל.

סעיף עד

לא ישפסף ברגלו רוק שעל גבי הקרקע, אבל מותר לדרוס עליו בלא שפשוף.

סעיף עה

אסור לפנות בשדה ניר בשבת (ובשל חברו אסור ליכנס ואפילו בחול, כדלקמן סימן קפ"ג סעיף ה').

סעיף עו

מחיצה אפילו היא עראי, אם נעשית להתיר איזה דבר, אסור לעשותה בשבת וביום טוב. ולכן אסור לעשות מחיצה על ידי וילון וכדומה, בפני אור הנר כדי שישמש מטתו, וכן לפני ספרים כדי לשמש או לעשות צרכיו דכיון שמחיצה מתרת היא, חולקת שם רשות בפני עצמה, והרי זה כעושה אהל. אבל מותר לכסות הספרים בשני כיסויין זה על זה, שאין בזה משום אהל. ואם הוילון התלויה לפני המטה היתה מבעוד יום פרוסה טפח, בין מן הצד בין מלמעלה, מותר בשבת לפרסה כולה, משום דהוי רק תוספת אהל עראי. אבל מה שהוילון תלויה תמיד בקצה אחת מקופלת, לא מצטרף לטפח כיון שאינו לשם אהל, וכן המחיצה שקוראים "שפאנישע וואנד" (מחיצה מתקפלת) אסור לפתחה אלא אם כן היתה פתוחה קצת מערב שבת, אבל מה שהיא עומדת מקופלת אף על פי שהדופן רחב יותר מטפח לא מהני. אבל מחיצה עראית שאינה עשויה להתיר איזה דבר אלא להגן בפני החמה או בפני הרוח שלא יכבה הנרות וכדומה מותר לעשותה.

סעיף עז

ואהל דהיינו גג המאהיל אף על פי שאינו נעשה אלא להגן מפני החמה או מפני הגשמים וכדומה, ואפילו הוא אהל עראי, אם הוא טפח על טפח ברום טפח אסור לעשותו. ולכן עריסה של תינוק שנותנים בו חשוקים של עץ, ופורסין עליהם סדין אסור לפרוש אותו בשבת וביום טוב אלא אם כן היה מבעוד יום פרוס טפח, דהוי רק תוספת אהל ארעי דמותר. וכן אם החשוקים סמוכין זה לזה בפחות משלשה טפחים נחשבים כאהל (כי הלכה למשה מסיני היא שכל פחות משלשה טפחים חשוב כלבד, פירוש כמחובר וסתום) ומותר לפרוס עליהן סדין.

סעיף עח

תיבה שהכיסוי שלה אינו מחובר לה בצירים, אסור ליטלו משם, משום דהוי סותר אוהל, וכן אסור לכסות בו משום דעושה אהל, וכשנותנים טבלא על חבית להיות לשלחן, צריכים להעמיד את החבית בצד הפתוח למטה, שאם יתן את הדף על הצד הפתוח הרי הוא עושה אהל.

סעיף עט

פי העשן (ארובה) אם הוא מן הצד, שהסתימה היא כמו תוספת מחיצה מותר לסותמו, אבל אם הוא למעלה אסור לסותמו בשבת וביום טוב משום דעושה אהל, ואם קבוע שם דלת של ברזל סובב על צירים מותר לסתום, דכיון שהוא קבוע שם הוי ליה כדלת הסובבת על צירים.

סעיף פ

בגד ששוטחין על פי חבית לכסותה, אם החבית אינה מלאה לגמרי, אלא שיש בין המשקים שבתוכה להכיסוי חלל טפח, אזי לא יכסה אותה על פני כולה משום אהל, אלא יניח מקצת פיה מגולה.

סעיף פא

כל מחיצה או אהל שאסורים לעשותו, אם הוא עשוי אסורים להסירו דהוי סותר אהל.

סעיף פב

אסור לשאת מכסה העשוי להגן מפני החמה או מפני הגשמים שקוראים (שירם) מפני שהוא עושה אהל.

סעיף פג

כלים שהם של פרקים תחובים זה בזה ונפרדו, אם דרכם להיות תמיד רפויים מותר להחזירם כר, אבל אם דרכם להיות מהודקים בחוזק, אסור להחזירם אפילו ברפיון. וכן אם הם מחוברים על ידי חריצים (הברגה) כיון שדרכם להיות מהודקין בחוזק, אם הם פרודים אסור לחברם אפילו ברפיון. אך כיסוי כלים מותר להסירם וכן לחברם, כיון שאינם עשויים לקיום רק לפתחם ולסתמם תדיר.

סעיף פד

מכבש והם שני לוחות זה על זה וכובשין ביניהם בגדים, אם המכבש הוא של בעלי הבית מותר לפתחו לקחת הבגדים לצורך שבת ויום טוב אבל אין כובשין אותו לפי שהוא לצורך חול. ומכבש של כובסין או שאר אומנים, אסור לפתוח, דכיון שהוא מהודק בחוזק, פתיחתו דומה לסתירה. ואפילו אם היה פתוח מבעוד יום אסור לקחת משם את הבגדים בשבת ויום טוב, גזרה שמא יבא לפתחו עתה.

סעיף פה

ספסל שנשמט אחד מרגליו אסור להחזירו, וגם אסור לסמכו על ספסל אחר אלא אם כן כבר ישב עליו כך. אבל מותר להניח דף על ספסלים או על חתיכות עצים שהכינם מערב שבת לכך.

סעיף פו

כלי המורה את השעות (שעון לסוגיו) אפילו שעדיין הולך אסור להעריכו בשבת ויום טוב שלא יפסיק הליכתו. וביום טוב שני יש להקל כל זמן שעדיין הולך להעריכו לצורך היום, אבל לא לצורך יום שלאחריו. ולצורך חולה יש להתיר בכל עניין, אם אינו נמצא אינו יהודי בנקל.

סעיף פז

אסור להשמיע קול של שיר בשבת בכלי או באיבריו (חוץ מבפיו), אפילו להכות באצבעיו זה על זה או על הלוח להשמיע קול, או לקשקש באגוז או בזוג לתינוק שלא יבכה ולא מטפחין יד על יד ולא מרקדין. ולכבוד התורה מותר לטפח ולרקד. וגם העושה לתינוק כדי שלא יבכה אין מוחין כיון שיש מתירים.

סעיף פח

קול שאינו דרך שיר מותר להשמיע, ולכן מותר להקיש על הדלת כדי שיפתחו לו וכיוצא בזה. ויש אומרים שאף על פי כן אסור להשמיע קול בכלי המיוחד לכך, כגון להקיש על הדלת בטבעת הקבוע בה, או בפעמון המיוחד לזה. וכן אותן כלי שעות שהם עשויים לקשקש השעות על ידי מה שדוחקין בהם או שמושחין בחוט המיוחד לכך, אין לעשות כן בשבת ויום טוב.

סעיף פט

המשמר פירות או זרעים מפני חיה ועוף, לא יספיק כף אל כף, ולא יטפח כפיו על ירכו, ולא ירקד ברגליו כדי להבריחם כדרך שהוא עושה בחול.

סעיף צ

אין שוחקין באגוזים וכיוצא בהם על גבי קרקע אפילו מרוצף, ומכל מקום אין למחות בנשים וקטנים, לפי שבודאי לא ישמעו, ומוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים.

סעיף צא

בעניין קיפול בגדים יש הרבה חילוקי דינים ואין לקפל שום בגד.

סעיף צב

טלית שאחז בו האור, מותר לשפוך עליו שאר משקין שלא במקום אש, כדי שכשיגיע למקום המשקין יכבה, אבל מים אסור לשפוך עליו.

סעיף צג

אין מציעין את המטה משבת למוצאי שבת, אף על פי שיש שהות ביום שיוכל לישון עליו בשבת עצמו, מכל מקום כיון שאין דעתו לישון עליו עד למוצאי שבת, הרי הוא מכין משבת לחול ואסור.

סימן פא : ארבע רשויות לשבת

סעיף א

ארבע רשויות לשבת: רשות היחיד, רשות הרבים, כרמלית ומקום פטור, ונבאר קצת מהן בקצרה.

סעיף ב

איזהו רשות היחיד?

מקום שהוא לכל הפחות ארבעה טפחים על ארבעה טפחים (שזהו מקום חשוב שראוי להשתמש בו), ומוקף במחיצות גבוהות לכל הפחות עשרה טפחים (אפילו אין שלמות לגמרי), וחריץ עמוק עשרה טפחים ורחב ארבעה טפחים גם כן דינו כמחיצה. וכן בור שהוא עמוק עשרה ורחב ארבעה על ארבעה, וכן תל שהוא גבוה עשרה ורחב ארבעה על ארבעה, ואפילו כלי כגון תיבה אם גבוה עשרה, או חבית שהיא עגולה ויש בה לרבע ארבעה על ארבעה, כל אלו אפילו הן ברשות הרבים או בכרמלית, הרי הן נחלקות לעצמן והן רשות היחיד. ואויר רשות היחיד הוא רשות היחיד על לרקיע. והמחיצות עצמן שהן מקיפות לרשות היחיד, על גביהן גם כן דין רשות היחיד. והחורים שבמחיצות שכלפי רשות היחיד אפילו הן מפולשות מעבר לעבר כיון שיכולים להשתמש בהן ברשות היחיד הרי הן בטלין אצלו ונחשבין כרשות היחיד (ואם הם רק כלפי חוץ יתבאר בסעיף שלאחר זה).

סעיף ג

איזהו רשות הרבים?

רחובות ושוקים שהן שש עשרה אמה על שש עשרה אמה, שכן היה רחוב הדרך במחנה לזיה שבמדבר, וכן דרכים שעוברים בהם מעיר לעיר ורחבים שש עשרה אמה הרי הן רשות הרבים. וכל דבר שהוא ברשות הרבים אם אינו גבוה שלשה טפחים מן הקרקע אפילו הם קוצים או צואה, שאין רבים דורסים עליהם, מכל מקום בטל הוא לגבי הקרקע, והרי הוא כרשות הרבים. וכן גומא ברשות הרבים אם אינה עמוקה שלשה טפחים הרי הוא כרשות הרבים. והחורים שבכתלים כלפי רשות הרבים ואינם מפולשים לפנין לרשות היחיד, אם נמוכים משלשה טפחים לקרקע בטלי לגבי רשות הרבים והרי הן כרשות הרבים, ואם הן למעלה משלשה טפחים נדונין לפי מדותיהן, ואם יש בו ארבעה על ארבעה והוא למטה מעשרה טפחים הרי הוא כרמלית, ולמעלה מעשרה טפחים הוי רשות היחיד, ואם אין בו ארבעה על ארבעה הרי הוא מקום פטור, בין שהוא למעלה מעשרה בין שהוא למטה מעשרה. המבואות שנכנסין לרשות הרבים לפעמים הן רשות הרבים ולפעמים הן כרמלית, ויש בזה הרבה חילוקין דינים, יש אומרים שכל שאין ששים רבוא אנשים עוברים בו בכל יום כדגלי מדבר אינו רשות הרבים אלא כרמלית, ולכן בזמן הזה אין לנו רשות הרבים, וכל ירא שמים יחמיר לעצמו.

סעיף ד

איזהו כרמלית?

מקום שאין מרום הילוך לרבים וגם אינו מוקף במחיצות כראוי, כגון השדות, ונהר שהוא עמוק לכל הפחות עשרה טפחים ורחב לכל הפחות ארבעה טפחים, ומבואות שיש להן שלש מחיצות, ואצטוונית (הוא מקום שלפני החנויות שהסוחרים יושבים), ואיצטבא (הוא מקום שמניחים עליו סחורה) שלפני העמודים ברשות הרבים, והיא רחבה וגבוהה שלשה טפחים או יותר עד עשרה טפחים, וכן מקום שיש בו ארבעה על ארבעה המוקף במחיצות שאינן גבוהות עשרה, ותל שיש בו ארבעה על ארבעה וגבוה משלשה עד עשרה, ובור שהוא ארבעה על ארבעה ועמוק משלשה ועד עשרה. ועוד יש הרבה שהן כרמלית. (לשון "כרמלית" הוא לשון רך מל פירוש לא לח ולא יבש אלא בינוני, הכי נמי לא רשות היחיד לפי שאין לו מחיצות כראוי, וגם לא רשות הרבים לפי שאין רבים הולכים שם).

סעיף ה

איזהו מקום פטור?
כל מקום ברשות הרבים שאין בו ארבעה על ארבעה, והוא גבוה משלשה ולמעלה או בור שאין בו ארבעה על ארבעה ועמוק משלשה למטה, וכן מקום שאין בו ארבעה על ארבעה ומוקף במחיצות משלשה ולמעלה, וכל אלו דווקא כשהן ברשות הרבים הן מקום פטור, אבל אם הן בכרמלית הרי הן גם כן כרמלית.

סימן פב: איסור העברה והוצאה מרשות לרשות

סעיף א

ברשות הרבים ובכרמלית אסור לטלטל שום דבר ארבע אמות, בין לשאת אותו בין לזרוק אותו בין להושיט אותו. ולטלטלו איזה פעמים פחות פחות מארבע אמות גם כן אסור.

סעיף ב

אסור לשאת או לזרוק או להושיט שום דבר מרשות היחיד לרשות הרבים או לכרמלית, וכן מרשות הרבים או מכרמלית לרשות היחיד, וכן מרשות הרבים לכרמלית או מכרמלית לרשות הרבים, אבל מקום פטור מותר להוציא ולהכניס ממנו לרשות היחיד ולרשות הרבים ולכרמלית ומהם לתוכו, בלבד שלא יטלטל את החפץ ארבע אמות ברשות הרבים או בכרמלית. ולפי שיש הרבה חילוקים מהו רשות הרבים ומהו כרמלית ומהו רשות היחיד (מלבד אלו שכתבנו בסימן שלפני זה) לכן בעיר שאינה מתוקנת בעירובין, מי שאינו בקי צריך ליזהר שלא לטלטל שום חפץ ממקום שהוא מונח למקום החלוק ממנו, כי אם במקומות שההיתר ברור לו.

סעיף ג

נטילת חפץ ממקום שהוא מונח נקרא עקירה, והנחת החפץ נקרא הנחה, וגם עקירה בלא הנחה או הנחה בלא עקירה אסור לעשות. ולכן אסור לישראל שיתן לנכרי איזה חפץ לידו שיוציאו מרשות היחיד לרשות הרבים או לכרמלית, כי הישראל עושה בזה את העקירה, אלא הנכרי בעצמו יקח את החפץ. וכן כשמביא הנכרי איזה חפץ לא יקחהו הישראל מידו, כי בזה עושה הישראל את ההנחה, אלא הנכרי בעצמו יניח את החפץ. וצריכים ליזהר בזה בתינוק שהערלית נושאת אותו לבית הכנסת למול שתקח בעצמה את התינוק בבית, ובבואן אל חצר או עזרת בית הכנסת תניחהו ותקחהו ישראלית.

סעיף ד

חצר שיש בו פירצה, אם נשאר מן המחיצה בצד אחד רוחב ארבעה טפחים בגובה עשרה טפחים מן הקרקע, או שנשאר משני צדדי המחיצה בכל צד רוחב טפח בגובה עשרה טפחים, אזי אם אין בפירצה יותר מעשר אמות אינו צריך שום תיקון, כי הפירצה הזאת נחשבת כמו פתח. אבל אם הפירצה יתירה מעשר אמות, וכן אם לא נשארו מן המחיצה מצד אחד רוחב ארבעה טפחים או משני הצדדים מכל צד רוחב טפח וכל שכן אם נפרץ במילואו דהיינו שאין שום מחיצה בצד אחד, כזה אזי אפילו אם אין בפירצה רק שלשה טפחים, אסורים לטלטל בחצר זה עד שיתקנו אותו שם, (והתיקון המובחר הוא) בצורת הפתח (ואם דרים שם שני בעלי בתים או יותר צריכים עוד לעשות עירובי חצירות ויבואר אם ירצה השם בסימן צ"ד).

סעיף ה

זה שאמרנו שאם אין בפירצה שבחצר יותר מעשר אמות נחשב כמו פתח, ואינו צריך תיקון רק בפירצה אחת, אבל בשתיים או יותר צריכים שיהא העומד הנשאר על כל פנים כמו הפרוץ, אבל אם היה הפרוץ מרובה על העומד כל שהפירצה יותר משלשה טפחים צריכה תיקון.

סעיף ו

מהו צורת הפתח, נועץ קנה מכאן וקנה מכאן כל אחד לא פחות מגובה עשרה טפחים ונותן עליהם קנה או חוט. וצריך שיהיה הקנה או החוט דווקא על ראשיהן ולא מן הצדדים, ואם תחב מסמרות בראשי הקנים וכורך החוט עליהם שפיר דמי. וצריך שכל קנה לא יהא רחוק מן המחיצה שלשה טפחים, וגם לא יהא גבוה מן הקרקע שלשה טפחים, ובשעת הדחק שאי אפשר לעשות צורת הפתח רק בענין שהקנים יהיו רחוקים מן הכתלים שלשה טפחים, יש להקל.

סעיף ז

חצר או בית שפתחו לתוך הרחוב, והדלת נפתחת לפנים, והמזוזות עם המשקוף שעל גביהם והאסקופה שבתחתית הן לצד הרחוב, הנה המקום הזה לפעמים הוא רשות היחיד ולפעמים הוא כרמלית. ולפי שאין הכל בקיאי בזה לכן מטילין עליו מספק חומר רשות היחיד וחומר כרמלית. אסור להוציא משם להרחוב שהוא רשות הרבים או כרמלית, ולא מן הרחוב לשם כי שמא הוא רשות היחיד, וכן אסור להוציא מן הבית או מן החצר לשם, ולא משם לתוכם כי שמא הוא כרמלית. ולכן אם הפתח נעול וצריכים לפתחו, צריכים ליזהר שהאינו יהודי יכניס את המפתח בתוך המנעול, ולאחר שיפתחו את המנעול טרם יפתח ישראל את הדלת, יסיר האינו יהודי את המפתח, כי אם יפתח ישראל את הפתח בעוד שהמפתח תוך המנעול, הרי הכניס את המפתח מכרמלית לרשות היחיד.

סעיף ח

בהרבה מקומות יש בתים אשר הגג נמשך מן כותל הבית לתוך הרחוב, ונסמך שם על עמודים, אסור להוציא מן הבית לשם או להכניס משם להבית, וכן אסור לטלטל שם ארבע אמות משום דדינו כמו הרחוב רשות הרבים או כרמלית, ואף שהגג נתון על העמודים דהוי צורת הפתח דדינו כמחיצה, מכל מקום הרי מן הצדדים אין מחיצה, ולכן צריך להעמיד מקצה זה קנה אחד אצל הכותל של הבית נגד העמוד שהגג עליו, שיהא גם כן צורת הפתח, וכן מקצה השני. ואם כמה בתים סמוכים זה אצל זה, בענין זה, די להם

שיעשו כן בקצה הבית אשר מקצה מזה ובקצה הבית אשר מקצה מזה ויעשו עירובי חצירות.

סעיף ט

מותר ליתן לפני אינו יהודי מזונות בחצר או בבית, אף על פי שיודע שיוציאן לחוץ, רק שלא יתנם לתוך ידו, שאם כן הוא עושה את העקירה. ודווקא כשיש להאינו יהודי רשות לאכלן שם אם ירצה, אבל אם אין לו רשות לאכלן שם, או שהם מזונות מרובות שאי אפשר שיאכלם שם, וכן שאר חפצים שניכר הדבר שיוציאם לחוץ, אסור מפני שנראה כנותן לו על מנת להוציא.

סעיף י

האשה מדדה את בנה אפילו ברשות הרבים ובלבד שלא תגררהו אלא יהא מגביה רגלו האחת ויניח השניה על הארץ ושען עליה עד שיחזור ויניח רגלו שהגביה, שנמצא לעולם הוא נשען על רגלו האחת, אבל כשהיא גוררת שתי רגליו הרי זה כנושאתו ואסור אפילו בכרמלית. ולשאת אותו ממש אפילו אם הוא גדול כל כך שיכול לילך ברגליו לבדו אסור, ואפילו בכרמלית, שלא אמרו "החי נושא את עצמו" אלא לפטור מחטאת, אבל על כל פנים שבות איכא, ובכרמלית הוא שבות דשבות, וצריכים להזהיר לרבים שטועין בזה.

סעיף יא

אמת המים העוברת בתוך החצר, אסור למלאות מים ממנה.

סעיף יב

לא יעמוד אדם ברשות היחיד וישתין או ירוק לרשות הרבים או לכרמלית, וכן מרשות הרבים או מכרמלית לרשות היחיד, וכן מרשות הרבים לכרמלית, או מכרמלית לרשות הרבים. וכן לא ילך ארבע אמות ברשות הרבים או בכרמלית, או מרשות לרשות ורוקו בפיו, אם כבר תלשו בפיו ממקום למקום.

סעיף יג

מותר לשפוך שופכין בחצר שיש בו ארבע אמות על ארבע אמות אף על פי שיוציאם לרשות הרבים.

סימן פג: היקף המחיצות לא מהני (לא מועיל) אלא כשהוקף לדירה

סעיף א

היקף מחיצות לטלטל בתוכם לא מהני אלא כשהוקף לדירה, ומה נקרא מוקף לדירה, זה שבנה לו בית דירה, או שפתח פתח מביתו ואחר כך הקיף שם במחיצות כדרך שעושים החצרות לבתים, אז אפילו אם הוא גדול הרבה מאד הוי רשות היחיד גמור. אבל כל שהוקף שלא לשם דירה, כגון גנות ופרדסים שאין המחיצות עשויות אלא לשמור מה

שבתוכן, באלו יש חילוק בגדלן, אם אינו גדול מבית סאתים מותרים לטלטל בתוכו, אבל אם הוא גדול מבית סאתים דינו ככרמלית.

סעיף ב

כמה הוא שיעור סאתים, כמו שהיה חצר המשכן, מאה אמה אורך וחמשים אמה רחב, ואם הוא מרובע עולה בחשבון שבעים אמה וארבעה טפחים על שבעים אמה וארבעה טפחים (ובאמות שלנו חמשים ושלוש על חמשים ושלוש ומעט יותר). ואם המקום עגול או בשאר ציור צריכים גם כן לחשוב כן שיעלה בתשבורת (בריבוע) חמשת אלפים אמה (ובאמות שלנו שלשת אלפים שבע מאות וחמשים). אך אם ארכו יותר על פי שנים ברחבו אפילו רק אמה אחת, אז נחשב כיותר מבית סאתים כיון שאינו דומה לחצר המשכן.

סעיף ג

מקום שמוקף שלא לשם דירה, והוא אינו גדול מבית סאתים שמותר לטלטל בתוכו, אם יש בסמוך לו חצר מותר גם כן להוציא מתוכו לחצר ומחצר לתוכו, כלים ששבתו בתוכו או בחצר, כי נחשב לרשות אחת עם החצר, אבל אינו רשות אחת עם הבית שהכלים ששבתו בתוכו אסור להכניסן לתוך הבית, והכלים ששבתו בבית אסור להכניסן לשם.

סעיף ד

מקום שהוקף שלא לשם דירה, דהיינו שמתחלה הקיף במחיצות ואחר כך בנה שם בית דירה, או שפתח לשם פתח מביתו, מאי תקנתיה לעשותו מוקף לדירה, יפרוץ במחיצות מקום יתר על עשר אמות (כי עשר אמות חשוב כפתח ויתר מיכן הוי פירצה) ונתבטלו המחיצות, ואחר כך יגדור אותה ונחשב מוקף לדירה.

סעיף ה

חצר שהוא יותר מבית סאתים, ונטע בו אילנות, אפילו ברובו, לא נתבטל בזה הדירה ועדיין מוקף לדירה שכן דרך האדם להסתופף בצל אילנות. אבל אם זרע בו זרעים אם הוא ברוב החצר (אפילו אינו במקום אחד אלא מפוזר) נתבטל בזה הדירה וחשוב כולו כגינה, אם הוא במעוט החצר, אם הוא פחות מבית סאתים בטל לגבי החצר וכולו דינו כחצר, אבל אם הוא יותר מבית סאתים (במקום אחד) הרי מקום הזרע כמו כרמלית, והשאר מן החצר הרי הוא פרוץ במילואו למקום האסור, ואסור לטלטל גם בו רק בארבע אמות.

סעיף ו

וכן חצר שאין בו אלא בית סאתים או פחות, זרע במקצתו גם כן נדון אחר הרוב, ואם רובו זרוע אף על פי שמותרים לטלטל שם, כיון שאינו יתר מבית סאתים מכל מקום כלים ששבתו בבית אסור להוציא לשם, ולכן צריך לעשות מחיצה, בפני הגנה, שיהא מותר לו להוציא מן הבית אל החצר.

סימן פד : דיני הוצאה דרך מלבוש ותכשיט

סעיף א

כל דבר שאינו לא מלבוש ולא תכשיט אסור לצאת בו לרשות הרבים או לכרמלית. ולכן אסור לצאת במחט התחובה בבגדו ואפילו במחט שאין בה נקב, ואפילו לצורך לבישה יש להחמיר באיש, אבל אשה כיון שדרך הנשים להעמיד קישוריהן, כגון הצעיפים וכדומה, במחטין, מותרת לצאת בהן לצורך הלבישה, ודווקא במחט שאינה נקובה אבל לא במחט נקובה.

סעיף ב

בתכשיטין יש גם כן דברים שאסרו רבותינו זיכרונם לברכה לצאת בהם בשבת לרשות הרבים. יש תכשיטין שאסרו לאנשים ויש תכשיטין שאסרו לנשים, והיינו תכשיטין שיש לחוש שמא תסירם להראותם. ועכשיו נתפשט המנהג להתיר, והפוסקים כתבו טעמים לזה. וירא שמים יש לו להחמיר על עצמו, ובפרט יש ליזהר שלא יצא איש בטבעת שאין עליו חותם פתוח. ומכל שכן שלא ישא אצלו כלי השעות (שעון לסוגיו), ואפילו קשור ברביד הזהב שהוא נושא על צוארו והוא תכשיט, אבל הכלי שעות המונח בתוך הכיס הוא משא ואין לו היתר.

סעיף ג

מפתח של כסף אף על פי שהוא נעשה להשתמש בו, כיון שהוא גם לתכשיט נוהגים לצאת בו בשבת, אבל בתי עיניים (משקפיים) אף על פי שהן משובצות בכסף אסור לצאת בהן.

סעיף ד

אסור לאשה לתת בגד על צעיפה, וכן האיש על הכובע שלו מפני הגשמים, שאין זה דרך מלבוש, ואם כוונתן שלא יצערו אותן הגשמים מותר.

סעיף ה

החיגר וכן החולה שעמד מחליו, וכן זקן מופלג שאי אפשר לו כלל לילך בלא מקל מותר לו לילך במקל בידו, אבל אם אפשר לו לילך בלא מקל, ובתוך ביתו הולך בלא מקל אלא כשהולך לחוץ נוטל אותו להחזיק בו אסור. וכן הסומא אסור לצאת במקל בעיר שאין מתקנת בעירובין, ומי שאינו צריך כלל למקל אסור לצאת בו אפילו במקום שיש עירובין משום זילותא דשבת.

סעיף ו

מי שהוא אסור בשלשלאות מותר לצאת בהן.

סעיף ז

אין יוצאים בקשרים, והם עצים גבוהים שיש בהם מושב לכף הרגל, והולכים בהן בטיט ובמים.

סעיף ח

יוצאים ברטיה שעל המכה (ובלבד שלא יניח אותה בשבת על גבי המכה) כי לפי שהיא מרפאת הרי היא כתכשיט. ויכול לכורכה במטלית שאינו חשוב, ובטל לגבי הרטיה, אבל

דבר חשוב כגון מטפחת וכדומה אסור לכרוך עליו, לפי שאינו בטל לגבי הרטיה וגם לא הוי דרך מלבוש, והוי משא.

סעיף ט

יוצאים במוך שנותנים באוזן לבלוע ליחה של צואת האוזן. ודווקא כשהוא קשור ומהודק שם היטב שלא יוכל ליפול, וכן יוצאים במוך ובקש שבסנדל, אם הוא באופן שאינו יכול ליפול משם.

סעיף י

לא תצא אשה במוך שהתקינה לנדתה שלא לטנף בגדיה, וכן לא תצא בסינר שהיא לובשת בשביל זאת אלא אם כן הוא מלבוש גמור. אבל אם נותנה את המוך או את הסינר בשביל להציל את עצמה מן הצער, שאם יפול הדם על בשרה ויתיבש תהא לה צער, מותרת לצאת בהן.

סעיף יא

במקום רפש וטיט מותר להגביה קצת בגדיו שלא יתלכלכו, אבל להגביהם לגמרי אסור.

סעיף יב

מותר לצאת בשבת בשני מלבושים זה על גב זה, ואף על פי שאינו צריך לעצמו את המלבוש השני אלא שמוציאו לצורך חברו וכדומה, ודווקא כשדרכו לפעמים גם בחול ללבוש שני מלבושים כאלו, דהוי דרך מלבוש (ואף על פי שברוב פעמים אינו לובש כן), אבל אם אין הדרך לעולם ללבוש שני מלבושים כאלו, אסור לצאת בהן בשבת, משום דהשני הוי כמו משא, וכן הדין בשני אנפלאות ובכובע גדול על כובע קטן (כיפה, קאפיל) וכדומה.

סעיף יג

ושתי חגורות זו על גב זו, אם מנהג המקום לחגור כך למטה חגורה גרועה, ועליה חגורה חשובה, מותר לחגור כך גם בשבת, ואף על פי שעתה אין לו צורך רק באחת, והשניה מוציאה לצורך חברו, אבל אם אין הדרך לחגור בשתי חגורות, אף על פי שהוא רוצה לחגור כן בשביל עצמו אסור, דכיון שיש לו די באחת, הוי השניה כמו משא. ומכל מקום מותר לצאת בשתי חגורות כשיש מלבוש מפסיק ביניהן, כגון התחתונה על המכנסיים והעליונה על גבי הסרבל שאז יש לו הנאה ותועלת משתיהן.

סעיף יד

מטפחת שמקנחים בה את האף, נוהגים לכורכה תחת הבגד העליון על המכנסים, ויזהר שלא לעשות בה שני קשרים זה על גב זה וירא שמים אם הוא נוהג לישא רצועות המחזיקות את המכנסים (כתפיות) יסירן בשבת, כדי שתהא לו המטפחת לצורך, ויש נוהגים לכורכה סביב הצואר, וזה אינו מותר אלא אם אין לו שם מטפחת אחרת והוא רגיל לפעמים לכרוך שם מטפחת מפני הקור ויקשריה בהיתר, אבל אם נותנה רק על הצואר והקצוות תלויות לה לפניו, זהו איסור גמור, וכן לכורכה סביב הרגל או סביב היד ולצאת בה אסור.

סעיף טו

בתי ידים "כפפות" יש מתירים לצאת בהם בשבת ויש אוסרים, ובזה העשוי לחמם שתי הידים ביחד "מוף" יש להקל טפי.

סעיף טז

מותר לצאת בטלית מצוייצת בדרך מלבוש, אבל אם מקפלו סביב צוארו במקום שאין הדרך ללבשו כך אסור.

סעיף יז

בגד שיש לו רצועות או משיחות לקשרו בהן, או שיש לו קרסים לחברו ונפסק אחד מהן אף על פי שהשני שנשאר כנגדו אינו חשוב, מכל מקום אם דעתו לתקנו אחר כך להביא לו בן זוגו, אם כן זה שנשאר אינו בטל לגבי הבגד, והוי כמו משא ואסור לצאת בבגד זה. אבל אם אין דעתו לתקנו, אם כן כיון שזהו שנשאר אינו דבר חשוב, הרי הוא בטל לגבי הבגד ומותר לצאת בו. ואם הוא דבר חשוב כגון משיחה של משי או קרס של כסף, אף על פי שאין דעתו לתקנו אינו בטל לגבי הבגד ואסור לצאת בו.

סעיף יח

בעלי הקרחת שמניחים על ראשיהם פשתן סרוק או צמר מנופץ שיהא נראה כמו שער בראשיהן (פאה נכרית) מותרים לצאת בו בשבת לרשות הרבים שתכשיט שלהם היא (ובלבד שהוכנו מערב שבת).

סעיף יט

הנושא קמיע צריך לעשות שאלת חכם, אם מותר לצאת בו בשבת או לא, כי לא כל הקמיעות שוים, ואשה הנושאת אבן הנקרא "שטערנשוס" כדי שלא תפיל מותרת לצאת בו בשבת.

סימן פה: דין אם נפלה דליקה בשבת

סעיף א

אם חס ושלום נפלה דליקה בשבת, חשו רבותינו זיכרונם לברכה כי הבעל הבית ובני ביתו אשר שם הדליקה, אם יתעסקו בהצלה, והמה נחפזים ובהולים על ממונם, שמא מתוך כך ישכחו שהיום שבת ויכבו את הדליקה, על כן אסרו להציל אפילו חפצים שהן מותרים בטלטול למקום שמותרים להוציא, ורק מה שהוא צורך לו להיום מותר לו להציל. כיצד, נפלה דליקה בליל שבת קודם הסעודה, מציל מזון שלש סעודות, הראוי לאדם, לאדם. הראוי לבהמה, לבהמה. ובשחרית מזון שתי סעודות, ובמנחה מזון סעודה אחת. ואם יש בכלי אחת מאכלים הרבה, כגון סל מלא ככרות וחבית מלא יין וכדומה, כיון שמוציאו בפעם אחת מותר. וכן אם פירש סדין וכדומה וקבץ בה כל מה שיכול להוציא ממאכלים ומשקאות ומוציאה בפעם אחת מותר. גם מותר לו להוציא כל הכלים שהוא צריך להשתמש בהם היום.

סעיף ב

ואומר לאחרים באו והצילו לכם, וכל אחד ואחד מציל מזון שהוא צריך לו, או כלי אחד שמחזיק אפילו הרבה, והרי הוא של המציל, כיון שהבעל הבית הפקיר וזכה זה מן ההפקר. ואם הוא ירא שמים ומחזיר לבעל הבית מה שהציל, כיון שיודע שלא הפקיר ברצונו, מותר לו לקחת שכר ההצלה ואין זאת שכר שבת, כיון שמצד הדין הכל הוא שלו, ומכל מקום מדת חסידות שלא ליטול שכר על טורח הצלה שבשבת, אף על פי שאינו שכר שבת, כי החסיד יש לו לוותר משלו בכל דבר שיש בו נדנדוד עבירה.

סעיף ג

וכל זאת רק למקום שמותר להוציא לשם, אבל למקום שאסורים להוציא אסור להציל שום דבר. אך בגדים שיכולים ללבשם מותר לו ללבוש ולעטוף כל מה שיכול ומוציא אפילו לרשות הרבים, ופושט וחוזר ולובש ומוציא אפילו כל היום, ויכול לומר גם לאחרים, בואו והצילו, ומצילין כן.

סעיף ד

והביתים שאין שם הדליקה אלא שהם קרובים ויראים שתגיע גם להם, כיון שהם אינם בהולים כל כך מותרים להציל כל דבר למקום שמותרים להוציא לשם. יש אומרים דגם מעות ושאר דברים יקרים אף על פי שהן מוקצין מותר להצילן מן ההפסד הגדול הפתאומי, כגון דליקה או שטף מים או גזלה, על ידי מה שמניחים עליהם איזה דבר מאכל ומטלטלין אותו כן ביחד (אבל במקום שאחר אין שום היתר לטלטל כן מוקצה). ויש מקילים עוד יותר, שאפילו לבדם יכולים לטלטלם משום דבמקום הפסד גדול פתאומי נדחה איסור מוקצה, ובלבד שלא יוציא למקום שאסורים להוציא.

סעיף ה

כל ספרי קודש בין שהן בכתב, בין שהן בדפוס מצילין אותן מפני הדליקה או שטף מים וכדומה, אפילו לחצר או למבוי שאסורים להוציא לשם מחמת שלא עשו עירוב, והוא כשהם מתוקנין בעניין שהיה מועיל עירובי חצירות או שיתופי מבואות, ועל ידי אינו יהודי מותר להצילם אפילו דרך רשות הרבים.

סעיף ו

מצילין תיק הספר עם הספק, ותיק התפילין עם התפילין.

סעיף ז

ספר תורה קודם להציל לשאר ספרים.

סעיף ח

כשיש חשש ספק נפשות מותר לכבות את הדליקה, ולכן במקומות שהישראלים דרים בין הנכרים מותר לכבות את הדליקה אפילו הוא בבית נכרי והכל לפי העניין. ודווקא לכבות מותר אבל אסור לחלל שבת כדי להציל ממון, ואם עבר וחלל ילך אל הרב לבקש שיורהו תשובה.

סימן פו : דיני רחיצה

סעיף א

אסור לרחוץ כל גופו או אפילו רוב גופו במים חמים אפילו הוחמו בערב שבת ואפילו לרחוץ שלא בפעם אחת, אלא אבר אבר אסור ברוב גופו, ואפילו ליכנס למרחץ רק להזיע גם כן אסור, אבל מותר לרחוץ פניו ידי ורגליו מחמין שהוחמו בערב שבת.

סעיף ב

המים שהם ממקורם נובעים חמים כמו חמי טבריא וכדומה, אם הם בקרקע ואין המקום מקורה מותר לרחוץ בהם אפילו כל גופו, אבל אם הם בכלי או שהמקום מקורה אסור, ואפילו לכנס רק לבית המרחץ להזיע אסור. ויש אומרים דכל שהם בקרקע אפילו המקום מקורה מותר לרחוץ בהם.

סעיף ג

מותר לטבול כל גופו בצונן, אבל לא יעמוד אחר כך נגד התנור להתחמם, משום דהוי כרוחץ בחמין, ואפילו רחץ רק ידיו במים צוננים לא יחמם אצל התנור בעודם לחים, משום דהוי כרוחץ במים שהוחמו היום, דאסור לרחוץ בהם אפילו אבר אחד אלא צריך לנגבם תחלה יפה. ועיין לעיל סימן פ' סעיף ל"ב שישפשפם קודם הניגוב שלא ישאר עליהם רק מעט מים.

סעיף ד

הרוחץ צריך ליזהר שלא לסחוט שערו, וכן צריך ליזהר שלא לשוט, כי אסור לשוט בשבת וביום טוב, וכן אסור להשיט איזה דבר כגון הקיסמין שעל פני המים, ואם רוחץ במקום שאסורים לטלטל, צריך עוד ליזהר שקודם צאתו יסיר תחלה המים שעל גופו ושערותיו, לנגבם יפה שלא ישאר עליו מים ויוציאם מרשות לרשות. וגם בנהר עצמו צריך ליזהר שלא ישא את המים שעליו ארבע אמות, כי הנהר הוא כרמלית, ולפי שאין כולם יודעים ליזהר, על כן נתפשט המנהג במדינות אלו שלא לרחוץ כלל בשבת אפילו בצונן, כי אם לצורך מצווה כגון אשה נדה כדלקמן סימן קס"ב סעיף ז' ואיש לקריו.

סעיף ה

מותר לעמוד על שפת הנהר ולרחוץ ידיו בנהר, ואין זה איסור במה שהוא מוציא את המים שעל ידיו מן הנהר על שפתו, לפי שהנהר הוא כרמלית ושפת הנהר הוא גם כן כרמלית, ומותר להוציא מכרמלית לכרמלית בפחות מארבע אמות, רק שיזהר לנגב ידיו היטב קודם שילך ארבע אמות.

סעיף ו

מותר לשוף ידיו במורסן אף על פי שהידיים רטובות, ובלבד שלא יתן את המים על המורסן ממש, אבל אסור לשוף ידיו במלח וכל שכן בבורית, סבון, משום דנימוח.

סעיף ז

מים שאין הדרך לרחוץ בהם אלא לרפואה כגון שהם רעים או מאוסים, אסור לרחוץ בהם בשבת, כיון שניכר שהוא מכוין לרפואה. במה דברים אמורים כששוהה בהם, אבל אם אינו שווה בהם מותר שאינו נראה אלא כמיקר. ובחמי טבריא וכדומה, אם אין הדרך לרחוץ בהם אלא לרפואה, אסור לרחוץ בהם בשבת לרפואה אפילו אינו שווה בהם.

סימן פז : דברים שצריכים לזהר בבהמות חיות ועופות

סעיף א

כתיב למען ינוח שורך וחמורך וגו', והרי כי הזהירה התורה שגם הבהמה של ישראל תנוח, ולא בהמה בלבד אלא כל בעלי חיים. ולכן אסור להניח לבהמתו שתוציא איזה משא. שאפילו יצאה מאליה לרשות הרבים והוציאה משא, עבר הוא עליה על מצות עשה של תורה ואף דבר שהוא לה לנוי מכל מקום הוא משא. אבל דבר שהוא לרפואתה כמו אגד שעל המכה מותרת לצאת בו. וכן דבר שהיא צריכה לשמירתה הוא לה כמו מלבוש לאדם ומותרת לצאת בו. ואך מה שהוא רק לשמירה יתירה אסור, וכן דבר שהבהמה זו אינה נשמרת בזה, אף על פי שבהמה אחרת נשמרת בה הוא לה לגבי בהמה זו משא ואסור.

סעיף ב

הסוס יוצא באפסר או ברסן אבל לא בשניהם, ומותר לכרוך חבל האפסר סביב צוארו ויצא בו, רק שיהא כרוך ברפיון קצת כדי שיוכל להכניס ידו מהרה בין הכריכה לצוארו כדי למשכו אם ירצה להשמט. ומותר לטלטל באפסר וליתנו עליו ובלבד שלא ישען עליו משום דאסור לסמוך בשבת על בעל חי. אבל החמור לא יצא ברסן של ברזל, לפי שזהו לשמירה יתירה אצל החמור. ושור ופרה שאינם צריכים שימור אסורים לצאת בחבל סביב צוארם אלא אם רגילין לברוח. אם קשר חבל בפי הסוס הרי זה משא לפי שאינו משתמר בו שהוא נשמט מפיו, ואינו דומה לאפסר שהוא קשור בראשו.

סעיף ג

סוס וכן שאר בהמות לא יצאו במרדעת ואך החמור יוצא במרדעת שלא יתקור מפני שטבעו להתקור, ואם קשר לו המרדעת מערב שבת מותר שיצא בה בשבת שמלבושו הוא, אבל אם אינה קשורה לו, לא יצא בה, גזירה שמא תפול מעליו ויביאנה בידו, ובשבת אי אפשר לקשרה לו מפני שצריך להתקרב אליו ולסמוך עליו, ואך כשהחמור בחצר מותר לתת עליו מרדעת מפני הצנה ובלבד שלא יצא בה, אבל על הסוס לא יתן מרדעת כלל, אם לא כשהקור גדול שמזיק גם להסוס. וכן בימות החמה שהזבובים רבים ומצעים אותו, מותר לתת עליו מרדעת, ובלבד שיהא נזהר שלא יסמוך עצמו על הבהמה בשעת הכיסוי, ולהסיר מרדעת בשבת בין מן החמור בין מן הסוס אסור, כיון דלית ליה צער לא יסירנה.

סעיף ד

אסורה לצאת בזוג אף על פי שהוא פקוק ואינו מקשקש, ואפילו בעיר שהיא מתוקנת בעירובין אסור שתצא בו, רק בחצר מותר שיהיה עליה, ואם אינו פקוק ומקשקש אפילו בחצר אסור להיות עליה.

סעיף ה

מותר להוליך את הסוס בחבל שברסן, ובלבד שיאחז בקצה החבל שלא יצא מידו טפח וגם לא יגיע החבל שבין ידו לבהמה עד טפח סמוך לארץ, ואם החבל ארוך הרבה ירכנו על צואר הסוס.

סעיף ו

שתי בהמות או יותר שהן קשורות זו בזו, והוא תופס בידו אפסר אחד וכולן נמשכות זו אחר זו, אסור לעשות כן בשבת אפילו בעיר המתוקנת בעירובין, אבל מותר לתפוס כמה אפסרי בהמות בידו להוליכן כדרך שנתבאר בסעיף שלפני זה.

סעיף ז

אין התרנגולין יוצאים בחוטין שקושרין בהן לסימן, או שלא תשבור כלים, אבל אם קושרין רגליה שלא תוכל לברוח, וכן סוסים הרועים בשדה וקושרין שתי ידיהם יחד שלא יוכלו לברוח מותר, ובלבד שלא יקשור עקוד או רגול, "עקוד" היינו שיקשור יד עם רגל, "ורגול" היינו שקושר אחד מרגליו כלפי מעלה שלא תלך רק על שלש, שזהו אפילו בחול אסור משום צער בעלי חיים.

סעיף ח

מי שיש לו משרת אינו יהודי ורוכב על הבהמה בשבת, כשמוליכה להשקותה אינו צריך למנעו כי איסור הרכיבה בשבת אינו משום משא הבהמה, כי החי נושא את עצמו (ואינו אסר רק מדרבנן ובבהמה לא גזרו), אלא האיסור הוא על האדם, שהישראל אסור לרכוב בשבת ואינו יהודי לית לן בה. ואפילו הוא נותן אוכף או בגד לרכוב עליו הם בטלים לגבי הרוכב, רק שאר דבר לא יניח על הבהמה.

סעיף ט

מותר לומר לאינו יהודי לחלוב הבהמות בשבת משום צער בעלי חיים כי החלב מצערה, והחלב אסורה בו ביום אפילו בטלטול, אלא האינו יהודי יעמידה במקום המשתמר. וכן מותר לומר לאינו יהודי להברות האווזות פעם אחת ביום משום צער בעלי חיים.

סעיף י

אסור להשאל או להשכיר בהמתו לאינו יהודי אלא בתנאי שיחזירנה לו קודם שבת, ואם אירע שלא החזירה, יפקירה הישראל קודם השבת אפילו בינו לבין עצמו, כדי להנצל מאיסור, אבל לכתחלה אסור להשאל או להשכיר על סמך זה.

סעיף יא

לא ימדוד אדם שעורים לתת לפני בהמתו, אלא משער באומד דעתו.

סעיף יב

אגודת שחת אם אינו קשור בקשר של קיימא (דהיינו שני קשרים זה על גב זה) מותר להתירו וליתנו לפני בהמה, ומותר לחתוך דלועין קשים לפני בהמה, והוא כשנתלשו מאתמול, ואם הדלועין רכים ויכולה לאוכלן כך אסור לחתכן.

סעיף יג

מותר להעמיד בהמתו על גבי עשבים מחוברים כדי שתאכל, כי אין זאת מלאכה אצלה מה שתעקור העשבים אדרבה נייח לה. אבל עשבים שתלשן אינו יהודי בשבת שהם מוקצים אסור להעמיד שם בהמה שתאכל, אלא אם כן אין לה מה לאכול אז מותר משום צער בעלי חיים, וכן אם אין לה מה לשתות, מותר לומר לאינו יהודי להביא לה מים מן הבאר שבכרמלית.

סעיף יד

אין תולין על הבהמה כיס או כלי שתאכל מתוכו, כיון שזה אינו אלא לתענוג בעלמא לבהמה שלא תצטרך לשוח צוארה, ואסור לטרוח בשבת בשביל תענוג הבהמה. אבל עגלים וסייחים שצוארן קצר ומצטערים לאכול מן הקרקע, מותר לתלות להן כלי עם מאכל בחצר, אבל לא יצאו בו מפני שמשא הוא להן.

סעיף טו

אין להשליך תבואה לעופות במקום לח שיכול להיות שישאר שם קצת ויצמיח אחר כך.

סעיף טז

הנותן מספוא לבהמות אסור ליתנו תחלה בכברה להוציא המוץ ולנקותו, אבל אם אינו מכוון לכך מותר לקחת אותו בכברה וליתנו באבוס.

סעיף יז

הנותן מורסן לבהמות או לעופות אסור לתת לתוכן מים, ואם נתן בהם מים ערב שבת אסור לגבלן בשבת, אבל מותר לנערן מכלי אל כלי כדי שיתערבו.

סעיף יח

בהמות חיות ועופות הגדלים בבית שמזונותיהן מוטלין עליך, מותר לתת להם מזונות בשבת, אבל אותן שאינם גדלים בבית ואין מזונותיהן עליך אסור לטרוח בשביל ליתן להם מזונות, ואפילו להשליך לפניהם אסור. ולכן אסור ליתן מזונות לפני היונים לפי שיוצאים ואוכלים בשדה. נותנים מזונות לפני כלב, ואפילו של הפקר יש קצת מצווה ליתן לו מעט מזונות, שהרי הקדוש ברוך הוא חס עליו על שמזונותיו מועטין, ומשהה אכילתו במעיו שלשה ימים. יש נוהגים לתת חטים לפני העופות בשבת שירה, ואינו נכון שהרי אין מזונותיהן עליך.

סעיף יט

מותר לזמן אינו יהודי לביתו לאכול עמו בשבת, ואף על פי שאסור ביום טוב גזרה שמא ירבה בשבילו, אבל בשבת אין לחוש לזאת. ומותר לתת אפילו לו לבדו מזונות ואף על פי שאין מזונותיו עליך, מכל מקום כיון שמפרנסין עובדי כוכבים מפני דרכי שלום, חשוב כמזונותיו עליך.

סעיף כ

בהמה חיה ועוף שלא הורגלו עדיין לבא בערב לכלוב שלהם, וכן אפילו אם הורגלו אלא שעתה מרדו וברחו, אסור להכניסן לתוך הכלוב או לתוך הבית, ואפילו אם הם בבית או בכלוב אלא שהדלת פתוחה אסור לסגרה, משום דבזה המה נצודים והוי איסור צידה.

סעיף כא

ואם כבר הורגלו והמה בני תרבות, שדרכם לבא בערב למקומם ויצאו, והוא חושש שלא יגנבו אותן, מותר לדחותן שילכו למקום המשתמר, אבל לא יקח אותם בידיים שהרי הם מוקצה.

סעיף כב

אין מילדין את הבהמה בשבת ואפילו לסעדה, היינו שיאחז את הולד שלא יפול לארץ אסור.

סעיף כג

מכה בתחילתה שיש להבהמה צער ממנה סכין אותה בשמן, אבל בסוף שאין הסיכה אלא משום תענוג אסור.

סעיף כד

אם אכלה כרשינין הרבה וכדומה ומצטערת, יכול להריצה בחצר כדי שתייגע ותתרפא. אם אחזה דם יכול להעמידה במים כדי שתצטנן, ואם הוא ספק שמא אם לא יקיזו לה דם תמות, מותר לומר לאינו יהודי להקיזה. וכן שאר רפואות עושים לה על ידי אינו יהודי.

סימן פח : דיני מוקצה בשבת

סעיף א

מוקצה מדעת, דהיינו שהקצהו האדם מדעתו מלאכלו בשבת, מחמת שאנו ראוי לאכילה אלא על ידי הדחק, או שראוי לאכילה אפילו בלא דחק אלא שהקצהו לסחורה, אף על פי שנתנו לאוצר, וכן דבר שהוא ראוי היום למאכל כלבים, אף על פי שבערב שבת לא היה עומד לכך כגון בהמה ועוף שנתנבלו בשבת, וכן דבר שנשתנה היום ממה שהיה אתמול, אבל מכל מקום גם היום עדיין ראוי לאיזה תשמיש, כגון כלים שנשתברו היום ועדיין ראויין להשתמש בהן מעין תשמישן הראשון, לקבל בהן איזה מאכל או משקה, וכן עצמות שנתפרקו היום מן הבשר והן ראויין לכלבים, כל אלו מותרים לטלטל בשבת, חוץ ממה שדחה בידיים כגן גרוגרות וצמוקין.

סעיף ב

דברים שאינם ראויים כלל לאכילת אדם כמו שהן, אפילו על ידי הדחק שצריכים בישול, ואף על גב שראויים לבהמות או לכלבים הרי כיון שהם מוכנים למאכל אדם לאחר זמן אינם עומדים לבהמות ולכלבים, וכן דברים שאינם ראויין בשבת לשום תשמיש, כגון עצים ונוצות של עופות ועורות בהמות וצמר או פשתן וכל בעלי חיים אפילו אלו שהן בתוך ביתו,

וקליפי אגוזים וקליפי ביצים ועצמות הקשות שאינן ראויין אפילו לכלבים, ודלתות וחלונות הבית (דאסור לתלותן בשבת), וכן שברי כלים שאינם ראויים עוד לשום תשמיש, כל אלו והדומה להם אסורים בטלטול ומכל מקום כלי זכוכית שנשתברו במקום שיכולים להזיק, מותר לפנות השברים.

סעיף ג

מאכל שהוא אסור באכילה ומותר בהנאה, והוא ראוי לאינו יהודי כמו שהוא, כגון בשר מבושל וכדומה ויכול הוא ליתנו לאינו יהודי שהוא שלו מותר לטלטלו, אבל אם אינו ראוי לאינו יהודי כמו שהוא כגון בשר חי (וגם לכלבים אינו עומד כיון שראוי לאינו יהודי), או שאינו יכול ליתנו לאינו יהודי מפני שאינו שלו אלא של אחר אסור לטלטלו.

סעיף ד

נולד, והיינו דבר שנתחדש היום, כגון אפר מן האש שהוסק היום על ידי אינו יהודי. וכן ביצה שנולדה היום, ומים הזוחלין מן האילנות בימי ניסן, וכן אפילו לא נתחדש היום אלא שבא מכח מעשה שהיו אסורים לעשות היום, כגון פירות שנפלו מן האילן או שתלשן אינו יהודי, וחלב שנחלבה היום וכדומה, גם כן אסורים בטלטול. ופת שאפאו אינו יהודי בשבת בעיר שרובה נכרים דמסתמא אדעתא דאינו יהודי אפאו, אם הוא שעת הדחק או לצורך מצווה מותר לישראל לאכלו בשבת.

סעיף ה

כלים שהם מיוחדים לעשות בהם מלאכה האסורה לעשות בשבת, כגון מכתשת ריחים וקורנס וקרדום ומכבדות שמכבדים בהן את הבית, ושופר ומנורה ומחט שתופרין בה, ונרות שלמים בין של חלב בין של שעוה, ופתילות מצמר גפן ובגד שעטנז שאסור ללבשו, וכן כל כיוצא באלו מותרים לטלטלן לצורך גופם, כגון קורנס לפצוע בו אגוזים, קרודם לחתוך בו דבר מאכל, מחט שלמה ליטול בה את הקוץ (אבל אם ניטל עוקצה או חודה אסור בכל טלטול) וכן מותרים לטלטלן לצורך מקומן, דהיינו שצריך להשתמש במקום שהכלי מונח שם, וכיון שנטלו בהיתר, וכן אם שכח ונטלו בידו, מותר לטלטלו גם יותר ולהניחו במקום שירצה, אבל שלא לצורך גופן ושלא לצורך מקומן, אלא לטלטלן בשביל עצמן לבד שלא יגנבו או יתקלקלו אסור לטלטלן. ותפילין גם כן אסורים לטלטל, אך אם מונחים במקום בדיון שיוכלו להתלכלך, מותר לטלטלן ולהניחם במקום דמשתמין.

סעיף ו

מוקצה מחמת חסרון כיס, דהיינו שאדם מקצה מדעתו להשתמש בהם, מפני שהוא מקפיד עליהם שלא יתקלקלו, כגון כלי אומנות, שמקפיד עליהם שלא יפגמו, וסכין שמתקנים בו את הקולמוס, וסכין של שחיטה וסכין של מילה, וכן נייר העומד לכתובה ושטרי חובות וכתבי חשבונות ואגרת, שהוא מקפיד עליהם לשומרם וכלים היקרים שאינו משתמש בהם כלל, וכן כל דבר שמחמת שמקפיד עליו הוא מיחד לו מקום ואינו משתמש בו, וכן כלים שבחנות שעומדים למכירה, אפילו הם כלי סעודה אם אין דרכו להשאילם (אבל אם דרכו להשאילם לפעמים אינם מוקצה) כל אלו והדומה להם, וכן כיס המיוחד למעות היון מוקצה מחמת חסרון כיס, ואסורים בטלטול אפילו לצורך גופן או לצורך מקומם.

סעיף ז

דבר שאין עליו שם כלי כלל, כגון עצים ואבנים וחתיכות ברזל וכדומה אסורים גם כן בכל טלטול אפילו לצורך גופן וצורך מקומם, אלא אם כן יחדו בערב שבת לאיזה תשמיש שישתמש בו לעולם, ולכן אסור ליטול קיסם ולחצוץ בו שיניו. נרות שאינם שלמים גם כן אין שם כלי עליהם ואסורים בכל טלטול, וכן סולם של עליה אין עליו תורת כלי.

סעיף ח

כלי שמלאכתו להיתר או אפילו לאיסור ולהיתר, כגון קדרות ואפילו כלים מאוסים (דבשבת מוקצה מחמת מיאוס מותר) מותר לטלטלן אפילו רק בשביל הכלי שלא יגנב או ישבר, אבל שלא לצורך כלל אסור לטלטלו, וכתבי הקודש ואוכלים מותר לטלטלם אפילו שלא לצורך כלל.

סעיף ט

כשם שאסור לטלטל את המוקצה או את הנולד, כך אסור ליתן כלי תחתיהם כדי שיפלו לתוכו, כיון שעל ידי זה הוא מבטל את הכלי שלא יוכלו לטלטלו עוד, והרי זה כאלו חברו שם בטיט. אבל מותר לכפות סל לפני האפרוחים כדי שיעלו וירדו בו כי לאחר שלא יהיו עליו מותר לטלטלו, ואם היו עליו בין השמשות נאסר הסל בטלטול לכל היום.

סעיף י

עפר וחול הציבור בזוית בחצר או בבית מותר לטלטלו, דכיון דצברו זה הוא הזמנתו לתשמיש, אבל אם הוא מפוזר בטל לגבי קרקע ואסור בטלטול. וכן אם חתך קודם שבת ענף מן האילן להניף בו ולהבריח הזבובים וכיוצא בו, מותר להשתמש בו בשבת כיון שיחדו לכך ועשאו כלי, אבל אסור ליקח בשבת בד מן המכבדות שהרי הוא מוקצה, ואפילו נטלו אינו יהודי אסור לטלטלו.

סעיף יא

נסרים של בעלי בתים שאינם עומדים לסחורה מותר לטלטלם, ושל אומן אסור, אלא אם כן חשב עליהם מבעוד יום להשתמש בהם בשבת.

סעיף יב

כל מוקצה אינו אסור אלא בטלטול, אבל בנגיעה בעלמא שאינו מנדנדו שרי, ולכן מותר ליגע במנורה העומדת אפילו נרות דולקות בה, וכן מותר ליקח דבר היתר המונח על גבי מוקצה, אבל אסור ליגע במנורה התלויה כי גם בנגיעה בעלמא הוא מנדנדה. ומותר לכסות דבר מוקצה בדבר שאינו מוקצה מפני הגשמים וכדומה.

סעיף יג

טלטול כלאחר יד מותר במוקצה, ולכן אם שכח איזה דבר מוקצה על איזה כלי או שנפלה שם בשבת, אם צריך לכלי המותר או למקומו מותר לנערו, או לישא את הכלי למקום אחר ולנער את המוקצה. וכן יכול לעשות אם שכח מעות בכיס שבבגדו והוא צריך לבגדו, אבל בשביל המוקצה לחוד אסור לעשות כן. (ואם הניח קודם שבת בכוונה דבר מוקצה על כלי נעשה בסיס לדבר האסור).

סעיף יד

אבל בשאינו צריך להכלי המותר, אסור לטלטלו אם יש עליו דבר מוקצה. ולכן אסור ליטול בידיו תינוק אפילו ברשות היחיד אם יש בידו אבן או שאר דבר מוקצה, אך אם יש להתינוק געגועין שאם לא יטלוהו יחלה, וגם אי אפשר להשליך מידו האבן וכדומה מפני שיצעק ויבכה, אז מותר ליטלו על ידיו ברשות היחיד ואם יש בידי התינוק איזה מטבע אסור אפילו לאחוז בידו, והוא מהלך ברגליו, ואפילו ברשות היחיד, ואפילו יש לו געגועין, משום דאיכא למיחש שמא תפול המטבע מידי התינוק, וזה ישכח שהיום שבת ויגביהה, ונמצא מטלטל מוקצה בטלטול גמור, ואסור אפילו במקום סכנת חולי, כיון שאין שם סכנת נפש אם לא יטלנו.

סעיף טו

מת אסור לטלטלו בשבת, אבל מותר לשמוט את הכר מתחתיו שלא יסריח, ובלבד שלא יזיז בו שום אבר, ואם היה פיו נפתח והולך, קושר את הלחי בעניין שלא יוסיף להפתח, אבל לא כדי שלא יסגר מה שנפתח שאם כן היה מזיז אבר.

סעיף טז

אם נפלה דליקה ויראים שלא ישרף המת, מותרים לטלטלו אגב דבר היתר, דהיינו שמניחים עליו או אצלו איזה דבר מאכל, ומטלטל שניהם ביחד, ואם אין דבר מאכל מניחים עליו איזה כלי או מלבוש שמותר בטלטול ואם גם זאת אין, אזי מטלטלין אותו לבדו. בין כך ובין כך אין מטלטלין אותו אלא במקום שמותרים להוציא לשם, אבל במקום שאסורים להוציא אין להוציא כי אם על ידי אינו יהודי.

סעיף יז

כל דבר מטונף כגון רעי וקיא צואה בין של אדם בין של תרנגולים, אם הם בבית או בחצר שיושבים שם בני אדם מותר להוציאם לאשפה. וכשמוציא גרף של רעי או עביט של מי רגלים, כל זמן שהכלי עדיין בידו מותר להחזירו, כדין כל מוקצה שבעודו בידו מותר לטלטלו להניחו במקום שירצה, אבל לאחר שהניחו מידו אסור לטלטלו, משום דמאיס טפי (וגרע משאר מוקצה מחמת מיאוס), ואך כשצריכים לו משום כבוד הבריות מותר להחזירו. וכן אם יכול לתת בתוכו מים שיהיו ראויין לשתיית בהמה יכול להחזירו כך.

סעיף יח

מותר ליתן כלי תחת הדלף בשבת, אם נתמלא שופכו ומחזירו למקומו, והוא שיהא הדלף ראוי לרחיצה, אבל אם המים מאוסים אסור ליתן שם כלי, משום שאין עושים גרף של רעי לכתחלה, ואם עבר ונתנו והוא במקום דמאיס עליו מותר להוציאם.

סימן פט: דין בסיס לדבר האסור

סעיף א

כלי שלו שהניח עליו בערב שבת דבר מוקצה בכוונה, והיה דעתו שיהא מונח שם בהכנסת שבת, נעשה הכלי בסיס לדבר האסור, ואפילו ניטלה משם המוקצה ביום השבת, מכל מקום כיון שהיתה מנוחת שם בין השמשות ונעשה אז הכלי בסיס לדבר האסור, אסור לטלטלו גם אחר כך כל היום, אפילו לצורך גופו ולצורך מקומו.

סעיף ב

היה מונח שם בהכנסת שבת גם דבר היתר, ונעשה הכלי בסיס לדבר האסור, ולדבר המותר, אם הדבר המותר יותר חשוב לו מותר לטלטלו, ואם הדבר האסור יותר חשוב לו אסור לטלטלו. ולכן טוב להניח את החלות על השלחן קודם בין השמשות, כדי שיהיו המפה והשלחן בסיס להנרות והחלות, ויהיו מותרים בטלטול, ואם לא עשאו כן הרי נעשו המפה והשלחן בסיס לדבר האסור לחוד ואסורים בטלטול. ומכל מקום בדיעבד אם יש צורך גדול כגון שנפל נר על השלחן וצריכים לנערו, יש לסמוך על הפוסקים דסבירא להו דלא נעשה בסיס אלא אם דעתו שתשאר שם המוקצה כל יום השבת, והרי המנהג להסיר בשחרית את המנורות על ידי אינו יהודי ולא נעשה בסיס.

סעיף ג

היו מעות בכיס בתפור בבגדו מותר לטלטל את הבגד, שאין כל הבגד נעשה בסיס אלא הכיס, והכיס בטל לגבי הבגד אבל אין ללבשו אפילו בביתו, דחיישין שמא יצא בו לרשות הרבים. אבל תיבה שבתוך השלחן (מגרה) ויש מעות בתיבה, אסור לטלטל את השלחן, משום דהתיבה הוא כלי בפני עצמה ולא בטל לגבי השלחן.

סעיף ד

לא נעשה בסיס אלא אם כן המוקצה היה מונח שם בין השמשות, אבל אם לא היתה שם בין השמשות רק אחר כך הניחה שם לא נעשה בסיס, ומותר לטלטל את הכלי אפילו בשעה שהמוקצה עליו, ולכן מותר לנער את השלחן או את המפה מעצמות וקליפין, כשאין השלחן והמפה נעשה בסיס מכח הנרות כמו שנזכר לעיל סעיף ב'.

סעיף ה

ולא נעשה בסיס אלא אם הניחו בכוונה, שיהא מונח שם בין השמשות, אבל אם נשאר שם מחמת שכחה או שנפל מעצמו לשם לא נעשה בסיס.

סעיף ו

ולא נעשה בסיס אלא כלי שלו, אבל אם הניח דבר מוקצה על כלי של אחר, לא נעשה בסיס, שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו בדלא ניחא ליה לחבריה.

סימן צ: דין עשיית חפציו בלא מלאכה

סעיף א

יש דברים שהן אסורים בשבת אף על פי שאינן דומין למלאכה ואינם מביאין לידי מלאכה. ומפני מה נאסרו, משום שנאמר, אם תשיב משבת רגליך עשות חפצך ביום קדשי, ונאמר וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר. מהא דכתיב "וכבדתו מעשות דרכיך" דרשו רבותינו זיכרונם לברכה שלא יהא הלוקך בשבת כהלוקך בחול. לפיכך אסור לרוץ בשבת, אבל לדבר מצווה מותר לרוץ (מדכתיב "דרכיך" משמע דרכיך אסורים, אבל דרכי שמים מותרים) ומצווה לרוץ.

סעיף ב

ומהא דכתיב "ממצוא חפצך" דרשו רבותינו זיכרונם לברכה חפצך אסורים, אפילו אינך עושה מלאכה כגון שהוא מעיין בנכסיו, מה הם צריכים למחר גם זאת אסור. וכן אסור לטייל בעיר כדי למצוא סוס או ספינה או קרון לשכרם אחר השבת אם ניכר הדבר שהולך בשביל כך, אבל לשמור חפציו או חפצי חברו מותר.

סעיף ג

אסור להחשיך על התחום, דהיינו לילך בשבת עד סוף התחום או פחות, להתעכב שם עד שתחשך, כדי למהר דרכו לילך משם ולהלאה, שכיון שהולך משם והלאה במוצאי שבת ניכר הדבר שעיקר הילוכו היה בשביל כך, ודווקא כשמחשיך שם כדי לילך ולעשות דבר שאי אפשר בשום אופן לעשותו בשבת, כגון לשכור פועלים או לתלוש פירות או להביא פירות המוקצין שאין שם היתר לעשות דברים אלו בשבת. אבל מותר להחשיך על התחום כדי להביא בהמתו, כיון שאם היו בתים עד שמה, קרובים זה לזה שבעים אמה, היה מותר להביאם גם בשבת. וכן להביא פירות התלושין שאינן מוקצין מותר, כיון שאם היו מחיצות מקיפות כל הדרך, היה מותר, גם בשבת וכל כיוצא בזה. וכן מותר לילך בשבת תוך התחום אל הגינה, לתלוש שם פירות במוצאי שבת, משום דאינו ניכר שהלך בשביל זה, אבל הרואים יאמרו שהלך לטייל או לבקש בהמתו שנאבדה לו, ואחר כך כשהיה שם נמלך ונשאר עד הלילה כדי לתלוש פירותיו.

סעיף ד

ומהא דכתיב, "ודבר דבר", דרשו רבותינו זיכרונם לברכה שלא יהא דיבורך של שבת כדיבורך של חול. הלכך אסור לומר: דבר פלוני אעשה למחר, או סחורה פלונית אקנה למחר, והיינו דבר שהיום אי אפשר לעשותו בשום אופן, אבל דבר שהיה איזה צד לעשותו היום, אף על פי שעתה אין זה הצד מותר. ולכן מותר לומר: למקום פלוני אלך למחר, רק שלא יאמר לשון המשמע שילך בקרון, וגם לא ירבה לדבר בזה. ואפילו בשיחת דברים בטלים אסור להרבות, ואסור לספר בשבת דבר של צער, אסור לאדם לחשוב חשבונות בפיו בשבת, בין חשבון שעתיד להיות, בין חשבון שכבר עבר, אלא שצריך לו עדיין לידע אותו, כגון כך וכך הוצאתי על בנין פלוני לשכר הפועלים, ועדיין נשארו בידו משכר הפועלים, שצריך הוא לדעת את החשבון אסור. אבל חשבונות שאין לו בהם צורך מותר לחשב, ובלבד שלא ירבה בהם שאסור להרבות בשיחה בטילה בשבת.

סעיף ה

מדכתיב "חפצך", למדו רבותינו זיכרונם לברכה שאין אסורים אלא חפצי האדם אבל חפצי שמים מותרים, לפיכך מחשיכין על התחום משום צרכי מצווה, וכן מותר לפקח על עסקי רבים בשבת, כגון לילך לשלטון או לבית ועד השרים לדבר בשבילם, שצרכי הרבים הם כמו חפצי שמים. וכן מותר לדבר עם מלמד אודות תינוק, אם ירצה לקחתו ללמד עמו ספר או אפילו אומנות, שזהו גם כן מצווה, שאם לא תהא לו אומנות לפרנס את עצמו ילסטם את הבריות. אבל אסור לשכור את המלמד בשבת, כי השכירות הוא שבות גמור, ולא הותר אפילו בשביל מצווה, ורק מה שאינו אסור אלא מפני "ממצוא חפצך ודבר דבר" זה מותר בשביל מצווה, ומותר להכריז על אבדה בשבת, שהשבת אבדה מצווה היא.

סעיף ו

מדכתיב "ודבר דבר", למדו רבותינו זיכרונם לברכה דדווקא דיבור אסור אבל הרהור מותר, ולכן הרהור בעסקיו מותר, ומכל מקום משום עונג שבת מצווה שלא יחשוב בהם כלל ויהא בעיניו כאלו כל מלאכתו עשויה, וזהו שכתוב "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך" והרי אין אדם יכול לעשות כל מלאכתו בשבוע אחת, אלא יראה האדם בכל שבת כאלו מלאכתו עשויה, ואין לך עונג גדול מזה, ומכל שכן שלא ירהר בדבר שגורם לו טרדה או דאגה.

סעיף ז

מותר לומר לפועל: הנראה בעיניך שתוכל לעמוד עמי לערב, אף על פי שמתוך כך מבין שצריך לו לערב לשוכרו למלאכה, לפי שלא נאסר אלא דיבור מפורש, אבל אל יאמר לו: היה נכון עמי לערב, שזהו כמדבר בפירוש שרוצה לשוכרו.

סעיף ח

השוכר את הפועל לשמור לו איזה דבר, אסור להפועל ליקח שכר שבת בפני עצמו, אבל אם היה מושכר לשבוע או לחדש, מותר ליטול בהבלעה גם שכר שבת.

סעיף ט

אסור ליתן מתנה לחברו אלא דבר שהוא לצורך שבת, וכן אסור ליתן משכון לחברו, אלא אם כן הוא לצורך מצווה או לצורך שבת, ולא יאמר לו הילך משכון אלא נותן סתם.

סעיף י

שטרי הדיוטות, דהיינו שטרי חובות וחשבונות ואגרת של שאלת שלום, אסור אפילו לעיין בהם בלי קריאה, ואף על פי שאינו אלא מהרהר מכל מקום אסור, ולא אמרו דהרהור מותר אלא כשאינו ניכר שמהרהר בחפצים האסורים, אבל כאן שניכר לכל שמהרהר בחפצים האסורים, הרי זה בכלל איסור ממצוא חפץ, ומי שנשתלח לו אגרת ואינו יודע מה כתוב בה מותר לעיין בה, כי שמא יש בה דבר שצריך לו לגופו, אבל לא יקרא בפיו, ואם יודע שאינו רק מעניני משא ומתן אסור אפילו לעיין בו וגם אסור בטלטול משום מוקצה.

סעיף יא

כותל או טבלא שיש בו איזה צורות או דיוקנאות וכתוב תחתייהן זו צורת פלוני וזו דיוקן פלוני, אסור לקרות כתב זה בשבת ואפילו לעיין בו בלא קריאה אסור, וכן ספרי מלחמות וספרי דברי הימים של מלכי העולם, וכן מליצות ומשלים של שיחת חולין, כגון ספר עמנואל ומכל שכן דברי חשק אסור לקרותן בשבת, ואפילו לעיין בהם בלי קריאה בפיו, ואף בחול אסור משום מושב לצים, אפילו הם כתובים בלשון הקודש, ובדברי חשק יש עוד איסור שמגרה היצר הרע בעצמו, אבל אותן ספרי דברי הימים שיוצא מהם עניני מוסר ויראת שמים, כגון ספר יוסיפון וכיוצא בו אפילו כתובים בלשון "לעז", מותר לקרותם אפילו בשבת, ומכל מקום אין ראוי להרבות בהם.

סעיף יב

אסור למדוד בשבת איזה דבר אם הוא לצורך אלא אם כן הוא לצורך מצווה.

סעיף יג

במקום פסידא מותר לדבר צרכיו בין עם ישראל בין עם אינו יהודי.

סעיף יד

כל דבר שהישראל אסור לעשותו, אסור לומר לאינו יהודי לעשותו, דאמירה לאינו יהודי הוי שבות, ואפילו לרמוז לו לעשותו אסור, ואפילו לומר לו קודם שבת שיעשה בשבת גם כן אסור, וכן אסור לומר לאינו יהודי בשבת שיעשה לאחר שבת, ודבר זה אינו משום שבות, כיון דהמלאכה נעשית בשעת היתר, אלא אסור משום "ממצוא חפצך" ולכן לצורך מצווה מותר.

סעיף טו

אפילו אם הנכרי בא מעצמו לעשות איזה מלאכה בשביל ישראל, צריך הישראל למחות בו, ולכן אינו יהודי שרוצה להסיר הפחם מנרות של ישראל, כדי שידליקו יפה צריכים למחות בו.

סעיף טז

אם רואה אדם שיוכל לבוא לידי הפסד, כגון שנתרועע לו חבית של יין וכדומה, מותר לקרות לנכרי לשם, אף על פי שיודע שהנכרי בודאי יתקנו, ואפילו במלאכה גמורה ובלבד שיזהר הישראל שלא לומר שום רמז צווי לתקן אבל מותר לומר לפניו כל מי שיציל הפסד זה לא יפסיד שכרו, ואין לעשות זאת אלא במקום הפסד מרובה.

סעיף יז

דבר שאינו מלאכה גמורה ואינו אסור אלא משום שבות, אם הוא צורך מצווה או במקצת חולה מותר לומר לאינו יהודי לעשותו, ומזה נהגו לשלוח אינו יהודי בשבת להביא שכר או שאר דבר לצורך שבת אף במקום שאין עירוב, ואין להתיר אלא בשעת הדחק שאין מה לשתות, אבל בשביל תענוג בעלמא אין להתיר, ולומר לאינו יהודי להביא מחוץ לתחום, אפילו בדיעבד אסור בשבת מה שהביא, ויש אומרים דהוא הדין במקום הפסד כגון לטלטל סחורה הנפסדת מן הגשמים מותר על ידי אינו יהודי, ויש לסמוך על דבריהם במקום הפסד גדול.

סעיף יח

בעת הקור מותר לומר להסיק את התנור, משום דהכל חולים אצל הצנה, אבל אם אינו מוכרח כל כך אין לעשות זאת, וגם אסור להניח לאינו יהודי שיסיק את התנור בשבת אחר חצות היום כדי שיהא חם בלילה.

סעיף יט

אסור לשלוח אינו יהודי חוץ לתחום בשביל קרובי המת או בשביל ספדן.

סעיף כ

נכרים המביאים תבואה לישראל בחובותיהם, והישראל נותן לו את המפתח לאוצרו, והאינו יהודי מודד ומונה לשם מותר, משום דהאינו יהודי במלאכת עצמו הוא עוסק, כי אין

התבואה של ישראל עד לאחר המדידה והישראל מותר לו לעמוד שם שלא יטעה אותו, ובלבד דלא ידבר עמו כלל מן העסק, אבל אם הביאו לו תבואה שלו אסור לומר להם לפנותה מן העגלות תוך אוצרו, ואפילו אם מעצמם רוצים לפנותה צריך למחות בהם.

סעיף כא

נכרי העושה גבינה מחלב שלו, והישראל רואה את החליבה והגיבון, כדי שתהא מותרת לישראל ויוכל לקנותה לאחר שבת, אף על פי שהנכרי מכין בשביל הישראל למכרה לו להרי זה מותר, כיון שהגבינה עדיין של הנכרי הוא, ולטובת עצמו הוא עושה, ומותר להישראל אפילו לומר שיעשה, ואפילו בשבת, שמותר לומר לנכרי עשה מלאכתך, אפילו מגיע מזה ריוח להישראל.

סעיף כב

אינו יהודי שקנה סחורה מישראל ובא בשבת לקחתה, אם אפשר יש למנעו.

סעיף כג

מי שיש לו "יארצייט" בשבת ושכח להדליק נר של יארצייט, יכול לומר לאינו יהודי בין השמשות שידליק אבל לא בשבת.

סימן צא: דין מי שיש לו מיחוש וחולה שאין בו סכנה

סעיף א

מי שיש לו איזה מיחוש בעלמא והוא מתחזק והולך כמו בריא, אסור לעשות לו שום רפואה אפילו בדבר שאין בו משום מלאכה, ואפילו לסוך בשמן בין בעצמו בין על ידי אחרים אפילו על ידי אינו יהודי.

סעיף ב

כל אוכלים ומשקין שהם מאכל בריאים, מותר לאכול ולשתותן לרפואה, אף על פי שהם קשים לקצת דברים, ומוכחא מילתא דלרפואה עביד אפילו הכי שרי, וכל שאינו מאכל ומשקה בריאים אסור לאכול ולשתותו לרפואה, מותר לאכול מיצים מתוקים ולגמוע ביצה חיה כדי להנעים את הקול, ואין בו משום רפואה כיון שאין לו מכה בגרונו.

סעיף ג

החושש בשיניו במיחוש בעלמא ואין לו צער גדול לא יגמע בהן חומץ או שאר משקה לרפואה ויפלוט את המשקה, אלא מגמע ובולע או טובל בו פת ואוכלו כדרכו, וכן החושש בגרונו לא יערענו באיזה משקה, אלא בולע ואם נתרפא נתרפא.

סעיף ד

החושש במתניו וכדומה וכן מי שיש לו חטטין בראשו, במדינות אלו כיון שאין נוהגים לסוך בשמן כי אם לרפואה אסור לסוך בשבת משום דמוכחא מילתא דלרפואה קעביד.

סעיף ה

הגונח מכאב לב שרפואתו לינק בפיו מן העז מותר בשבת, (משום דיניקה הוי מפרק כלאחר יד, ומשום צערא דחולי לא גזרו רבנן).

סעיף ו

החושש במעיו מותר ליתן עליהם כוס שעירו ממנו חמין, אף על פי שעדיין יש בו הבל, וכן מותר להחם בגדים ולהניח עליו.

סעיף ז

מי שנגפה ידו או רגלו, צומתה ביין כדי להעמיד הדם, אבל לא בחומץ מפני שהוא חזק ויש בו משום רפואה, ואם הוא מעונג אף היין לו כמו החומץ ואסור, ואם הוא על גב היד או גב הרגל או שנעשה על ידי ברזל מותר לרפאות בכל דבר כדלקמן סימן צ"ב סעיף ה'.

סעיף ח

יש לו איזה מיחוש בעיניו לא יתן עליהם רוק תפל (פירוש רוק שבפיו בעוד שלא טעם כלום) דמוכחא מילתא דלרפואה, אבל מי שאינו יכול לפתוח עיניו מותר ללחלחן ברוק תפל, כי אין זאת לרפואה אלא לפתוח העיניים קמכוין.

סעיף ט

מי שמצטער מרוב המאכל שאכל, מותר לתחוב אצבעו לתוך גרונו כדי שיקיא.

סעיף י

מכה שאין בה סכנה לא יניח עליה רטיה אפילו עשאה מאתמול, ולא כל דבר שהוא משום רפואה אפילו עלה או חתיכת בגד יבש וישן שהוא מרפא גם כן, אבל נותן עליה איזה דבר לשמרה שלא תסרט. היה עליה רטיה מאתמול מגלה קצתה ומקנח פי המכה, וחוזר ומגלה קצתה השני ומקנחה, ורטיה עצמו לא יקנח מפני שהוא ממרח, נפלה הרטיה מעל גבי המכה על גבי הקרקע לא יחזירנה, נפלה על גבי כלי יחזירנה, ואם מצטער הרבה מותר לומר לאינו יהודי להחזירה, אבל אסור לומר לאינו יהודי לעשות רטיה בשבת, כי מירוח הרטיה הוא איסור דאורייתא ואסור אפילו על ידי אינו יהודי אם לא כשחלה כל גופו.

סעיף יא

אסור להניח בגד על מכה שיוצא ממנה דם מפני שהדם יצבע אותו, ומכל שכן בגד אדום שהוא מתקנו, וגם אסור לדחוק במכה להוציא את הדם, אלא כיצד עושה, רוחץ במים או ביין להעביר הדם, ואחר כך יכרוך עליו סמרטוט, ואם אין הדם פוסק על ידי רחיצה, יניח שמה קורי עכביש ויכרוך עליה סמרטוט, אך יש מפקפקים בזה משום דקורי עכביש מרפא, על כן אם אפשר יש לעשות על ידי אינו יהודי.

סעיף יב

הפותח מורסא כדי להרחיב פי המכה, כדרך שהרופאים עושים שהם מתכוונים לרפואה להרחיב פי המכה, הרי זה חייב שזו היא מלאכת הרופא, ואם פתחה רק כדי להוציא ממנה את הליחה שמצערתו, ואינו חושש אם תחזור ותסתום מיד הרי זה מותר משום צערו, ודווקא לנקבה על ידי מחט וכדומה, אבל לא בצפרניו משום דתלוש קצת מעור המורסא ויש בזה חיוב, וגם על ידי מחט וכדומה כיון שיש לחוש שמא יתכוין שתשאר פתוחה כדי שתוציא ליחה גם אחר כך, על כן אם אפשר יש לעשות על ידי נכרי.

סעיף יג

מי שיש לו נקב בזרוע שקוראים "אפטורא" (פונטינעללא אימפעראטור) אם נסתם הנקב קצת אסור ליתן לתוכו קטנית שיפתח, דהא כוונתו שישאר פתוח, ורטיה (שנעשית מאתמול), מותר ליתן על "האפטורא" שהיא רק לשמרה, אך אם יודע שהרטיה מוציאה ליחה או דם אסור וכן אם בא לקנחה אם יודע שעל ידי הקינוח יצא דם או ליחה אסור לקנחה (ולא דמי לפותח מורסא, דהתם במורסא, הליחה והדם כנוס ועומד בפני עצמו ואינו עושה חבורה, אבל כאן שהליחה, והדם מובלעים בבשר אם מוציאים עושה חבורה).

סעיף יד

מכה שנתרפאה נותנים עליה רטיה שעשאה מאתמול שאינו אלא לשמרה, ומותר להסיר גלדי מכה.

סעיף טו

נתחב לו קוץ מותר להוציאו במחט, ובלבד שיזהר שלא יוציא דם דעביד חבורה.

סעיף טז

חולה שנפל מחמת חליו למשכה ואין בו סכנה, או שיש לו מיחוש שמצטער וחלה ממנו כל גופו, שאז אף על פי שהוא הולך כנפל למשכב דמי, אומרים לאינו יהודי לעשות לו רפואה ולבשל בשבילו, ומותר לו לאכול בשבת בישולי אינו יהודי כיון שהותר לו היום הבישול על ידי אינו יהודי.

סעיף יז

ומותר לו לאכול ולשתות סמי רפואה, וכן לעשות איזה רפואה בין הוא בעצמו בין אחרים, ובלבד שלא יהא בדבר איזה איסור מלאכה אפילו איסור דרבנן, אבל כל שיש בו אפילו איסור דרבנן אסור לעשותו כי אם על ידי אינו יהודי, ואם אין אינו יהודי יש להתיר לעשות על ידי ישראל איסור דרבנן על ידי שינוי.

סעיף יח

רופא אינו יהודי שהוא מרכיב אבעבועות לילים, אם יכול הישראל לפייסו בממון שיעשה לאחר השבת יעשה כן, ואם לאו וצריכים לעשות בשבת, אל יחזיק ישראל אז את הילד אלא אינו יהודי יחזיקו.

סימן צב: דין חולה שיש בו סכנה ודין אנוס לעבירה

סעיף א

דחוייה היא שבת אצל סכנת נפשות כמו שאר כל המצות שבתורה, לכן חולה שיש בו סכנה והוא אדם כשר ואף על פי שלפעמים עושה עבירה לתיאבון ואפילו הוא תינוק בן יומו מצווה לחלל עליו את השבת, ואם החולה אינו רוצה כופין אותו על כך, ועון גדול הוא בידו להיות חסיד שוטה שלא להתרפאות בשביל איזה איסור, ועליו נאמר ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, והזריז לחלל שבת בשביל חולה שיש בו סכנה הרי זה משובח, ואפילו יש אינו יהודי לפנינו משתדלין לעשות על ידי ישראל, וכל מי שחלל שבת בשביל חולה שיש בו סכנה, אף על פי שלא הוצרך לו הרי זה יש לו שכר, כגון שאמר הרופא חולה זה צריך גרוגרת אחת ורצו תשעה אנשים ותלש כל אחד גרוגרת והביא, כלם יש להם שכר טוב מאת ה' יתברך שמו אפילו הבריאה החולה בראשונה. וכן בשביל כל פיקוח נפש, ואפילו ספק פיקוח נפש מצווה לחלל עליו את השבת, ולעשות בשבילו כל איסורי דאורייתא, שאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש, כי לא נתנה התורה אלא למען החיים שנאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ודרשינן וחי בהם ולא שימות בהם, חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכת דמים שהם ביהרג ואל יעבור.

סעיף ב

כל אדם שהוא אומר: מכיר אני באותו חולה שהוא מסוכן, אם אין שם רופא מומחה שמכחישו נאמן, ומחללין עליו את השבת, ואפילו אינו אומר בבירור אלא אומר שנראה לו שצריכים לחלל עליו, שומעים לו ומחללין עליו משום דספק נפשות להקל אם רופא אחד אומר שהוא מסוכן, ושהוא צריך לרפואה פלונית, ורופא אחד אומר שאינו צריך או שהחולה אומר שאינו צריך, שומעים להרופא שאומר שהוא צריך, ואם החולה אומר שהוא צריך לרפואה פלונית והרופא אומר שאינו צריך, שומעים להחולה, אך אם הרופא אומר שרפואה זו תזיקהו שומעים להרופא.

סעיף ג

אם רופא בקי אפילו הוא אינו יהודי או שאר מבין אומר שאף על פי שעתה עדיין אין החולה בסכנה, מכל מקום אם לא יעשו לו רפואה זאת אפשר שתכבד עליו החולי, ויכול לבא לידי סכנה, אפילו החולה אומר שאינו צריך שומעים להרופא ומחללין את השבת, ואם הרופא אומר שאם לא יעשו לו רפואה זאת ודאי ימות, ואם יעשו לו יכול להיות שיחיה, מחללין גם כן את השבת.

סעיף ד

כל מכה שבפנים הגוף דהיינו מן השפה לפניו וגם השינים בכלל, והיינו קלקול שמחמת מכה או בועה וכיוצא בזה, מחללין עליו את השבת ואינו צריך אומד, שאפילו אין שם בקיאים וחולה אינו אומר כלום. עושים לו כל מה שרגילים לעשות בחול, אבל כשיודעים ומכירים באותו חולי שממתין, ואינו צריך לחלול שבת אין מחללין. מיחושים אין נקראים מכה. ומי שחושש בשינו ומצטער עליו מאד עד שחלה ממנו כל גופו, מותר לומר לאינו יהודי שיוציאו.

סעיף ה

מכה שעל גב היד ושעל גב הרגל, וכן על כל מכה שנעשית מחמת ברזל ועל שחין שבפי הטבעת, וכן מי שבלע עלוקה או שנשכו כלב שוטה, או אחד מזוחלי עפר, אפילו ספק אם

ממית אם לאו, וכן מי שיש בו קדחת חזק ביותר, מחללין עליו את השבת אבל על קדחת המצוי אין מחללין אלא עושים על ידי אינו יהודי.

סעיף ו

מי שאחזו דם מקיזין אותו מיד, וכל שהקיז דם ונצטן עושים לו מדורה להתחמם אפילו בתקופת תמוז.

סעיף ז

החושש בשתי עיניו או שהיה באחת מהן ציר או שהיו שותות או שהיה דם שותת או שאר דבר שהוא סכנה לעין, מחללין עליו את השבת.

סעיף ח

חולה שיש בו סכנה שצריך לבשר ויש כאן בשר אסור, שוחטין עבורו ואין מאכילין אותו בשר אסור, משום דחיישינן שמא כשיתודע לו שהאכילו אותו בשר אסור, יקוץ בו, אבל במקום דליכא למיחש לשמא יקוץ בו, כגון שהוא קטן או שדעתו מטורפת, מאכילין בשר אסור ואין שוחטין עבורו בשבת.

סעיף ט

המבשל בשבת בשביל חולה אסור לבריא לאוכלו בשבת, אבל למוצאי שבת מותר מיד גם לבריא אם בשלו ישראל.

סעיף י

מי שרוצים לאנוס אותו שיעבור עבירה לפי שעה אפילו היא עבירה חמורה, אין מחללין עליו שבת כדי להצילו מן העבירה, אבל אם רוצים לאנוס אותו להמיר את הדת ולהוציא מכלל ישראל, אפילו הוא קטן או קטנה, החיוב הוא על כל מי שבידו להשתדל להצילו, אפילו צריך לחלל שבת באיסורי דאורייתא, כמו שמחוייבין לחלל שבת בשביל חולה שיש בו סכנה דכתיב ושמרו בני ישראל את השבת, אמרה תורה חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, ואפילו אם הוא ספק אם תועיל ההשתדלות או לא, מכל מקום חייבים לחלל שבת ולהשתדל בכל מה דאפשר, כמו שמחללין בשביל ספק פיקוח נפש, אבל מי שפשע ורוצה להמיר אין מחללין עליו את השבת באיסור דאורייתא, דכיון שפשע אין אין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חברך, ומכל מקום באיסור דרבנן כגון ללכת חוץ לתחום ולרכוב על גבי סוס או לילך בעגלה, וכן לטלטל מעות וכדומה יש מתירים לחלל בשביל להצילו.

סימן צג : דיני יולדת

סעיף א

מיד כשהתחלה האשה להרגיש סימני לידה, אפילו היא מסופקת קוראים לה מילדת אפילו ממקום רחוק כמה פרסאות.

סעיף ב

יולדת הרי היא כחולה שיש בו סכנה, ומחללין עליה את השבת לכל מה שהיא צריכה, אך אם אפשר לעשות על ידי שינוי או על ידי אינו יהודי עושים, ונקראת יולדת משתשב על המשבר או משעה שהדם שותת ויורד. או שאין בה כח ללכת בעצמה, גם המפלת לאחר ארבעים יום מטבילתה דינה כיוולדת.

סעיף ג

כל שלשה ימים הראשונים אפילו אומרת שאינה צריכה, מחללין עליה את השבת, ואחר כך אם אין בה חולי אחרת רק צער הלידה, עד שבעה ימים אם אומרת צריכה אני מחללין עליה, ואם אומרת שאינה צריכה אין מחללין, ומונין ימים אלו מיום הלידה ולא מעת לעת כגון אם ילדה ביום רביעי לעת ערב הרי היא ביום שבת לאחר שלשה, ואם ילדה בשבת לעת ערב הרי היא בשבת הבא לאחר שבעה, ואם יש קצת חשש סכנה שהאשה חלושה בטבעה, המקיל למנות ימים אלו מעת לעת לא הפסיד.

סעיף ד

לאחר שבעה ימים אפילו אומרת צריכה אני אין מחללין עליה, אלא הרי היא עד שלשים יום כחולה שאין בו סכנה ועושים כל צרכיה על ידי אינו יהודי, אבל להסיק עבודה מותר אפילו ישראל (כשלא נמצא אינו יהודי בנקל) ואפילו בתקופת תמוז, משום דיוולדת כל שלשים יום מסוכנת היא בצנה.

סעיף ה

הולד שנולד, מרחיצין אותו וחותכים את טבורו ומישרין איבריו, ועושים לו כל צרכיו, אך אם אינו בן קיימא כגון שנולד לשמונה חדשים אסורים לטלטלו, אלא אמו שוחה עליו ומניקתו מפני צער החלב המצערת אותה.

סימן צד : דיני עירובי חצרות

סעיף א

שני ישראלים או יותר הדרים בחצר אחד, כל אחד בחדר בפני עצמו, אסור לטלטל לא מן הבתים לחצר, ולא מן החצר לבתים ולא מבית לבית ואפילו בלא דרך החצר כגון שיש פתח או חלון בין ביתו של זה לביתו של זה, אסורים לטלטל דרך שם, ומצווה עליהם לעשות ערובי חצרות שלא יבואו לידי מכשול.

סעיף ב

שתי חצרות שיש ביניהם פתח, אם רוצים עושים כל בני חצר עירוב אחד בפני עצמם, ומותרים כל בני החצר לטלטל בחצר שלהם, אבל אסורים לטלטל מחצר לחצר כלים ששבתו בבית, ואם רוצים עושים כל הדרים בשתי חצרות עירוב אחד, כדי שיהיו מותרים לטלטל גם מחצר לחצר אפילו כלים ששבתו בבית, ואם יש בין החצרות אפילו רק חלון שהוא לכל הפחות רחב ארבעה טפחים וגובה ארבעה טפחים, והוא בתוך עשרה טפחים סמוך לארץ ואין בו סריגה גם כן יכולים לערב ביחד, אבל בפחות מזה אין יכולים לערב

ביחד, ואם יש חלון בין שני בתים אפילו הוא גבוה למעלה מעשרה טפחים יכולים לערב יחד (משום דביתא כמאן דמליא דמי).

סעיף ג

שתי חצרות זו לפנים מזו, ובני החצר הפנימית אין להם דרך אל הרחוב רק דרך החצר החיצונה, שיש פתח בין החצרות ודרך שם הולכים, אם רוצים מערבים עירוב אחד ביחד, ואם לא עירבו ביחד, אם בני הפנימית לבדם עירבו, הם מותרים לטלטל בחצר שלהם ובני החיצונה אסורים, ואם בני הפנימית לא עירבו אלא בני החיצונה לבדם עירבו, לא מהני להם העירוב, כי מאחר שבני הפנימית יש להם דריסת הרגל דרך החצר החיצונה, הם אסורים עליהם, וזהו דווקא אם בני הפנימית לא עירבו, דאז כיון שהם אסורים זה על זה במקומם, דהוי ליה רגל האסורה במקומה, ורגל האסורה במקומה אוסרת גם במקום אחר, אבל אם עירבו גם הם בפני עצמם, שאז מותרים לטלטל במקומם והוי ליה רגל המותרת במקומה, אינם אסורים גם על החיצונה, וכן אם בפנימית אינו דר רק ישראל אחד שאינו אסור במקומו, גם על החיצונה אינו אסור, ואם בפנימית דרים שנים ולא עירבו, אף על פי שבחיצונה אינו דר אלא אחד, כיון דהוי ליה רגל האסורה במקומה אסורים גם על היחיד.

סעיף ד

בתים הבנויים בעליה ולפניהם מרפסת שממנה יורדים במדרגות לתוך החצר ומחצר לרשות הרבים, דינם גם כן כשתי חצרות זו לפנים מזו, והמרפסת היא כמו חצר פנימית.

סעיף ה

בית שיש בו שתי דירות, דהיינו שיש פרזדור אשר דרך זה נכנסים לדירה זו וגם לדירה זו, ודרים בשתי הדירות שני בעלי בתים, אסורים להוציא אפילו מבית לפרזדור, וכן אפילו בדירה אחת שהיא חלוקה לשני חדרים ודרים בהם שנים, אף על פי שהפנימי אין לו פתח אלא להחיצון ומן החיצון יוצאים לחצר, מכל מקום אסורים לטלטל אפילו מחדר לחדר עד שעשו עירוב, (ואם שני הבתים או הדירות שייכים לאיש אחד והוא השכיר דירה לחברו ויש לו גם כן שם תפיסת יד, עיין בזה בשלחן ערוך סימן ש"ע ובחיי אדם כלל ע"ג סימן ג' וסימן ד').

סעיף ו

כיצד עושים את העירוב (מן המובחר), אחד מבעלי הבתים שבחצר לוקח בערב שבת ככר אחד שלם משלו, ומזכה אותו על ידי אחר לכל הדרים בחצר, דהיינו שיאמר לאחר בלשון שהוא מבין ענין זה: קח ככר זה וזכה בו בשביל כל הישראלים הדרים בחצר זה (או בחצרות אלו), ולוקח זה את הככר ומגביהו טפח, והמערב לוקחו ממנו ומברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות עירוב, ואומר "בהדין עירובא יהא שרי לנא לאפוקי ולעיולי מן הבתים לחצר ומן החצר לבתים ומבית לבית לכל ישראל הדרים בבתיים שבחצר הזה" וכיון שכולם זכו בככר זה, ובהכנסת שבת הוא מונח בבית הזה של המערב, נחשבים כאלו כולם דרו בבית הזה, ולכן מותרים לטלטל מבתיים לחצר ומחצר לבתים ובכל החצר.

סעיף ז

צריך לזכות דווקא על ידי אחר, ולכן לא יזכה על ידי בנו ובתו הקטנים אף על פי שאינם סמוכים על שלחנו משום דידם כידו, אבל על ידי קטן אחר יכול לזכות (דבמידי דרבנן קטן

זוכה לאחרים) ואם אפשר לא יזכה על ידי אשתו שמעלה לה מזונות וגם לא על ידי בנו ובתו הגדולים אם הם סמוכים על שלחנו משום שיש אומרים דגם אלו נחשבים כידו, ומכל מקום בדלית ליה איש אחר יכול לזכות על ידיהן, ואם הבן נשא אשה אף על פי שסמוך על שלחן אביו, לכולי עלמא יכול לזכות על ידו.

סעיף ח

כמה הוא שיעור העירוב, בזמן שהם שמונה עשר בעלי בתים או פחות שיעורו כגרוגרות (שהוא כמו שליש ביצה) לכל אחד, חוץ מזה שהוא עושה את העירוב, ומניחו בתוך ביתו, (כי הוא אינו צריך ליתן פת כיון שבלאו הכי הוא דר שם) ואם הם יותר משמונה עשר אפילו הם אלף, שיעורו מזון שתי סעודות שהם שמונה עשרה גרוגרות, שהם כמו ששה ביצים ויש אומרים שהם כמו שמונה ביצים (ולפי זה כגרוגרות הוא כשליש ותשיעית ביצה).

סעיף ט

צריך שלא יקפיד על העירוב אם יאכלנו חברו ואם מקפיד עליו אינו עירוב לכן צריך ליזהר שלא יערב בדבר שהכין לצורך שבת.

סעיף י

העירוב צריך להיות מונח במקום שכל אחד מן הבעלי בתים שנעשה בשבילם יכול לבוא שמה בין השמשות, ולכן אם היה שם או בשכונה מת רחמנא ליצלן, ואחד מן הבעלי בתים הוא כהן ולא היה יכול לבא בין השמשות אל העירוב בטל העירוב.

סעיף יא

יש לעשות עירובי חצרות בכל ערב שבת ובשבת יבצע עליו, כדלקמן סימן ק"ב סעיף ב' (כי אינו צריך להיות קיים רק בהכנסת שבת) אך אם יש לחוש פן ישכח פעם אחת יכול לערב בככר אחד לכל השבתות שעד הפסח, וכשאומר בהדין וכו' יסיים בכל השבתות שעד הפסח הבא עלינו לטובה, וצריך שיעשה הככר דק ואפוי היטב שלא יתקלקל, ועל השבת שבתוך הפסח יעשה העירוב במצה כשרה.

סעיף יב

אין עושים עירובי חצרות ביום טוב, ואם חל יום טוב בערב שבת צריכים לעשותו בערב יום טוב.

סעיף יג

מי שאוכל במקום אחד וישן במקום אחר, מקום אכילתו היא העיקר לעניין זה ושם הוא אוסר אם אוכל שם משלו בחדר מיוחד, אבל במקום שהוא ישן אינו אוסר.

סעיף יד

המתארח בחצר יש אומרים דאפילו נתארח בבית בפני עצמו, אם לא נתארח דרך קבע אלא לשלשים יום או לפחות אינו אוסר על בני החצר, וכולן מותרים לטלטל בין מבתי הבעלי בתים בין מבית האורח, ואפילו אם האורחים רבים, ובעל הבית אחד, ודווקא

בדאיכא בעל הבית קבוע אפילו הוא אינו יהודי דאז האורחים בטלים לגביה, אבל אם כולם הם אורחים אוסרים זה על זה אם יש לכל אחד חדר מיוחד לאכילה, ואם יש ביניהם אינו יהודי צריכים לשכור רשותו כדלקמן, ויש אומרים שאין חילוק בין אורח לבעל הבית דכל שיש לו חדר מיוחד לאכול שם דינו כבעל הבית וכן יש להחמיר לכתחלה, ויש להם לערב בלא ברכה, ובדיעבד יש לסמוך על סברא הראשונה.

סעיף טו

ישראל הדר עם אינו יהודי בחצר אחד אין האינו יהודי אוסר עליו, ומותר לטלטל מבית לחצר ומחצר לבית, ואפילו הם שני ישראלים או יותר, רק שהם דרים באופן שהם לא היו צריכים לעירוב, כמבואר לעיל סעיף י"ג גם כן אין האינו יהודי אוסר עליהן, אבל אם הם שני ישראלים או יותר שהיו צריכים לערב, אז אם דר שם גם אינו יהודי הוא אוסר עליהם, ואינם יכולים לערב עד שישכרו ממנו את הרשות, ואם דרים שם שני נכרים או יותר צריכים לשכור מכל אחד ואחד.

סעיף טז

אפילו אם האינו יהודי דר בחצר אחד אלא שאין לו דרך לרשות הרבים רק דרך החצר שהישראלים דרים בו, או שהוא דר בעליה והמדרגות הן לתוך החצר גם כן אוסר עליהם.

סעיף יז

אם החצר הוא של ישראל אלא שהשכיר או השאיל שם דירה לאינו יהודי אינו אוסר, כי לא השכיר או השאיל לו על דעת שיאסר על בני ישראל, ואפילו אם בעל החצר בעצמו אינו דר שם.

סעיף יח

כיצד שוכרין, אומר לו הישראל: השכר לי רשותך במעות זה, ואינו צריך לפרש לו כדי להתיר הטלטול, אבל אם אמר לו תן לי רשות אף על פי שמפרש לו כדי שאוכל לטלטל בחצר לא מהני.

סעיף יט

יכול לשכור אפילו מאשתו ואפילו ממשרתו.

סעיף כ

שכר את הרשות סתם מהני לכל זמן שלא חזר בו האינו יהודי והוא דר שם, אבל אם יצא משם אינו יהודי זה, ונכנס אחר במקומו, צריכים לשכור מחדש מזה השני, ואם שכר לזמן ובתוך הזמן השכיר האינו יהודי דירתו לאינו יהודי אחר די בשכירות הראשון, אבל אם מת או שמכרה לאחר בתוך הזמן צריך לחזור ולשכור מהיורד או מהלוקח, ואם שכר ממשרתו, אם שכר סתם לא מהני אלא כל זמן שהמשרת הזה הוא שם, ואם שכר לזמן אפילו נסתלק המשרת מהני השכירות עד הזמן.

סעיף כא

בכל מקום שנתבטל השכירות וצריכים לחזור ולשכור, צריכים גם לעשות עירוב מחדש, שאין עירוב חוזר וניער.

סעיף כב

אם אי אפשר לשכור ממנו את הרשות, יבקש ממנו אחד מן הישראלים שישאיל לו מקום ברשותו המיוחד לו להניח שם איזה חפץ, ויניח שם את החפץ, ובזה קונה הישראל את המקום ואפילו לקח את החפץ משם קודם שבת, מכל מקום כיון שהיה להישראל רשות להניח שם חפצו גם בשבת, נחשב כאילו יש לו שם חלק בדירה, ויכול הישראל הזה להשכיר את הרשות לכל בני החצר.

סעיף כג

ישראל מומר או שהוא מחלל שבת בפרהסיא (יש אומרים אפילו רק באיסור דרבנן) הרי הוא כאינו יהודי וצריכים לשכור ממנו רשות.

סעיף כד

בהרבה קהלות מתקנים כל המבואות והרחובות בעירובין (דהיינו בצורת הפתח וכדומה) ושוכרין רשות מן הנכרים למען יוכלו לטלטל בכל העיר, וצריכים לעשות כל התיקונים על ידי רב מומחה ובקי. ובמקומות אלו נוהגים להניח את העירובי חצרות בבית הכנסת (משום דיש לו דין שותף ואינו צריך להיות דווקא בית דירה).

סעיף כה

אבל במקומות שאין העיר מתוקנת בעירובין, גם כשעושים עירובי חצרות בשביל הדיורין שבחצר בית הכנסת אסור להניח את העירוב בבית הכנסת אלא צריכים להניחו בבית דירה.

סעיף כו

עיר המתוקנת בעירובין ונתקלקל העירוב בשבת, אז כל החצרות שהן כתיקון ואין בהם פירצה האוסרת, אפילו יש בחצר כמה בתים מותרים לטלטל שם כל אותו השבת, ואף על פי שהעירובי חצירות הוא ברשות אחד שנחלק עתה מחצר זה, מכל מקום מותר משום דלענין זה אמרינן שבת כיון דהותרה הותרה, וכיון שיש חשש גדול שלא יכשלו רבים לשאת גם במקום שנאסר כיון שהורגלו בהיתר, על כן אם אפשר לתקנו על ידי אינו יהודי מותר, ואם נקרע החבל שבצורת הפתח, ואפשר שהאינו יהודי יתקנו בעניבה, או בקשר אחד ועניבה על גביו מה טוב.

סעיף כז

אם חל יום טוב בערב שבת ונתקלקל אז העירוב, אף על גב דהעירוב מועיל גם ליום טוב לענין דברים שאינם לצורך, לא אמרינן הואיל והותר ליום טוב הותר גם לשבת, משום דיום טוב ושבת שתי קדושות הן.

סימן צה: דיני עירובי תחומין

סעיף א

אסור לצאת בשבת וביום טוב ממקום ששבת יותר מתחום שהוא שני אלפים אמה, ומקומו של אדם הוא ארבע אמות והיינו אם היה בין השמשות בשדה, אבל אם שבת בתוך עיר כל העיר הוא מקומו ועיבורה של העיר נחשב גם כן להעיר, ואיזה הוא עיבורה, שבעים אמה ושני שלישי אמה, ושייך להעיר אף על פי שאין שם בנין, והוא הנקרא קרפף העיר, וממקום שיכלה מתחילים למדוד תחום שבת.

סעיף ב

עיר שהיא מוקפת חומה אפילו היא גדולה מאד, מהלך את כולה ועיבורה ומשם תחום שבת, וכן עיר שאינה מוקפת חומה והבתים סמוכים זה לזה, כל שאין בין בית לבית יותר מן שבעים אמה ושני שלישים, נחשב חיבור ושייך להעיר אפילו הוא מהלך כמה ימים, ומבית האחרון מודדין את הקרפף ותחום שבת.

סעיף ג

אין נותנים קרפף אלא לעיר, אבל לבית אחד אין נותנים קרפף, לא תיכף מקיר הבית וחוצה מתחיל למדוד תחום שבת.

סעיף ד

היו שתי עיירות סמוכות זו לזו נותנים קרפף לזו וקרפף לזו, ולכן אם אין ביניהן יותר משיעור שתי קרפיפות נחשבות שתיהן לעיר אחת.

סעיף ה

יש כמה דברים בעניין מדידת תחום שבת להקל ואין לעשות כי אם על ידי בקי.

סעיף ו

הנצרך ללכת בשבת או ביום טוב יותר מתחום שבת, צריך להניח בערב שבת או בערב יום טוב עירובי תחומין, וצריך להניחו בתוך תחום העיר במקום שהיה מותר לו ללכת שם, ובמקום שהניח את העירוב נחשב לו כאילו דר שם, ולכן יש לו ממקום ההוא שני אלפים אמה לכל צד, וממילא מובן כי מה שהוא מרויח בצד זה שהוא מניח את העירוב הוא מפסיד מצד האחר, דרך משל אם הניח את העירוב בסוף שני אלפים אמה לצד מזרח אסור לו ללכת כלום לצד מערב, שהרי כבר הוא רחוק ממקום דירתו תחום שבת.

סעיף ז

כיצד עושים את העירוב, לוקח פת כדי מזון שתי סעודות או לפתן כגון בצלים או צנון וכדומה שיש בו שיעור לאכלו עם פת, שהוא כדי מזון שתי סעודות חוץ מן המלח ומן המים שאין מערבין בהם, והולך אל המקום שהוא רוצה להניחו ומברך ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות עירוב, ואומר: בזה העירוב יהא מותר לי לילך ממקום זה אלפים אמה לכל רוח, וחוזר לביתו. יכול להניח עירוב אחד לכמה שבתות, ובלבד שיניחנו במקום המשתמר שלא יהא נאבד או נתקלקל.

סעיף ח

יכול לשלוח את העירוב על ידי שליח, שינחהו בשבילו ויברך השליח ויאמר: בזה העירוב יהא מותר לפלוני לילך וכו'. וצריך שיהא השליח גדול ובר דעת, אבל על ידי קטן אין שולחין, ואפילו לא חזר השליח אל משלחו יכול לסמוך עליו, דחזקה שליח עושה שליחותו.

סעיף ט

יכולים לערב בעירוב אחד בשביל כמה אנשים, והוא שיהא בעירוב שיעור לכל אחד ואחד, וצריך לזכות להם על ידי אחר כמו בעירובי חצירות, ואין מערבין עירובי תחומין לאדם אלא לדעתו, והמניח אם הוא שליח לכולם אומר: יהא מותר לפלוני ולפלוני, ואם מניחו גם בשבילו אומר: לי ולפלוני ולפלוני.

סעיף י

צריך שיהא העירוב מונח במקום שאפשר לאכלו בין השמשות בלי עשיית איסור דאורייתא, ולכן אם הניחו בגומא וכסהו בעפר לא הוי עירוב, כסהו באבן הוי עירוב, נתנו באילן אם האילן קשה הוי עירוב, הניחו על אילן או קנה רך אינו עירוב.

סעיף יא

אם נותן את העירוב בתוך עיר אזי כל העיר נחשבת לו למקום עירובו, ויכול ללכת כל העיר אפילו היא גדולה מאד, וגם חוץ לעיר כדי עיבורה ותחום שבת, שהרי נחשב כאלו הוא דר באותה העיר.

סעיף יב

אם יש בתוך התחום איזה עיר שהיא מוקפת חומה או שהיא מתוקנת בעירובין, אינה נמדדת ואינו עולה לחשבון אלא לארבע אמות, ודווקא כשהתחום שבת מגיע עד חוץ לעיר גדון שמן העירוב עד העיר יש חמש מאות אמה, ואורך העיר היא אלף אמה אז העיר אינה נחשבת אלא לארבע אמות ויש לו מחוץ לעיר עוד אלף וארבע מאות ותשעים ושש אמה, ואין חילוק בין צד זה שלפני העירוב בין הצד שלאחר העירוב, אבל אם התחום שבת כלה באמצע העיר, אסור לו ללכת יותר כיון שהוא חוץ לתחום, כי בענין זה לא נחשב לו כל העיר לארבע אמות.

סעיף יג

וכן הדין כשהניח את העירוב קרוב לשני אלפים אמה מחוץ לעיר, כשהוא חוזר אחר כך לעיר וכלו האלפים אמה ממקום עירובו בתחילת העיר קודם ביתו, אסור לו אפילו לשוב לביתו (כן הוא דעת רוב הפוסקים וכן עיקר, עיין אליהו רבה).

סעיף יד

אין מערבין עירובי תחומין אלא לדבר מצווה, כגון להתפלל בעשרה או להקביל פני רבו או חברו שבא מן הדרך, או לסעודת מצווה או לפקח על עסקי רבים או שהוא בא מן הדרך ורוצה לילך לביתו וכדומה.

סעיף טו

אין מניחים עירובי תחומין לא בשבת ולא ביום טוב ולכן אם חל יום טוב בערב שבת והוא רוצה ללכת בשבת, צריך להניח את העירוב בערב יום טוב, וכן ביום טוב לאחר השבת ורוצה ללכת ביום טוב צריך להניח את העירוב בערב שבת. (דין המערב ברגליו בשלחן ערוך סימן ת"ט סעיף ז', ודין יום טוב הסמוך לשבת או שני ימים טובים של גלויות ורוצה לערב ליום אחד לצד זה וליום שני לצד זה בסימן תט"ז).

סעיף טז

כליו ובהמותיו של אדם הרי הם כרגליו, ובמקום שהוא אינו רשאי להלך גם אותן אין אדם רשאי להוליכן, ואם השאילן לאחר או השכירן או מסרן לשמירה הרי הם כרגליו של זה שהם אצלו, ואפילו הוא אינו יהודי, קנו הבהמה והכלים שביתה אלו, ולא עוד אלא גם החפצים של אינו יהודי קונים שביתה במקומם שהיו בין השמשות.

סעיף יז

נכרי שהביא פירות במקום שאין לחוש בהם שנתלשו היום (וכן בכל דבר שאין לחוש שנעשה בו היום מלאכה) אלא שיש איסור תחומים, אם הביאם בשביל עצמו או בשביל אינו יהודי אחר מותרים לישראל מיד אפילו באכילה, אלא שאסורים לטלטלם חוץ לארבע אמות אלא אם כן הביאם תוך הבית, או שהעיר מתוקנת בעירובין אזי מותרים בטלטול בכל העיר, שכל מקום שמותרים לטלטל שם נחשב כמו תוך ארבע אמות, ואם הביאן בשביל ישראל אסורים לישראל זה ולכל בני ביתו עד לערב כדי שיעשו, דהיינו זמן שהיו יכולים להביאם, ומכל מקום מותרים לו בטלטול תוך ארבע אמות או במקום המותר בטלטול, ובספק אם הובאו מחוץ לתחום גם כן אסורים אלא אם כן יש לתלות יותר שלא הובאו מחוץ לתחום.

סעיף יח

קיימא לן שאין תחומין למעלה מעשרה טפחים, ולכן מי שבא לתוך ספינה בערב שבת קודם הכנסת שבת, והלכה הספינה אפילו דרך רחוקה מכל מקום כשהגיע בשבת לנמל ויצא יש לו משם אלפים אמה לכל צד, כי מסתמא בהליכת הספינה הוא תמיד למעלה מעשרה טפחים מהקרקע, ולא קנה שביתה עד המקום שהוא בא ליבשה, אבל אם בתוך השבת יצא מן הספינה וחזר ונכנס לתוכה, מאחר שהיה בשבת ביבשה קנה שם שביתה, ואם הלכה הספינה אחר כך חוץ לתחום, אזי אין לו שם אלא ארבע אמות כדין יוצא חוץ לתחום, וכן אם היתה הספינה בשבת במקום אחד שאין שם עשרה טפחים עד הקרקע, קנה שם שביתה, ואם מסתפק אם היתה במקום כזה או לא, אזלינן לקולא.

סימן צו: דיני תפילת ערבית ודיני הבדלה

סעיף א

נוהגים שמאחרין תפלת ערבית, ובאמירת והוא רחום וברכו ממשיכין בנגון כדי להוסיף מחול על הקודש. בתפלת ערבית אומרים אתה חוננתנו, ואם שכח ולא אמר, אם נזכר קודם שאמר את השם מן הברכה, אומרו במקום שנזכר וגו' אומר וחננו וכו', אבל אם נזכר עד לאחר שאמר את השם גומר את הברכה חונן הדעת, ואינו חוזר שהרי יבדיל אחר כך על הכוס, רק שיזהר מאד שלא לעשות שום מלאכה ושלא יטעום כלום קודם שיבדיל על הכוס, ואם עשה מלאכה או טעם צריך לחזור ולהתפלל (ומי שאין לו כוס להבדיל עליו, ושכח לומר אתה חוננתנו יש לו דינים אחרים).

סעיף ב

לאחר שמונה עשרה אומרים חצי קדיש, אחר כך אומרים ויהי נועם לפי שהוא מזמור של ברכה שבו בירך משה את ישראל בשעה שסיימו מלאכת המשכן, ויש לאומרו מעומד, ונוהגים לכפול את הפסוק האחרון אורך ימים וגו', אחר כך אומרים ואתה קדוש וגו' וסדר קדושה ששייך ליהי נועם, שעל ידי מלאכת המשכן שרתה שכינה בישראל, וזהו ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, אם חל יום טוב בשבוע הבא אפילו בערב שבת אין אומרים ויהי נועם ואתה קדוש, דכיון שאומרים בויהי נועם ומעשה ידינו כוננהו, צריך שיהיו כל ששת ימים ראוי למלאכה, וכיון שאין לומר ויהי נועם, גם ואתה קדוש אין אומרים דשייכי להדדי. לאחר ויהי נועם ואתה קדוש אומרים קדיש שלם, ואחר כך אומרים ויתן לך וכל זה האריכות שמאריכין לאחר תפלת ערבית במוצאי שבת הוא כדי שישהו ישראל בהשלמת סדריהם, כדי להאריך לרשעים מלחזור לגיהנם כי ממתנינים להם עד שישלימו כנסיה האחרונה שבישראל את סדריהם.

סעיף ג

כשם שמצווה לקדש את השבת בכניסתו על כוס יין, כך מצווה לקדשו ביציאתו על כוס יין דהיינו בהבדלה, ומברכים גם על הבשמים ועל הנר, וגם נשים חייבות בהבדלה, ועל כן ישמעו היטב ברכת הבדלה, במקום שאין למצוא יין מבדילין על שכר "מעד" (מי דבש) או שאר משקה שהוא חמר מדינה חוץ מן המים.

סעיף ד

כיון שהגיע בין השמשות, אסור לאכול או לשתות שום דבר חוץ מן המים קודם הבדלה, אך מי שמאריך בשלש סעודות אפילו עד תוך הלילה מותר כיון שהתחיל בהיתר, ומותר לו לשתות גם מכוס של ברכת המזון מפני שהוא גם כן שייך לסעודה, ודווקא כשדרכו לברך תמיד על הכוס אבל מי שמברך לפעמים בלא כוס מפני שסומך על הפוסקים דברכת המזון אינה טעונה כוס, אסור לו לשתות עתה מכוס ברכת המזון קודם הבדלה.

סעיף ה

גם מלאכה אין לעשות קודם הבדלה, והנשים שצריכים להדליק נרות קודם הבדלה יאמרו תחלה "ברוך המבדיל בין קודש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה ברוך המבדיל בין קודש לחול", ואם חל יום טוב ביום ראשון יסיימו המבדיל בין קודש לקודש.

סעיף ו

מי שמאחר להתפלל ערבית במוצאי שבת או שממשיך סעודתו בלילה, מותר לו לומר אפילו לישראל שכבר התפלל והבדיל בתפלה שיעשה לו מלאכה, ומותר ליהנות ולאכול ממלאכתו אף על פי שאחר כך מזכיר עדיין של שבת בברכת המזון.

סעיף ז

כשמזג את הכוס להבדלה, ימלאו על כל גדותיו עד שישפך קצת ממנו, וזהו לסימן ברכה, ונטל את הכוס בימין ואת הבשמים בשמאל עד אחר שמברך בורא פרי הגפן, ואחר כך נטל את הכוס בשמאל והבשמים בימין ומברך בורא מיני בשמים ואחר כך מברך על הנר,

ואחר כך שוב נוטל את הכוס בימינו ומברך ברכת המבדיל, ולאחר הגמר יושב ושונה כל הכוס כולו בעצמו, והמעט שנשאר בכוס שופכו ומכבה בו את הנר, ורוחץ בו עיניו לחיבוב מצווה, ונוהגים שאין הנשים שותות מכוס הבדלה.

סעיף ח

יש ליתן בתוך הבשמים קצת "פיזעם" (מוסק) לפי שעליו מברכים לכולי עלמא בורא מיני בשמים, ויש ליקח גם הדס הואיל ואיתעביד ביה מצווה חדא זמנא, ליעביד ביה נמי מצווה אחריתא.

סעיף ט

הנר, מצווה שיהא משעוה איזה נרות קלועות יחד שהוא אבוקה, ואם אין לו יברך על שתי נרות אחרות שיתקרבו יחד בשלהבת שתהא אבוקה, ונוהגים שלאחר בורא מאורי האש מסתכלין בצפרנים, ויש לראות בצפרני יד ימין, גם נוהגים להסתכל בכף יד ימין ויש לכפוף ארבע האצבעות על האגודל לתוך כף היד, ומסתכל בצפרנים ובכף היד בבת אחת ואחר כך פושט את האצבעות ומסתכל בצפרנים מאחוריהם.

סעיף י

סומא אינו מברך על הנר, ומי שאינו מריח לא יברך על הבשמים.

סעיף יא

אם לאחר שבירך על היין ואוחז את הבשמים בידו ונתכוין לברך עליהם טעה בלשונו ואמר בורא מאורי האש, ותוך כדי דיבור נזכר וסיים עוד בורא מיני בשמים עלתה לו הברכה להבשמים אחר כך על הנר, אבל אם נתכוין בברכתו על הנר, עלתה לו על הנר ומברך אחר כך על הבשמים.

סעיף יב

מצווה להרבות קצת בנרות במוצאי שבת, ולומר הזמירות ללות את השבת ביציאתו דרך כבוד, כדרך שמלוין את המלך ביציאתו מן העיר, ומזכירין אליהו הנביא ומתפללים שיבא ויבשר לנו הגאולה, לפי שאין אליהו בא בערב שבת שלא לבטל את ישראל מעסקי צרכי השבת, וגם בשבת אין מתפללים שיבא, כיון דמספקא לן דלמא יש תחומין למעלה מעשרה ואינו יכול לבא בשבת, ועל כן לאחר שעבר השבת שיכול לבא אנו מתפללים שיבא ויבשר לנו טוב, ועוד אית במדרש דבכל מוצאי שבת אליהו נכנס לגן עדן ויושב תחת עץ חיים, וכותב זכותן של ישראל המשמרים את השבת ולכן מזכירין אותו אז לטובה.

סעיף יג

מי שאפשר לו יקיים סעודת מלוה מלכה בפת ותבשיל חם, ויסדר שלחנו יפה לכבוד הלויית השבת, ומי שאי אפשר לו לאכול פת יאכל לכל הפחות מיני מזונות או פירות.

סעיף יד

מי שהבדיל כבר יכול להבדיל בשביל בניו שהגיעו לחינוך להוציאן ידי חובתן, ומכל שכן בשביל גדול, והמבדיל בשביל אחרים, כשמברך בורא מיני בשמים צריך להריח בהם שלא

תהא ברכתו לבטלה, (דברכת בורא מיני בשמים בהבדלה לא נתקנה אלא בשביל הנאת אדם) ובשביל נשים לחוד אין להבדיל מי שהבדיל כבר (משום שיש אומרים דפטורות).

סעיף טו

שכח או נאנס או הזיד ולא הבדיל במוצאי שבת יכול להבדיל עד סוף יום שלישי, אבל לא יברך על הבשמים ולא על הנר, רק ברכת בורא פרי הגפן וברכת המבדיל, ולאחר שכלה יום שלישי אינו יכול להבדיל עוד, כי שלשה ימים הראשונים של השבוע נקראו ימים שלאחר שבת והרי הן בכלל מוצאי שבת, אבל שלשה ימים האחרונים נקראו ימים שלפני שבת הבא, ואין להם ענין לשבת שעברה.

סימן צז: הלכות ראש חודש וקידוש לבנה

סעיף א

יש נוהגים להתענות בערב ראש חודש ואומרים סדר יום כפור קטן, שבו מתכפרין כל העונות של כל החדש, דומיא דשעיר ראש חודש וכמו שאנו אומרים במוסף זמן כפרה לכל תולדותם, וכל מקום לפי מנהגו.

סעיף ב

מצווה להרבות בסעודה בראש חודש, ואם חל בשבת יעשה תבשיל אחד יותר מבשאר שבתות.

סעיף ג

ראש חודש מותר בעשיית מלאכה, ונשים נוהגות שלא לעשות בו מלאכה, ומנהג הגון הוא ואין להקל להם.

סעיף ד

הלל צריך לומר בעמידה ולא יפסיק בו, וישתדל לאומרו עם הציבור ולכן אם בא לבית הכנסת סמוך להלל, יאמר הלל עם הציבור ואחר כך יתפלל, ואם הוא עומד בפסוקי דזמרה (דהיינו מן הודו עד אחר אז ישיר) יקרא הלל עם הציבור, ולא יברך לא בתחלה ולא בסוף כי ברכת ברוך שאמר וברכת ישתבח עלו לו גם להלל, ודווקא בראש חודש יכול לעשות כן שאומרים ההלל רק בדילוג, וכן בחול המועד וימים האחרונים של פסח, אבל כשאומרים הלל שלם אינו יכול לעשות כן, ומי שאמר הלל שלא בציבור, אם יש שם שנים אחרים יאמר לפניהם הודו לה' וגו' כדי שיענו הם, דכיון שאמר הודו משמע שאומר לאחרים. דין אמירת הלל בית האבל רחמנא ליצילן עיין לקמן סימן ר"ז.

סעיף ה

לאחר הלל אומרים קדיש שלם ומוציאים ספר תורה וקוראים ארבעה, הכהן קורא שלשה פסוקים שהם וידבר, צו, ואמרת, והלוי חוזר וקורא ואמרת, את הכבש אחד, ועשירית האיפה. וישראל קורא עולת תמיד עד ובראשי חדשיכם וגו', ורביעי קורא ובראשי חדשיכם וגו'.

סעיף ו

ראש חודש אסור בתענית ובהספד, ואין אומרים בו צדוק הדין.

סעיף ז

חייבים לקדש את הלבנה בכל חודש, ואין מקדשים אותה אלא כשהוא ודאי לילה. שנראית זריחתה על גבי הקרקע וראוי ליהנות מאורה, אם נתכסית בעב אין מקדשים אותה אלא אם כן הוא דק וקלוש ואם התחיל לברך ואחר כך נתכסית בעב גומר את הברכה, אבל אם הוא משער שלא יוכל לגמור את הברכה קודם שתתכסה אסור לו להתחיל.

סעיף ח

אין לקדשה רק תחת השמים ולא תחת גג, אך אם אין לו מקום נקי או מחמת אונס אחר יכול לקדשה גם בתוך הבית בעד החלון.

סעיף ט

מצווה מן המובחר לקדשה במוצאי שבת כשהוא מבושם ומלובש בבגדים נאים, אך אם מוצאי שבת יהיה לאחר עשרה ימים מן המולד, או שיש איזה חשש שמא לא יוכל לקדשה אין ממתנינים למוצאי שבת, מצווה לקדשה באסיפת עם משום שברוב עם הדרת מלך. אבל אל יתעכב בשביל זה כי מצוות "זריזין מקדימין", דחי מצות ברוב עם.

סעיף י

אין מקדשים אותה עד שיעברו עליה לכל הפחות שלשה ימים מן המולד, ויש ממתנינים שבעה ימים, וכשחל מוצאי שבת קודם שבעה ימים אין להמתין אלא יקדשוה במוצאי שבת ואין מקדשים אותה רק עד חצי תשע ועשרים יום, שנים עשר שעות, ושבע מאות ותשעים ושלשה חלקים שהוא ארבעה עשר מעת לעת ושמונה עשרה שעות ושנים ועשרים רגעים מן המולד.

סעיף יא

אין לקדשה קודם תשעה באב וכן כשהוא אבל, אלא אם כן לא ישלים אבלתו עד שיהיו עשרה מעת לעת מן המולד אז יקדשה בימי אבלו, ואין לקדשה כשהוא בתענית עד שיטעום מקודם, ומכל מקום במוצאי יום הכיפורים כיון שאז יוצאים מבית הכנסת בשמחה על מחילת העונות מקדשים אותה מיד.

סעיף יב

אין מקדשים אותה לא בליל שבת ולא בליל יום טוב אלא בשעת הדחק שבמוצאי שבת יעבור הזמן.

סעיף יג

סומא מותר לקדשה.

סעיף יד

אם הלבנה זורחת בתחילת הלילה קודם שהתחילו להתפלל מעריב, אם יש עוד זמן איזה לילות לקדשה מתפללים תחלה מעריב, ואחר כך מקדשים אותה משום שתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, ועוד שקריאת שמע הוי דאורייתא, אבל אם אין עוד זמן רק שנים או שלשה לילות בזמן קצר כזה יש לחוש שמא תתכסה בעבים, ובעת הגשמים גם כשיש עוד זמן ארבעה לילות יש לחוש לכיסוי עננים ויש להקדים קידוש לבנה, ואם נראתה הלבנה בעת שאומרים קריאת שמע וברכותיה, אם הזמן מצומצם כל כך שבעוד שיגמרו תפלת שמונה עשרה יעבור זמן קידושה יכולים להפסיק אפילו באמצע ברכות קריאת שמע או באמצע קריאת שמע לקדש אותה, אך אם אפשר יגמרו את הפרק לקדשה בין הפרקים.

סעיף טו

אם בחודש אדר לא נראתה עד ליל ארבעה עשר שהוא זמן קריאת המגילה, יקדשו תחלה את הלבנה ואחר כך יקראו את המגילה, ואם נראתה באמצע קריאת המגילה, אם הוא בזמן שגם לאחר שיגמרו את הקריאה יהיה עוד זמן לקדשה, אין מפסיקים באמצע קריאת המגילה, אבל אם עד שיגמרו את המגילה יעבור זמנה, אזי אם כל הקהל עדיין לא קדשו אותה יפסיקו לקדש אותה, ואחר כך יגמרו את המגילה, אבל אם רק יחיד לא קידש אותה שאם יפסיק לקדשה יצטרך אחר כך לגמור את המגילה ביחידות, לא יפסיק משום דפרסומי ניסא עדיף.

סימן צח: הלכות יום טוב

סעיף א

כל מלאכה שאסור לעשותה בשבת אסור לעשותה ביום טוב. וכמו שבשבת אסור לעשות אפילו על ידי אינו יהודי, כמו כן ביום טוב. וכשם שאדם מצווה על שביתת בהמתו בשבת, כך הוא מצווה ביום טוב. ואין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד, שנאמר אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם, דהיינו לישה, אפיה, שחיטה ובישול הוצאה והבערה מותרים ביום טוב גם שלא לצורך אוכל נפש אלא לצורך אחר, כמו שקבלו רבותינו זיכרונם לברכה דאמרינן בהו: מתוך שהותרו לצורך אוכל נפש הותרו נמי שלא לצורך אוכל נפש אלא לצורך אחר. ונר יום זכרון אין להדליק ביום טוב.

סעיף ב

אין עושים גבינה ביום טוב ואין עושים חמאה ביום טוב. וכן אין מעמידים חלב על ידי קיבה או שאר דברים שיתקבץ החלב ויקפה. וכן אסור לקלוט שומן החלב (קרומ) מן החלב, אלא יניח מעט על החלב התחתונה כמו בשבת. וגם זאת אינו מותר אלא מה שהוא צריך לבו ביום אבל לצורך מחר אסור משום הכנה. ואם חושש להפסד, מותר לקלוט בעניין המזכר על ידי אינו יהודי.

סעיף ג

תבלין, שאם יטחון אותם קודם יום טוב יפיגו טעמן, מותר לדוכן ביום טוב על ידי שינוי, כגון שיטה את המכתשת לצדדים, או שידוך על השולחן וכיוצא בו. וכן תמכא (חזרת) שגוררים אותו על המורג (מגרדת) לא יגרור לתוך קערה כדרכו בחול אלא על מפה. וקפה אין לטחון בריחים, אלא ידוכו במדוכה ועל ידי שינוי. אבל טוב יותר לעשות הכל מערב יום

טוב. ודברים שאינן מפיגים טעמם, ודאי צריכים ליזהר לדוכן מערב יום טוב, אך אם שכח יש להתיר גם כן על ידי שינוי. וכל המזכר אינו מותר אלא מה שהוא צריך לאותו היום ולא למחר, ויש להחמיר שלא לעשות אלא מה שצריך לו עתה לאותה סעודה. וגם בדיכת מצה יש ליזהר בזה.

סעיף ד

אסור לבקע עצים או אפילו לשברם ביד ואסור ללקט עצים ממקום שהם מפוזרים.

סעיף ה

כשהוא עורך את העצים על האבנים להבעיר אש אסור משום דעושה אהל, דהוי כמו שתי מחיצות וגג על גביהן, וצריך שיעשה שינוי דהיינו שיאחז את העצים בידו ויתן את האבנים תחתיהם. וכן כשמעמיד קדרה על אבנים להבעיר תחתיהן, צריך שיאחז את הקדרה בידו ומכניס את האבנים תחתיה, אבל לא יניחנה על גבי האבנים.

סעיף ו

אין נופחים אש במפוח, כדי שלא יעשה כדרך שהאומנים עושים, והעולם נוהגים היתר במפוח של בעלי בתים על ידי שינוי להפכו מלמעלה למטה. אבל במפוח של אומנים אפילו על ידי שינוי אסור.

סעיף ז

מותר לברור קטניות מה שהוא צריך לאותו היום, אבל לא בנפה ולא בכברה וגם לא יתנם לתוך המים כדי שיציף הפסולת, או האוכל, אלא יברור ביד וילקט מה שהוא נוח לו יותר, אם נוח לו ללקט הפסולת, ילקט הפסולת, ואם נוח לו ללקט האוכל ילקט האוכל.

סעיף ח

קמח שכבר היה מנופה אלא שהוא רוצה לנפותו שנית, יש לנפותו על ידי אינו יהודי או על ידי שינוי, דהיינו שינפה באחורי הנפה. וכן יעשה במצות טחונות. וקמח שעדיין לא היה מנופה אסור לנפותו אלא על ידי אינו יהודי ובשינוי. אסור לברור פסולת מתוך הקמח, כגון שנפל לתוכו צרורות וכדומה, ואפילו לברור מתוך מצות כתותות את הפירורים הגדולים אסור.

סעיף ט

לישה מותרת ביום טוב, ומכל מקום לא ימדוד את הקמח, אלא ייקח באומד הדעת, ואם אינו מצמצם את המידה אלא פוחת או מוסיף מותר.

סעיף י

בצק מחותך (פתיתים ואטריות) שמבשלים לאכלו עם רוטב, יש ללוש בערב יום טוב כי הישנים יותר טובים, ואם לא לש מערב יום טוב, ילוש ביום טוב על ידי שינוי, דהיינו שאם דרכו ללוש על דף, ילוש על מפה וכדומה, וגם תבשיל שאינו מתקלקל כגון פירות יבשים וכדומה יש לבשלם בערב יום טוב.

סעיף יא

עיסה שלשה ביום טוב מותר להפריש ממנה חלה, אבל אסור לשרפה שאין שורפים קדשים ביום טוב, וגם אסור לאפותה משום דאינה ראויה לאכילה, שהרי כולנו טמאי מתים, ואסורה גם בטלטול, רק בעודה בידו יניחנה במקום המשתמר עד מוצאי יום טוב וישרפנה, ועיסה שלש בערב יום טוב אסור להפריש ממנה חלה ביום טוב אלא אופה ואוכל ומניח קצת פת שיפריש ממנה במוצאי יום טוב, וצריך שיניח פת כדי שיפריש ממנה וישאר עוד קצת.

סעיף יב

אסור לגבל טיט ביום טוב ואפילו על ידי אינו יהודי. ולכן אם צריך לסתום את התנור שמטמינים בו לצורך שבת, צריך שיכין לו טיט מגובל מערב יום טוב, גם ליקח רפס מהרחוב אסור אלא אם כן הכינו בערב יום טוב והניחו בקרן זוית. ונכון ליזהר שלא לטוח את הטיט או הרפס, אלא יסתמוהו בלא טיחה משום דיש אוסרים ממרח אפילו לצורך אוכל נפש.

סעיף יג

עופות שהם בביתו או בחצר העומדים לאכילה והם כבר הורגלו בבית, שאפילו יוצאים לחוץ באים לערב לביתו, מותר לצודם אפילו חוץ לחצר לצורך יום טוב לשחטן. אבל שלא לצורך אכילה אסור לצודם. ואם הם חדשים, שלא הורגלו אסור לצודם אפילו לצורך אכילה אפילו כשהן בביתו, אך בלילה כשהן יושבים מותר לקחתן. ובכל עניין יש ליזהר שיבררו מערב יום טוב איזה שהוא רוצה לשחוט ביום טוב, כי שמא זה שייטול ימצא כחוש ונמצא שטלטל שלא לצורך. ועופות שאינן עומדים לאכילה אלא לביצים הן מוקצה.

סעיף יד

יוני שובך ויוני עליה אף על פי שכבר הורגלו לבא לקיניהם, אסור לצודם אפילו הזמין מערב יום טוב.

סעיף טו

האגוד שעל רגלי העופות מותר לאחר שחיטה לחתכן או לשרפן. ומותר לתפור עופות שממלאים אותן, אך צריך ליזהר להכניס את החוט בתוך המחט בערב יום טוב. ואם לא הכניסו מערב יום טוב אסור להכניסו ביום טוב. לאחר שתפרו מותר לשרוף את החוט הנשאר.

סעיף טז

דגים שבביבר אם אי אפשר לתפסן בידיים אלא בכלי אסור לתפסן. אבל אם אפשר לתפסן בידיים מותר לתפסן אפילו בכלי, ואם יש שם דגים הרבה צריך שיזמין בערב יום טוב זה שהוא רוצה לקחת ביום טוב שיעשה בו איזה סימן. ואם צריך לכולם יזמין את כולם דהיינו שיאמר בערב יום טוב: כל אלו הדגים אני מזמין ליום טוב.

סעיף יז

ספק צידה וספק מוכן אסור. ולצורך גדול יש להקל ביום טוב שני אך לא בראש השנה.

סעיף יח

כל בעלי חיים שהם מוקצין אסור להשקותן או ליתן להם מזונות בסמוך להם אלא ברחוק קצת.

סעיף יט

שחט עוף ונמצא טרפה אסור לטלטלו כמו שאר מוקצה. אבל אם שחט בהמה ונמצאת טרפה מותר להצניעה במקום שלא תתקלקל. ואם אי אפשר להצניעה שלא תתקלקל, מותר למכרה לאינו יהודי באופן שלא יקצוץ דמים ולא ישקול, ואולי גם אווזות פטומות דשכיח בהו טרפות יש להקל.

סעיף כ

אין לשחוט בהמה ביום טוב אלא לצורך גדול ואסור למכור את הבשר במשקל ולא בקציצת דמים, אלא נותן לו איזה חלק סתם ולאחר יום טוב ישלם לו.

סעיף כא

השוחט בהמה טוב שלא לבדוק את הריאה עד לאחר שיפשיט את העור, כי אם יבדוק ותמצא טרפה אסור להפשיטה. מותר לטלטל את העור מבהמה ששחטה היום כדי להצניעה אבל לא לשטחה על גבי יתדות. ושאר עורות אסורים בטלטול. וכן הנוצות מעוף ששחטו היום מותר לטלטלן להצניען. אבל שאר נוצות אסור לטלטלן.

סעיף כב

מותר למלוח בשר להכשירו מדמו אפילו היה אפשר למלחו מאתמול. ודווקא אם יש בו לצורך היום. ואם יש לו בשר יותר והוא מתיירא שלא יתקלקל מותר למלוח הכל ביחד אפילו הרבה גם מה שאינו לצורך היום, שהכל חדא טירחא היא. אבל בשר שכבר נמלח מדמו, וכן דגים שהיה אפשר למלחן בערב יום טוב אסור למלחן ביום טוב.

סעיף כג

כשעושה מעשה אופה ביום טוב אסור לעשות בו ציורים על ידי דפוס או ביד לעשות מן העיסה איזה ציורים כעופות וכדומה.

סעיף כד

אסור למרח שום דבר ביום טוב כמו בשבת. ולכן אסור לחמם נר של שעווה או של חלב לדבקו במנורה או בכותל שמא ימרח. ואם השפופרת ממולא בחלב יכול לנקותו בדבר שאינו מוקצה.

סעיף כה

אסור לכבות אש ביום טוב ואפילו לגרום כיבוי אסור. ולכן אסור להעמיד נר דולק במקום שיכול לנשב הרוח ולכבותו, ואף על פי שעתה אין הרוח מנשב, וכן אסור לפתוח דלת או חלון כנגד הנר הדולק.

סעיף כו

מותר לכסות את האש בכלי או באפר מוכן ואף על פי שאפשר שיכבה קצת על ידי הכיסוי, מכל מקום כיון שאינו מכווין לכיבוי (וגם הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה) מותר לצורך יום טוב, ודווקא לצורך אותו היום אבל לצורך הלילה אסור דהא הלילה שייך ליום שני.

סעיף כז

אין מגעילים ואין מלבנין כלים שנאסרו ודין טבילת כלים ביום טוב עיין לעיל סוף סימן ל"ז.

סעיף כח

דין הדחת כלים ביום טוב כמו בשבת ואסור להדיחן מיום טוב ראשון ליום טוב שני.

סעיף כט

אסור להסיק כדי לחמם את הבית, אלא אם הקור גדול שהמאכלים נקרשים והוי צורך אוכל נפש, אבל אם אין הקור גדול אסור, רק על ידי אינו יהודי מותר.

סעיף ל

מותר לחמם מים לרחוץ ידיו אבל לא כל גופו, ולצורך תינוק אם צריכים לרחצו אסור גם כן לחמם מים בשבילו אפילו על ידי אינו יהודי, אך יכולים להרבות בשבילו, דהיינו כשצריכים קצת מים לבישול מותר לחמם אפילו יורה גדולה. רק שיתן כל המים קודם שהעמידו על האש ולא יוסיף אחר כך. ואם התינוק חולה קצת מותר לחמם בשבילו על ידי אינו יהודי.

סעיף לא

אסור להוציא אש בין מאבן בין מזכוכית (זכוכית מגדלת) בין מעצים הנשים בגפרית (גפרורים).

סעיף לב

אין עושים מוגמר. דהיינו לפזר מיני בשמים על הגחלים, בין להריח בין לגמר את הבית או כלים דכתיב לכל נפש, ובעינן דבר השוה לכל נפש, אבל מוגמר אינו נצרך אלא למפונקים ומעונגים. ובענין עישון סיגריות נחלקו הפוסקים זיכרונם לברכה, וגם למקילים צריכים ליזהר שלא להדליק בנייר ולא בגחלת, משום כשזורקן על הארץ נעשה כיבוי ובקל יוכל לטעות לעשות כן ביום טוב, כיון שרגיל לעשות כן בחול, ואם כתובים על הנייר אותיות בכתב או בדפוס והוא שורפו, איכא גם איסור מחיקה אלא צריך להדליק משלהבת, וגם אין לעשן מתוך כלי (פייפ) חדש.

סעיף לג

דבר שאינה מלאכה גמורה ואסור לעשותו בשבת משום רפואה לחולה שאין בו סכנה גם ביום ראשון של יום טוב וכן בשני ימים טובים של ראש השנה אסור לעשותו כי אם על ידי אינו יהודי. אבל ביום טוב שני (חוץ מראש השנה) מותר לעשותו גם על ידי ישראל, אבל מלאכה גמורה אסור לעשות לחולה שאין בו סכנה אפילו ביום טוב שני, כי אם על ידי אינו יהודי ויש לעשות שאלת חכם.

סעיף לד

הוצאה מותר ביום טוב אפילו מה שאינו לצורך אוכל נפש, ובלבד שתהא בה איזה צורך אחר אבל שלא לצורך כלל אסור להוציא כי אם במקום שמותר להוציא בשבת, וגם צורך אוכל נפש כגון כדי יין, לא ישא משא גדול כמו שהוא עושה בחול, אלא ישנה ואם אי אפשר לשנות כגון שיש לו הרבה אורחים עושה כדרכו.

סעיף לה

כל המלאכות המותרות לעשות ביום טוב זהו דווקא לצורך אדם, אבל לא לצורך בהמה דכתיב יעשה לכם ודרשין לכם ולא לבהמה. ולכן אסור לבשל או להוציא איזה דבר לצורך בהמה כמו בשבת.

סעיף לו

אסור לבשל או לאפות לצורך אינו יהודי. אך מי שיש לו משרת אינו יהודי יכול להוסיף ולבשל בקדירה אחת שיהא בה גם בשביל המשרת, אבל בשביל אינו יהודי מכובד אסור אפילו להוסיף, ולא עוד אלא אפילו אם בישל הישראל או אפה בשביל עצמו, אסור להזמין אינו יהודי שיאכל עמו, ואך אינו יהודי שאינו מתכבד בו מותר לתת לו איזה דבר ממה שבישל או אפה ולאפות פת אפילו בשביל אינו יהודי משרתו אסור.

סעיף לז

אסור להוציא שום דבר בשביל אינו יהודי כי אם במקום שמותר להוציא בשבת.

סימן צט: דיני מוקצה ביו"ט

סעיף א

מוקצה האסור בטלטול בשבת אסור גם ביום טוב. ויש אומרים דגם מוקצה מדעת, ומוקצה מחמת מיאוס, אף על פי שמותרים בשבת אסורים ביום טוב, ולכן פירות שהקצה אותם לסחורה אסורים ביום טוב, אלא צריך שיזמינם בערב יום טוב דהיינו שיאמר: מפירות אלו אוכל למחר, ובפירות העומדים למכור מעט מעט יש להקל.

סעיף ב

ביצה שנולדה ביום טוב אסורה אפילו בטלטול, אבל מותר לכפות עליה כלי שלא תשבר. ואם נולדה ביום ראשון מותרת ביום שני. ואם יום טוב שני הוא שבת אסורה גם בשבת. וכן אם יום ראשון הוא שבת ונולדה בו, אסורה גם למחר שהוא יום טוב שני. וכן שבת הסמוך ליום טוב בין לפניו בין לאחוריו, נולדה בזה אסורה בזה. ובראש השנה גם אם נולדה ביום ראשון אסורה בשני (כי שני הימים של ראש השנה כיומא אריכתא דמיא והיינו לחומרא כמו הכא. אבל לענין מה שבשאר יום טוב אסור לעשות מיום ראשון ליום שני כדלקמן בסימן ק"א, אין חילוק בין שאר יום טוב לראש השנה, דגם בראש השנה אסור, דלקולא לא אמרו כיומא אריכתא דמיא) ואם חל ראש השנה ביום ה' וביום ו', אפילו נולדה

ביום ה' אסורה גם בשבת. שחט תרנגולת ומצא בה ביצים אפילו הן גמורות מותרות אפילו בו ביום.

סעיף ג

עצים לא הותרו בטלטול אלא לצורך הסקה, אבל שלא לצורך הסקה אסורים בטלטול וכן אין סומכים לא את הקדרה ולא את הדלת בבקעת.

סעיף ד

אפר כירה שהוסק מערב יום טוב מותר לטלטלו ביום טוב, מפני שהוא מוכן לכל צרכי האדם לכסות בו צואה או רוק וכדומה, ואם הוסק ביום טוב אם הוא עדיין חם שראוי לצלות בו ביצה מותר לטלטלו לכל צרכי האדם. אבל אם נצטנן אסור בטלטול משום דהוי ליה נולד, אתמול היו עצים והיום אפר וגרע ממוקצה.

סעיף ה

אגוזים שאכלן קודם יום טוב מותר להסיק בקליפיהן, אבל אם אכלן ביום טוב אסור להסיק בקליפיהן ואפילו לטלטלן אסור. וכן שאר קליפות אף על פי שראויים לבהמה, משום דהוי ליה נולד, דאתמול היו עומדים לאדם.

סימן ק: הלכות נשיאת כפים

סעיף א

מצות עשה מן התורה על הכוהנים שיברכו את העם, שנאמר כה תברכו את בני ישראל, וכל כהן שאין בו מדברים המעכבים אותו ואינו עולה לדוכן עובר בעשה. ואינו עובר אלא כשקוראים אותו. שנאמר אמור להם ותרגם אונקלוס כד יימרון להון והמנהג במדינותינו שאין נשיאת כפים אלא ביום טוב, משום דאז שרויים בשמחת יום טוב, וביום הכיפורים יש בו שמחת מחילה וסליחה. וטוב לב הוא יברך מה שאין כן בשאר ימים אפילו בשבתות השנה שטרודים בהרהורים על מחייתם ועל ביטול מלאכתם. ואפילו ביום טוב אין נושאים כפיהם אלא בתפלת מוסף שיוצאים אחר כך מבית הכנסת וישמחו בשמחת יום טוב. עוד נוהגים במדינותינו שביום טוב שחל להיות בשבת אין נשיאת כפים אלא ביום הכיפורים, שאפילו חל בשבת נושאים כפיהם, ויש מקומות נוהגים שבכל יום טוב אפילו חל בשבת נושאים כפיהם וכן נכון יותר.

סעיף ב

אין נשיאת כפים אלא בעשרה והכוהנים מן המניין. לפי שגם הם בכלל הברכה שנאמר ואני אברכם.

סעיף ג

קודם נשיאת כפים לא ישתה הכהן לא יין ולא שאר משקה ממשקאות המשכרים. ואם לבו חלוש ורוצה לאכול פת כיסנין קודם מוסף ישמע קידוש מאחר.

סעיף ד

קודם הדוכן צריך הכהן ליטול ידיו עד הפרק, שהוא חבור היד עם הזרוע, כדרך שהיו מקדשים את ידיהם במקדש לעבודה, שנאמר שאו ידיכם קודש וברכו את ה', ויש ספק אם צריכים לברך על נטילה זו או אין צריכים לברך, כיון שבירך על נטילת ידים בקומו ממיטתו ומספק נוהגים שלא יברך. ואם נגע בינתיים במקום מטונף היה ראוי לברך על נטילה זו, אלא שלא נהגו. וראוי לכל כהן ירא שמים לשמור היטב ידיו מנטילת ידים שחרית, ליגע במקום המלוכלך כדי שלא יצטרך לברך שנית.

סעיף ה

הלוי יוצק את המים על ידי הכהנים על שם שנאמר וגם את אחיך מטה לוי הפקד אתך וילוו עליך וישרתוך, ואם אין שם לוי יצוק בכור פטר רחם שהוא קדוש על ידו, ואם גם בכור אינו, מוטב שהכהן בעצמו יצוק ולא יצוק ישראל. הלוי או הבכור אשר יצוק מים על ידי הכהנים אם אין ידיו נקיות, יש לו לרחוץ ידיו תחלה.

סעיף ו

אסור לעלות לדוכן במנעלים. ויחלוץ המנעלים קודם נטילת ידים וטוב ליזהר להצניע הנעליים תחת הספסלים שלא יהיו מגולים ונראים, מפני כבוד הציבור.

סעיף ז

כשהשליח ציבור מתחיל רצה צריכים כל הכהנים לעקור ממקומותיהם לעלות לדוכן, ועל כן יטלו את ידיהם קודם לכן, כדי שכשיאמר השליח ציבור רצה, יעקרו מקומם לעלות לדוכן עם ידים ראויות לברכה, ובדיעבד גם אם נטלו ידיהם אחר כך שפיר דמי.

סעיף ח

כשעלו לדוכן, עומדים ופניהם כנגד הארון הקודש שבמזרח, ואומרים מודים דרבנן עם הציבור, ואחר כך אומרים יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא ברכה זו שצויתני לברך את עמך ישראל ברכה שלמה, ולא יהיה בה שום מכשול ועוון מעתה ועד עולם. ומאריכין בתפלה זו עד שיכלה השליח ציבור ולך נאה להודות, כדי שיענו הציבור אמן גם על תפלה זאת. השליח ציבור אומר אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה וכו' בלחש, ותיבת כוהנים אומר בקול רם, ובזה הוא קורא את הכהנים שיברכו, ושוב אומר בלחש, עם קדושך כאמור. ולאחר שקרא השליח ציבור כוהנים, מתחילים ומברכים כולם ביחד ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו בקדושתו של אהרן, והופכין פניהם כלפי העם ומסיימים את הברכה, לברך את עמו ישראל באהבה. ועונים הציבור אמן, אבל השליח ציבור לא יענה אמן משום דהוי הפסק. מה שאומרים "באהבה" הוא לאפוקי שאם הציבור שונאים את הכהן, או הכהן שונא את הציבור, לא ישא את כפיו, וסכנה הוא לכהן אם ישא את כפיו, ועל כן יש לו לצאת מבית הכנסת. אם אין בבית הכנסת אלא כהן אחד, אינו אומר השליח ציבור כוהנים בקול רם אלא הוא מעצמו מחזיר את פניו.

סעיף ט

מגביהים את ידיהם נגד כתפיהם, ופושטין אותם, וחולקין אצבעותיהם שיהיו ביניהם חמשה אווירים דהיינו בין שתי אצבעות לשתי אצבעות אוויר אחד. ובין שתי אצבעות לאגודל גם כן אוויר אחד וכן ביד השניה הרי ארבעה אווירים. ובין אגודל לאגודל גם כן אוויר אחד הרי חמשה אווירים, וצריך לעשות כן משום דכתיב מן החרכים ה' חרכים. וצריך

להגביה יד הימנית קצת למעלה מהשמאלית, ויהא אגודל ימין על אגודל שמאל, ופורשין כפיהם שיהיה תוך כפיהם כנגד הארץ ואחורי ידיהם כנגד השמים.

סעיף י

בשעת שהכוהנים מברכים את העם, לא יביטו ולא יסיחו דעתם אלא יהיו עיניהם כלפי מטה כמו בתפלה, והעם יכוונו לברכה, ויהיה פניהם נגד פני הכוהנים אבל לא יסתכלו בהם, וגם הכוהנים בעצמם לא יסתכלו בידיהם. ונהגו לשלשל את הטלית על פניהם, וידיהם חוץ לטלית, וגם הציבור משלשלין את הטליתים על פניהם שלא יסתכלו.

סעיף יא

העם שאחורי הכוהנים אינם בכלל הברכה, אלא אם כן היו אנוסים, אבל העם שמן הצדדים לפניהם המה בכלל הברכה, ובמקום שהארון הקודש בולט מן הכותל, אם כן האנשים שעומדים אצל כותל מזרחית המה מן הצדדים שאחורי הכוהנים, צריכים ללכת משם ולעמוד במקום שיהיו לכל הפחות מן הצדדים שלפני הכוהנים, ואם אי אפשר, הרי הן כמו אנוסים והם בכלל הברכה.

סעיף יב

השליח ציבור מקריא אותם ברכת כוהנים מלה במלה, והם אומרים אחריו כל מלה עד שמסיימים פסוק ראשון ועונים הציבור אמן, וכן אחר הפסוק השני ואחר הפסוק השלישי. לא יקרא השליח ציבור בעל פה אלא מתוך הסידור שלא יתבלבל, ויכול לומר גם הוא האמנים שלאחר הפסוקים ולא הוי הפסק שזהו צורך תפלה. ואלו תיבות שהכוהנים הופכים בהם לדרום ולצפון, יברכך, וישמרך, אליך, ויחנך, אליך, לך, משום דתיבות אלו הן לנוכח, לכן הופכין את עצמן גם להצדדים כדי לברך את כולם. וכן הופכים גם בתיבת שלום, לפי שהוא סיום הברכות, ובשעה שמאריכין בניגון של התיבות שבסוף הפסוקים, דהיינו וישמרך, ויחנך, שלום, אומרים הציבור רבונו של עולם וכו' והמקריא אפילו אינו השליח ציבור לא יאמר רבונו של עולם מפני הטירוף, ומכל שכן שאם הוא השליח ציבור שלא יאמרו מפני הפסק בתפלה, ולא ינגנו הכוהנים אלא ניגון המיוחד מפני טירוף הדעת.

סעיף יג

בשעה שהכוהנים אומרים את התיבות, אין לציבור לומר שום פסוק רק ישמעו היטב בכוונה את התיבות מפי הכוהנים, כי כלום יש עבד שמברכים אותו ואינו מאזין ומכוין לברכה ואם אומרים הפסוקים אינם יכולים לכוון לברכה, אך קצת נוהגים לומר פסוקים, ויזהרו שלא לאומרם אלא בשעה שהשליח ציבור או הכוהנים מנגנים, ולא בשעה שאומרים את התיבות.

סעיף יד

אחר כך מתחיל השליח ציבור שים שלום, ואז הכוהנים מחזירים את פניהם כלפי ארון הקודש שבמזרח, ואומרים רבון העולמים וכו', ויאריכו בתפלה זו עד שייסיי השליח ציבור המברך את עמו ישראל בשלום, כדי שיענו הציבור אמן גם על תפלתם, ואם אינם יכולים להאריך כל כך יאמרו עוד, אדיר במרום וכו', ובראש השנה ויום הכיפורים שמנגנים היום תאמצנו וכו', לא יתחילו הכוהנים רבון העולמים וכו' עד קרוב לסוף כדי שייסימו בשוה עם השליח ציבור.

סעיף טו

אין הכוהנים רשאים להתחיל ברכת אשר קדשנו וכו', עד שיכלה לגמרי תיבת "כוהנים" מפי המקריא, ואין המקריא רשאי להתחיל "יברכך" עד לאחר שיכלה אמן מפי כל הציבור, וכן באמן שעונים אחר וישמרך, ויחנך, שלום. ימתין המקריא ולא יתחיל, יאר, ישא, שים שלום, עד לאחר שיכלה אמן מפי כל הציבור, ואין הכוהנים רשאים להחזיר פניהם מן הציבור להיכל, עד שיתחיל השליח ציבור שים שלום, ואינם רשאים לכופף אצבעותיהן מפשוטתן, עד שיחזירו פניהם מן הציבור, ואינם רשאים לעבור מן הדוכן, עד שייסימו הציבור אמן לאחר את עמו ישראל בשלום.

סעיף טז

כשמחזירים הכוהנים את פניהם, בין בתחלה בין בסוף לא יחזירו אלא דרך ימין. לכן בתחלה כשעומדים ופניהם למזרח, יפנו לדרום ואחר כך למערב, ואחר הדוכן כשהופכי פניהם למזרח פונים דרך צפון. וכשהם יורדין מן הדוכן יהיה פניהם קצת לנגד ארון הקודש, ויפסעו לאחוריהם כתלמיד הנפטר מלפני רבו, כשנועלין המנעלים לא יגעו בהם, ואם נגעו צריכים ליטול ידיהם.

סעיף יז

משתדלים שהשליח ציבור לא יהיה כהן. ואם הוא כהן לא יעלה לדוכן. וגם לא יקרא לפני הכוהנים, אלא איש אחר יעמוד אצלו שיקרא "כוהנים" וגם יקרא לפניהם את התיבות יברכך וגו', והשליח ציבור עומד ושותק עד שים שלום, ואינו עובר במה שאינו עולה לדוכן, אף שזה קרא כוהנים בקול, כי אין הכוונה אלא על מי שאינו עומד בתפלה ועקר רגליו ברצה, ואם אין שם כהן אחר אלא הוא, אזי כדי שלא תתבטל מצות נשיאת כפים, יעלה הוא לדוכן וסומך על נטילת ידים של שחרית. כיצד עושה, עוקר רגליו קצת כשאומר רצה, ואומר עד ולך נאה להודות, ואחר אומר אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה וכו' והשליח ציבור עולה לדוכן, וזה האחר מקריא לו, וחוזר השליח ציבור ואומר שים שלום, ולא יאמר רבון העולמים וכו' עד לאחר הקדיש. ואם לא עקר רגליו ברצה אינו רשאי לעלות.

סעיף יח

ציבור שכולם כוהנים, אם אין שם אלא עשרה כולם עולים לדוכן, למי מברכים, לאחיהם שבשדות. ומי עונה אחריהם אמן, נשים וטף, ואפילו אין נשים וטף, עניית אמן אינו מעכב, ואם יש יותר מעשרה, היתרים מעשרה יעלו לדוכן, ועשרה ישארו לענות אמן.

סעיף יט

כהן שנשא את כפיו ואחר כך הלך לבית הכנסת אחרת, אם רוצה יכול לעלות לדוכן גם כאן, ואם אינו רוצה אף ששומע קוראים "כוהנים" אינו צריך לעלות כיון שכבר עלה.

סעיף כ

מי שיש לו מום בפניו. במדינותינו שנוהגים שכל הכוהנים משלשלים את הטליתים על פניהם מותר לישא את כפיו. אבל מי שיש לו מום בידיו, כגון שהם בוהקניות פירוש מין נגע לבן, או מנומרים בנקודות דקות, או שהם עקומות או שאינו יכול לחלק את אצבעותיו, לא ישא את כפיו, מפני שהעם יסתכלו בו ויסיחו דעתם, ואם הוא רגיל בעירו, שכבר שהה שם שלשים יום ומכירים אותו, נושא את כפיו. היו ידיו צבועות לא ישא את כפיו, מפני שהעם מסתכלין בהם, ואם רוב העיר מלאכתן בכך ישא את כפיו. מי שאינו יודע לחתוך

האותיות היטב, וקורא שין ימנית כמו שמאלית לא ישא את כפיו, אם לא שכל הקהל קוראים כן וכל כהן שאינו נושא את כפיו, יצא קודם רצה מבית הכנסת לחוץ עד שיגמרו נשיאת כפים.

סעיף כא

הרג את הנפש במזיד אפילו עשה תשובה לא ישא את כפיו. ואם הרג בשגגה ועשה תשובה נושא את כפיו, וכן מומר שעשה תשובה נושא את כפיו. נשא גרושה או חלוצה או שנטמא למת שאסור לו לטמא אליו, לא ישא את כפיו עד שיעשה תשובה על פי תלמיד חכם. ושאר עבירות אין מונעין מנשיאת כפים. חלל אינו נושא את כפיו.

סעיף כב

אונן אינו נושא את כפיו. ואבל תוך שנים עשר חודש על אביו ואמו או תוך שלשים על שאר קרובים אינו נושא את כפיו, וצריך לצאת מבית הכנסת קודם רצה עד אחר נשיאת כפים. ואם אין בבית הכנסת שני כוהנים אחרים, מותר לאבל לישא את כפיו תוך שנים עשר חודש על אביו ואמו ותוך שלשים על שאר קרובים, אבל תוך שבעה, כגון הקובר מתו ברגל, אפילו אם אין שם שני כוהנים אחרים אינו נושא את כפיו.

סימן קא: דין הכנה מיו"ט ראשון ליו"ט שני או לחול

סעיף א

כל המלאכות המותרות לעשות ביום טוב זהו דווקא לצורך אותו היום, אבל להכין מיום ראשון ליום שני (אפילו בראש השנה) ומכל שכן ליום חול אסור. אך אם הוא צריך לבשל בשביל היום, מותר לו לקחת קדרה יותר גדולה ולמלאות אותה בשר וכיוצא בו, אף על פי שאינו צריך היום כל כך ויותר גם ללילה או למחר. ודווקא בתבשיל בקדרה מותר, מפני שהתבשל מוטעם יותר כשמתבשל הרבה בשר ביחד, ובלבד שלא יאמר בפה שהמותר יהיה לצורך הלילה או לצורך מחר, אלא יבשל סתם. אבל בשאר מאכלים אסור להוסיף בדבר שיש קצת טירחא במה שהוא מוסיף.

סעיף ב

אפילו דבר שאינו מלאכה כגון להביא מים או אפילו יין לקידוש ולהבדלה אסור להכין וכן אסור להעמיד את הנרות במנורה או לתקן את הפתילות והעששיות ביום טוב ראשון לצורך הלילה, אלא אם הוא צריך להשתמש בהם גם קודם הלילה או לכבוד בית הכנסת.

סעיף ג

נכרי שהביא ביום טוב ראשון דגים או פירות, שיש לחוש שמא ניצודו היום או נתלשו היום או הובאו מחוץ לתחום אסורים היום בטלטול, ולערב מותרים שאם האיני יהודי מכירו ונותנם לו בלא קציצת דמים מותר לקחתם ולאכלם חוץ מיום טוב של ראש השנה שאפילו הובאו ביום ראשון אסורים ביום שני.

סעיף ד

אם הביאם הנכרי בשביל ישראל לדורון או למכרם לו יש לאסור גם ביום טוב שני. ואך אם חל יום טוב ביום חמישי וביום ששי והביא ביום חמישי, אם יש צורך גדול, מותר לטלטל ביום ששי ולבשלם לכבוד שבת. וביום טוב של ראש השנה גם זאת אסור.

סעיף ה

חלב שחלבו אינו יהודי בראשון וישראל רואהו מותר ביום שני. ואם חלבו בשבת ויום ראשון הוא יום טוב אסור, ביום ראשון ובראש השנה אם חלבו ביום ראשון של יום טוב אסור גם ביום שני, וגם בשבת הסמוך לו.

סעיף ו

פתילות שהדליק בהן ביום טוב ראשון וכבו, מותר להדליק בהן ביום טוב שני אך בשני ימים טובים של ראש השנה אסור להדליק ביום טוב בפתילה שכבה ביום ראשון, ואפילו בקצה השני ומכל מקום מותרים בטלטול להסירן ולתת חדשות. וכן ביום טוב שלאחר שבת.

סימן קב: דיני עירוב תבשילים

סעיף א

יום טוב שחל להיות בערב שבת אסור לאפות או לבשל בקדירה מיוחדת לשבת אלא על ידי עירוב תבשילים שעושה בערב יום טוב. דהיינו שלוקח איזה תבשיל או צלי שראוי ללפת בו את הפת וגם פת, ומברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות עירוב. ואומר: בהדין עירובא יהא שרא לנא לאפויי, ולבשולי, ולאטמוני, ולאדלקא שרגא, ולמעבד כל צרכנא, מיומא טבא לשבתא. ואם אינו מבין לשון זה יאמר בלשון שהוא מבין. (בערוב הזה יהיה מותר לנו לאפות, לבשל ולהטמין ולהדליק נר ולעשות כל צרכינו מיום טוב לשבת. דורך דיזען עירוב, זיי אונז ערלויבט, צו באקען, צו קעכאן, די שפייזעאן ווארם צו האלטען, ליכטעא אנצוצינדען, אונד איבערהויפט אללעס נעטהיגע, פאן יום טוב אויף שבת צו פערריכטען).

סעיף ב

צריך שיהא התבשיל דבר שדרכו לאכלו עם פת, כגון בשר דגים וביצים אבל דבר שאין דרכו לאכלו עם פת לא מהני. שיעור התבשיל כזית והפת כביצה. ויש להדר אחר מנה יפה לכבוד המצווה, וגם הפת יהא שלם ויניחו בשבת ללחם משנה, ובסעודה שלישית יבצע עליו, כיון דאתעביד ביה מצווה חדא זימנא, יתעביד ביה נמי מצווה אחריתא.

סעיף ג

אין עירוב תבשילים מועיל אלא להתיר לעשות כל צרכי שבת ביום טוב בעוד היום גדול, דהיינו שיש שהות ביום, שאם היו מזדמנים לו אורחים שלא אכלו היום, היו אוכלים ונהנים בו ביום קודם בין השמשות ממלאכתו שעשה ביום טוב, אבל אם אין שהות ביום ליהנות ממלאכתו אינו מועיל העירוב תבשילים. ולכן נוהגים כשחל יום טוב בערב שבת מקדימין להתפלל ערבית של שבת מבעוד יום, שיהיו זריזין למהר לגמור הכל קודם שאומרים

מזמור שיר ליום השבת, והתבשילים שמטמינין לשבת צריכים להטמינם בעוד יום גדול, שיתבשלו קודם בין השמשות לכל הפחות שליש בישולן.

סעיף ד

לא הותר לאפות ולבשל על ידי עירוב תבשילים אלא בערב שבת, אבל אם חל יום טוב ביום ה' וביום ו' אסור לבשל או לאפות ביום ה' בשביל שבת.

סעיף ה

צריך שיהא העירוב קיים עד שהכין כל צרכי שבת. אם נאבד או נאכל הפת אין בכך כלום ומותר אפילו לאפות ואם נאבד או נאכל התבשיל, אם נשאר כזית גם כן לא הפסיד אבל אם לא נשתייר ממנו כזית אסור לו לבשל כאלו לא עירב כלל. וכיצד עושה מי שלא עירב, אם לא נזכר עד אחר סעודת שחרית, ואין שם במקום ההוא ישראל אחר שעירב, אינו מותר לו אלא לבשל קדרה אחת, ולאפות פת אחת ולהדליק נר אחד לשבת, ואם נזכר קודם שמבשל לסעודת שחרית, יכול לבשל מכל מין בקדרה גדולה ולהותיר לשבת, ואם יש שם מי שעירב יתן לזה במתנה קמחו ובשרו וכל השייך לזה. והוא יזכה בדברים אלו בהגבהה ויבשל ויאפה עבורו. ואפילו בביתו של זה שלא עירב.

סעיף ו

כל בעל הבית צריך לעשות עירוב תבשילים בעצמו, ואפילו אשה שאין לה בעל אם יודעת מחוייבת לעשות בעצמה, ואסור לסמוך על העירוב של גדול העיר. ומי ששכח מחמת אונס ולא עשה עירוב תבשילים, או שעשה ונאבד, אם יש בעיר מי שמערב בשביל כל בני העיר (דהיינו שמזכה להם את התבשיל ואת הפת כמבואר בשלחן ערוך) יכול זה לסמוך על עירוב זה, אבל מי ששכח מחמת עצלות או שסמך עצמו לכתחלה על עירוב זה לא מועיל לו ודינו כדעיל סעיף ה'.

סעיף ז

אם חל יום טוב ביום ה' וביום ו', ונזכר ביום ה' שלא עשה עירוב תבשילים, יכול לעשות היום ויברך את הברכה, ואחר כך יאמר: אם היום קודש איני צריך לעשות עירוב, ואם היום חול בהדין עירובא וכו' אבל בראש השנה אינו יכול לעשות כן.

סימן קג: דיני שמחת יום טוב

סעיף א

כשם שמצווה לכבד את השבת ולענגו, כך מצווה לכבד כל ימים טובים ולענגן שנאמר לקדוש ה' מכובד. וכל ימים טובים נאמר בהם מקרא קודש.

סעיף ב

איזהו כבוד, זה שאמרו רבותינו זיכרונם לברכה שמצווה על האדם לגלח בערב יום טוב כדי שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול, וכן מצווה לרחוץ בחמין ולחוף ראשו וליטול צפרניו, בערב יום טוב כמו בערב שבת. וכן מצווה ללוש פת בביתו בערב יום טוב לכבוד יום טוב

כמו בערב שבת. וכן אסור לאכול ביום טוב מן המנחה ולמעלה כמו בערב שבת כדי שיאכל סעודת יום טוב לתיאבון. ואם חל ערב יום טוב בשבת יאכל סעודה שלישית קודם מנחה קטנה. וכן הדין ביום טוב ראשון שהוא ערב יום טוב שני.

סעיף ג

איזהו עונג, זה שאמרו זיכרונם לברכה, שחייב לאכול ביום טוב בכל יום שתי סעודות אחת בלילה ואחת ביום אבל סעודה שלישית אין נוהגים בו. וחייב לקדש על היין קודם סעודה ויבצע על שתי ככרות שלימות כמו בשבת וירבה בבשר ויין ומגדנות כפי יכולתו.

סעיף ד

בכל יום טוב בקידוש שבילילה אומרים לאחריו ברכת שהחיינו על שמחת החג, חוץ מליל שביעי של פסח וליל שמיני שאין מברכים שהחיינו כיון שאינו רגל בפני עצמו. והנשים בשעת הדלקת הנרות אין להן לברך שהחיינו בשום יום טוב. וקצתן נוהגות לברך שהחיינו (חוץ מליל שביעי וליל שמיני של פסח) ולא מחינן להו.

סעיף ה

חייב לשמח את אשתו ובניו וכל הנלוים אליו, כל אחד כראוי לו, הקטנים נותן להם אגוזים ומגדנות והנשים בבגדים ותכשיטים כפי יכולתו. והאנשים בבשר ויין. ונוהגים להרבות במיני מאכלים ביום טוב יותר מבשבת. כי ביום טוב נאמר בו שמחה ולא בשבת. וגם בגדי יום טוב יהיו יקרים יותר משל שבת.

סעיף ו

ביום שני של פסח יש לעשות בסעודה איזה דבר לזכר סעודת אסתר שהיתה ביום זה, שבו ביום נתלה המן.

סעיף ז

ביום ראשון של שבועות נוהגים לאכול מאכלי חלב. ויש בזה כמה טעמים ורמז, מנחה חדשה לה' בשבועותיכם ראשי תיבות מחלב. ויש לאכול גם מאכלי דבש מפני שהתורה נמשלה להם שנאמר דבש וחלב תחת לשונך וכיון שאוכלים מאכלי חלב וצריכים גם כן לאכול בשר שהרי מצווה לאכול בשר בכל יום טוב, צריכים ליזהר שלא יבאו לידי איסור.

סעיף ח

אף על פי שהאכילה והשתיה במועדות היא מצות עשה, לא יהא אוכל ושותה כל היום כולו, שהרי כבר נאמר עצרת לה' אלהיך. ואף על פי שנאמר עצרת תהיה לכם, כבר פירשו רבותינו זיכרונם לברכה חציו לה' וחציו לכם. לפיכך צריכים לעסוק גם בתורה.

סעיף ט

וכשהוא אוכל ושותה, חייב להאכיל גם ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האמללים שנאמר והלוי והגר והיתום וגו'. אבל מי שנועל דלתי חצרו, ואוכל ושותה הוא ואשתו ובניו, ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש, אין זו שמחת מצווה אלא שמחת כרסו, ועל אלו

נאמר זבחיהם כלחם אונים להם כל אוכליו יטמאו כי לחמם לנפשם. ושמחה כזאת קלון הוא להם, שנאמר וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם.

סעיף י

כשאדם אוכל ושותה ושמח ברגל, לא ימשוך ביין ובשחוק ובקלות ראש ויאמר כל מה שיוסיף בזה ירבה במצות שמחה. כי השכרות והשחוק וקלות הראש אינה שמחה אלא הוללות וסכלות. ולא נצטוינו על ההוללות והסכלות אלא על השמחה שיש בה עבודת יוצר הכל. שנאמר תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל. הא למדת שהעבודה היא בשמחה, ואי אפשר לעבוד את ה' לא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שכרות.

סעיף יא

מדת החסידים אשר ה' לנגדם תמיד, ובכל דרכיהם ידעוהו, בעת שמחתם אז יותר ויותר מברכים ומשבחין להקדוש ברוך הוא אשר שמח אותם, ויאמר האדם בלבו בעת שמחתו והנאתו אם כך הוא שמחת העולם הזה אשר היא הבל, כי יש אחריה תוגה וצער, מה תהיה שמחת העולם הבא התמידית שאין אחריה תוגה ויתפלל להקדוש ברוך הוא שיטה לבו לעבדו ולעשות רצונו בלב שלם, ושישמחנו בשמחת עולם ויזכנו לחיי העולם הבא לאור באור פני מלך חיים.

סעיף יב

חייב אדם להשגיח על בני ביתו שלא יטיילו במקום שיבאו חס ושלום לידי קלות ראש בהתערבם עם קלי הדעת, רק יהיו קדושים כי קדוש היום.

סעיף יג

במוצאי יום טוב לחול או לחול המועד אומר בתפלה אתה חוננתנו ומבדיל על הכוס אבל לא על הנר ולא על הבשמים.

סעיף יד

נוהגים להרבות קצת באכילה ושתיה ביום שלאחר החג בכל שלש רגלים והוא אסרו חג, ונוהגים שאין מתעניין בו אפילו חתן וכלה ביום חופתן ולא יום זכרון ובאסרו חג שלאחר חג השבועות גם מצד הדין אסור להתענות בו, לפי שבזמן שבית המקדש היה קיים אם חל שבועות בשבת היה יום טבוח הקרבנות ביום שלאחריו, אבל של פסח ושל סוכות היו מקריבים ביום ראשון דחול המועד

סימן קד : דיני חול המועד

סעיף א

חול המועד אסור בקצת מלאכות ומותר בקצתן, דהיינו כל מה שהוא לצורך אכילה לחול המועד או ליום טוב, וכן מלאכה בדבר האבד, דהיינו שאם לא יעשנה יבא לידי הפסד

מותר לעשותה, וצריכים ליזהר מאד שלא לעשות בחול המועד מלאכה האסורה, כי אמרו רבותינו זיכרונם לברכה המחלל את חול המועד כאלו עובד עבודה זרה.

סעיף ב

עוד אמרו רבותינו זיכרונם לברכה המבזה את חול המועד, אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא, והמבזה היינו שאינו מכבדו במאכל ובמשתה ובכסות, ולכן כל אדם חייב לכבדו כפי כחו וללבוש בגדים מכובדים.

סעיף ג

מלאכת דבר האבד יכול לעשות גם על ידי ישראל אחר אפילו בשכר, אבל מה שאינו דבר האבד אלא שהוא לצורך המועד, אין לעשות על ידי ישראל אחר בשכר אלא על ידי אינו יהודי ואם אינו מוצא אינו יהודי וגם בעצמו אינו יכול לעשות, מותר אפילו על ידי ישראל בשכר.

סעיף ד

הא דמותר לעשות דבר האבד, זהו דווקא אם לא היה אפשר לו לעשותו קודם יום טוב, אבל אם היה אפשר לו לעשותו קודם יום טוב, והניחו עד חול המועד אסור לעשותו בחול המועד.

סעיף ה

כל מלאכות האסורות לעשות בחול המועד אם יש כאן ישראל שאין לו מה לאכול כראוי לחול המועד ויום טוב, מותר לעשותן על ידו כדי שיהא לו מה לאכול, ומכל מקום יעשה בצנעא ואסור לעשותן על ידי אינו יהודי, אך לצורך מצווה מותר.

סעיף ו

אפילו מלאכות המותרות אסור לעשותן בשביל אינו יהודי.

סעיף ז

אסור לזבל שדהו, ואפילו להכניס שם צאן בשביל שיעשו שם זבל אסור, ואפילו על ידי אינו יהודי אסור.

סעיף ח

זריעה אסורה, ואם יש לו זרעים שאם לא ישקם במים יפסדו לגמרי, מותר להשקותם.

סעיף ט

אסור לתלוש או לקצוץ שום דבר מן המחובר, אם לא יתקלקלו הפירות עד לאחר יום טוב, כי אם מה שהוא צריך לאכול במועד, ואינו צריך לצמצם אלא תולש בהרוחה ואם יותיר יותר. וכן עצים שהוא צריך להסקה במועד, מותר לקצצם ממחובר, ואסור ללקט עצים מן השדה ליפותן לחרישה, ואם ניכר שמכוין לצרכו שצריך לעצים, כגון שנוטל הגדולים ומניח

הקטנים מותר, וכן אסור לקצוץ ענפי האילן לתקנו, ואם ניכר שמכוין בשביל הענפים להאכילן לבהמתו ולא לתקנו, כיון שקוצץ כולן מצד אחד מותר.

סעיף י

מי שיש לו גן אצל גן אינו יהודי והאינו יהודי לוקט פירותיו, ואם הישראל לא ילקט יבא לידי הפסד, מותר לו ללקטם. ואם המה דברים שיתקלקלו בתלוש אם לא יעשה לצרכם גם מלאכה אחרת, מותר לעשות הכל, אפילו לדרך ענבים לעשות יין וכדומה לזה, ובלבד שלא יניח בכוונה מלאכתו לחול המועד.

סעיף יא

אסור לגלח בחול המועד אפילו גילח את עצמו גם בערב יום טוב, אלא מי שיצא מבית האסורים, ואפילו יצא בערב יום טוב אלא שלא היה לו פנאי לגלח אז.

סעיף יב

ולקצוץ הצפרנים גם כן אסור, אך אם קצצן בערב יום טוב מותר לקצצן גם בחול המועד וכן אשה לצורך טבילה מותרת.

סעיף יג

אסור לכבס שום דבר אפילו לצורך המועד, אלא אם לא היה אפשר לו בשום אופן לכבס קודם יום טוב, וכן מטפחות שמלפפין בהן את התינוקות (חיתולים), כיון שמשתיינין תדיר וצריכים להם הרבה מותר לכבסן, ויזהרו לכבסן בצינעא.

סעיף יד

כל דבר שהוא לצורך רפואה מותר לעשות, בין לאדם בין לבהמה.

סעיף טו

חשבונות וכיוצא בזה שאם לא יכתבם ישכחם, מותר לכתבם משום דהוי דבר האבד, וכן מה שהוא לצורך המועד מותר לכתוב אבל שאר דבר אסור לכתוב, ואגרת שלומים שכותב אדם לחברו, נוהגים לכתוב בשינוי קצת דהיינו שכותבין שורה הראשונה עקומה, ולכל מה שמותר לכתוב מותר גם כן לתקן קולמוס ודיו.

סעיף טז

מי שצריך למעות אפילו שלא לצורך המועד, אלא שהוא חושש פן לא ימצא ללוות לאחר המועד, והמלוה אינו רוצה להלוות לו בלי שטר, מותר לו לכתוב את השטר.

סעיף יז

אין נושאים נשים בחול המועד משום שאין מערבין שמחה בשמחה, אבל מותר להחזיר גרושתו ומותר לעשות משתה לברית מילה ולפדיון הבן, גם מותר לעשות משתה לכתובת תנאים.

סעיף יח

מותר לשכור פועלים ואפילו ישראלים שיעשו מלאכתו לאחר המועד.

סעיף יט

מותר ללכת חוץ לתחום בין ברגליו בין בקרון בין רכוב.

סעיף כ

אין מעלין בהמה זכר על נקבה להרביעם משום דלא הוי דבר האבד.

סעיף כא

אין משיבין תרנגולת על ביצים לגדל אפרוחים, ואם הושיבה קודם המועד וברחה, אם הוא בתוך שלשה ימים לבריחה מותר להחזירה, אבל לאחר שלשה ימים אסור להחזירה אפילו יפסדו הביצים, ולהושיב אחרת תחתיה אפילו תוך שלשה ימים אסור.

סימן קה : דברים האסורים משום טירחא

סעיף א

אסור להסיע ולישא מטלטליו וכלי ביתו בחול המועד מדירה שבחצר זו לדירה שבחצר אחרת, אפילו מדירה כעורה לנאה, אבל מבית לבית בחצר אחת מותר, וכן אם שתי החצרות סמוכות ויש פתח ביניהן מותר להוציא החפצים דרך שם, ובמקום פסידא מותר אפילו מעיר לעיר, וכן מדירה שאינה שלו לדירה שהיא שלו מותר משום שמחת יום טוב, ששמחה היא לו לדור בדירה שהיא שלו.

סעיף ב

אם צריך להכניס פירותיו או שאר סחורה מפני שהוא ירא מפני גנבים או משאר הפסד, כל מה שאפשר לעשות בצנעה יעשה, ואם אי אפשר לעשות בצנעה מותר לעשות אפילו בפרהסיא.

סימן קו : דיני מקח וממכר בחול המועד

סעיף א

כל סחורה אסורה בין לקנות בין למכור, רק אם נזדמן לו ריוח מרובה יכול לקנות ולמכור בצנעה, ויוציא לכבוד יום טוב יותר ממה שהיה בדעתו להוציא.

סעיף ב

אם יש לו סחורה שיש לחוש שאם לא ימכרנה עתה יפסיד מן הקרן מותר למכרה משום דהוי דבר האבד, אבל אם אין לחוש שיפסיד אלא שלא ירוויח אחר כך, אסור למכרה כי מניעת ריוח לא מקרי הפסד.

סעיף ג

אם חל יריד שהוא יום השוק הבא לפרקים, או יום השוק שבכל שבוע אלא שעתה הוא קודם החגאות שמתאספים קונים הרבה, מותר למכור דכיון שהוא דבר שאינו תדיר חשבינן גם מניעת הריוח כמו הפסד, אבל ביום השוק שבכל שבוע אסור, וכשבאים לפעמים סוחרים או ספינות שמוכרים בזול או קונים ביוקר מה שאינו שכיח תמיד, גם כן מותר לקנות מהם ולמכור להם.

סעיף ד

וכן מי שצריך לקנות יין בעת הבציר, שיהא לו לצרכי ביתו לשתות כל השנה ואחר כך יתייקר היין, מותר לו לקנות בחול המועד אבל למשא ולמתן אסור לקנות.

סעיף ה

דברים שהנצרכים למועד, כגון פירות ותבלין מוכרין כדרך אפילו בפרהסיא, וכיון שמותרים לפתוח החנות בשביל ישראל מותרים למכור גם לאינו יהודי.

סעיף ו

לתבוע חובות נוהגים להקל אפילו מישראל משום דחושבין לדבר האבד.

סעיף ז

להלוות בריבית לאינו יהודי הרגיל אצלו מותר, מפני דהוי דבר האבד שלא ירגיל את עצמו אצל אחר, ואם מלוה לאינו יהודי שאינו רגיל אצלו, יוציא הריבית משבוע אחת לשמחת יום טוב, ולמכור סחורה למי שאינו רגיל אצלו אסור, ולא מהני מה שיוסיף לשמחת יום טוב, אבל למי שרגיל אצלו מותר משום דהוי דבר האבד שלא ירגיל את עצמו אצל אחרים.

סעיף ח

חילוף מטבעות, אסור.

סימן קז : דיני חודש ניסן

סעיף א

כל חודש ניסן אין אומרים תחנון ולא צדוק הדין ואין אומרים צדקתך בשבת במנחה, נוהגים מראש חודש ואילך לקרות בכל יום פרשת הנשיא שהקריב בו ביום, וביום שלשה עשר קוראים פרשת בהעלתך עד כן עשה את המנורה שהוא נגד שבטו של לוי.

סעיף ב

אין מתעניין בו אפילו תענית יום זכרון אבל תענית חלום מתעניין, והבכורים מתעניין בערב פסח כאשר יבואר אם ירצה השם בסימן קי"ג, וחתן וכלה גם כן מתעניין בו. ואפילו בראש חודש ניסן.

סעיף ג

בשבת הגדול למנחה נוהגים שאין אומרים ברכי נפשי אלא עבדים היינו וכו'. לפי שבשבת הגדול היתה התחלת הגאולה והנסים.

סימן קח : דיני החיטין והקמח למצות

סעיף א

כתיב ושמרתם את המצות, מכאן שצריכים לשמור את החטין לשם מצות מצווה שלא יבא עליהם מים. ולדעת קצת מגדולי הפוסקים זיכרונם לברכה, צריכים שמירה זו מיד משעת קצירה ואילך, אבל המנהג הוא כהפוסקים דסגי להו בשמירה משעת שמוליקין אותן לטחון ואילך, ואך המדקדקים במצוות חוששין לשמירה משעת קצירה וכן נכון לעשות. וראוי לדקדק שלא יעמדו השבלים במחובר עד שיתיבשו כל צרכן וילבינו, כי אז אם ירדו עליהם גשמים יחומצו אפילו במחובר, כיון שאינן צריכים עוד לקרקע, על כן ראוי ונכון לקצור בעוד שיש בהן קצת מראה ירקות, מי שאפשר לו בחטין שמורין משעת קצירה לכל ימי החג מה טוב, ואם לאו ראוי לו על כל פנים להדר בזה למצות שעל הסדר משתי לילות.

סעיף ב

חטים שנמצאו בהן מבוקעות או מצומחות השאר מותר, ובלבד שיבררו אותן, או צריכים לדקדק היטב אם יש שם על כל פנים ששים כנגד המבוקעות והמצומחות, ולכתחלה יש להדר לברור גם מן החטים שאכלו מהן עכברים או שיהיה ששים כנגדן, והחטים שבאו בספינה או שהיו מונחין בבורות, אם הן יבשות וקשות ולא נשתנה מראיהן כשרות, ואם היו מונחות בעליה וירדו עליהן גשמים דרך הגג בקצת מקומות, אסורות, אבל אם נפל עליהן קצת שלג או קצת מים במקום אחד, מסלק אותן שיש להסתפק בהן והשאר מותרות.

סעיף ג

כבר נהגו ישראל לדקדק בהכשר הריחים לנקר היטב ולנקות בכל האפשרי, וכיסים לוקחים חדשים. ובמקום שיש תלמידי חכמים המה הולכים אל הריחים להשגיח שיהא ההכשר כראוי, ובמקום שאין תלמידי חכמים, ראוי לכל ירא שמים שילך בעצמו להשגיח על ההכשר, דמצווה בו יותר מבשלוחו, ונוהגים שהקמח הראשון שנטחן לאחר ההכשר אין אוכלים אותו בפסח, אם טוחנין בריחים גם תבואה לתותה, צריכים להפסיק במחיצה שלא יתערב בו מן האבק ההוא.

סעיף ד

שק עם קמח שנתלחלח ממים, אם הוא במקום אחד, בין שהוא עדיין לח בין שנתיבש, יאחוז את המקום הזה בידו ויריק השאר ומותר, רק זאת שנתלחלח אסור, ואם נתלחלח

בכמה מקומות שאי אפשר לו לעשות כן, אזי אם עדיין לח ירקד את הקמח, ומה שנשאר על הנפה פירורין זהו לבד חמץ והשאר מותר, וכן אם אכלו עכברים מן הקמח ירקדנו, אבל אם כבר נתיבש לא מועיל לו הרקדה וכל הקמח אסור.

סעיף ה

ביום שטחנו את הקמח אסור לאפותו, מפני שאז הקמח הוא חם וממהר להחמיץ כשנותנים בו את המים, על כן ישהה אחר הטחינה לכל הפחות מעת לעת.

סעיף ו

השקים שמשימים בהם את הקמח, טוב לעשותן חדשים, או לכל הפחות להתיר את התפירות ולכבסן היטב בחמין ובאפר ובשפשוף וחביטה.

סעיף ז

אסור להניח שק עם קמח על גבי בהמה אלא אם יש עור עב תחתיו שאם לא כן יתחמם ויתלחלח מן הזיעה, ואם אפשר יזהר גם כן שלא להניח הרבה שקים זה על זה, מפני שעל ידי זה מתחמם ויחמיץ בלישה.

סימן קט : דיני המים

סעיף א

אין לשין את המצות אלא במים שלנו הלילה, דהיינו שישאב אותם בין השמשות ויעמדו בתלוש כל הלילה, ואפילו אם הלילה ארוך יותר משנים עשר שעות אסור ללוש בהן עד אור היום ואם הלילה קצר ואין שנים עשר שעות עד אור היום צריכים להמתין עד שיעברו שנים עשר שעות משעה שנשאבו, ועמא דארעא נוהגים שמיד באור היום לשין עם המים שלנו אף שעדיין לא עברו שנים עשר שעות, ואף שיש להם על מה שיסמוכו, אבל רוב הפוסקים מחמירים בזה ועל כן צריך ליזהר בדבר.

סעיף ב

אם לא יוכל לשער את הזמן בין השמשות יקדים קצת, ובלבד שלא ישאב קודם שקיעת החמה, והמנהג לסנן את המים ולכסותן, וצריכים להעמידם במקום קר וכשהוא נושאם ביום לבית יזהר שלא יבא עליהם השמש.

סעיף ג

יכול לשאוב בפעם אחת לכמה ימים, אבל המצווה היא לשאוב בשביל כל יום ויום בפני עצמו, ונוהגים שלא לשאוב בכלי חרס ישן אפילו הוא של פסח אלא אם כן הוא מצופה, דכלי חרס ישן שאינו מצופה אינו הידור מצווה, ואין לשנות המנהג.

סעיף ד

הנהרות בימי ניסן על פי הרוב הן יותר קרים מן הבארות ועל כן ישאב מן הנהר, אך לפעמים הנהרות גדולות מהפשרת השלג ואינם קרים כל כך אז טוב יותר לשאוב מן הבארות.

סעיף ה

לא ישאיבום על ידי אינו יהודי אלא על ידי ישראל.

סעיף ו

לא יתנם בכלי שהיה בו דבש או שאר מי פירות אלא אם הגעילו קודם, מכל שכן שלא יתנם בכלי שהיה בו דבר חריף אפילו לא היה חמץ משום דעל ידי דבר חריף ממחר להחמיץ ואפילו הגעלה לא מהני לזה גם לא יתנם בכלי נחשת שאינו מצנן כמו שאר כלים.

סעיף ז

אם רואה שלא יספיקו לו המים שלנו מותר להוסיף לתוכן שאר מים, ובלבד שיהא הרוב ממים שלנו, ולכתחלה טוב שיהיו שני שלישים מים שלנו, ויש להדר אם אפשר לשאוב את המים שמוסיפים מתוך משאבה או שאר באר מכוסה שאין השמש באה על המים.

סעיף ח

כשאופין ביום ראשון צריכים לשאוב ביום חמישי בערב, כי ביום ערב שבת אי אפשר לצמצם בין השמשות, ובשעת הדחק שלא שאב ביום חמישי ישאב בערב שבת לאחר מנחה או בשבת על ידי אינו יהודי.

סעיף ט

אין לשפוך את המים מפני המת או מפני התקופה, שנאמר שומר מצווה לא ידע דבר רע, ומכל מקום לכתחלה כשיודע שהתקופה תפול יניח בתוך המים חתיכת ברזל קטן ונקי כמו מחט, ויהא תלוי בחוט שלא יצטרך אחר כך להכניס את היד לתוך המים לקחת אותו אלא ימשכו עם החוט.

סימן קי: דיני הלישה ואפיית המצות

סעיף א

תנור שאפו בו חמץ כשרוצה לאפות בו מצות צריך להכשירו על ידי ליבון באור, דהיינו שיסיקו כל כך עד שיהיו ניצוצות ניתזין ממנו, כי בפחות מזה לא הוי ליבון גמור וצריך ליהרר שילכו הגחלים על פני כולו, וטוב וישר הוא לגרפו ולנקותו היטב אחר ההיסק, ולהמתין עד שיצטנן קצת, ואחר כך יחזור ויסיקהו לאפיית המצות, ולא מיד אחר הליבון.

סעיף ב

יש נוהגים לטוח את התנור בקרקע חדשה כדי שלא יצטרכו להכשירו על ידי היסק שהחמץ הבלוע בגגו ובקירותיו הוא נפלט על ידי ליבון מהשלהבת שמסיקין לאפיית

המצות, ומנהג יפה הוא, ובלבד שיטיחו אותו כעובי אצבע או יותר על פני כולו אבל טוח מועט אינו מועיל כלום.

סעיף ג

אין לשין ואין עושים את המצות אלא בבית מקורה, ולא כנגד חלון פתוח אפילו אין החמה זורחת שמה, אבל אם החלונות נעולות ויש בהן זכוכית מותר אם אין החמה זורחת שמה, אבל אם החמה זורחת שמה לא מהני חלון זכוכית, אלא צריך לפרוס וילון במקום זריחת החמה, וכן צריכים ליזהר שלא יהא הבית מהוסק וחם.

סעיף ד

אין לשין עיסה גדולה יותר משיעור חלה וטוב למעט כי שיערו רבותינו זיכרונם לברכה שאם העיסה גדולה יותר משיעור חלה, אי אפשר לעסוק בה בפעם אחת, וחלק ממנה מונח בלא עסק ויש לחוש פן יתחמץ, אם לש עיסה רכה לא יוסיף בה קמח להעבותה.

סעיף ה

לא ידחוק את הקמח תוך המדה, כי יש לחוש שלא יהא נילוש יפה, וישאר בתוך המצה משהו קמח, וכשיהא אחר כך בתבשיל יתחמץ גם יזהרו שלא להניח את הקמח סמוך למים, שלא יפול מאבק הקמח לתוך המים וכן המודד את הקמח לא יתקרב אל העיסה, או אל המים, וטוב ליזהר שלא להניח את היד אל הקמח שלא לצורך, כי היד מחממת קצת.

סעיף ו

הכלי שלשין בו צריכים להשגיח שלא יהא בו שום נקב או סדר, שיוכל להשאר שם משהו עיסה ויתחמץ, ולא יניח הכלי בשעת לישה על כרים וכסתות פן יתחמם, ויזהר שלאחר כל שמונה עשרה רגעים ינקה את הכלי היטב וגם ירחוץ ידיו היטב, וכן הדפין והעצים שמגלגלין בהם ישגיחו עליהם שלא יהא בהם שום נקב או סדק. ולכל הפחות לאחר כל שמונה עשרה רגעים ינקו אותם היטב, וכן הכלים שמנקבים בהם, שלא יהא עליהם אפילו משהו עיסה. וגם המרדה שמכניסין בה את המצות לתוך התנור, צריכים להשגיח שלא יהא בה שום סדר שלא יכנס בה קצת עיסה ויתחמץ.

סעיף ז

אם נפל לתוך העיסה איזה דבר חריף, כגון מלח או תבלין או סיד חי אפילו משהו ונילש בתוכה, כל העיסה אסורה משום דמתחממת שם, ואם נמצא בתוך העיסה גרעין תבואה, יטול מן העיסה כעובי אצבע סביב הגרעין וישליך והשאר מותר.

סעיף ח

יזהרו שלא להניח את העיסה אפילו רגע אחת בלי עסק, ומיד כשנגמר העיסה יחלקה כולה להמגלגלים, ועל כן יש להשגיח שלא לעשות עיסה גדולה רק כפי ערך המגלגלים, ואם נשאר מן העיסה ביד המחלק, ילישה ויעסוק בה שלא תנוח אפילו רגע בלי עסק.

סעיף ט

המגלגלים יגלגלו בזריזות, ואל ישהו לעשות את המצה כדמות איזה צורה, וישגיחו שלא יהיו פירורין מן העיסה על הדף, וגם שלא יהא מודבק בידיהם שום עיסה, ומיד כשרואין שנדבק בהן קצת עיסה ירחצו ידיהם היטב.

סעיף י

מיד לאחר שנגמרה המצה ינקבוה בזריזות, ולא יעשו איזה ציור במה שמנקבים אלא ימהרו בכל מה דאפשר ומיד יתנוה לתוך התנור, ויזהר מאד שלא ישהה אותה אפילו מעט נגד פי התנור כי שם תמהר להחמיץ. ועל כן צריכים להדר שזה שהוא מושיט את המצות להאופה יהיה בעל תורה וירא שמים שידקדק בזה.

סעיף יא

הירא דבר ה' יזהר שקודם אפיית מצות שלו, יסיקו היטב מחדש את התנור ולפזר את הגחלים על פני כולו, כי מי יודע אם זה אשר אפה קודם לו היה נזהר בכל הזהירות.

סעיף יב

האופה יזהר מאד להשגיח שלא תתכפל איזה מצה, וגם שלא תגע אחת בחברתה, כי במקום הנגיעה וכן במקום שמתכפלת אינה נאפית מהר ומתחמצת, ואם אירע שנתכפל או שנתנפחה איזה מצה, צריכים לשבור את המקום ההוא והוא חמץ והשאר מותרת, אבל אם נגעה זו בזו כשהן עדיין לחות בתנור יש להתיר בדיעבד, מצה נפוחה היינו שניכר שנתחלקה המצה בעוביה והחלל הוא כמו רוחב אגודל.

סעיף יג

צריכים ליזהר שלא להוציא מצה מן התנור כל זמן שלא נאפית קצת, עד שאם היו פורסין אותה לא היו כעין חוטין נמשכין, כי קודם שיעור זה הרי עדיין כמו עיסה, וכשהיא חוץ לתנור תמהר להחמיץ. וגם המרדה שהוציאוה עליה גם כן אסורה עוד למצות. ואם אי אפשר לידע אם היו חוטין נמשכין ממנה או לאו יש להחמיר מספק. אך אם קרמו פניה יש להקל.

סעיף יד

ראוי לכל ירא שמים שיהא הוא בעצמו עומד ומשגיח בעשיית ואפיית המצות שלו, ולהזהירם שיעשו בזריזות ובהשגחה, וכן היו עושים גדולי ישראל הראשונים זיכרונם לברכה וכן עושים גם בזמנינו.

סעיף טו

המצות שהם לצאת בהם ידי חובת אכילת מצה בשתי לילות הראשונות, נקראות מצות מצווה, וצריכים לעשותן לשם מצווה על ידי ישראל גדול בן דעת שהוא בן שלש עשרה שנה ויום אחד ואשה בת שנים עשר שנה ויום אחד. ובכל העשיות יאמר העושה "לשם מצת מצווה" אפילו בשאיבת המים. (כל הדינים שכתבנו בעניין אפיית המצות, זהו למנהגינו שאופין הכל לפני הפסח, אבל במקום הדחק שאופין גם בפסח, יש בזה עוד חומרות יתרות על מה שכתבנו, וכן הנוהגים לאפות מצות מצווה בערב פסח לאחר חצות היום, צריכים זהירות יתירה כא).

סימן קיא : הלכות בדיקת וביטול חמץ

סעיף א

בלילה שלפני ערב פסח בודקים את החמץ. וחייבים לבדוק מיד בתחילת הלילה, ואסור להתחיל לאכול או לעשות שום מלאכה חצי שעה קודם הלילה.

סעיף ב

אין בודקים אלא בנר של שעה יחידי. ולא קלועים משום דהוי כאבוקה, ובשעת הדחק שאין לו נר של שעה יבדוק בנר של חלב.

סעיף ג

בודק כל החדרים שיש לחוש שמא הכניסו בהם חמץ, אפילו המרתפים והעליות והחניות ובית העצים, כל שיש לחוש שמא הכניסו שם חמץ צריכים לבדוק, וכן צריכים לבדוק כל הכלים שמחזיקים בהם חמץ, וקודם הבדיקה יכבדו היטב כל המקומות וינקו אותם מכל חמץ, למען יהא נקל לו אחר כך לבדוק.

סעיף ד

רפת של בקר שנותנים שמה תבואה לבהמות לאכול, וכן לול של תרנגולים שנותנים להם שם תבואה אינן צריכים בדיקה, כי שמא לא נתחמצה כלל התבואה, ואם תמצא לומר נתחמצה, שמא אכלו הכל ולא שיירו כלום, אבל אם נתנו להם שמה תבואה חמוצה, שאין כאן אלא ספק אחד שמא אכלו הכל, אין סומכים על זה וצריכים בדיקה.

סעיף ה

צריכים לבדוק בכל המקומות בחורין ובסדקין כל מה שאפשר, וגם הכיסים שבבגדים שלו ושל תינוקות שלפעמים נותנים בהן חמץ צריכים בדיקה, וינערם היטב למחר בשעת הביעור.

סעיף ו

החדרים שמוכרים לאינו יהודי עם החמץ כיון שאין מוכרים עד למחר, אם כן חל עליו בלילה חיוב בדיקה וחייב לבדוקם.

סעיף ז

קודם שמתחיל לבדוק יברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על ביעור חמץ. ואף על פי שעתה עדיין אינו מבערו מכל מקום מברך על ביעור, לפי שמיד אחר הבדיקה יבטל את החמץ שאינו ידוע לו, והוא הביעור לחמץ שאינו ידוע לו. ולא יפסיק בין הברכה לתחלת הבדיקה, וטוב שלא יפסיק עד גמר כל הבדיקה אלא במה שהוא מעניין הבדיקה, ויכול לבדוק כמה בתים בברכה אחת.

סעיף ח

יש נוהגים שקודם הבדיקה מניחים פתותי לחם במקומות שימצאם הבודק, כי חוששין שמא לא ימצא כלום ותהא ברכה לבטלה, ופשיטא כי מי שאינו בודק כראוי, אלא שהוא מקבץ אלו הפתיתים, לא קיים מצות בדיקה ועשה ברכה לבטלה.

סעיף ט

החמץ שהוא משייר לאכילה או למכירה, יניח קודם הבדיקה במקום המשומר היטב, וכן החמץ שהוא מוצא בבדיקתו, וצריך לשרפו למחר, יניח במקום משומר ומקושר שלא יאבד ממנו, ויניחנו במקום שיראהו למחר ולא ישכח לשרפו.

סעיף י

אחר הבדיקה מיד יבטלנו, ועיקר הביטול הוא בלב, שיגמור בלבו שכל חמץ שברשותו הרי הוא כאלו אינו, ואינו חשוב כלום, והרי הוא כמו עפר וכדבר שאין בו צורך כלל, ותקנו חכמים שיוציא דברים אלו גם בפיו, ויאמר: כל חמירא וכו'. ומי שאינו יודע פירושו יאמר בלשון שהוא מבין (אללער זויערטייג, אונד אללעס געזייערטע וועלכעס זיך אין מיינעם רשות בעפינדעט, דאס איך ניכט געזעהן אונד ניכט וועגגעשאפט העבע, זאל פערניכטעט אונד דעם שטויבע דער ערדע גלייך געהאלטען זיין).

סעיף יא

אף על פי שביטל את החמץ בלילה לאחר הבדיקה מכל מקום גם ביום לאחר ששרף אותו יחזור ויבטלנו, ויכלול כל החמץ ויאמר: כל חמירא וכו'. או בלשון שהוא מבין (אללער זויערטייג אונד אללעס געזייערטע, וועלכעס זיך אין מיינעם רשות בעפינדעט. דאס איך געזעהן אדער ניכט געזעהן, דאס איך וועגגעשאפט אדער ניכט וועגגעשאפט האבע, זאל פערניכטעט אונד דעם שטויבע דער ערדע גלייך געהאלטען זיין).

סעיף יב

חדר שצריך בדיקת חמץ ורוצה לעשותו אוצר, פירוש שרוצה לאצור בתוכו פירות או עצים או שאר דברים, שמחמת זה לא יוכל לבדקו כשיגיע ליל ארבעה עשר צריך לבדוק תחלה את החמץ שם בלילה, כמו שבדקים את החמץ ליל ארבעה עשר, ואפילו יש עוד זמן רב עד הפסח ואפילו מיד לאחר פסח שעבר, ובדיעבד אם לא בדקו קודם שעשאו אוצר, אם דעתו לפנותו קודם שיגיע זמן בדיקת חמץ, אינו צריך להטריח עתה לפנותו ולבדקו, אבל אם דעתו לפנותו בתוך ימי הפסח, צריך לפנותו עתה ולבדקו, ואף על פי שיש טורח רב וחסרון כיס.

סעיף יג

ואם עושה את האוצר על דעת שלא לפנותו עד לאחר הפסח, אזי יש חילוק בזמן, אם הוא קודם שלשים יום שלפני הפסח, אינו צריך לבדקו (אלא שאם יש שם חמץ ידוע יבערו תחלה) ויעיל לו הביטול שיבטל כל חמץ בזמנו, אבל אם הוא תוך שלשים יום שלפני הפסח חל עליו חיוב בדיקה (כיון ששואלין ודורשין בהלכות פסח קודם לפסח שלשים יום) וצריך לבדקו, ואפילו בדיעבד אם שכח ולא בדקו, צריך לפנות את האוצר ולבדקו בלילה תיכף לאחר שנזכר.

סעיף יד

ואם עשה אוצר בבור מחטים שאינן מחומצות, ואחר כך מחמת ליחות הבור נתחמצו החטים שבקרקעית הבור ושבקירותיו, אף על פי שאצרן בתוך שלשים יום, אין צריך לפנות את הבור בליל ארבעה עשר ולבדקו אלא די לו בביטול, כיון שבשעה שאצר אצר בהיתר, ואם יש ביניהם חטים מחומצות יש בזה כמה חילוקי דינים ויעשה שאלת חכם.

סעיף טו

לא ישליך גרעיני תבואה לתרנגולים במקום לח תוך שלשים יום שמא ישכח לבערם.

סעיף טז

היוצא לדרך, קודם לכתו ימנה שליח שיבדוק ויבטל חמצו, ויאמר לו בפירוש שהוא ממנה אותו שליח על הבדיקה וגם על הביטול, והשליח יאמר בביטול: חמצו של פלוני, וכו'. ומכל מקום גם הוא באשר הוא שם בערב פסח בבוקר יבטל חמצו שברשותו.

סעיף יז

מצא חמץ בביתו בחול המועד יוציאו וישרפו, ואם יש בו כזית יברך מתחלה על ביעור חמץ, אבל על פחות מכזית לא יברך, ואם מצאו ביום טוב או בשבת חול המועד, וכן בשבת שחל בערב פסח דאסור לטלטלו משום דהוי מוקצה, יכפה עליו כלי עד מוצאי יום טוב או מוצאי שבת ואז ישרפו, ואם מצאו בימים האחרונים שאז במוצאי יום טוב כבר עבר הפסח, אינו מברך עליו, אלא שורפו בלא ברכה אפילו יש בו כזית.

סימן קיב: איזה חמץ אסור להשהותו בפסח ואיזה מותר

סעיף א

כל דבר שיש בו תערובות חמץ, ואפילו אין בו חמץ בעין רק הטעם מחמץ, כגון שהסירו את החמץ מכל מקום אסור להשהותו בפסח, אבל דבר שלא היה בו חמץ כלל אלא שנתבשל בכלי חמץ אפילו היה הכלי בן יומו, או שנכבש בכלי חמץ מותר להשהותו בפסח. ודווקא שנתבשל או נכבש קודם פסח, אבל אם נתבשל או נכבש בפסח בכלי חמץ חייבים לבערו.

סעיף ב

תבואה שיש בה גרעיניים צמוחים או מבוקעים, ואפילו הם מעורבים מעט בהרבה, וכן תבואה שנפל עליה מים או שרחצה במים אסור להשהותה. וכן כל הדברים שנעשה מתבואה זו אסור להשהותן, ומי שמוכר לחברו תבואה שנתלחלה, צריך להודיע לו שלא ישהה אותה בפסח, ולנכרי אסור למכרה במקום שיש חשש שימכרנה הנכרי לישראל וישהה אותה בפסח.

סעיף ג

בגדים שנתכבסו ונתקנו בחלב חטה מותר ללבשן בפסח, אבל אין להציען על השלחן אם יש עליהם איזה ממשות, שיש לחוש שיתפרר מהם איזה פירור, וכל שכן שאסור לתת לתוכן קמח של פסח.

סעיף ד

מותר לדבר ניירות בחלון אפילו בתוך שלשים יום לפסח, ובלבד שלא יהא החמץ נראה, דכיון שהדבר אינו חמץ גמור וגם הוא מכוסה לא החמירו בו, אבל אם נראה בחוץ אסור, וקודם שלשים יום בכל עניין מותר.

סעיף ה

דיו שנתבשלה בשכר קודם פסח, מותר לכתוב בה בחול המועד פסח כיון שנפסלה מאכילת הכלב קודם הפסח. וכן כל כיוצא בזה שנפסל ונפסד החמץ לגמרי קודם הפסח, מותר בפסח בהנאה ובשהיה, אבל אינו יהודי שבשל בפסח דיו בשכר אסורה לישראל בהנאה, משום דחמץ של אינו יהודי גם כן אסור לישראל בהנאה בפסח.

סעיף ו

כל הכלים שאינו מכשירן לפסח, צריך לשפשפן היטב בערב פסח קודם שעה ששית ולהדיחן בעניין שלא יהא חמץ ניכר בהן, ויצניעם במקום צנוע שאינו רגיל לילך לשם בפסח, וטוב לסגרם בחדר מיוחד ולהצניע את המפתח עד לאחר הפסח.

סימן קיג: דיני ערב פסח ואפיית המצות

סעיף א

אין אומרים מזמור לתודה ולא למנצח.

סעיף ב

אסור לאכול חמץ עד שליש היום (והיום נחשב מן עלות השחר עד צאת הכוכבים) ובהנאה מותר עוד שעה אחת, ומותר למכרו אז לאינו יהודי אבל אחר כך אסור גם בהנאה, וצריך לשרוף את החמץ ולבטלו כל זמן שהוא מותר בהנאה.

סעיף ג

מחצות היום ואילך אסור בעשיית מלאכה, ואינו מותר לעשות רק מה שמותר לעשות בחול המועד ועל ידי אינו יהודי נוהגים להתיר, ויש מקומות שנוהגים לאסור כל היום במלאכה.

סעיף ד

להסתפר וכן לקצוץ הצפרנים צריכים קודם חצות, ואם שכח יכול לקצוץ צפרניו גם לאחר חצות, אבל להסתפר אסור כי אם על ידי אינו יהודי.

סעיף ה

אסור לאכול מצה כל היום, ואפילו הקטנים והקטנות, כל שמבינין עניין יציאת מצרים אסור לתת להם מצה, אבל תבשילים שעושים ממצות טחונות, מותר כל אדם לאכול עד תחלת שעה עשירית, דהיינו עד הרביעית האחרון של היום, ומשם ואילך אסור לאכול כי אם לעת הצורך מעט פירות או בשר ודגים, ויזהר שלא ימלא כרסו כדי שיאכל בלילה מצה לתיאבון.

סעיף ו

הבכורים בין בכור לאב בין בכור לאם, מתענים בערב פסח אפילו חל בערב שבת. וגם הבא אחר הנפלים צריך להתענות, וכל זמן שהבכור קטן האב מתענה תחתיו, בסעודת מצווה אם מותרים לאכול תליא במנהג המקומות.

סעיף ז

בכור המתענה אומר בתפלת המנחה עננו, ואם הם כמה בכורים אם מתפללים בציבור לא ירד בכור לפני התיבה כי אין לומר עננו בהחזרת התפלה בקול כיון שהוא חודש ניסן.

סעיף ח

המהדרים אופין המצות של מצווה בערב פסח אחר חצות היום, שהוא זמן הקרבת קרבן פסח, וכיון שאז הוא אחר זמן איסור חמץ, טוב שיבטל בפירוש את הפירורים ויאמר בלשון שהוא מבין עניין זה: כל פירורים שיפלו בשעת לישה ועריכה, וכן הבצק שידבק בכלים אני מבטל ומפקיר אותם.

סעיף ט

והמים שרוחצין בהם את הכלים, צריכים לשפכן במקום מדרון, ושלא יהא רצפת אבנים, כדי שיבלעו מהרה בקרקע, שאם ישפכן שלא במקום מדרון, והוא רצפת אבנים, יש לחוש שמא יתקבצו במקום אחד, ויחמיצו קודם שיבלעו בקרקע, ונמצא שיהיה חמץ ברשותו.

סימן קיד : דין מכירת חמץ

סעיף א

ישראל שהיה לו חמץ שלו ברשותו בפסח, עובר בכל רגע ורגע על בל יראה ובל ימצא, והחמץ אסור בהנאה לעולם, ואפילו ביטלו קודם פסח, ולכן מי שיש לו הרבה חמץ שאינו יכול לבערו מן העולם, צריך למכרו לאינו יהודי קודם הפסח בשעה שהוא עדיין מותר בהנאה, ולא יהא עניין מכירת חמץ אצל האדם כמו מצות אנשים מלומדה, אלא צריך שיגמור בדעתו שהוא מוכר באמת להאינו יהודי מכירה גמורה וחלוטה, ולא ימכור ביוקר מן המחיר הראוי, ולאחר הפסח יבקש מאת האינו יהודי שישלם לו את החוב, וכאשר ישיבהו שאין לו כסף, יבקש ממנו שיחזור וימכור לו את החמץ (עם החדר) בעד כך וכך ולא יהא הדבר כחוכא בעלמא, אלא כדרך הסוחרים ממש.

סעיף ב

החמץ שהוא מוכר לאינו יהודי צריך שלא יהא בביתו של ישראל, ואם האינו יהודי לוקח את החמץ לתוך ביתו מה טוב ואם אי אפשר שיקחהו לביתו, צריך להשכיר לו את החדר

שהחמץ מונח בו וצריך לכתוב בשטר שם הקונה, ובכמה שהשכיר לו את החדר, ושגב קרקע הקנה לו את החמץ המונח שם, ויפרוט את כל החמץ בכמה מכור לו, אבל אינו צריך לפרוט סכום המדות, ויוכל לכתוב רק בעד כל מדה עד למדידה, וכל מה שכתוב בשטר ידבר עם הקונה גם בעל פה, ויקבל ממנו ערבון ושאר המעות יזקוף עליו במלוה, ויהא הכל כתוב בשטר, וגם ימסור לו את המפתח מן החדר. חמץ שהוא בתוך כלי הצריך טבילה (כשלוקחו מן האיני יהודי) לא ימכרו עם הכלי, כי לאחר הפסח כשיחזור ויקנהו מן האיני יהודי יצטרך טבילה מחדש.

סעיף ג

לאחר שמכר לו את החמץ, אם ירא פן יקלקל שם הקונה, יכול גם הוא לתלות שם מסגרת לשמירה, או אם הקונה רוצה להפקיד אצל הישראל את המפתח רשאי, אבל אסור שיניח הישראל חותם על החמץ.

סעיף ד

אם אינו יכול להשכיר לו את כל החדר, מפני שהוא צריך גם כן להשתמש בו, יעשה מחיצה לפני החמץ, וישכיר לו את המקום שעד המחיצה, ויכתוב כן בתוך השטר, גם יכתוב שיש להקונה דריסת הרגל ללכת כרצונו אל המקום ההוא, וגם שאם ירצה האיני יהודי הזה למכור את החמץ לאיני יהודי אחר בתוך הפסח או לישראל באסרו חג פסח, יש לכולם דריסת הרגל ללכת שמה, וכן אם משכיר או מוכר להאיני יהודי חדר שצריכים ללכת שמה דרך רשותו של המוכר, צריך לכתוב כן בשטר שיש להאיני יהודי הקונה ולכל הקונים שיביא, דריסת הרגל ללכת שמה.

סעיף ה

אם הבית הוא אצל הישראל רק בשכירות מישראל אחר, אזי אינו יכול להשכירו לאיני יהודי לבית דירה בלי רשות המשכיר, לכן יתנה בפירוש עם האיני יהודי שאינו משכירו לו לדור בו רק להחזיק בו כליו ומטלטליו, אבל לא ישכירו בפירוש להחזיק בו את החמץ, רק סתם להחזיק בו כליו ומטלטליו כרצונו, ומכל מקום אם המשכיר בעיר יקח ממנו רשות להשכירו, וכן מי שנוסע לדרך קודם פתח, ואשתו תמכור את החמץ, יתן לה רשות בפירוש שתשכיר את החדר.

סעיף ו

אסור לעשות תנאי אם האיני יהודי למכרו לו, או שהישראל מחויב לחזור ולקנותו ממנו, אבל יכול להבטיחו שיחזור לקנותו ממנו ושיתן לו ריוח.

סעיף ז

אסור למכור את החמץ למומר או למומרת, ולא לבן מומרת אף על פי שילדתו מאיני יהודי לאחר שהמירה, כי לעניין זה דינם כמו ישראל. והוי ליה חמצו של ישראל שעבר עליו הפסח דאסור בהנאה.

סעיף ח

מי שיש לו חמץ במקום אחר, או בדרך בעגלות או בספינה, יכול למכרו גם כן אגב קרקע שבמקומו. ומכל מקום יפקירו גם כן בפני בית דין או שלשה אנשים, ואם הובא לו החמץ

בפסח, האיני יהודי הקונה הוא ישלם שכר העגלה ויתר ההוצאות. ואם הובא לו חמץ אשר שלח לו אינו יהודי סחורה והוא לא בקשה ולא ידע, יקבלה גם כן האיני יהודי, וישלם מה שמגיע להמביא, והישראל לא יתעסק בה כלל, ואדרבה יפקירה גם כן בפני בית דין או בפני שלשה אנשים.

סעיף ט

מי שיש לו ריחים והטוחנים נותנים מכס תבואות מחומצת, צריך למכור או להשכיר את הריחים קודם פסח לאינו יהודי.

סעיף י

בענין מכירת בהמות שיאכילם האיני יהודי חמץ, יש מחלוקת בין הגדולים זיכרונם לברכה, ומי שאפשר לו להזהר טוב לו, ואם אי אפשר לו יעשה על פי הוראת חכם.

סעיף יא

מותר להלוות לישראל ככר חמץ קודם הפסח שיחזיר לו לאחר הפסח, ויש מקומות שנוהגים בזה איסור.

סעיף יב

אם חמצו של ישראל הוא ברשות אינו יהודי, או בהיפך חמצו של אינו יהודי ברשות ישראל יעשה שאלה היאך יתנהג בו, כי יש בזה הרבה חילוקין דינים.

סעיף יג

צריכים ליזהר שלא ליהנות לאחר הפסח מחמצו של ישראל שהוא חשוד שלא מכרו כדת.

נוסח שטר מכירת חמץ :

אנכי החתום למטה מכרתי להערל (פלוני) את כל השפירטוס שיש לי במרתף בדירה שאני דר בה. והמרתף הוא בתוך החצר מצד צפון, השני מצד מזרח וכל השפירטוס שיש לי שם הן בחביתין בינוניות הן בחביתין גדולות (קיפעס) הכל מכרתי להנזכר לעיל עם הכלים בעד מאתים ועשרים זהובים. וגם אראק שיש לי שם בצלוחית גדול, לערך שבע מדות מכרתי לו בעד חמשה זהובים בלי הכלים, וגם שליוואוויץ (שאינו נקי) שיש לי שם בחבית קטן (אנטיל) מכרתי לו בעד שנים עשר זהובים וחמשים פרוטות עם הכלי. וגם מכרתי לו שש חביות ריקנות שהיה בהם שפירטוס. ושתי חביות גדולות (קיפעס) בחשוקי ברזל גם כן ריקנות משפירטוס שיש לי שם. כולם מכרתי לו בעד שמונה זהובים וחמשים פרוטות. גם חמשה שקים קמח חטים שיש לי בתוך החדר הנקרא שפיזע קאמער השייך להדירה שאני דר בה מכרתי להנזכר לעיל עם השקים בעד שלשים ותשעה זהובים. וגם כל הכלים מחמץ שיש לי שם, דהיינו עריבות ותיבות מקמח מכרתי לו בעד ארבעה זהובים וחמשים פרוטות. גם גריסי שעורים (גערסטל) בשק קטן שיש לי שם מכרתי לו בעד זהב אחד וחמשים פרוטות עם השק. וקבלתי מאתו ערבון (אנגאבע) עשרה זהובים והמותר זקפתי עליו במלוה. וזמן הפרעון לא יאחר מן עשרה ימים מיום

דלמטה. והשכרתי להקונה הנזכר לעיל את המרתף הנזכר לעיל ואת החדר הנזכר לעיל מעכשיו עד עשרה ימים, מיום דלמטה בעד ארבעה זהובים וקבלתי ערבון שלשה זהובים והמותר זקפתי עליו במלוה שישלם לי, לא יאוחר מעשרה ימים מיום דלמטה. ואגב קרקע המושכר לו דהיינו המרתף והחדר הנזכר לעיל הקניתי לו כל המטלטלין הנזכרים לעיל, ואני מודה בהודאה גמורה שהשכרתי לו המרתף והחדר הנזכר לעיל, והקניתי לו כל המטלטלין הנזכרים לעיל בכל מיני קנינים המועילים, באיזה מהם שיהיה הקנין חל על פי דין תורתנו הקדושה ועל פי נימוסי המדינה בלי שום טענה ומענה. ורשות בידו לעשות בכל הנזכר לעיל ככל חפצו ורצונו. למכור וליתן במתנה ולהשכיר בלי שום מוחה. וכן יש רשות בידו ליקח מיד כל הנזכר לעיל לביתו. ואף אם ישאיר אותם כאשר המה שמה מעתה הכל הוא באחריותו של הקונה, ואין עלי שום אחריות ואפילו אחריות אונס, ונתתי לו דריסת הרגל דרך חצרי ודרך ביתי, לילך להמרתף ולהחדר הנזכר לעיל המושכרים לו. וכן אם ירצה בתוך משך ימי השכירות למכור מהמטלטלין לאיש אחר לכל הבאים מדעתו. לכולם יש להם דריסת הרגל, גם מסרתי לו את המפתחות מן המרתף ומן החדר הנזכר לעיל. נעשה בכל אופן היותר מועיל על פי דין תורתנו הקדושה ועל פי נימוסי המדינה. י"ד ניסן תרל"ד. ראובן ב"ר שמעון.

סימן קטו : דיני ערב פסח שחל להיות בשבת

סעיף א

ערב פסח שחל להיות בשבת בודקים את החמץ בליל שלשה עשר, דהיינו בלילה השייך ליום הששי, ואחר הבדיקה מבטלו ואומר כל חמירא וכו' כמו בפעם אחרת, וביום ששי שורפו גם כן בזמן שהוא שורפו בכל ערב פסח. אבל אינו צריך לומר כל חמירא, אלא בשבת לאחר האכילה מבטלו ואומר כל חמירא וכו'.

סעיף ב

הבכורים מתענים ביום חמישי, ואם קשה לו להתענות עד לאחר בדיקת חמץ, יכול לטעום איזה דבר מועט קודם הבדיקה או יעשה שליח לבדוק.

סעיף ג

אין מבשלים לשבת זה תבשילים קמחים וגריסים שיכולים להידבק בקדרות, ואסור להדיחן על כן יבשל רק מאכלים שאינם מתדבקים, ואחר האכילה מנער היטב את המפה ומצניע אותה עם כל כלי החמץ, בחדר שאינו רגיל ללכת שמה בפסח, ואם נשאר לו מעט פת יתננו לאינו יהודי רק יזהר מאיסור הוצאה ומכבדים את הבית על ידי אינו יהודי או בדבר המותר.

סעיף ד

בבוקר מתפללים בהשכמה, שלא לאחר הזמן שמותרים באכילת חמץ, נכון לחלק סעודתו לשתים, דהיינו שיברך ברכת המזון, ומפסיק מעט בהליכה ובדברי תורה או בטיול, וחוזר ונוטל ידיו ואוכל קצת. ומברך שנית ברכת המזון, כדי לקיים מצות סעודה שלישית.

סעיף ה

נוהגים להפטיר במלאכי "וערבה" וגו' לפי שכתוב שם הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו' והוא מעניינא. כי (לפי יש אומרים) היה זמן הביעור בערב פסח של שנה הרביעית שבשמיטה, ובערב פסח של שנה שביעית שבשמיטה, שכל המעשרות שהפריש כל שלש שנים מתבואתו והיו מונחים בביתו, מחוייבים אז ליתנם להלוי.

סעיף ו

בערב שבת יזהר כל אדם במאד מאד לשאול, אם הפרישו חלה מן החלות שאפו לכבוד שבת, כי אם לא הפרישו חלה ונזכרו בשבת, יש בזה מבוכה גדולה מה לעשות, כי אסור להפריש חלה בשבת, וגם אסור להשהות, ודעת המגן אברהם שצריך ליתן כל החלות לאינו יהודי במתנה גמורה קודם שעה שנאסרים בהנאה, ויש חולקין, וכתבו תקנות אחרות וכולן דחוקות, ועל כן צריכים להזהר בדבר.

סימן קטז : דיני הגעלה

סעיף א

כל כלי חרס שנשתמש בו חמץ, לא מועיל לו לא הגעלה ולא ליבון, אבל התנורים והכירות הבנויים מאבנים ולבנים מהני להו ליבון, בתנורים שהם בבית החורף נוהגים דלא מהני להו הכשר, וכשרוצים להעמיד על התנור איזה קדירה בפסח, צריכים להניח תחלה ט"ס של ברזל ועליה מעמידים הקדרה, וזה מהני גם בתנור העשוי מחרסים.

סעיף ב

כל כלי עץ וכלי מתכות וכלי אבן וכלי עצם מהני להו הגעלה, אך אם הוא דבר שמתקלקל ברותחין, כגון כלים הדבוקים בדבק, ואפילו אם רק הקת מדובק באיזה דבק לא מועיל לו הגעלה, משום דחיישינן שמא לא יגעילו יפה.

סעיף ג

קודם שמגעיל את הכלי צריך לנקותו היטב מן החלודה וכדומה שיהא נקי לגמרי, אבל מראות (כתמים) אין בהם קפידה, ואם יש גומות בכלי צריך לנקרם היטב, ואם הוא כלי מתכות ישים על הגומות גחלים ללבן שם ואחר כך יגעילו, ואם אי אפשר לנקות היטב הגומות והסדקים, וגם אי אפשר ללבן שם אין לו תקנה, ולכן בסכינים עם קתות צריכים לדקדק היטב אם מועיל להם הגעלה. ומצווה מן המובחר למי שאפשר לו, שיקנה לו סכינים חדשים לפסח.

סעיף ד

כלים שמשתמשים בהם על ידי האור בלי מים צריכים ליבון, ולכן האגנות והמחבות שאופין בהן חמץ צריכים ליבון, והליבון צריך להיות לכתחלה ליבון חזק עד שיהיו ניצוצות נתזין ממנו והמרדה של עץ אין לה תקנה.

סעיף ה

כלי שיש בו טלאי אם הוא בעניין שיש לחוש שמא יש תחת הטלאי משהו חמץ בעין, אזי צריך מקודם ללבן אותו מקום, עד שידע בבירור שאם היה שם משהו חמץ היה נשרף ואחר כך יגעילו, ואם אין חשש שיהא שם חמץ בעין, אזי אם היה הטלאי נעשה קודם שהשתמשו בו חמץ יכול להגעילו כמו שהוא, דכמו שבלע את החמץ כך יפליטו בהגעלה, אבל אם נשתמש תחלה בכלי חמץ, ואחר כך נתנו את הטלאי, אזי לא מועיל לו ההגעלה למקום שתחת הטלאי, אלא צריך ליתן גם כן קודם ההגעלה גחלים על הטלאי ללבן את המקום ההוא, ואם הטלאי נתחבר בהתכת בדיל או כסף וכדומה, יכול להגעילו כמו שהוא, כי בליעת החמץ נשרפה אז בהתכה.

סעיף ו

מדוכה, במקום שדרכו לדוך בה דברים חריפים עם חמץ ביחד, צריכה ליבון קל, דהיינו שממלאים אותה גחלים בוערות שירתחו כל כך עד שהקש נשרף עליו מבחוץ, והמקום שאין דרכו לדוך בו רק פלפלין וכדומה - סגי בהגעלה.

סעיף ז

כלים שהחזיק בהם יין שרף לקיום, אין טעם וריח היין שרף נפלט על ידי הגעלה, רק אם בישל אותן היטב במים עם אפר, עד שנסתלק מהם הריח לגמרי מועיל להם אחר כך הגעלה.

סעיף ח

הגעלת החבית יעשה בדרך זה, ילבן אבנים ושימם בו, ויערה עליהם מים רותחין מכלי ראשון, ויגלגל את החבית, כדי שתגיע ההגעלה לכל מקום, והחביות שנו שהם עשויים מכמה דפים מחוברים בחשוקים אם עמד בהם חמץ, כגון יין שרף או שהחזיק בו קמח לא מועיל לו הגעלה.

סעיף ט

כל דבר שצריך הגעלה לא מועיל לו קליפה, אלא דווקא הגעלה.

סעיף י

כל דבר שאי שאפשר לנקותו היטב במגרדת, כגון נפה, וכיס של רחיים, וכן סלים שמשתמשים בהם חמץ, וכן כלי שפיו צר ואי אפשר לשפשפו מבפנים, או שיש לו קנים, לא מועיל לו הגעלה.

סעיף יא

התיבות שמצניעים בהם מאכלים כל השנה, ולפעמים נשפך שם מרק מן הקדרות צריכים הכשר קל. דהיינו שמערים עליהן רותחין, ודווקא מתוך הכלי שהרתחו בו את המים, ולא

יזרוק את המים, אלא ישפכם עליו בקילוח והשולחנות נוהגים גם כן ללבן אבנים, ומניחים על השולחן ושופכים עליהם רותחין, ומוליכים את האבנים ממקום למקום, באופן שיהיו מים רותחים על פני כולו, וצריכים לשפשפן מקודם ואחר מעת לעת יכשירום, ומכל מקום יש נוהגים שלא להשתמש גם אחר ההכשר בשולחנות ובתיבות אלא בפריסת מפה או דבר אחר.

סעיף יב

ידיות הכלים צריכים גם כן הכשר, ומכל מקום אם אינו נכנס לתוך היורה, יכול להכשיר את היד בשפיכת רותחין עליו.

סעיף יג

כל כלי שתיה וכלי המדות צריכים גם כן הגעלה, וכלי זכוכית נוהגים במדינות אלו דלא מהני להו הגעלה, וכן כלי מתכות שהן מהותכין מבפנים בהיתוך זכוכית (בציפוי) אין להם תקנה בהגעלה, אבל סגי להו בליבון קל כמו מדוכה סעיף ו'.

סעיף יד

אין מגעילים אלא במים, ולא יהא בהם שום תערובות אפילו אפר וכדומה, אם הגעיל הרבה כלים ביורה עד שנעכרו המים כעין ציר, אין מגעילים עוד בהם.

סעיף טו

אם מגעיל על ידי צבת שמחזיק בה את הכלי, צריך לרפות את הכלי ולחזור ולתופסו, שאם לא כן הרי לא באו מימי הגעלה במקום הצבת, וטוב יותר לשום את הכלים ברשת או בתוך סל, ולא יניח כלים הרבה בפעם אחת לתוך הכלי שהוא מגעיל בו, כדי שלא יגעו ביחד. שאם כן במקום נגיעתן אינן נגעלין.

סעיף טז

אין להגעיל אלא כלי שאינו בן יומו, דהיינו שכבר עבר מעת לעת משעה שבשלו בו חמץ, וכן היורה שמגעילים בו לא יהא בן יומו, וישגיח שבכל פעם שהוא נותן את הכלי לתוך היורה, יעלו המים רתיחות, ואם צריך להגעיל את היורה, אזי כשהמים מעלין רתיחות תהא היורה מלאה, ויזרוק בה אבנים מלובנות כדי שישטפו המים הרותחין על שפתה, ואין להגעיל רק עד חצות היום.

סעיף יז

נוהגים שאחר ההגעלה שוטפים את הכלים במים קרים.

סעיף יח

אם אפשר יש להגעיל בפני בעל תורה הבקי בדיני הגעלה.

סימן קיז : קצת דינים מלוקטים לפסח

סעיף א

אם נמצאה תערובת חמץ בערב פסח עד הלילה, הרי הוא כמו שאר איסורין שבטל בששים ולכן אם נמצא גרעין בעוף ובתבשיל, זורקו והשאר מותר לאכול אפילו בפסח, אבל בתוך הפסח חמץ אוסר אפילו במשהו גם בהנאה, ובכל מקום שנמצא איזה גרעין מחמשת מיני דגן או משהו חמץ צריכים לעשות שאלה.

סעיף ב

באר מים שנמצאו בו גרעיני תבואה, אין להסתפק מזה המים אלא בדוחק גדול כגון שאין מים אחרים בנמצא, ואם נמצא בו חתיכת פת אסור אפילו אין מים אחרים וגם סינון לא מהני.

סעיף ג

נוהגים שלא להבהב את העופות בקש שעם השבלים, כי חיישינן שמא יש בהן גרעין מחומץ, ולכן מהבהבין בעשבים, או חותכים את השיבולים מן הקש ובדיעבד מותר, ויזהר ליטול את הזפק מן העוף קודם שמהבהבים אותו.

סעיף ד

כל מיני קטניות אסורים, וכן כל מיני פירות יבשים אסורים, אלא אם כן נודע שנתיבשו בהכשר על גבי קנים, או בתנור שהוכשר לשם פסח, אפילו תאנים יבשים וצמוקים בין גדולים בין קטנים אסורים, וכן קליפות תפוח זהב. ומכל מקום המשקה שעושים מן הצמוקים נוהגים היתר לשתותו, נוהגים שלא ליתן לתוך התבשיל מיני תבלינים מפני שיש בהם חשש חימוץ, ואפילו זאפערין הגדלה במדינתנו בגנות אסורים משום לא פלוג, ושאר בשמים שאין בהם חשש חימוץ, וכן המלח קודם שנותנים אותו לתבשיל, צריכים לבדקו אם אין איזה גרעין תבואה מעורב בו.

סעיף ה

דבש אין אוכלים אלא מה שלא נתרסק, או שנתרסק על ידי ישראל לשם פסח.

סעיף ו

בשעת הדחק, כגון לצורך חולה או זקן, מותרים לאפות מצות עם מי ביצים או שאר מי פירות כגון חלב או יין וכדומה, והיא נקראת מצה עשירה, ובלבד שיזהרו שלא יתערב בהם אפילו מעט מים, אבל בשני לילות הראשונים צריכים לאכול מצה ממש, ואין יוצאים במצה עשירה, ושלא לצורך גדול אסור לאפות מצה עשירה אפילו קודם פסח לשם פסח.

סעיף ז

הנותן תבואה או מורסן לפני עופות, יזהר ליתתם במקום יבש שלא יתלחחו, אבל לבהמה אסור ליתן מורסן כי יתלחחו מן הרוק, וגם אם נותן להם תבואה, יזהר לתת להם מעט מעט, שלא ישאירו מלוחלחים ואם השאירו יבערם מיד.

סעיף ח

בערב פסח משעה שהחמץ נאסר בהנאה, וכן בכל ימי הפסח אסור ליהנות אפילו מחמצו של אינו יהודי, ולכן אסור לישראל להוליך או לשמור חמצו של אינו יהודי ומכל שכן שאסור לקנות חמץ בשביל אינו יהודי אפילו במעותיו של אינו יהודי.

סעיף ט

וכן אסור להשכיר אז לאינו יהודי בהמה שתביא לו חמץ, או חדר לשום בו חמץ, מפני שאסור להשתכר באיסורי הנאה, אבל מותר להשכיר לו בהמה לשבוע של פסח (חוץ משבת ויום טוב) בסתם, שאין האינו יהודי מפרש לו שהוא צריך אותה להביא חמץ, אף על פי שהוא ידוע שהינו יהודי יוליך עליה חמץ אין בכך כלום, דכיון שאף אם לא יוליך עליה כלום, יצטרך לפרוע לישראל כל שכרו משלם, אין הישראל משתכר כלום מהחמץ, וכן מותר להשכיר לו חדר שידור בו בפסח, אף על פי שיודע שיכניס לתוכו חמץ, מכל מקום הישראל אינו נוטל ממנו שכר הכנסת החמץ אלא שכר הדירה, שאף אם לא יכניס לשם חמץ לא ינכה משכרו.

סעיף י

אסור למסור אפילו זמן הרבה קודם פסח בהמתו לאינו יהודי, כשיודע שיאכילנה חמץ בפסח.

סעיף יא

מותר לומר למשרתו אינו יהודי אפילו בשעה שהחמץ אסור בהנאה: הילך מעות וקנה לך מזונות ואכלו, אף על פי שהוא יודע שיקנה חמץ, ובשעת הדחק מותר לו גם כן לומר לו: צא ואכול אצל אינו יהודי ואני אפרע לו, או לומר לאינו יהודי אחר: תן למשרתי לאכול ואני אשלם לך, אבל אסור להקדים לו את המעות בשביל מה שיתן למשרתו.

סעיף יב

וכן מי שהוא צריך להאכיל לתינוק חמץ, ישארו אל האינו יהודי ויאכילהו האינו יהודי חמץ, ויפרע לו הישראל אחר כך, אבל הישראל לא יאכילהו חמץ, ואם התינוק מסוכן פשיטא דהכל מותר.

סעיף יג

לשתות החלב מבהמת אינו יהודי האוכלת חמץ בפסח יש אוסרים ויש מתירים, ושומר נפשו יחמיר ובפרט במקום שנהגו לאסור, חלילה להתיר.

סימן קיח : דיני הכנת הסדר

סעיף א

יהדר אחר יין יפה למצות ארבע כוסות, ואם יש בנמצא יין אדום יפה כמו הלבן, וגם הוא כשר כמו הלבן, מצווה בו יותר מבלבן, שנאמר אל תרא יין כי יתאדם, משמע שחשיבותו של יין הוא כשהוא אדום, ועוד לפי שיש בו זכר לדם שהיה פרעה שוחט ילדי בני ישראל,

ובמדינות שהאומות טפשים וסכלים להעליל עלילות שקרים - נמנעו מליקח יין אדום לפסח.

סעיף ב

לצורך טיבול הראשון שהוא כרפס נוהגים הרבה ליקח פטרוזיליה וטוב יותר ליקח סלרי שיש לו טעם טוב כשהוא חי, והמובחר הוא לקחת צנון.

סעיף ג

לצורך מרור נוהגים ליקח תמכא, וכיון שהוא חריף מאד יכולים לפררו במגרדת רק שיזהרו שלא יפוג לגמרי, ויש לפוררו כשבאין מבית הכנסת (ועיין לעיל סימן צ"ח סעיף ג' שצריכים לפררו על ידי שינוי) ובשבת אסורים לפררו, אלא שצריכים לפררו קודם הלילה ויכסהו עד הלילה, אבל יותר טוב לקחת חזרת שהיא "חסה" ונוח לאכלו, ונקרא מרור לפי שכששוהה בקרקע נעשה הקלח מר, ויוצאים גם בלענה הנקרא ווערמוט (עולשין וחרחבינא אינם שכיחים במדינותינו), כל המינים שיוצאים בהן מצטרפים זה עם זה לכזית, ויוצאים בין בעלין בין בקלחין אבל לא בשורשים, דהיינו שרשים הקטנים המתפצלים לכאן ולכאן, אבל השורש הגדול שבו גדלים העלים, אף שהוא טמון בקרקע הרי הוא בכלל קלח, ומכל מקום טוב יותר ליטול העלים והקלח היוצא חוץ לקרקע, כי יש אומרים שמה שהוא בקרקע נקרא שורש, העלים אין יוצאים בהם אלא אם כן הם לחים, אבל הקלחים יוצאים בהן בין לחים בין יבשים, אך לא במבושלין או כבושין.

סעיף ד

החרוסת צריך שיהיה עבה זכר לטיט, ובשעה שהוא צריך לטבול את המרור ישפוך לתוכו יין או חומץ שיהיה רך זכר לדם, וגם שיהא ראוי לטבול בו, יש לעשות את החרוסת מפירות שנמשלה בהם כנסת ישראל, כגון תאנים שנאמר התאנה חנטה פגיה, ואגוזים שנאמר אל גנת אגוז, ותמרים שנאמר אעלה בתמר, ורימונים שנאמר כפלח הרמון, ותפוחים זכר למה שנאמר תחת התפוח עוררתך, שהיו הנשים יולדות שם בניהן בלי עזב, ושקדים על שם ששקד הקדוש ברוך הוא על הקץ לעשות. וצריך ליתן בתוכו תבלין הדומה לתבן, כגון קינמון וזנגביל שאינן נדכין הדק היטב, ויש בהן חוטין כמו תבן, זכר לתבן שהיו מגבלין בתוך הטיט. בשבת לא ישפוך את היין או החומץ לתוך החרוסת, כי צריך לעשות בשינוי ויתן את החרוסת לתוך היין והחומץ, ואת המי מלח (אפילו כשלא חל יום טוב בשבת) יעשה מערב יום טוב, ואם עושהו ביום טוב צריך לעשותו בשינוי שיתן תחלה את המים ואחר כך המלח.

סעיף ה

משחרב בית המקדש תקנו חכמים שיהיו על השולחן בשעת אמירת ההגדה שני מיני תבשילים אחד זכר לקרבן פסח ואחד זכר לקרבן חגיגה שהיו מקריבים בזמן שבת המקדש היה קים. ונהגו שאחד מן התבשילים יהיה בשר, ויהיה מפרק הנקרא זרוע, לזכר שגאלם הקדוש ברוך הוא בזרוע נטויה, ויהיה נצלה על הגחלים, זכר לפסח שהיה צלי אש. והשני יהיה ביצה משום דביצה בלשון ארמי ביעא, כלומר דבעי רחמנא למפרק יתנא בדרעא מרממא ועושים הביצה בין צלוי הבין מבושלת, וצריך לצלותן ולבשן מערב יום טוב בעוד יום, ואם שכח או שהיה שבת יצלה ויבשל אותם בלילה אבל צריך לאוכלן ביום טוב ראשון. וכן בליל שני יצלם ויבשלם ויאכלם ביום טוב שני, כי אין מבשלים מיום טוב לחברו ולא מיום טוב לחול, ולפי שאין אוכלים בשר צלי בשני לילות אלו, על כן צריך לאכול את הזרוע דווקא ביום, ואף כשצולים בערב יום טוב אין לזרקן אחר כך אלא יתנם ביום טוב שני תוך המאכל שמבשלים ויאכלם.

סעיף ו

יכין מושבו מבעוד יום במצעות נאות כפי יכולתו, ובאופן שיוכל להטות ולהסב בשמאלו ואפילו הוא אטר יסב בשמאל של כל אדם. גם את הקערה יכין מבעוד יום, כדי שמיד בבואו מבית הכנסת יוכל לעשות את הסדר בלי עיכוב.

סעיף ז

אף על פי שבכל השנה טוב למעט בכלים נאים זכר לחרבן, מכל מקום בליל פסח טוב להרבות בכלים נאים כפי כוחו, ואפילו הכלים שאינן צריכים לסעודה יסדרם יפה על השלחן לנוי זכר לחירות.

סעיף ח

סדר הקערה כך הוא, מניח שלש מצות על הקערה ופורס עליהם מפה נאה ועליה מניח את הזרוע נגד הימין שלו, ואת הביצה משמאל, המרור לברכה באמצע. חרוסת תחת הזרוע, כרפס תחת הביצה, ומרור לכריכה באמצע כזה: זרוע, ביצה, מרור, חרוסת, כרפת, מרור.

סעיף ט

הכוסות יהיו שלימות בלי שום פגימה, ומודחות יפה, ויחזיק לכל הפחות רביעית.

סעיף י

מנהגנו להלביש את הקיטל ויכינו גם כן מבעוד יום. ומי שהוא אבל רחמנא ליצלן אינו לובשו, אבל בהסיבה חייב. רק אם לא נהג אבילות כלל קודם יום טוב כגון שקבר מתו ביום טוב נוהגים שאינו מסב. והלל אומר כי ההלל הוא חיוב.

סעיף יא

בן אצל אביו חייב בהסיבה, אבל תלמיד אצל רבו אינו צריך.

סימן קיט: סדר ליל פסח

סעיף א

אף על פי שבכל שבת ויום טוב יכולים לקדש ולאכול מבעוד יום להוסיף מחול אל הקודש, בפסח אינו כן, לפי שמצות אכילת מצה הוא דווקא בלילה, כמו קרבן פסח דכתיב ביה ואכלו את הבשר בלילה הזה, וכן מצות ארבע כוסות היא דווקא בלילה. וכיון שגם הכוס של קידוש היא אחת מהארבע כוסות לכן אין מקדשים עד שהוא ודאי לילה. ילבוש את הקיטל וישב את עצמו על מושבו לעשות את הסדר. ומצווה לחלק לתינוקות שקדים ואגוזים וכדומה, כדי שיראו שינוי וישאלו, ועל ידי זה יתעוררו לשאול גם כן על מצה ומרור והסיבה. ותינוק ותינוקות שהגיעו לחינוך, דהיינו שהוא יודע מקדושת יום טוב, ומבין מה

שמספרים מיציאת מצרים, נותנים לו גם כן כוס שישתה ממנו נוהגים למזוג כוס אחת יותר מן המסובין, וקוראים אותה כוס של אליהו הנביא.

סעיף ב

משרת או אחד מבני ביתו ימזגו את הכוסות, וכן בכל פעם שמוזגין ימזגו הם ולא הוא בעצמו כדי להראות דרך חירות. ויזהיר לבני ביתו שישתו מכל כוס לכל הפחות את הרוב בפעם אחת ומכוס רביעי ישתו רביעית בפעם אחת, ויכוונו כולם למצות ארבע כוסות וסיפור יציאת מצרים ואכילת מצה ומרור, כי גם הנשים חייבות במצות אלו רק בהסבה אינן נוהגות. יעשה קידוש ככתוב בהגדה, וישתה בהסבת שמאל, וטוב אם אפשר לעשות כדעת הפוסקים לשתות כוס שלמה בכל הארבע כוסות.

סעיף ג

אחר כך ירחץ ידיו ולא יברך עליהן ומנגבן. וחותר מן הכרפס לעצמו ולכל בני ביתו לכל אחד פחות מכזית, וטובלין במי מלח ומברכים בורא פרי האדמה, ומכוונים לפטור בברכה זו גם את המרור, ואוכל גם כן בהסבת שמאל, אחר כך נוטל את המצה האמצעית וחולקה לשני חלקים ומניח את החלק הגדול אצל מושבו לאפיקומן. ונוהגים לכרכו במפה זכר למה שנאמר משארותם צרורות בשמלותם. ויש שמשימים אותו כך על שכמם זכר ליציאת מצרים, ולפי שהאפיקומן הוא במקום הפסח, לכן הוא חשוב ויהי החלק הגדול. והחלק הקטן מחזירו להקערה למקומו, ומגלה קצת את המצות, ומגביה את הקערה, ואומרים הא לחמא עניא די אכלו וכו' עד לשנה הבאה בני חורין. והאומרים כהא לחמא עניא לא יאמרו תיבת די.

סעיף ד

אחר כך מוזגין כוס שניה והתינוק שואל מה נשתנה. ואם אין תינוק ישאל בן אחר או בתו או חברו או אשתו. ואחר כך אומרים עבדים היינו וכו' והנכון לפרש לבני ביתו דברי ההגדה בלשון שמבינים, ואם גם בעצמו אינו מבין לשון הקודש, יאמר מתוך ההגדה שהוא עם פירוש ולאחר כל פיסקא יאמר בשפה שמבין, ומכל שכן המאמר רבן גמליאל היה אומר וכו' שצריכים להבין את הטעם של פסח מצה ומרור. כשמגיע לזה היא שעמדה וכו' יכסה את המצות (שלא יראה פת בושתו, שמניחים אותו) ונוטלין את הכוסות בידיהם, ואומרים והיא שעמדה וכו' עד מידם. וחוזר ומגלה את המצות, וכשמגיע "למצה זו" נוטל את מחצה המצה שבקערה ומראה לבני ביתו, ואומר: מצה זו וכו' וכן "במרור זה" מגביה את המרור. אבל כשאומר פסח שהיו אבותינו אוכלים וכו' לא יגביה את הזרוע שהוא זכר לפסח, שלא יהא נראה כאילו הקדישו לכך, וכשמגיע ללפיכך מכסה את המצות ונוטל כל אחד את הכוס בידו ומגביה עד שחותם גאל ישראל, ומברכים על הכוס בורא פרי הגפן ושותין בהסבת שמאל.

סעיף ה

אחר כך רוחצין ידיהם ומברכים על נטילת ידים ומברך המוציא על המצות. ולפי שביום טוב צריך לבצוע על שתי ככרות שלימות. ומצות אכילת מצה היא מן הפרוסה, לפי שהמצה נקראת לחם עוני ודרכו של עני בפרוסה, על כן בשעה שהוא מברך המוציא אוחד שתי המצות השלמות בידיו, והפרוסה ביניהן ומברך המוציא. ומניח את המצה התחתונה מידיהן ואוחז רק בעליונה וגם בפרוסה, ומברך על אכילת מצה. ובוצע מן העליונה וגם מן הפרוסה מכל אחת כזית וכן הוא נותן לכל אחד מבני ביתו ואוכל שתיים יחד בהסבה שמאלית, ואם קשה לו לאכלם בפעם אחת אוכל תחלה את כזית המוציא ואחר כך הכזית

מן הפרוסה, רק שלא ישהה ביניהם כלל ויאכל שתיהן בהסבה. ונוהגים במדינות אלו, שבליילי פסח אין טובלין את המצה במלח לא של המוציא ולא של מצה.

סעיף ו

מי שאינו יכול ללעוס מצה, מותר לשרותה במים לרככה. ובלבד שלא תהא נמחה לגמרי. ומי שהוא זקן או חולה ואינו יכולה לאכלה שרויה במים, יוכל לשרותה בין או בשאר משקים. כששורין את המצה לצאת בה, צריכים ליזהר שלא לשרותה מעת לעת כי אז נחשבה כמבושל ואין יוצאים בה. וגם צריכים ליזהר בשאר דברים שלא יפסיד דין לחם עיין לעיל סימן מ"ח סעיף ה'.

סעיף ז

אחר כך נוטל כזית מרור וכן הוא נותן לכל אחד מבני ביתו, וטובלו בחרוסת ומנער את החרוסת מעליו, שלא יתבטל טעם המרור, ומברך על אכילת מרור ואוכלו בלא הסבה. אחר כך נוטל מן המצה בתחתונה גם כן כזית, וגם כזית מרור, ונכון לטבלו גם כן בחרוסת ולנערו מעליו, ומניח את המרור תוך המצה ואומר כן עשה הלל וכו' ואוכל בהסבה. שיעור כזית כתבנו בכללים שהוא כמו חצי ביצה, אמנם יש אומרים שהוא קצת פחות מכשליש ביצה, וכיון דמרור בזמן הזה מדרבנן, לכן מי שקשה עליו לאכול מרור יכול לסמוך על דעה זאת לאכול רק פחות קצת מכמו שליש ביצה ויברך עליו ומי שהוא חולה שאינו יכול לאכול מרור כלל, ילעוס על כל פנים קצת מהמינים שיוצאים בהם, או שאר עשב מר עד שירגיש טעם מרירות בפיו לזכר בעלמא בלא ברכה.

סעיף ח

אחר כך אוכלים הסעודה. ויש לאכול כל הסעודה בהסבה. נוהגים לאכול ביצים, והחכם עיניו בראשו שלא למלאות כרסו, למען יוכל לאכול את האפיקומן כמצותו, ולא לאכילה גסה. ואין אוכלים בשר צלי בשתי הלילות אפילו של עוף, ואפילו בשלוהו ואחר כך צלאוהו בקדירה אין אוכלים. יש נוהגים שלא לאכול בלילות אלו שום טיבול, חוץ משתי טיבולים של מצווה, כדי שיהא ניכר שאלו הם לשם מצווה. לאחר גמר הסעודה אוכלים אפיקומן זכר לקרבן פסח שהיה נאכל בסוף הסעודה שיהא גמר כל השביעה, ויש לאכול כשני זיתים אחד זכר לפסח ואחד זכר למצה שהיה נאכל עם הפסח, ועל כל פנים לא יפחות מכזית. ואוכלו בהסבה, ואחר האפיקומן אסור לאכול שום דבר. אחר כך מוזגין כוס שלישית לברכת המזון וצריך לדקדק בה אם היא נקיה משיורי כוסות, דהיינו אם אין בה שיורי יין ששרה בו מצה בשעת הסעודה כי אם אינו נקי צריך שטיפה והדחה ומצווה להדר שיהיה לו מזומן, אבל לא ילכו מבית לבית לצורך מזומן, כי כל אחד צריך לברך ברכת המזון במקום שאכל. ונוהגים שבעל הבית מברך בזימון שנאמר טוב עין הוא יבורך והוא מקרי טוב עין, שאמר כל דכפין ייתי ויכול וכו'. ואחר כך מברכים על הכוס ושותה בהסבה. ואסור לשתות בין כוס זאת לכוס רביעית.

סעיף ט

אחר ברכת המזון מוזגין כוס רביעית, ונוהגים לפתוח את הדלת לזכר שהוא ליל שמורים, ואין מתייראין משום דבר, ובזכות האמונה יבא משיח צדקנו, והקדוש ברוך הוא ישפוך חמתו על עובדי כוכבים, ולכן אומרים שפוך חמתך וכו'. אחר כך מתחילים לא לנו ואומרים כסדר, וכשמגיע להודו אם הם שלשה אפילו עם אשתו ובניו שהגיעו לחינוך, יאמר הודו והשנים יענו כמו שאומרים בציבור. מן הכוס הרביעית צריכים לשתות רביעית שלם ומברכים אחריה ברכה אחרונה ואחר כך גומרין בסדר ההגדה ואחר הארבע כוסות אסור לשתות שום משקה רק מים. אם אין שינה חוטפתו יאמר אחר ההגדה שיר השירים,

ונוהגים שאין קוראים קריאת שמע שעל המטה רק פרשת שמע וברכת המפיל, להורות שהוא ליל שמורים מן המזיקין ואין צריך שמירה.

סעיף י

מי שאינו שותה יין כל השנה מפני שמזיק לו, אף על פי כן צריך לדחוק את עצמו לשתות ארבע כוסות כמו שאמרו רבותינו זיכרונם לברכה על רבי יהודה בן רבי אילעי שהיה שותה ארבע כוסות של פסח והיה צריך לחגור צדעיו עד שבועות, ומכל מקום יכול למוזגו במים או לשתות יין צמוקים או שישתה "מעד" (מי דבש) אם הוא חמר מדינה.

סעיף יא

אם נאבד האפיקומן, אם יש לו עוד מצה מאלו שנעשו לשם מצת מצווה, יאכל ממנו כזית ואם לאו יאכל ממצה אחרת כזית.

סעיף יב

מי ששכח לאכול את האפיקומן, אם נזכר קודם ברכת המזון אף על פי שכבר נטל מים אחרונים, או שאמר הב לן ונברך, אוכלו ואינו צריך לברך המוציא, ואף על גב דאסח דעתיה מלאכול לא חשיב היסח הדעת, כיון שמחוייב לאכול ואתכא דרחמנא קסמכינן, ומכל מקום יש לו ליטול ידיו ולא יברך על נטילת ידים. ואם לא נזכר עד לאחר ברכת המזון קודם שבירך בורא פרי הגפן על כוס שלישיית יטול ידיו וגם כן לא יברך על נטילת ידים ויברך ברכת המוציא ויאכל כזית ואחר כך יברך ברכת המזון. ויברך על כוס שלישיית וישתה, אבל אם לא נזכר עד לאחר שבירך בורא פרי הגפן על כוס שלישיית ישתה את הכוס, ואם רגיל בפעם אחר לברך ברכת המזון בלא כוס יטול ידיו ויאכל אפיקומן ויברך ברכת המזון בלא כוס, אבל אם הוא נזהר לברך תמיד ברכת המזון על הכוס, ועתה לא יוכל לברך על הכוס, משום דהוי מוסף על הכוסות, ולכן לא יאכל אפיקומן, ויסמוך על המצה שאכל תחלה.

סימן קכ: הלכות ספירת העומר

סעיף א

בליל שני של פסח מתחילים לספור ספירת העומר וסופרין מעומד. המצווה הוא לספור תיכף בתחילת הלילה אחר צאת הכוכבים, ובדיעבד זמנה כל הלילה. בבית הכנסת בלילי שבת ויום טוב סופרין לאחר הקידוש כדי להקדים קדושת היום. ובמוצאי שבת ויום טוב סופרין קודם הבדלה כדי לאחר יציאת היום. וכשחל יום טוב האחרון במוצאי שבת שאומרים קידוש והבדלה על כוס אחד סופרין גם כן קודם, כדי לאחר את ההבדלה.

סעיף ב

מי ששכח כל הלילה ולא ספר, יספור ביום בלא ברכה, ובלילות שאחר כך יספור בברכה. ואם שכח גם כל היום, יספור אחר כך בכל הלילות בלא ברכה. ואם נסתפק לו אם ספר בלילה או לא, אף על פי שלא ספר ביום שלאחריו, מכל מקום יכול לספור שאר הלילות בברכה.

סעיף ג

השואל מחברו בין השמשות או אחר כך כמה מונים היום, יאמר לו: אתמול היה כך וכך, שאם יאמר לו כמה מונים היום, אינו רשאי לברך אחר כך על הספירה.

סעיף ד

לכתחלה קודם שיברך, צריך לידע על מה הוא מברך דהיינו שידע כמה ימים הוא בספירה, ובדיעבד אם לא ידע ופתח וברך על דעת שיספור כמו שישמע מחברו גם כן יצא. וכן אם בירך על דעת לספור ארבעה ימים, ולאחר שבירך נזכר שצריך לספור חמשה, סופר חמשה ואין צריך לברך שנית. וכן אם טעה בספירה כגון שהיה צריך לומר ששה ימים ואמר חמשה ימים, אם נזכר מיד סופר כראוי, ואין צריך לברך שנית, אבל אם הפסיק קצת צריך לברך שנית.

סעיף ה

בכל יום טוב אם חל ליל ראשון בשבת שאין אומרים אז מערבית, אזי בליל שני אומרים המערבית מליל ראשון חוץ מפסח שאפילו חל ליל ראשון בשבת, מכל מקום בליל שני אומרים מערבית ששייך לו מפני שמדבר בקצירת העומר שהיה בליל זה.

סעיף ו

בימי הספירה מתו תלמידי רבי עקיבא בל"ג יום, ולכן נוהגים בימים אלו קצת אבלות שאין נושאים נשים ואין מסתפרים, ויש חילוקי מנהגים במספר ל"ג ימים אלו. יש מקומות נוהגים שחושבין אותן מיום ראשון דספירה ולכן אוסרים עד ל"ג בעומר, אך כשחל ראש חדש אייר בשבת, די שבו שתי קדושות, קדושת שבת וקדושת ראש חדש אז מתירים לישא וכן להסתפר בערב שבת. וביום ל"ג בעומר, וכן משם ואילך מתירים מפני שביום ל"ג בעומר פסקו מלמות, ולכן מרבים בו קצת שמחה ואין אומרים בו תחנון. ואף שגם בו ביום מתו קצת, אמרינן מקצת היום ככולו. ולכן אין להסתפר או לישא עד לאחר שהאיר היום ולא מבערב. אך כשחל ל"ג בעומר ביום ראשון מסתפרין בערב שבת שלפניו לכבוד השבת.

סעיף ז

יש מקומות שמתירים עד ראש חדש אייר ועד בכלל, שהן ששה עשר יום. ונשארים ל"ג יום באיסור עד חג השבועות (ומסתפרין בערב החג) ומכל מקום ביום ל"ג בעומר בעצמו מתירים (וכשחל ביום ראשון מתירים בערב שבת כמו שכתבנו לעיל) ויש מקומות שמתירים עד ראש חדש אייר ולא עד בכלל, וביום ראשון דראש מתחיל האיסור, ויום ראשון דהגבלה הוא יום הל"ג, ואמרינן בו מקצת היום ככולו ומותרים לישא ולהסתפר בהן. וגם היום ל"ג בעומר מותרים (וכמו שכתבנו לעיל), וצריכים לנהוג בכל קהלה מנהג אחד, ולא ישנו לעשות מקצתן כך ומקצתן כך.

סעיף ח

הסנדק (הוא התופס את התינוק בשעת מילה) והמוהל ואבי הבן, מותרים להסתפר ביום שלפני המילה סמוך לערב קודם הליכה לבית הכנסת.

סעיף ט

לעשות שידוכין אפילו בסעודה מותרים כל הימים, אך ריקודין ומחולות אסורים.

סעיף י

נוהגים שלא לעשות מלאכה אחד אנשים ואחד נשים כל ימי הספירה משקיעת החמה עד לאחר ספירת העומר, ורמז לזה שנאמר שבע שבתות מלשון שבות, שבזמן הספירה דהיינו משקיעת החמה ואילך יש לשבות ממלאכה עד לאחר הספירה.

סעיף יא

בליל ראשון דשבועות מאחרין מלהתפלל ערבית עד צאת הכוכבים, שאם יתפללו קודם ויקבלו קדושת יום טוב, חסר מעט ממ"ט ימי הספירה, והתורה אמרה שבע שבתות תמימות תהיינה.

סימן קכא : הלכות תענית ציבור

סעיף א

מצות עשה מדברי הנביאים להתענות בימים שאירעו צרות לאבותינו, ותכלית התענית היא כדי לעורר את הלבבות, לפקח על דרכי התשובה, ותהי זאת לזכרון למעשינו הרעים, ומעשה אבותינו שהיו כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות. ובזכרון הדברים האלה נשוב להיטיב, כמו שנאמר והתודו את עונם ואת עון אבותם. ולכן חייב כל איש לשום אל לבו באותן הימים ולפשפש במעשיו ולשוב מהן. כי אין העיקר בתענית, כמו שנאמר באנשי נינוה וירא אלהים את מעשיהם. ואמרו רבותינו זיכרונם לברכה וירא את שקם ואת תעניתם לא נאמר, אלא וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה. ואין התענית אלא הכנה לתשובה, לכן אותן אנשים שכשמתענים הולכים בטיוול, ומבלים את היום בדברים בטלים תפסו את הטפל והניחו את העיקר.

סעיף ב

ואלו הן הימים: שלשה בתשרי בו נהרג גדליה בן אחיקם, שלאחר שחרב בית המקדש השאירו נבוכדנאצר בארץ ישראל, וישימהו לראש על ישראל, ועל ידי שנהרג גלו כלן, ונהרגו מהם לאלפים ונכבה גחלת ישראל הנשארת.

סעיף ג

עשרה בטבת, סמך מלך בבל נבוכדנאצר הרשע על ירושלים, והביאה במצור ובמצוק ומזה נמשך החורבן.

סעיף ד

שבעה עשר בתמוז בו אירעו חמש צרות. נשתברו הלוחות כשירד משה מן ההר כמו שנאמר בתורה וזה היה בשבעה עשר בתמוז, ונתבטל קרבן התמיד, והובקעה העיר בחורבן בית שני. אף על גב דבחורבן הראשון הובקעה בתשעה לחדש דכתיב בחדש הרביעי בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר וגו' ותבקע העיר וגו' אבל בחורבן השני בשבעה עשר בו הובקעה העיר, וחורבן בית שני חמירא לן (ועוד איתא בירושלמי דגם בראשון היה

בשבעה עשר אלא שמפני הצרות טעו בחשבון) ושרף הפוסטומוס הרשע את התורה. והועמד צלם בהיכל על ידי רשעי ישראל וזה גרם חורבנו וגליונותנו.

סעיף ה

ותשעה באב. בו ביום נגזר על אבותינו שבמדבר שלא יכנסו לארץ ישראל, כי אז חזרו המרגלים ובכו ישראל בכיה של חנם ונקבע לבכיה לדורות. ובו ביום היה החורבן הגדול שנחרב בו בית המקדש הראשון וגם השני. ונלכדה העיר ביתר שהיתה עיר גדולה והיו בה אלפים ורבבות מישראל, ובו ביום חרש טורנוסורופוס את ההיכל ואת סביביו, ונתקיים הפסוק ציון שדה תחרש ועוד יש תענית ציבור, תענית אסתר לקמן סימן קמ"א סעיף ב'.

סעיף ו

אם חלו תעניות אלו בשבת דוחין אותן לאחר השבת. אבל אם חל עשרה בטבת בערב שבת מתעניין ומשלימין.

סעיף ז

חתן שחל אחד מארבע תעניות אלו בתוך שבעת ימי המשתה שלו, אף על גב שאלו הימים המה לו כמו רגל, מכל מקום חייב להתענות, כיון דהרגל שלו הוי רגל ביחיד, אתי אבילות ותענית הרבים ודחי לה, ועוד הא כתיב אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי.

סעיף ח

חילוק יש בין שלשה תעניות הראשונים לתשעה באב. בשלשה תעניות הראשונים אוכלים בלילה שלפניהם עד שיעלה עמוד השחר, והוא שלא יישן שינת קבע, אבל אם יישן שינת קבע אסור אחר כך לאכול או לשתות, אלא אם התנה קודם שישי. ואם הוא רגיל לשתות לאחר השינה, אינו צריך להתנות על השתיה. ובתשעה באב צריכים להפסיק מבעוד יום שלפניו. שלשה תעניות הראשונים, מותרים ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה, ובתשעה באב אסורים בכולן. ומי שהוא בעל נפש ואדם בריא, יחמיר בכולן כמו בתשעה באב, ורק בנעילת הסנדל לא יחמיר משום חוכא וטלולא ובתשמיש המטה אם הוא ליל טבילה יקיים עונתו בשלשה תעניות הראשונות.

סעיף ט

עוד יש קולא בשלשה תעניות הראשונים, דעוברות ומניקות המצטערות פטורות מלהתענות, וכן חולה אף על פי שאין בו סכנה לא יתענה. ומכל מקום אף מי שמותר לו לאכול לא יענג את עצמו, אלא יאכל מה שהוא צריך לבריאות גופו, וכן הקטנים אף על פי שאין חייבים להתענות מכל מקום אם יש בהן דעת להתאבל, ראוי לחנכם שלא להאכילם רק לחם ומים להתאבל עם הציבור.

סעיף י

לרחוץ פיו במים בשחרית אסור בכל תענית ציבור, והרוק אם אפשר לפלוט יפלוט, ואם אי אפשר בולעו אפילו ביום הכיפורים שאינו מכוין להנאתו. לטעום המאכל אפילו יפלוט אסור בתענית ציבור. אבל בתענית שהוא מקבל על עצמו מותר לטעום ולהפליט. וכן רחיצת הפה מותר בתענית יחיד.

סעיף יא

מצווה על כל עדת ישראל, שעל כל צרה שלא תבא יתענו ויתפללו על צרתם לפני ה' יתברך שמו ואם אין העת מוכשרת כגון הנרדפים שאינם רשאים להתענות שלא לשבר כחם, יקבלו עליהם להתענות כך וכך תעניות לכשינצלו. ונחשב להם כאלו התענו עתה, כדמצינו בדניאל, דכתיב ויאמר אלי אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך, נשמעו דבריך.

סימן קכב: דינים מן י"ז בתמוז עד ט' באב

סעיף א

כיון שבשבעה עשר בתמוז התחילו צרות החורבן, לכן נוהגים קצת אבלות מיום זה עד אחר תשעה באב. וראוי לכל ירא שמים לעשות תיקון חצות בכל יום לאחר חצות היום. אין נושאים נשים אפילו מי שעדיין לא קיים מצות פרו ורבו, אבל לעשות שידוכין אפילו בסעודה מותר עד ראש חדש אב. ומראש חדש ואילך אף על גב דמותר גם כן לעשות שידוכין, מכל מקום אסור לעשות סעודה, אך יכולים לאכול מיני מרקחת וכדומה. ישראל שפרנסה שלו בכלי זמר מותר לזמר בבית אינו יהודי בכדי פרנסתו עד ראש חדש. אבל מראש חדש עד אחר התענית אסור ויום שבעה עשר בתמוז עצמו גם כן אסור. וכן עשרה בטבת ויש נוהגים שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין משבעה עשר בתמוז עד אחר תשעה באב, אם לא בשבת או סעודת מצווה.

סעיף ב

נוהגים שאין מברכים שהחיינו בימים אלו, ולכן אין קונין ואין לובשין בגד חדש משום דהיה צריך לברך שהחיינו, ועל פדיון הבן מברכים שהחיינו שלא להחמיץ את המצווה ועל פרי יש להקל לברך שהחיינו בשבת, או אפילו בחול אם לא ימצא פרי זו לאחר תשעה באב. לא יכו התלמידים או הבנים בימים אלו.

סעיף ג

וכן נוהגים שאין מסתפרין בימים אלו, לא שערות הראש ולא שער הזקן ולא כל שער שבגופו, ואסור לגדולים לספר את הקטנים.

סעיף ד

השפה העליונה שבזקן, כל שמעכב את האכילה נראה לי דיש להתיר לגלחו עד השבוע שחל בה תשעה באב, אבל בשבוע שחל בה תשעה באב יש לאסור.

סעיף ה

קציצת הצפרנים אין לאסור רק בשבוע שחל בו תשעה באב. ואשה לצורך טבילתה מותרת גם אז, כן המוהל יכול לתקן צפרניו לצורך הפריעה.

סעיף ו

בשלוש שבתות שבין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב מפטירין ג' דפורענותא שהן דברי ירמיהו, שמעו דבר ה', חזון ישעיהו, וסימנך דש"ח. אם טעה וקרא בשבת הראשון ההפטרות של פרשה דיומא. מפטירין בשבת הבא דברי ירמיהו וגם שמעו, מפני שהן סמוכות זו לזו. חל ראש חדש אב להיות בשבת מפטירין השמים כסאי. ויש מקומות שמפטירין שמעו.

סעיף ז

משנכנס אב ממעטין בשמחה. אין בונין בנין של שמחה או בנין שהוא רק לרוחה, ואם קצץ עם אינו יהודי לצייר לו את הביתו, אם יכול לפייסו בדבר מועט שימתין עד אחר תשעה באב נכון הדבר ואם לאו מותר. ובר ישראל דאית ליה דינא בהדי אינו יהודי, לשתמיט מיניה משום דריע מזליה, אם אפשר ישתמט כל החדש ולכל הפחות עד לאחר תשעה באב. אין מקדשים את הלבנה עד לאחר תשעה באב.

סעיף ח

מנהג בכל ישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בתשעה ימים שמן ראש חדש עד לאחר תשעה באב, ואסור אפילו בתבשיל שנתבשל בו בשר או שיש בו שומן ואפילו בשר עוף אסור, ואך מי שמאכלי חלב מזיקין לו יכול לאכול בשר עוף, ולצורך חולה הכל מותר, ומכל מקום אם אינו קשה לו, יש לו להפסיק שלא לאכול מן ז' באב ולהלן. וכן נוהגים קצת ילדות למנוע מבשר ויין מז' באב ואילך, כי באותו היום נכנסו העובדי כוכבים להיכל ובסעודת מצווה כגון מילה ופדיון הבן וסיום מסכתא גם כן מותרים בבשר ויין. וחוצי מאבותיו ואחיו ובניו, וחוצי מאלו שיש להם שייכות במצווה יכול להזמין עוד עשרה אנשים לריעות. אבל אם רק אותם שגם בפעם אחרת היו באין אליו אל המשתה. וכל זאת מותר אפילו בערב תשעה באב קודם חצות היום אבל לא אחר כך. והסעודה שנוהגים לעשות בלילה שלפני המילה אינה סעודת מצווה ואסורים בבשר ויין אלא יש לעשותה במאכלי חלב. וכוס של הבדלה במוצאי שבת, אם יש תינוק שישתה רוב הכוס נותנים לו, ואם לאו יכול המבדיל בעצמו לשתות.

סעיף ט

וכן אין מכבסין בתשעה ימים אלו. ואפילו חלוק או בגד שאינו רוצה ללבשו עד אחר התענית, ואפילו לתתם לכובס אינו יהודי אסור וישראלית מותרת לכבס בגדי אינם יהודים ומכל מקום בשבוע שחל בה תשעה באב יש לה ליזהר. וכן אסור בתשעה ימים אלו ללבוש או להציע אפילו המכובסין מקודם, רק לכבוד שבת מותר ללבוש בגדי פשתן, ולהציע על השלחנות לבנים, ולהחליף מטפחות הידים (מגבות) כדרך שעושים בשאר שבתות. אבל סדינים לבנים אסור להציע. ואשה שצריכה ללבוש לבנים, לספור שבעה נקיים מותרת לכבס וללבוש, וכן המטפחות שמלפפין בהן את התינוקות, שמלכלכין אותן תדיר מותר לכבסן.

סעיף י

אין עושים בתשעה ימים אלו בגדים חדשים או מנעלים חדשים או לארוג אנפלאות אפילו על ידי אומן אינו יהודי. ולצורך גדול כגון לנשואין שיהיו מיד אחר תשעה באב מותר על ידי אומן אינו יהודי אבל לא על ידי ישראל, וקודם ראש חדש מותר בכל עניין לתת אפילו לאומן ישראל, ומותר לו לעשותן אפילו אחר כך.

סעיף יא

נשים שנוהגות שלא לסדר החוטין לאריגה משום דזה נקרא "שתי" וכיון שבטל אבן שתיה שהיה בבית המקדש החמירו עליהן בזה, אסור להתיר להן.

סעיף יב

אין רוחצין בתשעה ימים אלו אפילו בצונן, אך לרפואה כגון יולדת או מעוברת שקרובה ללדת שטוב לה לרחוץ, וכן אדם חלוש שצוה אותו הרופא לרחוץ, מותרים לרחוץ אפילו בחמין וכן נדה רוחצת וטובלת כדרכה, ואם טובלת בלילה שאחר תשעה באב ואי אפשר לרחוץ, אזי יכולה לרחוץ בערב תשעה באב, וכן כשלושבת לבנים יכולה לרחוץ מעט כדרכה, כיון שאינה עושה לתענוג.

סעיף יג

ראש חדש אב שחל בערב שבת, מי שרגיל לרחוץ בחמין בכל ערב שבת מותר גם עתה לרחוץ אפילו בחמין. אבל בערב שבת חזון אסור לרחוץ בחמין אפילו למי שרגיל בכך כי אם פניו ידיו ורגליו. וכן מי שרגיל בחפיפת הראש כל ערב שבת מותר לו גם עתה, אך לא בבורית (סבון), ולא במי אפר, ומי שרגיל לטבול כל ערב שבת מותר לו גם עתה לטבול בצונן, אבל מי שמבטלה לפעמים אסור לו.

סעיף יד

אבל שחל יום שלשים שלו בי"ח בתמוז או אחר כך עד ערב ראש חדש אב מותר לו להסתפר. אבל מראש חדש ואילך גם בכהאי גוונא אסור בכבוס ובתספורת.

סעיף טו

מילה שהוא בתשעה ימים אלו, נוהגים שהמוהל והסנדק ואבי הבן לובשין בגדי שבת, אבל המכניס את התינוק לחדר המילה אסור, אך האשה המכנסת את התינוק נוהגת ללבוש בגדי שבת כיון שזהו כל מצוותה, וגילוח יש להם להתיר קודם שבת חזון אבל אחר כך אסור.

סעיף טז

כבר כתבנו בסעיף ו' כי בשבת חזון לובשין בגדי פשתן לבן, דהיינו הכתונת ופוזמקאות שאינן אלא מפני הזיעה, אבל שאר בגדי שבת תליא במנהג המקומות, אם להחליפין או לא. ובבית הכנסת מחליפין את הפרוכת והמפות והמעילים בשבת חזון אך לא בשבת שחל בו תשעה באב.

סעיף יז

נוהגים בשבת חזון לקרות למפטיר את הרב שהוא יודע לקונן ולא יעלה אז לשלישי.

סימן קכג: דיני ערב תשעה באב

סעיף א

ברית מילה וכן פדיון הבן שחל בערב תשעה באב עושים הסעודה קודם חצות היום.

סעיף ב

לא יטייל בערב תשעה באב. ונוהגים שלא ללמוד אחר צהרים כי אם בדברים שמותרים ללמוד בתשעה באב.

סעיף ג

בענין סעודה המפסקת יש כמה דינים, והמנהג הישר הוא לאכול קודם מנחה סעודת קבע. ואחר כך מתפללים מנחה ואין אומרים תחנון, משום דתשעה באב איקרי מועד דכתיב קרא עלי מועד וסמוך לערב יושבים על הארץ ואין צריכים לחלוץ המנעלים, ולא ישבו שלשה יחד שלא יתחייבו בזימון. ואוכלים רק פת עם ביצה מבושלת קשה וקרה וטובלין קצת פת באפר ואוכלים וצריך ליזהר להפסיק מבעוד יום.

סעיף ד

מי שמתענה כל ימות השנה שני וחמישי ואירא בו ערב תשעה באב ישאל על נדרו, מי שיש לו יארצייט בערב תשעה באב, יתנה בפעם הראשון שלא להתענות רק עד אחר חצות היום. ויתפלל מנחה גדולה דהיינו חצי שעה לאחר צהרים ויאכל סעודה, ואחר כך סמוך לערב יאכל סעודה המפסקת.

סעיף ה

בין השמשות אסור בכל מה שאסור בתשעה באב ולכן צריכים לחלוץ את המנעלים קודם בין השמשות.

סימן קכד: הלכות תשעה באב

סעיף א

ערבית נכנסין לבית הכנסת וחולצין המנעלים (כמו שכתבנו בסוף סימן הקודם) ונוהגים להסיר את הפרוכת מארון הקודש. משום דכתיב בצע אמרתו. ואין מדליקין רק נר אחד לפני השליח ציבור ומתפללים ערבית בנחת ודרך בכי כאבלים, ואין אומרים נחם עד למחרת במנחה. ואחר תפלת שמונה עשרה אומרים קדיש שלם עם תתקבל, ויושבים לארץ ומדליקין קצת נרות רק בכדי שיוכלו לומר איכה וקִינות, ואומרים איכה וקִינות גם כן בנחת ודרך בכי, ומפסיק באיכה מעט בין כל פסוק ופסוק. ומעט יותר בין כל איכה ואיכה. ובכל איכה מגביה השליח ציבור קולו קצת יותר, ופסוק האחרון שבכל איכה אומרים בקול רם, וכשמגיע לפסוק השיבנו וגו' אומרים אותו הקהל בקול רם. ואחר כך מסיים השליח ציבור, וחוזר הקהל ואומרים השיבנו וגו' בקול רם וכן השליח ציבור. ואחר כך אומרים ואתה קדוש וקדיש שלם בלא תתקבל, לפי שאמר באיכה שתם תפלתו. וכן למחר בשחרית מדליגין תתקבל עד למנחה. גם מי שהוא ביחידות שאין לו מנין אומר איכה וקִינות.

סעיף ב

יש לאדם להצטער בעניין משכבו, שאם רגיל לשכב על שני כרים ישכב עתה על אחת. ויש נוהגים לשכב בליל תשעה באב על הארץ. ומשים אבן תחת ראשו זכר למה שנאמר ויקח מאבני המקום וגו' שראה את החורבן ואמר מה נורא וגו' והכל לפי מה שהוא אדם.

סעיף ג

בשחרית אין מניחים תפילין משום דתפילין נקראים פאר. וגם אין לובשין טלית גדול משום דכתיב בצע אמרתו ומתרגמין בזע פורפירא דיליה, אלא לובשין טלית קטן בלא ברכה, ומשכימין קצת לבית הכנסת. ואין מדליקין נר תפלה כלל, ומתפללים גם כן בנחת ודרך בכי, ואומרים מזמור לתודה, השליח ציבור בחזרת התפלה אומר עננו בין גואל לרופא. כמו בכל תענית ציבור ואינו אומר ברכת כוהנים ולאחר התפלה אומר חצי קדיש ואין אומרים לא תחנון ולא אל ארך אפים משום דאקרי מועד, ומוציאים ספר תורה וקוראים כי תוליד בנים וגו' תלתא גברי. ונכון שהעולה יאמר בלחש קודם הברכה ברוך דין אמת. אחר קריאת התורה אומרים חצי קדיש ומפטירין אסוף אסיפם בניגון איכה מחזירים את ספר התורה. ויושבים על הארץ ואומרים קינות ויש להאריך בהם עד סמוך לצהרים, אחר כך אומרים אשרי ואין אומרים למנצח אלא ובא לציון וגו' ומדלגין את הפסוק ואני זאת וגו' לפי שהיה נראה כמקיים ברית על הקינות, ועוד דלא שייך לומר ואני זאת בריתי וגו' לא ימושו מפיו וגו' כיון שהכל בטלים ואסורים בדברי תורה. אבל בבית האבל בכל השנה חוץ מתשעה באב אומרים אותו, שאף על פי שהאבל בטל מדברי תורה, המנחמים אינן בטל, ואומרים ואתה קדוש וגו' ואומרים קדיש שלם בדילוג תתקבל, עלינו קדיש יתום. ואין אומרים לא שיר היחוד ולא שיר של יום ולא פטום הקטורת. ונכון שכל אחד יקרא אחר כך מגילה איכה.

סעיף ד

אם יש אבל בעיר הולך לבית הכנסת בלילה וגם ביום עד שיגמרו הקינות, ומותר לו לעלות ולקרות ההפטרה שהרי כולם אבלים הם.

סעיף ה

דברי תורה משמחין את הלב שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב, ולכן אסור בתשעה באב ללמוד תורה כי אם בדברים שמעציבין את לבו כגון בספר ירמיה בדברים הרעים שבו ופסוקי נחמה שבו ידלג, וכן פורעניות על אומות העולם שכתובים שם ידלג, וכן מותר ללמוד בספר איוב ומדרש איכה וגמרא פרק אלו מגלחין, דמיירי בדיני אבל ומנודה, ובהגדה דפרק הניזקין וירושלמי סוף מסכת תענית דמיירי מחורבן ואף באלו שהוא מותר ללמוד אסור לעיין בהם איזה קושיא ותירוץ או דרוש, כי משמחים את הלב, וכל מה שמותר האדם ללמוד בעצמו מותר ללמוד גם עם תינוקות. מותר לקרות כל סדר היום אפילו איזהו מקומן, וסדר מעמדות אין לומר אפילו מי שרגיל לאומרו בכל יום.

סעיף ו

אפילו עוברות ומניקות אף על פי שמצטערות הרבה, צריכות להשלים התענית אם לא במקום שיש לחוש חס ושלום לסכנה. אבל חולה אף על פי שאין בו סכנה יש להקל שלא ישלים התענית רק יתענה איזה שעות ומכל שכן אם הוא חלוש בטבעו. ויולדת לאחר שבעה ימים עד שלשים יום נמי דינה כחולה שאין בו סכנה אף על פי שאינה חולה. אך אם מרגשת בעצמה שהיא בריאה לגמרי והתענית לא יזיק לה יש לה להשלים. ואלו שצריכים לאכול בתשעה באב לא יתענגו במאכלים אלא בכדי צורך בריאות הגוף.

סעיף ז

רחיצה אסורה בין בחמין בין בצונן, ואפילו להושיט אצבעו לתוך מים אסור, ואינו אסור רק רחיצה של תענוג, אבל שלא לתענוג מותר, ולכן רוחץ ידיו בשחרית, ויזהר שלא ירחוץ רק אצבעותיו שזהו עיקר הרחיצה בשחרית, מפני שרוח רעה שורה על האצבעות. ולאחר שנגבם קצת ועידין לחות קצת מעבירן על עיניו, ואם עיניו מלוכלכות ודרכו לרחצם במים, רוחתם גם עתה כדרכו ואינו חושש וכן אם היו ידיו מלוכלכות בטיט וכדומה מותר לרחוץ במקום המלוכלך, וכן כשעושה צרכיו מותר לרחוץ ידיו קצת כדרכו תמיד וכן לתפלת מנחה ירחוץ אצבעותיו.

סעיף ח

נשים המבשלות וצריכות להדיח המאכלים מותרות דהא אין מתכוונות לרחיצה, ההולך לצרכי מצווה ואין לפניו דרך אחר רק לעבור במים, עובר במים בין בהליכתו בין בחזירתו ואינו חושש, אבל אם הולך בשביל ממונו, בהליכתו מותר ובחזירתו אסור, הבא מן הדרך ורגליו כהות מותר לרחצם במים.

סעיף ט

אף על פי שאינו אסור כי אם רחיצה של תענוג מכל מקום אשה שחל טבילתה בליל תשעה באב לא תטבול כיון דאסורים בתשמיש.

סעיף י

סיכה גם כן אינה אסורה אלא של תענוג, אבל מי שיש לו חטטין או לצורך שאר רפואה מותר לסוך.

סעיף יא

נעילת הסנדל אינו אסור אלא של עור, אבל של בגד וכדומה אם אינו מחופה בשולים בעור מותר. ההולכים בין האינם יהודים נוהגים ללבוש מנעלים שלא יהיו ללעג. ויש ליתן עפר בתוך המנעלים ומכל מקום בעל נפש יחמיר על עצמו. והיושבים בחניות ודאי אסורים המהלך בדרך רחוקה ברגליו כיון שהוא טורח גדול לא אסרו חכמינו זיכרונם לברכה ומותר בנעילת הסנדל, אך כשמגיע לעיר חולץ, ואם יושב בעגלה אסור בנעילת הסנדל.

סעיף יב

תשמיש המטה אסור ויש להחמיר אפילו בנגיעה באשתו.

סעיף יג

אסור לשאול בשלום חברו בתשעה באב ואפילו לומר: צפרא טבא וכיוצא בו אסור. ואם עם הארץ או אינו יהודי שואלין בשלומו משיב בשפה רפה שלא יקפידו עליו, וכן אסור לשלוח דורון לחברו שזהו בכלל שאילת שלום.

סעיף יד

לא יטייל בשוק שלא יבא לידי שחוק ושמחה. עישוק טאבאק יש אוסרים ויש מתירים לאחר צהרים בצנעא תוך ביתו.

סעיף טו

בעניין מלאכה אנו נוהגים שכל מלאכה שיש בה שיהוי קצת, אפילו אינו מעשה אומן אלא מעשה הדיוט אסורים בלילה וביום עד צהרים, אבל דבר שאין בו שיהוי כגון הדלקת נרות וקשירה וכיוצא בו מותר, ולאחר צהרים עושים כל המלאכות, וכן משא ומתן נוהגים לאסור קודם צהרים, ולאחר צהרים מתירים, אבל מי שהוא ירא שמים, יש לו להחמיר כל היום בין במלאכה בין במשא ומתן, שלא יסיח דעתו מן האבילות, ועל ידי אינו יהודי מותר לעשות כל מלאכה. דבר האבד מותר לעשות גם בעצמו. לחלוב הפרות טוב לעשות על ידי אינו יהודי ואם אי אפשר מותר בעצמו.

סעיף טז

נוהגים שאין יושבים על ספסל לא בלילה ולא ביום עד לאחר צהרים, כי אם על הארץ ואחר צהרים מותרים, אבל שאר דברים האסורים אסורים עד צאת הכוכבים.

סעיף יז

נוהגים שלא להכין צרכי סעודה עד אחר צהרים אבל לצורך מצווה מותר.

סעיף יח

אם יש תינוק למול מלין אותו אחר שגמרו את הקינות, ואבי הבן ואמו והסנדק והמוהל מותרים ללבוש בגדי שבת לכבוד המילה ואחר כך פושטין אותו, ומדליקין נרות לכבוד המילה. והכוס נותנים לתינוק לשתות.

סעיף יט

במנחה מניחים טלית ותפילין בברכות ואומרים שיר של יום ושאר הדברים שחסרו בשחרית, ואומרים אשרי, חצי קדיש וקוראים בתורה ומפטירין כמו בשאר תענית ציבור, ומכניסין את ספר התורה ואומר השליח ציבור חצי קדיש ומתפללים שמונה עשרה ואומר נחם בברכת ולירושלים, ואם שכחו שם אומרו אחר עננו ולא יסיים ברוך מנחם וכו' אלא כי אתה שומע וכו', ואם גם שם לא נזכר עד לאחר שאמר ברוך אתה ה' גומר הברכה שומע תפלה ומתפללים כסדר ואין צריך לחזור. השליח ציבור בחזרת התפלה אומר ברכת כוהנים ואחר התפלה קדיש שלם תתקבל, וחולצין התפילין ומתפללים מעריב, ואם הלבנה זורחת מקדשים אותה, ועיין לעיל סימן צ"ז סעיף י"א שצריכים לטעום תחלה.

סעיף כ

תניא בז' באב נכנסו הגוים להיכל, ואכלו ושתו וקלקלו בו שביעי, שמיני, ותשיעי לעת ערב הציתו בו את האש. והיה דולק והולך עד יום העשירי עד שקיעת החמה. והא דלא קבעו את התענית ליום העשירי, אף שרובו של היכל נשרף בו, מפני שהתחלת הפרעניות חמיר טפי. ואיתא בירושלמי ר' אבין התענה תשיעי ועשירי, ר' לוי התענה תשיעי וליל עשירי, מפני שלא היה בו כח להתענות כל היום העשירי התענה רק הלילה. ואנו תש כחנו ואין מתעניין רק תשיעי לבד. אך מחמירים שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בליל עשירי ולא ביום העשירי עד חצות היום כי אם בסעודת מצווה. וכן אין לברך שהחיינו גם אין לרחוץ

ולא להסתפר ולכבס עד חצות יום העשירי ומי שמחמיר על עצמו בכל הדברים הנזכרים כל יום העשירי הרי זה משובח. אם יום העשירי חל בערב שבת מותר לרחוץ ולהסתפר ולכבס מיד בשחרית מפני כבוד השבת.

סעיף כא

יולדת אף שמתענה לאחר שבעה ללידתה מותרת ליל עשירי בבשר ויין.

סעיף כב

נכון שלא לשמש מטתו ליל עשירי, אם לא כשהוא ליל טבילה או שהוא יוצר לדרך או בא מן הדרך.

סימן קכה : דיני תשעה באב שחל בשבת או באחד בשבת

סעיף א

תשעה באב שחל באחד בשבת או שחל בשבת ונדחה לאחד בשבת, אוכלים בשר ושותין יין. ואפילו בסעודה שלישית שלאחר מנחה מותר בכל. אך לא ישב אז בסעודת חברים, אם חל ברית מילה יעשו הסעודה קודם מנחה. אבל מותר לאכול עם בני ביתו ויכול לברך במזומן וצריך להפסיק מבעוד יום כי בבין השמשות אסור באכילה ושתיה ורחיצה, אך המנעלים לא יחלוץ עד לאחר ברכו, והשליח ציבור קודם שמתחיל והוא רחום כדי שלא לבלבל דעתו ויאמר מתחלה ברכת המבדיל בין קודש לחול בלא שם ומלכות.

סעיף ב

ליל שבת שחל בו תשעה באב אסור בתשמיש המטה אם לא כשחל אז ליל טבילתה.

סעיף ג

אומרים אב הרחמים ומזכירין נשמות בשחרית, אבל במנחה אין אומרים צדקתך צדק.

סעיף ד

תשעה באב שחל בשבת יש להחמיר שלא ללמוד כי אם דברים המותרים ללמוד בתשעה באב ולכן אין אומרים פרקי אבות, אבל לקרות הסדרה שנים מקרא ואחד תרגום מותר, ומכל שכן קודם חצות היום, ואם חל בערב תשעה באב אסור לאחר חצות היום בלימוד כמו בשאר תשעה באב.

סעיף ה

קודם ערבית אין אומרים למנצח בנגינות, ואין אומרים ויהי נועם קודם ואתה קדוש משום דנתיסד על הקמת המשכן ועתה נחרב. וגם אין אומרים ויתן לך ואין מברכים את הבנים.

סעיף ו

משתחשך כשהוא רואה את הנר מברך בורא מאורי האש, ובשמונה עשרה אומרים אתה חוננתנו אבל אין מבדילין על הכוס עד מוצאי תשעה באב ואז הוא מבדיל על הכוס אבל אינו מברך לא על הבשמים ולא על הנר אפילו לא בירך עליו במוצאי שבת ויזהיר לבני ביתו, שלא יעשו מלאכה עד שיאמרו המבדיל בין קודש לחול בלא שם ומלכות. ואם שכח לומר אתה חוננתנו אין צריך לחזור אלא גומר תפלתו שהרי יבדיל במוצאי תשעה באב על הכוס. ולא יטעום קודם ואם צריך לעשות מלאכה יאמר תחלה המבדיל בין קודש וכו' בלא שם ומלכות.

סעיף ז

תשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, בלילה שלאחר התענית אסורים בבשר וביין כמו בשאר תשעה באב מפני אבילות היום אבל למחר מותרים מיד בכל.

סעיף ח

אם יש מילה בתשעה באב שנדחה מותר לבעלי הברית דהיינו אבי הבן ואמו והמוהל והסנדק להתפלל מנחה גדולה דהיינו חצי שעה אחר צהרים ואז מותר להבדיל על הכוס ולאכול ולרחוץ, אבל סעודה לא יעשו עד הלילה וכן בפדיון הבן בזמנו האב והכהן לא ישלימו.

סימן קכו : לעשות זכר לחורבן

סעיף א

משחרב בית המקדש תקנו חכמינו זיכרונם לברכה שבכל שמחה יהא בה זכר לחורבן כמו שנאמר אם אשכחך ירושלים וגו' אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי, וגזרו שלא יבנה לו ישראל בנין מסוייד ומצוייר כבנין המלכים. ולא יסיד את כל ביתו בסיד אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד ומניח בו אמה על אמה כנגד הפתח בלא סיד כדי לזכור החורבן, ומה שלא נהגו כן עתה לא ידענו טעם ברור.

סעיף ב

וכן תקנו שהעורך שלחן לעשות סעודה לאורחים אפילו סעודת מצווה לא יתן כל התבשילים הראויין לסעודה, וכן האשה לא תתקשט בכל תכשיטיה בפעם אחת, והחתן קודם חופתו נותנים אפר על ראשו במקום הנחת תפילין, והמכסה שמכסין בה את הכלה לא יהיו בה חוטי כסף או זהב, גם נוהגים שבשעת כתיבת התנאים אחר קריאתן שוברין קדרה לעשות זכר לחרבן אבל יש ליקח קדרה שבורה, ותחת החופה שובר החתן כלי זכוכית וזה יכול להיות כוס שלמה.

סעיף ג

וכן גזרו שלא לשמוע שום כלי שיר ואפילו שיר בפה ואין לשורר בסעודות אלא הזמירות שנתקנו כמו בשבת אבל פיוטים אחרים אסור לשורר.

סעיף ד

השמר לך מלראות קניגנאות של עובדי כוכבים וכן מחולתם או שום דבר על שמחתם ואם תשמע קולם שמחים, תאנח ותצער על חורבן ירושלים ותתפלל להקדוש ברוך הוא עליה ואפילו לקניגנאות של ישראל אסור ללכת משום דהוי מושב לצים. וכל מיני שמחה אסור אלא לשמח חתן וכלה מותר בין בשיר בין בפה בין בכלים וגם שם אין לשמוח ביותר ואסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה אפילו בשמחה של מצווה, שנאמר אז ימלא שחוק פינו.

סימן קכז : הלכות תענית יחיד

סעיף א

כשם שמצווה על הציבור להתענות ולהתפלל על כל צרה שלא תבא, כך מצווה על כל יחיד שאם באה עליו חס ושלום איזה צרה כגון שהיה לו חולה בתוך ביתו או שהוא תועה בדרך או חבוש בבית האסורים על ידי עלילה מצווה עליו שיתענה ויתפלל אל ה' ויבקש רחמים מאתו יתברך שמו שיושיע לו, ודבר זה מדרכי תשובה הוא, שלא יאמר האדם חס ושלום מקרה היא הצרה, שנאמר והלכתם עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי פירוש כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו אם תאמרו שהוא קרי אוסיף עליכם חמת אותו קרי, אבל צריך האדם לדעת כי בחטאיו הביא עליו האלהים את כל הרעה הזאת ויפשפש במעשיו, וישוב אל ה' וירחמהו.

סעיף ב

יחיד שהוא רוצה להתענות צריך לקבל עליו ביום שלפניו בתפלת המנחה דהיינו בברכת שמע קולנו יהרהר בלבבו שהוא מקבל עליו להתענות, וקודם יהיו לרצון יאמר רבון העולמים הרי אני לפניך בתענית וכו' (כמו שנדפס בסידורים) ואף על פי שאוכל ושותה אחר כך עד שיעלה עמוד השחר אין בכך כלום. וכן אם רוצה להתענות איזה ימים זה אחר זה אף על פי שיאכל וישתה בלילות שביניהם סגי בקבלה אחת, אבל אם מקבל עליו איזה ימים שאינן רצופין כגון שני, חמישי ושני יש לקבל עליו כל יום במנחה שלפניו.

סעיף ג

מי שהוא רגיל להתענות בעשרת ימי תשובה או ביום ראשון דסליחות וערב ראש השנה אינו צריך לקבלם שהם מקובלים מכח המנהג. וכן תענית חלום אינו צריך קבלה, וכן תענית שני חמישי ושני של אחר פסח וסוכות אם ענה אמן אחר המי שבירך והיה דעתו להתענות די בכך ואינו צריך קבלה אחרת ומכל מקום אם מתחרט ואינו רוצה להתענות רשאי כיון שלא קיבל עליו בפירוש ולא הוציא בפיו שהוא רוצה להתענות.

סעיף ד

אף אם לא קבל עליו את התענית בפיו אלא בהרהור קבל עליו וגמר בדעתו להתענות למחר ואפילו שלא בשעת תפלת מנחה אלא קודם תפלת מנחה או אחר כך בעוד שהוא יום הוי קבלה וחייב להתענות.

סעיף ה

כל השרוי בתענית לא ינהג עידונין בעצמו ולא יקל ראשו ולא יהא שמח וטוב לב אלא דואג ואונן כמו שנאמר מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו.

סעיף ו

בתענית יחיד מותר לרחוץ את פיו במים שחרית.

סעיף ז

אם קבל עליו סתם להתענות חייב להשלים עד צאת הכוכבים אפילו בערב שבת.

סעיף ח

המתענה ומפרסם את עצמו להתפאר הוא נענש על כך, אבל אם מפצירין בו לאכול מותר לגלות שהוא מתענה.

סעיף ט

המתענה אפילו תענית יחיד בין תענית נדבה בין תענית חלום אומר בתפלת המנחה בשמע קולנו עננו כמו בתענית ציבור (ואף על פי שהוא יחיד אומרו בלשון רבים ואל ישנה ממטבע שטבעו חכמים) וקודם יהיו לרצון אומר רבון העולמים וכו'.

סעיף י

מי שנדר להתענות יום אחר או עשרת ימים ולא פרט איזה יום או ימים, אלא שאמר סתם. אף על פי שקבל עליו בשעת מנחה להתענות למחר, אם אירע לו לצורך גדול כגון שקוראים אותו לסעודת מצווה אף על פי שאינו שייך להסעודה, או שאדם גדול מפציר בו לאכול וקשה לו לסרב כנגדו או שהוא מצטער, הרי זה לזה תעניתו ויכול לאכול היום אף על פי שכבר התחיל להתענות ומתענה תחת יום זה יום אחר. ודווקא בעניין זה דמה שקבל עליו התענית היה רק בשביל לקיים את הנדר אבל אם לא נדר מתחלה רק שקיבל עליו בשעת מנחה להתענות למחר, אפילו מצטער אחר כך הרבה אינו רשאי ללוות תעניתו לפרעו ביום אחר.

סעיף יא

וכן אם בשעת נדרו פרט ימים ידועים וגם קיבל עליו בשעת מנחה שוב אינו יכול ללוות תעניתו.

סעיף יב

מי שקיבל עליו להתענות ומצטער הרבה בתעניתו יכול לפדותו בממון כפי עשרו ונותן את הדמים לעניים אבל בתענית שמחמת נדר לא מהני פדיון, וכן בתענית שגזרו הציבור לא מהני פדיון אלא אם כן התנו כן הציבור.

סעיף יג

מי שנדר להתענות שני, חמישי ושני, מותר לו להחליף ולהתענות חמישי, שני וחמישי אבל לא ימים אחרים כי מסתמא היתה כוונתו להם מפני שהם יומי דדינא.

סעיף יד

תענית שני, חמישי ושני שלאחר פסח ושלאחר סוכות וכן בעשרת ימי תשובה שלא קבלו בשעת מנחה אלא שהוא מתענה מכח המנהג, ואפילו כוון בשעת עניית אמן על מי שבירך כל שלא קבלו בשעת מנחה אם אירע ברית מילה או פדיון הבן או שאר סעודת מצווה, מצווה לאכול ואינו צריך התרה. כי כל המתענה בימים אלו על דעת המנהג הוא מתענה, והמנהג לא נתיסד להתענות במקום סעודת מצווה.

סעיף טו

במקום שמותרים לאכול בסעודת מצווה נפסק התענית לגמרי ומותר לאכול אחר כך גם בביתו אבל קודם הסעודה אסור לאכול, רק אבי הבן ביום המילה והסנדק יכולים לאכול גם לפני הסעודה כיון שהוא כמו יום טוב להם.

סעיף טז

אבל אם אכל שלא בהיתר ביום התענית בין בשוגג בין במזיד חייב להשלים את התענית גם לאחר האכילה. ויש לו להתענות אחר כך שני, חמישי ושני לכפרה על מה שאכל ביום התענית ומכל שכן אם היה יום התענית מחמת נדר שצריך להשלים נדרו אחר כך.

סעיף יז

יחיד המתענה על צרתו ועברה. או שמתענה בשביל חולה ונתרפא או מת, צריך להשלים כל התעניות שקבל עליו. וכן אם קבל עליו תעניות או שאר מצווה עד שיעשה בנו בר מצווה ומת הבן קודם, צריך הוא לקיים את נדרו עד השעה שהיה ראוי להיות בנו בר מצווה, אבל אם נודע לו שקודם שקבל עליו להתענות כבר עברה הסבה דהוה קבלה בטעות, אינו צריך להשלים.

סעיף יח

יפה תענית עם התשובה לבטל חלום רע כאש לנעורת, ודווקא בו ביום, ומכל מקום אינו מחויב להתענות דאמר שמואל החלומות שוא ידברו, אבל מחוייב לעשות תשובה ויעסוק כל היום בתורה ותפלה.

סימן קכח : דיני חודש אלול

סעיף א

מראש חדש אלול עד אחר יום הכיפורים המה ימי רצון. ואף כי בכל השנה הקדוש ברוך הוא מקבל תשובה מן השבים אליו בלב שלם, מכל מקום ימים אלו מובחרים יותר ומזומנים לתשובה להיותם ימי רחמים וימי רצון, כי בראש חדש אלול עלה משה אל הר סיני לקבל לוחות שניות ונשתהה שם ארבעים יום וירד בעשירי בתשרי שהיה אז גמר כפרה. ומן אז הוקדשו ימים אלו לימי רצון ויום עשירי בתשרי ליום הכיפורים ומנהג ברוב המקומות להתענות בערב ראש חדש אלול ולעשות סדר יום כפור קטן כדי שיכינו לבם לתשובה. ואם חל ראש חדש בשבת מקדימין ליום חמישי שלפניו. הרב אדוננו רבי יצחק לוריא זכרונו לברכה כתב ואשר לא צדה והאלהים: "אנה" "לידו" "ושמתי" "לך" ראשי תיבות אלול, לומר כי חודש זה הוא עת רצון לקבל תשובה על החטאים שעשה בכל

השנה. וגם רמז שגם על השגגות צריך לעשות תשובה בחודש הזה עוד אמרו דורשי רשומות ומל ה' אלהיך "את" "לבבך" "ואת" "לבב" זרעך ראשי תיבות אלול וכן "אני" "לדודי" "ודודי" "לי" ראשי תיבות אלול. וכן "איש" "לרעהו" "ומתנות" "לאביונים" ראשי תיבות אלול. רמז לשלשה דברים שהם תשובה, תפלה וצדקה שצריכים להזדרז בהם בחודש זה ומל ה' וגו' רומז לתשובה. אני לדודי וגו' רומז לתפלה שהיא רנת דודים, איש לרעהו ומתנות לאביונים רומז לצדקה.

סעיף ב

נוהגים לתקוע שופר בחודש זה. ומתחילים ביום ב' דראש חדש ותוקעין בכל יום לאחר תפלת שחרית תקיעה שברים תרועה תקיעה, חוץ מערב ראש השנה שמפסיקים בו כדי להפסיק בין תקיעות רשות לתקיעות מצווה. וטעם התקיעות בחודש זה לעורר את העם לתשובה. כי כן הוא הטבע של השופר לעורר ולהחריד כמו שאמר הכתוב היתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו. עוד נוהגים במדינות אלו מיום ב' דראש חדש אלול עד שמיני עצרת אומרים בבוקר ובערב לאחר התפלה את המזמור לדוד ה' אורי וישעי. והוא על פי המדרש ה' אורי בראש השנה וישעי ביום הכיפורים כי יצפני בסכה רמז לסוכות, עוד נוהגים לומר תהלים בציבור בכל מקום לפי מנהגו. משנכנס אלול עד יום הכיפורים כשכותב אדם אגרת לחברו צריך לרמז בו בתחילתו או בסופו שהוא מבקש עליו ומברכו שיזכה בימים הבאים להכתב ולהחתם בספר חיים טובים.

סעיף ג

אנשי מעשה נוהגים לבדוק בחודש הזה תפילין ומזוזות שלהן וכל אשר ימצא שם בדק בשאר מצות יתקנו.

סעיף ד

בשבת שלאחר תשעה באב ולהלן מפטירין בשבע שבתות שבעה דנחמתא. ואם חל א' דראש חדש בשבת דוחין עניה סוערה ומפטירין השמים כסאי. מפני שיש בה גם כן מנחמות ירושלים ובשבת פ' כי תצא שאז מפטירין רני עקרה משלימין עליה גם עניה סוערה, שהיא סמוכה לה. אם טעה בשבת ראש חדש אלול ואמר עניה סוערה אם נזכר קודם שבירך לאחריה יאמר גם השמים כסאי ויברך לאחריה, ואם לא נזכר עד לאחר הברכות יאמר השמים כסאי בלא ברכות. ואם חל ראש חודש אלול באחד בשבת דוחין הפטרת מחר חודש שאין בה מנחמות ירושלים ומפטירין עניה סוערה.

סעיף ה

מיום הראשון בשבוע שקודם ראש השנה ואילך משכימין לסליחות. ואם חל ראש השנה ביום שני או ביום שלישי מתחילים מיום הראשון בשבוע הקודמת וכשמשכימין צריכים ליטול ידיהם ולברך על נטילת ידים וברכת התורה. ואחר הסליחות יטול ידיו שנית בלא ברכה.

סעיף ו

השליח ציבור שאומר סליחות יתעטף בטלית מצויצת קודם שמתחיל אשרי, ולפי שיש ספק אם יברך ברכה על טלית שלו כשלובשו בלילה או לא יברך, על כן לא יטול את שלו וגם לא טלית הקהל אלא ישאר לו טלית מאחר. ואם אין בנמצא טלית כלל יכולים לומר סליחות ושלש עשרה מדות גם בלא טלית, יש מקומות נוהגים שהמתפלל סליחות מתפלל גם שחרית ומנחה וגם מעריב שלפניו והוא קודם לאבל ולמוהל וליאהרצייט. טוב לעמוד

באמירת הסליחות ומי שקשה לו, יעמוד לכל הפחות באמירת אל מלך יושב וגו' ושלש עשרה מדות.

סעיף ז

ידקדקו לבחור שליח ציבור שיתפלל סליחות ובימים נוראים איש הגון וגדול בתורה ובמעשים טובים כפי מה שאפשר למצוא וגם שיהיה בן שלשים שנה שאז כבר נח רתיחת הדם של בחרותו ונכנע לבו. וגם יהא נשוי ויהיו לו בנים שהוא שופך לבו ומפיל תחנונים מקירות הלב. וכן ידקדקו לבחור תוקע שיתקע שופר בראש השנה וכן המקריא לפני התוקע שיהיו בעלי תורה ויראה כפי מה שאפשר להם למצוא. מיהו כל ישראל כשרים לכל רק שיהא מרוצה לקהל. ואם רואה שיש מחלוקת בדבר ימנע עצמו אף על פי שיהיה מי שאינו הגון.

סעיף ח

אבל כל שנים עשר חודש אחר אביו ואמו לא יהא שליח ציבור בראש השנה ויום הכיפורים ולא תוקע בראש השנה אלא אם אין אחר הגון כמוהו. ואם הוא תוך שלשים על שאר קרובים, אם החזיק כבר להתפלל או לתקוע מותר כיון שראש השנה ויום הכיפורים מבטלין גזירת שלשים. אבל אם לא החזיק ויש אחר הגון כמוהו יש להחמיר. אבל כל ימי הסליחות אפילו בערב ראש השנה מותר לכל אבל להיות שליח ציבור אך לא בתוך שבעה.

סעיף ט

יחיד האומר סליחות אינו רשאי לומר שלש עשרה מדות דרך תפלה ובקשה אלא דרך קריאה בתורה בניגון ובטעמים. וכן במקום שנזכר שלש עשרה מדות כגון וזכור לנו היום ברית שלש עשרה וכדומה יש לו לדלג. וכן הבקשות שהן בלשון ארמי כגון מחי ומסי וכו' מן די בשמיא וכו' לא יאמרם אלא בעשרה.

סעיף י

אבל אסור לצאת מביתו ללכת לבית הכנסת לומר סליחות מלבד בערב ראש השנה שמרבים בסליחות.

סעיף יא

השליח ציבור שיתפלל בימים נוראים וכן התוקע צריכים לפרוש את עצמן שלשה ימים לפני ראש השנה מכל דבר המביא לידי טומאה. וילמדו כפי יכלתם פירושי התפלות והפיוטים והלכות תקיעות, וגם ילמדו ספרי מוסר המעוררים את לב האדם, ויירא מפחד ה' ומהדר גאונו בקומו לשפוט את הארץ. ואם לא נמצא להם תוקע שהוא בעל תורה יראו על כל פנים שיהא המקריא בעל תורה ויהא בקי בהלכות תקיעות שופר שאם יארע איזה טעות בתקיעות ידע מה לעשות וגם שידע לבדוק את השופר אם הוא כשר.

סעיף יב

הרבה נוהגים להתענות בעשרת ימי תשובה ולפי שחסרים ארבעה ימים שאינם מתענים, דהיינו שני ימים ראש השנה, שבת, וערב יום הכיפורים. על כן מתעניין תמורתן ארבעה ימים בימי הסליחות שקודם ראש השנה דהיינו יום ראשון דסליחות, וערב ראש השנה

ועוד שני ימים בינתיים ובוחרים ביום שני וחמישי ואם אירע להם סעודת מצווה יכולים לאכול ויתענה יום אחר תמורתו. או אם יודע שיהי לו סעודת מצווה יתענה מקודם יום אחר תמורתו.

סעיף יג

נוהגים לילך בערב ראש השנה אחר תפלת שחרית לבית הקברות להשתטח על קברי הצדיקים ונותנים שם צדקה לעניים ומרבים תחנונים לעורר את הצדיקים הקדושים אשר בארץ המה שימליצו טוב בעדנו ביום הדין. וגם מחמת שהוא מקום קבורת הצדיקים, המקום הוא קדוש וטהור והתפלה מקובלת שם ביותר בהיותה על אדמת קודש. ויעשה הקדוש ברוך בוא חסד בזכות הצדיקים אבל אל ישים מגמתו נגד המתים השוכנים שם, כי קרוב הדבר שיהיה בכלל ודורש אל המתים אך יבקש מהשם יתברך שירחם עליו בזכות הצדיקים שוכני עפר כשבא אל בית הקברות אם לא ראה את הקברים שלשים יום צריך לברך אשר יצר אתכם בדין וכו' כשבא אל הקבר יש לו לומר יהיה רצון שתהא מנוחתו של (פלוני) הקבור פה בכבוד וזכותו יעמוד לי. כשמשים ידו על הקבר יש לשים יד שמאלו דווקא ולא ימינו ויאמר את הפסוק ונחך ה' תמיד והשביע בצחצחות נפשך ועצמותיך יחליץ והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו. תשכב בשלום ותישן בשלום עד בא מנחם משמיע שלום (וכשמשים ידו יכוון בפסוק ונחך שיש בו חמש עשרה תיבות כמנין קשרי היד). אין לילך על קבר אחד שני פעמים ביום אחד. הקורא כתב שעל גבי המצבה אם הוא כתב בולט קשה לשכחה. וסגולה לומר אהבה רבה עד וליחדך באהבה.

סעיף יד

בערב ראש השנה נהגו כולם להתענות עד אחר מנחה שאז טועמין איזה דבר שלא ליכנס ליום טוב כשהוא מעונה, וכל היום יעסוק בתורה ובמצות ובתשובה. ומכל שכן בעבירות שבין אדם לחברו, ולא ימתין עד ערב יום הכיפורים אלא יקדים את עצמו היום לבקש מחברו מחילה.

סעיף טו

מכבסין ומסתפרין בערב ראש השנה לכבוד יום טוב ויש לזיהר לגלח קודם חצות היום וטובלים ולובשים בגדי שבת בראש השנה להראות שאנו בטוחים בחסדו יתברך שמו שיוציא לאור משפטנו.

סעיף טז

נוהגים לעשות התרת נדרים בערב ראש השנה (והרמז לא יחל דברו ככל, סופי תיבות אלול) ומי שאינו מבין מה שהוא אומר בלשון הקודש יאמר בלשון אחרת כמו שהוא מבין.

סימן קכט : הלכות ראש השנה

סעיף א

בכל הקדישים שאומרים מהראש השנה עד יום הכיפורים כופלין תיבת לעילא, דהיינו שאומרים לעילא לעילא (ולא בוא"ו ולעילא) וכיון שבקדיש צריכים להיות שמונה ועשרים תיבות ובכל השנה אומרים לעילא מן כל ברכתא, עתה אומרים לעילא מכל ברכתא.

סעיף ב

יש נוהגים להתפלל בראש השנה וביום הכיפורים כל תפלות שמונה עשרה בכריעה ובכפיפת הראש ואמנם כיון שצריכים לכרוע בברכת מגן אברהם ובמודים בתחלה ובסוף, על כן קודם שמגיע למקומות אלו צריך לזקוף את עצמו כדי שיכרע במצות חכמינו זיכרונם לברכה. גם אסור לכרוע בתחילת ברכה ובסוף ברכה במקום שלא תקנו חכמינו זיכרונם לברכה, וטוב יותר להתפלל באיברים זקופין ובלב כפוף ובדמעות. ומה שנוהגים להתפלל בקול רם יש לבטל, כי יש להתפלל בלחש כמו בכל השנה. ויש מתירים להגביה קולו מעט אבל לא הרבה, יזהר לדקדק בתפלתו היטב שלא ישנה שום נקובה ויהדר אחר סידור או מחזור שהוא מדויק היטב להתפלל מתוכו.

סעיף ג

כל השנה אומר התפלה האל הקדוש. מלך אוהב צדקה ומשפט, חוץ מן ראש השנה עד לאחר יום הכיפורים שצריכים לומר המלך הקדוש המלך המשפט, לפי שבימים אלו הקדוש ברוך הוא מראה מלכותו לשפוט את העולם, אם טעה ואמר האל הקדוש, או שהוא מסופק אם אמר האל הקדוש או המלך הקדוש, אם נזכר תוך כדי דיבור אומר המלך הקדוש ואינו צריך לחזור לראש וכן הדין בהמלך המשפט. אבל אם לא נזכר עד לאחר כדי דיבור, אזי בהמלך הקדוש צריך לחזור לראש התפלה (אפילו מספיקא) מפני ששלוש ברכות הראשונות נחשבות כאחת ואפילו השליח ציבור בחזרת התפלה צריך לחזור לראש וצריכים לומר קדושה שנית אבל בהמלך המשפט אפילו יחיד אין צריך לחזור אפילו לאותה ברכה כיון שהזכיר תיבת מלך בברכה זאת. בכל השנה אם טעה ואמר המלך הקדוש המלך המשפט אין צריך לחזור.

סעיף ד

בשבת ערבית בברכת (מעין שבע) מגן אבות וכו' אומרים גם כן במקום האל הקדוש המלך הקדוש. ואם טעה השליח ציבור ואמר האל הקדוש אם נזכר מיד תוך כדי דיבור חוזר ואומר המלך הקדוש וכו' אבל לאחר כך אינו חוזר.

סעיף ה

אם שכח זכרנו, או מי כמוך, וכתוב, בספר חיים, ולא נזכר עד שאמר ברוך אתה ה' כיון שאמר את השם גומר את הברכה ומתפלל כסדר ואינו צריך לחזור וכן אם שכח ובכך תן פחדך וחתם המלך הקדוש ואפילו לא אמר עדיין רק ברוך אתה ה' חותם המלך הקדוש ואומר אתה בחרתנו וכו'

סעיף ו

בסיום השמונה עשרה יש מסיימים עושה השלום ויש שאינם משנים אלא אומרים המברך את עמו ישראל בשלום, ואך בקדיש אומרים עושה השלום במרומיו וכו'.

סעיף ז

אם חל ראש השנה בשבת יש מקומות שאומרים לכו נרננה כמו בשאר שבת ויש מקומות שמתחילים מזמור לדוד. ויש מקומות שמתחילים מזמור שיר ליום השבת, וכל מקום יחזיק מנהגיו.

סעיף ח

לאחר גמר תפלת מעריב בליל ראשון נוהגים לומר כל אחד לחברו לשנה טובה תכתב ותחתם. ולנקבה אומרים, תכתבי ותחתמי, אבל ביום אין אומרים. לפי שכבר נגמרה הכתיבה קודם חצות היום ובליל שני יש נוהגים לאומרו כי לפעמים נדונין ביום שני.

סעיף ט

בסעודת הלילה נוהגים לעשות סימנים לשנה טובה. טובלין פרוסת המוציא בדבש, ואחר שאכל כזית אומר יהי רצון שתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה, ואחר כך טובל קצת תפוח מתוק בדבש ומברך עליו בורא פרי העץ ואוכלו ואחר כך אומר גם כן יהי רצון וכו' ונוהגים לאכול ראש של בעל חי ואומר יהי רצון שנהיה לראש. ויש להדר אחר ראש כבש שיהיה גם כן זכר לאילו של יצחק, וגם ירקות אוכלים אותן שיש להן במדינה ההוא שם המורה לטובה. (כמו במדינותינו, מעהרען) ואומרים יהי רצון שירבו זכויותינו, ויש נוהגים גם כן להדר לאכול דגים שיש רמז לפרות ולרבות כמו הדגים, ואין לבשל אותן בחומץ, כי אין אוכלים דברים חמוצים או מרורים בראש השנה ואוכלים בשר שמן וכל מיני מתיקה, גם נוהגים שלא לאכול אגוזים ולוזים כי אגוז בגימטריא "חטא" וגם מרבים כיחא וניעה המבטלים את התפלה, ויש ללמוד על השלחן תורה, ונוהגים קצת ללמדו משניות מסכת ראש השנה.

סעיף י

נכון שלא לשמש מטתו בשני לילות דראש השנה אפילו כשחל בשבת. אך אם הוא ליל טבילתה אל יבטל עונתה ויטבול את עצמו בבוקר מטומאתו.

סעיף יא

בראש השנה כשאומר אבינו מלכנו חטאנו לפניך אין להכות באגרופ על החזה כמו בחול וביום הכיפורים כי אין אומרים וידוי בראש השנה שהוא יום טוב. אלא יכוון הפירוש אבינו מלכנו חטאנו לפניך כלומר אבותינו חטאו לפניך שעברו עבודה זרה אבל אנחנו אין לנו מלך אלא אתה לכן אבינו מלכנו עשה עמנו למען שמך.

סעיף יב

בשעת הוצאת ספר תורה נוהגים לומר שלש עשרה מדות ויש להתחיל מן ויעבור, ויאמר ויעבור ה' על פניו ויקרא ה' ה' וגו'. ובשבת יש מקומות שאין אומרים שלש עשרה מדות ולא רבונו של עולם.

סעיף יג

שיעור התקיעות, לכתחלה צריכים להיות כך, התרועה היא ט' כחות קצרות. ושברים יעשה ג' שברים זה אחר זה כל שבר יהא ארוך כמו ג' כחות קצרות מן התרועה. ונמצא שגם השברים היא כמו ט' כחות, ויזהר מאד שלא להאריך בשברים עד שיהא כל שבר כמו ט' כחות כי בזה אפילו בדיעבד אינו יוצא. והתקיעות המה הברות פשוטו. ובסדר תקיעה שברים תרועה תקיעה תהא כל תקיעה ארוכה כמו השברים עם התרועה דהיינו כמו ח"י כחות ובסדר תקיעה שברים תקיעה תהא כל תקיעה ארוכה כמו השברים דהיינו כמו ט' כחות, וכן בסדר תקיעה תרועה תקיעה בתקיעות שקודם תפלת מוסף יש לעשות

השברים עם התרועה בנשימה אחת. ולכן המקריא יקרא בפעם אחת שברים תרועה. ובתקיעות שבתוך החזרת התפלה יש לעשותן בשתי נשימות ומכל מקום לא יפסיק ביניהן אלא יהיו תקופות זו לזו והמקריא יקרא גם כן שתיהן בפעם אחת.

סעיף יד

כשהתוקע אומר את הברכות אל יאמרו הקהל ברוך הוא וברוך שמו אך ישמעו היטב את הברכות ואחר כל ברכה יאמרו בכוונה אמן ואסור להספיק מכאן עד לאחר כל התקיעות שבהחזרת התפלה. ועל כן אין להשמש להכריז "שתיקה יפה בשעת התפלה" אף שהוא נוהג כן בפעם אחרת.

סעיף טו

נוהגים העולם לומר בין הסדרים יהי רצון וכו' כמו שנדפס במחזורים. וצריכים ליזהר מאד שלא להוציא בפה שמות המלאכים הנזכרים שם ובהרבה קהלות אין אומרים כלל את היהי רצון, וכן נכון יותר והעיקר הוא להתעורר אז בתשובה בלב שלם וכמו שכתב הרמב"ם זכרונו לברכה, וזה לשונו אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב רמז יש בו כלומר עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם, וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם יעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה וכו' עד כאן לשונו.

סעיף טז

בחזרת התפלה כשאומר השליח ציבור ואנחנו כורעים נוהגים שגם הציבור אומרים עמו וגם כורעים ומשתחוים אבל אין נופלים על פניהם רק ביום הכיפורים בסדר העבודה וגם השליח ציבור כורע על ברכיו אבל אסור לעקור ממקומו בשעת התפלה ולכן נוהגים שיעמוד קצת רחוק מן העמוד כדי שיוכל לכרוע על ברכיו בלי עקירה ממקומו והעומדים אצלו מסייעים אותו לעמוד שלא יצטרך לעקור רגליו. התקיעות שבתוך החזרת התפלה אין להשליח ציבור לתקוע אלא אם הוא בטוח שלא תתבלבל דעתו על ידי כך.

סעיף יז

בתקיעות שבתוך החזרת התפלה יש מנהגים שונים כמה תוקעין וכל מקום יחזיק מנהגו וכן בתקיעות שלאחר התפלה יש מנהגים שונים. ולאחר שגמרו כל התקיעות כפי מנהג המקום יש להצניע את השופר ולא יתקעו בו יותר אפילו מי שרוצה להיות תוקע ביום שני אין לו לתקוע ביום ראשון להתלמד.

סעיף יח

אם יש מילה מלין לאחר ההפטרה קודם תקיעת שופר והרמז זכור ברית אברהם (זו מילה) ועקידת יצחק (זה שופר) ובשבת מלין אחר אשר ואם צריכים למול אצל היולדת מלין אחר יציאה מבית הכנסת.

סעיף יט

מי שיצא בתקיעת שופר וצריך לתקוע בשביל אחרים יכול גם כן לברך את הברכות ומכל מקום יותר נכון שזה שהוא צריך לצאת הוא יברך את הברכות. והתוקע בשביל נשים אם

הוא כבר יצא לא יברך את הברכות אלא האשה תברך, כיון דמצד הדין נשים פטורות מתקיעת שופר משום דהוי מצות עשה שהזמן גרמא. ויש אומרים דמי שיצא לא יתקע כלל בשביל נשים והרצה לתקוע בשביל נשים יתקע קודם שישמע התקיעות בבית הכנסת ויברך על התקיעות ויכוון שיצא בהן. ובלבד שלא יהא בשלש שעות הראשונות על היום כי אז אין לתקוע ביחידות. או שיתקע להן בשעה שתוקעין בבית הכנסת או לאחר התקיעות שבבית הכנסת אלא שיכוון שלא לצאת בתקיעות אלו, אלא בתקיעות שהוא יתקע לפני האשה ויברך עליהן. ואף על גב שהולך אחר כך לבית הכנסת להתפלל מוסף ולשמוע התקיעות שבתפלה אין ההפסק מצריכו לברך שנית דכולהו תקיעות חדא מצווה נינהו. ואם האשה חלושה וצריכה לאכול קודם התקיעות יכולה לאכול.

סעיף כ

כשיוצאים מבית הכנסת יש ללכת בשובה ונחת שמח וטוב לב בבטחון כי שמע ה' בקול תפלתנו ותקיעותינו ברחמים, ואוכלים ושותין כיד ה' הטובה ומכל מקום יזהר שלא לאכול אכילה גסה ותהא יראת ה' על פניו, ויש ללמוד תורה על השלחן, לאחר ברכת המזון אין לישן אלא הולכים לבית הכנסת ואומרים תהלים בציבור עד תפלת מנחה, ואך מי שראשו כבד עליו יכול לישן מעט קודם שהולך לבית הכנסת.

סעיף כא

לאחר תפלת מנחה הולכים אל הנהר (לזכור זכות העקידה דאיתא במדרש כשהלך אברהם אבינו עם יצחק בנו לעקידה עשה השטן את עצמו כמו נהר לעכבו ועבר אברהם אבינו עליו השלום בנהר עד צוארו ואמר הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש, ועוד יש טעם מפני שאנו ממליכים היום את הקדוש ברוך הוא עלינו והדרך הוא למשוח את המלכים אצל הנהר לרמז שתמשך מלכותו) וטוב שיהיה מחוץ לעיר ויש בו דגים (לזכור שאנו משולים כדגים חיים שנאחזים במצודה כך אנו נאחזים במצודת המות והדין, ומתוך כך נהרהר יותר בתשובה. עוד טעם סימן שלא ישלוט בנו עין הרע כמו בדגים ונפרה ונרבה כדגים. ויש אומרים הטעם, כי לדגים אין גבינים ועיניהם תמיד פתוחות, כדי לעורר עינא פקיא דלעילא) ואם אין שם נהר שיש בו דגים הולכים לנהר אחר או לבאר ואומרים הפסוקים מי אל כמוך וכו' ככתוב בסידורים סדר תשליך ומנערים שולי הבגדים והוא לרמז בעלמא ליתן לב להשליך את החטאים ולחפש ולחקור דרכיו מהיום והלאה שיהיו בגדיו לבנים ונקיים מכל חטא. אם חל יום ראשון בשבת הולכים ביום שני.

סעיף כב

לאחר שחוזרין לבית הכנסת ועדיין לא הגיע זמן ערבית יזהר מחברת מרעים שלא יבא חס ושלום לדברים בטלים אך יעסוק בתורה או בתהלים או בספרי מוסר כי קדוש היום לאדונינו.

סעיף כג

שני ימים טובים של ראש השנה כיום אחד ארוך הן חשובים וקדושה אחת להן ולכן נחלקו הפוסקים אם לברך בליל שני בקידוש וכן בהדלקת הנרות וכן בתקיעות של יום שני שהחיינו או לא, כי יש אומרים כיון דקדושה אחת הן וכבר בירך שהחיינו בראשון אינו צריך לברך עוד בשני. ועל כן נוהגים שבקידוש ליל שני מניחים על השלחן פרי חדש שתהא ברכת שהחיינו שבקידוש גם על הפרי או שלובש בגד חדש ואם אין לו אינו מעכב ואומר ואומר שהחיינו בקידוש (כי אנו תופסין העיקר כהפוסקים שאומרים שצריך לברך שהחיינו) וכן האשה בהדלקת הנרות לליל שני (אם נוהגת לברך שהחיינו) אזי על כל פנים אם אפשר תלבש בגד חדש או תניח פרי חדש שתהא ברכת שהחיינו גם על זה ואם אין לה

אינו מעכב וכן התוקע ביום שני אם אפשר יש ללבוש בגד חדש ואם חל יום ראשון בשבת אינו צריך דהא עדיין לא ברכו שהחיינו על השופר.

סימן קל: דיני עשרת ימי תשובה

סעיף א

עשרת ימי תשובה שמם מורה עליהם שהם מיוחדים לתשובה, וכל אדם מחוייב אז לשוב בתשובה שלימה לפני ה' יתברך שמו קודם בא יום הגדול והנורא יום הכיפורים שנאמר לפני ה' תטהרו. ונאמר דרשו ה' בהמצאו ואמרו רבותינו זיכרונם לברכה אלו עשרת ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים, לכן צריך האדם בימים אלו לפשפש במעשיו ולשוב ממעשיו הרעים וספק עבירה צריכה יותר תשובה מעבירה ודאית כי יותר מתחרט האדם כשהוא יודע שעשה עבירה מאם אינו יודע. ולכן קרבן אשם תלוי צריך להיות יותר ביוקר מקרבן חטאת. וירבה בתורה ובמצות ובצדקה וימעט בעסקיו. וכתב הרב רבי משה קורדברו זכרונו לברכה שיהיו ימים אלו כמו חול המועד שלא יעשה בהם אלא מלאכה הכרחית וביותר צריך האדם לתקן דברים שבינו לבין חברו אשר עליהם אין כפרה עד שיחזיר את הגזל ואת העושק ויפייסו שימחול לו.

סעיף ב

ראוי לאדם שיתנהג בימים אלו גם בחומרות שאינו נוהג בהם כל השנה כי גם אנו מבקשים מאת ה' יתברך שמו שיתנהג עמנו בחסידות והאוכל כל השנה פת פלטר לא יאכל בימים אלו כי אם פת ישראל וכדומה לזה.

סעיף ג

בברכת המזון יש נוהגים לומר הרחמן הוא יחדש וכו' כמו בראש השנה.

סעיף ד

נוהגים שלא לעשות נישואין בימים אלו.

סעיף ה

בשבת שובה יש לקרות למפטיר אדם חשוב.

סעיף ו

יש נוהגים שאין מקדשים את הלבנה עד מוצאי יום הכיפורים שאז שמחים ומקודם היו בדאגה. ויש אומרים דאדרבה טוב לקדשה קודם כדי להוסיף בזכיות והכל לפי הזמן. במקום שמצוי לקנות אתרוגים לולבין והדסים נוהגים אנשי מעשה להיות זריזין מקדימים לקנות בימים אלו כדי שתצטרף גם המצווה היקרה הזאת לזכיותינו.

סימן קלא: דיני ערב יום כיפור

סעיף א

נוהגים לעשות כפרות בערב יום הכפור באשמורת הבוקר שאז הרחמים גובר, לוקחין תרנגול שאינו מסורס לזכר ותרנגולת לנקבה ולאשה מעוברת תרנגול, ותרנגולת. תרנגול שמא הולד הוא זכר ואם הולד היא נקבה די לאמה ולבתה בתרנגולת אחת ואפילו שאר בני אדם יכולים שנים ליקח כפרה אחת ובחרים בלבנים על שם שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. אבל אין לחזור בפירוש בשעת קנין אחר לבנים ולקנותם ביוקר כי זהו כעין דרכי אמורי אלא כשיזדמן לו לבן שקנה אותו בין אחרים יבחר בו. לוקח כל אחד כפרתו בידו הימנית ואומר הפסוקים בני אדם וכו' ומסבבה סביב ראשו ואמר זה חליפתי וכו' שלש פעמים. אם מסבב לאחרים אומר זה חליפתך ויש לו לסבב תחלה לעצמו ואחר כך לאחרים. וטוב שתהא השחיטה גם כן באשמורת הבוקר תיכף לאחר הסיבוב. ואל יחשוב האדם שזהו כפרתו ממש אלא יחשוב כי כל מה שעושים בעוף הזה היה ראוי לבא עליו בעונותיו ויתאונן על חטאיו והקדוש ברוך הא ברחמיו יקבל תשובתו. ונוהגים לזרוק בני מעיהם והכבד והכליות של הכפרות על הגגות או בחצר מקום שהעופות יכולים לקחת משם לפי שראוי לרחם על הבריות ביום זה כדי שירחמו עלינו מן השמים. ועוד מפני שאכלו גזל, כדי שיתן האדם אל לבו להרחיק את עצמו מן הגזל. אם אין התרנגולים מצוים, יכול ליקח אווז או שאר בעל חי שאינו ראוי להקרבה, ויש אומרים אפילו דגים אך לא תורים ובני יונה שהן ראויין להקרבה, ויהא נראה כאלו מקדיש קדשים בחוץ. יש נוהגים ליתן את הכפרות לעניים, אבל יותר טוב לפדותן בממון וליתן את הממון לעניים.

סעיף ב

אין אומרים מזמור לתודה ולא תחנון ולא למנצח. גם אבינו מלכנו אין אומרים, רק כשחל יום הכיפורים בשבת אז אומרים ערב יום הכיפורים בשחרית אבינו מלכנו.

סעיף ג

מצווה להרבות בסעודה לאכול ולשתות. וכל האוכל ושותה בערב יום הכיפורים לשם מצווה נחשב לו כאלו התענה גם היום. ומצווה לאכול דגים בסעודה הראשונה.

סעיף ד

עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו. שנאמר מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו, כלומר חטאתיכם שהם לפני ה' לבד, יום הכפור מכפר אבל מה שבין אדם לחברו אין יום הכפור מכפר עד שירצה את חברו, לכן צריך כל אדם לדקדק שאם יש בידו ממון של אחרים שלא כדין, יחזיר לו ויפייס אותו. ואם יש בידו ממון שהוא מסופק בו אם הוא שלו על פי דין או לא, יודיע לחברו שהוא רוצה לעמוד עמו מיד לאחר יום הכיפורים לדין תורה הקדושה, ויקבל עליו באמת לקיים כאשר יצא מפי הבית דין. וגם אם לא חטא כנגד חברו אלא בדברים, צריך לפייסו ומחוייב ללכת בעצמו לפייסו, אך אם קשה עליו או שהוא מבין כי יותר קרוב שיתפייס על ידי אמצעי, יעשה על ידי אמצעי, והאיש אשר מבקשין ממנו מחילה ימחול בלב שלם ולא יהא אכזרי, כי אין זה ממדת ישראל אלא ממדת עשו, שעליו נאמר ועברתו שמרה נצח, וכן הוא אומר על הגבעונים לפי שלא מחלו ולא נתפייסו, והגבעונים לא מבני ישראל המה, אבל דרכן של זרע ישראל הוא להיות קשה לכעוס ונוח לרצות, וכשהחוטא מבקש ממנו למחול ימחול בלב שלם ובנפש חפצה, ואפילו הצר לו הרבה לא יקום ולא יטור, ואדרבא אם החוטא אינו מתעורר לבא עליו לבקש מחילה, יש לו להאיש העלוב להמציא את עצמו לאותו שחטא כדי שיבקש ממנו מחילה. ומי שאינו מעביר שנהא ביום הכיפורים אין תפלתו נשמעת חס ושלום. וכל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו.

סעיף ה

אם מת זה האיש אשר חטא כנגדו, מביא עשרה אנשים ומעמידן על קברו ואומר חטאתי לאלהי ישראל ולזה האיש (פלוני) שחטאתי לו, והם ישיבו לו: מחול לך, מחול לך, מחול לך. ויש לו לילך יחף, גם יש לו לפרט את החטא אם אינו בזיון להמת. אם קבר המת הוא חוץ לשלש פרסאות ממקום שדר בו החוטא, אינו צריך לילך בעצמו לשם, אלא ישלח שלוחו והשליח יקח שם עשרה אנשים, וילך על קברו ויאמר: הנני שליח של פלוני מודה ברבים ששלחני פלוני לבקש מחילה על מה שחטא וכו'. אם חרף אדם לאחר מותו, אינו צריך לילך על קברו אלא יבקש ממנו מחילה במקום שחרפו. ואם הוציא עליו שם רע, צריך לקבל על עצמו תשובה על שעבר חרם הקדמונים, שלא להוציא שם רע על מתים.

סעיף ו

מצווה על כל אדם לטבול את עצמו בערב יום הכיפורים לטהר מטומאת קרי ועוד משום תשובה וכמו גר שנתגייר צריך טבילה. ולכן גם נערים ובתולות יש להם לטבול, ויש לדקדק שלא יהא עליו שום חציצה ועיקר זמן הטבילה היא לאחר חצות היום. אשה ששמשה מטתה יכולה לפלוט שכבת זרע בתוך שלשה ימים לאחר כך, והרי היא כמו בעל קרי ולא הועילה לה הטבילה לעניין זה, והתקנה היא שקודם הטבילה תרחוץ היטב בחמין, ולא תפלוט אחר כך עוד, ואמנם אם שמשה מטתה סמוך לטבילה או סמוך לווסתה שאז רגילה להתעבר, אסור לה להשחית זרע ההריון לכן לא תרחוץ בחמין. ומכל מקום יש לה לטבול בצונן. מי שהוא אבל רחמנא ליצלן אפילו בתוך שבעה, יכול לרחוץ ולטבול את עצמו כמו שעה או שתי שעות קודם הלילה אפילו קודם מנחה, אבל שאר כל דיני אבילות כגון ישיבה על גבי קרקע ובלא מנעלים נוהג עד הלילה.

סעיף ז

נוהגים שכל בעל הבית עושה נר לביתו, מפני שביום הכיפורים ירד משה עם הלוחות השניות והתורה נקראת נר. ועוד נר אחד בשביל נשמות אביו ואמו שמתו לכפר עליהם. ונוהגים שמדליקין אחד בביתו שידלק עד שעת הבדלה ויבדיל עליו ואחת מדליקין בבית הכנסת, ולא יעשו נרות אלו משעוה של בתי עובדי כוכבים. ומהיות שקצת מקפידים אם אירע שכבה נרו ביום הכיפורים, אף כי באמת אין בזה שום חשש מכל מקום טוב למנוע מזה. ויתן את הנר להשמש שהוא יעמידו במקום שירצה. והאיש לא ידע כלל מקום נרו. ויש לישא הנר לבית הכנסת כשהולך לתפלת מנחה להעמידו על מכונו ולהדליקו אחר כך קודם בין השמשות, כי בעת שבאים אחר כך לבית הכנסת לערבית הזמן בהול.

סעיף ח

כשהולכים לבית הכנסת לתפלת מנחה נוהגים ללבוש בגדי שבת. בתפלת המנחה אומרים לאחר השמונה עשרה את הוידוי, דהיינו קודם אלהי נצור אומרים את הפסוק יהיו לרצון וגו', ומתחילים אלהינו ואלהי אבותינו תבא לפניך עד וחליים רעים ואחר כך אומרים אלהי נצור וכו' ואומרים עוד הפעם הפסוק יהיו לרצון וכו'. אם בעוד שהוא אומר את הוידוי חוזר השליח ציבור את התפלה, כיון שהוא כבר אמר את הפסוק יהיו לרצון יכול לענות אמן ולומר קדושה ומודים.

סעיף ט

צריך לומר את הוידוי מעומד וישחה כמו במודים. וכשמזכיר את החטא יכה באגרוף על הלב כלומר: אתה גרמת לי שחטאתי. סדר הוידוי נכתב בסדורים אומרים כולם בשוה.

ומי שהוא יודע בעצמו חטא שלא נזכר בוידוי, כיון שהוא אומר את הוידוי בלחש נכון שיפרט את החטא ההוא ויתודה עליו במרירות הלב ובדמעות שליש וכן אם החטא הוא אחד מהמפורשים בהוידוי אזי כשמגיע אליו יתמרמר עליו ביותר. עונות שהתודה עליהם ביום הכיפורים שעבר אף על פי שהוא יודע שלא עשה אותם יותר, מכל מקום יכול לחזור ולהתודות עליהם והרי זה משובח שנאמר וחסאתי נגדי תמיד.

סעיף י

לאחר תפלת מנחה אין אומרים אבינו מלכנו, בין כשחל יום הכפור בחול בין שחל בשבת.

סעיף יא

אחר תפלת המנחה נוהגים להלקות, ואף על פי שאין מלקות זה מלקות ממש, מכל מקום מתוך כך ישים אל לבו לשוב מעבירות שבידו. ויש ליקח רצועה של עגל אף על פי שאינה רחבה טפח, הנלקה יהא מוטה ושוחה על ברכיו פניו לצפון ואחוריו לדרום, ונוהגים לומר וידויים בשעה שנלקה. והמלקה אומר והוא רחום וגו' שלש פעמים שהם ל"ט תיבות כנגד ל"ט מלקות.

סעיף יב

לעת הערב אוכלים סעודה המפסקת, ונוהגים לטבול פרוסת המוציא בדבש כמו בראש השנה. ואין לאכול אלא דברים שהם קלים להתעכל כגון בשר עוף, נוהגים שאין אוכלים דגים בסעודה זו. ולא יאכל ולא ישתה דברים המחממים, כגון מאכלים המתובלים בבשמים וכרכום. וצריך לזהר מאד להוסיף מחול על הקודש, דהיינו שיפסיק מלאכול בעוד יום קצת בין השמשות. וזריזין מקדימין להפסיק כמו שעה קודם הלילה ואם מפסיק מלאכול בעוד יום גדול ודעתו לאכול או לשתות אחר כך, צריך שיתנה קודם ברכת המזון ויאמר בפירוש או לכל הפחות יהרהר בלבו שאינו מקבל עליו עדיין את התענית.

סעיף יג

המנהג במדינות אלו שאין מטמינין בערב יום הכיפורים לצורך מוצאי יום הכיפורים כדרך שמטמינין בערב שבת לשבת, משום דהוי כמכין מיום הכיפורים לחול וגם משום דמיחזי כרעבתנותא.

סעיף יד

כתיב לקדוש ה' מכובד, ודרשינן זה יום הכיפורים שאין בו אכילה ושתיה, מצווה לכבדו בכסות נקיה ובנרות, לכן מציעין גם בבית הכנסת מצעות נאות ומרבין בנרות שנקראו כבוד, שנאמר באורים כבדו ה' ומתרגמינן בפנסיא יקרו ה', קודם בין השמשות פורסין מפות על השלחנות ומדליקין נרות בבית כמו בערב שבת. ויש להדליק נר בחדר שאשתו שוכבת שם כדי שלא יבא לידי תשמיש. ומברכים על הנרות להדליק נר של יום הכיפורים, ואם חל בשבת מברכים להדליק נר של שבת ושל יום הכיפורים.

סעיף טו

נוהגים ללבוש את הקיטל שהוא בגד מתים ועל ידי זה לב האדם נכנע ונשבר, וגם האבל יכול ללבשו, וכיון שהוא בגד מיוחד לתפלה לא ילך בו לבית הכסא, גם הנשים לובשות בגדים לבנים ונקיים לכבוד היום אך לא יקשטו את עצמן בתכשיטין מפני אימת הדין.

סעיף טז

המנהג שהאב והאם מברכים את הבנים ואת הבנות קודם שנכנסין לבית הכנסת שאז כבר חל קדושת היום ושערי רחמים נפתחו. ומתפללים בברכה זו שיחתמו לחיים טובים ושיהא לבם נכון ביראת ה'. ומתחננים בבכי ובדמעות שיקובל תפלתם, וגם הבנים והבנות מתעוררים שילכו בדרך טובים וארחות צדיקים ישמרו. ויש שהולכים גם לקרוביהם שהם תלמידי חכמים וצדיקים שיברכו אותם, ומבקשים מהם שיתפללו גם בעדם ביום הקדוש והנורא. ויש להקדים לעשות כן בעוד היום גדול, כי לעת ערב ראוי שיהיו נכונים לקבל קדושת היום בהשקט וישוב הדעת. נוסח הברכה, ישימך וגו'. ועוד מוסיף כל אחד כפי צחות לשונו, ויש לומר תפלה זאת: ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים שיתן בלבך אהבתו ויראתו, ותהא יראת ה' על פניך כל ימי חייך שלא תחטא, ותהא חשקך בתורה ובמצות, עיניך לנכח יביטו, פיך ידבר חכמות ולבך יהגה אימות, ידיך יהיו עוסקים במצות, רגליך ירוצו לעשות רצון אביך שבשמים, ויתן לך בנים ובנות צדיקים וצדקניות עוסקים בתורה ובמצות כל ימיהם, ויהי מקורך ברוך, ויזמין לך פרנסתך בהיתר ובנחת ובריוח מתחת ידו הרחבה ולא על ידי מתנת בשר ודם, פרנסה שתהא פנוי לעבודת ה'. ותכתב ותחתם לחיים טובים וארוכים בתוך כל צדיקי ישראל אמן.

סעיף יז

נוהגים ללבוש את הטלית ויש ליזהר ללבושו בעוד יום ויברך עליו, ואם נתאחר עד בין השמשות לא יברך עליו.

סימן קלב: סדר ליל יום הכיפורים

סעיף א

במדינות אלו נוהגים קודם כל נדרי מוציא הגדול שבקהל ספר תורה, ומסבב עמו סביב הבימה והאנשים מחבקים ומנשקים את ספר התורה, ומבקשים מחילה וסליחה על מה שפגמו בכבוד התורה, ומקבלים עליהם מהיום ואילך ללכת בדרכה. ואומרים כמה פעמים הפסוק אור זרוע וגו'. ועומד עם ספר התורה אצל השליח ציבור מימינו ועוד אחד מחשובי הקהל עומד אצלו משמאלו גם כן בספר תורה, ואומרים שלשתן: בישיבה של מעלה וכו'. והשליח ציבור אומר כל נדרי שלש פעמים בניגון הידוע. ויש לכל אדם לומר עם השליח ציבור בלחש. ויש להתחיל כל נדרי בעוד יום, ולהמשיך בו עד הלילה. ולאחר שאמר השליח ציבור ברוך, וענו ברוך וכו' מחזירים את ספר התורה להיכל וחוזרין למקומן ובשבת יכולים לחזור למקומן בהתחלת מזמור שיר ליום השבת.

סעיף ב

כשהשליח ציבור אומר ברכת שהחיינו יכוון להוציא את הציבור, ומכל מקום נכון שהשומע יכוון שלא יצא בברכת השליח ציבור אלא יברך בעצמו בלחש, וימהר לסיים קודם השליח ציבור כדי שיענה אמן, והנשים שברכו בהדלקת הנרות שהחיינו, וכן איש אם הדליק וברך אז שהחיינו לא יברכו עתה שהחיינו.

סעיף ג

ליל יום כפור ויומו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בקול רם.

סעיף ד

יש שעומדים על רגליהם בכל סדר תפלת ערבית וכל היום, ואם נחלשו יכולים לסמוך לאיזה דבר, וטעם העמידה להיות דוגמת המלאכים ולכן הנשים לא יעמדו. מי שעמד פעם אחת על דעת לעשות כן כל ימיו ואחר כך רוצה לחזור צריך התרה.

סעיף ה

יש נוהגים ללון בבית הכנסת ולומר שירות ותשבחות כל הלילה, וכשצריך לישן ירחיק את עצמו מן הארון הקודש. והחזנים לא יעורו כי על ידי זה מאבדין קוליהן. קודם השכיבה יאמר ד' מזמורי תהלים שהם מסוגלים להנצל מקרי רחמנא ליצלן, כי יש בהם ש"ו תיבות וד' מזמורים עולה ש"י כמנין קרי. וראשי וסופי המזמורים עולה קכ"ו וד' מזמורים והכולל ביחד עולה קל"א כמנין סמאל ויכוון לסלקו מעליו, וטוב שלא יתעטף בכרים וכסתות המחממין ועל כל פנים לא יכסה רגליו.

סימן קלג : הלכות יום הכיפורים

סעיף א

יום הכיפורים אסור באכילה ובשתיה, וברחיצה, בסיכה, בנעילת הסנדל, ובתשמיש המטה, ואסור בכל מלאכה וטלטול כמו בשבת, וכיון שצריכים להוסיף מחול על הקודש לכן אסורים בכל אלו מבעוד יום איזה זמן קודם בין השמשות, וכן במוצאי יום הכיפורים זמן מועט לאחר צאת הכוכבים.

סעיף ב

ליגע באוכלים ובמשקין כשצריכים לתת לקטנים יש מתירים ויש מחמירים. ואם אפשר יש ליזהר.

סעיף ג

איסור רחיצה עיין סימן קכ"ד סעיף ז' ח' ט' וגם ביום הכיפורים אינו אסור רק ברחיצה של תענוג וצריך ליזהר מאד שלא ירחץ יותר ממה שמוכרח לו. ולתפלה נעילה, מנחה ומעריב כיון שעומד כל היום בבית הכנסת ועוסק בתפלות ופיוטים הרי הוא משמר ידיו ולא ירחצם.

סעיף ד

הכהנים שעולים לדוכן כיון שלדוכן צריכים נטילת ידיים עד הזרוע, ואם לא נטלו ידיהם בשחרית רק האצבעות אף שברכו אז על נטילת ידיים מכל מקום כיון שנטילה היא לא הועילה להם לדוכן, אם כן כשנטלין עתה עד הזרוע צריכים לברך שנית על נטילת ידיים. וטוב יותר שיטלו ידיהם גם בשחרית עד הזרוע ולא יצטרכו עתה לברך שנית.

סעיף ה

החולה אפילו אין בו סכנה רוחץ כדרכו. כלה בתוך שלשים יום משנשאת רוחצת פניה כדי שלא תתגנה על בעלה.

סעיף ו

הרואה חס ושלום קרי ביום הכיפורים אם לח הוא מקנחו במפה ואם כבר נתייבש רוחץ מקומות המלוכלכים לבד, דדינו כצואה, ולא ירחוץ בבגד שלא יבא לידי סחיטה. ואסור לטבול אף על פי שהוא רגיל לטבול בשאר ימות השנה, ויגלה צערו לתלמיד חכם מה שאירע לו ביום הקדוש והנורא והוא יורהו מה לעשות שתתכפר לו ויאריך ימים.

סעיף ז

סיכה אסורה אפילו בשביל להעביר הזוהמא ואפילו על מקצת גופו, אך חולה אפילו אין בו סכנה סך כדרכו, ומי שיש בו חטטין במדינותינו שאין נוהגים הבריאים לסוך בחול, אסור לו לסוך משום דמוכח שהוא משום רפואה.

סעיף ח

נעילת הסנדל יש אוסרים אפילו בסנדל של עץ שאינו חפוי בעור, אבל של גמי או קש או בגד מותר. ויש להחמיר בנעילת הסנדל אפילו במקום רפש וטיט וגשמים ואפילו הולך בין הגוים אסור. ואם הוא מצטער הרבה לילך במקום רפש וטיט וגשמים בלי סנדל, ינעול סנדליו שהם בלי עקב, או מנעלים שהם עם עקב אלא יחליפם של שמאל לימין ושל ימין לשמאל אם יש חילוק ביניהם. ולפני פתח בית הכנסת יחלוץ אותם ויצניעם. ויזהר שלא ליגע בהם לא בנעילה ולא בחליצה שלא יצטרך לרוחץ ידיו.

סעיף ט

מותר לעמוד על כרים וכסתות אפילו הן של עור, אבל בתפלת שמונה עשרה אסור לעמוד על שום דבר. אך מי שהוא איש מצונן מותר לו לעמוד על קצת עשבים.

סעיף י

כל חולה אף על פי שאין בו סכנה או מי שיש לו מכה ברגלו, וכן היולדת כל שלשים מותרים בנעילת הסנדל.

סעיף יא

אסור ליגע באשתו אפילו ביום ויחזיקנה כל יום הכיפורים כמו נדה.

סעיף יב

מעוברות ומניקות מתענות ומשלימות ככל אדם. ומניקה שולדה חולה ומסוכן ואינו רוצה לינק כי אם ממנה ואם תתענה תהא בסכנה לולד לא תתענה.

סעיף יג

מעוברת שהריחה איזה מאכל ונתאוה לו וידוע שאם אין נותנים לה ממה שהיא מתאוה היא וולדה מסוכנים, לכן אם אמרה צריכה אני לאכול אף על פי שאין פניה משתנים או שרואים שפניה משתנים אף על פי שאינה אומרת כלום, לוחשין לה באזנה שהיום הוא יום הכיפורים כי לפעמים מתיישבת דעתה בכך, ואם לא נתיישבה דעתה מאכילין אותה בעניין זה, מתחלה נותנים לה דבר מועט שטובלין אצבע ברוטב וכדומה ונותנים לתוך פיה, כי לפעמים בטפה אחת מתיישבת דעתה ואם לאו נותנים לה פחות מכשיעור, ואם עדיין לא נתישבה נותנים לה די צרכה. וכן כל אדם שהריח מאכל ונשתנה פניו מסוכן הוא ונוהגים בו כמו שכתבנו, אבל כל זמן שלא נשתנה פניו אין מאכילין אותו אף על פי שאומר צריך אני.

סעיף יד

יולדת וכן חולה שיש בו סכנה לעניין אכילה ושתייה וחילול יום הכיפורים דינם כמו בחילול שבת, אלא דלענין אכילה ושתייה אפילו כמה רופאים אומרים שאינו צריך, ואפילו אומרים שהאכילה או השתייה תזיק לו והחולה אומר שהוא צריך, ואפילו הוא אומר שעדיין אינו מסוכן אלא שאם לא יאכל תכבד עליו החולי ויסתכן, שומעים לו ומאכילין אותו כי לעניין אכילה ושתייה הוא יותר מבין על עצמו, ולב יודע מרת נפשו.

סעיף טו

כשמאכילין את המעוברת או את היולדת או את החולה, מניחים לפניהם את המאכל ואומרים להם, אם יודע אתה שאפשר שתסתכן אם לא תאכל די מחסורך, תאכל כסדר עד שתבין כי די לך, אבל אם אפשר לך שלא תאכל בפעם אחת כשיעור עשה כך. ויאכל בפעם אחת כשיעור שני שלישי ביצה (כי שיעור אכילה להתחייב כרת ביום הכיפורים היא ככותבת הגסה שהוא פחות מעט מכביצה בינונית בלא קליפתה) וישהה קצת, ושוב יאכל כך וישהה בין אכילה לאכילה, עד שתהא מסוף אכילה הראשונה עד תחלת האכילה שניה לכל הפחות שיעור כדי אכילת פרס וכן יכול לאכול אפילו הרבה פעמים רק שלא יהיו בו אכילות בתוך שיעור אכילת פרס אם אפשר ודי לו (כי שתי אכילות שהן בכדי אכילת פרס מצטרפות ונחשבות כאכילה אחת) ובשתייה ישתה בפעם אחת קצת פחות ממלא לוגמיו, וישהה גם כן קצת ויחזור וישתה. ושהיות אלו יהיו גם כן לכל הפחות כדי אכילת פרס או על כל פנים לפחות כדי שתית רביעית ויש לשער קודם יום הכיפורים שיעורים אלו על כלי שעות, (עם שעון) כדי שידעו על נכון.

סעיף טז

מי שאחזו בולמוס והוא חולה מחמת רעבון, וסימניו שעניו כהות ואינו יכול לראות מאכילין אתו עד שיאירו עיניו.

סעיף יז

בכל אלו שמאכילין אותן משום סכנה, אם אין שם מאכל היתר מאכילין אותן מאכל איסור ואם מאכילין אותו דבר איסור נראה די שיהאכילו פחות מכזית אם די לו בכך.

סעיף יח

אם דעתו מיושבת מברך לפניהם ולאחריהם, אבל קידוש לא יעשה ובברכת המזון אומר יעלה ויבוא ואם חל בשבת אומר גם רצה, ואם שכח אין צריך לחזור ולברך שאין חיוב היום לאכול פת.

סעיף יט

קטן וקטנה פחותים מט' שנים אפילו אם רוצים להתענות קצת, אין מניחים אותן שלא יבואו חס ושלום לידי סכנה. אבל משיש להם ט' שנים שלמות והם בריאים, מחנכין אותן שיתענו קצת ולא יאכלו עד לאחר איזה שעות ממה שהם רגילים לאכול, ובנעילת הסנדל ורחיצה וסיכה יש לחנכם גם קודם ט' שנים.

סעיף כ

טוב להריח איזה פעמים בבשמים ולברך עליהם כדי להשלים מאה ברכות, ואמנם כל זמן שלא הסיח דעתו אסור לברך שנית דהוי ברכה לבטלה, על כן צריך להפסיק בינתיים זמן גדול שיהא היסח הדעת בינתיים. וטוב שיריח בכל פעם בשמים אחרים אף שהן מין אחד, ומכל שכן אם יש לו שלשה מינים כגון עצי בשמים, עשבי בשמים, ומיני בשמים, ואם יכוון לכל ברכות השליח ציבור והקוראים בתורה והמפטירין, לא יחסרו לו רק שלש ברכות לתשלום מאה וישלים באלו שעל הבשמים.

סעיף כא

מזכירין נשמות ביום הכיפורים, משום דזכירת המתים משבר ומכניע לבו של אדם, ועוד לפי שגם המתים צריכים כפרה, כדאיתא בספרי כפר לעמך ישראל אלו החיים, אשר פדיתה אלו המתים, מלמד שמתים צריכים כפרה, ונודרים צדקה בעבורם, וסמך לזה בסוף פרשה תצוה כתיב אחת בשנה יכפר וסמך ליה ונתנו איש כופר נפשו לה', ומועילה הצדקה בעבור המתים כי ה' בוחן לבבות שאם היה זה המת חי גם כן היה נותן צדקה, והחי יכול לבקש להקל דין המת, כמו דוד שהתפלל על אבשלום, והמתים הצדיקים מליצים על צאצאיהם. גם ביום אחרון של פסח וביום ב' דשבועות ובשמיני עצרת מזכירין נשמות, לפי שקוראים בהן כל הבכור וכתוב שם איש כמתנת ידו. לכן נודרין מתנות לצדקה וכיון שנודרין לצדקה נהגו ליתנה בעבור הנשמות שיזכור אותם אלהים לטובה, גם אותנו יזכור עימהם לטובה בזכותיהם, ונוהגים כי מי שיש לו אב ואם יוצא מבית הכנסת בשעת הזכרת נשמות, גם נוהגים שבתוך שנה ראשונה למיתת האב או האם יוצא גם כן מבית הכנסת.

סעיף כב

אם יש תינוק למול מוהלין אותו קודם אשרי ומברכים ברכת המילה בלא כוס, ובמדינותינו נוהגים לברך על הכוס ונותנים ממנו מעט להתינוק הנימול, מלבד מה שנותנים לו כשאומרים בדמיון חיי אבל לתינוק אחר אין ליתן לטעום מן הכוס (דחמיר מתשעה באב). הנהגה למצוץ ביין לא יזלפו בפה רק ביד ומוצץ בפה כדרכו.

סעיף כג

נוהגים לשטוח עשבים בבית הכנסת והטעם הוא לפי שנוהגים להשתחוות וליפול על הפנים בשעת העבודה זכר למקדש, ומקום שהקרקע מרוצף באבנים אסור להשתחוות כן, ואפילו במקום שאינו מרוצף יש קצת איסור, על כן שוטחין עשבים להפסיק בין הקרקע. ואם אין שם עשבים יפסיק בטליתו או בדבר אחר.

סעיף כד

זמן תפלת נעילה היא כשהחמה היא בראש האילנות כדי שישלים אותה עם צאת הכוכבים. ולפעמים נמשכת קצת בתוך הלילה ואפילו הכי אומרים חתמנו, לפי שאין הדין

מסתלק עד שיגמרו ישראל את סדריהם למטה. והחרוז היום יפנה וכו' אם יצאו הכוכבים לא יאמר כן משום דהוי דובר שקרים, אלא יאמר היום פנה השמש בא ופנה. השליח ציבור אומר ברכת כוהנים ושים שלום אף על פי שהוא לילה.

סעיף כה

יש לבטל המנהג שהנכרי מדליק נרות לצורך אמירת הפיוטים בנעילה, אלא הנרות הדולקות יפזרו בכל הבית הכנסת דזה הוי שבות דשבות.

סעיף כו

לאחר תפלת נעילה אפילו חל בשבת וגמרו ביום מכל מקום אומרים אבינו מלכנו ואומרים שמע ישראל פעם אחת, ברוך שם כבוד מלכותו שלש פעמים, ה' הוא אלהים שבע פעמים, ללות את השכינה שמתעלה למעלה משבעה רקיעים. ואומר השליח ציבור קדיש שלם בניגון של שמחה. ואחר כך תוקעין תקיעה אחת והוא סימן לסילוק שכינה למעלה כמו שהיה במתן תורה, שכשעלה השכינה נאמר במשוך היובל וגו' ונאמר עלה אלהים בתרועה, וגם הוא זכר לתקיעת יום הכיפורים ביובל. ויכולים לתקוע אף על פי שעדיין לא יצאו כוכבים אלא שהוא בין השמשות, ואפילו הוא שבת, אבל בעוד יום אין לתקוע, לאחר התקיעה אומרים כולם ג' פעמים לשנה הבאה בירושלים.

סעיף כז

לאחר צאת הכוכבים מתפללים מעריב, ויש להעמיד שליח ציבור הגון ויתפלל בנחת ובכוונה ויש לגעור בהחוטפים. אומרים בתפלת שמונה עשרה אתה חוננתנו, אם חל בשבת אומרים ויתן לך אבל אין אומרים ויהי נועם ואתה קדוש. ולאחר התפלה מקדשים את הלבנה ופוקדין איש את רעהו בשמחה וטוב לב כמו ביום טוב.

סעיף כח

בהבדלה של מוצאי יום הכיפורים צריכים לברך דווקא על נר ששבת, ולא על נר שהוציאו עתה מן האבנים וכדומה ולא במה שהודלק ממנו. והמובחר הוא להדליק נר אחר מן הנר שהדליק אתמול בביתו ולברך על שניהם. ואם אין לו נר בביתו יביא את הנר הדולק מבית הכנסת ולהדליק עוד אחד מזה הנר ולברך עליהם, ובשעת הדחק מברכים על הנר שהודלק מנר של אינו יהודי או מהאור שהוציאו מאבנים וכדומה. ואין מתחילים הנה אל ישועתי אלא מברכים על הכוס ועל הנר והמבדיל, ואין מברכים על הבשמים, ואם היה שבת מברכים גם על הבשמים. גם מתחילים הנה אל ישועתי כמו בשאר מוצאי שבת.

סעיף כט

אוכלים ושותים ושמחים במוצאי יום הכיפורים, דאיתא במדרש במוצאי יום הכיפורים בת קול יוצא ואומר: לך אכול בשמחה לחמך, ושתה בלב טוב יינך, כי כבר רצה אלהים את מעשיך

סעיף ל

המדקדקים במצות מתחילים מיד במוצאי יום כפור בעשיית הסוכה, לקיים ילכו מחיל אל חיל.

סעיף לא

ביום שלאחר יום הכיפורים נוהגים להשכים לבית הכנסת, ובימים שבין יום הכיפורים לסוכות אין מתעניין אפילו תענית יארציט, ואין אומרים תחנון לפי שהם ימי שמחה שהיו מחנכין בהם את המזבח בימי שלמה, וגם אנחנו עוסקים במצות בנין סוכה והכנת אתרוג ושאר המינים לכבוד אדון האדונים מקדש ישראל והזמנים.

סימן קלד : הלכות סוכה

סעיף א

מצווה לבנות הסוכה מיד ביום שלאחר יום הכיפורים ואפילו הוא ערב שבת, דמצווה הבאה לידו אל יחמיצנה ויבחור מקום נקי להעמידה שם. ומצווה על כל אדם שיעסוק בעצמו בעשיית הסוכה ובהנחת הסכך ואף על פי שהוא אדם נכבד, זהו כבודו שעוסק בעצמו במצווה, ומן הראוי היה לברך שהחיינו על עשיית הסוכה, אלא שאנו סומכים על שהחיינו שאומרים בקידוש, ויהדר ליפות את הסוכה ולהנאותה בכלים נאים ומצעות נאות. כפי כחו.

סעיף ב

בענין דפנות הסוכה יש הרבה חילוקי דינים ואין הכל בקיאים על כן צריכים לעשות דפנות שלמות וחזקות שלא יהא הרוח מניע אותם, וגם שלא יכבה הרוח את הנרות. ומי שאין לו די צרכו לדפנות מוטב שיעשה ג' שלימות מד' שאינן שלימות. ומי שידו משגת מצווה שיהיה לו סוכה בנויה עם גגות שנפתחים ונסגרים על ידי צירים לסגרם בשעת הגשמים וכשפסקו הגשמים נפתחים הגגות והסכך הוא נגוב ויכול לקיים מצות סוכה כראוי.

סעיף ג

גם בסכך יש כמה דינים, וכיון שאנו נוהגים לסכך בענפי אילנות או בקנים כיון שהם גידולי קרקע והמה תלושים ואינם מקבלים טומאה ואינם קשורים יחד אין בהם שום חשש.

סעיף ד

לכתחלה ראוי להחמיר שלא להניח על הסוכה דבר המקבל טומאה שיניח עליו את הסכך כגון סולמות שיש בהן בית קיבול השליבות וכל שכן שאר כלים כגון מרא (מעדר) ומגרפה, ואפילו ליתן אותם על הסכך להחזיקו יש להחמיר, ובדיעבד או שאין לו שאר דברים הכל מותר דקיימא לן דמותר להעמיד את הסכך בדבר המקבל טומאה.

סעיף ה

צריך להניח סכך עד שתהא צלתה מרובה מחמתה, שאם היתה חמתה מרובה מצלתה פסולה מן התורה. ולכן צריכים ליזהר שלא יהא במקום אחד אויר ג' טפחים. ולכתחלה צריכה שיהא אויר קצת בין הסכך כדי שיראו הכוכבים, ומכל מקום אם היתה מעובה שאין הכוכבים נראים כשרה, אבל אם היתה מעובה כל כך שאפילו אם יורדים גשמים הרבה אינם יורדים לתוכה אם כן הוי כעין בית ופסולה.

סעיף ו

בסוכות הבנויות, לפעמים בולטים דפים למעלה על הכתלים, ועל דפים אלו מונחים הכלונסאות שעליהם הסכך, ומאחר שאין הדף רחב מארבע אמות אינו פוסל את הסוכה משום סכך פסול, כי הלכה למשה מסיני הוא דבפחות מארבע אמות אמרינן דופן עקומה, פירוש שנחשב אל הדופן וחשבינן ליה כאלו הדופן נתעקם שם למעלה, אלא שאין יושבים ואין ישנים שם תחת הדף, כי שם אין לו דין סוכה, ואפילו אינו רחב אלא ארבעה טפחים, אבל יתר הסוכה כשרה, אך אם מונחים אצל הדופן דפים ברוחב ארבע אמות או יותר, זה נקרא סכך פסול ופוסל את כל הסוכה. ומכל מקום אם אינו כן אלא בצד אחד, כמו שהדרך הוא בקצת סוכות בנויות שעושים קצת תקרה מצד אחד (כדי לפנות לשם את הכלים תיכף בהתחלה) זה אינו מזיק, דכיון שאינו אלא מצד אחד הרי יש כאן עוד שלש דפנות כשרות שמונח עליהם סכך כשר, וסוכה משלש דפנות גם כן כשירה ובלבד שיהא שם שיעור סוכה, דהיינו לכל הפחות ז' טפחים על ז' טפחים במרובע ולא ישבו תחת התקרה.

סעיף ז

העושה סוכתו תחת ענפי אילן הרי היא פסולה, ואפילו אם מחמת הענפים בלבד היתה חמתה מרובה מצלתה ואם כן בסכך שהניח עליה עשה את הסוכה מכל מקום פסולה. ואפילו אם יקצוץ אחר כך ענפי האילן מכל מקום הסוכה נשארת בפסולה, דכתיב חג הסוכות תעשה לך ודרשינן תעשה ולא מן העשוי ולכן לאחר שקצץ הענפים צריך הוא להגביה כל ענף מן הסכך, ויחזור ויניחנה לשם סוכה, וכן אסור להניח את הסכך קודם שעשה את הדפנות, דבעינן שבהנחת הסכך תהא סוכה כשרה.

סעיף ח

וכן בסוכה העשויה בגגות הנפתחים, צריך לפתוח את הגגות קודם שמניח את הסכך, ואם אחר כך סוגר את הגג וחוזר ופותח אינו מזיק, דהוי כאלו פורס עליה סדין וחוזר ונוטלו ומכל מקום יש להחמיר שיהא הגג פתוח בהכנסת החג עוד צריכים ליזהר באלו סוכות שיהא הגג פתוח היטב עומד בשוה עם דופן הסוכה, שאם אינו עומד בשוה אלא נוטה קצת על הסכך, אפילו אינו שיעור גדלו שתפסל הסוכה בכך מכל מקום צריך ליזהר שלא ישב במקום הזה שהגג משופע. שנמצא יושב תחת הגג. אף על פי שסוכת החג בחג פטורה מן המזוזה, מכל מקום אלו סוכות הבנויות שמשתמשים בהם כל השנה ונתחייבו במזוזה, גם בחג לא נפטרו ואין צריכים אחר החג לקבוע את המזוזה מחדש.

סעיף ט

יוצאים בסוכה שאולה אבל לא בסוכה גזולה, ולכן אסור לעשות סוכה ברשות הרבים, ובשעת הדחק שאין לו סוכה אחרת בשום אופן, יושב בה ומברך עליה.

סעיף י

יש ליזהר שלא יקצץ הישראל בעצמו סכך לסוכתו אלא יקנה מאחר, ובשעת הדחק יכול לקצוץ בעצמו אלא שיטול רשות מבעל הקרקע.

סעיף יא

מותר לעשות סוכה בחול המועד.

סעיף יב

עצי הסוכה בין מהדפנות בין מהסכך אסור בהנאה עד לאחר שמחת תורה כיון שהוקצו למצווה, ואפילו ליטול מהם קיסם לצוץ שיניו אסור, ואפילו אם נפלו אסורים ולא מהני בהו תנאי, ואם חל שמחת תורה בערב שבת אסורים גם בשבת, וכן נוי סוכה אסורים בהנאה אפילו נפלו, וכיון שאסורים בהנאה לכן בשבת וביום טוב אסורים בטלטול משום מוקצה, ומכל מקום אתרוג התלוי בסוכה לנוי מותר להריח בו דלא הוקצה מריח, ובנוי התלוי בסכך נוהגים שאפילו תנאי לא מהני אבל בנוי התלוי בדפנות מהני תנאי. והסדינים המצויירים שתלויים בסוכה לנוי, נוהגים לטלטלן שלא יתקלקלו מן הגשמים. ואפילו לא התנה בפירוש כי מסתמא מתחלה אדעתא דהכי תלאן, ומכל מקום טוב להתנות תחלה בפירוש דהיינו קודם בין השמשות הראשון יעמוד שם ויאמר: אני מתנה שאהא מותר לאכול ולהשתמש בנוי סוכה זו מתי שארצה, וצריך ליזהר בנוי סוכה אשר בדעתו ליטלו בתוך יום טוב שלא לקשרו בקשר אלא בעניבה.

סעיף יג

גם לאחר החג כשתסר את הסוכה לא יפסע על העצים ולא ישתמש בהם לדבר מגונה, משום דתשמישי מצווה נינהו כמו ציצית.

סעיף יד

אסור לחקוק פסוק בסוכת תשבו וגו' או שאר פסוק על דלעת וכיוצא בו לנוי סכה, משם דיבא אחר כך לידי בזיון ועוד דאסור לכתוב פסוק שלא לצורך.

סעיף טו

ערב סוכות לאחר חצות היום לא יאכל פת כדי שיאכל בסוכה לתיאבון, ויש להרבות בצדקה בערב סוכות.

סימן קלה : דיני ישיבה בסוכה

סעיף א

כתיב בסוכות תשבו שבעת ימים, פירוש תדורו בסוכות. אמרה תורה שידור בסוכה שבעת ימים כמו שהוא דר בביתו כל השנה, כן תהא עתה עיקר דירתו בסוכה שיכניס לתוכה כליו הנאים ומצעות הנאות, ואוכל ושותה ולומד ומטייל וישן בסוכה, ואפילו אם מספר עם חברו יספר בסוכה, וכן אם מתפלל ביחידות יתפלל בתוך הסוכה, וכתיב למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים, ולכן צריכים לכוון בישיבת סוכה שצונו הקדוש ברוך הוא לישב בסוכה זכר ליציאת מצרים. וסוכות אלו שאומר הכתוב כי בסוכות הושבתי, נחלקו בהם תנאים רבי אליעזר אומר המה ענני הכובד שהקיף בהם הקדוש ברוך הוא את אבותינו לבל יכם שרב ושמש, ורבי עקיבא אומר סוכות ממש שעשו להם בשעת חנייתן מפני החמה ואף על פי שיצאנו ממצרים בחודש ניסן, לא צונו לעשות הסוכה באותו הזמן, לפי שהוא התחלת ימות הקיץ, ודרך כל אדם לעשות אז סוכה לצל, ולא היתה ניכרת שהוא במצות הבורא יתברך שמו, לכן צוה אותנו לעשותה בחודש השביעי שהוא זמן הגשמים, ודרך כל אדם לצאת מסוכתו ולישב בביתו, ואנחנו יוצאים מן הבית לישב בסוכה, בזה יראה לכל כי מצות המלך הוא עלינו לעשותה.

סעיף ב

צריך להחזיק את הסוכה בכבוד שלא יהיו מצות בזויות עליו, ולכן לא יכניס לתוכה כלים שאינם מכובדים, כגון קדרות וכד ששואבים בו מים וכלים שמהים בהם קמח ועריבה ויורה ומחבת ומכתשת וכיוצא בהן. וגם הקערות לאחר האכילה צריך להוציאן לחוץ, אבל כלי שתיה יהיו בסוכה, ונוהגים שלא להכניס לתוכה נר של חרס משום דמאיס, וכן לא יעשה בה תשמיש בזוי כגון שטיפת קדרות וקערות, אבל כוסות מותר לשטוף, וכל שכן דאסור להשתין בה אפילו בתוך כלי, אף על פי שעושה כן בתוך ביתו, אבל תשמיש המטה מותר בסוכה שהרי עיקר מצווה איש ואשתו. אם הכניס לתוכה כלים בזויים אינה נפסלת בכך, אך בשעה שהם בה אין לברך לישיב בסוכה עד שיוציאום.

סעיף ג

אכילה בסוכה בלילה הראשונה היא חובה שצריך לאכול בסוכה פת לכל הפחות כזית ואפילו מצטער חייב לאכול בסוכה, ואם יורדים גשמים אם מדמה שיפסקו לאחר שעה או שתי שעות ימתין ואחר כך יקדש ויאכל בסוכה כראוי, ואם רואה שלא יפסיקו הגשמים או שהמתין ולא פסקו, מקדש בסוכה ומברך שהחיינו ומכוין בשהחיינו גם על הסוכה, אבל אינו מברך לישיב בסוכה ונוטל ידיו ומברך המוציא ואוכל שם כזית פת בלי הפסק והולך לתוך הבית וגומר סעודתו, ויש לו לכוון בשעת נטילת ידים ובשעת ברכת המוציא שדעתו לאכול גם בבית. ואם פסקו הגשמים קודם שבירך ברכת המזון, הולך שוב לתוך הסוכה ומברך לישיב בסוכה ואוכל קצת יותר מכביצה פת ומברך ברכת המזון. ואם פסקו הגשמים לאחר שבירך ברכת המזון, הולך גם כן לתוך הסוכה ונוטל ידיו שנית ואוכל קצת יותר מכביצה פת בברכת לישיב בסוכה ומברך ברכת המזון. אם בסוכה שלו אף לאחר שפסקו הגשמים עדיין המים מטפטפין מן הסכך, ויש בשכונתו סוכה שהיתה מסוגרת בגג ולאחר הגשמים נפתחה, ילך שמה ויאכל פת בטוב לבב.

סעיף ד

בליל שני גם כן חובה לאכול בסוכה ואפילו הוא מצטער, ודינו כמו בלילה הראשון וכמו שכתבנו, אלא חילוק אחד יש ביניהן, שאם ראה שלא יפסקו הגשמים או המתין ולא פסקו מקדש בבית ואוכל שם, וקודם ברכת המזון הולך לתוך הסוכה ואוכל שם לכל הפחות כזית פת בלא ברכת לישיב בסוכה וחוזר לביתו ומברך ברכת המזון.

סעיף ה

ערבית כשבא מבית הכנסת נכנס לסוכה ומקדש מיד, רק לא יקדש אלא כשהוא ודאי לילה, וכשהוא מברך בקידוש לישיב בסוכה יכוון לפטור בברכה זו סעודה זו וגם השינה ושאר צרכיו שיעשה בסוכה עד הקידוש שביום המחר ובברכת שהחיינו יכוון שהוא מברך שהחיינו על החג וגם על הסוכה. ולכן בלילה הראשון מברכים תחלה לישיב בסוכה ואחר כך שהחיינו שתהא ברכת שהחיינו גם על הסוכה, ובליל שני מברך תחלה שהחיינו ואחר כך לישיב בסוכה.

סעיף ו

כשאוכלים כמה בעלי בתים בסוכה אחת ויש שם גם הנשים ושאר בני בית שצריכים לשמוע היטב את הקידוש לצאת בו, אם יקדשו כל הבעלי בתים ביחד, תרי קלי לא משתמעו, ולא ישמעו היטב את הקידוש, על כן טוב יותר שיקדשו בזה אחר זה, ואם מקדשים ביחד כגון אם אין שם מי שצריך לצאת בשמיעת קידוש, אם קדם אחד וסיים

ברכת בורא פרי הגפן או ברכה אחרת, ואחר כך סיים חברו אין להראשון לענות אמן אחר ברכת חברו, משום דאמן הוי הפסק בין ברכת בורא פרי הגפן לשתיה. והעולם נוהגים להמתין זה על זה ועונים אמן. וזהו שלא כדין אלא יש להם לומר הכל ביחד.

סעיף ז

בשאר הלילות וכן בכל הימים אין חיוב לאכול בסוכה, אלא שאם הוא רוצה לאכול אכילת קבע או לישן צריך לאכול או לישן בסוכה ומהו אכילת קבע, פת יותר מכביצה אפילו לא קבע עליו ואפילו היא פת כיסנין, וכן תבשיל העשוי מחמשת מיני דגן יותר מכביצה וקבע עליו חייב בסוכה ולברך עליו לישיב בסוכה, אבל פירות אפילו אכל הרבה וקבע עליהם מותר לאכול חוץ לסוכה, וכן יין או שאר משקים או בשר וגבינה מותר לאכול ולשתות חוץ לסוכה, ודווקא שלא קבע עליו. אבל אם רוצה לשתות יין או שאר משקים בדרך קבע, או שרוצה לאכול בשר או גבינה דרך קבע צריך סוכה, ולא יברך עליהם לישיב בסוכה. וטוב שיאכל קודם פת כדי שיברך. וכל זאת מדינא, אבל מי שמחמיר על עצמו שאפילו מים אינו שותה חוץ לסוכה הרי זה משובח.

סעיף ח

שינה אפילו עראי מדינא צריך סוכה. וכן עושים המדקדקים במצות שאפילו שינת עראי אינם ישנים חוץ לסוכה, ועתה שנוהגים הרבה להקל בשינה, כתבו האחרונים זיכרונם לברכה כמה טעמים ללמד זכות עליהם. אבל כל ירא שמים ראוי לו להחמיר ולעשות סוכה שיכול לדור שם עם אשתו כמו שהוא דר כל השנה כולה אם אפשר לו, ולכל הפחות שתהא ראויה לישן שם הוא לבדו, ואם אינה כן אפילו בדיעבד היא פסולה.

סעיף ט

ירדו גשמים פטור מן הסוכה. באיזה גשמים פטור, אם ירדו כל כך שאם היו נופלים כך לתוך התבשיל היה מתקלקל, אפילו אין לפניו התבשיל, או שהוא משער שאם היו נופלים לתוך החדר שהוא בו היה יוצא משם לחדר אחר, אז יוצא גם מן הסוכה לבית. ואם התחיל לאכול בסוכה ואחר כך ירדו גשמים, ונכנס לתוך הבית והתחיל לאכול גם בבית, או שמחמת הגשמים התחיל מתחלה לאכול בבית, ואחר כך פסקו הגשמים, גומר סעודתו בבית ואינו מחייב ללכת באמצע הסעודה מביתו לתוך הסוכה, וכן כשהעת קר והמאכלים נקרשים בתוך הסוכה, פטור מן הסוכה ואוכל בבית.

סעיף י

ולעניין שינה בסוכה גם גשמים מועטין הוי צער לישן ויכול לצאת. ואם יצא לביתו והשכיב את עצמו לישן ואחר כך פסקו הגשמים, או שמתחלה שכב בביתו לישן מפני הגשמים ואחר כך פסקו, אין מטריחין אותו לילך לסוכה כל הלילה, אלא ישן בביתו עד הבוקר.

סעיף יא

כשהוא פטור מן הסוכה ואינו יוצא משם, נקרא הדיוט, ואינו מקבל שכר עליו, ואינו רשאי לברך משום דהוי ברכה לבטלה. וכשיוצא מן הסוכה בשביל הגשמים, לא יבעט בסוכתו יוצא, אלא יצא בהכנעה כעבד שמזג כוס לרבו ושפך לו רבו קיתון על פניו.

סעיף יב

נוהגים שאין מברכים לישב בסוכה אלא באכילת קבע, ונוהגים שמברכים תחלה המוציא ואחר כך לישב בסוכה קודם שטועם. ושאר דברים שהוא אוכל בסוכה כל היום, וכל מה שהוא יושב ועושה שם ואפילו אם ישן שם, נפטר הכל בברכה שבירך בשעת אכילת קבע עד שיאכל שנית בקבע. ואם לא יצא מן הסוכה לעסקיו או לבית הכנסת בין סעודה לסעודה, כיון שבירך פעם אחת שוב אינו צריך לברך בסעודה שניה שאוכל, ואפילו כל שבעת ימי החג אם ישב ואכל ולמד והתפלל וישן תוך סוכתו, אינו צריך לברך רק פעם אחת, כיון שלא הסיח דעתו מן הסוכה. ואפילו יצא יציאת עראי ודעתו לחזור מיד לא הוי היסח הדעת, ואינו צריך לברך בסעודה שניה רק כשיצא לעסקיו או לבית הכנסת וכדומה, ואפילו הלך לתוך ביתו ללמוד שם או לעשות שם איזה דבר שהוא שוהה בו, גם כן הוי היסח הדעת וצריך לברך בסעודה שניה.

סעיף יג

מי שהולך אפילו באמצע סעודתו לסוכת חברו, ואוכל שם שיעור דחייב בסוכה, צריך לברך גם שם לישב בסוכה.

סעיף יד

מי ששכח לברך לישב בסוכה ונזכר באמצע סעודה, או אפילו לאחר שגמר אכילתו צריך לברך, כי גם הישיבה שישב שם אחר כך היא מצווה.

סעיף טו

נשים פטורות מסוכה ואף על פי כן רשאים לברך. קטנים גם כן פטורים ומכל מקום כל שהוא מבן חמש שנים ולמעלה חייב אביו לחנכו שיאכל בסוכה. ואפילו אין אביו בביתו אין להניחו שיאכל חוץ לסוכה.

סעיף טז

חולה ומשמשיו פטורים מסוכה. אם הוא חולה שאין בו סכנה, אין המשמשים פטורין אלא בשעה שהוא צריך להם. אם הוא חולה שיש בו סכנה, פטורין גם בשעה שאין צריך להם כל כך.

סעיף יז

מצטער גם כן פטור מן הסוכה בשאר הלילות וכן בכל הימים. והיינו שמצטער מחמת צנה או מרוח או מריח רע וכיוצא בו, וכן אם כבו הנרות בסוכתו בשבת ויש לו טורח גדול לילך לסוכת חברו, יכול לילך לביתו במקום שיש לו נרות דולקות, ודווקא אם מתחילה עשה סוכתו כראוי, ואך במקרה בא לו העניין שהוא מצטער לישב או לישן בסוכה, אבל אם מתחלה עשאה במקום רע וכדומה, או במקום שיתירא לישן בה, אינו יוצא בה אפילו באכילה ביום. אם בא הרוח לכבות הנרות דרך הדפנות, מותר לפרוס שם סדין או בגד.

סעיף יח

הולכי דרכים ביום, פטורין מן הסוכה ביום. כין שאין להם שהות לטרוח אחר סוכה, כיון שצריכים לילך תיכף לדרכן, אבל אם יכול לישב בסוכה בלי טורח חייב לישב בסוכה, ובבילה כשהוא במלון שהוא רוצה ללון שם צריך לטרוח את עצמו לישב בסוכה, אפילו הוא במקום שאין שם סוכה אם יכול לעשות סוכה במעט ממון, חייב להשתדל שיהיה לו סוכה

לישן בתוכה, ואם הולך גם בלילה דינו כמו ביום, וההולכים בכפרים לגבות חובות בחול המועד, אם אין יכולים לעשות בהם סוכה, יחמירו על עצמן לחזור לבתיהם בכל לילה לקיים מצות סוכה.

סעיף יט

שלוחי מצווה, אפילו בלילה כשהם בטלין אם צריכים לטרוח אחר סוכה, או שאינו נוח להם לישן בסוכה, ואם יישנו יהיו מחר יגיעים ויתעכבו מן המצווה, פטורין מהסוכה אבל בלאו הכי חייבים.

סעיף כ

שומרי גנות ופרדסים ותבואה וכיוצא בו, אם אפשר לשמור כולו במקום אחד יעשה לו שם סוכה וישב בה.

סעיף כא

העושים יין אצל אינו יהודי פטורין מן הסוכה בין ביום בין בלילה, משום שצריכים לשמור שלא יגע בו האינו יהודי, ואם הוא בעניין שאינו צריך שימור חייבים.

סעיף כב

היושבים בחנות, אף על פי שהם דרים חוץ לעיר והחנות הוא בעיר, ורגילין כל השנה ברוב פעמים לאכול שם ביום, מכל מקום בסוכות חייבים לאכול בסוכה.

סימן קלו : הלכות לולב ושאר המינים

סעיף א

כבר נהגו ישראל, שמי שהוא קונה אתרוג ולולב והוא אינו מבין, מראה אותן למורה הוראה אם הם כשרים או לא, כי יש בהם הרבה חילוקי דינים. ויש להדר לקנות לולב חדש, כי לולב היבש אינו כשר אלא בשעת הדחק, ויש אומרים דכל שכלה הירקות שבו הוי יבש. שיעור הלולב שיהיה השדרה חוץ מן העלים העליונים ארבעה טפחים, ובשעת הדחק שלש עשרה גודלין ושליש גודל סגי.

סעיף ב

ההדס צריך להיות משולש, דהיינו שיוצאים בו מכל קן וקן שלש עלין בשורה אחת בשוה, שלא יהיה אחד גבוה או נמוך מחבריו, וצריכים שיהיו העלין חופין את עצו, דהיינו שראש כל עלה יגיע למעלה מעוקצה של העלה שלמעלה, ובתוך אותן הדסים המובאים ממרחק, בדוחק שימצאו כשרים וצריכים לבדקם, והירא דבר ה' יהדר לקנות הדסים לחים ירוקים משולשים ומהודרים. והגדלים במדינותינו צריכים לדקדק בהם אם אינם מורכבים, ואם לא גדלו בעציץ שאינו נקוב. וכן צריכים לדקדק בזה בלולבין הגדלים במדינתנו. אם אינו בנמצא הדסים משולשים יטול שאינם משולשים ולא יברך.

סעיף ג

שיעור ההדס שלשה טפחים, ובשעת הדחק סגי בעשרה גודליו. ויהיה כל ההדס ממטה עד למעלה משולש, ובשעת הדחק אם למטה המועט אינו משולש והרוב שלמעלה משולש גם כן כשר, צריכים לדקדק שלא ינשרו העליון מן ההדס, כי אם נשרו אפילו מקצת עליון יש כמה חילוקי דינים, וצריכים לעשות שאלת חכם.

סעיף ד

צריך להשגיח שלא יהא נקטם ראשו דהיינו ראש העץ. ואם אין לו רק קטומים יעשה שאלת חכם, אבל הענפים הקטנים שיוצאים בין הקנים, צריכים לקטום אותם שלא יפסיקו בין הקנים.

סעיף ה

הערבה ידוע. העלה משוך, ופיה חלק, והקנה אדום, ואפילו בעודו ירוק כשר, כיון שכשהוא שוהה באילן מתאדם, ורוב מין זה גדל אצל הנחלים, ועל כן נקרא ערבי נחל ואפילו הגדלים במקום אחר כשרים, אלא שאם אפשר יש להדר ליקח מאותן הגדלים אצל נחל. שיעור הערבה כשיעור ההדס.

סעיף ו

ערבה שיבשה או שנשרו רוב העליון שלה, או שנקטם ראש העץ שלה פסולה. ויש אומרים שאם נדלדלו העליון מן הקנה ותלויים למטה פסולה. וצריכים להשגיח מאד גם בערבה, כי לפעמים מחמת שתוחבין אותה אל הלולב או על ידי הנענועין נושרין העליון ואז פסולה.

סעיף ז

צריך ליזהר שלא יקצוץ הישראל בעצמו מן האילן אחד מארבעת מינים לצרכו, אפילו נתן לו בעל הקרקע רשות, אלא האיננו יהודי או ישראל אחר יקצצם ויקח מהם.

סעיף ח

לוקחין שלשה בדי הדס ושני בדי ערבה (ואין להוסיף) ואוגדין אותם עם הלולב שיהיו כולן אגודה אחת, וצריכים להשגיח שיהיו כולם כדרך גדילתן דהיינו במקום החתך למטה. שאם נתהפך אפילו רק בד אחד גם בדיעבד אינו יוצא. ויש לאגוד את ההדס מימין השדרה אל הלולב ואת הערבה משמאלו, דהיינו שכשיטול את הלולב והשדרה נגד פניו, יהיה ההדס נגד ימינו והערבה נגד שמאלו, ויהיו למטה כולם שוים, כדי שכשיטול את הלולב יאחוז כולם. ומכל מקום יש לראות שיהיה ההדס מעט גבוה יותר מן הערבה, צריך להשגיח שתצא השדרה מן הלולב למעלה מן ההדס לכל הפחות טפח. קושר כולם ביחד בקשר גמור דהיינו שני קשרים זה על גב זה, ומלבד מה שקשר אלו המינים ביחד, יעשה עוד בלולב שלשה קשרים, רק טפח אחד מן הלולב למעלה יהיה בלי קשר, כדי לכסס בו בשעת הנענועין. אם יש חוט כרוך על ההדס צריך להסירו קודם האגוד שלא יהא חציצה. אם הותרה האגודה ביום טוב אסור לאגדה ביום טוב בקשר אלא בעניבה, או כמו שנוהגים שכורכין סביבותם ותוחבין ראש הכרך לתוך העגול הכרוך.

סעיף ט

ערבה שנתלשה ביום טוב, בין ביום טוב ראשון בין ביום טוב שני אסורה היום אפילו בטלטול בעלמא כי הוא מוקצה גמור. ואם נתלשה ביום טוב ראשון כשרה ביום טוב שני, אך אם חל יום ראשון בשבת ונתלשה אסורה גם ביום שני. אם הובאו מחוץ לתחום אתרוג או שאר מינים מותרים לטלטל ולצאת בהם. אך אם אין העיר מתוקנת בעירובין, אסורים לטלטל לחוץ מן הבית שהם שם, וילכו כולם שמה לצאת בהם.

סעיף י

מי שאין לו כל הארבעה מינים מובחרים, טוב לו יותר לצאת בשל חברו (ועיין סימן שלאחר זה סעיף ח') ומכל מקום מצווה לו שיהיו לו גם כן ארבעה מינים כפי השגת ידו, לעשות בהם הנענועים בהלל והקפות.

סימן קלז : דיני נטילתן וסדר ההקפות

סעיף א

נוטל את הלולב האגוד, ושדרת הלולב כנגד פניו בימינו, ואת האתרוג בשמאלו, וכיון שבכל המצות צריכים לברך עליהן קודם עשייתן, וגם האתרוג צריכים להחזיק דרך גדילתו דהיינו שהעוקץ שבו נחתך מן האילן יהיה למטה והשושנתא למעלה, על כן כשהוא נוטל את האתרוג קודם שמברך יטלהו בהיפוך, העוקץ למעלה והשושנתא למטה שלא יצא בו, ומברך מעומד על נטילת לולב (לפי שהלולב גבוה מכולן חשוב הוא ונקראת כל האגודה על שמו) וביום ראשון מברך גם שהחיינו, ואם חל יום ראשון בשבת שאין נוטלין בו לולב, אזי מברך שהחיינו ביום שני. ולאחר שבירך מהפכו בידו ומקרבו אל הלולב שלא יהיה פירוד ביניהם, ומנענע לארבע רוחות כסדר הזה: מזרח, דרום, מערב, צפון, מעלה, מטה. וכן בנענועים שבהלל. וכן בהקפה יזהר לקרב את האתרוג אל הלולב שלא יהיה פירוד ביניהם. אם הפך ונטל את האתרוג בימין ואת הלולב בשמאל, יחזור ויטלם בלא ברכה.

סעיף ב

איטר נוטל את הלולב בימינו שהוא שמאל כל אדם, ואת האתרוג בשמאלו, ואם הפך חוזר ונוטלים בלא ברכה. ומי שהוא שולט בשתי ידיו הרי הוא ככל אדם.

סעיף ג

נכון שיחלוץ את התפילין קודם נטילת לולב, ולכל הפחות יסיר את הרצועה מעל ידו שלא תהא חציצה. גם נכון להסיר הטבעות שבאצבעותיו.

סעיף ד

סדר הנענועים כך הם: בהודו יש ששה תיבות חוץ מן השם, וינענע בכל תיבה לרוח אחד, ובשם לא ינענע, בהודו למזרח, כי לדרום, טוב למערב, כי לצפון, לעולם למעלה, חסדו למטה. השליח ציבור אינו מנענע אלא בהודו, וביאמר נא ישראל. והציבור בכל פעם שאומרים הודו, ובאנא, השליח ציבור גם הציבור מנענים רק באנא ה' הושיעה נא. וכיון שמלבד השם יש בו שלש תיבות, מנענים בכל תיבה לשתני רוחות, ובהודו שבסוף הלל גם כן מנענים השליח ציבור והציבור. כשמנענע למטה ישפיל רק ידיו למטה, והלולב עם שאר המינים ישארו כדרך גדילתן. יש נוהגים שמהפכין את הלולב לצד מטה, ואל ישנה אדם מן

המנהג. אינו צריך להפוך פניו להצד שהוא מנענע רק ראש הלולב יטה, והנענוע אינו צריך להיות בחוזק אלא כסכוס מעט, כדי שיתנענעו העלין סגי.

סעיף ה

אסור לאכול קודם נטילת לולב. ומי שהוא בדרך ומצפה שיבא למקום שיש שם אתרוג ולולב, וכן הדרים בישובים ומשלחים להם אתרוג ולולב צריכים להמתין עד חצות היום ולא יותר, כי אסור להתענות ביום טוב ובחול המועד יותר. ומי שחלש לבו להמתין עד חצות יכול לטעום איזה דבר קודם, אבל מי שאין לבו חלש יש לו להחמיר אפילו בטעימה.

סעיף ו

ומותר להחזיר את הלולב ביום טוב למים ולהוסיף עליו מים, אבל לא יחליף, ובחול המועד מצווה להחליף את המים כדי שישאר הלולב לח ומהודר. ונוהגים ליקח בחול המועד בכל יום ערבה חדשה ללולב והוא הידור מצווה.

סעיף ז

הדס של מצווה אסור להריח בו כל שבעת ימי החג אפילו בשבת אבל באתרוג מותר להריח בו בשבת, ומברכים עליו הנותן ריח טוב בפירות, ובשאר ימי החג אין להריח בו אפילו שלא בשעת נטילתו לצאת בו משום דיש ספק ברכה. הלולב אסור לטלטלו בשבת אפילו לצורך גופו ומקומו משום דהוי מוקצה, אבל האתרוג כיון שיכולים להריח בו אינו מוקצה ומותר לטלטלו, ומותר ליתנו לתוך המוכין שהיה בו קודם יום טוב שכבר קלט הריח, אבל לא יתנו לתוך מוכין חדשים או לבגד משום דמוליד ריח.

סעיף ח

ביום טוב הראשון אין יוצאים בלולב ושאר מינים שאולים, אלא צריכים שהיו שלו ממש דכתיב ולקחתם לכם ביום הראשון, ודרשין "לכם" משלכם. להוציא את השאול, ולדידן בני חוץ לארץ שעושים שני ימים טובים מספיקא, גם ביום טוב שני אין מברכים עליו. ואם אחר נותנם לו במתנה על מנת להחזיר הוי מתנה ויצא בהם, ואפילו נותנם לו סתם לצאת בהם, נחשב כאלו אמר לו בפירוש שהוא נותנם לו במתנה על מנת להחזיר, אם אין האיש בביתו והאשה רוצה ליתנם לאחר לצאת בהם, תליא באומדן דעת הבעל אם הוא גברא דקפיד או לא.

סעיף ט

שותפים שקנו להם אתרוג ושאר המינים, מסתמא אדעתא דהכי קנאום דבשעת מצותו כל אחד מקנה חלקו לחברו. ולכן המנהג שהקהל קונים אתרוג וכל הקהל יוצאים בו. וכל מי שידו משגת מחוייב לתת דמי אתרוג. ועם כל זאת מוטב לצאת באתרוג של יחיד אשר לו כל המינים מהודרים, כי מה שהיחיד מקנה לחברו עדיף טפי.

סעיף י

ביום הראשון לא יתנו להקטנים ליטל לולב ואתרוג עד לאחר שיטלו הגדולים, כי הקטן קונה, ואין מקנה מן התורה.

סעיף יא

בכל ימי החג לאחר תפלת מוסף נוהגים להעלות ספר תורה על הבימה, ומניחים את הארון הקודש פתוח עד לאחר אמירת ההושענות שמחזירים את ספר התורה, וכל מי שיש לו אתרוג ולולב מקיף את הבימה שעליו ספר התורה בשעת אמירת ההושענות. בכל יום מקיפין פעם אחד, וביום השביעי שהוא הושענא רבה מוציאים כל הספרי תורה ומעלין אותן על הבימה ומקיפין שבע פעמים, זכר למקדש, שבכל יום היו מקיפין את המזבח פעם אחת וביום השביעי שבע פעמים. ההקפות צריכים להיות לצד ימין, ולפי שספר התורה על הבימה וכל הציבור צריכים להפוך פניהם כלפי ספר תורה שעל הבימה קודם שיתחילו להקיף ואז היו צפון ימין שלהם, לכן מקיפין דרך צפון. כל מי שיש לו אתרוג ולולב ואינו מקיף, רעה הוא עושה. בקצת מקומות נוהגים בהושענא רבה ובשמחת תורה לאחר שהוציאו כל ספר התורה מן הארון הקודש, מעמידים לתוכו נר דולק (לרמז תורה אור שכשאינן שם תורה צריכים לאור אחר) ואין זה מנהג יפה ויש לבטלו, כי אסור להשתמש בארון הקודש תשמיש חול אפילו לפי שעה.

סעיף יב

בשבת אין מקיפין שגם במקדש לא היו מקיפין. ולכן אין מעלים ספר תורה על הבימה, אלא פותחין את הארון הקודש עד לאחר אמירת ההושענות.

סעיף יג

מי שאירע לו אבל בחג, וכן אבל כל שנים עשר חדש על אביו או אמו, נוהגים שאינו מקיף. ויש לו לכבד באתרוג ולולב שלו את מי שאין לו, שיקיף הוא.

סימן קלח: דיני הושענא רבה, שמיני עצרת ושמחת תורה

סעיף א

ביום אחרון של חול המועד הוא הושענא רבה, נוהגים להיות נעורים בלילה שלפניו לעסוק בתורה כמו שנדפס הסדר, לפי שבחג נידונין על המים שכל חיי האדם תלויים במים. והיום הוא יום האחרון של החג והכל הולך אחר החיתום. בשחרית מרבים קצת בנרות בבית הכנסת כמו ביום הכיפורים, והשליח ציבור לובש את הקיטל, אומרים למנצח כמו ביום טוב ואומרים גם מזמור לתודה, ואין אומרים נשמת. אומרים אין כמוך, שמע ישראל כמו ביום טוב. בקדושת מוסף נעריצך.

סעיף ב

מנהג נביאים שכל אחד יטול ביום זה ערבה מיוחדת מלבד הערבה שבלולב, וכל הפוסל הערבה שבלולב, פוסל בערבה זו, לכן לא יקצצה ישראל בעצמו לצרכו אלא שאם נשרו אפילו רוב העלים כשרה, ואפילו עלה אחת בבד אחד כשרה. ומכל מקום הידור מצווה הוא שיהיו בה עלין הרבה והבדים ארוכים. והמנהג היפה לקחת ה' בדים ואוגדין אותן בעלי לולב.

סעיף ג

אין לוקחין אותה עם הלולב ביחד, אלא כשמגיע לתענה אמונים מניחים את הלולב והאתרוג ונוטלין אותה, לפי שאז מתפללים על המים. ולאחר גמר ההושענות מנענעין עמה ואחר כך חובטין אותה בקרקע חמש פעמים, ודי בזה אפילו לא נחסרו עליה, ולאחר

החבטה לא יזרקנה על הקרקע משום ביזוי מצווה, וטוב להצניעה להשליכה בתוך האש שאופין מצות, הואיל ואיתעביד בה חדא מצווה ליתעביד בה מצווה אחריתה.

סעיף ד

ליל שמיני עצרת יש להמתין שלא לקדש עד הלילה ומברכים בקידוש שהחיינו לפי שהוא רגל בפני עצמו, ואין מברכים לישיב בסוכה לפי שבתפלה ובקידוש אומרים יום השמיני חג העצרת הזה, ואם היו מברכים לישיב בסוכה הוי תרתי דסתר.

סעיף ה

ליל שמיני עצרת וכל היום אוכלים בסוכה אלא שאין מברכים כמו שכתבנו, ולאחר הגמר אומרים יהי רצון וכו'. ובענין השינה בסוכה יש מקילים וכן נוהגים, אבל הנכון להחמיר.

סעיף ו

בשמיני סמוך לחשיכה יכול לפנות את הכלים מן הסוכה לתוך הבית, אבל לא יסדרם ביום משום דהוי כמכין מיום טוב לחברו.

סעיף ז

יום אחרון של החג שהוא גם כן שמיני עצרת נקרא שמחת תורה, לפי שמסיימין בו את התורה ושמחין בה, ערבית לאחר התפלה עושים הקפות ואחר כך מכניסין ספר התורה ומשיירין אחר שקוראים בו תלתא גברי בפרשת וזאת הברכה. ויש מקומות שנוהגים לקרות בפרשה נדרים. אחר קריאת התורה אומרים חצי קדיש ומכניסין את ספר התורה ואומרים עלינו.

סעיף ח

ביום שמחת תורה נוהגים בהרבה מקומות שהכוהנים נושאים כפיהם בתפלת שחרית ולא במוסף משום דבמוסף יש חשש שכרות, ואין אומרים ותערב בתפלת שחרית.

סעיף ט

ביום אחר הקפות משיירין שלש ספרי תורה וקוראים הרבה בספר תורה אחת פרשת וזאת הברכה כמה פעמים עד מעונה, ובסוף קוראים כל הנערים, והנכון שהגדול שבהם יברך והשאר ישמעו. וקוראים להם פרשת המלאך הגואל וגו' אחר כך קוראים לחתן תורה, וקורא מן מעונה עד גמירא. ובספר תורה שניה קורא חתן בראשית, ואומרים חצי קדיש וקוראים בשלישי מפטיר. ונוהגים בהרבה מקומות לדקדק לקרות לחתן תורה אדם חשוב, ואפילו מי שעלה כבר בפרשת וזאת הברכה מכל מקום עולה לחתן תורה או לחתן בראשית. במקום שאין להם אלא שני ספרי תורה קוראים בראשונה וזאת הברכה ובשניה בראשית, וחוזרין ולוקחין את הראשונה למפטיר.

סעיף י

נוהגים שהחתן תורה וחתן בראשית נודרין נדבות, וקוראים לכל מריעיהם ועושים משתה ושמחה לסיומה של תורה ולהתחלה, דאיתא במדרש, ויבא ירושלים ויעמוד לפני ארון

ברית ה' וגו' ויעש משתה לכל עבדיו, אמר רבי יצחק מכאן שעושים סעודה לגמרה של תורה.

סימן קלט : הלכות חנוכה

סעיף א

בבית שני כשמלכה מלכות יון, גזרו גזירות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצות, ופשטו ידיהם בממונם ובנותיהם, ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטמאו את הטהרות, וצר להם לישראל מאד בפניהם ולחצום לחץ גדול, עד שרחם עליהם אלהי אבותינו והושיעם מידם והצילם, וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום, והושיעו את ישראל מידם, והעמידו מלך מן הכהנים וחזרה מלכות ישראל יתר על מאתים שנה עד החרבן השני. וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום בכ"ה כסלו היה, ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחד שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד והדליקו ממנו נרות המערכה שמונה ימים, עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור. ומפני זה התקינו החכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת ימים האלו שמתחילים כ"ה כסלו ימי שמחה והלל, ומדליקין בהם הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה בשמונה עלילות להראות ולגלות הנס. וימים אלו נקראים חנוכה רצונו לומר "חנו כ"ה" שביום כ"ה חנו מאויביהם, ועוד מפני שבימים אלו עשו חנוכה הבית שהצוררים טמאוהו, ולכן יש אומרים שמצווה להרבות קצת בסעודה בחנוכה. ועוד מפני שמלאכת המשכן נגמר בימים אלו. ויש לספר לבני ביתו ענין הניסים שנעשו לאבותינו בימים אלו, (עיין יוסיפון) ומכל מקום לא היו סעודת מצווה אלא אם כן אומרים בסעודה שירות ותשבחות, ומרבים בצדקה בימי חנוכה כי הם מסוגלין לתקן בהם פגמי נפשו על ידי הצדקה וביחוד ללומדי תורה העניים להחזיקם.

סעיף ב

אין מתעניין בימי חנוכה, אבל ביום שלפניהם וביום שלאחריהם מותרים בהספד ובתענית.

סעיף ג

חנוכה מותר בעשיית מלאכה, אך הנשים נוהגות שלא לעשות מלאכה כל זמן שהנרות דולקות ואין להקל להם. והטעם שהנשים מחמירות יותר, מפני שהיתה גזרה קשה על בנות ישראל, שגזרו, בתולה הנישאת תבעל להגמון תחלה, ועוד מפני שהנס נעשה על ידי אשה בת יוחנן כהן גדול היתה יפת תאר מאד, ובקשה המלך הצורר שתשכב עמו ואמרה לו שתמלא בקשתו, והאכילתו תבשילי גבינה כדי שיצמא וישתה יין וישתכר וישן וירדם וכן היה, וחתכה את ראשו והביאתו לירושלים, וכראות שר צבאם כי אבד מלכם וינוסו. ולכן קצת נוהגים לאכול מאכלי חלב בחנוכה זכר לנס שנעשה על ידי חלב.

סעיף ד

כל השמנים כשרים לנר חנוכה, ומכל מקום מצווה מן המובחר ליקח שמן זית, דומיא דנס שבמקדש שהיה בשמן זית, ואם אינו מצוי יברור שאם שמן שאורו זך ונקי, או נרות של שעווה שגם כן אורו זך ולא יהיו שנים קלועים ביחד משום דהוה כמדורה, אלא כל נר יחידי, ולא יעשה משעווה של בתי עובדי כוכבים משום דמאיס, וכן כל הפתילות כשרות לנר

חנוכה, ומצווה מן המובחר ליקח צמר גפן, ואינו צריך בכל לילה פתילות חדשות אלא מדליק גם בראשונות עד שיכלו.

סעיף ה

אם מדליק בנר של חרס, כיון שהדליק בו לילה אחד נעשה ישן, ואין מדליקין בו בלילה שני משום דמאיס. ועל כן יהיה לו מנורה נאה של מיני מתכות, ומי שידו משגת יקנה מנורה של כסף, להידור מצווה.

סעיף ו

מנהג פשוט במדינתנו כמהדרין מן המהדרין שמדליקין כל אחד ואחד מבני הבית בלילה הראשון נר אחד, ובשני שתי נרות, וכן מוסיפין, עד שבליל שמיני מדליקין שמונה. וצריכים ליזהר שיתן כל אחד ואחד נרותיו במקום מיוחד, כדי שיהיה היכר כמה נרות מדליקין. ולא ידליקו במקום שמדליקין נרות כל השנה, כדי שיהיה היכר שהם נרות חנוכה.

סעיף ז

מצות נר חנוכה להדליק בפתח הסמוך לרשות הרבים משום פרסומי ניסא, וכך היו עושים בזמן המשנה והגמרא. ובזמן הזה שאנו דרים בין האומות מדליקין בבית שהוא דר בו. ואם יש בו חלון לרשות הרבים ידליקם שם. ואם לאו מדליקין אצל הפתח, ומצווה שניחנה בטפח הסמוך לפתח בשמאל, שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל, ונמצא שהוא מסובב במצות ויותר טוב להניחם בחלל הפתח.

סעיף ח

מצווה להניחם למעלה משלשה טפחים מן הקרקע ולמטה מעשרה טפחים, ואם הניחם למעלה מעשרה יצא, אבל אם הניחם למעלה מעשרים אמה לא יצא. משום דלמעלה מעשרים לא שלטא עינא. ומי שהוא דר בעליה יכול להניחם בחלון, אף על פי שהוא גבוה למעלה מעשרה טפחים. אבל אם החלון למעלה מעשרים אמה מקרקע רשות הרבים. דלא שלטא בהו עינא מההולכים ברשות הרבים, אזי טוב יותר להניחם אצל הפתח.

סעיף ט

הנרות יהיו בשורה אחת בשוה לא אחד גבוה ואחד נמוך, ויהיה הפסק בין נר לנר שלא יתקרב הלהב של זה לזה ויהיה כמו מדורה. ובנרות של שעה יהיה הפסק שלא יתחמם זה מזה ויטוף השעוה ויתקלקלו. מילא קערה שמן והקיפה פתילות, אם כפה עליה כלי, כל פתילה עולה בשביל נר אחד, לא כפה עליה כלי אפילו לנר אחד אינו עולה, לפי שהוא כמדורה. נר שיש לו שתי פיות או יותר לא ידליקו בו שנים, אפילו בלילה הראשונה, משום דליכא היכא כמה נרות מדליקין.

סעיף י

זמן הדלקתן מיד בצאת הכוכבים ולא יאחר, ואסור לעשות שום דבר קודם הדלקה אפילו ללמוד, רק אם לא התפלל מעריב יתפלל תחלה ואחר כך ידליק, וקודם שידליק יקבץ כל בני ביתו לפרסומי מילתא, וצריך לתת שמן שידלקו לכל הפחות חצי שעה, ובדיעבד אם לא הדליק מיד, יכול להדליק בברכה כל זמן שבני ביתו נעורים, אבל לאחר שבני ביתו ישנים, תו ליכא פרסומי ניסא, ידליק בלא ברכה. אם לא היה לו פנאי להדליק בלילה יכול

להקדים את עצמו ולהדליק מפלג המנחה ולמעלה, דהיינו שעה ורביעית קודם צאת הכוכבים (והיינו שעה זמניות לפי ערך היום, ובימי חנוכה שהימים קצרים אם היום ארוך רק עשר שעות רגילות, אזי פלג המנחה הוא שעה אחת ושני מינוטין (רגעים) וחצי) ובלבד שיתן שמן כדי שיהיו דולקות עד חצי שעה לאחר צאת הכוכבים, ואם אינן דולקות כך לא קיים המצווה.

סעיף יא

סדר הדלקתן כפי מנהגנו: בלילה הראשונה מדליק הנר שכנגד ימינו, ובלילה שניה מוסיף עליו נר כנגד שמאלו, וכן בכל לילה מוסיף כנגד שמאלו וזה שהוא מוסיף מדליק בראשונה ופונה והולך לימינו.

סעיף יב

בליל ראשון יברך המדליק קודם ההדלקה שלש ברכות: להדליק, שעשה נסים ושהחיינו. ובשאר הלילות אינו מברך שהחיינו. לאחר שברך הברכות מדליק נר אחד, ובעוד שמדליק האחרות אומר הנרות הללו וכו'. גר אומר שעשה נסים לישראל ואם אמר לאבותינו יצא. אונן רחמנא ליצלן אם יש אחר ידליק האחר בברכות והוא יענה אמן. ואי ליכא אחר ידליק הוא בלא ברכות.

סעיף יג

קיימא לן הדלקה עושה מצווה, פירוש ההדלקה היא המצווה, ובשעת ההדלקה צריכים להיות הנרות במקומן הראוי וכשיעור הראוי, לאפוקי אם הדליקן למטה משלשה טפחים או למעלה מארבע אמות, ואחר כך כשהן דולקות הניחן במקומן, פסולין. וכן אם בשעת הדלקה לא היה שמן כשיעור ואחר כך הוסיף לא מהני. וכן אם העמידן במקום שהרוח שולט ועומדים לכבות, לא קיים המצווה וחייב להדליקן שנית אבל לא יברך. אבל אם העמידן כראוי ועל ידי מקרה כבו, כבר קיים המצווה, ומכל מקום נוהגים שחוזר ומדליקן. ונוהגים להחמיר שלא להדליק נר מנר אלא מדליקין מן השמש או מנר אחר.

סעיף יד

כל זמן מצותן דהיינו חצי שעה אסור ליהנות מאורן, ולכן נוהגים להניח אצלן את השמש שהדליקן בו, כדי שאם ישתמש אצלן ישתמש לאור השמש וצריכים להניחו קצת למעלה מן הנרות שיהא ניכר שאינו ממנים הנרות.

סעיף טו

מדליקין נרות בבית הכנסת משום פרסומי ניסא ומברכים עליהן, ומניחים בכותל דרום ומדליקין בין מנחה למערב, ואין אדם יוצא בנרות של בית הכנסת וצריך לחזור ולהדליק בביתו ומי שהוא אבל רחמנא ליצלן לא ידליק בלילה הראשונה בבית הכנסת, משום דצריך לומר שהחיינו ואבל אין לו לומר שהחיינו בציבור, אבל בביתו מברך שהחיינו.

סעיף טז

נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס. ויכולה אשה להדליק בעד כל בני ביתה, וקטן שהגיע לחינוך גם כן חייב. סומא אם יכול להשתתף עם אחר בפרוטה מוטב, ואם יש

לו אשה היא מדלקת בשבילו, ואם אין לו אשה ויש לו דירה מיוחדת, שאין לו במי להשתתף מדליק על ידי סיוע אחר.

סעיף יז

בערב שבת מדליקין תחלה נר חנוכה, ואחר כך נר שבת, ובלבד שיהא לאחר פלג המנחה ומתפללים תחלה מנחה. וצריך שיתן שמן כדי שידליקו עד חצי שעה לאחר צאת הכוכבים, שאם לא כן הוי ליה ברכה לבטלה. ואם הדליק אצל הפתח צריך ליזהר להפסיק באיזה דבר בינם לבין הדלת, שלא יכבם הרוח בפתיחת ונעילת הדלת.

סעיף יח

במוצאי שבת מבדילין ואחר כך מדליקין נר חנוכה, ובבית הכנסת מדליקין קודם ויתן לך.

סעיף יט

מי שהוא אינו בביתו אלא במקום אחר, אם יודע שאשתו מדלקת בביתו ידליק הוא במקום שהוא בלא ברכות. וטוב אם אפשר שישמע תחלה את הברכות ממי שמדליק שם ויכוון לצאת בברכותיו ויענה אמן. ואחר כך ידליק הוא בלא ברכות. ואם אין אשתו מדלקת בביתו, וכן הבחורים באכסניא שלהם צריכים להדליק בברכות, או ישתתפו עם הבעל בית, שיתנו לו איזה פרוטה שיהיה להם גם כן חלק בשמן ופתילה, והבעל בית יוסיף קצת שמן על השיעור בשביל השותף, אבל יש להם להדר שידליקו כל אחד בפני עצמו, ומי שהוא בעירו אלא בבית אחר, כשהגיע זמן הדלקה צריך לשוב לביתו ולהדליק.

סעיף כ

השמן שנשאר במנורה לאחר חנוכה, וכן הפתילות, עושה להן מדורה ושורפן, משום דהוקצו למצותן ואסור להנות מהם, אלא אם כן התנה מתחלה שאינה מוקצה מה שישאר.

סעיף כא

כל שמונת ימי חנוכה אומרים בשמונה עשרה על הניסים, ואם שכח ולא אמרו אם נזכר קודם שאמר את השם מן הברכה הטוב שמך וכו' חוזר ומתחיל על הניסים, אבל אם לא נזכר עד לאחר שאמר את השם, גומר את הברכה ואינו חוזר.

סעיף כב

כל שמונת ימי חנוכה גומרין את ההלל. ואין אומרים לא תחנון ולא אל ארך אפים, ולא למנצח ולא צדקתך צדק.

סעיף כג

קוראים בכל יום תלתא גברי בקרבנות הנשיאים שבפרשת נשא, ביום הראשון מתחילים לכהן מן ויהי ביום כלות משה עד לחנוכת המזבח, ולוי ויהי המקריב ביום הראשון וגו' עד מלאה קטרת, ולישראל פר אחד וגו' עד בן עמינדב. ביום השני לכהן וללוי ביום השני וגו' ולישראל ביום השלישי וגו', וכן בכל יום לכהן וללוי היום שעומדים בו, ולישראל היום שלאחריו, וביום השמיני לכהן וללוי ביום השמיני, ולישראל מתחילים ביום התשיעי וגומרין כל הסדר וגם בפרשת בהעלתך עד כן עשה את המנורה.

סעיף כד

בשבת חנוכה מוציאים שני ספרי תורה, בראשון קוראים פרשת השבוע ובשני המפטיר בשל חנוכה יומו, ומפטירין רני ושמחי. ואם יש עוד שבת אחת מפטירין בו במלכים בנרות דשלמה. בראש חדש טבת בחול מוציאים שני ספרי תורה, באחד קוראים תלתא גברא בשל ראש חדש ואחר כך הרביעי בספר תורה השני בשל חנוכה יומו, משום דראש חודש תדיר טפי, וקיימא לן תדיר ושאינו תדיר קודם, ולכן מקדימין ראש חדש. ואם טעו והתחילו לקרות בשל חנוכה, ואפילו עדיין לא התחילו לקרות אלא שכבר בירך העולה, אין צריכים להפסיק אלא העולה גומר קריאתו, ואחר כך קוראים להנשאים בשל ראש חדש. אם קראו ראשונה בשל ראש חדש כראוי, אלא שטעו וקראו גם את הרביעי בשל ראש חדש, אפילו נזכרו מיד לאחר שבירך הקורא, אם לא הוציאו רק ספר תורה אחת אין צריכים לקרות יותר, אבל אם הוציאו שני ספרי תורה שיש כאן חשש משום פגמו של ספר תורה, שלא יאמרו פסול הוא, צריכים לקרות בו חמישי בשל חנוכה, ואחר החמישי יאמר חצי קדיש.

סעיף כה

חל ראש חדש טבת בשבת מוציאים שלשה ספרי תורה, בראשון קוראים ששה גברי בפרשת השבוע, בשני שביעי בשל ראש חדש ומתחילים וביום השבת ואומרים חצי קדיש, ובשלישי מפטיר בשל חנוכה יומו ומפטירין רני ושמחי, ואף על גב דתדיר קודם, זהו בקריאה שקוראים שניהם, אבל בהפטרה שאין מפטירין אלא אחת, דוחין של ראש חדש וקוראים של חנוכה משום פרסומי ניסא.

סעיף כו

בחמשה עשר בשבט ראש השנה לאילנות, אין אומרים בו תחנון, ונוהגים להרבות בו במיני פירות אילנות.

סימן קמ: סדר ארבע פרשיות

סעיף א

שבת שלפני ראש חדש אדר הסמוך לניסן הוא שבת פרשת שקלים, ואם חל ראש חדש בשבת אזי הוא שבת שקלים, ומוציאים שלשה ספרי תורה, בראשון קוראים ששה בפרשת השבוע. בשני קוראים השביעי בשל ראש חדש ומתחילים וביום השבת ואומרים חצי קדיש, בשלישי קוראים מפטיר בפרשת שקלים ומפטירין הפטרת שקלים. ואם טעו והתחילו לקרות תחלה בפרשת שקלים גומרים, והמפטיר קורא בשל ראש חדש ומפטיר גם כן הפטרת שבת וראש חדש.

סעיף ב

שבת שלפני פורים הוא פרשת זכור והשבת שלפני ראש חדש ניסן הוא פרשת החדש, ואם חל ראש חדש בשבת אז הוא פרשת החדש, ודינו כמו ראש חדש אדר שחל בשבת. והשבת שלפני פרשת החדש הוא פרשת פרה.

סעיף ג

יש אומרים כי פרשת זכור ופרשת פרה חייבים לקרותם מדאורייתא, ואין קוראים בהם קטן למפטיר, ובני הישובים שאין להם מנין צריכים שיבאו למקום שיש מנין, ואם אי אפשר להם, לכל הפחות יקראו אותן בנגינות כראוי.

סימן קמא: הלכות מגילה

סעיף א

משנכנס אדר מרבין בשמחה, וישראל שיש לו דין ודברים עם אינו יהודי ישפוט עמו בחודש זה.

סעיף ב

בימי מרדכי ואסתר נקהלו היהודים בשלשה עשר לחדש אדר לעמוד על נפשם ולהנמקם מאויביהם, והיו צריכים לבקש רחמים מאת ה' יתברך שמו שיעזרם, ומצינו שכאשר היו ישראל במלחמה, התענו שיעזרם ה', וגם משה רבנו עליו השלום ביום שנלחם עם עמלק התענה, ואם כן מסתמא גם אז בימי מרדכי ואסתר התענו ביום י"ג אדר, ולכן קבלו עליהם כל ישראל יום זה לתענית ציבור ונקרא "תענית אסתר", כדי לזכור שהבורא יתברך שמו רואה ושומע תפלת כל איש בעת צרתו, כאשר יתענה וישוב אל ה' בכל לבבו כמו שעשה לאבותינו בימים ההם. ומכל מקום אין תענית זה חובה כל כך, כמו ארבעה תעניות שכתובים במקרא, ולכן יש להקל בו בעת הצורך, כגון מעוברות ומניקות או אפילו חולה קצת בכאב עיניים שאם מצטערים הרבה לא יתענו וכן יולדת כל שלשים יום, וכן חתן בתוך שבעת ימי המשתה שלו אינו צריך להתענות ויפרעו את התענית אחר כך, אבל שאר הבריאים לא יפרשו את עצמם מן הציבור, ואפילו מי שהולך בדרך וקשה עליו התענית מכל מקום צריך להתענות.

סעיף ג

ביום י"ד אדר הוא פורים, ואם חל פורים ביום ראשון מקדימין להתענות ביום חמישי, ואם יש אז ברית מילה יעשו את הסעודה בלילה, אבל הסנדק ואבי הבן מותרים לאכול ביום, ואין צריכים להתענות ביום ששי, אבל אדם אחר ששכח ואכל ביום חמישי יתענה ביום ששי.

סעיף ד

לכבוד המגילה יש ללבוש בגדי שבת מבערב, וכשבא מבית הכנסת ימצא בביתו נרות דולקים ושולחן ערוך ומטה מוצעת. ערבית לאחר שמונה עשרה אומרים קדיש שלם עם תתקבל, וקוראים את המגילה, אחר כך אומרים ואתה קדוש (שהוא במזמור למנצח על אילת השחר, שנאמר על אסתר ושם נאמר אלהי אקרא וגו' דנאמר על מקרא מגילה, דאמר ר' יהושע בן לוי, חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום, שנאמר אלהי אקרא יומם ולא תענה, ולילה ולא דומיה לי, וסמך ליה ואתה קדוש וגו'), ואחר כך קדיש שלם בלא תתקבל, ובמוצאי שבת ויהי נועם ואתה קדוש, קדיש שלם בלא תתקבל, ויתן לך, ומבדילין על הכוס עלינו.

סעיף ה

נוהגים ליתן קודם פורים מחצית מן המטבע הקבוע באותו מקום ובאותו זמן, זכר למחצית השקל שהיו נותנים באדר לצורך קרבנות הציבור, ומנהג ליתן שלש מחצית משום דבפרשת כי תשא כתיב שלשה פעמים תרומה. ונותנים בערב לפני קריאת המגילה, ומחלקין אותן לעניים. קטן פטור ואם אביו נתן בשבילו פעם אחת חייב לעולם, בן שלש עשרה שנה יש אומרים דחייב ויש אומרים דפטור עד שיהא בן עשרים.

סעיף ו

בפורים (דהיינו ביום י"ד) ערבית, שחרית ומנחה אומרים על הנסים, ואם שכח, דינו כמו בחנוכה.

סעיף ז

חייב כל אדם בין איש בין אשה לשמוע קריאת המגילה בלילה וביום, ולכן גם הבתולות יש להן ללכת לבית הכנסת, ואם אינן הולכות צריכים לקרות לפניהן בבית וגם את הקטנים חייבים לחנך אותם שישמעו קריאת המגילה, ומכל מקום לא יביאו לבית הכנסת קטנים ביותר שמבלבלים דעת השומעים.

סעיף ח

מגילה של לילה אסור לקרות קודם צאת הכוכבים, אף על פי שמצטער הרבה מחמת התענית, אך יכול לטעום קצת קודם המגילה, כגון קפה וכדומה, כדי להחזיק מעט מחולשת התענית.

סעיף ט

מצווה מן המובחר לשמוע קריאת המגילה בבית הכנסת במקום שיש רוב אנשים, משום דברוב עם הדרת מלך, ולכל הפחות יראה לשמוע אותה במנין עשרה, ואם אי אפשר לקרותה במנין יקרא אותה כל יחיד מתוך מגילה כשרה עם הברכות שלפניה, ואם אחד יודע לקרותה והשאר אינם יודעים, יקרא זה שהוא יודע והם ישמעו ויוצאים אף על פי שאינם עשרה, אבל ברכה שלאחריה אין אומרים רק בעשרה, ואך בלא שם ומלכות יכול גם יחיד לאמרה.

סעיף י

מנהג בכל ישראל שהקורא אינו קורא מתוך מגילה כרוכה, אלא פושט אותה וכופלה דף על דף כמו אגרת, מפני שנקראת "אגרת הפורים". אבל השומעים אינם צריכים לפשטה.

סעיף יא

הקורא את המגילה בין ביום ובין בלילה, מברך לפניו שלש ברכות, על מקרא מגילה, שעשה נסים ושהחיינו. ולאחר קריאתה כורכה כולה ומניחה לפניו, ומברכים ברכת הרב את ריבנו וכו'. אם אבל קורא את המגילה, יברך אחר את הברכות משום ברכת שהחיינו.

סעיף יב

בברכת שהחיינו של יום יכוונו גם על מצות משלוח מנות ומתנות לאביונים וסעודת פורים, וכן השליח ציבור צריך שיכוון להוציא את הציבור גם על מצות אלו.

סעיף יג

הקורא את המגילה צריך לכוון להוציא את כל השומעים. וגם השומע צריך לכוון לצאת ולשמע כל תיבה ותיבה. שאפילו אם רק תיבה אחת לא שמע אינו יוצא, ולכן צריך הקורא להשגיח מאד שבשעה שמרעישין ומבלבלין בהכאת המן, ישתוק עד יעבור הרעש לגמרי. ומכל מקום ראוי ונכון שיהיה לכל אחד מגילה כשרה כדי שיאמר בעצמו מלה במלה בלחש, פן לא ישמע תיבה אחת מן הקורא, וכן כל אשה חכמת לב שעומדת בעזרת נשים, אם אפשר מה טוב להיות לה מגילה כשרה לקרות מתוכה, כי שם קשה לשמוע והנשים חייבות כמו האנשים. (אם לא קדשו את הלבנה ונראתה בשעת קריאת המגילה, עיין לעיל סוף סימן צ"ז).

סעיף יד

הקורא צריך שיאמר את עשרת בני המן וגם תיבת עשרת הכל בנשימה אחת, להודיע שכולם נהרגו ונתלו כאחד. ונוהגים לכתחלה לומר מן חמש מאות איש הכל בנשימה אחת, ובדיעבד אפילו הפסיק בין עשרת בני המן יצא, ומה שנוהגים בקצת מקומות שכל הקהל אומרים עשרת בני המן אינו מנהג נכון, אלא הקורא לבד יאמרם והקהל ישמעו כמו כל המגילה, כשאומר הקורא בלילה ההוא נדדה וגו' יגביה קולו, כי שם מתחיל עיקר הנס, וכשאומר האגרת הזאת ינענע את המגילה.

סעיף טו

מי שיש לפניו מגילה פסולה או חומש, לא יקרא עם השליח ציבור, כי אם הוא קורא אינו יכול לכוון לשמוע מן השליח ציבור, ואפילו אם הוא יכוון, שמא ישמע אחר מה שהוא קורא ולא יכוון לקריאת השליח ציבור, וכן לא יסייע שום אדם בעל פה להשליח ציבור, ולכן אותן ארבעה פסוקי גאולה שאומרים הקהל בקול רם, צריך השליח ציבור לחזור ולקרותם מתוך המגילה הכשרה.

סעיף טז

מי שכבר יצא בקריאת מגילה וקורא להוציא אחר, אם זה שהוא צריך לצאת יודע בעצמו לברך את הברכות יברך בעצמו, ואם היא אשה טוב יותר שהקורא יברך ויאמר אשר קדשנו במצותיו וצונו לשמוע מגילה.

סעיף יז

בשבת (שאינו פורים) מותרים לטלטל את המגילה, ומכל מקום אם חל פורים ביום א' אין להביא בשבת את המגילה לבית הכנסת, אפילו בעיר שהוא מתוקנת בעירובין. משום דהוי מכין משבת לחול.

סעיף יח

ציבור שאין להם שליח ציבור שיכול לקרות את המגילה עם הטעמים כראוי, יכול לקרות גם בלא טעמים, רק שיקרא את התיבות כראוי שלא ישתנה העניין, שאם קרא במקום

ומרדכי יושב, ישב או במקום והמן נופל, נפל, וכדומה, אפילו בדיעבד אינו יוצא, ויכולים לעשות במגילה נקודות וטעמים שיקרא כהוגן, כיון שהוא שעת הדחק, והכי עדיף טפי ממה שיקרא אחר מתוך החומש בלחש, דכיון שזה הקורא מתוך החומש אפילו הוא קורא בלחש אינו יכול לכוון דעתו שישמע מהשליח ציבור, ונמצא שקרא רק מתוך החומש ואינו יוצא, ואם אירע כך, צריך לחזור ולשמעה מתוך מגילה כשרה.

סעיף יט

ציבור שאין להם מגילה כשרה כדינה, מכל מקום אם היא כתובה כהלכתה רק שחסרים איזה תיבות באמצעה, כיון שלא חסר בה עניין אחד שלם יכולים לקרות מתוכה עם הברכות, והטעות יקרא הקורא בעל פה, או יאמר לפניו בלחש מתוך החומש, אבל אם אין להם מגילה כלל או שחסר בה עניין אחד שלם, או שחסר בה בתחלה או בסוף, קוראים מתוך החומש כל אחד בפני עצמו ואין מברכים. ויחיד שאין לו רק מגילה פסולה קורא בה בלא ברכות.

סעיף כ

אבל תוך שבעה נהג בכל דיני אבלות, ואסור לראות כל מיני שמחה, אך בנעילת הסנדל ושיבה על גבי ספסל מותר מפני שהן דברים הנראים לכל. בלילה אם יכול לאסוף מנין לביתו לקרות המגילה מוטב, ואם לאו יתפלל בביתו וילך לבית הכנסת לשמוע המגילה. אם חל במוצאי שבת ילך לבית הכנסת לאחר סעודה שלישית בעוד יום. וביום הולך לבית הכנסת לתפלה ולמגילה.

סעיף כא

מי שמת לו מת בתענית אסתר ובלילה הוא אונן קודם הקבורה, ישמע קריאת המגילה מאחר, ולא יאכל בשר ולא ישתה יין, כי בלילה אינו חייב במשתה, וביום לאחר יציאה מבית הכנסת קוברין את המת, ואחר כך יתפלל ויקרא את המגילה או ישמע מאחר, ואם שמע קריאת המגילה קודם הקבורה יצא. ומכל מקום נכון שיחזור ויקרא בלא ברכות, ותפילין לא יניח אפילו אחר הקבורה כיון שהוא יום ראשון באבלו. ואונן בפורים ביום מותר בבשר וביין.

סעיף כב

שחרית משכימין לבית הכנסת, לאחר שמונה עשרה אומרים חצי קדיש וקוראים בתורה בפרשת ויבא עמלק תלתא גברי, ואחר כך חצי קדיש, ולאחר שמכניסין את ספר התורה קוראים את המגילה, לאחר ברכה אחרונה אין אומרים בשחרית אשר הניא, ולאחר שסיים האל המושיע אומרים שושנת יעקב וכו' ואומרים אשר ובא לציון, קדיש שלם עם תתקבל. ואין לחלוץ את התפילין עד לאחר קריאת המגילה, משום דכתיב בה ויקר, ודרשינן אלו תפילין. אם יש מילה מלין קודם קריאת המגילה משום דכתיב וששון זו מילה.

סעיף כג

עיר שהיא מוקפת חומה מימות יהושע בן נון קוראים בה בט"ו.

סימן קמב : הלכות משלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים וסעודת פורים

סעיף א

חייב כל אדם לשלוח לכל הפחות לאדם אחד שתי מתנות, דכתיב ומשלוח מנות איש לרעהו, משמע שתי מתנות לאחד. וכל המרבה לשלוח מנות לרעים הרי זה משובח, ומכל מקום מוטב להרבות במתנות לאביונים מלהרבות בסעודתו ובמשלוח מנות לרעים, כי אין שמחה גדולה ומפוארת לפני הקדוש ברוך הוא, אלא לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות, והמשמח לב האומללים האלו דומה לשכינה, שנאמר להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים.

סעיף ב

לא נקרא מנות אלא דבר שראוי לאכול כמות שהוא בלי תיקון, כגון בשר ודגים מבושלים ולא חיים, או מיני מתיקה או פירות או כוס יין ומי דבש וכיוצא בו.

סעיף ג

כל אדם אפילו עני שבישראל המקבל צדקה, חייב ליתן לכל הפחות שתי מתנות לשני עניים, דהיינו מתנה אחת לכל אחד, דכתיב ומתנות לאביונים משמע שתי מתנות לשני אביונים, ואין מדקדקין במעות פורים אלא כל הפושט יד ליטול נותנים לו. ומי שהוא במקום שאין שם עניים, יעכב את המעות אצלו עד שיזדמנו לו עניים או ישלחם להם.

סעיף ד

גם הנשים חייבות במשלוח מנות ומתנות לאביונים, משלוח מנות תשלח אשה לאשה ואיש לאיש, אבל מתנות לאביונים יכולה גם אשה לשלוח לאיש וכן בהיפוך. קצת נשים סומכות על בעליהן שהן שולחים גם בשבילן, ואינו נכון אלא יש להחמיר.

סעיף ה

חייבים לאכול ולשתות ולשמוח בפורים, גם בליל י"ד ישמח וירבה קצת בסעודה, וכשחל במוצאי שבת אף שצריך לעשות בשבת סעודה שלישית, ימעט קצת באכילתו ביום ליתן מקום לסעודת ליל פורים. ומכל מקום בסעודה שעושים בלילה אין יוצאים ידי חובתן, דעיקר הסעודה מצוותה שתהא ביום דכתיב ימי משתה, ויש להדליק נרות דרך שמחה ויום טוב גם כשעושים הסעודה ביום. וגם בליל ט"ו צריך לשמוח קצת, גם מתנות לאביונים ומנות לרעהו צריך להיות ביום, ומשום דטרידי במשלוח מנות עושים מקצת סעודה בלילה, ומתפללים מנחה בעוד היום גדול, ועושים את הסעודה לאחר מנחה, וצריכים לעשות על כל פנים רוב סעודה ביום, וכשחל בערב שבת עושים אותה בשחרית מפני כבוד שבת. וטוב לעסוק קצת בתורה קודם שמתחיל הסעודה, וסמך לדבר ליהודים היתה אורה ודרשין אורה זו תורה, יש אומרים שיש לאכול מיני זרעונים בפורים זכר לזרעונים שאכלו דניאל וחביריו בבבל, וזכר לזרעונים שאכלה אסתר, דאיתא בגמרא וישנה ואת נערותיה לטוב, שהאכילה זרעונים. (דיני על הנסים בברכת המזון עיין סימן מ"ד סעיף ט"ו, ט"ז).

סעיף ו

כיון שכל הנס היה על ידי היין, ושתי נטרדה במשתה היין ובאה אסתר במקומה, וכן עניין המן ומפלתו היה על ידי יין, לכן חייבו חכמינו זיכרונם לברכה להשתכר ביין, ואמרו חייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדי, ולפחות ישתה יותר מהרגלו כדי לזכור את הנס הגדול ויישן, ומתוך שישן אינו יודע בין ארור המן לברוך מרדכי. ואולם מי שהוא חלוש בטבעו, וכן מי שיודע בעצמו שעל ידי כן יזלזל חס ושלום באיזה מצווה, בברכה או בתפלה או שיבא חס ושלום לקלות ראש, מוטב שלא להשתכר וכל מעשיו יהיו לשם שמים.

סעיף ז

האבל אפילו תוך שבעה חייב במתנות לאביונים וגם לשלוח מנות לרעהו, ומכל מקום לא ישלח דבר של שמחה, אבל להאבל אין שולחין מנות כל שנים עשר חודש אפילו דבר שאינו של שמחה. אם הוא עני מותר לשלוח לו מעות או שאר דבר שאינו של שמחה, ואם אין במקום ההוא רק האבל עם אחד חייב לשלוח לו כדי לקיים המצווה משלוח מנות. (דין האונן עיין לעיל סימן קמ"א סעיף כ"א).

סעיף ח

אין לעשות מלאכה בפורים, ומי שעושה בו מלאכה אינו רואה מאותה מלאכה סימן ברכה לעולם, ועל ידי אינו יהודי מותר. ומותר לעסוק בפרקמטיא וכן מותר לכתוב אפילו אגרת שלום, וכן חובותיו וכל דבר שאינו צריך עיון גדול, וכל שכן לכתוב דבר מצווה או לעשות שאר דבר מצווה, וכן לצורך פורים מותר לעשות אפילו מלאכות גמורות.

סעיף ט

יום ט"ו אדר נקרא אצלנו שושן פורים, אין אומרים בו תחנון ולא אל ארך אפים ולא למנצח, ואסור גם בהספד ותענית, ונוהגים בו קצת משתה ושמחה אבל אין אומרים על הנסים, ומותרים לעשות בו נישואין כיון שאין אנו קוראים בו את המגילה, אבל ביום שקוראים את המגילה שאז עיקר השמחה, אין עושים נישואין, משום שאין מערבין שמחה בשמחה.

סעיף י

יום י"ד וט"ו שבאדר הראשון, גם כן אין אומרים לא תחנון ולא אל ארך אפים ולא למנצח, ואסורים בהספד ותענית, וביום י"ד מרבים קצת בסעודה.

סימן קמג : כיבוד אב ואם

סעיף א

צריך ליזהר מאד בכבוד אביו ואמו ובמוראם. שהשוה אותן הכתוב לכבודו ולמוראו יתברך שמו, כתיב כבוד את אביך ואת אמך וכתיב כבוד את ה' מהונך. באביו ואמו כתיב איש אמו ואביו תיראו, וכתיב את ה' אלהיך תירא, כדרך שצוה על כבוד שמו הגדול ומוראו כן צוה על כבודם ומוראם. שלשה שותפין הן באדם הקדוש ברוך הוא, אביו, ואמו. (איש מזריע

לובן שבו, אשה מזרעת אודם שבו, והקדוש ברוך הוא נפח בו נשמה, מראה עין, ושמיעת אוזן, ודיבור). בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו, אמר הקדוש ברוך הוא מעלה אני עליהם כאלו דרתי ביניהם וכבדוני.

סעיף ב

איזהו מורא. לא יעמוד במקומו המיוחד לו לעמוד שם בסוד זקנים עם חביריו, או מקום המיוחד לו להתפלל, ולא ישב במקום המיוחד לו להסב בביתו, ולא יסתור את דבריו ולא מכריע את דבריו בפניו, אפילו לומר נראים דברי אבא. עד היכן מוראם, היה הבן לבוש חמודות ויושב בראש הקהל, ובאו אביו או אמו וקרעו את בגדיו והכהו על ראשו, וירקו בפניו, לא יכלים אותם ולא יצער בפניהם ולא יכעוס כנגדם, אלא ישתוק ויירא מן מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שצוה בכך, אבל יכול לתבוע אותם לדון על ההפסד.

סעיף ג

איזהו כבוד, מאכילו ומשקהו, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא, ויתננו לו בסבר פנים יפות. שאפילו מאכילתו בכל יום פטומות, והראה לו פנים זועפים, נענש עליו.

סעיף ד

היה אביו או אמו ישנים ומפתח חנותו של הבן תחת ראשיהם אסור להקיצם משנתם אף על פי שיפסיד ריוח הרבה, אבל אם יגיע ריוח לאביו אם יקיצו, ואם לא יקיצו יצטער על מניעת הריוח, מצווה להקיצו כיון שישמח בזה, וכן מצווה להקיצו ללכת לבית הכנסת או לשאר דבר מצווה, מפני שכולם חייבים בכבוד המקום ברוך הוא.

סעיף ה

היה צריך לאיזה דבר בעיר ויודע שישלימו חפצו בשביל אביו, אף על פי שיודע שגם בשבילו יעשוהו לו, לא יאמר: עשו לי בשבילי, אלא יאמר: עשו לי בשביל אבא, כדי לתלות הכבוד באביו.

סעיף ו

אמרה לו אמו: עשה זאת, ועשה, ואחר כך בא אביו ושאל אותו: מי אמר לך לעשות זאת, והוא מרגיש שאם יאמר שאמו אמרה לו יכעוס אביו על אמו, אל יאמר לו שאמו אמרה לו לעשות הדבר, אף על פי שעל ידי כן יכעוס האב עליו.

סעיף ז

חייב לעמוד בפני אביו ובפני אמו.

סעיף ח

חייב לכבדם גם לאחר מותם, ואם מזכירם בתוך י"ב חודש בפה או בכתב, אומר או כותב: הרני כפרת משכבו (פירוש עלי יהא כל רע הראוי לבא על נפשו) או משכבה, ולאחר י"ב חודש (כבר קבל מה שקבל, שאין משפט רשעי ישראל בגיהנם אלא שנים עשר חדש) אומר או כותב: זכרונו לברכה לחיי העולם הבא, או זכרונו לברכה לחיי העולם הבא.

סעיף ט

אפילו אביו רשע ובעל עבירות, מכבדו ומתיירא ממנו, ואפילו ממזר חייב בכבוד אביו ומוראו, ויש אומרים דאינו מחויב לכבד אביו רשע, כל זמן שלא עשה תשובה ואך לצערו אסור, ויש להחמיר כסברא הראשונה.

סעיף י

ראה לאביו שעובר על דברי תורה, לא יאמר לו: עברת על דברי תורה, אלא יאמר לו: אבא כתיב בתורה כך וכך, כאלו הוא שואל ממנו ולא כמזהירו, והאב יבין מעצמו ולא יתבייש.

סעיף יא

אמר לו אביו לעבור על דברי תורה, בין על מצות עשה בין מצות לא תעשה, אפילו על מצווה של דבריהם, לא ישמע לו, דכתיב איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו אני ה' אלהיכם, סמך שבת למורא אב ואם, לומר אף על פי שהזהרתיך על מורא אב ואם, אם אמר לך: חלל את השבת, אל תשמע לו, וכן בשאר כל המצות, אני ה' אלהיכם, אתה ואביך חייבים בכבודי, לפיכך לא תשמע לו לבטל את דברי, וגם מצות דרבנן מצות השם יתברך שמו הן, דכתיב לא תסור וגו'. אמר לו אביו שלא ידבר עם פלוני, ושלא ימחול לו, והבן היה רוצה להתפייס, אין לו לחוש לפקודת אביו. כי אסור לשנוא שום יהודי, אם לא כשרואהו שהוא עובר עבירה, ונמצא שהאב צוהו לעבור על דברי תורה.

סעיף יב

אם הבן רוצה ללכת לאיזה מקום ללמוד דברי תורה, מפני ששם יהיה לו תועלת יותר מבכאן, והאב מוחה בידו מאיזה טעם, אינו חייב לשמוע לאביו, דתלמוד תורה גדול מכיבוד אב ואם (כדמצינו ביעקב אבינו עליו השלום, שכשהלך מיצחק נטמן בבית המדרש של עבר י"ד שנה ועסק בתורה, ואחר כך הלך לבית לבן ונשתהא שם ובדרך כ"ב שנה, ונענש על אלו כ"ב שנה שלא קיים כיבוד אב ואם, ונעלם ממנו יוסף כ"ב שנה, ועל אלו י"ד שנה שעסק בתורה לא נענש) וכן אם הבן רוצה לישא אשה והאב אינו מתרצה, אין הבן חייב לשמוע לו.

סעיף יג

אחד האיש ואחד האשה חייבים בכיבוד אב ואם, אלא שהאשה הנשואה לבעל כיון שהיא משועבדת לבעל, לפיכך היא פטורה מכיבוד אב ואם. ואך אם בעלה אינו מקפיד עליה מחוייבת בכל דבר שאפשר לה.

סעיף יד

כל המבזה אביו או אמו אפילו בדברים ואפילו ברמיזה, הרי זה בכלל ארור מפי הגבורה, שנאמר ארור מקלה אביו ואמו.

סעיף טו

היה קוץ תחוב לאביו או לאמו לא יוציאנו, שמא יעשה בהם חבורה (שהוא באיסור חיוב חנק) וכן אם הבן הוא רופא לא יקיז להם דם ולא יחתוך בהם אבר, אף על פי שהוא מכיון לרפואה, במה דברים אמורים בשיש אחר לעשות, אבל אם אין שם אחר לעשות והן מצטערי, הרי הוא מקיז וחותר כפי צורך הרפואה.

סעיף טז

מי שנטרפה דעתו של אביו או של אמו, משתדל לנהוג עימהם כפי דעתם עד שירחם ה' עליהם, ואם אי אפשר לו לעמוד מפני שנשתטו ביותר, יניחם וילך לו ויצוה לאחרים להנהיגם כראוי להם.

סעיף יז

אסור לאדם להכביד עולו על בניו ולדקדק בכבודו עימהם שלא יביאם לידי מכשול, אלא ימחול ויעלים עיניו מהם, שהאב שמחל על כבודו, כבודו מחול.

סעיף יח

אסור להכות את בנו הגדול, ואין גדלות זה תלוי בשנים אלא הכל לפי טבעו של הבן, כל שיש לחוש שיתריס כנגדו בדיבור או במעשה, אפילו אינו בר מצווה אסור להכותו, אלא יוכיחו בדברים, וכל המכה את בנו הגדול מנדין אותו, שהרי הוא עובר על לפני עור לא תתן מכשול.

סעיף יט

חייב אדם לכבד אשת אביו אף על פי שאינה אמו כל זמן שאביו קיים. וכן חייב לכבד בעל אמו כל זמן שאמו קיימת, ודבר הגון הוא לכבדם גם לאחר מיתת אביו ואמו.

סעיף כ

חייב אדם בכבוד אחיו הגדול ממנו בין שהוא אחיו מן האב בין מן האם, וחייב אדם בכבוד חמיו וחמותו (כדמצינו בדוד המלך עליו השלום שחלק כבוד לשאול המלך שהיה חמיו קראו אבי, שאמר לו אבי ראה גם ראה) וחייב בכבוד אבי אביו, אלא שכבוד אביו גדול מכבוד אבי אביו.

סעיף כא

מי שהוא רוצה באמת לכבד את אביו ואת אמו, יעסוק בתורה ובמעשים טובים שזהו הכבוד הגדול להאבות, שאומרים הבריות: אשרי לאב ואם שגדלו בן כזה. אבל אם אין הבן הולך בדרך הישר, הרי אבותיו ישאו חרפה עליו, והוא מבייש אותם בבושה שאין גדולה הימנה. וכן האב שרוצה לרחם על בניו באמת, יעסוק בתורה ובמעשים טובים ויהא נוח לשמים ונוח לבריות ויתכבדו בניו בו. אבל מי שאינו הולך בדרך הישר גם זרעו מגונה אחריו, וכן בעון אבות בניו מתים, כדכתיב פוקד עון אבות על בנים. ואין אכזריות גדולה מזאת שהוא גורם בחטאיו שימותו בניו, ואין לך מרחם על בניו יותר מן הצדיק כי זכותו עומד לאלף דור.

סעיף כב

גר אסור לקלל אביו הגוי ולא יבזהו, שלא יאמרו: באנו מקדושה חמורה לקדושה קלה, אלא נוהג בהם מקצת כבוד.

סימן קמד : הלכות כבוד רבו וזקן ותלמיד חכם וכהן

סעיף א

חייב אדם בכבוד רבו ויראתו יותר מבשל אביו, כי אביו מביאו לחיי העולם הזה ורבו מביאו לחיי העולם הבא.

סעיף ב

כתיב מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, זקן זה פירושו תלמיד חכם כמו שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל, והתם בודאי בחכמה תליא מילתא, כדכתיב אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו, לכן מצות עשה לקום מפני תלמיד חכם מופלג בתורה אפילו אינו זקן בשנים ואינו רבו. וכן מצווה לקום מפני שיבה דהיינו בן שבעים שנה אפילו הוא עם הארץ ובלבד שלא יהא רשע. ואפילו זקן גוי מהדרים אותו בדברים ונותנים לו יד לסומכו.

סעיף ג

שלשה שהיו מהלכין בדרך, הרב באמצע והשנים לאחוריו, וכל אחד מצדד עצמו לצדדים, הגדול לימין והקטן לשמאל.

סעיף ד

עון גדול הוא לבזות תלמידי חכמים או לשנאותן, לא חרבה ירושלים עד שבזו בה תלמידי חכמים שנאמר ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים ובזים דבריו ומתעתעים בנביאיו כלומר בזים מלמדי דבריו, וכן זה שאמרה תורה אם בחקותי תמאסו מלמדי חקותי תמאסו, וכל המבזה את החכמים אין לו חלק לעולם הבא והוא בכלל כי דבר ה' בזה, ואסור לשמש במי שהוא שונה הלכות.

סעיף ה

תלמיד חכם שיש לו סחורה למכור אין מניחים לשום אדם למכור מאותה סחורה עד שימכור הוא תחלה את שלו. ודווקא בדליכא אינו יהודי דמזבני אבל אי איכא אינו יהודי דמזבני לא. דהא לית ליה רווחא לתלמיד חכם ואפסודי להנך בכדי לא מפסדין.

סעיף ו

מי שהוא מוחזק לתלמיד חכם בדורו דהיינו שיודע לישא וליתן בתורה ומבין מדעתו ברוב מקומות (הששה סדרים, גמרא) ופוסקים ותורתו אומנתו. ואפילו יש לו מעט אומנות או מעט משא ומתן להתפרנס בו כדי צרכי בני ביתו ולא להתעשר, ובכל שעה שהוא פנוי מעסקיו הוא עוסק בתורה, מצד הדין הוא פטור מכל מיני מסים ומכסים ואף על פי שהוא עשיר, ואפילו מס המוטל על כל איש בפרטות, חייבים בני העיר לשלם עבורו. והכל תלוי בראות עיני טובי העיר.

סעיף ז

תלמיד חכם המזלזל במצות ואין בו יראת שמים הרי הוא כקל שבציבור.

סעיף ח

כהן וישראל שהם שוים בחכמה, מצות עשה מן התורה להקדים את הכהן, שנאמר וקדשתו, ודרשו רבותינו זיכרונם לברכה לכל דבר שבקדושה, כלומר בכל דבר שיראה גדול, הוא מקודש. להיות ראשון לקריאת התורה ולהיות ראש המדברים בכל קיבוץ עם, לדבר ולדרוש תחלה, וכן בישיבה ידבר בראש, וכן בסעודה הוא קודם לברך המוציא וברכת המזון, וליתן לו מנה יפה בתחלה לכל המסובין, אלא אם כן יש ישראל גדול ממנו בחכמה אזי יתנו להחכם המנה היפה תחלה. אבל כשכהן חולק איזה שותפות עם חברו ישראל, אינו צריך ליתן לו החלק היפה, שאין זה דרך כבוד שיטול חלק היפה, שכל הנותן עיניו בחלק היפה אינו רואה סימן ברכה לעולם. במקום שאין כהן טוב להקדים הלוי לישראל בכל אלו אם הם שוים בחכמה.

סעיף ט

אסור להשתמש בכהן אפילו בזמן הזה וכמועל בהקדש הוא שנאמר וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב. ואף עכשיו שאין לנו קרבנות, בקדושתו הוא עומד, ואם הכהן מוחל על כבודו מותר, כי הכהונה שלו היא ויכול למחול כבודה, וליתן רשות לישראל להשתמש בו. ומכל שכן שיכול לחלוק כבוד לישראל להקדימו בדברים הנאמרים לעיל.

סימן קמה : הלכות אישות

סעיף א

חייב אדם לישא אשה כדי לפרות ולרבות, ומצווה זו חלה על האדם משנכנס לשנת י"ח, ועל כל פנים לא יעבור מכל שנה בלא אשה, רק אם עוסק בתורה בהתמדה ומתירא לישא אשה כדי שלא יתבטל על ידי כן מלימודו מותר לו להתאחר, והוא כשאין יצרו מתגבר עליו.

סעיף ב

כיון שהוליד בן ובת קיים מצות פריה ורביה, והוא שלא יהא הבן סריס או הבת אילונית, נולדו לו בן ובת ומתו אם הניחו בנים הרי זה קיים מצות פריה ורביה. במה דברים אמורים כשהיו בני הבנים בן ובת ונולדו מן הבן ומן הבת, אף על פי שבנו הוליד בת, ובתו ילדה בן, הואיל ובאים מבנו ובתו קיים מצות פריה ורביה, אבל אם אחד מהם לא הניח זרע אף על פי שהשני הניח כמה בנים ובנות לא קיים המצווה.

סעיף ג

אף על פי שקיים מצות פריה ורביה אסור לו לעמוד בלא אשה, וצריך שישא אשה בת בנים אם אפשר לו, אך אם הוא מבין בעצמו שאינו ראוי עוד להוליד, טוב לו יותר לישא אשה שאינה בת בנים, וכן אם יש לו בנים הרבה ומתירא שאם ישא אשה בת בנים יבואו קטטות ומריבות בין הבנים ובין אשתו, מותר לו לישא אשה שאינה בת בנים, אבל אסור לו לישב בלא אשה משום חששא זאת.

סעיף ד

נשא אשה ושהתה עמו עשר שנים ולא ילדה יש לו לגרשה, ויש בזה כמה חילוקי דינים.

סעיף ה

אשה אינה מצווה על פריה ורביה, ומכל מקום לא תעמוד בלא בעל משום חשדא.

סעיף ו

ישתדל כל אדם ליקח אשה הגונה ממשפחה הגונה. שלשה סימנים יש להם לישראל ביישנים רחמנים גומלי חסדים, ומי שאין לו סימנים אלו אינו ראוי לדבק בו.

סעיף ז

אשה כשרה אף על פי שהוא נושא אותה בשביל הממון שיש לה מותר, ודווקא כשנותנים לו את הממון ברצון טוב, אבל אם מעגן את עצמו וממתין עד שימצא אשה עם ממון כחפצו, או שעשה שידוכין ופסקו לו ממון הרבה וחזרו בהם, הוא מעגן את כלתו בשביל זה, או שהוא מתקוטט בעבור זה, כל העושה כן מקרי נושא אשה לשם ממון דהוויין לו בנים שאינם מהוגנים, ואינו מצליח ואין זוגו עולה יפה, כי הממון שהאדם לוקח עם אשתו אינו ממון של ישר, אלא כל מה שיתן לו חמיו וחמותו יקח בעין טוב ואז יצליח.

סעיף ח

עם הארץ לא ישא בת כהן שאין זוגם עולה יפה, ומאן דקפיד יש לו לדקדק שלא לישא אשה ששמה כשם אמו.

סעיף ט

מצווה לישא בת אחותו או בת אחיו, אבל שאר קרובה בין שקרוב לו או לאשתו שמתה או שגרשה, או שהיא קרובה להאשה שחלץ לה לא ישא בלי שאלת חכם.

סעיף י

לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו, שאין ברכה מצויה בביתו של אדם אלא בשביל אשתו, וכך אמרו חכמים לבני דורם: כבדו את נשותיכם כדי שתתעשרו.

סעיף יא

אסור לשהות עם אשתו אפילו שעה אחת בלא כתובה, ואם נאבדה הכתובה צריך ליזהר מאד שילך מיד להבית דין לכתוב לה כתובה אחרת.

סעיף יב

כהן אסור בגרושה, בזונה, בחללה, ובחלוצה. זונה היינו אפילו נבעלה באונס בעילת איסור נעשה זונה ואסורה לכהן, וחללה היינו שנולדה מכהן שנשא אשה האסורה לו.

סעיף יג

כל אשה שנתאלמנה או שנתגרשה, לא תנשא לאיש אחר עד שתמתין תשעים יום חוץ מיום הגירושין או מיתת בעלה וחוץ מיום הנשואין, ואפילו אם היא אשה שאינה ראויה ללדת, ואפילו היה בעלה הראשון במדינת הים או חבוש בבית האסורים אין חילוק, ואפילו

הפילה נפל בינתיים לא מהני לה. ואפילו להתקשר בשידוכין אסורה, אלא אם כן ישבע המשודך שלא יכנוס לתוך ביתה תוך הזמן, אבל המחזיר גרושתו אינו צריך להמתין.

סעיף יד

אם היא מעוברת או מניקה לא תנשא לאיש אחר עד שיהא לולד כ"ד חדש, ואפילו ילדה לאחר שנתגרשה או שנתאלמנה ולא התחילה להניק צריכה להמתין, ואם יש איזה ענין גדול בדבר, יעשה שאלת חכם.

סעיף טו

אשה שמתו לה שני אנשים לא תנשא לשלישי בלי שאלת חכם.

סעיף טז

אשה ששמעה שמת בעלה במקום אחר, אפילו שמעה מכמה אנשים כשרים לא תנשא בלי שאלת חכם.

סעיף יז

הנחשד על אשת איש וגירשה בעלה או שמת הרי זו אסורה לזה הנחשד, שכשם שנאסרה לבעל כך נאסרה לבועל, ואפילו גירשה בעלה מחמת דבר מכוער שנשמע עליה עם הנחשד, אסור להנחשד שישא אותה.

סעיף יח

הנחשד על הנכרית ונתגיירה לא ישאנה.

סעיף יט

נכרי הבא על בת ישראל ואחר כך נתגייר לא ישאנה.

סעיף כ

המגרש את האשה כדי שישא אותה חברו, אפילו לא התנה עמה בפירוש אלא שניכר שנתגרשה בשביל זה אסור לו שישא אותה.

סעיף כא

אותן שאמרו רבותינו זיכרונם לברכה שלא ישא אותן, אפילו באותו מבוי שהוא דר לא תדור היא.

סעיף כב

מי ששמע על אשתו שזינתה אף על פי שאין הדבר ברור לו, צריך לעשות שאלת חכם אם מותר לדור עמה.

סעיף כג

אשה שנתגרשה משום פריצות, אין ראוי לאדם כשר שישאנה.

סעיף כד

אשה רעה בדעותיה שהיא בעלת מריבה ושאינה צנועה כבנות ישראל הכשרות, מצווה לגרשה אפילו בזוג ראשון.

סעיף כה

מצות חכמים שישיא אדם בניו ובנותיו סמוך לפרקן, שאם יניחם יבאו לידי זנות או לידי הרהור, ועל זה נאמר ופקדת נוך ולא תחטא, וכן מצות חכמים על בני ישראל שמי שרואה שאשתו אינה הולכת בדרך ישרה, ויש לה איזה קרבות עם אנשים אחרים, שיוכיח אותה ויזהיר אותה בינו לבינה בנחת ובדרך טהרה, כדי להסיר את המכשול ולהדריכה בדרך ישרה, אבל אל יאמר לה בפירוש: אל תסתרי עם פלוני, ואפילו בינו לבינה (מאחר שעשוי אין לנו מי סוטה ויש בזה מבוכה) וכל מי שאינו מקפיד על אשתו ועל בניו ועל בני ביתו להזהיר ולהיות פוקד דרכיהם תמיד, עד שידע שהם שלמים מכל חטא ועון, הרי זה חוטא שנאמר וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא.

סעיף כו

אסור לעשות שתי חופות לשני אחים או לשתי אחיות ביום אחד, משום שאין מערבין שמחה בשמחה. ויש אומרים דאפילו בשבוע אחת אין לעשותן וראיה מיעקב אבינו דכתיב מלא שבוע זאת.

סימן קמו : מנהגי תענית חתן וכלה

סעיף א

נוהגים שהחתן והכלה מתעניין ביום חופתן, מפני שבאותו יום מוחלין להם עונותיהם ואומרים בתפלת המנחה עננו כמו בשאר תענית. נוהגים במדינות אלו שאין מתעניין אלא עד לאחר החופה, ואם נתאחרה החופה בלילה אזי לאחר צאת הכוכבים יכולים לאכול איזה דבר ובלבד שלא ישתו משקה המשכרת.

סעיף ב

בראש חדש ובאסרו חג דשבועות ובחמשה עשר באב ובחמשה אשר בשבת וכן בחנוכה ובשושן פורים אין מתעניין, אבל בניסן אפילו בראש חדש ניסן מתעניין, וכן בל"ג בעומר ובימים שבין ראש חדש סיון לשבועות ובימים שבין יום הכיפורים לסוכות מתעניין.

סעיף ג

בימים שאין מתעניין צריכים לזהר שלא לרדוף אחר מותרות מאכל ומשתה, ומכל שכן שיזהרו מאד במשקה המשכרת (כי יש אומרים טעם התענית משום דחיישינן שמא ישתכרו ולא תהא דעתם מיושבת).

סעיף ד

צריכים החתן והכלה להתקדש עצמן במאד מאד בהכנסם לחופה, ויעשו תשובה ביום ההוא ויפשפשו במעשיהם מיום הולדם עד היום הזה, ויתודו ויבקשו מחילה וסליחה וכפרה מהשם יתברך, ויהיו מודים ועוזבים, ויתחרטו חרטה גמורה בשברון לב ויעשו הסכמה חזקה מהיום והלאה לעבוד את ה' באמת ובתמים ולהיותם קדושים וטהורים, ואחר כך יכנסו לחופה ויתפללו שהקדוש ברוך הוא ישרה שכינה ביניהם, וכמו שאמרו רבותינו זיכרונם לברכה איש ואשה שכינה ביניהם. ונוהגים שאומרים הוידוי בתפלת מנחה כמו בערב יום הכיפורים.

סימן קמז : מנהגי החופה

סעיף א

נוהגים לעשות החופה תחת השמים לסימן ברכה כה יהיה זרעך ככוכבי השמים, וכן נוהגים שאין נושאים אשה אלא במילוי הלבנה לסימן טוב.

סעיף ב

כשר הדבר שלא תנשא עד שתטהר, ועכשיו המנהג שלא לדקדק ומכל מקום טוב להודיע להחתן קודם החופה שהיא נדה.

סעיף ג

המנהג במדינות אלו בנשואי בתולה שחשובי העיר פורסין סודר על ראש הכלה ומברכים אותה ואומרים לה: אחותנו את היי לאלפי רבבה. וחופה קוראים מה שאחר כך פורסין יריעה על גבי כלונסאות ומכניסין תחתיה החתן והכלה ברבים ומקדשה שם ומברכים ברכות אירוסין ונשואין, אבל עיקר החופה הוא היחוד שיתבאר אם ירצה השם בסימן שאחר זה.

סעיף ד

השושבינים מלבישים את החתן בקיטל כדי שיזכור יום המיתה ויתעורר בתשובה, גם נוהגים לתת אפר בראש החתן במקום הנחת תפילין, גם נוהגים שהאבות והקרובים אנשי צורה מברכים את החתן ואת הכלה ומתפללים שזווגם יעלה יפה.

סעיף ה

אחר כך מוליכין את החתן תחת החופה (שפורסין יריעה על גבי כלונסאות שאנו קוראים חופה) ומעמידים אותו פניו למזרח והשליח ציבור מנגן המנהג המקום, והשושבינות מוליכות את הכלה, והשושבינים ואנשים חשובים הולכים לקראתה, וכשמתקרבים אליה חוזרים לאחוריהם להחופה, והשושבינות מביאין את הכלה ומסבבין עמה שבע פעמים את החתן והשליח ציבור מנגן גם כן כפי המנהג, אחר כך מעמידים את הכלה לימין החתן והמברך מצדד את עצמו ופניו למזרח.

סימן קמח: יחוד שאחר הקידושין

סעיף א

עיקר החופה מה שאחר הקידושין מוליכין את החתן והכלה לחדר מיוחד ואוכלים שם יחד במקום צנוע, ויש למנוע שלא יכנס לשם שום אדם כדי שיהיה יחוד גמור, וזהו החופה הקונה ועושה נישואין.

סעיף ב

בבתולה קונה יחוד זה אף על גב דאינו ראוי לביאה, כגון שהיא נדה או שבני אדם נכנסין ויוצאים שם (וכשהיא נדה בעל כרחך צריכים שיהיו בני אדם נכנסין ויוצאים שם שאם לא כן אסורים להתיחד קודם ביאה ראשונה).

סעיף ג

אבל באלמנה אינו קונה אלא יחוד הראוי לביאה, דהיינו שהיא טהורה, ואין אדם נכנס לשם.

סעיף ד

אין עושים קנין בשבת, ולכן אם הנשואין בערב שבת צריכים ליזהר מאד שיהיה יחוד הקונה קודם שבת, ואזי כשנעשה היחוד הקונה מבעוד יום מותר לבא עליה ביאה ראשונה בשבת בין בבתולה בין באלמנה אבל אם לא נעשה היחוד הקונה מבעוד יום אז אסור לבא עליה בשבת ביאה ראשונה, משום דהביאה עושה הקנין ואין קונין בשבת. דין בעילת בתולה עיין לקמן סימן קנ"ז.

סימן קמט: דיני ברכת המזון בנישואין ומצות שמחת חתן

וכלה

סעיף א

קודם ברכת המזון בעשרה, אומר המברך דוי הסר וכו' ואומרים שהשמחה במעונו, ויש לומר שאכלנו משלו בלא וא"א ולא ושאכלנו משלו, ואחר ברכת המזון לוקח כוס שני ואומר עליהם ששה ברכות, ואחר כך מברך על הכוס של ברכת המזון בורא פרי הגפן, וטוב שלא למלאות את הכוס לששה ברכות עד לאחר ברכות המזון. צריכים ליזהר שלא יאכלו אנשים ונשים בחדר אחד, שאם אוכלים אנשים ונשים בחדר אחד אין אומרים שהשמחה במעונו כי אין שמחה כשיצר הרע שולט.

סעיף ב

בחור שנשא בתולה או אלמנה, וכן אלמן שנשא בתולה מברכים כן בסעודה הראשונה שאחר הנשואין, אפילו לא אכלוה ביום רק בלילה שלאחר יום הנשואין, או אפילו ביום

שלאחריו (משום דסעודה ראשונה הוי כפנים חדשות), אבל אחד סעודה הראשונה וכן בכל שבעת ימי המשתה אם באו פנים חדשות מברכים כן.

סעיף ג

וכשאינן פנים חדשות, אם סועדים עם החתן אנשים שאינם מבני ביתו מחמת שמחה מריעות, אין אומרים דוי הסר וכו' ואומרים נודה לשמך וכו' והשמחה במעונו. ואחר ברכת המזון לוקח כוס שני ואומר ברכת אשר ברא ששון ושמחה וכו'. ואחר כך לוקח הכוס של ברכת המזון ואומר עליו בורא פרי הגפן, ולזה אינו צריך עשרה רק גם בשלשה מברכים, אבל אם אינו סועד רק עם בני ביתו לבד אינו אומר כלום מזה.

סעיף ד

אלמן שנשא אלמנה, אם אכלו סעודה הראשונה ביום הנישואין אף על פי שנמשכה הסעודה גם בלילה מברכים כמו שכתוב בסעיף א', אבל אם לא אכלו עד הלילה אי איכא אנשים שאוכלים מחמת שמחת מריעות מברכים כמו שכתבתי בסעיף ג' (ואפילו איכא פנים חדשות) וכן בכל הסעודות שלשה ימים הראשונים.

סעיף ה

פנים חדשות מקרי, אם בא לשם אדם מחמת שמחת מריעות ורוצים להרבות בשבילו, ואף על פי שאינו אוכל. שבת ויום טוב ראשון הוי כפנים חדשות, ודווקא סעודת הלילה וסעודת שחרית, אבל סעודה שלישית לא הוי פנים חדשות אלא אם החתן דורש.

סעיף ו

אם אדם מזמין את החתן ואת הכלה לאכול שם, אם מיחדין להם שם חדר בפני עצמן שיכולים להיות ביחד לבד ולשמוח שם, הוי שם כמו חופה דידהו ומברכים שם שבע ברכות, ואם לאו אין מברכים אפילו אשר ברא וכו' שהשמחה במעונו.

סעיף ז

בני החופה שנחלקו לחבורות הרבה, אפילו לבתים שאינם פתוחים למקום שהחתן שם, מכל מקום מברכים בכל חבורה וחבורה ברכות אלו, כיון שאוכלים מסעודה שהתקינו לחופה, אבל השמשים האוכלים אחר סעודת נישואין אין מברכים ברכות אלו.

סעיף ח

מחזיר גרושתו אין אומרים שהשמחה במעונו, ובסעודה הראשונה ביום הנישואין אומרים שבע ברכות ומכאן ואילך אין אומרים כלום.

סעיף ט

מצווה לשמח חתן וכלה ולרקד לפניו ולומר שהיא נאה וחסודה (מלשון ותשא חן וחסד לפניו) ומצינו שרבי יהודה בר אילעי היה מרקד לפני הכלה.

סעיף י

אסור להסתכל בכלה אבל מותר להסתכל בתכשיטין שעליה ובפריעת ראשה.

סעיף יא

יש נוהגים שאם הכלה היתה טמאה בשעת נשואין, אזי אחר כך בליל טבילתה עושים סעודה ומזמינים גם אנשים אחרים ואין זה נכון, ויש לבטל מנהג זה משום צניעות, אך אם עושים קצת סעודה לאנשי הבית ואומרים שהשמחה במעונו אין למחות, אבל שבע ברכות אסור לברך רק באופן שנתבאר לעיל.

סעיף יב

הנושא בתולה צריך לשמוח עמה שבעה ימים ונקראים שבעת ימי משתה. לא יעשה מלאכה ולא ישא ויתן בשוק, אלא אוכל ושותה ושמח עמה, בין אם הוא בחור או אלמן, ואפילו היא מוחלת מכל מקום אסור בעשיית מלאכה ואסור לצאת יחידי בשוק והנושא בעולה, אם הוא אלמן לכולי עלמא אינו צריך שמחה אלא שלשה ימים, ואם הוא בחור יש אומרים דצריך לשמוח עמה שבעת ימים כיון דמברכים בשבילו שבע ברכות, ומכל מקום בזה אשה יכולה למחול על שמחתה.

סעיף יג

הנושא אשה צריך לעמוד בעירו שנה תמימה לשמוח עמה, שנאמר לא יצא בצבא, נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו, אבל האשה יכולה למחול.

סימן קנ: הלכות צניעות

סעיף א

ראוי לאדם להרגיל את עצמו בקדושה יתירה ובמחשבה טהורה ובדעת נכונה בשעת תשמיש. לא יקל ראשו עם אשתו ולא ינבל פיו בדברי הבאי אפילו בינו לבינה, הרי הכתוב אומר ומגיד לאדם מה שיחו, ואמרו רבותינו זיכרונם לברכה אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו מגידין לו בשעת הדין. לא יספר עמה בשעת תשמיש ולא קודם לכן אלא מה שהוא צריך בעניין תשמיש, ואם היה בכעס שאסור לשמש אז עמה יכול לדבר עמה לרצותה שתתפייס וישמש בהצנע האפשרי. הוא למטה והיא למעלה זהו דרך עזות. שמשו שניהם כאחד זהו דרך עקש אמרו עליו על רבי אליעזר שכל כך היה משמש באימה וביראה עד שהיה דומה כאלו כפאו שד.

סעיף ב

בשעת הזיווג יש לו להזהר בדברי תורה ובשאר דבר שבקדושה ואף על פי שאסור לקרות בפיו, הרהור מותר ומצווה, כי הרהור אינו כדבור לעניין זה, אף על פי דבמבואות המטונפות אסור אפילו להרהר דבר שבקדושה, זה משום דבעינן והיה מחניך קדוש, אבל היכא דהאיסור הוא משום ערוה מדכתיב ערות דבר, ודרשו רבותינו זיכרונם לברכה דיבור אסור הרהור מותר.

סעיף ג

אסור לשמש לאור הנר אף על פי שמאפיל בטליתו, אבל אם עושה מחיצה גבוה עשרה טפחים לפני הנר מותר, וכן אסור לשמש ביום אלא בבית אפל, ובלילה אם הלבנה מאירה עליהם, להדיא אסור, אבל אם אינה מאירה עליהם אף על פי שמאירה לתוך הבית מאפיל בטליתו ומותר, וכן אם יש נר בחדר אחד ומאיר לחדר זה צריך האפלת טלית.

סעיף ד

אסור לאדם לשמש מטתו בפני כל אדם אם הוא נעור ואפילו על ידי הפסק מחיצת עשרה, ובפני תינוק שאינו יודע לדבר מותר.

סעיף ה

אסור להסתכל באותו מקום, שכל המסתכל שם אין לו בושת פנים ועובר על הצנע לכת ומעביר הבושה מעל פניו, שכל המתבייש אינו חוטא דכתיב ובעבור תהיה יראתו על פניכם זו הבושה לבלתי תחטאו. ועוד דקא מגרה יצר הרע בנפשיה, וכל שכן הנושק שם שעובר על כל אלה ועובר גם על בל תשקצו את נפשותיכם.

סעיף ו

בית שיש בו ספר תורה אסור לשמש שם אלא צריך שיוציאו לחדר אחר, ואם אין לו חדר אחר יעשה לפניו מחיצה גבוהה עשרה טפחים, ותהא מחיצה סתומה שלא יראה ספר התורה, ויריעה שסביב המטה לא חשובה מחיצה כיון שהיא נדה, אלא אם כן קשר אותה מלמטה, ובתפילין וחומשים ושאר כתיבי קודש כגון גמרא ומדרשים ומפרשיהם בין שהם בכתב בין שהם בדפוס יכול להניח בכלי תוך כלי. ודווקא כשכלי השני אינו מיוחד להם, אבל כלים המיוחדים להם אפילו הם עשרה כולם כחד חשיבי, ואם פירש איזה מכסה על הארגז שהספרים בו חשוב ככלי בתוך כלי. וכן המזוזה אם היא קבוע בפנים החדר, צריכים לכסותה בשני כיסוין שתהא ככלי תוך כלי, והשם יהא גם כן מכוסה, וכסוי זכוכית לא מהני דצריך שלא יהא נראה.

סעיף ז

לא יהא רגיל ביותר עם אשתו אלא בעונה שהוא חייב לפרוע לה עונתה דכתיב ועונתה לא יגרע. האנשים הבריאים והמעונגים שפרנסתן במקומם בריוח ואין פורעין מס, עונתן בכל לילה. הפועלים שעושים מלאכה בעירם, עונתן שתי פעמים בכל שבוע, ואם עושים מלאכה בעיר אחרת עונתן פעם אחת בשבוע, וכן הסוחרים שיוצאים לכפרים עם חמורים להביא תבואה למכור, וכן כיוצא בהן עונתן פעם אחת בשבוע. והמביאין חבילות על הגמלים ממקום רחוק עונתן פעם אחת בשלשים יום. ועונת תלמידי חכמים מליל שבת לליל שבת. וצריך לקיים העונה גם כשהיא מעוברת או מניקה, ולא יבטל עונתה אלא מדעתה כשהיא מוחלת לו וכבר קיים מצות פריה ורבייה, ואם מונע עונתה כדי לצערה עובר בלא תעשה שנאמר ועונתה לא יגרע.

סעיף ח

כל אדם צריך לפקוד את אשתו בליל טבילתה, ובלילה שלפני יציאתו לדרך אם אינו הולך לדבר מצווה. וכל שרואה שאשתו משתדלתו ומרצה אותו ומקשטת לפניו, כדי שיתן דעתו עליה חייב לפקדה אפילו שלא בשעת עונתה, והויין ליה בנים הגונים. אבל אם תבעתו בפה ממש היא חצופה, והרי היא כזונה ואסור לקיימה.

סעיף ט

ואף כשהוא אצלה לא יכוון להנאתו, אלא כאדם שפורע חובו שהוא חייב בעונתה, ולקיים מצות בוראו שיהיו לו בנים עוסקים בתורה ומקיים מצות בישראל, וכן אם הוא מכוין לתיקון הולד דאמרו רבותינו זיכרונם לברכה שלשה חדשים הראשונים (להריון) תשמיש קשה לאשה וקשה לולד, אמצעיים קשה לאשה ויפה לולד, אחרונים יפה לאשה ויפה לולד, שמתוך כך יצא מלובן ומזורז, שפיר דמי. אם הוא מכוין לגדור עצמו בה כדי שלא יתאוה לעבירה כי ראה יצרו גובר ומתאוה אל הדבר ההוא, גם בזה יש קיבול שכר, אך יותר טוב היה לו לדחות את יצרו ולכבוש אותו, כי אבר קטן יש באדם מרעיבו שבע משביעו רעב, אבל מי שאינו צריך לדבר אלא שמעורר תאוותו כדי למלאות תאוותו זו היא עצת יצר הרע.

סעיף י

מי שנח לו יש לו ליזהר שלא לשמש לא בתחילת הלילה ולא בסופה אלא באמצעיתה. לא יגע באמה אפילו לצורך זיווג עד שיטול ידיו כראוי דהיינו שלש פעמים בסירוגין כמבואר בסימן ב'.

סעיף יא

אסור לשמש בשוקים וברחובות ובגנים ובפרדסים אלא בבית דירה שלא יהיה כדרך זנות.

סעיף יב

כשיש חס ושלום רעב במדינה שהוקרה התבואה בכפל אף על פי שהוא יש לו תבואה בתוך ביתו, או שיש חס ושלום שאר צרה, אסור לשמש מטתו כי אם בליל טבילתה, ולחשוכי בנים מותר בכל עונה.

סעיף יג

לא ישמש עם אשתו אלא מרצונה, אבל כשאינה מרוצה לא ישמש עמה ומכל שכן דאסור לאנסה. וכן לא ישמש כשהיא שנואה לו או שהוא שנוא לה, דאמרה ליה: לא בעינא לך ואף על פי שרצויה בתשמיש. וכן אם גמר בלבו לגרשה והיא אינה יודעת אף על פי שאינה שנואה לו אסור לשמש עמה. גם לא ישמש עמה כשהיא ישנה ממש, גם לא ישמש כשהוא שכור, או היא שכורה.

סעיף יד

אכסנאי אסור לשמש, ואם יחדו לו ולאשתו בית מיוחד מותר, ובלבד שלא יישן על סדין בעל הבית.

סעיף טו

מדרכי הרפואה שלא לבעול לא כשהוא שבע ולא כשהוא רעב אלא כשיתעכל המזון שבמעיו, ולא יבעול מעומד ולא מיושב, ולא ביום שנכנס למרחץ, ולא ביום הקזה, ולא ביום יציאה לדרך או ביאה מן הדרך כשהולך ברגליו, ולא לפנייהם ולא לאחרייהם.

סעיף טז

לא ישמש על מטה שיש שם תינוק לרגליהם כשאין התינוק בן שנה. וכשיוצא מבית הכסא קבוע לא ישמש עד לאחר שעה. אשה מניקה לא תשמש אלא בשעה שהתינוק ישן ואחר כך לא תניקהו עד לאחר שני שלישי שעה, אם לא כשהתינוק בוכה.

סעיף יז

שכבת זרע היא כח הגוף ומאור עיניים. וכשתצא ביותר הגוף כלה וחיי אובדים. וכל השטוף בבעילה זקנה קופצת עליו, וכחו תשש ועיניו כהות וריח רע נודף מפיו ושער ראשו וגבות עיניו וריסי עיניו נושרים, ושער זקנו ושחיו ושער רגליו רבה, ושיניו נושרות, והרבה כאבים חוץ מאלו באים עליו. אמרו חכמי הרופאים אחד מאלף מת משאר חלאים והאלף מרוב תשמיש. לפיכך צריך האדם ליזהר.

סימן קנא: איסור הוצאת זרע לבטלה ותיקונים למי שנכשל

סעיף א

אסור להוציא שכבת זרע לבטלה ועון זה חמור מכל עבירות שבתורה. ואלו שמנאפים ביד ומוציאים זרע לבטלה, לא די להם שאיסור גדול הוא אלא שהעושה זאת הוא בנדוי, ועליהם נאמר ידיכם דמים מלאו וכאלו הורג את הנפש. וראה מה שכתב רש"י בפרשת וישב בער ואונן שמתו בחטא זה. ולפעמים בעונש זה חס ושלום בנים מתים כשהם קטנים, או שיהיו רשעים והוא בא לידי עניות.

סעיף ב

אסור לאדם שיקשה את עצמו לדעת או שיביא את עצמו לידי הרהור אשה. ואם בא לו איזה הרהור יסיע את לבו מדברי הבאי לדברי תורה שהיא אילת אהבים ויעלת חן, ואין מחשבת עריות מתגברת אלא בלב פנוי מן החכמה, ויזהר מאד שלא יבא לידי קישוי. לפיכך אסור לאדם לישן על ערפו ופניו למעלה, או לישן ופניו למטה אלא לישן על הצדדים שלא יבוא לידי קישוי ולא יישנו שני רווקים יחד ולא יסתכל בבהמה ועוף כשמזדקקין זכר לנקבה ואסור לרכוב על בהמה בלא אוכף.

סעיף ג

כשמשתיין אסור לאחוז במילה להשתין, ואם הוא נשוי ואשתו עמו בעיר והיא טהורה, מצד הדין מותר לו, דכיון שיש לו פת בסלו אינו בא לידי הרהור וחימום, אך מידת חסידות להחמיר, ושלא לצורך השתנה גם מצד הדין אסור לו.

סעיף ד

בסעודת הלילה לא ירבה באכילה ושתייה, ולא יאכל דברים המחממים את הגוף כגון בשר שמן וכל מאכלי חלב וגבינה וביצים ושום. גם לא ישתה משקה המחמם, כי דברים אלו גורמים לחטא זה.

סעיף ה

מי שראה חס ושלוש קרי בלילה, כשניער משנתו יטול ידיו ויאמר בשברון לב: רבונו של עולם עשיתי זאת שלא בכוונה, רק בהרהורים רעים ובמחשבות רעות. לכן יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי מחוק ברחמיך הרבים עון זה, ותצילני מהרהורים רעים וכיצא בזה לעולם ועד אמן כן יהי רצון.

סעיף ו

הרוצה לשמור את עצמו מחטא זה ישמור את פיו מניבול פה, משקרים, מרכילות, מלשון הרע ומליצנות, וכן ישמור את אזנו משמוע דברים כאלו, גם יהא זהיר לקיים נדריו ולא ירבה בדאגה. וגם יהא זהיר מהרהורים רעים. וקודם שהולך לישן יעסוק בתורה או יאמר ד' מזמורי תהלים הראשונים ויזהר שלא לישן בחדר יחידי.

סעיף ז

תיקונים למי שנכשל בחטא זה כתובים בספר יסוד יוסף אשר ליקט ואסף מספרים קדושים וקדמונים, ואכתוב פה קצת מהם בקיצור. להדר להיות סנדק שימולו ילדים על ברכיו ובפרט להיות סנדק אצל עניים, להרבות בצדקה לעניים, לשמור שבת כהלכתו ולענג ולהדליק נרות הרבה, לכבוד ולאהוב לומדי תורה, להתפלל בכוונה ובבכי, לבחור במדת הענוה, וכאשר ישמע שמחרפין אותו ישתוק וימחול. כאשר יעשה איזה מצווה יעשה בכח ובזריזות עד שיתחמם בה, ובפרט בעשיית המצות לפסח. לגדל בניו לתלמוד תורה ולהדריכם ביראת שמים. לגדל יתום בתוך ביתו ויתנהג עמו כמו עם בנו. לעסוק במצות הכנסת כלה. לעלות לתורה לכל הפחות פעם אחת בכל חדש ויברך את הברכות בקול. גם יסתכל בתורה ויקרא בלחש עם הקורא. להיות מן העשרה הראשונים בבית הכנסת. לעמוד בחצות לילה לעשות תיקון חצות בבכי. ואם אי אפשר לו לקום בחצות לילה יעשה אחר כך תיקון חצות, לאהוב שלום ולרדוף שלום.

סימן קנב: איסור יחוד ושאר קרבות בנשים

סעיף א

אסור להתיחד עם שום אשה בין ילדה בין זקנה, בין ישראלית בין אינה יהודית בין קרובתו בין אינה קרובתו. חוץ מן האב שמותר להתיחד עם בתו, והאם עם בנה והבעל עם אשתו אף על פי שהיא נדה. וכלה שהיא נדה עיין לקמן סימן קנ"ז.

סעיף ב

אם היתה אשתו שם מותר לו להתיחד גם עם אחרת מפני שאשתו משמרתו, אבל ישראלית לא תתיחד עם אינו יהודי אפילו אשתו עמו, ואפילו הם הרבה אינם יהודים ונשותיהם עימהם לא תתיחד עימהם.

סעיף ג

אשה אחת מתיחדת עם שני אנשים כשרים ודווקא בעיר וביום, אבל בשדה או בלילה אפילו בעיר בעינין שלשה אנשים כשרים, ואם פריצים לעולם לא תתיחד אפילו הם כמה אלא אם כן נשותיהם עימהם. ואיש אחד עם שתי נשים אסור להתיחד, ועם שלש או יותר יש מתירים אם אין אומנתו או סחורתו בדברים המיוחדים לנשים, ויש אוסרים בכל עניין.

סעיף ד

אשה שבעלה בעיר אין חוששין להתיחד עמה מפני שאימת בעלה עליה.

סעיף ה

בית שפתחו פתוח לרשות הרבים, אין שם איסור יחוד ביום ובתחילת הלילה כל זמן שבני אדם עוברים ושבים ברחוב. ואם היה זה רגיל בה כגון שגדלה עמו שהיא קרובתו, או שבעלה הזהיר אותה שלא תתייחד עמו, הרי זה לא תתייחד עמו אפילו בעלה בעיר ואפילו בבית שהפתח פתוח לרשות הרבים.

סעיף ו

תינוקת שהיא פחותה משלש שנים מותרים להתייחד עמה. וכן תינוק פחות מתשע שנים מותר לאשה שתתייחד עמו.

סעיף ז

מי שאין לו אשה לא יהא מלמד תינוקות, מפני שאמותיהן באות לבית הספר ונמצא מתייחד עם אשה. ואינו צריך שתהיה אשתו שרויה עמו בבית הספר, אלא שתהא עמו בעיר אפילו היא בביתה והוא מלמד במקומו. אבל אשה לא תלמד תינוקות אפילו יש לה בעל בעיר, אלא אם הוא דר עמה באותו בית מפני אביהם שמביאים בניהם.

סעיף ח

צריך האדם להתרחק מן הנשים מאד מאד. אסור לקרוץ בידי או ברגליו ולרמוז בעיניו לאשה. ואסור לשחוק עמה להקל ראשו כנגדה או להביט ביפיה, ואסור להריח בבשמים המיוחדים לאשה וכל שכן כשהיא אוחזתן בידה או שהן תלוין עליה. אסור להסתכל בבגדי צבעונים של אשה שהוא מכיר אותה, אפילו הבגדים אינם עליה שמא יבא להרהר בה. פגע אשה בשוק אסור להלוך אחריה אלא רץ שתשאר לצדדים או לאחוריו, ולא יעבור בפתח זונה אפילו ברחוק ארבע אמות. והמסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה ונתכוין ליהנות ממנה עונו גדול מאד, ואסור לשמוע קול אשה או להסתכל בשערה.

סעיף ט

אין שואלין בשלום אשה כלל, ואפילו על ידי בעלה אסור לשלוח לה דברי שלומים ולכן כשכותב אגרת לחברו אסור לכתוב ולומר: שלום לזוגתך, אבל מותר לשאול לבעלה או לאחר איך שלומה, וכן מותר לכתוב לחברו: הודיעני משלום זוגתך.

סעיף י

המחבק או המנשק אפילו אחת מן הקרובות שאין לו שום הנאה, הרי זה עושה איסור, שאין קרבים לערוה כלל. חוץ מן האב עם בתו והאם עם בנה שהם מותרים בחיבוק ונישוק.

סעיף יא

אין לנהוג אפילו עם אשתו בדברים של חבה, כגון לעיין ברישיה וכדומה בפני אחרים, שלא יבא הרואה לידי הרהור.

סעיף יב

אסור לאיש שידור בבית חמיו אלא כשיש לו חדר מיוחד לשכיבה.

סעיף יג

כבר האריכו גדולי ישראל זיכרונם לברכה בספריהם הקדושים בתוכחות מוסרים, על המנהג באיזה מקומות שאינן בני תורה ויראה, שמתקרבין החתן עם הכלה בחיבוק ונישוק וכן עושים ריקודין בחורים עם בתולות יחד, ומלבד האיסור הגדול איסור נדה שהרי כל הבתולות מסתמא נדות הן, ואין חילוק באיסור נדה בין פנויה לנשואה, וכן הנוגע בה דרך חבה חייב מלקות. עוד מגרה יצר הרע בנפשיה ומביא את עצמו לידי קישוי לדעת והוצאת זרע לבטלה רחמנא ליצלן, ובודאי כל מי שיש בכחו למחות צריך להתאמץ בכל כחו למחות. ולכל הפחות צריך כל איש אשר יראת ה' בלבבו, להיות שורר בביתו ולהשגיח על בני ביתו שיתרחקו מן הכיעור הגדול הזה, וכל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה, חס ושלום הוא נתפס בעון זה, וכל המציל את אחרים מן החטא הציל את נפשו וטוב לו.

סעיף יד

אשה שהוא רוצה לישא אותה, מותר לו וראוי לו לראותה אם היא לרצונו אבל לא יסתכל בה דרך זנות, ועל זה נאמר ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה.

סעיף טו

מי שגירש את אשתו מן הנשואים לא תדור עמו בחצר. ואם הוא כהן וכן אפילו אם הוא ישראל והיא נישאת לאחר ונתגרשה גם ממנו. וכן מי שגירש את אשתו משום שהיא סורה לו, כל אלו צריכים הרחקה יתירה ולא תדור עמו במבוי אם הוא מבוי סתום. אבל במבוי מפולש שדרך הרבים עובר ביניהם מותרים לדור. וגרושה שנשאת ודרה עם בעלה השני, אלו צריכים עוד הרחקה יתירה, ולא תדור עם בעלה ראשון בכל השכונה. בכל אלו הרחקות היא נדחית מפניו, אך אם היה החצר שלה הוא נדחה מפניה.

סעיף טז

מותר לאדם לזון גרושתו ומצווה היא יותר מבשאר עני, שנאמר ומבשרך אל תתעלם ובלבד שלא יהא עסק עמה רק יזונה על ידי שליח.

סעיף יז

אמר רב ברונא אמר רב כל הישן בקילעא (בחדר) שאיש ואשתו שרוין בה, עליו הכתוב אומר נשי עמי תגרשון מבית תענוגיהם (שבושין הן ממנו), ואמר רב יוסף אפילו באשתו נדה.

סימן קנג: הלכות נדה

סעיף א

כל אשה שנעקר ממקורה טפת דם אפילו כל שהוא חייב. יהיה באיזה אופן שיהיה, בין בטבעה כדרך הנשים לראות בזמנים ידועים או שלא בזמנה. ואפילו אירע לה איזה אונס אשר מחמת זה יצא ממקורה דם, הרי היא טמאה נדה עד שתספור שבעה נקיים ותטבול כראוי. וכל הבא עליה בטומאתה חייב כרת וכן היא חייבת כרת, ועל הנגיעה דרך חבה חייבים מלקות.

סעיף ב

אפילו לא הרגישה שיצא דם ממקורה, אלא שמצאה כתם דם בבשר או בחלוקה, או בסדינה, או בשאר מקום, ואין לה לתלות שבא ממקום אחר אלא שבא ממקורה הרי היא טמאה. וכל אשה שמצאה איזה כתם אפילו אינו אדום ממש אלא שאינו לבן ממש צריכה לעשות שאלת חכם, כי יש בזה הרבה חילוקי דינים בעניין גדלות וקטנות הכתם. וגם בעניין התליה במה יכולים לתלותו ובמה אין יכולים לתלותו, וגם יש חילוק באיזה זמן שמצאת אותו אם בימים שהיא טהורה או בימים הראשונים משבעה נקיים.

סעיף ג

אשה שהרגישה שנפתח מקורה, אפילו בדקה את עצמה מיד ולא מצאה כלום הרי היא טמאה (וצריכים להודיע זאת להנשים, כי הרבה נשים אינן יודעות זאת) אבל אם מצאה שיצא ממנה איזה ליחה לבנה בלי שום תערובות אדמומית הרי היא טהורה.

סעיף ד

כתיב ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב. מדכתיב לא תקרב, דרשינן שכל מיני קריבה אסור, שלא ישחוק ולא יקל ראשו עמה אפילו בדברים המרגילין לעבירה, אבל מותר להתיחד עמה, דכיון שכבר בא עליה וגם יש לה היתר לאחר שתטבול, לא תקיף יצריה, ולא חיישינן שמא יבא עליה באיסור.

סעיף ה

לא יגע בה אפילו באצבע קטנה, ולא יושיט מידו לידה אפילו דבר ארוך וכן לא יקבל מידה, וכן זריקה מידו לידה או מידה לידו אסור.

סעיף ו

לא יאכל עמה על השלחן אלא אם כן יש איזה שינוי דהיינו שיהיה איזה דבר מפסיק בין קערה שלו לקערה שלה. דבר שאין דרכו להניחו שם פעם אחרת, או שתשנה את מקומה, ואם דרכן שכשהיא טהורה אוכלים מתוך קערה אחת, ועתה אוכלים כל אחד מתוך קערה אחרת סגי בהכי.

סעיף ז

לא ישתה משירי הכוס ששתתה היא, ואם הפסיק אדם אחר ביניהם או שהורק אל כוס אחרת שרי. ואם שתתה והוא אינו יודע ורוצה לשתות מכוס זו אינה צריכה להגיד לו ששתתה היא ממנה (אבל אם ידע ששתתה אלא שלא ידע שהיא נדה כתבתי בספרי לחם ושמלה כי נראה דצריכה להגיד לו), היא מותרת לשתות משירי כוס שלו, ויש אומרים דכשם שאסור לשתות משירי כוס שלה כך אסור לאוכל משירי מאכל שלה.

סעיף ח

לא יישן עמה במטה אחת אפילו אין המטה מיוחדת לה, ואפילו כל אחד בבגדו ואין נוגעין זה בזה ואפילו יש לכל אחד מצע בפני עצמו. ואפילו אם שוכבים בשתי מטות והמטות נוגעות זו בזו אסור, ואם שוכבין על הארץ לא ישכב פנים נגד פנים אלא אם כן יש מרחק רב ביניהם, הוא הדין אם ישנים בשתי מטות סמוכות זו לזו בארכן, שלפעמים הם פנים נגד פנים אף על פי שיש הפסק בין המטות יש לאסור, אלא אם כן יש מרחק רב ביניהם, ואסור להבעל אפילו לישיב על המטה המיוחדת לה אפילו שלא בפניה, והיא אסורה לישן על המטה המיוחדת לו, אבל לישיב עליה אין להחמיר.

סעיף ט

אסורים לישיב על ספסל ארוך שהוא מתנדנד ואם אדם אחר מפסיק ביניהם מותר. ולא ילכו בעגלה אחת או בספינה אחת, אם הולכים רק דרך טיול כגון לגנות ופרדסים וכיוצא בזה, אבל אם הולכים מעיר לעיר לעסקיהם מותר אף על פי שהם לבדם, ובלבד שישבו באופן שלא יגעו זה בזה.

סעיף י

לא יסתכל בשום מקום מגופה במקום שדרכה לכסות, אבל במקומות הגלויים מותר לו להסתכל אף על פי שהוא נהנה, אסור להריח בבשמים המיוחדים לה ואסור לשמוע קול זמר שלה.

סעיף יא

ראוי לה שתיחד לה בגדים לימי נדותה כדי שיהיו שניהם זוכרים תמיד שהיא נדה, ובקושי התירו לה שתכחול ותפקוס ותתקשט בבגדי צבעונים בימי נדותה אלא כדי שלא תתגנה על בעלה.

סעיף יב

לא תמזוג לו כוס יין בפניו או להביאו לו ולהניחו לפניו על השלחן, ולא תציע לו מטתו בפניו אבל שלא בפניו הכל מותר אף על פי שהוא יודע שהיא עשתה, ואסורה ליצוק לו מים לרחוץ פניו ידיו ורגליו ואפילו מים צוננים.

סעיף יג

כשם שהיא אסורה למזוג לו את הכוס כך הוא אסור למזוג לה. ולא עוד אלא אפילו לשלוח לה כוס יין המיוחד לה אפילו הוא כוס של ברכה אסור.

סעיף יד

אם הוא חולה ואין מי שישמש אותו זולתה, מותרת לשמשו שימוש שאין בו נגיעה רק על ידי דבר אחר אפילו להקימו ולהשכיבו ולתומכו, רק שתזהר ביותר מהרחצת פניו ידיו רגליו והצעת מטה בפניו. ואם האשה חולה אסור לבעלה לשמשה אפילו בלא נגיעה אלא אם כן בשעת דחק גדול שאי אפשר למצוא שימשנה. ואם הבעל הוא רופא ואין שם

רופא אחר מומחה כמוהו מותר לו למשש לה את הדפק, כיון שאינו עושה דרך תאוה וחבה.

סעיף טו

בכל ההרחקות הנזכרות צריכים ליזהר גם בימי ליבונה, דהיינו בימי ספירת שבעה נקיים, וגם אחר כך אם נתאחרה מלטבול בזמנה אסורים בכל הנזכר עד לאחר שתטבול.

סעיף טז

אשה נדה בימי ראייתה קודם ימי ליבונה נוהגים שאינה נכנסת לבית הכנסת ואינה מתפללת, אך בימים נוראים דהיינו מיום ראשון דסליחות ולהלן שרבים מתאספים בבית הכנסת ויהיה לה עצבון גדול אם לא תלך מותרת ללכת ולהתפלל. וכן כשהיא משיאה את בנה או בתה או כשהיא יולדת שהגיע זמנה ללכת לבית הכנסת וכיוצא בזה מותרת.

סימן קנד : סדר קביעת הוסת ודין בדיקה לפני תשמיש ולאחר

תשמיש

סעיף א

כל וסת נקבע בשלש פעמים רצופות שאם ראתה שלש פעמים רצופות בזמן שוה כפעם בפעם אזי זמן זה הוא לה לוסת קבוע. יש נשים שהן קובעות וסתן בימים שוים בחדש, כגון שראתה שלש פעמים רצופים כל פעם בראש חדש והוי לה וסת קבוע בראש חדש, וכן אם ראתה שלש פעמים בחמשה ימים בחדש, אזי יום חמישי בחדש הוא יום וסת קבוע שלה. וזה נקרא "וסת הימים" שקבעה ביום ידוע בחודש. ואף על פי שמספר הימים אשר בין ראייה לראייה אינם שוים כי יש חדשים שאין להם רק כ"ט יום ויש מל" יום. מכל מקום כיון שהיא למודה לראות ביום קבוע בחודש הוי לה יום זה וסת קבוע.

סעיף ב

אבל רוב הנשים דרכן לקבוע וסתן בהפלגות שוות, דהיינו שהיא מפלגת ומחלקת בין ראייה לראייה ימים שוים במספר. כגון שהוא רואה פעם אחת ומפסקת חמשה ועשרים יום או שלשים יום או שנים ושלשים יום וכדומה וחוזרת ורואה, אם עשתה שלש הפלגות שוות ורצופות היו לה וסת קבוע וזה נקרא "וסת הפלגות". ולאחר שתפליג שוב ימים במספר אלו אזי יום הבא הוא יום וסת קבוע שלה. וכיון שכל וסת אינו נקבע בפחות משלש פעמים והפלגה אינה ניכרת אלא בשתי ראיות, לכן לוסת הפלגות צריכות ארבע ראיות כגון שראתה היום והפליגה חמשה ועשרים יום וראתה, ושוב הפליגה חמשה ועשרים יום וראתה, ושוב הפליגה חמשה ועשרים יום וראתה, ושוב הפליגה חמשה ועשרים יום וראתה, הרי ראתה ארבע פעמים אשר ביניהן שלש הפלגות שוות וקבעה וסת.

סעיף ג

יש נשים שאין להם יום קבוע לראות לא בימי החודש ולא בהפלגות שוות, אבל יש להן סימנים בגופן כגון שדרכה היא שקודם ראייתה היא מפהקת, דהיינו כאדם שפושט זרועותיו מחמת כובד או כאדם שפוחת פיו מחמת כובד, או כאדם שמוציא קול דרך הגרון מחמת המאכל שאכל, כל אלו עיני פיהוק הן. וכן אם מתעטשת דרך מטה או דרך מעלה

או מרגשת איזה מיחוש נגד טיבורה או בבית הרחם או שאחזה צירי הקדחת או סמרו שערות בשרה, או שראשה ואיבריה כבדים עליה, כל שהחזיקו שלש פעמים רצופין שבא לה אחד ממקריים הנזכרים ואחר כך ראתה דם הרי זו קבעה וסת וזה נקרא "וסת הגוף". ודווקא פיהוק ועיטוש כמה פעמים זה אחר זה הוי סימן וסת וקבעה בהם אבל משום פיהוק ועיטוש פעם אחת אין הוסת נקבע כי זה דרך כל האדם, ודווקא שקבעה כל השלש פעמים על ידי מקרה אחד, אבל אם פעם במקרה זה ופעם במקרה זה לא הוי קביעות.

סעיף ד

ויש שקובעות לימים או להפלגות שוות בצירוף פיהוק ועיטוש וכדומה, דהיינו שבכל חמשה ימים בחודש היא מפהקת או מעטשת ואחר כך היא רואה, או כשהיא מפלגת מראה חמשה ועשרים יום היא מפהקת או מעטשת ואחר כך היא רואה, זה נקרא "וסת המורכב" דהיינו שהוא מורכב מיום שוה עם סימן הגוף אם קבעה כן שלש פעמים, אזי כשהגיע יום המוגבל והיא מפהקת או מעטשת חוששת לו. אבל ביום גרידא או בפיהוק ועיטוש גרידא אינה צריכה לחוש כיון שלא קבעה אלא בתרוייהו כהדדי.

סעיף ה

כל אשה שיש לה וסת קבוע הרי זו שלא בשעת וסתה בחזקת טהרה, ובעלה בא עליה ואינו צריך לשאול אותה כלום. ואפילו היא ישנה קצת יכול לבוא עליה, ואינה צריכה בדיקה לא לפני תשמיש ולא לאחר תשמיש, ואדרבא אין לה לבדוק את עצמה בפני בעלה שלא יהא לבו נוקפו לחשוב מסתמא הרגישה שאם לא הרגישה לא היתה בודקת, ולכן אם תבדוק בפניו לפני תשמיש איכא למיחש שמא מחמת שיהיה לבו נוקפו יפרוש את עצמו ממנה, ואם תבדוק בפניו לאחר תשמיש איכא למיחש שמא תהא לבו נוקפו לחשוב דמסתמא הרגישה בשעת תשמיש, ויפרוש את עצמו בפעם אחרת, ועל כן לא תבדוק בפני בעלה, אבל שלא בפני בעלה, כל אשה שמרבה לבדוק את עצמה הרי זו משובחת.

סעיף ו

אשה שאין לה וסת קבוע כלל, יש לה לבדוק את עצמה לפני תשמיש ולאחר תשמיש, וגם הבעל יש לו לקנח את עצמו לאחר תשמיש ולראת אם לא נמצא איזה טפה דם, ואך כשהיא בחזקת מסולקת מדמים כגון מעוברת לאחר שלשה חדשים או מניקה או זקנה אלו אינן צריכות בדיקה.

סעיף ז

ויש נשים שאין להם וסת קבוע ממש, אבל יש להן על כל פנים מספר ימים ידועים שבהם אינן רואות, כגון שהיא מוחזקת שבכל חמשה ועשרים יום לאחר ראייתה אינה חוזרת ורואה אלא אחר כך ואז אין לה יום קבוע, שלפעמים היא מאחרת יום או יומים או שלשה ימים, אשה כזו עד חמשה ועשרים יום כיון שהוחזקה שלש פעמים שבימים אלו אינה רואה, דינה בימים אלו כמו אשה שיש לה וסת קבוע, ובימים שלאחר כך שהיא נבוכה בהם ואין לה בהן חזקת טהרה אסורה לבעלה.

סימן קנה: דין פרישה סמוך לוסת והחילוקים שבין וסת לאינו

קבוע

סעיף א

תנו רבנן והזרתם את בני ישראל מטומאתם. אמר רבי יאשיה מכאן אזהרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהן סמוך לוסתן. וכמה, אמר רבא עונה. ועונה היא או יום או לילה שאם זמן וסתה היא ביום אף על פי שרגילה לראות בסוף היום, מכל מקום נאסרה מתחלת היום וכן אם רגילה לראות בבוקר ולא ראתה, מכל מקום עדיין היא אסורה כל היום עד הלילה, וכן אם וסתה בלילה אף על פי שהיא רגילה לראות בתחילת הלילה או שהיא רגילה לראות בסוף הלילה מכל מקום היא אסורה כל הלילה. ולהרבה פוסקים לא לבד בתשמיש היא נאסרה אלא גם בשאר מיני קריבות היא אסורה וכן יש להחמיר.

סעיף ב

יש אומרים דעונה זו שהוא צריך לפרוש את עצמו זה עונה שלפני העונה שהוסת בה, דהיינו אם וסתה בלילה אסורה גם כל היום שלפניה, ואם וסתה ביום אסורה גם כל הלילה שלפניה וכן יש לנהוג, ואך כשהוא יוצא לדרך או שהוא בא מן הדרך או שחל טבילתה בלילה שלפני עונת הוסת לא יחמיר.

סעיף ג

אשה שאין לה וסת קבוע. אזי תמיד יום שלשים שלאחר יום ראיתה הוא לה כמו וסת קבוע ונקראת "עונה בינונית" כגון שראתה יום ב' פרשת נח אזי יום ד' פרשת תולדות הוא לה כמו וסת קבוע, ומלבד זאת עוד צריכה לחוש לכל ראייה שתראה, אם להפלות או לימי החודש כאשר יבואר אם ירצה השם וכל זמן שהיא צריכה לחוש שמא תראה, צריך הבעל לפרוש ממנה בעונה הסמוכה כאמור.

סעיף ד

כל אשה שראתה דם צריכה היא לחוש שמא גם בפעם אחרת תראה ביום ההוא ובזמן הזה. לא מבעיא אם אין לה עתה וסת קבוע, פשיטא שהיא צריכה לחוש שמא תראה עוד בזמן כזה ותקבע וסת, אלא אשה שיש לה וסת קבוע, אם אירע לה ששינתה וסתה וראתה שלא בשעת וסתה, צריכה היא לחוש גם לראיה הזאת כי שמא תשנה וסתה לזמן אחר. אבל אם לא שיתנה וסתה אלא שאירע לה גם ראייה אחת שלא בשעת וסתה, אז אינה צריכה לחוש לראיה הזאת כיון דיש לה וסת קבוע אינה צריכה לחוש לוסת שאינו קבוע.

סעיף ה

ונקוט דוגמא באשה שאין לה וסת, ראתה (יום ב' של) ראש חדש אייר וביום חמשה ועשרים בו, צריכה היא לחוש לראש חדש סיון כי יש לחוש שמא תקבע וסתה לראש חדש (וגם היום ב' סיון צריכה לחוש משום עונה בינונית) בא ראש חדש סיון (וגם יום ב' סיון) ולא ראתה צריכה היא לחוש שמא תקבע להפלות, וכיון שהפליגה בין ראייה לראיה שלשה ועשרים יום (מלבד יום הראיה הראשונה ויום הראיה השניה) צריכה גם עתה למנות שלשה ועשרים יום ואחר כך תחוש. והיינו בחדש אייר יש לה ארבעה ימים תוסיף תשעה עשר יום מחודש סיון וחוששת ליום עשרים בו. בא יום עשרים בסיון ולא ראתה חוששת ליום חמשה ועשרים בו, כי שמא תקבע יום חמשה ועשרים בחודש (גם ביום ששה ועשרים צריכה לחוש משום עונה בינונית) אבל לראש חודש תמוז אינה צריכה לחוש, כי ראיית ראש חודש אייר כבר נעקרה על ידי מה שלא ראתה בראש חודש סיון, (דכל שלא קבעה בשלש פעמים נעקר בפעם אחת כדלקמן).

סעיף ו

ודוגמא לאשה שיש לה וסת, היה לה וסת קבוע לראות בהפלגה ליום חמשה ועשרים, ושינתה פעם אחת ולא ראתה עד יום שמונה ועשרים. צריכה היא לחוש ליום חמשה ועשרים מראיה זו משום וסתה, ואם בא יום חמשה ועשרים ולא ראתה צריכה לחוש ליום שמונה ועשרים משום ראיה שעברה. וראתה גם עתה ביום שמונה ועשרים עדיין היא אסורה גם ביום חמשה ועשרים לראיה זו משום וסתה. לא ראתה גם עתה ביום חמשה ועשרים אלא ביום שמונה ועשרים הוקבע יום שמונה ועשרים לוסתה ויום חמשה ועשרים נעקר (דהא עקרתיה שלש פעמים) והותר. אם לא השותה ראיותיה האחרונות, כגון שראתה לשמונה ועשרים, לתשעה ועשרים לשלשים ואחד, עקרה וסתה הראשון ואין לה וסת חדש, וצריכה תמיד לחוש מראיה האחרונה להפלגה וליום החודש ולעונה בינונית עד שתקבע וסת חדש.

סעיף ז

הכלל הוא לכל ירא שמים, אם האשה אין לה וסת קבוע יש לו לכתוב תמיד יום ראייתה ויראה איזה יום בחודש הוא, וכמה ימים הם בין ראיה לראיה, ויחוש תמיד להבא ליום הפלגה בהפלגה האחרונה, וכן ליום החודש כמו שהיתה הראיה האחרונה, וגם צריך לחוש לעונה בינונית. ככה ינהוג עד שתקבע לה וסת קבוע, ולאחר שתקבע וסת אם יארע שתשנה וסתה צריך גם כן ליזהר לחוש לראיה החדשה, הן להפלגה כן לימי החדש, וגם צריך ליזהר לזכור יום וסת קבוע שלה, כי הוסת הקבוע אינו נעקר אלא בשלש פעמים כדלקמן.

סעיף ח

אשה שיש לה וסת קבוע אף אם הגיע פעם אחת או שתי פעמים יום וסתה או סימן וסתה ולא ראתה, אף על פי שברור לה בבירור גמור שלא ראתה, כגון שהיה לה כל משך הוסת מוך דחוק, מכל מקום עדיין לא נעקר וסתה וצריכה עדיין לחוש גם לפעם השלישית. אבל אם הגיע פעם השלישית ולא ראתה, אם ברור לה בבירור גמור שלא ראתה בכל השלש פעמים, כגון שבכל פעם היה לה מוך דחוק כל משך הוסת, מעתה נעקר וסתה ואינה צריכה לחוש לו עוד, כי כל וסת נעקר בשלש פעמים אפילו היה קבוע כמה שנים. אבל וסת שאינו קבוע, דהיינו ראיה שלא קבעתה רק פעם אחת או שתי פעמים, אם הגיע פעם אחת היום הזה או הסימן הזה ולא ראתה, ואף על פי שלא בדקה את עצמה אלא שלא הרגישה שום ראיה, שוב אינה צריכה לחוש לה, כי כל מה שלא נקבע בשלש פעמים נעקר בפעם אחת ואפילו בלא בדיקה.

סעיף ט

אשה שיש לה וסת קבוע, קודם שבא לה השעה שהיא רגילה לראות יש לה להכניס מוך דחוק, למען תדע בבירור, כי יש לחוש שמא יצא ממנה איזה טפה ותאבד והיא לא תדע. ואם לא עשתה כן ועבר זמן וסתה, אסורה לבעלה עד שתבדוק את עצמה היטב, אם בתוך הזמן רחצה את עצמה שוב לא מהני לה בדיקה, ויש לה להחמיר ולהחזיק את עצמה טמאה, כי חזקה היא שהדם בא בזמנו הקבוע. אבל אם אין לה וסת קבוע, אלא שהיא חוששת לוסת שאינו קבוע, אם עבר הזמן ולא הרגישה אף על פי שלא בדקה את עצמה הרי היא אחר כך בחזקת טהורה. אך עונה בינונית שהיא יום הל' דינה כמו וסת קבוע וכמו שכתבתי לעיל.

סעיף י

אשה שראייתה נמשכת שנים או שלשה ימים שהיא שופעת או מזלפת. יום התחלת הראיה הוא העיקר ויש אומרים דמכל מקום צריכה היא לחוש תמיד לכל הימים עד שיעקרו.

סעיף יא

כשם שהאשה חוששת לוסת הימים ולוסת הפלגות בפעם אחת, כמו כן חוששת גם לוסת הגוף ולוסת המורכב בפעם אחת. וכשם שוסת הימים ווסת הפלגות שאינן קבועין נעקרין בפעם אחת, כמו כן ווסת הגוף ווסת המורכב נעקרים בפעם אחת, וכשם שוסת הימים ווסת הפלגות הקבועים אינן נעקרין אלא בשלש פעמים, כך ווסת הגוף ווסת המורכב הקבועים אינן נעקרין אלא בשלש פעמים, דהיינו אם היה לה ווסת הגוף גרידא כיון שפיהקה אחר כך שלש פעמים ולא ראתה, שוב אינו צריך לחוש כאשר תפקק, ואם הוא ווסת המורכב כשהגיע שלש פעמים יום זה ופיהקה לא ראתה אז הוסת נעקר, אבל הימים בלי פיהוק או פיהוק בלא ימים אינן עוקרין את הוסת המורכב, דבעינן עקירתו דומיא דקביעתו.

סעיף יב

מעוברת לאחר שלשה חדשים מתחלת עיבורה, וכן מניקה, הן בחזקת מסולקות מדמים ואינן חוששות לוסתן, אף על פי שהיה להן ווסת קבוע, ומכל מקום חוששת לראיה שתראה כדרך שחוששת לוסת שאינו קבוע. עברו ימי מינקתה חוזרת לחוש לוסתה הראשון, כגון אם היה לה ווסת לראש חדש צריכה לחוש מיד לראש חדש הראשון, אבל אם היה לה ווסת הפלגות אינה חוששת עד שתראה פעם אחת, ואז חוששת להפלגה שהיתה רגילה לראות.

סימן קנו : דין ראתה דם מחמת תשמיש

סעיף א

אשה שראתה דם מחמת תשמיש, אפילו שלא בשעת תשמיש אלא אחר כך באותה הלילה, מותרת לשמש פעם שנית לאחר שתטהר. אבל מיחש חיישא גם בחדא זימנא, שאם אירע לה כן בלילה טבילה, אזי כשתטבול צריך לפרוש ממנה ליל טבילה, כי חיישינן שמא הטבילה בצירוף התשמיש גורמים לה לראות דם, ושמא תראה בליל טבילה שניה בשעת תשמיש ממש, אבל בליל טבילה שלישית אינה צריכה לפרוש משום דעיקר החשש היה משום הטבילה, וכיון דבטבילה שניה לא ראתה תו לא חיישינן, וכן אם אירע לה שראתה בליל שניה של טבילה צריך לפרוש בטבילה שניה לי ב' ולא בטבילה שלישית.

סעיף ב

וכיון דאיתילד ריעותא באשה זו, לכן אפילו אם יש לה ווסת קבוע, מכל מקום כשתשמש פעם שנית צריכה בדיקה לפני תשמיש ולאחר תשמיש, לברר אם לא ראתה עוד מחמת תשמיש ותזהר האשה לעסוק מיד ברפואות. ומכל שכן אם אירע לה שראתה בשעת תשמיש ממש או בסמוך לאחר תשמיש, כי אם יארע לה כן שלש פעמים רצופים נפלה במצודה גדולה, ובקושי גדול ימצא לה היתר שתשאר אצל בעלה.

סעיף ג

אשה שהרגישה בשעת תשמיש שנטמאה, מחויבת לומר מיד לבעלה: נטמאתי. ולא יפרוש את עצמו מיד באבר חי, כי גם זאת הנאה הוא לו, אלא יסמוך על ידיו ורגליו ולא עליה, וימלא פחד ורתת על העבירה שבא לידי, וכשימות האבר יפרוש את עצמו, וישאל למורה הוראה שיורה לו תשובה על העבירה.

סימן קנז : דיני כלה הנכנסת לחופה

סעיף א

אשה שהיא מכינה את עצמה לנישואין, צריכה לספור תחלה שבעה נקיים, בין שהיא קטנה שעדיין לא ראתה דם מעולם, בין שהיא זקנה שכבר פסקה מלראות, מכל מקום חיישינן שמא מחמת חימוד יצא ממנה איזה טפה דם ונאבד, לכן מחזיקים אותה כמו נדה ממש, וגם לאחר ספירת שבעה נקיים יש לה לבדוק את עצמה בכל יום עד הטבילה, וכן לאחר הטבילה עד בעילת מצווה.

סעיף ב

אם נדחו הנישואין מחמת איזה סיבה, ואחר כך שוב נתפשרו לעשות הנישואין, אף על פי שספרה שבעה נקיים בראשונה, מכל מקום צריכה לספור מחדש כיון שנולד לה חימוד חדש, ואפילו בדקה עצמה בכל הימים שבינתיים לא מהני לה. ואם לא היה דיחוי גמור אלא שלא יכלו להשוות בעסק הנדוניא וכדומה, ומחמת זה נתעכבו הנישואין עד שנתפשרו, או שמרצונם דחו הנישואין מיום שקבעוהו והגבילו יום אחר, יעשו שאלת חכם אם שבעה נקיים הראשונים מהני לה. אם נתקוטטו בשעת הנישואין, ונכנס חתן אחר תחת הראשון, פשיטא דלא מהני לה שבעה נקיים שספרה על דעת חתן אחר, אלא אפילו אם לאחר שנתרצו לחתן אחר שוב נתפייס הראשון, לא מהני לה שבעה נקיים הראשונים, כיון שהסיחה דעתה ממנו אלא צריכה לספור מחדש.

סעיף ג

יש ליזהר שלא תנשא אשה עד שתטהר מטומאתה ואם העת דחוקה וצריכים לעשות הנישואין בעודה בטומאתה, או אם אירע שפירסה נדה לאחר החופה קודם שנבעלה, לא יתיחדו בלי שמירה עד שתטבול, ונוהגים ליקח קטן אצל החתן וקטנה אצל הכלה, ואין מתייחדין אפילו ביום בלא קטן או קטנה, וצריכים שיהיו גדולים קצת שיודעין עניני ביאה, ולא גדולה ממש שכבר לבשה יצרא שיש לחוש שתתפתה, אלא בינונים. ואין חילוק בזה בין בחור לאלמן ובין בתולה לאלמנה, שכל שלא בעל אשה זו מימיו חיישינן דתקיף יצריה ואסורים להתיחד בלי שמירה.

סעיף ד

מחזיר גרושתו צריכה לספור שבעה נקיים, אפילו גירשה כשהיתה מעוברת והחזירה כשהיא מעוברת, או גירשה כשהיא מינקת והחזיקה כשהיא מינקת. ואם עבר וכנסה קודם, מותרים להתיחד, דכיון שכבא בא עליה תו לא תקיף יצריה כל כך.

סעיף ה

צריכים ליזהר מאד מאד, שלא ישכב החתן אצל הכלה עד הלילה שהוא רוצה לבעול.

סעיף ו

הכונס את הבתולה בועל בעילת מצווה, ואז אף על פי שהדם שותת ויורד גומר ביאתו כרצונו ואינו חושש, אבל לאחר שגמר ביאתו פורש את עצמו ממנה והיא טמאה. ואפילו לא נראה שום דם, חיישינן שמא יצא טפת דם ונחפה בשכבת זרע, ועל כן מחזיקין אותה כנדה גמורה.

סעיף ז

בתולה שלאחר בעילה ראשונה טבלה, וגם בבעילה שניה ראתה דם וכן בפעם שלישי ורביעי, יש בזה שאלה אם מותרת להשאר אצל בעלה.

סעיף ח

מותר לבעול בתולה בשבת אף על פי שהוא עושה חבורה.

סימן קנח : דין יולדת ומפלת

סעיף א

יולדת, בין ילדה וולד חי בין וולד מת ואפילו נפל, אפילו לא ראתה דם הרי היא טמאה טומאת לידה. ומצד הדין אם היה הולד זכר, היא טמאה שבעת ימים משום לידה, ואחר כך יכולה לספור שבעה נקיים ותטבול, ואם היה נקבה, היא טמאה ארבעה עשר יום משום לידה אחר כך סופרת שבעה נקיים וטובלת. ויש מקומות שנוהגים שאינן טובלות תוך ארבעים יום לזכר ושמונים יום לנקבה, ובמקום שהמנהג הזה הוא מוסכם אצל כולם אין להקל, כי יש קצת טעם בזה ועל כזה נאמר שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך, אבל במדינותינו אין בזה מנהג קבוע, ומה שיש בקצת מקומות מנהג שלא לטבול עד לאחר ששה שבועות לזכר ותשעה שבועות לנקבה וכדומה למנהגים כאלו, אין להם שום טעם וכבר נתבטלו בקהלות קדושות על ידי גאונים זיכרונם לברכה.

סעיף ב

יש אומרים שצריך לפרוש מאשתו ליל מ"א לזכר וליל פ"א לנקבה, מפני שאז איכא חששא שמא תראה דם כמו בשעת וסתה, ויש חולקין ובעל נפש יחוש לעצמו. ואם הפילה ספק זכר ספק נקבה, יפרוש ליל מ"א וליל פ"א.

סעיף ג

אשה שהפילה איזה דבר אפילו אין בו צורת וולד כלל, אלא כמו חתיכת בשר או עור וכדומה, צריכה להחמיר ולהחזיק את עצמה בטומאת לידה נקבה, או תעשה שאלת חכם כי לפעמים יש להקל. וכן אם הפילה וולד ואחר כך שליח אף על פי שהולד היה זכר, צריכה לחוש לטומאת לידה נקבה משום השליח או תעשה שאלת חכם.

סעיף ד

אשה שברור לה שאינה מעוברת וטבלה לבעלה, ובתוך ארבעים יום הפילה אינה חוששת ללידה, כי אין הולד נוצר בפחות מארבעים יום אבל טמאה נדה, ואפילו לא נראה דם, מסתמא היה קצת דם אלא שנאבד, כי אי אפשר לפתיחת הרחם בלא דם.

סימן קנט: דיני לבישת הליבון וספירת הנקיים

סעיף א

כל אשה שראתה דם בימי טהרתה, צריכה למנות חמשה ימים עם יום זה, דהיינו יום הראיה ועוד ארבעה ימים, ואפילו ראתה בסוף היום לאחר שהתפללו הקהל וגם היא ערבית או קבלו שבת, אם עדיין הוא יום עולה לה יום זה למנין, וביום החמישי לעת ערב קודם בין השמשות תבדוק את עצמה היטב, ותרחץ לכל הפחות פניה שלמטה, ותלבש כתונת לבן ונקי וגם שאר הבגדים יהיו נקיים וזה נקרא "הפסק טהרה" ובלילה תציע על מטתה גם כן סדין לבן ונקי, וגם הכרים והכסתות כולם יהיו נקיים, ומיום המחרת מתחלת לספור שבעה נקיים, ואין חילוק בין ראייה מרובה לראיה מועטת, שאפילו לא ראתה אלא טפה אחת או שמצאה רק כתם בימי טהרתה, לעולם צריכה להמתין חמשה ימים, וכן אפילו ראתה דם כל החמשה ימים אלא שפסקה קודם בין השמשות, מיד לאחר שפסק הדם יכולה להפסיק בטהרה.

סעיף ב

בשעת הדחק כגון שהיא בדרך, ואין לה מים כלל אפילו לרחוץ פניה שלמטה אינו מעכב, רק שתקנח את עצמה היטב בכל מה דאפשר, ואם יכולה לרחוץ במי רגלים שפיר דמי, ואם אין לה כתונת לבנה יכולה ללבוש גם כתונת ישנה, רק שיהא בדוק שאין עליה כתמי דם.

סעיף ג

יש אומרים שאם התפללו הקהל ערבית אף על פי שעוד היום גדול, אינה יכולה עוד להפסיק בטהרה שתמנה מיום המחרת, מאחר שהקהל כבר עשו אותו לילה, ויש אומרים דמותרת ואפילו עשו הקהל שבת, ויש ליזהר לכתחלה ובדיעבד אין להחמיר, ויכולה להפסיק בטהרה כל שעדיין אינו בין השמשות, אבל אם גם היא התפללה ערבית ומכל שכן כשהדליקה נרות לשבת או ליום טוב אף על פי שעדיין יום גדול אינה יכולה עוד להפסיק בטהרה. בקיץ אשר בהרבה קהלות מתפללים ערבית בעוד היום גדול, שהיא צריכה לכתחלה להפסיק בטהרה קודם לכן כמו שכתבנו, אזי כשיגיע סמוך לבין השמשות יש לה לבדוק את עצמה עוד הפעם, כי עיקר הפסק טהרה הוא בעת היותר סמוך לבין השמשות, ובדיעבד אם לא בדקה את עצמה אלא שחרית ומצאה טהורה בדיעבד סגי בכך.

סעיף ד

לעולם ילמד אדם בתוך ביתו להחמיר לכתחלה שתהא בדיקת הפסק טהרתה במוך דחוק, ושיהא שם כל בין השמשות, שבדיקה זו מוציאה מידי כל ספק.

סעיף ה

יש מקומות נוהגים שאם זמן לבישת לבנים הוא בשבת או ביום טוב דוחין עד לאחר כך. מפני שאין כל אשה יודעת ליזהר באיסור רחיצה ואיסור סחיטה. ובמקומות שנוהגים להקל, אם רוחצת בצונן יכולה לרחוץ אפילו כל גופה, אבל בחמין צריכה ליזהר שלא לרחוץ אלא באותו מקום ובין ירכותיה, ודווקא בחמין שהוחמו בערב שבת ובערב יום טוב. גם צריכה ליזהר מאיסור סחיטה שלא תרחץ בבגד רק בידיה וביום כפורים לא תרחץ כלל רק תקנח את עצמה יפה יפה (דהוי שעת הדחק כמו שכתוב בסעיף ב' דהא אסורה ברחיצה) ותלבש כתונת לבנה. ובתשעה באב וכן בשעת ימי אבלה גם כן לא תרחץ רק תקנח, וגם כתונת לבנה לא תלבש רק כתונת ישנה שהיא בדוקה שאין עליה כתמי דם, אבל לאחר שבעה אף על פי שאסורה ברחיצה כל שלשים, מכל מקום יכולה לרחוץ קצת לצורך לבישת לבנים ותוכל ללבוש כתונת לבנה.

סעיף ו

בכל יום מז' ימי הספירה צריכה לכתחלה לבדוק את עצמה שתי פעמים בכל יום, אחת שחרית ואחת סמוך לבין השמשות, ובדיעבד אפילו לא בדקה רק פעם אחת ביום הראשון ופעם אחת ביום השביעי יש להקל, ודווקא ביום הראשון וביום השביעי. אבל אם בדקה יום הראשון ויום השמיני, אין לה אלא יום השמיני בלבד, וצריכה להוסיף עוד ששת ימים.

סעיף ז

כל בדיקות אלו בין בהפסק טהרה בין בשבעה ימי נקיים צריכים להיות בבגד פשתן לבן ישן או בצמר גפן או בצמר לבן נקי ורך, ותכניסנו בעומק לחורים ולסדקים עד מקום שהשמש דש, ותראה אם אין בו איזה מראה אדמומית, ואם אי אפשר לה להכניס כל כך בעומק, תבדוק על כל פנים כפי כחה האפשרי, וטוב שלכל הפחות בדיקה אחת תהיה עד מקום שהשמש דש (וצריך כל איש ללמד את אשתו דין הבדיקות כי הרבה אינן יודעות) ובתולות שבדקות קודם הנישואין יבדקו גם כן כפי כחן האפשרי.

סעיף ח

הבדיקות צריכות להיות לאור היום ולא לאור הנר. ויש מחמירים אפילו בדיעבד אם לא היתה לכל הפחות בדיקה אחת ביום הראשון ובדיקה אחת ביום השביעי לאור היום.

סעיף ט

אם מצאה כתם בימי ספירת הנקיים או אפילו ראתה דם ממש, יכולה להספיק בטהרה וללבוש לבנים גם ביום זה כל שפסקה קודם בין השמשות, וביום המחרת תספור שבעה נקיים מחדש.

סעיף י

וכן כלה שראתה דם קודם הנישואין, ואם תמתין חמשה ימים יהיה יום הנישואין קודם זמן טבילתה, וקשה להם לדחות הנישואין, אזי תוכל להפסיק בטהרה מיד ביום שפסקה קודם בין השמשות, ולספור ממחרת שבעה נקיים כדי שתוכל לטבול קודם החופה. וזה עדיף טפי מלעשות החופה בעודה נדה.

סימן קס : הלכות חפיפה

סעיף א

ביום השביעי בעוד יום קודם בין השמשות, תרחוץ בחמין כל גופה היטב, ובפרט במקומות הקמטין ובבית הסתרים תרחוץ היטב, ותבדוק כל גופה במקום שיכולה לראות ולמשמש בידיה היטב שלא ישאר עליה שום חציצה או שום לכלוך, גם תחוץ ותסרוק היטב במסרק כל שערותיה ותפספסן שלא יהיו מדובקות וקשורות, וזאת נקראת "חפיפה" וצריכה לעסוק בחפיפה עד שתחשך שתטבל מיד לאחר החפיפה. לכתחלה צריכה להיות חפיפה סמוך לטבילה וגם שתהא החפיפה ביום, על כן המנהג הכשר הוא שתתחיל בחפיפה בעוד היום ותמשוך עד הלילה.

סעיף ב

חפיפה שבמקום השערות לא תהא בדבר שמסבך את השערות ובבורית שאנו קוראים סבון נוהגים להקל שהוא מנקה היטב ואינו מסבך.

סעיף ג

במקום שאין מרחץ בבית הטבילה אלא שחופפת בביתה ואחר כך הולכת לטבול תשא עמה מסרק ותסרוק שמה שערותיה עוד הפעם.

סעיף ד

בשעת הדחק שאי אפשר לה לעשות החפיפה ביום, תוכל לעשותה בלילה רק תזהר לחוץ כראוי ולא תמהר, וכן אם אי אפשר לה לחוץ גם בלילה, תוכל לעשות כל החפיפה ביום.

סעיף ה

חל טבילתה בליל שבת תעשה החפיפה ביום, ותזהר מאד לגמור כל החפיפה קודם בין השמשות שלא תבא חס ושלום לידי חילול שבת. ולענין הדלקת הנרות, המובחר הוא, אם אפשר שתלך לביתה לאחר החפיפה, או שתעשה החפיפה בביתה ולאחר החפיפה קודם בין השמשות תדליק את הנרות ואחר כך תטבול, ואם אי אפשר, ידליק הבעל, ואם גם זאת אי אפשר תדליק ותברך על הנרות בעוד יום גדול, ותאמר קודם הדלקה שאינה מקבלת שבת בהדלקה זאת. כי במקום הצורך מהני תנאי. אבל מה שקצת נוהגות לברך אחר הטבילה על הנרות דולקות, צריכים לבטל כי היא מברכת ברכה לבטלה.

סעיף ו

במקום שנוהגים לטבול במוצאי שבת ומוצאי יום טוב, צריכים לשאול למורה הוראה איך תתנהגה בחפיפה.

סימן קסא : דיני חציצה

סעיף א

צריכה שתטבול כל גופה עם כל שערותיה בפעם אחת, ולכן צריכה להשגיח במאד מאד שלא יהא עליה בשעת טבילה שום דבר החוצץ. שאפילו אם הוא משהו, לפעמים הוא חוצץ ולא עלתה לה טבילה, לא מבעיא על גופה מבחוץ שצריכים המים לבא שמה וכיון שיש חציצה הרי אין המים באים שמה, אלא אפילו בבית הסתרים שאין המים באים שמה מכל מקום צריכים שיהיו ראויים לביאת מים. דרך משל, "השנים" אף על פי שאין דרכן שיבואו המים לתוך פיה, מכל מקום אם יש חציצה בין שיניה לא עלתה לה טבילה כאשר יבואר אם ירצה השם, וצריכה כל אשה לדעת כלל זה, שכל המקומות שבגופה צריכים שיהיו נקיים וראויין לביאת המים בשעת טבילה.

סעיף ב

צואת העין שחוץ לעין חוצץ אף על פי שהוא לח, ושבתוך העין לח אינו חוצץ, ויבש שהתחיל להוריק חוצץ.

סעיף ג

דם היבש שעל המכה חוצץ, וריר שבתוכה אינו חוצץ יצא הריר אם לח אינו חוצץ, יבש חוצץ, לפיכך אשה בעלת חטטים צריכה לחוף אותם במים עד שיתרככו, וכן גלד שעל גבי המכה אפילו אם היא מצטערת להסירו או אבעבועות שחין, צריכים להסירן או לרכך היטב במים.

סעיף ד

רטיה שעל גבי המכה חוצצת, וגם רטיות שמניחים אותן לזמן שלשה או ארבעה חדשים ואחר כך נופלין מעצמן, ובתוך הזמן אי אפשר להסירן אלא בקריעת העור עמהן, והאשה אומרת שהורגלה עמהן ואינה מקפדת מכל מקום חוצצין, וכן אשה שיש לה מכה ופתחה ונותנים בתוך הנקב תחת הרטיה גרר מבגדים עידיים פשתן, ואף כשמסירין את הרטיה אינן נראים כי המה בעומק, מכל מקום חייצי.

סעיף ה

לכלוכי צואה שעל הבשר מחמת זיעה אם נתיבשו חוצצין, מלמלין שעל הבשר והוא מה שלפעמים ידיו מלוכלכות בטיט או בבצק או בזיעה, ומולל ידיו אחת על חברתה ונעשה כעין גרגרין, חוצצין.

סעיף ו

הדיו, החלב, והדבש, שרף התאנה ושרף התות ושרף החרוב ושרף השקמה (הוא מין תאנה), יבשים חוצצין לחים אינן חוצצין, ושאר כל השרפים אפילו לחים חוצצין, וכן הדם אפילו לח חוצץ.

סעיף ז

צבע שצובעות הנשים פניהן וידיהן ושער ראשן אינו חוצץ. וכן אשה שאומנות שלה לצבוע בגדים וכדומה, ומחמת זה ידיה צבועות, וכל הנשים שיש להן אומנות זו דרכן שלא להקפיד בכך אינו חוצץ.

סעיף ח

בצואה שתחת הצפורן יש חילוקים, וכבר נהגו לחתוך צפרני ידיהן ורגליהן קודם הטבילה, ותזהר לשורפן כי אם ידרוך עליהן בעלה או אדם אחר, מסוכן, ובשבת וביום טוב אם שכחה לחתכן קודם, יש מתירים לחתכן על ידי אינו יהודי. אם יש לה נפח על מקום הצפורן ואינה יכולה לא לחתכו ולא לנקר תחתיו, אם נפוחה כל כך שאין הטיט שתחתיו נראה אינו חוצץ. אשה ששכחה לחתוך צפורן וטבלה כך, אם נזכרה קודם שנזקקה לבעלה צריכה טבילה אחרת, ואם לא נזכרה עד לאחר שנזקקה לבעלה תעשה שאלת חכם.

סעיף ט

תזהר להסיר קודם טבילה הנזמים והטבעות.

סעיף י

צריכה לנקר שיניה קודם טבילה, משום דמצוי הוא שימצא בין שיניה שיורי מאכל, ואם טבלה ונמצא איזה דבר ביניהם או דבוק בהן לא עלתה לה טבילה, ויש נוהגות שלא לאכול בשר ביום לכתן לבית הטבילה, מפני שהבשר נכנס בין השינים יותר משאר אוכל, ויש לחוש שאפילו תנקר שיניה שמא תשאר ממנו, ומנהג יפה הוא, ובשבת ויום טוב שאוכלים בשר תזהר לנקות ביותר. וצריכה כל אשה ליזהר שלא תאכל שום מאכל בין החפיפה לטבילה, וכל יום הטבילה לא תעסוק בבצק או בנרות של שעוה שלא ידבק בה שום דבר, אך בערב שבת אם דרכה ללוש בעצמה לכבוד שבת אל תמנע, רק תזהר לרחוץ אחר כך ידיה יפה יפה.

סעיף יא

אשה שיש לה שן תותבת תשאל למורה הוראה איך תתנהג בטבילה וכן אשה שיש לה סתימת אבר (עופרת) בנקבי שיניה וכן אשה שהיא מוכה בשבר ונושאה טבעת ברחמה תעשה שאלה.

סעיף יב

לא תאחז בה חברתה בשעת טבילה לפי שלא יבאו המים במקום האחיזה, ובשעת הדחק תטבול תחלה (האשה שהיא רוצה לאחוז אותה) ידיה במקוה, ואחר כך תאחוז אותה לא בכח ובדיבוק חזק, אלא בדיבוק בינוני כדרך כל האדם.

סעיף יג

היכא דאפשר אין לטבול במקום שיש בקרקעיתו טיט משום חשש חציצה, ובשעת הדחק נוהגים להקל משום דסתם טיט שבמים אינו עב כל כך. אבל הטיט שעל שפת הנהר שמתדבק ברגליה הוי חציצה. ולכן צריכה ליזהר שבבואה אל תוך הנהר קודם שתטבול, תדיח היטב רגליה מן הטיט שנדבק בה בשפת הנהר. אם תרצה להניח בתוך הנהר תחת כפות רגליה איזה דבר שתעמוד עליו בשעת טבילה, צריכה לשאול למורה הוראה, כי יש הרבה דברים שאסור לעמוד עליהם בשעת טבילה.

סעיף יד

לא תטבול בקומה זקופה, מפני שיש מקומות שמסתתרים בה על ידי כך. ואל תשחה הרבה עד שידבקו סתריה זה בזה, אלא שוחה מעט עד שיהיו סתרי בית הערוה נראים,

כדרך שנראית בשעה שהיא לשה את הפת, שמפסקת רגליה מעט להתחזק וללוש בחוזק, ותחת דדיה יהא נראה כדרך שנראה בשעה שהיא מניקה את התינוק. ואינה צריכה להרחיק ירכותיה זו מזו יותר מדאי, וגם לא להרחיק זרועותיה מהגוף יותר מדאי, אלא יהיו כדרך שהם בעת הילוכה. ואם שחחה ביותר או זקפה ביותר לא עלתה לה טבילה, מפני שנעשים קמטים בגופה ואין המים באים שמה. ולכן צריכים להשגיח שיהיו המים למעלה מטיבורה שלשה טפחים דבענין זה יכולה לטבול כראוי, ובשעת הדחק שאין מים גבוהים כל כך תשב מתחלה לאט לאט במים עד צוארה, ואחר כך תטבול באופן שלא יתהווה תחלה בגופה שחוץ למים שום קמט. ומה שנעשה אחר כך איזה קמט בגופה שבתוך המים אינו מזיק מפני שכבר קדמו המים שם, ואם המים נמוכים מאד, בשעת הדחק תטבול בשכיבה כמו דג רק שתתכסה כל גופה עם שערותיה בפעם אחת במים.

סעיף טו

אינה צריכה לפתוח פיה כדי שיכנסו המים, ולא תקפוץ אותו יותר מדאי, ואם קפצה לא עלתה לה טבילה, אלא תשיק שפתותיה זו לזו דיבוק בינוני. נתנה שיערה בפיה וטבלה לא עלתה לה טבילה מפני שלא באו המים על שיערה.

סעיף טז

לא תעצים עיניה ביותר כי על ידי זה נעשים קמטים למטה, וגם לא תפתחם ביותר כי נעשים קמטים למעלה, אלא תסגרם ברפיון.

סעיף יז

צריכה להסיר הצואה משפת החוטם גם מבפנים, אבל מה שהוא למעלה בתוך החוטם לא חייץ. וכן צריכה להסיר צואת האוזן, יש אומרים שהאשה צריכה להטיל מים קודם טבילה אם היא צריכה לכך, גם צריכה לבדוק עצמה בגדולים ובקטנים, שלא תהא צריכה לעצור עצמה ולא יהיו ראויים לביאת מים, ובדיעבד אינו מעכב.

סעיף יח

לא תטבול באבק שעל רגליה. ואם טבלה אם היה אבק דק שהעבירוהו המים עלתה לה טבילה.

סעיף יט

סתם כנים ופרעושים אינן נדבקים בגוף והמים נכנסים שמה ולא חייץ, אבל מין כנים שדבוקים בבשר ונושכים בעור במקום שער ונדבקים בחוזק בבשר, צריכה להסיר על ידי חמין ולגוררן בצפורן. ואם אינה יכולה להסירן אינן חוצצין, ואותן כנים קטנים שדבוקין בשערות צריכה להסירן משום דהויין חציצה.

סעיף כ

אשה שיש לה קליעות שערות דבוקות זו בזו (שקוראים בלשון אשכנז "מאהרצעפ" או "מאהרלאקען" ובלשון פולין ורוסיה "קאלטאניס"), ויש סכנה לגלחן, לא חייץ, ואפילו יש בתוכן איזה חוטין שאי אפשר להסירן אם אינן נראים מבחוץ לא חייץ.

סימן קסב: הלכות טבילה

סעיף א

אם בעלה בעיר מצווה על האשה שתטבול בזמנה, שלא לבטל מפריה ורביה אפילו לילה אחד, שהרי מצינו ביהושע שנענש על שביטל את ישראל מפריה ורביה לילה אחד, ואשה שמתאחרת מלטבול כדי לצער את בעלה עונשה גדול מאד רחמנא ליצילן.

סעיף ב

אסורה לטבול ביום השביעי עד צאת הכוכבים, ואפילו לטבול סמוך לחשכה באופן שלא תבא לביתה עד שתחשך נמי אסור. ואפילו נתאחרה שלא טבלה בלילה שלאחר יום השביעי וטובלת אחר כך אסורה גם כן לטבול ביום. וגם בעניין זה יש להחמיר שלא תטבול אפילו סמוך לחשכה, ושלא תבוא לביתה עד שתחשך אלא תטבול דווקא בלילה. והכלות הטובלות קודם החופה יכולות לטבול ביום השמיני או אחר כך ביום, ובשעת הדחק אפילו אם טובלת ביום השביעי יכולה גם כן לטבול ביום, ואפילו בבוקר לאחר הנץ החמה אבל לא יעמידו את החופה עד צאת הכוכבים, אבל אם טובלת לאחר החופה אף על פי שהיא טבילה הראשונה לבעלה דינה כמו שאר אשה.

סעיף ג

היכא דאיכא אונס כגון שיראה לטבול בלילה מחמת צינה או פחד, או שבית הטבילה הוא חוץ לעיר ושערי העיר ננעלים בלילה, יכולה לטבול בשמיני בעוד יום. אבל בשביעי לא תטבול ביום אפילו במקום אונס. והא דמותרת לטבול במקום אונס בשמיני ביום, דווקא שתעשה גם החפיפה אז סמוך לטבילה, אבל אם יום השמיני הוא שבת או יום טוב שתצטרך לעשות החפיפה ביום שקודם הטבילה וגם תטבול ביום זהו אסור, משום דתרי קולי בדבר אחד לא מקילינן (דהיינו טבילה ביום, וגם הרחקת חפיפה מטבילה).

סעיף ד

לא תעמוד על שום דבר בשעת טבילה, ואם מי המקוה עמוקים וצריכה לעמוד על שליבה, תעשה שאלת חכם.

סעיף ה

לא תטבול במקום שיש חשש שיראו אותה בני אדם, מפני שמתוך כך היא ממהרת לטבול וחיישין שלא לא תטבול יפה, ובדיעבד אם טבלה וידעין בבירור שטבלה כראוי עלתה לה טבילה.

סעיף ו

כשהיא טובלת צריך לעמוד אצלה אשה יהודית גדולה יותר משתים עשרה שנה ויום אחד, שתראה שלא ישאר משער ראשה צף על פני המים ואם אין לה אשה יכול גם בעלה לעמוד אצלה לראות שתטבול יפה.

סעיף ז

מותרת לטבול בליל שבת, אם עתה הגיע זמן טבילתה שלא יכלה לטבול מקודם ובעלה בעיר, אבל אם אין בעלה בעיר או שהיתה יכולה לטבול קודם אסורה לטבול בליל שבת, ואם הוא אחר לידה יש חילוקי דינים אם מותרת לטבול בליל שבת או לא ותעשה שאלת חכם. ואשה שזמן טבילתה בא קודם, אלא שלא טבלה מחמת שלא היה בעלה בעיר ובא בערב שבת, יש מקומות שמחמירים שלא לטבול בליל שבת, ובמקום שאין מנהג קבוע אין להחמיר, ובמקומות שנוהגים להחמיר בליל שבת גם במוצאי שבת לא לטבול. אלמנה שנשאת אסורה לטבול טבילה הראשונה בליל שבת, דהא אסור לבא עליה ביאה ראשונה בשבת, ובמוצאי שבת יש מקילים שתטבול.

סעיף ח

לאחר שטבלה כראוי בעודה עומדת תוך המים, תברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על הטבילה, ויש להחמיר שקודם הברכה תכסה את עצמה למטה באיזה מטפחת, או לכל הפחות תחבק זרועותיה על גופה להספיק, ואל תסתכל לתוך המים בשעה שהיא מברכת. ואם טובלת במקום שתוכל לעכור את המים ברגליה, טוב לעשות כן קודם הברכה. יש נוהגות שלאחר הברכה טובלות עוד פעם אחת ומנהג נכון הוא, רק תשגיח שגם הטבילה השניה תהיה כהוגן.

סעיף ט

לאחר שטבלה במקוה כראוי מותרת ליכנס לבית המרחץ לחמם את עצמה, ואפילו במרחץ של זיעה. אבל לחזור ולרחוץ באמבטי יש אוסרים, וכן נהגו. ולשפוך עליה מים חמים לחמם את גופה יש להקל, אך במקום שנהגו לאסור גם זאת אין להקל.

סעיף י

יש לאשה להיות צנועה בטבילתה להסתיר ליל טבילתה, ולא תלך בפני הבריות שלא ירגישו בה בני אדם, ומי שאינה עושה כן נאמר עליה ארור שוכב עם בהמה, עוד יש לה ליהרר כשתצא מן הטבילה שתפגע בה חברתה ותגע בה, שלא יפגע בה תחלה דבר טמא כגון כלב או חמור או חזיר או סוס או מצורע וכיוצא בהן או עם הארץ או אינו יהודי, ואם פגעו בה דברים אלו, אם היא יראת שמים תחזור וטבול. מי שפגע באשה שיוצאת מן הטבילה איכא למיחש חס ושלום לתקלה, והתקנה היא שיאמר ב' פעמים פסוקים אלו שופך בוז על נדיבים ויתעם בתהו לא דרך (תהלים ק"ז), שופך בוז על נדיבים ומזיח אפיקים רפה (איוב י"ב).

סעיף יא

לחמם את מי המקוה יש אוסרים ויש מתירים. וכבר נתפשט המנהג בהרבה מקומות להיתר אבל במקום שאין מנהג אין להקל. ובמקום שנוהגים להקל צריכים להשגיח שבלייל שבת כשטובלין לא יהיה המים חמין ממש אלא פושרין.

סעיף יב

בעניין הטבילה בנהרות, לדעת הרבה גדולי הפוסקים זיכרוןם לברכה אין טבילה מועלת בנהר, אלא בזמן שהוא קטן כל כך, שידוע בבירור שלא נתגדל מחמת מי גשמים או מי שלגים, כי מי גשמים ומי שלגים אינם מטהרין אלא בזמן שהם נקיים ועומדים במקוה, אבל כשהם זוחלים על הארץ אינם מטהרין, אלא מי מעין מטהר גם בזוחלין. ואך בשעת הדחק במקום שאין מקוה נוהגים להקל ולסמוך על הפוסקים דסבירא להו כמאן דאמר דאפילו רואים שהנהר מתגדל מן הגשמים, מכל מקום עיקר גידולו הוא ממקורו מן

התהום. כי בעת הגשמים האויר מלוחלח ומקורי המעיינות מתרבים ומתגברים, ונמצא לעולם שהמים שבנהר רובם ממעין, ומי הגשמים מתבטלים בתוכו, ומטהרין גם בזוחלין. אבל במקום שיש מקוה חלילה להקל. וגם במקום שאין מקוה אם באפשרי יש להחמיר, שאם הנהר נתרבה ממי גשמים, תמתין בטבילתה ב' או ג' ימים עד שישוב לאיתנו, וטוב אם באפשרי שלא תטבול במקום שנתרחב אלא במקום שהולך תמיד, דבזה יש להקל קצת טפי.

סעיף יג

ובנהר שמתהווה לגמרי על ידי גשמים, ולפעמים מתיבש, אף על פי שבשעת הגשמים גם שאר נהרות שופכים לתוכו, מכל מקום הואיל ולפעמים פוסק לגמרי, אין שום היתר לטבול בו כשהוא זוחל עד שיקוו המים ויעמדו.

סעיף יד

דיני המקוה רבים הם מאד, ובכל מקום שעושים מקוה אין לעשותה כי אם על ידי רב מומחה לרבים גדול בתורה וביראה, וכאשר יתהווה בה איזה שינוי גדול או קטן יעשה מיד שאלת חכם, וכן כאשר יצטרכו לשאוב אותה לנקותה ישאלו איך יתנהגו.

סימן קסג: הלכות מילה

סעיף א

מצות עשה על האב למול את בנו, או לכבד ולעשות שליח לישראל אחר שימול אותו, ויש לו להאב לתת את הילד על ברכי הסנדק ולהושיט את האיזמל לידי המוהל ולעמוד אצלו בשעת המילה להראות שהוא שלוחו, ובין חיתוך לפריעה מברך האב אשר קדשנו במצותיו וצונו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו. ויש לאדם לחזור ולהדר אחר מוהל וסנדק, היותר טוב וצדיק. נוהגים שאין נותנים סנדקאות לאיש אשר כבר היה אצלו סנדק בבן אחד. אם כיבד למוהל אחד אסור לחזור בו ולכבד לאחר, שנאמר שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב. ואם כיבד לאחד ובתוך כך הלך המוהל הזה מן העיר, וחשב האב כי לא יבא לזמן המילה, ועל כן כיבד לאחר, ובתוך כך בא הראשון ימהלנו הראשון.

סעיף ב

נוהגים שכל העם אצל המילה עומדים, שנאמר ויעמוד העם בברית. מלבד הסנדק שתופס את התינוק והוא יושב. ולאחר שבירך האב להכניסו וענו אמן, אומרים כולם: כשם שנכנס לברית כן יכנס לתורה ולחופה ולמעשים טובים.

סעיף ג

המוהל צריך שידע הלכות מילה וצריך שיחקור אם הילד הוא בריא. וגם להמילדת יש להזהיר אם תראה איזה מיחוש בילד תודיע.

סעיף ד

וצריכים ליזהר במאד מאד, שלא למול ולד שיש לו חשש חולי כי סכנת נפשות דוחה את הכל. שאפשר לו למול לאחר זמן ואי אפשר להחזיר נפש אחת מישראל לעולם, ועיין יורה דיעה סימן רס"ב וסימן רס"ג מתי מלין תינוק שהיה חולה והבריא. ומיד כשהתינוק ראוי למול אסור לעכב את המצווה מאיזה טעם להרבות שמחה וכדומה, אלא ימול מיד כשהוא ראוי אך לא בשבת ולא ביום טוב כמו שכתוב ביורה דיעה סימן רס"ו.

סעיף ה

אשה שמתו שני בניה מחמת מילה, שנראה כי המילה הכחישה את כחם אין מלין את השלישי עד שיגדל ויתחזק כחו, וכן אשה שמת לה ילד אחד מחמת מילה, וגם לאחותה אירע כן, אזי גם שאר האחיות לא ימולו בניהם עד שיגדלו ויתחזקו.

סעיף ו

תינוק שנולד בין השמשות או קצת קודם, יעשו שאלת חכם מתי ימול.

סעיף ז

תינוק שמת קודם שנימול (בין בתוך ח' ימים בין אחר כך) מלין אותו אצל קברו להסיר חרפתו ממנו שלא יקבר בערלתו כי חרפה היא לו. ואין מברכים על המילה, אבל קוראים לו שם לזכר שירחמוהו מן השמים ויחיה בתחיית המתים, ויהיה בו דיעה להכיר אביו ואמו, אם שכחו למולו וקברוהו בערלתו אם נזכרו מיד, שעדיין אין לחוש שנתנוול בקבר, צריכים לפתוח את הקבר ולמולו. אבל אם לא נזכרו עד איזה ימים לאחר מותו אין לפתוח את הקבר.

סעיף ח

נוהגים לעשות סעודה ביום המילה, שכל מצווה שקבלו ישראל בשמחה (כמו מצות מילה) עדיין עושים בשמחה, וכתוב שש אנכי על אמרתך וגו' ודרשין זו מילה. ומי שאפשר לו לעשות סעודה הגונה ומקמץ ואינו עושה, אלא בקפה ומיני מתיקה וכדומה לא יפה עושה. מי שמזמנין אותו לסעודת ברית מילה ויודע שיש שם אנשים מהוגנים מחוייב גם הוא ללכת. עוד נוהגים לעשות סעודה במיני פירות ומשקין בליל שבת שקודם המילה, וגם זהו סעודת מצווה. עוד נוהגים שבליילה שלפני המילה מתקבצין בבית התינוק ועוסקין בתורה, ועושים קצת סעודה וזו אין לה דין סעודת מצווה שאינה אלא מנהג בעלמא.

סימן קסד : הלכות פדיון בכור

סעיף א

מצות עשה על כל איש מישראל שיפדה מכהן את בנו שהוא בכור לאמו בחמשה סלעים ובמטבעות שלנו צריך שיהיו כל כך עד שיהא בכולם חמשה לויט ושליש כסף צרוף (כסף טהור) ויכול ליתן לכהן אפילו שאר חפצים שיהיו שוים כך אבל לא קרקעות או שטרות. ולכן אין פודין בשטר כסף. ונוהגים לעשות סעודה למצווה זאת.

סעיף ב

אמר לכהן אחד שיפדה ממנו את בנו אסור לחזור בו, ואם חזר ופדה אותו מכהן אחר הרי זה פדוי.

סעיף ג

אין פודין את הבכור עד שיעברו עליו שלשים יום, וביום שלשים ואחד יפדוהו מיד שלא להשהות את המצווה. ואין פודין בשבת וביום טוב אבל בחול המועד פודין. נוהגים לעשות את הפדיון ביום, ומכל מקום אם עבר יום שלשים ואחד ולא פדה או שחל בשבת וביום טוב או בתענית יש לפדותו תיכף בלילה שלאחריו, ולא ימתינו עד למחר להשהות המצווה יותר.

סעיף ד

האב מייתי ליה לבכור קמיה כהן, ומודיע לו שהוא בכור פטר רחם לאמו הישראלית ומייתי כסף או שוה כסף חמשה סלעים, ומניח לפני כהן ואומר לכהן זה בני בכורי וכו'. ואחר כך מניחו לפני הכהן, והכהן שואל אותו מאי בעית טפי, וכו', והוא משיב לו ואמר חפץ אני לפדות את בני וכו'. ובעוד שהאב מחזיק את המטבעות בידו קודם שיתנם לכהן מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על פדיון הבן וגם שהחיינו. ונותן מיד את המטבעות לכהן, והכהן נוטל את הכסף ומוליכו בידו על ראש הבן ואומר זה תחת זה וכו'. ואחר כך נותן את ידו על ראש הבן, ומברכו, ואומר ישימך וגו', יברך ה' וישמרך וגו', כי אורך ימים ושנות חיים וגו', ה' ישמרך מכל רע וגו'. ואחר כך מברך על כוס יין, ואם אין יין מברך על שאר משקה שרגילין לשתות שם, אבל אזי צריכים לעשות הפדיון קודם נטילת ידים לסעודה, כי בתוך הסעודה אין מברכים על שאר משקים, מה שאין כן כשיש יין שאז עושים הפדיון אחר ברכת המוציא.

סעיף ה

אם אין האב במקום הילד יכול גם כן לפדותו מכהן באשר הוא שם, ואומר לכהן: יש לי בן בכור לפדותו והכהן אומר לו: מאי בעית טפי וכו'.

סעיף ו

בעניין מה שנוהגים שהכהן מחזיר אחר כך את דמי הפדיון כולו או מקצתו להאב כתב הטורי זהב טעם (וצריך עיון) ומי שרוצה לעשות המצווה כדבעי למיהוי, יבחר לו כהן עני בעל תורה ויראה, והאב גם הכהן יגמרו בדעתם שלא להחזיר, או יתן לו במתנה על מנת להחזיר.

סעיף ז

האם אינה חייבת לפדות את בנה, ואם מת האב, הבית דין פודין אותו.

סעיף ח

עבר האב ולא פדה את בנו, או שמת האב והבית דין לא פדה אותו, חייב הוא בעצמו לפדות את עצמו, כשיגדיל, ומברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על פדיון בכור ושהחיינו.

סעיף ט

כוהנים ולוים פטורים מפדיון הבן, ואפילו בת כהן או בת לוי נישאת לישראל הבן פטור מפדיון. ואם בת כהן נבעלה לאינו יהודי ונתעברה ממנו, או אפילו נתעברה אחר כך בהיתר, הבן חייב בפדיון, שהרי אמו נתחללה מן הכהונה על ידי בעילת האינו יהודי, וכן על ידי שאר בעילת איסור שהיא מתחללת.

סעיף י

אשה שהפילה ואחר כך ילדה בן קיימא, צריכים לעשות שאלה.

סימן קסה: דין חינוך קטנים וקצת דיני מלמד

סעיף א

כל אב חייב לחנך את בניו הקטנים בכל המצות, בין במצווה דאורייתא בין במצווה דרבנן, כל מצווה ומצווה לפי דעת הקטן והקטנה, וכן להפרישם מכל דבר איסור כמו שאמר הכתוב חנוך לנער על פי דרכו וגו' ואם לא יוסר בדברם יכהו בשבת וכדומה, אבל לא יכהו מכות אכזריות כמו השוטים, כל ערום יעשה בדעת, וביותר צריכים להשגיח עליהם שלא ידברו שקרים, וללמד לשונם דבר אמת, ולהרחיקם מן השבועות, ודברים אלו מוטלים על האבות ועל המלמדים.

סעיף ב

הגעת זמן החינוך למצות עשה, הוא בכל תינוק לפי חכמתו והבנתו, כגון היודע מעניין שבת, חייב לשמוע קידוש והבדלה וכל כיוצא בזה, והחינוך במצות לא תעשה, בין בדאורייתא בין בדרבנן, הוא בכל תינוק שהוא בר הבנה, שמבין כשאומרים לו שזה אסור לעשות, או אסור לאכול. ויש לחנך הקטנים שיענו בבית הכנסת אמן ושאר הדברים, ומשעה שהתינוק עונה אמן יש לו חלק לעולם הבא, וצריכים לחנכם שיעמדו בבית הכנסת באימה וביראה, אבל אותם שהם רצים ושבים ומבלבלים מוטב שלא להביאם.

סעיף ג

אפילו מי שאינו אביו של קטן, אסור שיתן לו דבר איסור לאכול, או לצוותו שיעשה איזה איסור, לרוב הפוסקים אפילו דבר האסור רק מדרבנן, אסור ליתן לו לאכול או לצוותו שיעשה, ואם התינוק חולה קצת וצריך לאכול דבר איסור, יש להתיר לתת לו על ידי אינו יהודי, דבר שאינו אסור רק מדרבנן (ולעניין חמץ בפסח עיין בהלכות פסח).

סעיף ד

דבר שאין בו איסור מצד עצמו, אלא שהיום גורם, אין מצות חינוך, ולפיכך מותר ליתן לתינוק לאכול קודם קידוש, אף על גב דחייב לחנכו בקידוש, אבל אסור ליתן לו לאכול חוץ לסוכה, דדווקא בקידוש שהוא כמו איסור לאו, שאסור לאכול קודם קידוש, בזה קיל, אבל לעבור על עשה אסור ליתן לו.

סעיף ה

אסור ליתן לתינוק אפילו אם הוא פחות מתשע שנים, שיוציא איזה דבר בשבת אפילו לצורך מצווה, כגון סידור וחומש לבית הכנסת וכדומה.

סעיף ו

קטן שגנב איזה דבר אם הוא בעין מחוייבין להחזירו, ואם אינו בעין פטור מדיני אדם אף לאחר שיגדיל, אך לצאת ידי שמים חייב לשלם כשיגדיל. וכן אם עשה שאר עבירות בקטנותו כשהוא בר הבנה טוב שיקבל עליו איזה דבר לתשובה, ועל זה נאמר גם בלא דעת נפש לא טוב.

סעיף ז

לא יאיים על התינוק שיכהו לאחר זמן, אלא אם רואהו עושה איזה מעשה, יכהו מיד או ישתוק לגמרי. מעשה בתינוק שברח מבית הספר, והפחידו אביו שיכהו, הלך התינוק והמית את עצמו, אמרו רבותינו זיכרונם לברכה יצר, תינוק, ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת. לא יעשה מורא לתינוק בדבר טמא.

סעיף ח

מדינא מותר לתינוק ישראל לינק מאינה יהודית, מכל מקום אם אפשר על ידי ישראלית, לא יניחווה לינק מאינה יהודית, משום דמטמטם את הלב ומוליד מזג רע, וכן מינקת ישראלית שצריכה לאכול מאכלי איסור לרפואה, אם אפשר לא תניק בימים ההם את התינוק.

סעיף ט

כל אב מחויב ללמוד את בנו תורה, שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם, וכשם שמצווה ללמד את בנו, כך מצווה ללמד את בן בנו, שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך.

סעיף י

מיד כשהתינוק מתחיל לדבר, ילמדו הפסוק תורה צוה לנו משה וגו' וכן פסוק שמע ישראל וגו' (רק יזהר מאד שיהא התינוק נקי בשעה שהוא מלמד אותו) וכן מלמדו מעט מעט איזה פסוקים, עד שיגיע בכחו ללכת אל בית הספר, ואז ישכור לו מלמד, וידקדק לבחור מלמד שהוא ירא שמים, למען ירגיל את התינוק מנעוריו ביראת שמים, וכשהגיע התינוק ללמוד מקרא, נוהגים להתחיל עמו פרשת ויקרא, שהיא פרשת הקרבנות דאמרו רבותינו זיכרונם לברכה יבואו טהורים (היינו תינוקות של בית רבן) ויעסקו בטהורים.

סעיף יא

המלמד צריך לישב וללמד את התינוקות כל היום וקצת מן הלילה, כדי לחנכם ללמוד ביום ובלילה. ולא יבטלו התינוקות כלל חוץ מערב שבת וערב יום טוב בסוף היום, ואין מבטלין את התינוקות אפילו לבנין בית המקדש.

סעיף יב

מלמד תינוקות שמניח את התינוקות ויוצא, או שעשה מלאכה אחרת עימהם, או שמתרשל בתלמודו, הרי זה בכלל ארור עושה מלאכת ה' רמיה, לפיכך אין להושיב מלמד

אלא בעל יראה, מהיר לקרוא ולדקדק, ואין להמלמד להיות נעור בלילה יותר מדאי, שלא יהא עצל ביום ללמד, וכן לא יתענה או יעצור את עצמו ממאכל ומשתה, או לאכול ולשתות יותר מדאי, כי כל אלו הדברים גורמים שלא יוכל ללמד היטב, וכל המשנה ידו על התחתונה ומסלקין ליה.

סעיף יג

לא יכה אותם מכת אויב מוסר אכזרי, לא בשוטים ולא במקל אלא ברצועה קטנה.

סעיף יד

אין מלמדין את התינוקות בשבת דבר חדש, מה שלא למדו עדיין, משום טורח שבת, אבל מה שקראו פעם אחת שונים אותו להם בשבת.

סעיף טו

קטן שמצא מציאה, וכל שכן אם נתן לו אחר איזה דבר במתנה, אסור לגזלו ממנו.

סעיף טז

אין מוסרין תינוק ישראל לעובד כוכבים ללמדו ספר או ללמדו אומנות, ומכל שכן דאסור למוסרו לאפיקורס ישראל דגרע טפי, ואיכא למיחש דילמא ממשיך אבתריה.

סימן קסו : שלא לנחש לעונן ולכשף

סעיף א

כתיב לא תנחשו ולא תעוננו. כיצד הוא מנחש, האומר הואיל ונפל פתי מפני, או נפל מקלי מידי, או בני קרא לי מאחורי, עורב קרא לי, צבי הפסיקני בדרך, נחש מימיני, שועל משמאלי, לא אלך בדרך הזה כי לא אצליח, וכן אלו ששומעים צפצוף העוף ואומרים יהיה כך ולא יהיה כך, טוב לעשות דבר זה ורע לעשות דבר זה, וכן מי שמבקשין ממנו מעות: ואומר בבקשה ממך הניחני עתה, שחרית הוא ולא אתחיל תחלת היום בפרעון, או מוצאי שבת הוא או ראש חדש הוא, וכן אלו שאומרים צריכים לשחוט תרנגול זה מפני שקרא ערבית, או תרנגולת זאת מפני שקראה כמו תרנגול, וכן כל כיוצא בדברים אלו הכל אסור. והעושה דבר מדברים אלו עובר בלאו. יש אומרים שאם אינו אומר הטעם למה הוא מצווה לשחוט את התרנגולת או התרנגול, אלא אומר סתם, שחטו תרנגולת זאת או תרנגול זה, מותר לשחטם וכן הוא המנהג.

סעיף ב

בית תינוק ואשה, אף על פי שאין ניחוש יש סימן, פירוש שאם בנה בית או נולד לו תינוק או נשא אשה, אם הצליח אחר כך שלש פעמים או לא, הוי סימן לו להבא, ויכול לומר בית זה מצליח לי וכו', וכן מותר לשאול לתינוק איזה פסוק למד ולסמוך עליו לעשות מעשה, דחשיב קצת כמו נבואה, יש אומרים דמותר לעשות לו סימן בדבר שיבא לעתיד, כמו שעשה אליעזר עבד אברהם או יהונתן בן שאול, ויש אסורים, וההולך בתום ובוטח בה' חסד יסובבנו.

סעיף ג

איזהו מעונן, זה שנתן עתים, שאומר באצטגנינות, יום פלוני טוב ויום פלוני רע, יום פלוני ראוי לעשות בו מלאכה פלונית, שנה פלונית או חודש פלוני רע לדבר פלוני. ומה שנוהגים שאין נושאים נשים אלא במילוי הלבנה, אין זאת בכלל מנחש ומעונן, שאין עושים זאת אלא לסימן טוב, כדרך שמושחין את המלכים על המעין לסימן שתמשוך מלכותו, כן עושים לסימן טוב כמו שהלבנה הולכת ומתמלאת. ומכל מקום אין לעכב את הנישואין בשביל זה, מכל שכן שאין לעשות חופת נדה בעבור זה. וכן נוהגים להתחיל ללמוד בראש חודש, ומה שנוהגים שאין מתחילים בשני וברביעי יש מתירים גם כן.

סעיף ד

עוד אמרו רבותינו זיכרונם לברכה איזהו מעונן, זה האוחז את העיניים, פירוש שהוא כאלו אוחז עיני בני אדם וסוגרן, שהוא מתעה אותן, שנדמה להם כאלו עושה דברים נפלאים חוץ מדרך הטבע, ובאמת אינו עושה כלום אלא בקלות ידיו. בתחבולות הוא מתעה אותן. והבדחנים שעושים כמעשים אלו על החתונות עוברים בלאו, והמצווה לעשותן עובר על לפני עור. ולכן מי שיש בידו למחות מחויב למחות, וכל שכן שאסור להסתכל ולראותן, אבל אם נכרי עושה כן מותר לראותן.

סעיף ה

אסור לדרוש במכשפים אלא במקום סכנת נפשות, או אם בא לו איזה חולי על ידי כישוף או מקרה ורוח רעה מותר להתרפאות על ידי מכשף אינו יהודי.

סימן קסז: הלכות עבודת כוכבים ומזלות

סעיף א

אלילים אסורים בהנאה, היא ותשמישה ונויה ותקרובה. ואם נתערב מדברים אלו אפילו אחד באלף של היתר אסור כל התערובות בהנאה.

סעיף ב

אלילים של אינו יהודי וכן תשמישה ונויה יש להן ביטול, שכשמבטל אותה האיני יהודי בידים שלא תהא עודה עבודה זרה או תשמיש או נוי לעבודה זרה, הותרו.

סעיף ג

נרות שהדליקו לפניה ואחר כך כיבן האיני יהודי לצורך עצמו ומכרן לישראל מותרים, דכיון שכיבם לצורך עצמו זהו ביטולן, ומכל מקום אין לעשות מהן נרות של מצווה, וכן כל דבר של עבודה זרה, אף על פי שנתבטל ומותר להדיוט, אסור לדבר מצווה משום דמאיסי לגבוה.

סעיף ד

המלבושים שלובשים הכוהנים כשנכנסים לבית אלילים, יש אומרים דנוי שלהם הן ולא נוי של אלילים ואין צריכים ביטול, ויש מי שמצריך ביטול.

סעיף ה

אסור להסתכל באליל ובנוי שלו, שנאמר אל תפנו אל האלילים, וצריכים להרחיק מן הבית ומכל שכן מן האליל עצמו ארבע אמות שלא לעבור שם.

סעיף ו

ישב לו קוץ ברגלו או נתפזרו לו מעות בפני אליל, לא ישוח להסיר את הקוץ או ליטול את המעות, מפני שנראה כמשתחוה לו, ואפילו אין אדם רואה מכל מקום אסור, אלא ישב או יפנה אחוריו או צדו לצד האליל ואחר כך יטול.

סעיף ז

יש מי שאומר שאסור להלוות לצורך בנין אלילים או לתכשיטים או למשמשים, וכל שכן דאסור למכור להם תשמישים, והמונע מצליח. ואין לקשר ספרי אינו יהודי חוץ מספרי הדיינים והסופרים, ואם חושש משום איבה על כל פנים מה שיכול להשמט ישמט.

סעיף ח

מקום שמתקבצים עובדי כוכבים ואומרים ששם מוחלים להם עונותיהם, אסור לשאת ולתת שם עימהם.

סעיף ט

אסור להזכיר שם אלילים בין לצורך, כגון לומר לחברו: המתן לי בצד עבודה זרה פלוני, בין שלא לצורך. שנאמר ושם אלהים אחרים לא תזכירו, ואסור לגרום לעובדי כוכבים שיזכיר שם אלילים שנאמר לא ישמע על פיך, לא ישמע בגרמא שלך. ואם נתחייב לו אינו יהודי שבועה יש מקילים להניח לו לישבע. שם החגים שהם כשמות בני אדם אין חשש להזכירם, והוא שלא יקראם כמו שהאינו יהודי מזכיר אותם בלשון חשיבות.

סעיף י

כל לצנותא אסורא חוץ מליצנותא דעבודה זרע דשריא.

סעיף יא

אסור ליתן מתנת חנם לאינו יהודי משבעה עממים שאינו מכירו, דכתיב ולא תחנם ודרשינן לא תתן להם מתנת חנם, אבל אם הוא מכירו לא הוי מתנת חנם, שגם הוא ישלם גמולו או כבר שילם לו והוי כמו מכירה.

סעיף יב

אסור לספר בשבחן אפילו לומר כמה נאה עובד כוכבים זה בצורתו, ומכל שכן שלא לספר בשבח מעשיו או שיחבב דבר מדבריו, שזהו גם כן בכלל לא תחנם לא תתן להם כן. אבל אם מכין בשבחן להודות להקדוש ברוך הוא שברא בריה נאה כזו מותר.

סעיף יג

מותר לפרנס ענייהם ולבקר חוליהם ולקבור מתיהם ולהספידן ולנחם אבליהם משום דרכי שלום.

סעיף יד

לא יתיחד ישראל עם אינו יהודי משבעה עממים, מפני שהם חשודים על שפיכות דמים.

סעיף טו

אינה יהודית לא תניק לילד ישראל בביתה, ואפילו אחרים עומדים על גבה, אבל בבית ישראל מותרת להניקו אם אחרים עומדים על גבה או יוצאים ונכנסים והוא שלא יניחנו עמה לבדו בלילה.

סימן קסח : צורות האסורות

סעיף א

כתיב לא תעשון אתי אלהי כסף וגו' וקבלו רבותינו זיכרונם לברכה דזוהי אזהרה שלא לצייר צורות שבמדור העליון ושבמדור התחתון, והיינו לא תעשון כדמות שמי המשמשין לפני, ולכן אסור לצייר צורות ארבעה פנים שבמרכבה, וצורות שרפים ואופנים ומלאכי השרת, וכן אסור לצייר צורות חמה ולבנה וכוכבים. ואפילו אינן בולטות אסור לעשותן. ואפילו בשביל עובד כוכבים ומזלות, אבל להשהותן בבית, אם אינן בולטות מותרים, רק שלא יאמר להאינו יהודי לעשותן, משום דאמירה לאינו יהודי אסור בכל האיסורין כמו באיסורי שבת.

סעיף ב

וכן אסור לצייר צורת אדם, ואפילו רק פרוץ בני אדם לחוד נמי אסור, ואפילו להשהותה אסור, עד שיקלקל אותה קצת. ודווקא בצורה שלימה דהיינו בשתי עיניים וחוטם שלם אבל אם אינו רק חצי הצורה מצד אחד, כדרך קצת המציירים צד אחד של הצורה זה אינו אסור.

סעיף ג

טבעת שיש עליה חותם שהוא צורת אדם, אם היתה הצורה בולטת אסור להשהותה, ומותר לחתום בה מפני שנעשה שקוע, ואם היתה הצורה שוקעת מותר להשהותה ואסור לחתום בה מפני שנעשה בולטת.

סעיף ד

אסור לעשות בית תבנית היכל כשיעור גבהו וארכו ורחבו. אכסדרה תבנית אולם חצר תבנית עזרה, שלחן תבנית השלחן שהיה בבית המקדש, מנורה, תבנית המנורה שהיתה בבית המקדש, אבל עושה של חמשה קנים או של ששה או של שמונה, אבל של שבעה

לא יעשה אפילו משאר מיני מתכות, ואפילו בלא גביעים וכפתורים ופרחים, ואפילו אינה גבוהה שמונה עשר טפחים, משם דכל אלו דברים גם במנורה שבמקדש לא היו מעכבין.

סעיף ה

יש נוהגים לעשות מנורה לשבעה נרות, דהיינו ששה בעיגול ואחד באמצע אבל הרבה פוסקים אוסרים זאת, ויש להחמיר בספק איסור דאורייתא.

סעיף ו

העושה שמן המשחה במעשה ובמשקל האמור בתורה, חייב כרת ובשוגג חייב חטאת, והוא שעושה אותו כדי להמשח. והעושה קטורת מאחד עשר סמנין שבתורה לפי המשקולת אפילו לא עשה אלא חציו או שלישיתו חייב כרת, עשה להתלמד בה פטור.

סימן קסט : איסור כתובת קעקע וקרחה על מת

סעיף א

כתיב בתורה וכתובת קעקע לא תתנו בכם, מהו כתובת קעקע, כתב המחוקה ושקוע שאינו נמחק לעולם, זהו השורט על בשרו וממלא מקום השריטה בכחול או בדיו או בשאר צבעונים הרושמים. וכן אם צובע תחלה בצבע ואחר כך שורט במקום הצבע עובר בלאו, ומכל מקום מותר ליתן אפר ושאר דברים על המכה לרפואה, אף על פי שישאר הרושם כי גם ממכתו ישאר רושם, ומוכיח עליו שלא עשה משום כתובת קעקע.

סעיף ב

כתיב ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם, וכתוב לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת, וגדידה ושריטה אחת הן, ואסורים בין בפני המת בין שלא בפני המת, ואפילו להכות בידו על בשרו עד שדם יוצא אסור, ואפילו על צער אחר אסור.

סעיף ג

קרחה הוא שתולש משער ראשו על מת, ואפילו בשערה אחת איכא איסורא, וגם הנשים מוזהרות בבל יקרחו ומכל שכן בבל ישרטו.

סימן קע : איסור גילוח פאות הראש והזקן

סעיף א

פיאות הראש הם שתיים בסוף הראש, והוא מקום חיבורו ללחי מימין ומשמאל אצל האוזן, ואפילו לגלחם במספרים כעין תער, דהיינו סמוך לבשר ולא משייר כלום מן השערות סמוך לבשר יש אוסרים, ולכן אם צריך לגלחם לרפואה, יזהר שלא לגלחם סמוך לבשר ממש,

ושיעור הפיאה מכנגד שער שעל פדחתו ועד למטה מן האוזן, מקום שהלחי התחתון יוצא ומתפרד שם.

סעיף ב

פיאות הזקן לא אסרה תורה להשחית אלא בתער, והפאות הן חמש ורבו בהן הדעות, לפיכך ירא שמים לא יעביר תער על כל זקנו כלל, ואפילו על השפה העליונה או תחת הגרון, ואין חילוק בין תער לאבן חד שחותך את השערות, כגון "פיגמאנט" או "פימסענשטיין" שאסור גם כן. ואותן שמסירין שער הזקן על ידי משיחה מסיד עם "אורעם", יש להם ליזהר שלא לגרור את המשיחה בסכין, שמא יחתוך שער רק יגררו בקיסם וכדומה.

סימן קעא: דברים האסורים משום לא ילבש גבר שמלת אשה

סעיף א

אסור לאיש ללבוש אפילו מלבוש אחד של אשה, אף על פי שהוא ניכר בשאר מלבושיו שהוא איש. וכן אסור לאשה ללבוש אפילו מלבוש אחד של איש. ולא לבד מלבושים אסורים אלא אפילו כל תכשיט, וכל תיקון נוי ויופי המיוחד לאשה לפי מנהג המקום, אסור לאיש שיתקשט ויטיפה בו. וכן כל מה שמייוחד לאיש אסור לאשה.

סעיף ב

אסור לאיש להעביר שער בית השחי ובית הערוה אפילו במספרים כעין תער, דהיינו שמגלחין סמוך לבשר ממש, מפני שזהו תיקון לנשים. ואסור לחוך בידו בשער בית השחי ובית הערוה כדי להשירן, אבל על ידי בגדו מותר. ומי שיש לו חטטין בבית השחי ובית הערוה, ומצטער מחמת השערות מותר להעבירן.

סעיף ג

אסור לאיש ללקטן אפילו שערה אחת לבנה מתוך השחורות, שזהו נוי אשה ואסור משום לא ילבש גבר. וכן אסור לו לצבוע אפילו שערה אחת לבנה שתהא שחורה וכן אסור לאיש להסתכל במראה. ואם רואה משום רפואה, או שמספר עצמו, או כדי להסיר הכתמים מעל פניו או הנוצות מראשו מותר, ובמקום שהדרך הוא שגם האנשים רואים במראה, בכל ענין מותר.

סימן קעב: הלכות חדש

סעיף א

כתיב ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה וגו' פירוש שאסורים לאכול מתבואה חדשה מחמשת המינים, עד לאחר הקרבת העומר שהקריבו בששה עשר בניסן. ובזמן שאין עומד כל היום אסורים. בני חוץ לארץ שעושים יום טוב שני מחמת ספיקא, גם כל יום י"ז אסורים עד תחלת ליל י"ח. ותבואה שנזרעה ונשרשה קודם ט"ז ניסן, העומר הזה

התירה ומותרת מיד לאחר קצירתה, אבל אם לא נשרשה קודם ט"ז בניסן, אסורה עד שיבא עומר הבא.

סעיף ב

לדעת רוב גדולי הפוסקים איסור זה גם בחוץ לארץ הוא מן התורה, ולכן צריכים להשגיח מאד בתבואה שנזרעה לפעמים אחר הפסח, או סמוך לפני הפסח שלא השרישה קודם ט"ז ניסן, כגון שעורים ושבולת שועל ובקצת מקומות גם חטין, שהן אסורים עד לאחר י"ז ניסן הבא. (ואם השרישה ביום ט"ז מותרת בתחילת ליל י"ז ניסן הבא מכח ממה נפשך) וגם השכר שנעשה מתבואה זו אסור עד לאחר פסח הבא. וכן השמרים אסורים, ואם חימצו בהם עיסה אפילו מתבואה ישנה, כל העיסה אסורה מחמת השמרים, תבואה שמסתפקים בה אם היא ישנה או חדשה יעשו עליה שאלת חכם.

סעיף ג

יש אומרים שאין איסור חדש אלא בתבואה שגדלה ברשות ישראל, ואפילו השדה שייכה לאינו יהודי אלא שהישראל שכרה, יש בתבואה זו איסור חדש. אבל בתבואה שגדלה ברשות אינו יהודי אין בה איסור חדש. ועל זה סומכים הרבה בשעת הדחק. ומכל מקום בתבואה שגדלה ברשות ישראל אין שום היתר. אבל רבו החולקים ואומרים דגם בשל אינו יהודי איכא איסור חדש, והמחמיר תבא עליו ברכה.

סימן קעג: הלכות ערלה

סעיף א

כל עץ מאכל בין של ישראל בין של אינו יהודי ואפילו בעציץ שאינו נקוב, שלש שנים הראשונות מנטיעתו, הפירות וגרעיניו והקליפות הכל אסור בהנאה, ושלש שנים אלו אין מונים מיום ליום. אלא אם נטע קודם ט"ז באב, כיון שיש מ"ד יום עד ראש השנה נחשב לו השנה, משום די"ד יום המה ימי קליטה ואחר כך ל' יום בשנה נחשב שנה. ושוב מונה ב' שנים מתשרי, אבל אם נטע מיום ט"ז באב ואילך, לא נחשב שנה זאת לכלום, ומונה מתשרי שלש שנים.

סעיף ב

בשנה הרביעית נקראו הפירות, "נטע רבעי" וצריכים פדיון. כיצד פודה אותן, תולשן לאחר שנגמרו כל צרכן, ונוטל מטבע כסף או פירות של היתר שוות פרוטה, ואומר: בזה אני פודה פירות נטעי רבעי. ונוטל המטבע או הפירות ושוחקן וזורקן בנהר, ואין מברכים בחוץ לארץ על הפדיון.

סעיף ג

אחד הנוטע גרעין או ענף, או שעקר אילן ונטעו במקום אחר, חייבים בערלה, אבל המרכיב ענף באילן אחר, וכן המבריך דהיינו שעושה גומה בארץ, ומשפיל אחד מענפי האילן, ומטמין אמצעיתו בארץ, וראשו יוצא מצד האחר, אף על פי שחתכו מעיקר האילן, בחוץ לארץ אין בו משום ערלה.

סעיף ד

אילן שנקצץ אם נשאר גובה מהארץ טפח, אזי מה שגדל אחר כך אינו חייב בערלה, אבל אם לא נשאר טפח חייב בערלה. ומונים השנים משעת הקציצה. ואילן שנעקר ונשאר משרשיו מחובר, אפילו רק כעובי המחט שמותחין בו הבגד לאחר אריגה, בידוע שיכול לחיות בלי תוספת עפר, ופטור אפילו הוסיף עליו עפר הרבה.

סימן קעד : הלכות כלאי האילן

סעיף א

כלאי אילנות הרי הם בכלל מה שנאמר שדך לא תזרע כלאים. ועל כן אסור להרכיב מין בשאינו מינו, כגון ענף של תפוח באתרוג, או אתרוג בתפוח, ואפילו מינים הדומים זה לזה, כגון תפוח בתפוח יערי וכיוצא, כיון שהם שני מינים אסורים זה בזה, ואסור לישראל להניח לאינו יהודי שירכיב לו אילנו כלאים.

סעיף ב

אסור לקיים המורכב כלאים אבל הפרי הגדל ממנו מותר, ומותר ליקח ענף מן המורכב ולנטעו במקום אחר.

סעיף ג

כלאי הכרם וכלאי זרעים אינם אסורים בחוץ לארץ, אלא אם כן זרע שני מיני תבואה או שני מיני ירק עם זרע הכרם ביחד.

סימן קעה : הלכות כלאי בהמה

סעיף א

אסור להרכיב זכר על נקבה משני מינים, בין בבהמות בין בחיות בין בעופות ואפילו לגרום שירכיבו אסור.

סעיף ב

אסור לעשות מלאכה בשני מינים, כגון לחרוש או שימשכו את הקרון ואפילו להנהיגם בקול בלבד, שהוא צועק עליהם, אסור אם הם קשורים יחד, ולכן עגלה של אינה יהודי שכלאים מושכים אותה, ומשא של ישראל על העגלה, אסור לישראל שילך סמוך להעגלה, דחיישין שמא יצעק עליהם שילכו מהר, וזה אסור משום מנהיג בכלאים.

סעיף ג

עגלה שהכלאים מושכין אותה, אסור לישוב בה אפילו אינו מנהיג.

סעיף ד

עגלה שמושכין אותה מין אחד, לא יקשור מין אחר לא בצדה ולא לאחריה.

סעיף ה

אסור לקשור שני מינים יחד אפילו רק משום שמירה שלא יברחו, ויש לזוהר בזה בעופות שלא לקשור שני מינים יחד, וקצת טועין בזה.

סעיף ו

פרד הוא הבא מן הסוס והחמור, ויש בו שני מינים, יש שאביו סוס ואמו חמורה, יש שאמו סוסיה ואביו חמור, והם כלאים זה בזה, ולכן הבא לקשור שתי פרדות, בודק בסימני אזנים וזנב וקול, אם דומין זה לזה בידוע שאמן ממין אחד ומותרים, ויש אומרים דאפילו פרד אחד הוא כלאים משום דבא משני מינים, ואסור לעשות בו מלאכה או לרכוב עליו.

סימן קעו : הלכות כלאי בגדים

סעיף א

צמר רחלים ואילים עם פשתן אסור משום כלאים, בין שתפר בגד צמר או בגד פשתן אפילו בחוטי משי או בחוטי קנבוס בין שתפר בגד צמר בחוטי פשתן או בהיפוך, בין שקשר חוטי פשתן עם חוטי צמר, או שקלען יחד כל אלו אסורים משום כלאים. התוכף תכיפה אחת וקשרו, או שתכף שתי תכיפות אף על פי שלא קשר הוא חיבור לכלאים. ועל כן אסור לחבר בגד צמר בבגד פשתן אפילו על ידי סיכה, או מחט ללא חוט.

סעיף ב

עורות הכבשים שעושים מהם בגדים, מותר לתפרן בחוטי פשתן ואין חוששין לנימות של צמר אף על פי שמתחברין בחוט הפשתן, משום דאלו הנימות של הצמר אינן חוטין ולא חשיבי ובטלי.

סעיף ג

לחבר צמר ופשתים על ידי אמצעי, דהיינו חתיכת עור לתפור, או לקשור מצדו האחד צמר ומצדו השני פשתן, להרמב"ם אסור מן התורה ויש מקילים, ולכן לדידהו עורות התפורות יחד בחוטי פשתן, מותר לחברם תחת בגד צמר (ואף על פי שאפשר שהחוט של קנבוס שהוא תופר את העורות תחת הבגד של צמר, יכנוס בתוך חוטי פשתן שתפורין בהן העורות, לית לן בה) והכי נוהגים, אבל בעל נפש יש לו להחמיר כדעת הרמב"ם.

סעיף ד

אפילו עשר מצעות זו על גב זה והתחתון כלאים, אסור לישוב על העליון.

סעיף ה

בגד גדול שכלאים מקצה אחד ממנו, אסור לכסות עצמו בו אפילו בקצה השני, אף על פי שהכלאים מונח על הארץ.

סעיף ו

התופר כסות כלאים בשביל אינו יהודי תופרו כדרכו, אף על פי שהכסות מונח על ארכבותיו, ובלבד שלא יכוון להנות מה שמונח עליו. וכן מוכרי כסות שנושאים אותן על כתפיהן למכרן מותר, ובלבד שלא יכוונו שיגינו עליהם מפני הצינה או מפני הגשמים, ומכל מקום היראים נושאים אותן על גבי מקל.

סעיף ז

מטפחת הידים וכן מטפחת שמקנחין בו אחר הרחיצה, ומטפחת השלחן שאוכלים עליו וכיוצא בזה, וכן שעל השלחן בבית הכנסת שקוראים עליו, אסורים משום כלאים, וכן וילון אסור לעשות מכלאים, אבל פרוכת שלפני ארון הקודש מותר.

סעיף ח

עגלות שיש להן מכסה, כרכרות או מכוניות להסעת אנשים, ויש מהם מחופים מבפנים בבגדי צמר שהם כלאים, כי מסתמא נתפרו בחוטי פשתן, מותר ללכת בהם ובלבד שיזהר שלא להשען בצדדים שיש שם כלאים. ומכל שכן שיזהר שלא לשבת על הכרים שהן כלאים ויש מתירים אפילו לישוב על הכרים כיון שעשויים באופן שאין נכפפין על צדדי האדם.

סימן קעז : הלכות בכור בהמה טהורה

סעיף א

ישראל שילדה לו בהמה טהורה שלו בכור, מצווה להקדישו ולומר הרי זה קודש שנאמר תקדיש לה' אלהיך. ואם לא הקדישו מתקדש מאליו מרחם, ונותנים אותו לכהן בין שהוא תם בין שנפל בו מום, ואפילו נולד במומו, אבל לא יתנהו לכהן בעודו קטן מאד. שאין זו גדולה לכהן, אלא הבעלים מטפלין בו עד שיגדל מעט, דהיינו בדקה שלשים יום ובגסה חמשים יום. ואם אין לו כהן מצוי, חייב לטפל בו עד שיזדמן לו כהן.

סעיף ב

אמר לו הכהן תוך הזמן תנהו לי ואני אטפל בו, אם אין בו מום אינו רשאי ליתנו לו, מפני שזהו כמו שעושה לו טובה לישראל (שהוא יטפל בו תחתיו) בשביל שיתנהו לו, וזהו אסור דהוי כגוזל אחרים, אבל אם נפל בו מום תוך הזמן, ואמר לו הכהן תנהו לי שאוכלנו מותר, שהרי יכול לשחטו מיד.

סעיף ג

אם הכהן אינו רוצה לקבלו, מפני כי בזמן הזה יש בו טורח גדול לגדלו עד שיפול בו מום אינו רשאי, מפני שנראה כמבזה מתנות כהונה. ומכל מקום הישראל אסור לו ליתנו לכהן כדי להקניטו או לגקום ממנו. ואם עושה כן אין הכהן צריך לקבלו, וכן אם פשע הישראל

שהיה יכול למכור את הבהמה לאינו יהודי קודם שילדה ולא מכרה, אין הכהן צריך לקבל את הבכור, אלא הוא בעצמו יטפל בו עד שיפול בו מום ואז יתנהו לכהן.

סעיף ד

הבכור בזמן הזה צריכים להשהותו עד שיפול בו מום, וכשנפל בו מום מראין אותו לשלשה בעלי תורה, ואחד מהם יהיה בקי לדעת אם הוא מום קבוע ומתירים אותו. ואחר כך שוחטין אותו ואם הוא כשר אוכלים אותו ומותר גם לישראל, אבל אינו נמכר במקולין ואינו נשקל בליטרא, ואין נותנים ממנו לכלבים, ואין מוכרין או נותנים ממנו לאינו יהודי.

סעיף ה

הבכור שנולד בו מום, אם יש במקום ההוא אנשים הראויים להתירו, מראין אותו להם מיד, ומשהותר אין שוהים אותו הרבה, אלא אם הותר תוך שנתו יכולים להשהותו עד שיהא לו שנה, ואם הותר סמוך לשנתו או לאחר שנתו, אין שוהים אותו יותר משלשים יום, עבר ושהה אותו יותר אינו נפסל בכך.

סעיף ו

הכהן צריך לגדל את הבכור עד שיפול בו מום, ויכול למכרו לישראל בין שיש בו מום בין שאין בו מום, רק שהישראל ינהוג בו בקדושת בכורה וגם לא יקנהו לסחורה.

סעיף ז

אין מרגילין בבכור, דהיינו להפשיט עורו שלם דרך מרגלותיו, דנראה כבזיון שבעוד שהעור על הקדשים חושב לעשות ממנה מפוח.

סעיף ח

שחטו ונמצא טרפה, עורו ובשרו אסור בהנאה וטעון קבורה, והוא הדין אם מת מעצמו טעון קבורה, ונוהגים שכורכים אותו בסדין וקוברין אותו בבית הקברות בעומק.

סעיף ט

הבכור בין תם בין בעל מום אסור בגיזה ועבודה, ואפילו נתלש ממנו צמר מעצמו אותה הצמר אסורה בהנאה לעולם, אבל הצמר שעל גופו אם נשחט במומו, השחיטה מתרת גם את הצמר כמו שהיא מתרת את הבשר ואת העור.

סעיף י

הבכור אין לו היתר אלא במום, ואסור לכנסו לכיפה כדי שימות מעצמו, משום דמפסיד קדשים.

סעיף יא

אסור לעשות מום בבכור ואפילו לגרום לו מום, כגון ליתן בצק על גבי אזנו כדי שיטלנה הכלב משום ויקטע עמו וכיוצא בזה, או שיאמר לאינו יהודי לעשות לו מום, אסור, ומותר ליתנו לאינו יהודי לגדלו או לשמרו.

סעיף יב

הלוקח בהמה מאינו יהודי ואין ידוע אם ילדה כבר או לא, וילדה עתה בבית ישראל הרי זה ספק בכור, ואפילו האינו יהודי מסיח לפי תומו שכבר ילדה לא מהני, וגם הסימנים שבסדקי קרנים לא מהני, ואפילו אם היא חולבת לא מהני, אלא אם כן רואין שמניקה עגל, ואם היא חולבת וגם האינו יהודי מסיח לפי תומו שלא להשביח את מקחו, ואומר שכבר ילדה, מהני בפרות אבל לא בעזים.

סעיף יג

כוהנים ולויים חייבים גם כן בבכור בהמה טהורה, אלא שהכהן מפרישו ומעכבו לעצמו ומחזיקו בקדושת בכור.

סעיף יד

אם יש לאינו יהודי שותפות עם ישראל בבהמה, וכן המקבל בהמה מן האינו יהודי לגדלה ושיחלקו בולדות פטורין מן הבכורה, שנאמר פטר רחם מבני ישראל, עד שיהיה הכל מישראל, ונכרי המקבל בהמה מישראל לגדלה, ושיחלקו בולדות, להרבה פוסקים לא מהני, אלא צריך הישראל למכור את האם לאינו יהודי.

סעיף טו

מצווה למכור לאינו יהודי את הבהמה הטהורה, או להשתתף עמו בה קודם שתלד כדי לפטרה מהבכורה, ואף על פי שמפקיע קדושת הבכור, הכי עדיף טפי שלא יבא לידי מכשול בגיזה ועבודה. ואם יקנה להאינו יהודי את העובר לא מהני. כיון דהוי דבר שלא בא לעולם, אלא צריך להקנות לו את האם. והקנין יהיה באופן זה: ישוה את עצמו עם האינו יהודי על מחיר הפרה, וגם ישכיר לו את המקום אשר הפרה עומדת שם, והאינו יהודי יתן לו פרוטה, ויאמר לו הישראל: בזו הפרוטה תקנה את המקום אשר הפרה עומדת שמה, והמקום הזה יקנה לך הפרה. או יעשה כן, שלאחר שהשווה את עצמו על מחיר הפרה, יתן לו האינו יהודי פרוטה, וגם ימשוך האינו יהודי את הפרה לרשותו או לסימטא, וקונה אותה במשיכה ומעות, ואפילו אם מחזירה אחר כך לרשות ישראל לא איכפת לן.

סימן קעח: הלכות פטר חמור

סעיף א

ישראל שיש לו חמורה וילדה לו בכור מצווה לפדותו. ובמה פודה אותו, בשה מן הכבשים או מן העזים בין זכר בין נקבה בין גדול בין קטן בין תם בין בעל מום ובלבד שלא יהא טרפה, ולא שחוט ולא בן פקועה ויתן את השה לכהן. ומאימתי חייב לפדותו, משיוולד עד שימות, אלא שמצווה לפדותו מיד שלא להשהות המצווה. ולאחר שפדה אותו הרי הוא ביד הישראל חולין גמורים, וגם השה הוא ביד הכהן חולין גמורים.

סעיף ב

מיד כשהפריש את הטלה שיהא תחת הפטר חמור, נעשה הפטר חמור חולין אפילו קודם שנתן את הטלה לכהן, לפיכך מיד כשמפרישו מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על פדיון פטר חמור.

סעיף ג

קודם שנפדה אסור בהנאה ואפילו נתנו לכהן. גם הכהן אסור להשתמש בו עד שיפדה אותו ויקח את השה לעצמו ואם מת קודם שנפדה יקבר.

סעיף ד

אם אינו רוצה לפדותו מכהן בקופיץ בערפו עד שימות ויקברנו מפני שאסור בהנאה, ומצות פדיה קודמת למצווה עריפה.

סעיף ה

כוהנים ולויים פטורים מפטר חמור, וכן בת כהן ובת לוי, אבל בעליהם חייבים בפטר חמור שלהם, ושותפות כהן ולוי וכן שותפות אינו יהודי גם כן פטור, אבל אסור להשתתף עימם או למכור להם כדי להפקיע קדושתו, כיון דאפשר בפדיה או בעריפה.

סימן קעט : הלכות הלוואה

סעיף א

מצות עשה להלוות לעניי ישראל, שנאמר אם כסף תלוה את עמי את העני עמך וגו', ואף על גב דכתיב "אם" קבלו חכמינו זיכרונם לברכה שאם זה אינו רשות אלא חוב. הכי אמרינן במכילתא אם כסף תלוה את עמי חובה, אתה אומר חובה או אינו אלא רשות (מדכתיב אם) תלמוד לומר העבט תעביטנו חובה ולא רשות, והא דכתיב בלשון "אם" פירושו אם כסף תלוה, את עמי תלוהו ולא לעובדי כוכבים, ולא יזה מעמי לאותו שעמך, מכאן אמרו עני שהוא קרובו קודם לעניים אחרים, ועניי עירו קודמים לעניי עיר אחרת. וגדולה מצות הלוואה לעני יותר ממצות צדקה לעני השואל, שזה כבר נצרך לשאל וזה עדיין לא הגיע למדה זו והתורה הקפידה על מי שמונע מלהלוות לעני, שנאמר ורעה עיניך באחריך האביון וגו'. והמלוה לעני בשעת דוחקו, עליו הכתוב אומר אז תקרא וה' יענה.

סעיף ב

אפילו עשיר אם צריך ללוות, מצווה להלוות לו ולהנותו אף בדברים וליעצו עצה ההגונה לו.

סעיף ג

אסור להלוות בלא עדים ואפילו לתלמיד חכם, אלא אם כן מלווה על המשכון, והמלוה בשטר משובח ביותר.

סעיף ד

אסור לנגוש את הלוח כשיודע שאין לו לפרוע, ואפילו לעבור לפניו אסור מפני שהוא נכלם בראותו למלוח ואין ידוע משגת לפרוע, ועל זה נאמר לא תהיה לו כנושה.

סעיף ה

וכשם שאסור למלוח לנגוש את הלוח, כך אסור ללוח לכבוש ממון חברו שבידו לומר: לך שוב, כשיש לו, שנאמר אל תאמר לרעך לך ושוב.

סעיף ו

אסור ללוח ליקח את ההלואה ולהוציאה שלא לצורך, עד שתוכל להאבד ולא ימצא המלוח ממה לגבות, ואפילו אם המלוח הוא עשיר גדול, והעושה כן נקרא רשע שנאמר לוח רשע ולא ישלם, וצו חכמים יהי ממון חברך חביב עליך כשלך, וכשהמלוח מכיר את הלוח שהוא בעל מדה זאת, שלא להשגיח על ממון אחרים, מוטב שלא להלוות לו ממה שילוה ויצטרך לנגשו אחר כך, ויעבור בכל פעם משום לא תהיה לו כנושה.

סעיף ז

המלוח על המשכון, צריך ליזהר שלא ישתמש בו מפני שהוא כמו ריבית. ואם הלוח לעני על מרא וקרדום וכיוצא בו ששכרו מרובה ואינו נפחת אלא מעט, יכול להשכירו אף בלי נטילת רשות מהלוח, ולנכות לו דמי השכירות בחובו, דמסתמא ניחא ליה להלוה בכך, ויש מי שאומר דדווקא לאחרים יכול להשכירו אבל לא לעצמו, שלא יחשדוהו דמשתמש בו בחנם רק בשביל ההלואה.

סעיף ח

אם רוצה המלוח לקחת משכון מן הלוח שלא בשעת הלואה אלא אחר כך, לא יעשה כי אם על פי בית דין.

סעיף ט

לעולם ירחיק אדם את עצמו מן הערבות ומן הפקדונות בכל מה דאפשר.

סעיף י

מי שיש לו שטר חוב על חברו והשטר בלה והולך להמחק, יבא לבית דין ויעשו לו קיום.

סעיף יא

אסור להשהות שטר פרוע בתוך ביתו, שנאמר אל תשכן באלהיך עולה.

סעיף יב

כמו שצריך ליזהר בשמירת פקדון כך צריך ליזהר בשמירת המשכון ביותר, מפני שהוא כמו שומר שכר על המשכון, וכשם שהנפקד אינו רשאי למסור את הפקדון לאחר לשמרו כמו שיתבאר בסימן קפ"ח. כך אין המלוח רשאי להפקיד את המשכון ביד אחר, או למשכנו שלא מדעת הבעלים.

סעיף יג

המלוה את חברו על המשכון, שאם לא יפרענו לזמן פלוני יהא המשכון חלוט לו, יזהר לומר לו בשעת הלואה: אם לא תפדה אותנו עד זמן פלוני יהא קנוי לי מעכשיו.

סעיף יד

מי שהוא יודע שחייב לחברו, וחברו אומר לו: ודאי לי שאינך חייב לי, פטור מלשלם לו, שהרי מחל לו.

סעיף טו

לוה שבא לפרוע להמלוה על ידי שליח, מיד כשמסר את המעות לידי השליח זכה השליח במעות עבור המלוה, וכשהלוה מתחרט ורוצה לקחתו מיד השליח ושיפרע לו אחר כך אסור, משום דהוי לוח שלא מדעת, וגם על השליח יש איסור להחזירן ללוה.

סימן קפ: הלכות שמיטת כספים

סעיף א

הסכמת רוב הפוסקים דשמיטת כספים נוהגת גם בזמן הזה, ואפילו בחוץ לארץ, והעולם נהגו להקל, וכבר הרעישו על זאת גדולי ישראל זיכרונם לברכה, וקצת מהם טרחו ללמד זכות על המנהג שסוכמין על קצת מקילים, אבל מי שרוצה לדקדק במצות בודאי מחוייב לעשות כדעת רוב הפוסקים זיכרונם לברכה, ובפרט שיוכל לתקן את הדבר על ידי פרוזבול ולא יבא לידי פסידא, ושנת השמיטה היתה בשנת תשנ"ד ותהיה אם ירצה השם בשנת תשס"א.

סעיף ב

שביעית משמטת את כל מלוה, בין מלוה על פה בין מלוה בשטר, ואפילו יש בו אחריות נכסים. ומי שנתן לחברו מעות בתורת עיסקא, שהדין הוא שחציו מלוה וחציו פקדון, החצי שהוא מלוה משמטת והחצי שהוא פקדון אינה משמטת.

סעיף ג

המלוה את חברו על המשכון אינו משמט, ואם הלוהו על משכון קרקע יש בזה חילוקי דינים.

סעיף ד

ערב שפרע למלוה וקודם שפרע לו הלוה להערב הגיע שנת השמיטה משמט.

סעיף ה

מי שנתחייב לחברו שבועה על ממון, שאלו היה מודה לו היתה שביעית משמטת את הממון, משמטת גם כן את השבועה.

סעיף ו

מי שהיה חייב לחברו ממון וכפר ועמדו לדין ונתחייב, וכתב הבית דין פסק דין ונתנוהו לידי המלוה, אין השביעית משמטתו

סעיף ז

המלוה את חברו והתנה עמו שלא תשמיטנו שביעית, אפילו הכי משמטתו, אבל אם התנה עמו שלא ישמיט הוא חוב זה, אפילו היתה זאת בשנת השמטה אינה משמטתו. וכן אם כתב בשטר לשון פקדון אינה משמטתו.

סעיף ח

המלוה את חברו לאיזה שנים והגיע זמן הפרעון לאחר השמטה, אינה משמטתו, כיון שלא היה יכול לתובעו קודם.

סעיף ט

המוסר שטרותיו לבית דין ואמר להם: אתם גבו לי חובי, אינו נשמט.

סעיף י

המוכר איזה דבר לחברו בהקפה, הוי ליה כאלו הלואה מעות ומשמט. אבל חנוני המוכר לאחרים בהקפה, ואין דרכו לתבוע עד שמתקבץ איזה סך אינו משמט, ואם זקפן עליו במלוה דהיינו שחשב הכל ביחד, וכתב בפנקסו סך הכולל, אזי הוא כהלואה ומשמט.

סעיף יא

שכר שכיר אינו משמט, ואם זקפו עליו במלוה משמט.

סעיף יב

הבא מכח אינו יהודי הרי הוא כאינו יהודי, לכן מי שקנה מאינו יהודי שטר חוב על ישראל אינו משמט, שהרי אינו יהודי היה גובה בשטר לעולם, וכן מי שערב לאינו יהודי בעד ישראל ולא פרע ישראל, והוצרך הישראל הערב לפרוע להאינו יהודי, ונטל מן האינו יהודי את השטר שעל הלואה, אינו משמט, אבל אם לא היה שטר אלא שתובע לחברו בעל פה על שהוצרך לפרוע בעדו לאינו יהודי הרי זה פטור.

סעיף יג

אין שביעית משמטת כספים אלא בסופה לפיכך המלוה את חברו בשנת השמטה עצמה גובה חובו כל השנה, וכשתשקע החמה בערב ראש השנה אבד החוב.

סעיף יד

לוח שבא לפרוע להמלוה חוב שעברה עליו שמטה, יאמר לו המלוה: משמט אני את החוב וכבר נפטרת ממני. אם אמר לו הלואה: אף על פי כן רוצה אני שתקבל ממני מותר להמלוה

לקבל ממנו. ואל יאמר הלוח: בחובי אני נותן לך, אלא יאמר לו שלי הם ובמתנה אני נותנם לך, ויכול המלוה לעשות השתדלות והתפעלות שיאמר הלוח שהוא נותנם לו במתנה, ואם אינו יכול לפעול זאת אל יקחם.

סעיף טו

פרוזבול אינו משמט. ומהו פרוזבול, המלוה הולך אצל שלשה בני תורה שיהיו בית דין ואומר אליהם: אתם דיינים, מוסר אני לכם שכל חוב שיש לי על פלוני ועל פלוני, שאגבה אותן חובות כל זמן שארצה, והמה כותבים לו פרוזבול בזה הלשון: במותב תלתא כחדא הוינא, ואתא פלוני המלוה ואומר לפנינו מוסר אני וכו'. ושלשתן חותמין למטה בלשון דיינים או בלשון עדים, יכולים לעשות זאת גם בסוף השנה דהיינו בערב ראש השנה קודם שקיעת החמה ויש אומרים שאינן צריכים דווקא לכתוב את הפרוזבול, אלא די במה שהוא אומר לפניהם, ואפילו אם אין במקומו בית דין, יכול לומר אני מוסר שטרותי לבית דין שבמקום פלוני.

סעיף טז

לא מהני פרוזבול אלא אם יש להלוה קרקע. ואפילו כל שהוא סגי, ואפילו אין לו אלא עציץ נקוב סגי, ואפילו אין ללוה כלום, אלא שיש להערב או שיש למי שהוא חייב לו ללוה זה נמי מהני. ואם גם לאלו אין להם כלל, אם יש להמלוה קרקע כל שהוא יכול לזכות לו להלוה, ואפילו על ידי אחר ואפילו שלא בפניו ומהני לפרוזבול.

סימן קפא : הלכות טוען ונטען ועדות

סעיף א

כשנפל בין שני בני אדם איזה סכסוך ראוי להם להתפשר בטוב, ושיותר כל אחד נגד חברו כדי להתרחק מזילותא דבי דינא בכל מה דאפשר.

סעיף ב

אם אי אפשר להם להתפשר בטוב, ומוכרחים לבא במשפט יבאו לפני בית דין ישראל. ואסור לדון בפני דייני עובדי כוכבים ובערכאות שלהם, אפילו בדין שדנים כדיני ישראל, ואפילו נתרצו שני בעלי דינים לדון בפניהם אסור. ואפילו נתקשרו בקנין על זה או שכתבו כן בשטר אינו כלום. וכל הבא לדון בפניהם הרי זה רשע וכאלו חרף וגידף והרים יד בתורת משה רבנו עליו השלום. ואפילו בדבר המותר למיעבד דינא לנפשיה כאשר יתבאר אם ירצה השם בסעיף ט', מכל מקום אסור לעשותו על ידי עובדי כוכבים, ואפילו אינו דן לפני עובדי כוכבים, אלא שכופהו על ידי עובדי כוכבים שיעמד עמו לדין ישראל, ראוי למתחו על העמוד.

סעיף ג

היתה ידם תקיפה ובעל דינו גבר אלם, יתבענו לדיני ישראל תחלה, אם לא רצה לבא נוטל רשות מבית דין ומציל בדיניהם.

סעיף ד

מי שתובעים אותו ממון שהוא מוחזק בו, אסור לו לבקש צדדים להשתמט כדי שיתרצה הלה לעשות עמו פשרה וימחול לו על השאר, ואם עבר ועשה כן אינו יוצא ידי שמים עד שיתן לו את שלו.

סעיף ה

אסור לבעל דין לספר עניין המשפט לפני הדיין שלא בפני בעל דין חברו, ולא יקדים את עצמו לבוא לפני הדיין קודם לחברו, שלא יהא נחשד שמקדים כדי לסדר טענותיו שלא בפני חברו.

סעיף ו

כשם שהדיין הלוקח שוחד אפילו לזכות את הזכאי עובר בלא תעשה, כך הנותן את השוחד עובר בלא תעשה דלפני עור לא תתן מכשול.

סעיף ז

אסור לטעון שקר בכל עניין, ואפילו אם יודע בעצמו שהוא זכאי ואם יטעון האמת יתחייב בדין, מכל מקום לא יטעון שקר. הכי איתא בגמרא תנו רבנן מנין לנושה בחברו (פירוש שהלוח לחברו) מנה, שלא יאמר אטעננו במאתים כדי שיודה לי במנה ויתחייב לי שבועה, ואגלגל עליו שבועה ממקום אחר, תלמוד לומר מדבר שקר תרחק. מנין לנושה בחברו מנה וטענו מאתים, שלא יאמר הלוה אכפרנו בבית דין, ואודה לו חוץ לבית דין, כדי שלא אתחייב לו שבועה, ולא יגלגל עליו שבועה ממקום אחר, תלמוד לומר מדבר שקר תרחק. מנין לשלשה שנושין מנה באחד, שלא יהא אחד בעל דין ושנים עדים, כדי שיוציאו המנה ויחלקו, תלמוד לומר מדבר שקר תרחק.

סעיף ח

לפעמים הבעלי דינים בוררים להם אנשים שיעשו פשרה ביניהם, אם בצירוף הבית דין או שלא בבית דין, ודבר זה הגון הוא, שכל אחד הוא מצדד בזכותו של זה אשר בחרו ויצא הפשר כראוי, ודווקא לצדד בדרך הישר, אבל חלילה לו לעוות את הפשר, שכשם שמזהרין שלא להטות את הדין, כך מוזהרין שלא להטות את הפשר.

סעיף ט

יכול אדם לעשות דין לעצמו, אם רואה חפץ שלו ביד אחר שגזלו יכול לקחתו מידו, ואם האחר עומד כנגדו, יכול להכותו עד שיניחנו אם לא יוכל להציל בעניין אחר, אפילו הוא דבר שאין בו הפסד אם ימתין עד שיעמידנו בדין. ואם יש עדים הרואים שהוא תופס את החפץ מיד האחר, אינו יכול לתפסו על ידי הכאה אלא אם כן לברר אחר כך שנטל את שלו, כי אם לא יברר, לא מועיל לו תפיסתו כיון שהיו עדים בדבר, אבל אם אין עדים דאז מהני תפיסתו יכול לעשות כן אף על פי שלא יוכל לברר.

סעיף י

בני העיר שמעמידים להם בית דין, צריכים לידע שיש בכל אחד מהם שבעה דברים אלו: חכמה בתורה, ענוה, יראה, שנאת ממון אפילו שלהם, אהבת האמת, אהבת הבריות להם, בעלי שם טוב במעשיהם. וכל המעמיד דיין שאינו הגון עובר בלא תעשה שנאמר לא תכירו פנים במשפט, כלומר לא תכירו פני האיש לומר: פלוני עשיר הוא, קרובי הוא,

אושיבנו בדין וכל דיין שנתמנה בשביל כסף וזהב, אסור לעמוד לפניו או לכבדו בשאר כבוד, ועליו דרשו רבותינו זיכרונם לברכה אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשה לך.

סעיף יא

עיירות שאין בהם חכמים הראויים להיות דיינים, ממנים הטובים והחכמים שבהם לדעת אנשי העיר, והם ידונו אף על פי שאינם ראויים לדיינים, כדי שלא ילכו לפני ערכאות של אינם יהודים, וכיון שמקבלים עליהם בני העיר אין אחר יכול לפוסלן, וכל מעשיהם יהיו לשם שמים.

סעיף יב

כל מי שיודע עדות לחברו וראוי להעידו, ויש לחברו תועלת בעדותו, והוא תובעו שיעיד לו בפני בית דין חייב להעיד לו, בין שיש עוד עד אחר עמו בין שהוא לבדו, ואם כבש עדותו חייב בדיני שמים, ואסור לאדם להעיד בדבר שאינו יודע, אף על פי שאמר לו אדם שיודע בו שאינו משקר, ואפילו אמר לו הבעל דין: בוא ועמוד אם עד אחד שיש לי, ולא תעיד רק שיפחד בעל חובי, ויסבור שיש לי שני עדים ויודה לי, לא ישמע לו שנאמר מדבר שקר תרחק.

סעיף יג

הא דעד אחד מעיד, זהו דווקא בדבר שבממון, דמהני גם עד אחד לענין שבועה, וכן בדבר איסור אם עדיין לא נעשה האיסור, יעיד כדי לאפרושי מאיסורא. אבל אם כבר נעשה האיסור לא יעיד עד אחד, דכיון דעד אחד אינו נאמן, אינו אלא כמוצא שם רע על חברו.

סעיף יד

הנוטל שכר להעיד עדותו בטלה, ודווקא כשכבר ראה המעשה דמחוייב להעיד בחנם, אבל לילך לראות את העניין שיהיה אחר כך עד בדבר, מותר לו ליקח שכר, אבל רק שכר הראוי לפי הטירחא שלו ולא יותר, וכן אם יש לו טירחא ללכת לפני הבית דין, יכול ליטול שכר טירחא כפי הראוי בעד טירחא זו ולא יותר.

סעיף טו

כל עדות שיש לאדם הנאה בה, ואיזה צד נגיעה אפילו בדרך רחוקה פסול להעיד.

סעיף טז

כתיב ואשר לא טוב עשה בעמיו, ודרשינן זה הבא בהרשאה ומתערב על ריב לא לו, ודווקא כששני בעלי הדינים המה בעיר, אלא כגון שהלזה הוא אלם ובעל טענות וירא המלוה לטעון עמו, ומרשה לאחר, זהו מתעבר על ריב לא לו, אבל אם הנתבע הוא בעיר אחרת, והתובע אינו יכול לטרוח את עצמו, ומרשה לאחר, זה המורשה מצווה קעביד להציל העשוק מיד עושקו, ויש אומרים דהבא בהרשאה כדי ליהנות מן השכר לא בשביל אלמות מותר.

סעיף יז

לעולם ירחיק אדם את עצמו אפילו משבועת אמת בכל מה דאפשר.

סעיף יח

מי שחברו נתחייב לו שבועה ורואה בו שהוא רוצה לישבע בשקר חס ושלום, יתפשר עמו כפי האפשרי, ולא יניחנו לישבע לשקר, שנאמר שבועת ה' תהיה בין שניהם, ודרשינן מלמד שהשבועה חלה על שניהם.

סעיף יט

ישראל היודע עדות לעובד כוכבים, שיש לו דין עם ישראל בערכאותיהם, אם יגרום בעדותו לחייב את ישראל יותר ממה שהיה חייב בדיני ישראל, אסור להעיד לו, ואם לאו מותר להעיד לו, ואם מתחלה יחדו העובד כוכבים להישראל שיהיה לו עד הואיל ויהיה חילול השם אם לא יעיד לו, יעיד לו בכל עניין.

סעיף כ

כל זמן שהאדם זוכר יכול להעיד לעולם, ואינו חושש שמא מתוך שנתישן הדבר הרבה אינו זוכרו על בריו, אפילו אינו נזכר לעדות אלא מתוך הכתב, שכשמסרוהו לו כתבו בפנקסו לזכרון דברים ושכח את הדבר, ואינו נזכר אלא מתוך הכתב יכול להעיד. ודווקא שכאשר ראה את הכתב נזכר לדבר, וכן אם נזכר לדבר על ידי אחר שהזכירו לו, יכול להעיד אפילו היה המזכיר העד השני, אבל אם הבעל דין בעצמו מזכירו ונזכר לא יעיד, אך יכול הבעל דין למסור את הדברים לאחר והוא יזכירו דהוי ליה נזכר על ידי אחר.

סעיף כא

עד שהוא קרוב לאחד מבעלי הדינים, או לאחד מהדיינים, או שהעדים קרובים זה לזה, ואפילו קורבה על ידי נשותיהם לפעמים פסולים להעיד, ואפילו קרובים רק להערב ולא להלוה גם כן פסולים להעיד להלוה. וזה שפסלה התורה עדות הקרובים, לא מפני שחזקתם אוהבים זה את זה, שהרי פסולים להעיד בין לזכותו בין לחובתו, אלא גזירת הכתוב הוא, ואפילו משה ואהרן לא היו כשרים להעיד זה לזה. לכן כל עד שהוא איזה קרוב לאחד מן הנזכרים, או שהיה קרוב ונתרחק, והדיינים אינם יודעים צריך להודיע להם, והם יגידו לו על פי התורה אם יש בקורבה זו כדי לפוסלו או לא.

סעיף כב

שני עדים שאחד יודע בחברו שהוא רשע ופסול לעדות מן התורה ואין הדיינים מכירים ברשעו, אסור לו להעיד עמו אף על פי שהיא עדות אמת, שנאמר אל תשת ירך עם רשע להיות עד חמס, וגזירת הכתוב הוא שכל העדות בטלה אפילו הם רבים אם אחד ביניהם פסול. ואיזהו רשע שפסול לעדות מן התורה, כל שעבר על דבר שפשט בישראל שהוא עבירה, והוא דבר שבלא תעשה מן התורה ועבר בזדון ולא עשה תשובה, אבל אם יש לתלות שעשה בשגגה, או בטעות שלא ידע את האיסור לא נפסל לעדות.

סימן קפב : הלכות גניבה וגזילה

סעיף א

אסור לגזול או לגנוב אפילו כל שהוא, בין מישראל בין מנכרי. איתא בתנא דבי אליהו מעשה באחד שסיפר לו שעשה עולה לגוי במדידת התמרים שמכר לו, ואחר כך קנה בכל מעות שמן, ונשבר הפך ונשפך השמן, ואמרתי ברוך המקום שאין לפניו משוא פנים, הכתוב אומר לא תעשוק את רעך ולא תגזול, וגזל הגוי גזל.

סעיף ב

אם הוא דבר מועט כל כך שאין מי שיקפיד עליו כלל, כגון ליטול מהחבילה קיסם לחצוץ בו שיניו מותר, ומדת חסידות למנוע גם מזה.

סעיף ג

אפילו לגנוב על דעת להחזיר, אלא שרוצה לצערו קצת או בדרך שחוק גם כן אסור.

סעיף ד

אסור לעשוק את חברו אפילו כל שהוא, שנאמר לא תעשוק את רעך, ואיזהו עושק, זה שבא ממון חברו לידו ברצון חברו, כגון שיש לו בידו הלואה או שכירות, ואינו רוצה לשלם לו, או שמדחה בלך ושוב, לך ושוב, וכן אם נמצא בידו חפץ שהוא בעין מאינו יהודי אסור לכפור, שהרי זה הוי גזל ממש, ולא עוד אלא אפילו קנה ממנו חפץ אסור להטעות אותו בחשבון בנתינת מעות, כמו שנאמר וחשב עם קונה דמיירו בעובד כוכבים שהרי אינו מקנה לו החפץ אלא בעד הסכום שהשוו, והמטעהו בחשבון המעות, הרי זה כגונב את החפץ ולא כמפקיע חובו, ואפילו גניבת דעת שאין בה חסרון מעות אסור במשא ומתן כמו שכתבנו בסימן ס"ג.

סעיף ה

כל החומד ביתו או כליו של חברו, או כל דבר שאין בדעת חברו למכרו, והוא הרבה עליו ריעים, או שהפציר בו בעצמו עד שמכרו לו, הרי זה עובר בלא תחמוד, ומשעה שנפתה בלבו וחשב, איך יקנה חפץ זה, עבר בלא תתאוה, כי אין תאוה אלא בלב בלבד, והתאוה מביאה לידי חימוד, והקונה את הדבר שהתאוה לו, עובר בשני לאוין, ולכך נאמר לא תחמוד ולא תתאוה.

סעיף ו

מצות עשה על הגוזל להחזיר את הגזילה עצמה, אם היא בעינה ולא נשתנית, שנאמר והשיב את הגזלה אשר גזל, והוא הדין לגנב. ואינו יוצא ידי חובתו בנתינת דמים, אפילו אם כבר נתיאשו הבעלים. אבל אם אבדה או שנשתנית בשינוי שאינו חוזר לברייתו, או ששקעה בבנין שיהיה לו הפסד גדול לסתור את הבנין, יוצא ידי חובתו בנתינת דמים כמו שהיתה שוה בשעת הגזלה, ואם הגוזל הוא במקום אחר, אינו צריך לשלוח את המעות למקומו, אלא מודיעו שיבא וישלם לו, אם מת הנגזל יחזיר ליורשיו.

סעיף ז

הגוזל את הרבים כגון שהיה חנוני ומדד במדה חסרה, או ששקל במשקל חסר וכדומה או שהיה ממונה בקהל, והקיל על קרוביו והכביד על אחרים, וכן מי שנטל ריבית מרבים, תשובתו קשה, לפיכך יעשה צרכי רבים שגם הנגזלים יהנו מהם, ומכל מקום אותן שהוא יודע שגזל מהם, מחוייב להחזיר להם, ואינו יוצא ידי חובתו במה שעשה צרכי רבים.

סעיף ח

אסור לקנות מהגנב או מהגזלן את החפץ שגנב או גזל, ואין חילוק בין שהוא ישראל או נכרי, כי גם הנכרי נצטוו על איסור גניבה וגזילה אפילו מנכרי חברו, והוא משבע מצות שנצטוו עליהם, ועון גדול הוא לקנות מן הגנב או מן הגזלן, שהרי הוא מחזיק ידי עוברי עבירה, ועל זה נאמר חולק עם גנב שונא נפשו, וגורם לגנב שיגנוב עוד גם גנבות אחרות, ואם לא ימצא לוקח לא יגנוב, ואף על פי שאפשר לו להוליך את הגניבה למקום שאין מכירין אותו, אין זאת מצוי לו כל כך, ואם הקונה מתכוין לטובת הבעלים להחזירו להם, כשיחזרו לו מעותיו מותר, ודווקא כשלא היה באפשרי להבעלים בעצמם להציל. וכן אסור לקבל בפקדון דבר שנראה שהוא גנוב או גזול.

סעיף ט

אפילו ליהנות שום הנאה מן הגניבה או מן הגזילה, כל זמן שהיא ביד הגנב או הגזלן אסור, ואפילו הנאה מועטת שגם בעליה לא היו מקפידים עליה, כגון חילוף מטבעות בשוין אסור במעות גנובות או גזולות, וכן ליכנס בבית גזול בחמה מפני החמה, ובגשמים מפני הגשמים, או לעבור בשדה גזולה אסור.

סעיף י

ולכן מי שהוא גנב או גזלן מפורסם, שאין לו מלאכה אחרת אלא זאת, וכל ממונו בחזקת גנוב או גזול, אסור ליהנות ממנו, ואסור לעני לקחת ממנו צדקה.

סעיף יא

וכן אם אחד רוצה למכור איזה חפץ שנראה שהוא גנוב, כגון שומרי פירות שמוכרים פירות במקום צנוע, או מוכר אחד שנושא איזה דבר בהצנע למכרו, או שאומר להקונה: הטמן, אסור לקנות, ואפילו לקנות מאשה איזה דבר, שיש לחוש שהיא מוכרת שלא מדעת בעלה, או לקנות מאיש דבר מתכשיטי האשה ומלבושיה, שיש לחוש שהוא מוכרם שלא מדעת אשתו אסור.

סעיף יב

מי שנתחלפו לו כליו בבית המשתה וכדומה, הרי זה לא ישתמש בכלים אלו שבאו לידו ואינם שלו, וכשיבא בעל החפץ צריך להחזירו, לו, ואף על פי שהחפץ שלו נאבד, וכן כובסת המכבסת לרבים והביאה לו חלוק שאינו שלו, אסור ללבשו אלא צריך להחזיר לבעליו, ואף על פי ששלו נאבד, אך אם מונח אצלו ימים רבים, עד שאי אפשר שלא חקרו הבעלים בינתיים אחר שלהם, אז מותר לו ללבשו, כי מסתמא סלקה הכובסת את בעליו ושלמה בעד החלוק הזה.

סעיף יג

אסור ליהנות משום דבר של חברו שלא מדעתו, אף על פי שברור לו שכשיודע לבעליו ישמחו ויגילו מפני אהבתם אותו מכל מקום אסור. לפיכך הנכנס לפרדס או לגינת חברו אסור לו ללקוט פירות שלא מדעת הבעלים, אף על פי שבעל הפרדס ובעל הגינה אוהבו ורועו אשר כנפשו, ובדאי ישמח ויגיל כשיודע לו שנהנה זה מפירותיו, מכל מקום כיון

שעכשיו אינו יודע מזה הרי הוא נהנה באיסור, וצריך להזהיר לרבים שנכשלין בזה מחמת חסרון ידיעה.

סעיף יד

ומכל מקום מותר לבן ביתו של אדם ליתן פרוסה לעני או לבנו של אוהבו של בעל הבית שלא מדעתו, לפי שכך נהגו בעלי הבתים, ואין זה נקרא שלא מדעת הבעלים, כיון שכך נהגו והבעלים יודעים מזה המנהג. ומטעם זה מותר לקבל צדקה מן הנשים דבר מועט שלא מדעת בעלים, הואיל ודרכן בכך ויודעין הבעלים שדרכן בכך, וכן בפרדס אם הוא רגיל בו לאכול מפירותיו מדעת הבעלים מותר וכן כל כיוצא בזה.

סעיף טו

המוצא פירות בדרך תחת אין שהוא נוטה על הדרך, אם הם פירות שדרכן ליפול מן האילן, ובנפילתן הן נמאסות, או אפילו אינן נמאסות אלא שרוב העוברים שמה המה אינם יהודים, או שהן פירות שדרך הבהמות לאכול אותן, והן עוברות דרך שם, הרי הבעלים כבר נתיאשו מהן ומותרות, אבל אם הן פירות שאינן נמאסות בנפילתן, ורוב העוברים שמה המה ישראלים אסורים משום גזל, ואם הן של יתומים קטנים אסורים בכל עניין, כי הקטנים אין היאוש ומחילה שלהם כלום.

סעיף טז

דינא דמלכותא דינא.

סימן קפג: הלכות נזקי ממון

סעיף א

אסור להזיק ממון חברו אפילו על דעת לשלם, כמו שאסור לגנוב ולגוזלו על דעת לשלם, ואפילו לגרום נזק לחברו בין במעשה בין בדיבור אסור, כגון ראובן שמוכר סחורה לעובד כוכבים ובא שמעון ואמר לו שאינו שוה כל כך, אף על פי שהאמת כן אסור, וכל הגורם נזק לחברו, אפילו בעניין שפטור מדיני אדם, חייב בדיני שמים עד שיפייס את חברו.

סעיף ב

אפילו מי שבא איזה נזק עליו אסור לסלקו מעליו אם על ידי זה יגרום שיבוא על חברו, כי אסור להציל את עצמו אפילו בגרם נזק ממון חברו, אבל קודם שבא הנזק עליו מותר לדחותו שלא יבא עליו, אף על פי שעל ידי זה יבא על חברו, כגון אמת המים שבא לשטוף שדהו, עד שלא נכנסה לשדהו מותר לגדור בפניה, אף על פי שעל ידי זה היא שוטפת שדה חברו. אבל משנכנסה לשדהו אסור להוציאה בעניין שתגיע לשדה חברו, שכיון שהנזק מוטל עליו אינו רשאי לסלקו מעליו ולהטילו על חברו.

סעיף ג

וכן חיל מלך שבא לעיר ובני העיר מחוייבים ליתן להם אכסניא, אסור לאחד ליתן שכר לשר החיל לפטרו, כי על ידי זה יגרם נזק לישראל אחר, וכן בכל שאר עניני מסיים אסור להשתדל אצל השר לפטרו אם על ידי זה יכביד על אחרים, והעושה כן נקרא מסור.

סעיף ד

אסור למסור ישראל ביד עובד כוכבים בין גופו בין ממונו, בין במעשה בין בדיבור, להלשין עליו או לגלות מצפוניו וכל המוסר אין לו חלק לעולם הבא. ואפילו רשע ובעל עבירות אסור למוסרו לא גופו ולא ממונו ואפילו הוא מצר לו ומצער תמיד בדברים, אבל אם חברו מוסר אותו ואי אפשר לו להציל את עצמו אלא על ידי שימסור אותו מותר.

סעיף ה

אסור לכנוס לתוך שדה ניר של חברו מפני שהוא דש נירו ומקלקלו.

סעיף ו

אסור לעמוד על שדה חברו להסתכל בה בשעה שהיא עומדת בקמותיה, שלא יזיקנה בעין הרע. ומכל שכן שאסור להסתכל בחברו, בעניין שיש לחוש שיזיקו בעין הרע. ואפילו בעסקיו ובמעשיו שאין בהם חשש היזק עין הרע, אם עושה בביתו וברשותו אסור לראות שלא מדעתו, שמא אינו חפץ שידעו אחרים ממעשיו ועסקיו, ודרך ארץ הוא כשאחד רואה שחברו עוסק במלאכתו יברכהו ויאמר לו תצלח במעשיך.

סעיף ז

אפילו לעשות ברשות שלו דבר שהוא מזיק לשכנו אסור, לא יניח בחצירו סמוך לכותל של חברו, כל דבר שיש בו חמימות ומוציא הבל ומזיק את החומה כגון זבל וכדומה, אלא אם כן הרחיק שלשה טפחים, וכן צריך להרחיק שלא לשפוך מים סמוך לכותל חברו, ולכן צנור המקלח מן הגג צריך להרחיקו מכותל חברו שלשה טפחים, ומכל שכן שלא לשפוך עביט של מי רגלים בסמוך לכותל חברו. ולהשתין מים סמוך לכותל חברו, אם הוא כותל של אבנים או של עץ בלי טיט, די כשמרחיק טפח אחד, ואם היו האבנים צחיח סלע אין צריך להרחיק כלל, ומשתין אפילו על הכותל, ואם הוא כותל של לבנים או של עץ מחופה בטיט, צריך להרחיק שלשה טפחים.

סימן קפד : הלכות נזקי הגוף

סעיף א

אסור לאדם להכות את חברו, ואם הכהו עובר בלא תעשה שנאמר אם בן הכות הרשע וגו' ארבעים יכנו לא יוסיף וגו' אם הקפידה תורה בהכאת הרשע שלא להכותו יותר על רשעו, קל וחומר בהכאת צדיק. וכל המרים יד על חברו להכותו אף על פי שלא הכהו נקרא רשע שנאמר ויאמר לרשע למה תכה רעך, למה הכית לא נאמר אלא למה תכה, אף על פי שעדיין לא הכהו נקרא רשע. וכל מי שהכה את חברו היה מוחרם בחרם הקדמונים ולא צרפוהו למנין עשרה לכל דבר שבקדושה, עד שהתירו לו בית דין את החרם כשקבל עליו לשמוע דינם. ואם אחד הכה אותו או לישראל אחר, ואי אפשר להציל את עצמו או את חברו מיד מכהו אלא על ידי שיכה אותו מותר להכותו.

סעיף ב

אפילו משרתו שאינו שומע בקולו אסור להכותו, אבל מותר להכות בניו הקטנים או יתום שהוא מגדל בתוך ביתו כדי להדריכם בדרך ישרה שזהו טובתם.

סעיף ג

צריך ליזהר שלא להשליך שברי כלי זכוכית וכדומה במקום שיכלו להזיק.

סעיף ד

אם יש לשכנו חולי הראש רחמנא ליצלן, וקול ההכאה מזיק לו, לא יכתוש אפילו בביתו ריפות וכיוצא בהם, דברים שקול הכאתם מגיע בבית שכנו ומזיק לו.

סעיף ה

יש עוד הרבה דברים בעניין נזקי שכנים או לבני רשות הרבים, והכלל הוא שאסור לעשות שום דבר אפילו ברשותו ומכל שכן ברשות הרבים דבר שיכול להגיע ממנו איזה היזק לשכנו או להעוברים ברשות הרבים, אם לא בדבר שפשט המנהג שעושה כן כל מי שרוצה. שהרי זה כאלו מחלו כל אנשי העיר כדי שיוכל כל אחד לעשות כן כשיצטרך לזה הוא או בנו אחריו.

סעיף ו

המבעית את חברו כגון שצעק עליו מאחריו, או שנראה לו באפילה וכיוצא בזה חייב דיני שמים.

סעיף ז

החובל בחברו, אף על פי שנתן את הממון להנחבל מה שנתחייב לו עבור החבלה, וכן גנב או גזלן אף על פי שהחזירו או שלמו, מכל מקום אין מכתפר להם עד שיבקשו מחילה מאת הנחבל או הנגזל או הנגנב על הצער שהיה להם, ואם ימחלו ולא יהיו אכזרים.

סעיף ח

הרואה את חברו בצרה רחמנא ליצלן, ויכול להצילו הוא בעצמו או לשכור אחרים להצילו, חייב לטרוח ולשכור ולהצילו, וחוזר ונפרע ממנו אם יש לו, ואם אין לו מכל מקום לא ימנע בשביל זה ויצילו בממון שלו, ואם נמנע עובר על לא תעמוד על דם רעך. וכן אם שמע מאיזה רשעים מחשבים רעה על חברו, או טומנין לו פח ולא גילה אזנו להודיעו, או שיכול לפייסם בממון בגלל חברו, ולהסיר מה שבלבם ולא פייסם. וכיוצא בדברים אלו עובר על לא תעמוד על דם רעך, וכל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא.

סעיף ט

מי שעוסק בזיופים ויש לחוש שישכן בזה רבים, דינו כמו רודף ומתריין בו שלא יעשה, ואם אינו משגיח, מותר למסרו למלכות ולומר שאין אחר מתעסק בזה אלא פלוני לבדו, וכן יחיד שמעלילים עליו בגללו, יכול לומר להם אני איני עושה אלא פלוני לבדו.

סעיף י

היו נוהגים ששבעה טובי העיר דנין דיני קנסות, כגון על חבלות וחירופים וכדומה שאין להם לעשות דבר בלי בית דין, כי יש בעיניהם אלו הרבה חילוקי דינים, ואין לעשות יותר מן הראוי על פי הדת, ואל יהי קל בעיניהם כבוד הבריות.

סעיף יא

מעוברת שהיא מקשה לילד, כל זמן שהעובר בתוך מעיה, מותרים לחתכו בין בסם בין ביד, שכל שלא יצא לאויר העולם אין שם נפש עליו, ובשביל להציל את האם מותרים לחתכו, משום דהוי ליה כמו רודף אחר חברו להרגו, אבל משהוציא ראשו אין נוגעין בו, שאין דוחין נפש מפני נפש וזהו טבעו של עולם.

סימן קפה : הלכות שאלה ושכירות

סעיף א

השואל או השוכר בהמה או מטלטלין מחברו, אינו רשאי לא להשאילם ולא להשכירם לאחר שלא מדעת בעלים, אפילו ספרים שיש מצווה בהשאלתן, אין אומרים מן הסתם ניחא לבעלים שתעשה מצווה בממונם, כי שמא אין רצונם שיהא דבר שלהם ביד אחר, שאינו נאמן בעיניהם, אבל מותר להשואל ספר להניח לאחר ללמוד בו בתוך ביתו, ובלבד שלא ילמוד רק יחידי ולא שניהם ביחד. ואם ידוע שדרכן של הבעלים להאמין לזה השני בדברים כאלו, מותר השואל להשאיל לו והשוכר להשכיר לו.

סעיף ב

מצווה לתת שכר פעולת שכיר בזמנו, ואם איחר עובר בלא תעשה, שנאמר ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש, וכמו כן מצווה לתת שכר בהמה או כלי בזמנו, ואם איחרו עובר בלאו שנאמר לא תעשוק שכיר עני ואביון וגו' ביומו תתן שכרו. ואיזהו זמנו, אם כלתה המלאכה ביום, זמנו כל היום, ואם עבר היום ולא נתן לו, עובר על ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש, ואם כלתה המלאכה לאחר שיצא היום ונכנס הלילה, זמנו כל הלילה, עבר הלילה ולא נתן עובר על לא תלין פעולת שכיר אתך עד בוקר. וכן שכיר שבוע, שכיר חודש, שכיר שנה, יצא ממלאכתו ביום יש לו זמן כל היום, יצא ממלאכתו בלילה יש לו זמן כל הלילה ולא יותר.

סעיף ג

וכן אם נתן טליתו לאומן לתקנה בקבלנות והביאה לו ביום, יש לו זמן כל היום בלבד. הביאה לו בלילה יש לו זמן כל הלילה בלבד. אבל כל זמן שהטלית ביד האומן אף על פי שנגמרה וכלתה מלאכתו, אין הבעל הבית עובר אפילו היא אצל האומן כמה ימים, ואפילו הודיעו שיביא לו מעות ויטול את שלו מכל מקום אינו עובר.

סעיף ד

אינו עובר משום בל תלין ולא תבוא עליו השמש, אלא אם כן תבעו השכיר ויש לו מעות ליתן לו, אבל אם לא תבעו השכיר או שתבעו ואין לו מעות אינו עובר. ומכל מקום מדת חסידות היא ללות ולפרוע לשכיר בזמנו, כי הוא עני ואליו הוא נושא את נפשו. ואותן שדרך שלא לפרוע להפועלים עד לאחר החשבון, ואפילו תבעו ממנו דבר מועט שבודאי מגיע להם, מכל מקום אינו עובר כיון שידוע שדרכם כן ועל דעת כן נשכרו אצלם.

סעיף ה

שכיר שעשה מלאכה לבעל הבית והפסידה אפילו בפשיעה, באופן שעל פי הדין הוא חייב בתשלומים, מצווה על בעל הבית להכנס לפנים משורת הדין ולמחול לו, שנאמר למען תלך בדרך טובים, ואם השכיר עני הוא ואין לו מה יאכל מצווה ליתן לו שכרו, שנאמר וארחות צדיקים תשמור, וזו היא אורח צדיקים לשמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט לפני משורת הדין.

סעיף ו

כדרך שבעל הבית מזהר שלא לגזול שכר העני ולא לאחרו, כך העני מזהר שלא יבטל ממלאכת בעל הבית, וחייב לעבוד בכל כחו כמו שאמר יעקב אבינו עליו השלום כי בכל כחי עבדתי את אביכן. לפיכך אין הפועל רשאי לעשות מלאכה בלילה ולהשכיר עצמו ביום, שכבר נחלש מהלילה. וכן אינו רשאי לעשות מלאכה בבהמתו בלילה ולהשכירה ביום ואין הפועל רשאי להרעיב ולסגף עצמו, שהרי מחליש כחו ולא יוכל לעשות מלאכת בעל הבית כראוי. וכן הוא דין המלמד, עיין לעיל סימן קס"ה סעיף י"ב.

סימן קפו : הלכות לא תחסום

סעיף א

כל המונע את הבהמה מלאכול בשעת מלאכתה לוקה, שנאמר לא תחסום שור בדישו, אחד שור ואחד כל מיני בהמה וחיה בין טמאים בין טהורים, ואחד הדישה ואחד כל שאר מלאכות של גידולי קרקע, ולא נאמר שור בדישו אלא בהווה, ואפילו חסמה בקול דהיינו שצעק עליה ועל ידי זה לא תאכל חייב מלקות.

סעיף ב

ישראל הדש אפילו בפרתו של אינו יהודי ותבואה של אינו יהודי, עובר משום לא תחסום.

סעיף ג

אם הבהמה אינה יכולה לאכול מפני שהיא צמאה צריך להשקותה.

סעיף ד

בהמה שהיא עושה בדבר שהוא רע לבני מעיה מותר לחסמה, שלא הקפידה תורה אלא על הנאתה והרי אינה נהנית.

סימן קפז : הלכות אבידה ומציאה

סעיף א

הרואה אבידת ישראל חייב ליטפל בה להשיבה לבעליה, שנאמר השב תשיבם. וכן כל ממון של חברו שאדם יכול להציל שלא יאבד חייב להציל והוא בכלל השבת אבידה.

סעיף ב

אף על פי שמן הדין במקום שרוב עובדי כוכבים מצויים אפילו נתן בה ישראל סימן אינו חייב להחזיר, משום דמסתמא כבר נתייאש הימנה, מכל מקום טוב וישר לעשות לפנים משורת הדין להחזיר לישראל שנתן בה סימן, וכופין על זה, ואם המוציא הוא עני ובעל האבידה הוא עשיר, אינו צריך לעשות לפנים משורת הדין. ובמקום שיש דינא דמלכותא להחזיר אבידה חייב בכל עניין להחזיר.

סעיף ג

כל המוציא אבידה, בין שיש בה סימן בין שאין בה סימן, אם מצאה דרך הנחה כגון טלית וקרדום בצד הגדר, ואפילו יש להסתפק אם הניחם שם בכוונה או אבדם שם, אסור ליגע בהם.

סעיף ד

מי שהוא זקן מכובד ומצא אבידה, והוא דבר מבזזה שאפילו היה שלו לא היה נוטלו להביאו לביתו, משום דהוי ליה בזיון, אינו חייב ליטפל בה. ומכל מקום יש לו לעשות לפנים משורת הדין וליטפל בה אף על פי שאינה לפי כבודו.

סעיף ה

מצא מציאה ואינו יודע מי אבדה, בין שיש בה סימן או אין בה סימן, יש בענינים אלו הרבה חילוקי דינים ויעשה שאלת חכם איך יעשה.

סימן קפח : הלכות פקדון

סעיף א

המפקיד מעות אצל חברו, עתה בזמן הזה שכל עסקינו במשא ומתן והכל צריכים למעות, מן הסתם נתרצה המפקיד שהנפקד יוציאם כשיצטרך, ולכן מותר לו להוציאם והרי הן אצלו כמו מלוה, אלא אם כן גילה המפקיד דעתו שאין רצונו בכך, כגון שחתמם או קשרן בקשר משונה, אז אין הנפקד רשאי להוציאן.

סעיף ב

המפקיד שאר חפץ אצל חברו אסור להנפקד להשתמש בחפץ זה לצרכו, ואף על פי שאין החפץ מתקלקל כלל בתשמיש זה, מכל מקום הוי שואל שלא מדעת, ושואל שלא מדעת

גזלן הוא. ואם ידוע בבירור שאין המפקיד מקפיד עליו מותר, ויש אוסרים גם בזה משום דפקדון אפילו בדבר שאין מדרך בני אדם להקפיד אסור, משום דהוי שולח יד בפקדון גם בכהאי גונא ויש להחמיר.

סעיף ג

חייב לשמור את הפקדון באופן היותר טוב כפי הדרך לשמור חפצים כאלו. ואפילו אם הוא אינו מדקדק כל כך בשאר חפצים שלו, בפקדון חייב לדקדק יותר.

סעיף ד

אין הנפקד רשאי להפקיד את הפקדון ביד אחרים אפילו כשרים ונאמנים יותר ממנו, אלא אם כן המפקיד גם כן רגיל להפקיד דברים כאלו אצלם.

סעיף ה

כשבא להחזיר את הפקדון לא יחזירו לאחד מבני ביתו של המפקיד שלא מדעתו, וכן כשבא להחזיר לו איזה חפץ שהשאל לו או לפרוע חובו. אבל יכול להחזיר לאשתו, כי מן הסתם היא נושאת ונותנת בתוך הבית והבעל מפקיד כל אשה לו בידה.

סימן קפט : הלכות פריקה וטעינה

סעיף א

מי שפגע בחברו ובהמתו רובצת תחת משאה, בין שהיה עליה משא הראוי לה בין שהיה עליה יותר ממה שראוי לה, הרי זה מצווה לסייעו לפרוק מעליה שנאמר עזוב תעזוב עמו, ולאחר שפרק לא יניח את חברו בצער וילך לו, אלא יעזור לו לחזור ולטעון עליו שנאמר הקם תקים. ואם הניח את חברו ולא פרק ולא טען, ביטל מצות עשה ועבר על מצות לא תעשה שנאמר לא תראה את חמור אחיך וגו'.

סעיף ב

פרק וטען וחזרה ונפלה חייב לפרוק ולטעון פעם אחרת ואפילו מאה פעמים, שנאמר עזוב תעזוב, הקם תקים עמו, לפיכך צריך לילך עמו עד פרסה שמא יצטרך לו, אלא אם כן אומר לו בעל המשא איני צריך לך.

סעיף ג

מצות פריקה צריך לעשות בחנם, אבל לטעון אינו מחויב אלא בשכר וכן בעד מה שהולך עמו מחויב לשלם לו.

סעיף ד

בהמת עובד כוכבים אם היה העובד כוכבים מחמר אחר בהמתו, בין שהמשא הוא של ישראל בין שהוא של עובד כוכבים, אינו חייב רק לפרוק משום צער בעלי חיים, ויכול לקבל שכר על זה, אבל לטעון אינו חייב כלל, רק אם איכא משום איבה, ואם אין שם העובד

כוכבים אלא ישראל מחמר אחר הבהמה חייב גם כן לטעון משום צער הישראל, וכן בהמת ישראל והמשא של עובד כוכבים חייב לפרוק ולטעון משום צער הישראל.

סעיף ה

כתיב כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וגו' שונא זה לא משבעה עממים הוא (שהרי אינם במצות טעינה ופריקה אלא משום צער בעלי חיים) אלא מישראל, והאיך יהיה ישראל שונא לישראל, והכתוב אומר לא תשנא את אחיך בלבבך, אמרו חכמים כגון שהוא לבדו ראהו שעבר עבירה והתרה בו ולא חזר, הרי מצווה לשנאתו עד שיעשה תשובה וישוב מרשעתו, ואף על פי שעדיין לא עשה תשובה, אם מצאו בצער על משאו, מצווה לפרוק ולטעון עמו ולא יניחנו כך, כי שמא ישהה בשביל ממונו ויבא לידי סכנה, והתורה הקפידה על נפשות ישראל בין רשעים בין צדיקים, מאחר שהם נלויים אל ה' ומאמינים בעיקר הדת, שנאמר אמור אליהם חי אני נאם ה' אלקים אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה.

סעיף ו

בני חבורה שאירע לאחד מהם שרגלי חמורו רעועות, אין בני חבורה רשאים ליפרד עם חמוריהם ולהניחו לבדו בדרך, אבל אם נפל חמורו ואינו יכול עוד לילך כלל, רשאים ליפרד ממנו, ואין צריכים להתעכב בשבילו יותר מדאי. וכן בני חבורה שנוסעין בעגלות, ואירע לאחד מהם איזה קלקול שצריך לשהות מעט לתקן, אין חביריו רשאים ליפרד ממנו, אלא אם כן צריך להתעכב הרבה יותר מדאי.

סימן קצ: הלכות שמירת הגוף ובל תשחית

סעיף א

מצות עשה לעשות מעקה לגגו, שנאמר ועשית מעקה לגגך. גובה המעקה אין פחות מעשה טפחים גבוה, ותהא חזקה כדי שישען אדם עליה ולא תפול. גגין שלנו שאין משתמשים עליהן פטורין ואמנם לא הגג בלבד חייב במעקה, אלא כל דבר שיש בו סכנה שיכשל בו אדם וימות חייב במעקה ותיקון, וכל המניחו בלי מעקה ביטל מצות עשה ועבר על לא תעשה שנאמר ולא תשים דמים בביתך, כגון מי שיש לו בור בתוך חצירו חייב לעשות לו חוליא גבוה עשרה טפחים, או לעשות לו כיסוי שלא יפול בו אדם.

סעיף ב

וכן כל ממשול שיש בו סכנת נפשות, מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה, שנאמר השמר לך ושמור נפשך מאד, ואם הניח ולא הסיר את מהכשולות המביאים לידי סכנה, ביטל מצות עשה ועבר בלא תשים דמים, כגון אם סולם רעוע עומד בביתו וחצרו וכן המגדל כלב רע.

סעיף ג

כשם שצריך להאדם ליזהר בגופו שלא לאבדו ושלא לקלקלו ושלא להזיקו, כמו שנאמר השמר לך ושמור נפשך מאד, כך צריך ליזהר בממונו שלא לאבדו ושלא לקלקלו ושלא להזיקו, וכל המשבר כלי או קורע בגד או מאבד מאכל או משקה או ממאסם או זורק מעות

לאיבוד, וכן המקלקל שאר כל דבר שהיה ראוי שיהנו בו בני אדם, עובר בלא תעשה שנאמר לא תשחית את עצה וגו'.

סימן קצא: איסור צער בעלי חיים ואיסור סירוס

סעיף א

אסור מן התורה לצער כל בעל חי, ואדרבא חייב להציל כל בעל חי מצער אפילו של הפקר ואפילו של נכרי, אך אם הם מצערין לאדם, או שצריך האדם להם לרפואה או לשאר דבר מותר אפילו להרגן ואין חוששין לצערן, שהרי התורה התירה שחיטה ולכן מותר למרוט נוצות מאוזזות חיות אם אין לו נוצה אחרת, רק שהעולם נמנעים משום אכזריות.

סעיף ב

סוסים המושכים בעגלה והגיעו למקום מקולקל או להר גבוה, ואינן יכולים למשוך בלי עזר, מצווה לעזור אף לנכרי משום צער בעלי חיים, שלא יכה אותם הנכרי מכה רבה למשוך יותר מאשר בכחם.

סעיף ג

אסור לקשור רגלי בהמה חיה ועוף בעניין שיהיה להם צער.

סעיף ד

אסור להושיב עוף על ביצים משאינו מינו משום צער בעלי חיים.

סעיף ה

אסור לסרס בין אדם ובין בהמה חיה ועוף, אחד טמאים ואחד טהורים בין בארץ ישראל בין בחוץ לארץ וכל המסרס חייב מלקות, ואפילו להשקות כוס של עקרין לאיש או לשאר בעלי חיים הזכרים אסור.

סעיף ו

אסור לומר לאינו יהודי לסרס בהמה שלנו, ויש אומרים דאפילו למכרה לאינו יהודי או ליתנה לו למחצית שכר אם ידוע דיסרסה אסור, משום דאינו יהודי גם כן מצווה על איסור סירוס, ואם כן הישראל עובר על לפני עור, ומיהו אם אין האינו יהודי הקונה מסרס בעצמו, רק נותן לאינו יהודי אחר לסרס, לכולי עלמא שרי, דאז הוי לפני דלפני ומותר.

סימן קצב: דין החולה והרופא ובמה מתרפאין

סעיף א

אמר רב יצחק בריה דרב יהודה לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה, שאם חלה אומרים לו הבא זכות והפטר, אמר מר עוקבא מאי קראה כי יפול הנופל ממנו, ממנו להביא ראייה, פירוש מאחר שהוא נופל צריך למצוא ממנו וממעשיו ראייה לזכות. עוד איתא בגמרא, חש בראשו יהי דומה בעיניו כמי שנתנוהו בקולר עלה למטה ונפל למשכב יהי דומה בעיניו כמו שהעלוהו לגרדום (מקום שדנים דיני נפשות) לידון, שכל העולה לגרדום לידון, אם יש לו פרקליטין גדולים ניצול, ואם לאו אינו ניצול. ואלו הן פרקליטין של אדם, תשובה ומעשים טובים, ואפילו תשע מאות ותשעים ותשעה מלמדים עליו חובה, ואחד מלמד עליו זכות, ניצול, שנאמר אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו, ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת וגו'.

סעיף ב

דרש רבי פנחס בר חמא, כל מי שיש לו חולה בתוך ביתו, ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים, שנאמר חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה. ונוהגים לתת צדקה לעניים בעדו, כי תשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה. גם נוהגים לברך את החולים בבית הכנסת, ואם הוא מסוכן מברכים אותו אפילו בשבת ויום טוב, ולפעמים משנים את שם החולה כי גם שינוי השם קורע גזר דינו.

סעיף ג

התורה נתנה רשות לרופא שירפא שנאמר ורפא ירפא, ולכן אין לו להחולה לסמוך על הנס, אלא חייב להתנהג בדרך העולם לקרות לרופא שירפאהו, וכבר כמה חסידי עולם נתרפאו על ידי רופאים. ומי שמונע את עצמו לקרות לרופא, שתיים רעות הנהו עושה, האחת דאסור לסמוך על הנס במקום שיש סכנה, ודבר זה גורם שיזכרו עונותיו בשעת חליו, ועוד דהוי יוהרא וגיאאות שסומך על צדקתו שיתרפא בדרך הנס, ויש לו לקרוא להרופא היותר מומחה, ובכל זאת לבו יהא לשמים ויבקש רחמים מאת הרופא הנאמן יתברך שמו, ואך בו יבטח לבו.

סעיף ד

ומצווה היא על הרופא הבקי לרפאות, ובכלל פיקוח נפש הוא, ואם מונע את עצמו הרי זה שופך דמים, ואפילו יש להחולה רופא אחר, כי לא מן כל אדם זוכה להתרפאות, ואולי הוא מן השמים שיתרפא על ידו, אבל לא יתעסק ברפאות אלא אם כן הוי בקי ואין שם גדול ממנו, שאם לא כן הרי זה שופך דמים.

סעיף ה

חולה שאין בו סכנה אם יוכל להתרפאות בדבר היתר, אף על פי שצריכים לשהות קצת עד ששיגיגהו, אין מתירים לו שום דבר איסור, ואם צריך דווקא לדבר אסור, אם צריך לאכול כמו שהדרך הוא לאכול דבר זה, אסור לו לאכול אפילו הוא רק איסור דרבנן, כיון שאין בו סכנה, אבל שלא כדרך הנאתו, כגון שמערב בו דבר מר, וכן לעשות ממנו רטיה וכדומה מותר אפילו הוא דבר האסור בהנאה מדאורייתא, חוץ מכלאי הכרם ובשר בחלב שאסורים אפילו שלא כדרך הנאתו במקום שאין סכנה. (דין הברכה על מה שאוכל ושותה לרפואה עיין לעיל סימן נ' סעיף ח' וסימן ס"א סעיף ד', ודין תינוק שצריך לאכול חמץ בפסח עיין לעיל סוף סימן קי"ז).

סעיף ו

יש אומרים דכל איסורי הנאה מדרבנן מותר להתרפאות בהן, אפילו חולה שאין בו סכנה, ואפילו כדרך הנאתו, ובלבד שלא יאכל ולא ישתה את האיסור.

סעיף ז

חולה שיש בו סכנה מתרפא בכל האיסורין, שאין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש חוץ מעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכת דמים, שהן ביהרג ואל יעבור ואין מתרפאין בהן.

סעיף ח

מותר לרופא להקיז דם ולמשמש הדפק ושאר מקומות שבאשה אפילו באשת איש, ואפילו במקום תורפה כדרך הרופאים, כיון שאינו עושה דרך תאוה וחבה, אלא שבמלאכתו הוא עוסק, ואך באשתו נדה יש להחמיר, כשאין סכנה בדבר ויש שם רופא אחר בקי כמוהו. (ועיין לעיל סימן קנ"ג סעיף י"ד ושם מבואר אם אשה נדה יכולה לשמש את בעלה כשהוא חולה, או הוא אותה, ועיין לעיל סימן קמ"ג סעיף ט"ו אם הבן מותר להקיז דם לאביו וכיוצא בו).

סעיף ט

בחולי מעים אין האיש משמש את האשה, פן יתגבר יצרו כיון שהוא בריא, אבל האשה משמשת את האיש כיון שהוא חולה.

סעיף י

מי שיש לו סמנים וחברו חולה וצריך להם, אסור לו להעלות בדמיהם יותר מן הראוי.

סימן קצג: הלכות ביקור חולים

סעיף א

כשחלה האדם מצווה על כל אדם לבקרו, שכן מצינו בהקדוש ברוך הוא שמבקר חולים, כמו שדרשו רבותינו זיכרונם לברכה בפסוק וירא אליו ה' באלוני ממרא, מלמד שבא אליו לבקר החולה. הקרובים והחברים שרגילים ליכנס לביתו תמיד, המה הולכים לבקרו מיד כששמעו שהוא חולה, אבל הרחוקים שאינם רגילים בביתו לא יכנסו מיד כי היכי דלא ליתרע מזליה להטיל עליו שם חולה, ואינם נכנסים עד לאחר שלשה ימים, ואם קפץ עליו החולי גם הרחוקים נכנסים מיד, אפילו הגדול ילך לבקר את הקטן ואפילו כמה פעמים ביום, וכל המוסיף הרי זה משובח, ובלבד שלא יהיה לטורח על החולה. השונא לא יבקר שונאו החולה ולא ינחמו כשהוא אבל, שלא יחשוב ששמח לאידו אבל מותר ללותו, וליכא למיחש שיאמרו כי הוא שמח לאידו, באשר זהו סוף כל אדם (עיין לעיל סימן ר"ז סעיף ב' דהחולה אינו צריך לעמוד אפילו מפני נשיא, ואם רוצה לעמוד אין אומרים לו שב).

סעיף ב

כשהחולה שוכב על הארץ לא ישב המבקר על גבי כסא שגבוה ממנו, לפי שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה, שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי, אבל כשהחולה שוכב במטה, מותר להמבקר לישוב על כסא וספסל.

סעיף ג

עיקר מצות ביקור חולים הוא, לעיין בצרכי החולה מה הוא צריך לעשות לו, ושימצא נחת רוח עם חבריו, וגם שיתן דעתו עליו ויבקש רחמים עליו. ואם ביקר ולא ביקש לא קיים את המצווה, ולכן אין מבקרין בשלש שעות הראשונות של היום, מפני שאז כל חולה מיקל עליו חליו, ולא יחוש לבקש עליו רחמים. ולא בשלש שעות אחרונות של יום, שאז מכביד עליו חליו וייתאש מלבקש עליו רחמים.

סעיף ד

כשמבקש עליו רחמים, אם מבקש לפניו יכול לבקש בכל לשון שירצה, שהרי מבקש כביכול לפני השכינה שהיא אצל החולה, אבל כשמבקש שלא בפניו דאז מלאכי השרת נזקקין להעלות תפלתו ואינם נזקקין לכל הלשונות על כן יבקש בלשון הקודש ויכלול אותו בתוך כל חולי ישראל, שמתוך שכוללו עם האחרים תפלתו נשמעת יותר בזכותן של רבים, ויאמר: המקום ירחם עליך בתוך כל חולי ישראל. ובשבת יאמר: שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא, ורחמיו מרובים ושבתו בשלום.

סעיף ה

המבקרים ידברו אתו בהשכל ודעת, ויאמרו לו, דברים מחיים ולא דברים ממתים, ויאמרו לו שיתן דעתו על עניניו אם הלוח או הפקיד אצל אחרים, או אחרים אצלו, ואל יפחד מפני זה מהמות.

סעיף ו

אין ליתן נכסיו במתנה לאחרים ואפילו לצדקה ולהניח את היורשים כך, וכל העושה כן אין רוח המקום נוחה הימנו, ואפילו אם אין היורשין נוהגים כשורה, אבל אם מניח גם ליורשים דבר המספיק להם מותר, ומדת חסידות שלא לחתום את עצמו עד, ולא להיות בעצה בצוואה שמעבירין בה את הירושה מהיורש, אפילו מבן שאינו נוהג כשורה, לאחיו חכם ונוהג כשורה, כי שמא יצא ממנו זרע טוב והגון, ואפילו למעט לזה ולהרבות לזה יש מי שאוסר, וראוי לחוש לדבריו.

סעיף ז

אם יש לו בנים קטנים, או קטנים וגדולים, או שאשתו מעוברת, צריך למנות אפוטרופוס שיתעסק בשביל הקטנים עד שיגדלו.

סעיף ח

חולה שמבקש לעשות קבלת קנין לחזק את הצוואה קונין ממנו אפילו בשבת וכן אם מבקש לשלוח לקרוביו מותר לשכור אינו יהודי בשבת ולשלחו.

סעיף ט

חולה שמת לו מת אין מודיעין לו שלא תטרף דעתו עליו. ואפילו נודע לו אין אומרים לו לקרוע שמא תגדל דאגתו, ואין בוכין ואין מספידין בפניו, בין על מתו בין על מת אחר אף על פי שאינו קרובו, פן יפחד שגם הוא ימות, ומשתיקין את המנחמין בפניו.

סעיף י

אין מבקרין לא לחולי מעיים משום כיסופא ולא לחולי העין ולא לחולי הראש, וכן כל חולה דתקיף ליה עלמא, וקשה ליה דיבורא, אין מבקרין אותו בפניו אלא נכנסין לבית החיצון ושואלין ודורשין בו, אם צריך לאיזה דבר, ושומעים צערו ומבקשין עליו רחמים.

סעיף יא

מי שיש לפניו שתי מצות ביקור חולים וניחום אבלים, אם אפשר לו לקיים שניהם, ביקור חולים קודם, כדי לבקש רחמים עליו. ואם אי אפשר לו לקיים שניהם, ניחום אבלים קודם, שהוא גמילת חסד עם החיים ועם המתים.

סעיף יב

מבקרין חולה אינו יהודי מפני דרכי שלום.

סעיף יג

תניא בספרי רבי נתן אומר ואשמה הנפש ההיא והתודה, זה בנה אב על כל המתים שיטענו וידוי. ואיתא במשנה שכל המתודה יש לו חלק לעולם הבא, שכן מצינו בעכן שאמר לו יהושע: בני, שים נא כבוד לאלהי ישראל, ותן לו תודה, והגד נא לי מה עשית, אל תכחד ממני, ויען עכן את יהושע ויאמר, אמנה אנכי חטאתי, וכזאת וכזאת עשיתי, ומנין שכיפר לו וידויו שנאמר ויאמר יהושע מה עכרתנו, יעכרך ה' ביום הזה. ביום הזה אתה עכור, ואי אתה עכור לעולם הבא. לכן חולה שרואין בו שהוא נוטה למות, מסבבים עמו בדברים ואומרים לו התודה, ואל תדאג מזה, הרבה התודו ועמדו מחליים והמה בחיים והרבה שלא התודו ומתו, ובשכר שאתה מתודה אתה חי, וכל המתודה יש לו חלק לעולם הבא. ואם אינו יכול להתודות בפיו יתודה בלבו. ואם יכול לדבר אך מעט, אומרים לו: אמור תהא מיתתי כפרה על כל עונותי, וגם יאמרו לו שיבקש מחילה מכל אדם שחטא כנגדו בין בממון בין בדברים, וכל אלו הדברים אין אומרים לו בפני עם הארץ ולא בפני נשים ולא בפני קטנים שמא יבכו וישברו לבו.

סעיף יד

סדר הוידוי בקצרה: מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שרפואתי בידך ומיתתי בידך, יהי רצון מלפניך שתרפאנו רפואה שלימה, ואם אמות תהא מיתתי כפרה על כל חטאים ועונות ופשעים, שחטאתי ושעויתי ושפשעתי לפניך, ותן חלקי בגן עדן וזכני לעולם הבא הצפון לצדיקים. ואם רוצה להאריך בוידוי יום הכיפורים הרשות בידו. וכבר מסודרים הוידוים בספר היקר מעבר יבק, ובספר חכמת אדם העתיק גם כן סדר הוידוי מרבנו משה בן נחמן זכרונו לברכה (רמב"ן).

סימן קצד : דיני גוסס ושמירת המת

סעיף א

הגוסס (פירוש המעלה ליחה בגרונו מפני צרות החזה, וזה יקרה סמוך למיתה, ולשון גוסס הוא מלשון מגיס בקדרה, שהליחה מתהפכת בגרונו כמו המגיס בקדרה) הרי הוא כחי לכל דבריו. ולכן אסור ליגע בו, שכל הנוגע בו הרי זה שופך דמים, למה הדבר דומה לנר מטפטף, שכיון שנוגע בו אדם מיד נכבה, ואף על פי שהוא גוסס זמן ארוך, ויש צער גדול לו ולקרוביו, מכל מקום אסר ליגרם שימות מהרה, כגון להשמיט הכר והכסת מתחתיו, מחמת שאומרים שיש נוצות מקצת עופות שגורמים לעכב את המיתה, או לשום מפתחות בית הכנסת תחת ראשו כל זאת אסור. אבל אם יש שם דבר שגורם עיכוב יציאת הנפש, כגון קול דופק וכיוצא בזה מותר להסירו, שאין בזה מעשה אלא שמסיר את המונע ואין נוגע בו.

סעיף ב

אף על פי שאסור ליגע בגוסס, מכל מקום אם נפלה דליקה אין מניחים אותו בבית, אלא מוציאים אותו והוא קודם להצלת ספרי קודש.

סעיף ג

העומדים אצל הגוסס ישגיחו שלא יוציא שום אבר חוץ למטה. כמו שנאמר ביעקב ויאסוף רגליו אל המטה. ולכן יעמידו כסאות אצל המטה שלא יוכל להוציא יד או רגל, ומכל מקום אם לא עשו כן והוציא אסור ליגע בו להחזירו.

סעיף ד

כיון שנטה אדם למות אין שום אדם רשאי ליפרד ממנו, שלא תצא נפשו והוא יחידי, מפני שהנפש משתוממת בשעה שיוצאת מן הגוף, מצווה לעמוד על האדם בשעת יציאת נשמה שנאמר ויחי עוד לנצח ולא יראה השחת כי יראה חכמים ימותו וגו', וראוי לקבץ עשרה שיהיו בשעת יציאת נשמה, ולא יעסקו חס ושלום בדברים בטלים אלא יעסקו בתורה ובתהלים ובשאר מזמורים כמסודר בספר מעבר יבק. ונוהגים להדליק נרות בפני הגוסס.

סעיף ה

לאחר יציאת נשמה מניחים אצל חוטמו נוצה קלה, ואם אינה מתנדנדת בידוע שמת. ואז פותחין החלונות, והאבלים אומרים צדוק הדין, וכשמגיעים לברוך דיין האמת אומרים בשם ומלכות, וקורעין כדין שיתבאר בסימן שלאחר זה.

סעיף ו

וכל העומדים על המת בשעת יציאת נשמה חייבים לקרוע. הא למה זה דומה לספר תורה שנשרף שאין ריק בישראל שאין בו תורה ומצות. ואפילו על קטן שלמד מקרע, או על אשה חייבים לקרוע, ואפילו היה זה המת לפעמים עושה עבירה לתיאבון, חייבים לקרוע עליו. אבל אם היה רגיל לעשות עבירה אפילו רק לתיאבון, הרי זה בכלל הפורשים מדרכי הציבור, שאין קורעין עליו. וקריעה זו שעל המת שאין מתאבלין עליו, אלא שקורעין מפני שעומדים בשעת יציאת נשמה, סגי בקריעה מועטת, ואפילו מן הצד או בשולי הבגד סגי.

סעיף ז

מעצימין עיניו של מת, ומי שיש לו בנינים יעשה זאת בנו, כמו שנאמר ויוסף ישית ידו על עיניו, ואם יש בכור יעשה הוא.

סעיף ח

כשנושאים אותו ממטתו להשכיבו על הארץ, ישגיחו שיהא מכוסה, כי כל מה שנוהג בחי משום צניעות נוהג גם במת.

סעיף ט

מנהג לשפוך כל המים השאובים שבשכונת המת דהיינו שלשה בתים עם הבית אשר שם המת, ואפילו מת ילד בתוך שלשים ללידתו. ובשבת אין צריכים לשפוך (והברכי יוסף כתב דיש להחמיר גם בשבת).

סעיף י

המשמר את המת אפילו שאינו מתו, פטור מקריאת שמע ומתפלה ומכל מצות האמורות בתורה, כי העוסק במצווה פטור מן ממצווה אחרת. היו שנים זה משמר וזה קורא ומתפלל.

סעיף יא

אסר לאכול בחדר שהמת שם, אם לא על ידי מחיצה, ואפילו אכילת עראי ואפילו אכילת פירות או שתיית מים אסור. וצריכים להזהיר את השומרים על זאת, וגם אסור לברך שם איזה ברכה.

סעיף יב

אסור לטלטל את המת בשבת אפילו לצורך כוהנים או לצורך מצווה רק על ידי אינו יהודי אם הקרובים רוצים.

סימן קצה : הלכות קריעה

סעיף א

מי שמת לו מת שחייב להתאבל עליו חייב לקרוע עליו, וחייב לקרוע מעומד שנאמר ויקם המלך (דוד) ויקרע את בגדיו. ואם קרע מיושב לא יצא, וצריך לחזור ולקרוע מעומד. ולתחלה צריך לקרוע קודם שיסתום פני המת בקבר בעוד חימום צערו.

סעיף ב

על המתים שהוא מתאבל עליהם צריך לקרוע בבית הצואר לפניו, וצריך לקרוע מן השפה ולמטה ולא לרוחב הבגד, וצריך לקרוע במקום שהבגד שלם מתחלתו ולא במקום התפר.

סעיף ג

חילוקים יש בין הקריעה שעל אביו ואמו, להקריעה שעל שאר קרובים, על כל המתים קורע טפח בבגד העליון ודיו, ואין לקרוע יותר משום בל תשחית, ועל אביו ואמו צריך לקרוע כל הבגדים עד כנגד לבו (ועיין לעיל סימן י' סעיף ג' שהלב הוא כנגד הבשר הגבוה שעל הזרוע) חוץ מן הכתונת שאינו קורע, וכן הבגד שהוא לובש רק לעתים למעלה מכל בגדיו, ולפעמים הוא יוצא לשוק גם בלעדו (כגון מעיל) בגד זה גם כן אינו צריך לקרוע, ואם לא קרע כל בגדיו שהוא צריך לקרוע לא יצא. והאשה משום צניעות תקרע תחלה את הבגד התחתון לפניה, ותחזיר את הקרע לצדדים, ואחר כך תקרע את הבגד העליון, שלא יתגלה לבה, ואף שהיא לבושה בחלוק, מכל מקום איכא משום פריצות.

סעיף ד

נוהגים שעל שאר קרובים קורעין בצד ימין ועל אביו ואמו בצד שמאל, לפי שצריך לגלות את לבו שהוא בצד שמאל ובדיעבד אין זה מעכב.

סעיף ה

על כל המתים רצה קורע ביד, רצה קורע בכלי, ועל אביו ואמו דווקא ביד, והמנהג שאחד מאנשי החבורה קדושה חותך קצת בסכין והאבל תופס במקום החתך וקורע, וצריך להשגיח שיקרע באורך הבגד ולא ברחבו.

סעיף ו

על כל המתים אם מחליף בגדיו בתוך שבעה, אינו צריך לקרוע באלו שהוא לובש עתה, ועל אביו ואמו, אם הוא מחליף בגדיו בימי החול שבתוך שבעה צריך לקרוע בהם, אך לכבוד שבת יחליף בגדיו ולא ילבוש בגד הקרוע, ואם אין לו בגדים אחרים להחליף, יחזור את הקרע לאחוריו. והא דמחליף בשבת דהיינו שלובש בגדי חול אחרים, אבל ללבוש בגד שבת אסור כדלקמן סימן ר"א סעיף י'.

סעיף ז

על כל המתים (מצד הדין) שולל (דהיינו שתופר תפירה בלתי שוה) לאחר שבעה, ומאחה (דהיינו שתופרו כראוי) לאחר שלשים, ועל אביו ואמו שולל לאחר שלשים, ואינה מאחה לעולם. ואפילו אם בא לחתוך סביבות הקריעה ולשום שם חתיכת בגד אחר ולתפרו אסור, אבל נוהגים כי תוך שלשים אפילו על שאר מתים אפילו לשלול אסור, ואפילו לחבר ראשי הקריעה על ידי מחט אסור, ואשה אפילו על אביה ואמה שוללת לאלתר מפני הצניעות, וכל הקרעים שאסורים לתפרן, אפילו אם מכר את הבגד לאחר, אסור הלוקח לתופרו, ולכן צריך המוכר להודיע להלוקח ואסור למוכרו לאינו יהודי.

סעיף ח

על כל המתים אם לא שמע עד לאחר שלשים אינו קורע, ועל אביו ואמו קורע לעולם בגדיו שהם עליו בשעת שמיעה, אך הבגדים שהוא מחליף אחר כך אינו צריך לקרוע.

סעיף ט

הרגל מבטל גזירת שלשים גם לעניין קריעה, ולכן אם פגע הרגל תוך שלשים בשאר קרובים יכול לתפור לגמרי בערב הרגל לאחר מנחה, ועל אביו ואמו יכול לשלול.

סעיף י

קרע על מת, ובתוך שבעה מת לו מת אחר, מרחיק כמו שלש אצבעות מן הקרע הראשון וקורע טפח. או שמוסיף על הקרע הראשון טפח, אבל לאחר שבעה כל זמן שהבגד הקרוע עליו מוסיף עליו כל שהוא ודיו, אך אם הראשון היה משאר קרובים, והשני הוא אביו או אמו, אזי אפילו לאחר שבעה צריך להרחיק שלש אצבעות ולקרוא כדינא, שאין אביו ואמו בתוספת והוא הדין במת אביו תחלה ואחר כך אמו או בהיפוך.

סעיף יא

שמע בפעם אחת שמתו אביו ואמו, או שני קרובים אחרים, קורע קרע אחד לשניהם, אבל אביו או אמו עם אחד משאר הקרובים, קורע תחלה על אביו או אמו, ואחר כך מרחיק שלש אצבעות וקורע על האחר.

סעיף יב

חולה שמת לו מת, אם דעתו צלולה אלא שאינו יכול לקרוע מחמת שהוא מסוכן בחליו, פטור אחר כך מלקרוע אלא אם כן הוא עדיין בתוך שבעה דחשיב שעת חימום. אבל אם לא יכול לקרוע מחמת שלא היתה דעתו צלולה, אזי כשתבוא לו דעה צלולה הוי אז שעת חימום שלו, וחייב אז לקרוע אם הוא בתוך שלשים, ועל אביו ואמו לעולם.

סעיף יג

קטן שמת לו מת אפילו לא הגיע לחינוך מקרעין לו קריעה קצת משום עגמת נפש, להרבות האבל, ואם הגיע לחינוך מצווה לקרוע כמו גדולים.

סעיף יד

בחול המועד נוהגים במדינות אלו שאין קורעין כי אם על על אביו ואמו, בין ביום הקבורה בין ביום השמועה, ואפילו בשמועה רחוקה, אך אם מתו אביו ואמו ביום טוב הואיל ונדחה הקריעה לא יקרע בחול המועד עד לאחר הרגל כשמתחיל להתאבל, ועל שאר קרובים אין קורעין בחול המועד עד לאחר הרגל, אך אם שמע בחול המועד שמועה קרובה שלאחר יום טוב תהא רחוקה, בכהאי גונא יקרע בחול המועד (איסור שריטה וקרחה על המת כתוב בסימן קס"ט).

סימן קצו : הלכות אונן בחול ובשבת וביו"ט

סעיף א

מי שמת לו מת שהוא חייב להתאבל עליו, הרי זה אונן עד לאחר הקבורה, שלא ינהוג קלות ראש, כדי שלא יאמרו על המת שהיה אדם קל, ולכן אין זה טרוד בקבורתו ובאבלו ואינו חושש במיתתו, וזה גנאי גדול להמת, והוא בכלל לועג לרש, אלא יתראה לכל שהוא טרוד ונבהל על מטתו וקבורתו. לא יאכל בהחדר שהמת בו אלא בחדר אחר, ואם אין לו חדר אחר יאכל בבית חברו, ואם אין לו בית חברו יעשה בפני המת מחיצה גבוה עשרה טפחים, ולא יהא פתוח תחתיה שלשה טפחים, ותהא ראויה לעמוד בפני הרוח, ואם אין לו דבר לעשות בו מחיצה, מחזיר פניו ואוכל, בין כך ובין כך ואפילו הוא בעיר אחרת, אינו מסב ואוכל דרך קביעות, אלא דרך ארעי, ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין.

סעיף ב

אונן פטור מכל המצות שבתורה, ואפילו אם אינו צריך לעסוק בצרכי המת, כגון שיש לו אחרים שעוסקים בשבילו. ואפילו אם רוצה להחמיר על עצמו אינו רשאי מפני כבוד המת, אינו מברך לא המוציא ולא ברכת המזון. ואפילו אם אחרים אוכלים ומברכים אינו עונה אמן, ואינו מצטרף לא לזימון ולא לעשרה, אבל מה שהוא מצות לא תעשה אפילו מדרבנן, אסור גם לו, ולכן אם בא לאכול פת צריך ליטול ידיו, ולא יברך על נטילת ידים כמו שאינו מברך המוציא, וכן בנטילת ידים שחרית נוטל ידיו שלש פעמים כדרכו ואינו מברך.

סעיף ג

אם אכל קודם שנקבר המת ולאחר שנקבר עדיין לא התעכל המזון יברך ברכת המזון, וגם אם עשה צרכיו קודם הקבורה, יברך אחר כך ברכת אשר יצר.

סעיף ד

אם האונן הוא בעיר אחרת, ובמקום המת יש גם כן קרובים שחייבים להתאבל אזי על זה שהוא במקום אחר אין עליו דין אונן. אבל אם אין קרובים במקום המת, חל על זה דין אונן.

סעיף ה

במקום שיש חברה קדושה, ולאחר שהקרובים נתעסקו בצרכי הקבורה, והתפשרו עם אנשי החבורה קדושה אין עליהם שום דבר לעשות, אך אנשי החברה קדושה עושים הכל. אזי אין עוד על הקרובים דין אונן ומותרים בבשר וביין. ומכל שכן שמותרים וחייבים בקריאת שמע ובתפלה ובכל המצות, ומכל מקום נוהגים שאין האוננין מתפללים עד לאחר הקבורה. והיינו מפני שגם הם הולכים ומלוין את המת עד הבית הקברות, והרוצה להחמיר ולהתפלל תיכף לאחר שמסר את המת לאנשי החבורה קדושה, יכול להחמיר על עצמו.

סעיף ו

כל זמן שלא נקבר המת אינו חולץ מנעליו, ומותר לצאת מביתו לצרכי המת, אבל אסור לישוב או לישן על כסא או מטה, וכל שכר שאסור בתשמיש המטה. ואסור ברחיצה וסיכה ושמחה ושאלת שלום ובתספורת ובתלמוד תורה, ואסור במלאכה אפילו על ידי אחרים ואפילו בדבר האבוד, ובהפסד גדול יעשה שאלת חכם.

סעיף ז

מי שהוא אונן בשעת קריאת שמע ותפלה, ולאחר שנקבר המת עבר רביעית היום שהוא זמן קריאת שמע, מכל מקום אומר גם קריאת שמע וברכותיה בלא תפילין, עד שליש היום. אבל אם עבר גם שליש היום, אומר קריאת שמע בלא הברכות ותפלת שמונה עשרה מותר להתפלל עד חצות היום, ומוסף בראש חדש יכול להתפלל גם אחר כך שזמנה כל היום, ומברכות השחר לא יאמר כי אם שלש ברכות שלא עשני גוי, שלא עשני עבד, שלא עשני אשה, וברכות התורה, שאלו זמנם כל היום, ושאר הברכות לא יאמר אחר שעבר זמנם, כיון שבשעת חובתם דהיינו בבוקר היה פטור. ואם נקבר המת קודם שליש היום, וביתו רחוק מבית הקברות שבעוד שיגיע לביתו יעבור שליש היום, טוב יותר שיכנס לאיזה בית סמוך לבית הקברות, לקרוא קריאת שמע ולהתפלל בזמן הראוי או

אפילו בחוץ במקום נקי, ומיד כשמתחילים להשליך עפר על המת, יכול לקרות קריאת שמע ולהתפלל, אף על פי שהאבלות עדיין אינו חל.

סעיף ח

מי שמת לו מת, ונעשה אונן לאחר שכבר הגיע זמן תפלת שחרית, או מנחה או ערבית והוא לא התפלל מקודם שנעשה אונן, ונמשך האנינות עד לאחר זמן תפלה, אף על פי כן אינו צריך תשלומים להתפלל בתפלה שלאחריה שתיים.

סעיף ט

מי שמת לו מת בשבת, כיון דאסור לקברו היום לא חל עליו אנינות, ומותר בבשר ויין, וחייב בכל המצות חוץ מתשמיש המטה שאסור לו וגם אסור בתלמוד תורה דהויין דברים שבצינעה. ואם הוא שליח ציבור אם יש אחר להתפלל לא יתפלל הוא, ואי ליכא אחר יתפלל הוא. אם המת הוא אביו או אמו, יכול לומר קדיש במקום שאין שאר אבלים, אבל במקום שאר אבלים לא יאמר קדיש קודם הקבורה. ואם האונן הוא אבל מכבר על אביו או על אמו, או שיש לו יאהרצייט, יאמר קדיש כמו שאר אבל או יאהר צייט.

סעיף י

סמוך לערב קורא קריאת שמע בלא ברכות, ואינו מתפלל ערבית ואינו מבדיל במוצאי שבת, ומותר לו לאכול בלא הבדלה, ולאחר שיקבר המת יבדיל על הכוס ואפילו לא נקבר עד למחר יכול להבדיל על הכוס ולא על הנר ובשמים. דמותר להבדיל עד יום שלישי בשבת (כדלעיל סימן צ"ו) ובתפלת שחרית שהוא מתפלל כשלא עבר זמנה, אינו אומר אתה חוננתנו.

סעיף יא

אם צריך לעת ערב ללכת מביתו עד סמוך לתחום שבת, כדי שילך במוצאי שבת למקום אחר בשביל צרכי המת, או שהוא צריך לעת ערב לאסוף את הגבאים דחברה קדושה, להשוות עימהם בעד מקום הקבורה, אזי מיד כשהתחיל ללכת ולעסוק בצרכי המת חל עליו אנינות.

סעיף יב

מת בערב שבת לעת מנחה, בעניין שאי אפשר לקבורו קודם שבת, מתפלל גם מנחה בערב שבת.

סעיף יג

מת ביום ראשון של יום טוב, אם רוצה לקברו היום על ידי אינו יהודי חל עליו מיד אנינות, ומכל שכן ביום שני שיכול לקברו גם בעצמו דחל עליו מיד אנינות, ואפילו הוא אינו רוצה לקברו היום.

סעיף יד

מי שמתו מוטל לפניו בליל יום טוב שני, מקום שנהגו לקברו על ידי ישראל, נוהג דין אנינות אפילו בלילה, ואינו אומר קידוש ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין, אבל בליל יום טוב

ראשון, או אפילו בליל יום טוב שני, במקום שנהגו להתעסק גם ביום טוב שני דווקא על ידי אינו יהודי, אין לנהוג דין אנינות בלילה.

סעיף טו

מי שהיה אונן במוצאי יום טוב, יבדיל ביום שלאחריו אבל לא אחר כך, כי הבדלה של יום טוב אין זמנה אלא עד סוף היום שלאחריה.

סעיף טז

אונן שיש לו בן למול, אם אפשר לקבור את המת קודם שיצאו מבית הכנסת שחרית, אזי יתפללו הקברנים תחלה, ויקברו את המת, וימולו את התינוק, ואם אי אפשר מכל מקום ימולו את התינוק שחרית בבית הכנסת, והסנדק יברך ברכת להכניסו, משום דמת ומילה מילה קודמת.

סעיף יז

אונן באור לארבעה עשר בניסן, יעשה שליח לבדוק את החמץ, וכל חמירא וכו' יאמר בעצמו.

סעיף יח

אונן בליל ספירת העומר לא יספור בלילה, אלא ביום לאחר הקבורה יספור בלא ברכה, ובשאר הלילות אחר כך יספור בברכה, ואם ראוה ביום כי האנינות תמשך עד הלילה, יספור אפילו באנינותו בלא ברכה, כדי שיספור שאר הלילות בברכה. (אונן בפורים עיין לעיל סימן קמ"א סעיף כ"א).

סעיף יט

מי שמת בתפיסה, והמושל אינו רוצה ליתנו לקבורה עד שיתקנו לו ממון הרבה, לא חל על הקרובים אנינות, וגם אבילות לא חל עליהם כיון שלא נתיאשו מלקברו, ומצפים להתפשר עם המושל, וכן אם קרובי המת הם בתפיסה, ואינם יכולים לעסוק בצרכי מת אין אנינות חל עליהם.

סעיף כ

במקומות אשר נתן הדת שלא לקבור את המת עד לאחר שמונה וארבעים שעות, אף על פי כן לא נפטר האונן מדין אנינות, כיון שלאחר עבור הזמן ודאי יקברוהו, מוטל עליהם בנתיים להתעסק בכבודו, להכין תכריכין וארון ולהכין אנשים, אך ביום טוב שני יש להקל ולפטור מדין אנינות, בזה שאי אפשר לקברו מחמת פקודת המלכות.

סעיף כא

במקומות הנזכרים, לפי שחוששין שלא ימצאו אנשים לטהר את המת בקרוב שני מעת לעת לאחר מותו, ועל כן המציאו לטהרו תיכף לאחר מותו, ולשמומו בארון שלם ונקב למטה, אזי לאחר שהושם בארון פטורין מדין אנינות, ונוהג דין אבילות, ומכל מקום צריכים למנות שבעה משעה שיסתום הגולל בקבר.

סעיף כב

מי שמת לו מת והוא אינו יודע, אם אין מי שיתעסק בו צריכים להגיד לו, אבל אם יש מתעסקים אחרים, אין להגיד לו עד לאחר שיתפלל, ומי שאשתו מת לה מת והיא אינה יודעת, יש לו להבעל להחמיר שלא לשמש עמה. (עיין לקמן סימן ר"ו סעיף ט' ואנינות חמיר טפ"י).

סימן קצז : דין התכריכין והטהרה

סעיף א

נוהגים להדר אחרי בגדי פשתן לבנים ויהיו נאים, לסימן שמודים בתחיית המתים, דאמר רב חייא בר יוסף עתידין הצדיקים שיעמדו בלבושיהן, אבל לא יהיו חשובים יותר מדאי כי זה אסור. אסור לעשות בתכריכין לא אימרא ולא שום קשר, הן בחוטין שתופרין בהם הן בלבישה, קוברין האיש בטלית שיש בו ציצית אך שפוסלין אחת, והיותר נכון שכשמונח בקבר אז יכניסו ציצה אחת בתוך הכנף, אם היה לו טלית נאה שיתפלל בו בחייו אינו ראוי להחליפו לאחר מותו בטלית אחר שאינו נאה, כי ניח ליה להאדם להקבר בטלית שהתפלל בו בחייו. כשמלבישין את המת יכוונו שכשם שהם מלבישים את הגוף, כך תתלבש נשמתו במלבושים רוחניים בגן עדן.

סעיף ב

סדר הטהרה, מרחיצין במים חמים כל גופו וראשו, ומנקין אותו היטב בין אצבעות ידיו ורגליו ובכל מקום, וחופפין את ראשו, וסורקין, וגוזזין שערות ראשו, ונוטלין צפרני ידיו ורגליו, (ובמדינתנו אין נוהגים זאת) וצריכים ליהרר שלא יהפכו את המת על פניו, שהוא דרך בזיון, אלא יטו אותו על צדו, ואחר כך על צדו השני. לאחר שנקו אותו היטב. שופכין עליו תשעה קבין מים, דהיינו שמעמידים את המת על הקרקע, או על גבי קש, ושופכין את המים על ראשו שירדו על כל גופו.

סעיף ג

שיעור תשעה קבין יש בו מחלוקת, ויש ליקח לערך כ"ד קווארט פוליש, ואין צריכים שיהיו כולם בכלי אחד דווקא, אלא גם משני כלים, או משלשה מצטרפים, רק שהשני יתחיל ליצוק בעוד שלא הפסיק הראשון, וכן השלישי בעוד שלא הפסיק השני, וגם אם מערה מכלי אחד לא יפסיק הקילוח. ומתוך ארבעה כלים אפילו שופכין בפעם אחת אין מצטרפים.

סעיף ד

אחר כך טורפין ביצה עם יין ביחד וטורפין הביצה בקליפתה, לרמז שגלגל הוא שחוזר בעולם (ובמקום שאין יין מצוי לוקחין מים) ומרחיצין בו ראשו, ומה שנוהגים באיזה מקומות שכל אחד לוקח מעט ומזה על המת, אין זה נכון ויש לבטל מנהג זה, כי דומה לחוקות העמים, אלא ירחצו בו ראשו.

סעיף ה

צריכים להשגיח שלא יקמוץ המת אצבעות ידיו, ומה שבקצת מקומות נוהגים לקמוץ את האצבעות יש לבטל מנהג זה, ומה שקצת אומרים שמרמזים בזה שמות קדושים, דבר בדוי הוא. גם מה שנותנים בידו שרביטין שקוראים "געפליך" מנהג שטות הוא, ואם רוצים דווקא לתת אותן יניחום אצלו.

סעיף ו

לאחר שטהרו את המת לא יניחו אותו באותו מקום שטהרוהו, אלא ישכיבוהו כנגד הפתח לפניו מן הבית, ואין מהפכין את הדף שטהרוהו עליו, כי יש סכנה בדבר.

סעיף ז

לא ינשק אדם ילדיו שמתו כי הוא סכנה גדולה. ומכל שכן שלא יאחז בידו של מת ויאמר שיוליכהו עמו.

סעיף ח

כשמוציאים את המת מן הבית, יש ליזהר שלא יצא אדם ראשון, אך המתעסקים שצריכים לילך ראשון מן הבית כדי לנושאו אין קפידא.

סעיף ט

מי שנפל מאליו ומת מיד, אם יש פצעים בגופו ויצא ממנו דם, ואם כן יש לחוש שמא נבלע דם הנפש בבגדיו ובמנעליו, לכן אין מטהרין אותו, אלא קוברין אותו בבגדיו ובמנעליו, רק למעלה מבגדיו כורכין אותו בסדין שקוראים סובב, נוהגים לחפור בקרקע שנפל שם אם יש שם דם וכן בקרוב לו, וקוברין עמו את כל העפר שיש בו דם. ודווקא בבגדיו שהיה לבוש בהם קוברין עמו, אבל אם נתז מן הדם על שאר בגדים שאינו מלובש בהם, וכן אם הניחוהו על כרים וכסתות ועדיין הדם יוצא, אינו צריכים קבורה, אלא יכבסום היטב עד שלא ישאר בהם רושם דם, והמים ישפכו לתוך קברו. אם לא יצא ממנו דם, פושטין בגדיו ומטהרין אותו ומלבישין אותו תכריכין כשאר מתים. וכן מי שנטבע במים פושטין בגדיו ודינו כשאר מתים. ויש מקומות נוהגים לקבור גם הנטבעים בבגדיהם שנמצאו בהם, והיכא דנהוג נהוג.

סעיף י

אפילו יצא ממנו דם אלא שכבר פסק, ופשטו את בגדיו וחי אחר זה איזה ימים, ואחר כך מת, מטהרין אותו ועושים לו תכריכין, ואף על פי שהוא מלוכלך מדם שיצא ממנו, אפילו הכי מטהרין אותו, כי אין לחוש לדם שיצא ממנו בחייו אלא לדם שיצא ממנו בשעת מיתה, חיישין שמא הוא דם הנפש או שמא נתערב בו דם הנפש.

סעיף יא

יולדת שמתה מחמת לידה דינה כהרוג, שאם ידוע שיצאו ממנה דמים מרובים אין מטהרין אותה, אבל אם כבר כלו הדמים לצאת ואחר כך מתה, שאין לספק בדם הנפש עושים לה כמו לשאר מתים. בהרבה קהלות נוהגים לטהר כל יולדת ועוד יש איזה מנהגים ביולדת, והיכא דנהוג נהוג.

סעיף יב

הנהרג על ידי עובד כוכבים אפילו לא יצא ממנו דם כלל, כגון שנחנק, קוברין אותו כמו שנמצא, כדי להעלות חמה.

סעיף יג

מת, בין אינו יהודי בין ישראל, ותכריכיו אסורים בהנאה, וכן נוי המת המחוברים בגופו כגון פאה נכרית שהן קשורין או קלועין בתוך שערותיו אסורים בהנאה, וכן אם היה לו שן תותבת יקבר עמה, אבל נוי שאינו מחובר לגופו מותר, וכן נוי שאינו כעין גופו כגון התכשיטין והבגדים מותרים בכל עניין (ע"י פתחי תשובה סימן שמ"ט).

סימן קצח: הלכות הוצאת המת והלויתיו וצדוק הדין

סעיף א

אם יש מת בעיר כל בני העיר אסורים במלאכה, ואם יש בעיר ממונים להתעסק במת, אלו שאינן צריכים להתעסק בו מותרים במלאכה.

סעיף ב

בכפר קטן אם יש שם מת, אין שואלין בשלום זה לזה, ומכל שכן שאין שואלים בשלום בבית הקברות כשיש שם מת אפילו בעיר גדולה, אבל כשאין שם מת שואלין ברחוק ארבע אמות מן הקברים.

סעיף ג

אסור להלין את המת שנאמר לא תלין וגו' כי קבור תקברנו ביום ההוא. ואם מלינו משום כבודו, להביא לו ארון ותכריכין, או שיבאו קרוביו או ספדנים מותר, דלא אסרה תורה אלא דומיא דתלוי שהוא דרך בזיון, אבל לא כשהוא לכבודו. וכן אם נמצא איזה מת ולא נודע בבירור מי הוא, מותר להלינו עד שיבאו עדים או אשתו להכירו.

סעיף ד

בכל המתים הממהר להוציאו למנוחתו הרי זה משובח, אבל באביו ואמו שחייב להספידם ולקונן עליהם הרבה, הממהר להוציאם הרי זה מגונה, אלא אם כן היה ערב שבת או ערב יום טוב או שהיו גשמים מזלפין על המטה.

סעיף ה

אם יש שני מתים, זה שמת תחלה מוציאים אותו תחלה ואחר כך את השני, ולאחר שקברו את הראשון אין עומדים עליו בשורה, ואין אומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים כדי שלא לעכב קבורת השני. אם רוצין להלין את הראשון מפני כבודו, אין מעכבין את השני בשביל זה אלא קוברין אותו מיד.

סעיף ו

אם אחד תלמיד חכם ואחד עם הארץ, מוציאים את התלמיד חכם תחלה אפילו אם עם הארץ מת תחלה. איש ואשה מוציאים את האשה תחלה, אפילו אם האיש מת תחלה, דכתיב ותמת שם מרים ותקבר שם, סמוך למיתה קבורה.

סעיף ז

כל המוריד דמעות על אדם כשר שמת הקדוש ברוך הוא סופרן ומניחן בבית גנזיו ויש בזה תיקון לעון קרי. והצלה לבניו הקטנים מן המיתה רחמנא ליצלן.

סעיף ח

הרואה את המת ואינו מלוה אותו עובר משום לועג לרש, ובר נידוי הוא, ולפחות ילוהו ארבע אמות. ובמקום שאינו צריך ללוהו (כדלקמן סעיף ט'), מכל מקום צריך לעמוד בפניו ולא לפני המת הוא עומד אלא מפני העוסקים בו שהם עסוקים במצווה, וכן הדין בכל דבר מצווה שהאדם עוסק בו, צריכים לעמוד בפניו, וכן היו בעלי אומניות עומדים בפני מביאי בכורים.

סעיף ט

בזמן הזה מסתמא כל איש ישראל למד מקרא ומשנה, ולכן כשמת מבטלין אפילו תלמוד תורה כדי ללות אותו, אך לאשה או תינוק נוהגים להקל שלא לבטל תלמוד תורה בשביל הלוייה, ותינוקות של בית רבן לעולם אין מבטלין כלל, אפילו לבנין בית המקדש אין מבטלין אותם.

סעיף י

צריכים ליזהר מאד לבל יתראו הנשים עם האנשים כשהולכים לבית הקברות, ומכל שכן בחזרתם, כי יש חס ושלום סכנה בדבר.

סעיף יא

נושאי המטה אין להם להנעיל ברגליהם סנדלים (שהם בלא עקב ויכולים ליפול בקל מעל הרגל) אבל במנעלים אין קפידא.

סעיף יב

כשמגיעים עם המת לערך שלשים אמה מן הקבר, יעמדו עמו כל ד' אמות, כדי שיעמדו ז' פעמים כנגד ז' מעמדות, שהם כנגד ז' הבלים שבקהלת, וז' מדורי גיהנם, וז' דינים החולפים על המת, וישהו מעט שם, שזהו קצת כפרה להמת. וביום שאין אומרים תחנון אין צריכים להעמיד, כי אז אין הדין קשה.

סעיף יג

כשבאים לבית הקברות, מי שלא ראה את הקברים שלשים יום, צריך לברך אשר יצר אתכם בדין וכו' ואחר כך אומרים אתה גיבור וכו' עד להחיות מתים.

סעיף יד

אחר כך אומרים צדוק הדין, הצור תמים פעלו וכו', אחד מן האבלים מתחיל, ואם אין שם אבל, המופלא אשר שם מתחיל, ובימים שאין אומרים בהם תחנון אין אומרים צדוק הדין, לכן אין אומרים בערב שבת לאחר חצות היום וכן בערב יום טוב, אבל בערב ראש חדש וערב חנוכה וערב פורים אומרים גם לאחר חצות היום. ועל תלמיד חכם אומרים גם בל"ג בעומר, ובימים שלאחר ראש חדש סיון עד שבועות, ובתשעה באב ובערב ראש השנה קודם חצות היום.

סעיף טו

בלילה אין אומרים צדוק הדין ולא קדיש בבית הקברות.

סעיף טז

על תינוק פחות משלשים יום אין אומרים צדוק הדין.

סימן קצט: דין הקבורה ובית הקברות

סעיף א

קבורה האמורה בתורה, הוא שיתן את המת בקרקע ממש, ובהרבה מקומות נוהגים להניח את המת בארון העשוי מנסרים וכך קוברין אותו, דאי אפשר שלא יהיו נקבים בארון זה וסגי בהכי. ויש מקומות שקוברין בלא ארון אלא מניחים אותו על הקרקע ממש בלא דף תחתיו אלא מן הצדדים נותנים שני דפים, ועל אלו נותנים עוד דף אחד, כדי שלא תפול העפר על גוף המת שזהו בזיון לו, ויש מקומות עוד שקוברין שאר מתים כך בלא ארון ורק לכוהנים ובכורים שהם חשובים עושים ארון. כשעושים ארון יש ליזהר בשיורי הנסרים, שלא לעשות מהם איזה תשמיש, ויש להסיק בהם תחת הכלי שמחממים את המים לטהרה. טובי לבב שהאכילו עניים על שלחנם, יש לעשות להם ארון מן השלחן כמו שנאמר והלך לפניך צדקך.

סעיף ב

מניחים את המת על גביו ופניו למעלה, ומי שיש לו עפר ארץ ישראל מפזרין קצת תחתיו וקצת עליו, על שם וכפר אדמתו עמו, והעיקר לתת על הברית קודש, וגם על פיו ועל עיניו ועל כפיו.

סעיף ג

אין קוברין את המתים זה אצל זה, אלא אם כן היה הדופן המפסיק ביניהם יכול לעמוד בפני עצמו, והוא לפחות שש אצבעות, ואם אפשר יש להחמיר שיהיה ששה טפחים בין זה לזה, אבל האיש או האשה נקברים עם בנם ובתם, או עם בן או בת בנם ובתם. זה הכלל כל קטן שישן עמו בחייו נקבר עמו במותו, אבל בן גדול עם אביו או בת גדולה עם אמה אינם נקברים יחד, ואפילו בקטנים דווקא לקבור שניהם בבת אחת, אבל אם כבר נקבר אחד אסור לקבור אצלו את האחר.

סעיף ד

כבר מבואר בסימן קס"ג סעיף ו' דתינוק שמת מלין אותו אצל קברו וקוראים לו שם, וכן לתינוקת גם כן צריכים לקרוא לה שם, וצריכים להזהיר את הקברנים על זה (השיב משה אורח חיים סימן י"ג).

סעיף ה

אין נותנים שני ארונות זה על זה, אלא אם יש ביניהן עפר ששה טפחים.

סעיף ו

אין קוברין רשע אצל צדיק, שנאמר אל תאסוף עם חטאים נפשי, ואפילו רשע חמור אצל רשע קל אין קוברים, וכן אין קוברים צדיק וכל שכן בינוני וכשר אצל חסיד מופלג. שנים שהיו שונאים זה לזה אין לקברם יחד שגם במותם אין להם מנוחה יחד.

סעיף ז

המנהג להקפיד שלא ליקח מרא או חצינא מיד חברו כשקוברין את המת, אלא זה זורקו מידו וזה נוטלו.

סעיף ח

לאחר שהניחו את המת בקבר מהפכין את המטה שלש פעמים כי מטה בגימטריא דין, לרמז שיתהפך הדין לרחמים וההספד למחול, זכר לדבר הפכת מספדי למחול לי, וביום שאין אומרים תחנון אין עושים זאת.

סעיף ט

אם יש יתום בבית הקברות, אזי לאחר הקבורה (אם הוא יום) מרחיקין לכל הפחות ארבע אמות מן הקברים, ואומרים את המזמור למנצח וגו' שמעו זאת וגו' (תהלים מ"ט) וביום שאין אומרים בו תחנון אומרים מכתם לדוד וגו' (תהלים ט"ז) והיתום אומר קדיש דהוא עתיד לאתאחדתא, והקהל אומרים עמו עד ויקרה. ויש מקומות נוהגים שגם הקדיש אומרים תחלה קודם הקבורה לאחר צידוק הדין, ויש מקומות שגם צידוק הדין אין אומרים עד לאחר הקבורה.

סעיף י

נוהגים שכשהולכים מבית הקברות, תולשין עשבים ומשליכין אחר גום, ואומרים זכור כי עפר אנחנו. וגם הוא רמז לתחית המתים שיחיו מעפרם על דרך ויציצו מעיר כעשב הארץ, ויכולים לעשות כן גם בחול המועד ורוחצין ידיהם. ויש רמז שאין טומאה זאת נטהרת אלא בשלשה דברים אלו: מים, אפר פרה ואזוב. אין לרחוץ את הידים בנהר אלא מכלי, ואין ליטול את הכלי מיד מי שרחץ, אלא זה מעמידו וזה נוטלו. ואין לנגב את הידים. יש אומרים שיושבים שבע פעמים מפני שהרוחות מלוות אותו, וכל זמן שיושבים בורחין ממנו. ובקצת מקומות נוהגים לישב רק שלש פעמים לאחר שרחצו את הידים ואומרים בכל פעם ויהי נועם וגו', וגם כשנקבר המת ביום טוב יכולים לישב כך שלש פעמים כמו בחול, ונוהגים להקפיד אם יכנס אדם לבית קודם שירחץ ידיו וישב, ומנהג אבותינו תורה.

סעיף יא

אין מוליכין את המת מעיר שיש בה קברות לעיר אחרת, משום דהוי ליה בזיון לטלטלו ממקום למקום, אלא מחוץ לארץ לארץ ישראל, או שמוליכין אותו למקום קברות אבותיו, וכן אם הוא צוה להוליכו ממקום למקום מותר.

סעיף יב

אסר לפתוח הקבר לאחר שנסתם הגולל, דהיינו שכבר נתנו עפר על כיסוי הארון, אבל כל זמן שלא נתנו עפר, מותר לפתחו משום איזה דבר. ואם מחמת איזה דבר צריכים לפנות את המת מקברו יעשו שאלת חכם.

סעיף יג

אם חפרו קבר לא יניחוהו פתוח בלילה כי יש סכנה בדבר, ואם אין פנאי לקבור את המת עד למחר ימלאו את הקבר בעפר.

סעיף יד

אסור לדרוך על גבי קברים משום שיש אומרים דאסור בהנאה, ומכל מקום אם צריך לאיזה קבר ואין לו דרך אלא אם כן ידרוך על גבי קברים מותר.

סעיף טו

לא ילך בבית הקברות או בתוך ארבע אמות של מת, וכן בכל החדר שהמת הוא שם, כשתפילין בראשו או ציצית בבגדו משום לועג לרש. ואם הם מכוסים מותר, וכן לא יתפלל שם ולא יאמר שם מזמורים אלא מה שהוא לכבוד המת.

סעיף טז

בית הקברות אין נוהגים בו קלות ראש מפני כבודן של המתים, כגון לאכול ולשתות שם או לפנות שם, ואין מרעין שם בהמות, ולא ילקט ממנו עשבים, אבל אילנות הנטועין בבית הקברות ואינן על הקברים, מותר ללקט פירותיהן.

סעיף יז

יש מקומות נוהגים שאין מציבין מצבה עד לאחר שנים עשר חדש, משום דהמצבה נראה לחשיבותא, ובתוך שנים עשר חדש יש לו צער, ועוד טעם המצבה שלא ישכח מן הלב והמת אינו נשכח עד לאחר שנים עשר חדש, ויש מקומות שאין מדקדקין בזה.

סימן ר: דין הקבורה ביום טוב

סעיף א

מת המוטל לקברו ביום טוב, ביום הראשון לא יתעסקו בו ישראל, אפילו אם אי אפשר על ידי אינו יהודי ואיכא חשש שמא יסריח עד למחר, מכל מקום לא יקברוהו ישראל ביום הראשון, אך אם אפשר לקברו על ידי אינו יהודי, דהיינו שהאינו יהודי יעשה את הקבר, ויחתכו את הדפין של עץ, או יעשו ארון במקום שנהגו, וגם יתפרו את התכריכין אם

צריכים, מותר. אבל להלבישו ולחמם מים ולטהרו ולהוציאו ולשומו בקבר מותר על ידי ישראל, והכיסוי בעפר יעשו גם כן על ידי אינו יהודי, ואם אפשר יש לזיהר לטהרו בלא בגד, שלא יבאו לידי סחיטה.

סעיף ב

יש אומרים שאם אפשר לעשות על ידי אינו יהודי כמו שכתבנו, אסור להשהותו עד למחר כדי שיתעסקו בו ישראל, ואפילו מת היום ויכולים להשהותו עד למחר שלא יסריח, מכל מקום יקברוהו היום על ידי אינו יהודי, אך ילד שמת אף על פי שחי יותר משלשים יום שידוע שאינו נפל, מכל מקום אם העת קר ואין בזיון להשהותו, דלא אשתהי, אין לקברו ביום טוב ראשון אלא משהינן ליה עד יום טוב שני, ויש אומרים דגם בגדול אי לא אשתהי משהינן ליה עד יום טוב שני, ובמקום שאין מנהג ידוע נראה די ש לנהוג כן.

סעיף ג

ביום שני של יום טוב ואפילו של ראש השנה, אם אפשר לעשות בלי שיהוי על ידי אינו יהודי דברים הנזכרים לעיל, יעשו על ידי אינו יהודי, ושאר הדברים יעשו ישראלים כמו שכתבנו, ויכולים לטהרו גם על ידי בגדים וסדינים, רק שיזיהרו שלא יעשו סחיטה בידיים, ואם אי אפשר על ידי אינו יהודי, יתעסקו בו ישראל לכל מה שצריך כדרכם בחול, כי יום טוב שני לגבי מת כחול שוינהו רבנן, ומכל מקום אם יש במקום ההוא מי שהינן לו תכריכין, יקחו אותן המתוקנים שלא יצטרכו לתפור, והא דמותרים להתעסק בו, דווקא כשרוצין לקברו בו ביום, אבל אם אין רוצין לקברו בו ביום אין עושים בו שום דבר ואפילו בטלטול אסור.

סעיף ד

הא דשוניהו רבנן יום טוב שני לגבי מת כחול, זה מפני כבודו של מת שלא יהא מוטל בבזיון, אבל לעשות שאר דבר אסור, ולכן אסור לקצוץ עם בעל החנות דמי הפשתן שלוקחין לתכריכין, אם לא כשאי אפשר בעניין אחר כגון שלוקחין מאינו יהודי, והקברנים אסורים ליקח שכר קברנות ביום טוב, כי שכר שבת ושכר יום טוב אסור, ואם אינם רוצים לעשות בחנם יתנו להם שכרם והם עתידים ליתן את הדין, ואנשי החברה קדושה בעד הקרקע לא יקחו מעות רק משכונות בלי קציצת דמים.

סעיף ה

אם אין בעירו קברות ישראל, אף על פי שיכולים לקבור שם זה המת, מכל מקום מותר להוליכו לעיר אחרת ביום טוב ראשון על ידי אינו יהודי, וביום טוב שני גם על ידי ישראל לקברו בקברות ישראל, אבל אם לא יקברוהו היום, אסור לישראל להוליכו ביום טוב לקברו לאחר יום טוב.

סעיף ו

מותר ללות את המת ביום טוב ראשון בתוך התחום, וביום טוב שני אפילו חוץ לתחום, ומותרים גם כן לחזור לבינתם בו ביום, אבל אסור לרכוב על גבי בהמה כדי ללות את המת ביום טוב אפילו ביום טוב שני ואפילו האבלים, אבל הקברנים אם אי אפשר להם לילך ברגליהם, מותרים לרכוב ביום טוב שני, ומכל מקום לא ירכבו בתוך העיר.

סעיף ז

מת בליל יום טוב שני דמתעסקין בו ישראל אם אין אינו יהודי, משכימין עשרה בני אדם וקוברים אותו בשעה שהשליח ציבור אומר פיוטים, ואם הוא אדם חשוב שרבים צריכים ללותו, קוברין אותו לאחר יציאה מבית הכנסת קודם האכילה, דאיתא במדרש לא תאכלו על הדם, שאסור לאכול סעודה קבועה קודם שנקבר המת, ואם אי אפשר להכין כל צרכי הקבורה עד הזמן ההוא, קוברין אותו לאחר אכילה.

סעיף ח

ילד שמת לאחר שלשים יום שידוע שאינו נפל, דינו כמו שאר מת, אך אם הוא זכר ומחמת איזה סיבה עדיין לא נמול, אף על גב דאשתהי אין קוברין אותו ביום טוב ראשון, משום שצריכים להסיר ערלתו, ואין לעשות זאת על ידי אינו יהודי, אלא משהינן ליה עד יום טוב שני דמותר להלינו לכבודו, וביום שני מסירין ערלתו וקוברין אותו.

סעיף ט

תינוק שמת כשהוא ספק נפל, אם לא אשתהי אין קוברין אותו ביום טוב ראשון אפילו על ידי אינו יהודי, ומשהינן ליה עד יום טוב שני. וקוברין אותו על ידי אינו יהודי ולא על ידי ישראל, ואי אשתהי קוברין אותו ביום טוב ראשון על ידי אינו יהודי. ואם מת ביום טוב שני קוברין אותו בו ביום על ידי אינו יהודי ולא על ידי ישראל. אם הוא זכר ועדיין לא נמול אפילו אשתהי אין קוברין אותו אפילו ביום טוב שני אפילו על ידי אינו יהודי אלא משהינן ליה עד לאחר יום טוב, ומסירין ערלתו וקוברין אותו.

סעיף י

בשבת וביום הכיפורים לא יתעסקו במת כלל אפילו על ידי אינו יהודי.

סעיף יא

בחול המועד אין להוציא את המת לבית הקברות עד שהקבר מתוקן, שלא יצטרכו להעמיד את המטה.

סימן רא : דין המאבד עצמו לדעת ושאר רשע שמת

סעיף א

המאבד עצמו לדעת, הוא רשע שאין למעלה ממנו, שנאמר ואך את דמכם לנפשותיהם אדרוש, ובשביל יחיד נברא העולם, וכל המאבד נפש אחת מישראל מאבד עולם מלא ולכן אין מתעסקין עמו לכל דבר, לא קורעין ולא מתאבלין עליו ואין מספידין אותו, אבל קוברין אותו ומטהרין אותו ומלבישין אותו תכריכין. כללו של דבר כל שהוא משום כבוד החיים עושים לו.

סעיף ב

מסתמא לא מחזיקין אינשי ברשיעי, ולכן אם נמצא אחד חנוק או תלוי וכדומה, כל שאפשר לתלות שמא אחר עשה לו זאת לא תלינן ביה.

סעיף ג

קטן המאבד את עצמו חשוב שלא לדעת, וכן גדול אם נראה שעשה הדבר מחמת רוח רעה או שגעון וכדומה הוי שלא לדעת, וכן אם עשה את הדבר מחמת אונס שהיה מתירא מעינויים קשים, כמו שאול שהיה מתירא שמא יעשו בו הפלשתים כרצונם, הרי הוא כשאר מת ואין מונעין ממנו שום דבר.

סעיף ד

כל הפורשים מדרכי הציבור, והם האנשים שפרקו עול המצוות מעל צוארם, ואין נכללים בכלל ישראל בעשיית המצווה, אלא הרי הם כבני חורים לעצמם, וכן המומרים והמוסרים והאפיקורסים, כל אלו אין אוננים ואין מתאבלין עליהם, אלא אחיהם ושאר קרוביהם לובשים לבנים ומתעטפים לבנים, ואוכלים ושותים ושמחים על שאבדו שונאו של מקום, ועליהם הכתוב אומר הלא משנאיך ה' אשנא, ואומר באבוד רשעים רנה.

סעיף ה

אם נהרג בין בדינא דמלכותא בין בעניין אחר, אפילו היה מומר מתאבלין עליו, דכיון שנהרג בידי אדם ולא מת כדרך כל הארץ הוי ליה כפרה.

סעיף ו

מי שהיה רגיל לעשות עבירה אפילו רק לתיאבון ומת, אם לא התודה קודם מותו אין מתאבלין עליו, אבל אם התודה מתאבלין עליו אפילו היה גנב או גזלן.

סעיף ז

קטן בן שנה או שנתיים שהמיר עם אביו או עם אמו ומת, אין מתאבלין עליו.

סימן רב : הלכות טומאת כהן

סעיף א

הכהן מוזהר שלא ליטמא למת, ואפילו נפל שעדיין לא נתקשרו איבריו בגידין חשוב מת, (אך אם הפילה תוך ארבעים יום, לא חשוב אלא כמיא בעלמא) ולא דווקא למת שלם, אלא אפילו לדברים שנפרשים ממנו כמו דם וכדומה, וכן אסור ליטמא לאבר שנחתך מן החי אם יש עליו בשר כל כך שאם היה מחובר היה ראוי להעלות ארוכה, ואפילו לאבר של עצמו אסור לו ליטמא ואסור לכהן ליכנס לבית שיש שם גוסס, ואף על פי שהגוסס הרי הוא כחי לכל דבר ואינו מטמא, מכל מקום עובר הכהן על לא יחלל, שהוא מוזהר שישמור כהונתו שלא יתחלל, ושמא ימות זה תיכף.

סעיף ב

אסור לכהן ליכנס תחת אהל שיש שם מת תחתיו, אפילו הוא אהל גדול הרבה ואפילו יש שני חדרים אשר בחדר אחד יש מת, ויש במחיצה המפסקת נקב שיש בו טפח על טפח אסור ליכנס גם לחדר השני, כי נקב טפח על טפח מביא את הטומאה, וכן אם אצל החדר

השני יש עוד חדר שלישי וביניהם גם כן נקב טפח על טפח, הולכת הטומאה גם להחדר השלישי וכן לעולם ונקב העשוי לאורה אפילו אין בו אלא כפונדיון מביא את הטומאה.

סעיף ג

ולכן במדינתנו שגגות הבתים בולטין לחוץ ברוחב טפח, וקיימא לן דרוחב טפח מביא את הטומאה, ואם כן זה הקצה מן הגג הוי אהל להביא את הטומאה, לפי זה שני בתים סמוכין זה לזה, אם יש מת באחד מהן, הולכת הטומאה דרך פתח או חלון תחת הקצוות מן הגגין שבולטין לחוץ, ונכנסת גם לתוך הבית השני דרך חלון או פתח פתוח, ואסור לכהן ליכנס גם לתוך הבית השני, וכן אפילו כמה בתים הסמוכים זה אצל זה.

סעיף ד

ואפילו הגגין אינן שוים אלא זה למעלה מזה, ואפילו הגג שהטומאה שם בבית הוא גבוה הרבה מן הגג השני או בהיפוך, הלכה למשה מסיני הוא דאמרינן חבוט רמי, פירוש שאנו רואים כאלו העליון נחבט ונשפל עד למטה, ומאחר שאם היה נשפל עד התחתון היה נוגע בו, על כן הולכת הטומאה מזה לזה, אבל אם יש הפסק ביניהם אפילו כל שהוא, שוב אינה הולכת הטומאה.

סעיף ה

וכן כשיש קורה מונחת על המבוי כמו שעושים לעירוב והיא רחבה טפח והגגין מאהלין עליה טפח מכאן וטפח מכאן /במקור מופיע ציור/ אם כן באה הטומאה מן תחת הגג אל תחת הקורה, והיא מביאה את הטומאה אל תחת גג הבית שמצד השני, ומתפשטת בכל מקום שיש אהל טפח עד המקום שיש הפסק, וכן כשיש בין שני בתים כיפה בנויה כדרך שעושים לשער החצר /במקור מופיע ציור/ הדין כן הוא. ואף על פי שאין על הכיפה גג בולט, מכל מקום הרי באה הטומאה מתחת גג הבית לתחת הכיפה ואולם לפעמים בונים את הכיפה שיש לה כמו רגלים מן הקרקע ולמעלה, ואם כן יש סתימה אצל כותלי הבתים. אם אין עליה גג בולט, והסתימה שמן הצד נמשך יותר מן הגג שלמעלה, /במקור מופיע ציור/ בזה העניין אין מקום לטומאה שתבא, כיון שיש קצת הפסק בלי אהל. ולפעמים יש בין בית לבית כותל סתומה בלי פתח, אלא שיש עליה גג בולט, והטומאה באה מגג לגג, ויש תקנה לעת הצורך להסיר את הרעפים במקום אחד שיהיה קצת הפסק בלי אהל טפח, וצריכים להשגיח אם אין מהחומה עצמה בולט טפח, כדרך שעושים לפעמים בליטה לחומה.

סעיף ו

הלכה למשה מסיני היא, שהפתח אשר עתידים להוציא דרך שם את המת מן האהל אשר הוא שם שעל ידי הוצאה זאת תטהר האהל אף על פי שהפתח הזה הוא סתום, מכל מקום נדון כאלו היה פתוח, ולכן אסור לכהן שיעמוד שם תחת המשקוף, אף על פי שהדלת נעולה מבפנים. וכן אם יש שם גג בולט טפח נגד הפתח מביא את הטומאה לכל מקום שאשפר, כאלו היה הפתח פתוח, אך אם נפתח מצד אחר פתח או חלון שהוא ארבעה טפחים על ארבעה טפחים אז לא נחשב הפתח הסתום כאלו היה פתוח ומותר לכהן לעמוד שם אם אין הטומאה יכולה להגיע אליו דרך הפתח, או החלון הפתוח.

סעיף ז

כהן שהוא בבית או בחדר שהדלתות והחלונות סגורין באופן שאין בפתח פתוח טפח, ובחלון אין נקב כפונדיון, ושמע שיש בשכונתו מת באופן שאם יפתח פתח או חלון תהא

מקום לטומאה שתבא עליו, אסור לפתוח, אלא ישאר שם כמו שהוא עד שיוציאו את המת, כי כל זמן שאין פתוח טפח, אין הטומאה נכנסת וכשיפתח תכנס.

סעיף ח

אסור לכהן לקרב בתוך ארבע אמות של מת או של קבר, ודווקא כשהמת מונח במקום קביעותו, אבל כשהוא במטה שמוציאים אותו, ובעת אמירת צדוק הדין אף כשמעמידים אותו, אין שם קביעותו, ואין צריך להרחיק כי אם ארבעה טפחים.

סעיף ט

כהן שהוא ישן באהל שיש בו מת שהטומאה נכנסת בו, ואי אפשר לסגור בעדו למנוע את הטומאה צריכים להקיצו ולהפרישו שילך משם, ואם הוא שוכב ערום אין להגיד לו, אלא יקראו לו סתם שיצא בכדי שילביש את עצמו תחלה, דגדול כבוד הבריות, ומכל מקום לאחר שנודע לו מן הטומאה, אסור לשהות שמה עד שילביש את עצמו אלא צריך לצאת מיד.

סעיף י

יש אומרים דגם מת אינו יהודי מטמא באוהל ויש ליהזר כדבריהם שלא לילך על קבר אינו יהודי, ומכל שכן כשיש לחוש שמא גם מומר נקבר שם שהמומר דינו כישראל, וגם הולד שילדה מומרת מאינו יהודי דינו כמו ישראל.

סעיף יא

מותר הכהן ליטמא לקרובים, ומצווה לו ליטמא להם, ואלו הם הקרובים: אשתו הראויה לו (שאינה פסולה לו), אביו ואמו, בנו ובתו, ואחיו ואחותו מאביו שהיו בני קיימא, אבל לספק נפלים אינו מטמא, ואינו מטמא לאחותו שנתקדשה לאיש. יש אומרים הא דמותר ומצווה ליטמא לקרובים, דווקא לצורך קבורה או להביא לו ארון ותכריכין וכדומה, ולכן בשבת שאי אפשר לקברו בו ביום אסור לטמאות לו אפילו כדי לשמרו ונכון להחמיר כן, מיהו לצרכי קבורה ודאי מצווה ליטמא להם, ואפילו יש חברה קדישא המתעסקים והוא אינו מתעסק כלל מותר לו להיות שם בבית, שמא יצטרכו איזה דבר, ואינו מיטמא לקרובים אלא עד שיסתום הגולל ולא אחר כך.

סעיף יב

כהן שפירשו אבותיו מדרכי הציבור אינו מיטמא להם, ולא למי שהאביד עצמו לדעת, וכן כל מי שאין מתאבלין עליו אין הכהן מיטמא לו.

סעיף יג

אין הכהן מיטמא לקרוב אלא כשהוא שלם ולא כשהוא חסר, ולכן יש אומרים דאינו מיטמא להרוג דמקרי חסר ונכון להחמיר.

סעיף יד

יש כוהנים הדיוטים נוהגים ללכת על קברי צדיקים, באמרם שקברי הצדיקים אינם מטמאים, וטעות הוא בידיהם וצריכים למחות להם (עיין בספר פאת השלחן).

סעיף טו

כשם שהכהן מוזהר שלא ליטמא, כך מוזהרים הגדולים על הקטנים שנאמר אמור אל הכהנים ואמרת, ומדכתיב שתי אמירות דרשו רבותינו זיכרונם לברכה להזהיר גדולים על הקטנים, ודווקא לטמאותן בידי דהיינו להכניסם לאוהל המת, אבל אם הקטן מיטמא מעצמו אין צריכים להפרישו, אך אם הגיע לחנוך יש להפרישו, ואשת כהן מעוברת מותרת ליכנס באוהל המת.

סעיף טז

הכהנים אינם יכולים לכוף קרובי המת, שימהרו להוציא את המת ממקומו כדי שיכנסו לבתיהם, אם לא כשהכהן הוא חולה שאינו יכול לצאת מביתו, כופין את הקרובים להוציא את המת, כדי שלא יבא החולה לידי איסור דאורייתא, ואם המת הוא נפל כופין אותו בכל ענין ואפילו בשבת להוציאו על ידי אינו יהודי.

סימן רג: על איזה קרוב ותינוק מתאבלין

סעיף א

על שבעה קרובים חייבים להתאבל, אביו ואמו, בנו ובתו, אחיו ואחותו בין מן האב בין מן האם, ואפילו היתה אחותו נשואה לאיש, האיש על אשתו והאשה על בעלה.

סעיף ב

נוהגים שגם שאר קרובים מראין קצת אבלות בעצמן שבוע הראשונה עד אחר השבת, שאין רוחצין בחמין ואין משנין קצת בגדיהם כמו בשאר שבת, ואין כל הקרובים שוין בזה, אם היו שני בשני, או בן בנו או בן בתו לובש כל בגדי שבת חוץ מבגד העליון, ועל חמיו וחמותו או אבי אביו ואבי אמו, וכן האשה על חמיה וחמותה ואבי אביה או אבי אמה, אינן לובשין רק כתונת לבנה והאשה גם צעיף לבן, וכן המנהג שלא לילך לבית המרחץ ולא לחוף את הראש, גם אין לאכול חוץ לביתו לא בסעודת מצווה ולא בסעודת מריעים, ולאחר שבת מותר בכל דבר.

סעיף ג

תינוק שאינו ידוע אם כולו חדשיו אם לא, אם מת בתוך שלשים יום ואפילו ביום שלשים, אפילו גדלו שער וצפרניו אין קורעין עליו ואין מתאבלין עליו משום דהוי ספק נפל, ואם מת לאחר שלשים יום ואפילו ביום שלשים ואחד קודם השעה שנולד בו קורעין עליו ואוננין עליו ומתאבלין עליו אלא אם כן נודע בבירור שהוא רק בן שמונה חדשים, (דלאו בר קיימא הוא) ואם ידוע בבירור שהוא בן תשעה חדשים כגון שבעל ופירש ונולד חי לתשעה חדשים גמורים, אפילו מת ביום שנולד בו קורעין עליו ואוננין עליו ומתאבלין עליו.

סעיף ד

תאומים שמת אחד מהם תוך שלשים ואפילו ביום השלשים, והשני חי לאחר שלשים, לא אמרינן מדזה חי לאחר שלשים גם הראשון היה בן קיימא, אלא אין מתאבלין עליו.

סעיף ה

גר או גיורת שנתגיירו עם בניהם אין מתאבלין זה על זה, דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, וקורבה שהיתה בגיותם אינה קורבה.

סימן רד : אימתי מתחילה האבלות

סעיף א

משנקבר המת ונגמר סתימת הקבר בעפר, מיד מתחיל האבילות, וחולץ המנעלים שם בבית הקברות, ואם צריך לילך לביתו בין שכונת אינם יהודים יכול להנעילם, אלא שיתן בהם קצת עפר.

סעיף ב

אם הבית הקברות הוא סמוך לעיר, והאבל לא הלך שמה אלא חזר לביתו, אינו צריך לנהוג אבלות אלא משעה שאומרים לו שנסתם הקבר, ומכל מקום אם הוא סמוך ללילה ורוצה שיעלה לו יום זה, אזי משעה שהוא משער שנסתם הקבר יכול לנהוג אבלות (עיין לשון הריטב"א במסכת מועד קטן דף כ"ב שכתב אלא ממתין עד כדי שיעור וכו'). ואם יאמרו לו אחר כך שנסתם הקבר קודם הלילה, עולה לו זה היום, ואם הוא ערב הרגל מבטל הרגל את האבלות של שבעה.

סעיף ג

במקומות ששולחים את המת לקברו בעיר אחרת, ואינם יודעים מתי יקברוהו, אזי האבלים הנשארים בעירם, מיד כשחזרו מן הלוייה מתחילים להתאבל, ומונים מאז שבעה וגם שלשים, וההולכים עם המת עד מקום קבורתו מונים משיקבר, ויש אומרים שאם גדול הבית הולך עם המת אזי גם הנשארים אינם מונים אלא משיקבר, ומשערין לפי אומד הדעת מתי נקבר ומתחילים להתאבל, (והימים שבינתיים דינם כדלעיל סימן קצ"ו סעיף ה' וסעיף ו'). ודווקא לחומרא אזלינן בתר גדול הבית, דגם הנשארים אינם מונים אלא משיקבר, אבל אם גדול הבית נשאר בביתו ההולכים עם המת אינם נגררים אחריו אלא מונים משנקבר.

סעיף ד

מי שטבע במים או שהרגוהו עובדי כוכבים ואינו נמצא לקברו, כל זמן שלא נתייאשו מלבקשו אינו חל לא אנינות ולא אבילות, ומותרים אפילו בתשמיש, ומשעה שנתייאשו מלבקשו עו דמתחילים להתאבל, ואם לאחר ימי האבל נמצא והובא לקבורה, אינם צריכים לנהוג אבלות עוד, אלא שאם הוא אביו או אמו צריך לקרוע, ומי שנטבע במים ויש לו אשה והוא בעניין שאין מתירים אותה להנשא, אין נוהגים עליו אבילות, ואין אומרים אחריו קדיש, ומכל מקום ישתדלו לעשות נחת רוח להנשמה להתפלל לפרקים לפני התיבה ולקרות ההפטרה ולברך בזימון וליתן צדקה וללמוד או לשכור מי שילמוד עבורו.

סעיף ה

מי שמת לו קרוב והוא איננו שם, ונדע לו במקום אשר הוא שם, מונה לעצמו משעה שנודע לו, ואפילו בא אחר כך למקום המת אל שאר האבלים שהתחילו מקודם להתאבל, לא יקצר אבלתו בשביל זה. וכן אפילו אם לא נודע לו עד שבא אל האבלים, אלא שהאבלים אינם במקום שמת המת ולא במקום קבורה, גם כן מונה לעצמו משעה שנודע לו.

סעיף ו

אבל אם לא נודע לו עד שבא אל האבלים, שהם במקום המת או במקום הקבורה, אזי אם היה בשעת קבורה במקום קרוב, דהיינו לא יותר ממהלך עשר פרסאות שהוא מהלך יום אחד, הרי זה כאלו היה כאן בשעת קבורה ומונה עימהם, ואפילו בא ביום שביעי קודם יציאת בית הכנסת, כיון שעדיין נוהגים קצת אבלות מונה עימהם שבעה ושלישים, ודווקא כשגדול הבית אצלם שכולם נגררים אחריו, אבל אם לא היה שם גדול הבית מונה לעצמו, וכן אם בא ממקום רחוק אף על פי שיש שם גדול הבית, מכל מקום מונה לעצמו.

סעיף ז

זה שהוא מונה עם הנמצאים אפילו הוא חוזר לביתו מכל מקום מונה עימהם.

סעיף ח

מי הוא נקרא גדול הבית, זה אשר על פי האומד, אם היו עוסקין בעזבון המת היו הדברים נחתכין על פיו, והיו כולם הולכים אחר עצתו, אפילו הוא קטן בשנים, נקרא גדול הבית, ואפילו אינו יורש, כגון שהאלמנה בכאן והיא מנהגת את הבית, והיא נקראת גדול הבית, מי שהוא דר אצל חמיו ומתה אשתו, חמיו הוא הגדול.

סעיף ט

מי ששמע שמת לו מת וכבר התפללו הציבור ערבית ועדיין הוא יום אם הוא עדיין לא התפלל ערבית, אינו נגרר אחר הציבור ואותו היום עולה לו, אבל אם התפלל ערבית שוב אינו עולה לו אותו היום, ומונה שבעה ושלישים מיום המחרת, ודווקא לחומר אמרינן הכי ולא לקולא, שאם שמע ביום שלשים לאחר שהתפלל ערבית לא אמרינן שכבר הוא לילה והוי ליה שמועה רחוקה (שיתבאר בסימן ר"ו) להקל עליו, אלא חשבינן ליה ליום והוי ליה שמועה קרובה, ויום זה עולה לו בממה נפשך, ולענין תפילין בשאר הימים אם שמע לאחר שהתפלל ערבית ועדיין הוא יום, יניחם למחר בלא ברכה ויכסה אותם, ואם היה כן ביום שלשים מניח למחר תפילין ומברך עליהם בממה נפשך, ואשה ששמעה שמת לה מת וכבר התפללו הציבור ערבית אלא שעדיין הוא יום, אם אין דרכה להתפלל ערבית נגררת אחר הציבור לחומר, ואותו היום אינו עולה לה.

סעיף י

בשעת הדבר רחמנא ליצלן נוהגים שאין מתאבלין משום ביעתותא, ואם עבר הזעם בתוך שלשים צריך להתאבל אז, אבל אם לא עבר עד לאחר שלשים, או שהפסיק הרגל בינתיים אינו צריך להתאבל אחר כך (עיין חתם סופר סימן שמ"ב).

סימן רה : דין סעודת הבראה

סעיף א

האבל ביום הראשון אסור לו לאכול סעודה הראשונה משלו, ומצווה על שכניו שישלחו לו לסעודה הראשונה, ונקראת סעודת הבראה, ותחילת הסעודה תהא בביצים או עדשים שהם עגולים ואין להם פה כמו האבל שאין לו פה. ואחר זה מותר לאכול כל מאכל ואפילו בשר. מותר לשתות קצת יין בתוך הסעודה כדי לשרות המאכל במעיו אבל לא לרוות. יש אומרים דכל היום הראשון אסור לו לאכול משלו אפילו אוכל כמה פעמים ביום.

סעיף ב

אם אינו רוצה לאכול ביום עד הלילה, כיון שעבר היום הותר לו לאכול משלו, ולכן מי שהוא דר יחידי בכפר, ואין מי שישלח לו סעודת הבראה, נכון שיתענה עד הלילה, ומכל מקום אם אינו יכול להתענות אינו מחויב לצער את עצמו, ומותר לו לאכול משלו.

סעיף ג

אשה נשואה שאירעה אבל, אסור לה לאכול סעודה הראשונה משל בעלה, דכיון שהוא מחויב לזונה, שלה היא, וכן מי שיש לו שכיר אם אוכל בשכרו ואירעו אבל, לא יאכל סעודה הראשונה משל בעל הבית שלו, אבל מי שהוא זן יתום או בנו ובתו בלא תנאי ואירעם אבל, יכולים לאכול משלו שאין זאת משלהם.

סעיף ד

אשה אין לאנשים להברות אותה, אלא נשים מברות אותה.

סעיף ה

אם נקבר המת בלילה, אם רוצה לאכול בלילה אסור לו לאכול משלו, אלא מברין אותו, ואם אינו רוצה לאכול בלילה אסור לאכול ביום סעודה הראשונה משלו, דהיום הולך אחר הלילה והוא ליה יום ראשון.

סעיף ו

אם נקבר המת בערב שבת מתשע שעות ולמעלה, שאז אסור לקבוע סעודה אין מברין אותו מפני כבוד שבת, ולא יאכל כלום עד הלילה.

סעיף ז

מברין על שמועה קרובה ואין מברין על שמועה רחוקה. שמע שמועה קרובה בשבת אין מברין אותו ואוכל משלו, וגם ביום ראשון שלאחריו אין מברין אותו מפני שכבר נדחה יום השמועה.

סעיף ח

וכן מי שמת לו מת ונקבר ביום טוב אין מברין אותו, וגם לאחר יום טוב אין מברין אותו כיון שכבר נדחה, אבל אם נקבר בחול המועד מברין אותו, אלא שאוכל יושב על הספסל אצל השלחן כדרכו כי אין אבילות בחול המועד.

סעיף ט

היו נוהגים להתענות ביום מיתת תלמיד חכם.

סימן רו : דין שמועה קרובה ושמועה רחוקה

סעיף א

מי שבאה לו שמועה שמת לו קרוב שהוא חייב להתאבל עליו, אם באה לו בתוך שלשים ואפילו ביום שלשים עצמו הרי זה שמועה קרובה וקורע. וחייב לנהוג שבעה ימי אבלות מיום שהגיעה לו השמועה, וגם אבלות שנוהג בשלשים מונה מיום השמועה ויום השמועה דינו כיום הקבורה לכל דבר, ואותן השלשים יום שנקראה בהן שמועה קרובה מונה מיום הקבורה ולא מיום המיתה.

סעיף ב

באה לו השמועה לאחר שלשים יום זוהי שמועה רחוקה, ואינו צריך לנהוג אבילות רק שעה אחת, לא שנא שמע ביום ולא שנא שמע בלילה ונהג שעה אחת דיו, ואפילו על אביו ואמו אך דברים שנוהגים על אביו ועל אמו כל שנים עשר חדש נוהג גם בשמועה רחוקה, ומונה שנים עשר חדש מיום המיתה, ואם באה לו השמועה מאביו ואמו לאחר שנים עשר חדש אינו נוהג אבלות אלא שעה אחת גם בדברים שנוהגים כל שנים עשר חדש.

סעיף ג

השומע שמועה רחוקה אינו צריך לנהוג כל דין אבלות, אלא דיו בחליצת מנעל לבד ומותר במלאכה, ברחיצה, בסיכה, בתשמיש המטה ותלמוד תורה. ואם אין מנעלים ברגליו בשעת שמועה, צריך לעשות מעשה אחרת שיהא ניכר שהוא עושה משום אבילות, כגון שישב על הקרקע שעה אחת.

סעיף ד

באה לו שמועה קרובה בשבת, יום השבת עולה לו ליום אחד, ולמוצאי שבת קורע ומונה לו עוד ששה ימים.

סעיף ה

באה לו שמועה קרובה בשבת או ברגל, ולמוצאי שבת או למוצאי הרגל נעשה רחוקה, אסור ביום השבת או בימי הרגל בדברים שבצינעא, ולמוצאי שבת והרגל נוהג שעה אחת אבילות כמו בשמועה רחוקה.

סעיף ו

באה לו שמועה קרובה בשבת והוא ערב יום טוב, כיון שדברים שבצינעא נוהג בו מבטל הרגל את השבעה.

סעיף ז

השומע שמועה רחוקה בשבת או ברגל אינו נוהג אבילות, ואפילו בדברים שבצינעא מותר. ולמוצאי שבת ורגל נוהג שעה אחת ודיו.

סעיף ח

מי ששמע לאחר הרגל שמת לו מת קודם הרגל, אף על גב דלאותן שנהגו אבילות קודם הרגל בא הרגל והפסיק, מכל מקום לדידיה כיון שלא נהג כלל קודם הרגל, כל ששמע אפילו ביום שלשים מיום הקבורה, הוי אצלו שמועה קרובה וצריך לנהוג שבעה ושלשים.

סעיף ט

מי שמת לו מת ולא נודע לו אין להגיד לו, ועל המגיד נאמר מוציא דבה הוא כסיל, ומותרים להזמין לסעודת אירוסין ונשואין ולכל שמחה, כי כל זמן שאינו יודע הרי הוא כשאר כל אדם, וכן בעל שהוא יודע שמת איזה קרוב לאשתו, מותר לו לשמש עמה כיון שאינה יודעת.

סעיף י

אבל מי שאחר שואל אותו על קרובו (שמת) אם הוא חי, אין לו לשקר ולומר חי, שנאמר מדבר שקר תרחק, אלא יאמר בלשון דמישתמע בתרי אנפין, וישער בעצמו שמת.

סעיף יא

לבנים זכרים נוהגים להודיע כשמת האב או האם, כדי שיאמרו קדיש.

סימן רז: דיני ניום אבלים

סעיף א

מצווה גדולה לנחם אבלים, ומצינו בהקודש ברוך הוא שניחם אבלים, דכתיב ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו והוא גמילת חסד עם החיים ועם המתים. אין המנחמים רשאים לפתוח פיהם עד שיפתח האבל תחלה, כדמצינו באיוב שנאמר ואין דובר אליו דבר, וכתוב אחרי כן פתח איוב את פיהו, והדר ויען אליפז התימני. כשרואים המנחמים שהאבל פוטר אותם, אינן רשאים לישוב אצלו.

סעיף ב

אבל או חולה אינן צריכים לעמוד אפילו מפני נשיא. דרך ארץ הוא, שאם אחד רוצה לכבד את חברו ולקום מפניו, אומר לו חברו שב, אבל לאבל או לחולה לא יאמר כן, משום דמשמע שב באבלות שלך, שב בחולי שלך.

סעיף ג

לא יאמר אדם לא נפרעתי כפי מעשי הרעים וכיוצא בדברים אלו, שלא יפתח פה לשטן.

סעיף ד

לא יאמר אדם לאבל מה לך לעשות, אי אפשר לשנות מה שעשה הקדוש ברוך הוא כי זה כעין גידוף, דמשמע הא אם היה אפשר לשנות היה משנה, אלא צריך האדם לקבל עליו גזירת השם יתברך שמו באהבה.

סעיף ה

האבלים יש להם להתאבל במקום שיצאה נשמתו של המת, כי באותו מקום נפש המת מתאבלת ושם צריכים ליתן לה תנחומין, ומצווה להתפלל שם בעשרה שחרית וערבית (ועיין לעיל סימן כ' סעיף ו' שאין אומרים בבית האבל אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה וכו') ואפילו אין שם אבל, כי יש בזה נחת רוח להנשמה, ואם יש אבל מצטרף למנין, ויביאו לשם ספר תורה מקודם ויכינו לו מקום כראוי על זמן שיתפללו שם, אם יש בשני בתים מתים, באחד יש שם אבל ובאחד אין שם אבל, ואין בעיר ההיא כדי לחלק שיתפללו כאן וכאן בעשרה, יתפללו בבית שאין שם אבל. נוהגים לומר בבית הנפטר לאחר תפלת שחרית ומנחה, את המזמור (תהלים מ"ט) למנצח וגו' שמעו זאת כל העמים וגו' ומה טוב ללמוד שם משניות לתיקון הנשמה (משנה אותיות נשמה).

סעיף ו

אין אומרים הלל בבית הנפטר אם יש שם אבל תוך שבעה (משום דהוי כמו לועג לרש, שאומרים בו לא המתים יהללו יה), אם יש שם חדר אחר ילך האבל לחדר אחר, והציבור יאמרו הלל, ואם אין חדר אחר אזי בראש חדש אין צריכים לומר אחר כך הלל בביתם, אבל בחנוכה צריכים לומר הלל בביתם. ואם מתפללים בבית הנפטר ואין שם אבל, או בבית האבל שאינו בבית הנפטר, אומרים גם בראש חדש הלל אלא שהאבל לא יאמר (משום שנאמר זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו), אם יום השביעי הוא בחנוכה, אזי לאחר שהלכו המנחמים שפסקה האבילות, יאמר גם האבל הלל מפני שהוא חיוב, ויש אומרים דבחנוכה אומרים הלל גם בבית האבל בציבור, ראש חודש שחל בשבת אומרים הלל בציבור גם בבית האבל, שאין אבילות בשבת.

סעיף ז

ברכת אבלים שבברכת המזון לא נהיגי עכשיו, כי סומכים על הפוסקים דסבירא להו דלא נתקנה אלא כשמברכים בעשרה (עיין באר הגולה סימן שע"ט).

סימן רח : שהאבל אסור במלאכה

סעיף א

אלו דברים שהאבל אסור בהם כל שבעה: במלאכה, ברחיצה, בסיכה, בנעילת הסנדל ובתשמיש המטה, ואסור לקרות בתורה, ואסור בשאילת שלום, ואסור בגיהוץ ובתספורת ובכל מיני שמחה, ואסור להניח תפילין ביום הראשון.

סעיף ב

במלאכה כיצד, כל שלשה ימים הראשונים אסור במלאכה, אפילו הוא עני המתפרנס מן הצדקה. מיום הרביעי ואילך אם הוא עני ואין לו מה יאכל עושה בצינעא בתוך ביתו, וכן האשה עושה מלאכתה בתוך ביתה בצינעה כדי פרנסתה, אבל אמרו חכמים תבא מארה לשכניו שהצריכוהו לכך, כי עליהם מוטל להשגיח על העני ומכל שכן בימי אבלו.

סעיף ג

אפילו לעשות מלאכתו על ידי אחרים ואפילו על ידי אינו יהודי אסור, ואם המלאכה דבר נחוץ מאוד ויכול לבא לידי הפסד יעשה שאלת חכם.

סעיף ד

כשם שאסור במלאכה כך אסור לישא וליתן בסחורה, ואם יש לו סחורה שאם לא ימכרנה עכשיו, יהיה לו הפסד מן הקרן יעשה גם כן שאלת חכם, ואם באו שיירות או ספינות שמוכרים עתה בזול ואחר כך לא ימצא, וכן אם הוא בריד ושמע שמועה קרובה יכול למכור ולקנות על ידי אחרים.

סעיף ה

מותר להלוות בריבית על ידי אחרים לאינו יהודי שרגיל ללות ממנו, והוא הדין למכור סחורה לרגילים אצלו, שלא ירגילו את עצמם אצל אחרים.

סעיף ו

מותר לו לשלוח לגבות חובות שיש בהם חשש שמא יתקלקלו.

סעיף ז

כתיבה המותרת בחול המועד מותרת גם לאבל אם אי אפשר לו על ידי אחר.

סעיף ח

אבל ששדהו ביד אחרים באריסות (דהיינו לשליש או לרביע) או בחכירות (שנותן המקבל לבעל השדה סכום קצוב מפירות השדה) או בקבלנות (שנותן לו מעות בשכירות) הרי אלו עובדין כדרכן בימי האבל של בעל השדה, דכיון שהעבודה היא לתועלת שלהם אין להם להפסיד בשביל אבלו, אבל אם יש לאבל שכיר יום לעשות בשדהו אסור אפילו אם השדה בעיר אחרת, כיון שעבודה זאת לתועלת האבל והיא בפרהסיא.

סעיף ט

אם האבל הוא אריס בשדה של אחר, אסור לו לעבוד בו בעצמו אבל על ידי אחרים מותר, משום שאין זאת נקראת מלאכת האבל אלא מלאכת בעל השדה. ואם יש שאר דבר של אחרים ביד האבל לעשותו, לא יעשה אפילו על ידי אחרים, אך כשהוא דבר האבד יעשה על ידי אחרים.

סעיף י

בהמות של האבל המושכרים לאחר, מותר השוכר לעשות בהם מלאכה כיון ששכרם קודם שנעשה אבל, ושכירות קניא, והיין של השוכר, ולאחר כלות ימי השכירות אסור.

סעיף יא

מותר לאבל לקבל מלאכה לעשותה אחר ימי אבלו, ובלבד שלא ישקול ולא ימדוד כדרך שהוא עושה בשאר פעמים.

סעיף יב

היה להאבל איזה מלאכה ביד אחר, כיון שהוא בקבלנות וקבל את המלאכה קודם שנעשה אבל, וגם הוא בצינעא בביתו של הבעל מלאכה, לכן מותר לו לעשותה.

סעיף יג

מלאכת בנין של האבל, אפילו על ידי אינו יהודי ובקבלנות ובמקום רחוק שאין ישראלים דרים שם אסור, ובמלאכת שדהו ביד אחרים בקבלנות, דהיינו שהוא נותן להפועל שכר קצוב בעד כל עבודת השדה חרישה, זריעה, קצירה, וכדומה, יש מתירים ויש אוסרים.

סעיף יד

מלאכת הבית אין בהם משום מלאכה לאבל, ומותר לאשה בימי אבלה לאפות ולבשל ולעשות כל צרכי הבית מה שצריך לה, אבל מה שאינו צריך לה אסור. וכן משרתת שאירע לה אבל אף על פי שהיא משרתת בשכר מותר לה לעשות כל צרכי הבית, אבל לא תעשה מה שאינו צרכי הבית אלא להרויח, וכל שכן שלא תצא מן הבית כמו שאר אבל.

סעיף טו

שני שותפין חנונים שאירע אבל לאחר מהם, נועלים חנותם שלא יעשה השותף בפרהסיא, אבל יכול לעשות בצינעא בתוך ביתו אפילו בעסק השותפות, ואם האבל הוא אדם חשוב והשותפות נקרא על שמו, שיש להאבל חלק בו, אסור לשני לעשות אפילו בתוך ביתו. ובמקום שיש הפסד גדול אם גם השותף של האבל לא יפתח החנות, יעשו שאלת חכם אם להתיר לאחר שלשת ימים.

סימן רט: איסור רחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המיטה

סעיף א

אסור לרחוץ כל גופו אפילו בצונן, אבל פניו ידיו ורגליו בחמין אסור ובצונן מותר, ורחיצה בחמין אסור כל שלשים ואפילו לחוף הראש, וגם רחיצת כל הגוף הצונן אם היא לתענוג אסור כל שלשים. ואשה לצורך חפיפה שקודם טבילה, מותרת לרחוץ בחמין לאחר שבעה ולעניין לבישת לבנים עיין לעיל סימן קנ"ט סעיף ה'.

סעיף ב

יולדת שאירע לה אבל והיא צריכה לרחוץ, מותרת גם בתוך שבעה, אך ביום ראשון יש להחמיר אם אין לה צורך כל כך, וכן מי שהוא אסטניס, שאם לא ירחוץ יצטער הרבה ויבא לידי מיחוש, מותר לו לרחוץ. וכן מאן דאית ליה ערבוביא ברישיה מותר לו לחוף ראשו בחמין.

סעיף ג

אסור לסוך אפילו כל שהוא אם מכוין לתענוג, אבל אם הוא מכוין להעביר הזוהמא מותר, ומכל שכן משום רפואה, כגון שיש לו חטטין בראשו.

סעיף ד

מי שתכפוהו אביליו שאירע שתי אבילות זו אחר זו מותר לו לרחוץ בצונן.

סעיף ה

איסור נעילת הסנדל הוא דווקא בשל עור, אבל של בגד או של גמי או של שער או של עץ מותר, דלא מקרי מנעל אלא של עור, מנעל של עץ ומחופה עור אסור. אף על פי שהאבל אסור בנעילת הסנדל, מכל מקום מברך בבוקר שעשה לי כל צרכי.

סעיף ו

יולדת כל שלשים יום ללידתה מותרת בנעילת הסנדל, וכן חולה ומי שיש לו מכה ברגלו, מפני שהצנה קשה להם.

סעיף ז

אבל שהולך בדרך מותר בנעילת הסנדל, וישים קצת עפר בסנדליו, וכן בכל מקום שצריך לנעול סנדל יעשה כן.

סעיף ח

אסור בתשמיש המטה וגם בחיבוק ונשוק, אבל שאר דבר קורבה כגון מזיגת הכוס והצעת המטה וכדומה מותר, בין באבילות דידיה בין באבילות דידה.

סימן רי : איסור תלמוד תורה ושאלת שלום

סעיף א

אסור בתלמוד תורה משום דכתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב ואבל אסור בשמחה, ואסור בתורה נביאים וכתובים, משנה תלמוד הלכות ואגדות, אבל מותר לקרות באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבספר ירמיה, ובגמרא פרק אלו מגלחין דמיירי מדיני מנודה ואבל,

ובמסכת שמחות, ובספרי פוסקים מותר ללמוד הלכות אבילות, וגם בדברים שהוא מותר ללמוד אסור לעיין קושיא או תירוץ.

סעיף ב

מלמד שהוא אבל, לאחר שלשה ימים מותר לו ללמוד עם התינוקות כל הדברים שצריכים, ולא יתבטלו מלימודם, כי תינוקות של בית רבן אשר הבל פיהם נקי מחטא, חביב יותר מלימוד של גדולים. וכן אבל שיש לו בנים קטנים לא יתבטל מלימודם, שהרי אינם חייבים באבילות.

סעיף ג

אפילו האבל הוא כהן, ואין בבית הכנסת כהן אחר אסור לו לעלות לתורה.

סעיף ד

בתפלתו כל שבעה לא יאמר פיטום הקטרת, גם לא יאמר סדר מעמדות, ובפרק איזה מקומן לא יאמר יהי רצון כאלו הקרבתי וכו' (דאבל אינו משלח קרבנותיו), וכשעושה הבדלה במוצאי שבת על הכוס לא יאמר פסוקי שמחה שקודם לה, אלא יתחיל מן הברכות.

סעיף ה

אבל תוך שבעה אין לו להתפלל לפני התיבה אלא אם אין שם אחר מי שיתפלל, אך אם הוא אבל על אביו או על אמו, נוהגים שמתפללים לפני התיבה אף על פי שיש שם אחר. ובשבתות וימים טובים נוהגים שאינו מתפלל לפני התיבה כל השנה אלא בדליכא אחר, ואם היה דרכו להתפלל לפני התיבה גם קודם שנעשה אבל, יש להתיר בכל עניין (מאיר נתיבים סימן פ') ועיין לעיל סימן קכ"ח סעיף ח'.

סעיף ו

שאלת שלום כיצד, שלשה ימים הראשונים אינו שואל בשלום כל אדם, ואם אחרים שלא ידעו שהוא אבל שאלו בשלומם לא ישיבם שלום אלא יודעים שהוא אבל, ולאחר שלשה עד שבעה אינו שואל, ואם אחרים שלא ידעו שאלו בשלומם משיב להם. משבעה עד שלשים הוא שואל בשלום אחרים שהרי האחרים שרויין בשלום, ואין אחרים שואלים בשלומם שהרי הוא אינו שרוי בשלום, ואם לא ידעו ושאלו משיב להם, לאחר שלשים הרי הוא כשאר כל אדם.

סעיף ז

כיון שהוא אסור בשאלת שלום מכל שכן שאסור בשחור, ולכן כל שבעה לא יאחז תינוק בידו כדי שלא יביאנו לידי שחוק, וכן אסור לו להרבות בדברים עם הבריות, אך אם עושה לכבוד רבים, כגון שרבים באים לנחמו, מותר לו לומר להם לכו לבתיכם לשלום, ולכבוד רבים שרי.

סעיף ח

מקום שנהגו להיות שואלים בשלום אבלים בשבת שואלים, והאבל נותן שלום לכל אדם בשבת, כי דבר שבפרהסיא הוא.

סעיף ט

מותר לברך שהחיינו אפילו תוך שבעה כשהוא צריך כגון בחנוכה או על פרי חדש וכדומה.

סימן ריא: שאר דברים שהאבל אסור בהם

סעיף א

אסור לישב כל שבעה על גבי ספסל, או על גבי כרים וכסתות כי אם על גבי קרקע, אך חולה וזקן שיש להם צער בישיבה על גבי קרקע מותרים להשים כר קטן תחתיהם, מיהו יכול לילך ולעמוד ואינו צריך לישב כלל, רק כשהמנחמין אצלו צריך לישב, וכן אסור לישן על גבי מטה או ספסל רק על גבי קרקע, אבל יכול להציע תחתיו כרים וכסתות על הקרקע, כמו שהוא רגיל לשכב במטה, ויש מתירים לישן במטה, וכן נוהגים קצת, מפני שטבען חלוש והוויין כמו חולים לעניין זה.

סעיף ב

אבל ביום הראשון אסור להניח תפילין, בין שהוא יום מיתה וקבורה בין שהוא יום קבורה לחוד, ואם נקבר בלילה אסור להניח תפילין ביום שלאחריו, וביום השני מניחים לאחר הנץ החמה, ויום שמועה קרובה כיום מיתה וקבורה דמי, אבל מי שמת לו מת ברגל או שבאה לו שמועה קרובה ברגל, אזי ביום הראשון שלאחר הרגל מניח תפילין.

סעיף ג

עטיפת הראש אין נוהגים במדינות אלו, ומכל מקום יש לנהוג בעטיפה קצת, דהיינו למשוך את הקובע למטה לפני העיניים כל שבעה חוץ משבת משום דהוי דבר שבפרהסיא.

סעיף ד

אסור ללבוש בגד מכובס ואפילו כתונת בתוך שבעה ואפילו לכבוד שבת, אפילו סדינים ומצעות המטה ומטפחות ידים אסור להציע המכובסים, אך לכבוד שבת מותר להציע על השלחן מטפחות מכובסות מכבר.

סעיף ה

לכבס כסותו בעצמו אפילו להניחו עד לאחר שבעה אסור משום מלאכה, ואם היה כסותו בידי אחרים מותרים לכבסן כמו שאר מלאכה בקבלנות.

סעיף ו

מי שתכפוהו אבלות זה אחר זה, מותר לכבס כסותו במים לבד (אבל לא באפר ובורית וכדומה) וללבשו.

סעיף ז

לאחר שבעה עד שלשים מדינא אינו אסור ללבוש או להציע תחתיו אלא בגד מגוהץ (גיהוץ יש אומרים דהיינו געמאנגעלט, געראלט, געביגעלט, געפרעסט, ויש אומרים דהיינו כיבוס במים ואפר או בנתר ובורית) והוא שיהא לבן וחדש, אבל נוהגים לאסור גם במכובס אפילו בלא גיהוץ, אלא אם כן לובשו אדם אחר תחלה זמן מה, אך אם אינו מכובס אלא במים לבד אין צריך שילבישו אחר תחלה.

סעיף ח

אם אינו מחליף לתענוג אלא לצורך כגון שהכתונת שעליו מלוכלכת או משום ערבוביא מותר אפילו תוך שבעה ובחול, אם לבש אחר תחלה.

סעיף ט

מותר לכבס ולגהץ לאחר שבעה ללבשם לאחר שלשים, או ללבשם אפילו תוך שלשים לאחר שילבשם אחר.

סעיף י

אסור ללבוש תוך שלשים בגדי שבת אפילו בשבת, ומכל שכן ללבוש בגדים חדשים, ועל אביו ואמו נהגו איסור ללבוש בגדים חדשים כל שנים עשר חודש, אך אם צריך להם יתנם לאחר ללבשן תחלה שנים או שלשה ימים.

סעיף יא

אשה בתוך שלשים ואפילו בתוך שבעה לאבלה שהגיעה זמנה ללכת בשבת לבית הכנסת לאחר לידתה, ונוהגות שאותו שבת הוא לה כמו יום טוב ללבוש בגדי יקר ועדי זהב, מותרת ללבוש בשבת זה בגדי שבת אך לא בגדי יום טוב, שמא תזוח דעתה ותשכח האבלות, ואינה צריכה לשנות מקומה.

סעיף יב

אסור לתקן שערו כל שלשים, בין שער ראשו בין שער זקנו בין שער שעל כל מקום, ועל אביו ואמו אסור לגלח עד שיגערו בו חביריו, ושיעור גערה יש בו מחלוקת הפוסקים, ונוהגים במדינות אלו שאין מגלחין כל שנים עשר חדש, אם לא לצורך, כגון שהכביד עליו שערו או שהולך בין האומות ומתנוול ביניהם בשערותיו אז מותר לגלחם, כי אין צריכים הגערה בפירוש אלא שיגדל שערו עד שיהיה משונה מחביריו, שראוי לומר עליו כמה משונה זה, אז מותר לגלח, ובלבד שיהא לאחר שלשים.

סעיף יג

כשם שאסור לגלח כל שלשים כך אסור לקצוץ צפניו בכלי, אבל בידיו או בשיניו מותר אפילו תוך שבעה, ואפילו אם הוא מוהל אסור לו לתקן את הצפרנים לצורך הפריעה, אלא אם כן שאין כאן מוהל אחר ואז מותר אפילו תוך שבעה, ואשה שאירע טבילתה לאחר שבעה תוך שלשים תאמר לאשה נכרית שתקוץ צפרניה, ואי ליכא נכרית תקוץ לה ישראלית.

סעיף יד

מותר לסרוק ראשו במסרק ואפילו תוך שבעה.

סעיף טו

נוהגים שהאבל משנה מקומו בבית הכנסת כל שלשים ולאחר אביו ואמו שנים עשר חודש, ושנוי מקום היינו לכל הפחות רחוק ארבע אמות ממקומו, ולמקום שהוא יותר רחוק מארון הקודש ממקומו.

סימן ריב: דברים האסורים משום שמחה גם לאחר שבעה

סעיף א

אסור לאכול בסעודת ברית מילה או פדיון הבן וסיום מסכת וכל שכן בסעודת נישואין כל שלשים על שאר קרוביו, וכל שנים עשר חודש על אביו ואמו (ואפילו בשנה מעוברת סגי בשנים עשר חודש) ובתוך ביתו אם יש סעודת מצווה מותר לו לאכול, אך בסעודת נישואין יש להחמיר אפילו בתוך ביתו, אם לא כשהוא משיא יתום או יתומה שאם לא יאכל שם יתבטל המעשה, אז מותר לו לאכול אפילו אינה בביתו, וגם ללבוש בגדי שבת לאחר שלשים ואפילו על אביו ואמו, ולשאר קרובים גם תוך שלשים.

סעיף ב

אינו רשאי להזמין לאחרים או להזמן עם אחרים. לא ישלח מנות לאחרים ואחרים לא ישלחו לו כל שלשים, והוא הדין כל שנים עשר חודש על אביו ואמו (ובשבת תליא במנהג דלעיל סימן ר"י סעיף ח').

סעיף ג

אבל שהוא סנדק או מוהל, לאחר שלשים אפילו על אביו ועל אמו, ילבוש בגדי שבת עד לאחר המילה, ויכול לאכול גם בסעודה.

סעיף ד

אסור לכנוס לבית נשואין כל שלשים על שאר קרובים, ושנים עשר חודש על אביו ואמו אפילו לשמוע את הברכות שמברכים שם, אבל בחופה שעושים בחצר בית הכנסת ומברכים שם ברכת אירוסין ונישואין, מותר לעמוד ולשמוע את הברכות לאחר שלשים אפילו על אביו ואמו, וגם הוא בעצמו יכול לברך את הברכות, וגם יכול להיות שושבין להכניס את החתן תחת החופה, ויכול ללבוש בגדי שבת ובלבד שיהא לאחר שלשים, אבל לא יכנוס לאכול על הסעודה ויש מקילים גם לאכול על הסעודה.

סעיף ה

מותר לאבל ללכת אל המשתה לשמש, ואוכל בביתו מה ששולחין לו מן הסעודה.

סימן ריג: שהאבל אסור לישא אשה

סעיף א

כל שלשים אסור לישא אשה, וכן אשה שהיא אבלה אסורה שתנשא עד לאחר שלשים, ולאחר שלשים מותרים, אפילו על אב ואם, אבל להתקשר בשידוכין ובלא סעודה מותר אפילו תוך שבעה.

סעיף ב

מתה אשתו לא ישא אחרת עד לאחר שלשה רגלים, כדי שעל ידי שמחת הרגלים תשכח ממנו אהבת הראשונה בשעה שיהיה עם השניה, ולא ישתה בכוס זה ויתן דעתו על הראשונה, וראש השנה ויום הכיפורים אינם חשובים כרגלים לעניין זה, וגם שמיני עצרת אינו נחשב לרגל בפני עצמו לעניין זה ואם עדיין לא קיים מצות פריה ורביה או שיש לו בנים קטנים או שאין לו מי שישמשנו אינו צריך להמתין שלש רגלים ומכל מקום נראה דיש להמתין עד לאחר שלשים ואשה שמת בעלה צריכה להמתין תשעים יום.

סעיף ג

מי שהכין צרכי חופתו, ומת אחד מן הקרובים של החתן או של הכלה ואפילו אבי החתן ואם הכלה, בזמן הזה שיכולים גם אחרים להכין צרכי נישואין, דוחין את הנשואין עד לאחר ימי האבל.

סעיף ד

ואפילו מתו לאחר שהעמידו את החופה, אסור לו לבעול עד לאחר שבעה ימי האבל. וכיון שעדיין לא בעל ואסור לו לבעול, אסורים להתיחד בלי שומר, ולאחר שבעה ימי האבל בועל בעילת מצווה ונוהג שבעה ימי משתה.

סעיף ה

אבל אם לאחר שבעל, מת קרובו של החתן או של הכלה, כבר חלו עליהם ימי המשתה והמה להם כמו רגל שאין אבלות נוהג בהם, ועוד קלים יותר שמותרים בגהוץ ותספורת, ואין אסורים אלא בדברים שבצינעא, ולאחר שבעה ימי משתה אז מתחילים שבעה ימי אבלות, וגם שלשים אינו מונה אלא מימי האבלות ואילך (ואף על גב דרגל עולה למנין שלשים כדלקמן סימן רי"ט סעיף ז', שבעת ימי המשתה אינן עולין כיון שמותר בתספורת).

סימן ריד: מתי האבל יכול לצאת מביתו

סעיף א

כל שבעה אינו יוצא מביתו, אך אם מת לו מת או אפילו אצל אחר אלא שאין שם כדי מטה וקובריה, יוצא אפילו ביום הראשון, אם שלח המושל לקרוא לו, או שצריך ללכת לשאר דבר שצריך לו הרבה כגון דבר האבד, מותר לו לצאת ויתן עפר במנעליו.

סעיף ב

אפילו לבית הכנסת להתפלל אינו יוצא בתוך שבעה רק בשבת, אך אם אי אפשר לו לאסוף עשרה, ויהא מוכרח להתפלל ביחידית, ובשכונתו יש מנין, יכול לצאת ללכת להתפלל שם, שלא להתבטל מתפלה בציבור.

סעיף ג

אם האבל צריך למול את בנו הולך לבית הכנסת אפילו תוך שלשה ימים, ואם האבל הוא סנדק או מוהל לא יצא תוך שלשה, ולאחר שלשה יתפלל בביתו, וכשמביאין את התינוק למול הולך לבית הכנסת, ואם אין מוהל אחר בעיר הולך אפילו ביום ראשון.

סימן רטו : שלא להתקשות על המת יותר מדי

סעיף א

אין מתקשין על המת יותר מדאי שנאמר אל תבכו למת ואל תנודו לו, ואמרו חכמינו זיכרונם לברכה ואי אפשר לומר כן, אלא אל תבכו למת יותר מדאי, ואל תנודו לו יותר מכשיעור, הא כיצד, שלשה ימים לבכיה שבעה להספד ושלישים לגיהוץ ותספורת (וכמבואר לעיל), מכאן ואילך אמר הקדוש ברוך הוא אי אתם רשאים לרחם עליו יותר ממני, ואמרו חכמינו זיכרונם לברכה כל המתקשה על המת יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה, במה דברים אמורים בשאר העם, אבל תלמיד חכם הכל לפי חכמתו, ומכל מקום אין בוכין עליו יותר משלשים יום, דלא עדיף ממה רבנו עליו השלום דכתיב בו ויבכו את משה שלשים יום.

סעיף ב

אמרו רבותינו זיכרונם לברכה אחד מבני המשפחה שמת ידאגו כל המשפחה, משל למה הדבר דומה לכיפה של אבנים כיון שנזדעזע אחד מהם נזדעזעו כולם, כלומר שמדת הדין מתוחה כנגדם עד שיתרפה מעט מעט, כי כל שבעה החרב שלופה, ועד שלשים היא רופפת ואינה חוזרת לתערה עד אחר שנים עשר חדש, לפיכך שלשה ימים הראשונים יראה האבל כאלו חרב מונחת לו בין כתפיו, משלשה ועד שבעה כאלו זקוף כנגדו בקרן זוית, משבעה ועד שלשים כאלו עוברת לפניו בשוק, ואחר כך כל אותה השנה עדיין מדת הדין מתוחה כנגד אותה משפחה, ואם נולד בן זכר באותה משפחה נתרפאה כל המשפחה, ודווקא זכר, דזכר בא לעולם שלום בא לעולם, וכל אחד מהחבורה שמת מדת הדין מתוחה כנגד כל החבורה וידאגו כולם.

סעיף ג

כל שאינו מתאבל כמו שצוו חכמים הרי זה אכזר, אלא יעור משנתו, ויפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה אולי ינצל מחרבו של מלאך המות, הרי הוא אומר הכתי אותם ולא חלו מכלל שצריך להקיץ ולתור ולחזור בתשובה.

סימן רטז : דין מקצת יום שביעי ומקצת יום שלושים ודין י"ב

חודש

סעיף א

ביום השביעי לאחר שהלכו המנחמין מן האבל, מותר בכל הדברים שהיה אסור תוך שבעה דאמרינן מקצת היום ככולו חוץ מתשמיש המטה שאסור כל היום (אפילו בבית אפל) ובמדינות אלו שאין המנחמין רגילין לבא ביום השביעי צריך להמתין עד שעה שרגילין לבא בשאר הימים, דהיינו לאחר יציאה מבית הכנסת שרגילין לבא מנחמין, וכן אם חל יום שביעי בשבת אזי לאחר יציאה מבית הכנסת שחרית מותר בתלמוד תורה.

סעיף ב

ביום שלשים אמרינן גם כן מקצת היום ככולו, וכיון שאז אין באין מנחמין, לכן תיכף כשתנץ החמה בטלו ממנו גזירת שלשים. חל יום שלשים בשבת מותר לו לרחוץ בערב שבת בחמין לכבוד שבת ולובש בגדי שבת וחוזר למקומו בבית הכנסת, אבל אסור בגילוח (דחמיר טפי).

סעיף ג

בשנים עשר חודש שעל אביו ואמו לא אמרינן מקצת היום ככולו, ואדרבה נוהגים להוסיף גם יום היאהרצייט לנהוג בו כל דין שנים עשר חודש ואפילו חל בשבת, אך אם היתה השנה מעוברת גם כן אין נוהגים באבילות שלכבוד אביו ואמו כי אם שנים עשר חדש, ומאחר שכבר כלו השנים עשר חודש קודם היאהרצייט, אז ביום היאהרצייט אינו חוזר עוד לאבלות.

סימן ריז : דין מי שלא נהג אבלות

סעיף א

אבל שלא נהג אבילות תוך שבעה, בין בשוגג בין במזיד משלים אותו כל שלשים, חוץ מן הקריעה, שאם לא קרע בשעת חימום אינו קורע אלא בתוך שבעה דחשיב שעת חימום, ועל אביו ואמו קורע לעולם.

סעיף ב

קטן שמת לו מת אפילו הגדיל תוך שבעה, כיון שבשעת מיתה היה פטור בטל ממנו כל דין אבלות, אך באבלות דשנים עשר חודש על אביו ואמו שהוא משום כבודם יש לו לנהוג.

סעיף ג

חולה שמת לו מת שחייב להתאבל עליו ונודע לו, אם הבריא תוך שבעה גומר הימים הנשארים, וכן תוך שלשים גומר הימים הנשארים, אבל אינו צריך להשלים הימים שעברו בחליו משום דאז נהג גם כן מקצת אבילות ודמי לשבת העולה ואינו מפסיק, וכן היולדת גם כן אינה צריכה להשלים הימים שעברו עליה בלידתה רק גומרת הימים הנשארים.

סימן ריח : דין עדות לאבלות

סעיף א

מתאבלין על פי עד אחד, ועד מפי עד, ובנכרי מסיח לפי תומו.

סעיף ב

מי שקבל אגרת שמת קרובו ואינו מבואר בו אם הוא עדיין תוך שלשים או לאחר שלשים, אם הכותב אינו בעל תורה, מוקמינן להאדם בחזקת חי, ואמרינן שלא מת עד סמוך לכתיבת אגרת וחייב להתאבל, אבל אם הכותב הוא בעל תורה אמרינן מסתמא הוא לאחר שלשים שאם איתא שהיה אפשר שיגיע האגרת לידו תוך שלשים לא היה כותב בסתם, אך אם היה אביו או אמו כיון שהמנהג הוא להודיע מיד חייב להתאבל.

סימן ריט : דין אבלות בשבת ויו"ט

סעיף א

שבת שבתוך השבעה נהג בו דברים שבצינעא, דהיינו שאסור בתשמיש המטה ורחיצה, אבל דברים שבפרהסיא אינו נהג, ולכן קודם מזמור שיר ליום השבת נועל את המנעלים ויושב על כסא ומחליף את הבגד הקרוע, ותלמוד תורה הוי דבר שבצינעא, אבל לחזור את הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום מותר, דכיון שחייב אדם להשלים פרשיותיו הוי ליה כקורא את שמע וכדומה מסדר היום.

סעיף ב

אם קראו את האבל לעלות לתורה צריך לעלות, כי אם היה נמנע הוי דבר שבפרהסיא ורבנו תם היו קוראים אותו בכל שבת לשלישי, ואירע בו אבילות ולא קראו החזן ועלה הוא מעצמו, ואמר כיון שהורגל לקרות שלישי בכל שבת, הרואה שאינו עולה היום ידע שהוא מחמת אבלות והוי פרהסיא. וכן אם הכהן הוא אבל ואין כהן אחר בבית הכנסת צריכים לקרותו, אבל יותר טוב שיצא מבית הכנסת קודם הוצאת ספר התורה, וכן אם יש להאבל בן למול והמנהג הוא שהוא מחויב לעלות לתורה יקראוהו, שאם לא יקראוהו הוי פרהסיא,

ויותר טוב שלא יהא בבית הכנסת בשעת קריאת התורה (אשה שהגיע זמנה ללכת לבית הכנסת בשבת שבימי אבלה עיין לעיל סימן ר"א סעיף י"א).

סעיף ג

הממונה מהקהל להיות קורא בתורה בבית הכנסת ואירע לו אבל, לא ילך בשבת שבתוך שבעה לבית הכנסת זאת, כי אם יהיה שם יש להסתפק אם יקרא או לא.

סעיף ד

שבת עולה למנין שבעה ואפילו שמע שמועה קרובה ביום שבת שלא התחיל עדיין כלל באבילות, עולה לו גם כן ובמוצאי שבת קורע.

סעיף ה

הקובר את מתו או שמע שמועה קרובה ברגל בין ביום טוב בין בחול המועד לא חלה עליו אבלות, עד לאחר הרגל, והני מילי בדברים של פרהסיא, אבל דברים שבצינעא נוהג גם ברגל, לא יחליף בגדיו דזה הוי פרהסיא (ואף על גב דשאר אבל משנה בגדיו גם ברגל, מכל מקום זה שלא התחיל עדיין אבלות אין לו לשנות ברגל) ומי שמניח תפילין בחול המועד, יניח גם ביום הראשון שלאחר הקבורה.

סעיף ו

לאחר הרגל מתחיל למנות שבעה ימי אבלות, ויום האחרון של יום טוב עולה לו למנין ומונה מאחריו ששה ימים, ואפילו יום שני של ראש השנה גם כן עולה לו למנין.

סעיף ז

אף על פי שאין אבלות ביום טוב וחול המועד ואפילו גזרת שלשים אין בהם, ומותר לו ללבוש בגדים מגוהצים מכל מקום כיון דאסור בהם בגילוח מחמת המועד, לכן עולין למנין שלשים, ומונה שלשים מיום הקבורה, ויום שמיני עצרת אף על פי שהוא רגל בפני עצמו, מכל מקום כיון שלא התחיל עדיין באבלות אינו מבטל, וגם במנין השלשים אינו נמנה רק ליום אחד.

סעיף ח

אבל חתן שנשא אשה קודם הרגל, ובא הרגל תוך שבעת ימי משתה ומת לו מת בתוך הרגל, אזי כל שבעת ימי משתה שלו אינן עולין לו למנין שלשים.

סעיף ט

אף על פי שאין אבלות ברגל מתעסקין בו לנחמו (ואין בזה משום אבלות, כיון דהאבל לאו מידי קעביד) ולאחר הרגל כשיכלו שבעה מיום הקבורה, אף על פי שעדיין לא כלו שבעה ימי האבלות, מלאכתו נעשית על ידי אחרים בבתיהם, ועבדיו עושים לו בצינעא בתוך ביתו, ואין צריכים לנחמו אחר הרגל מנין הימים שנחמוהו ברגל אבל מראין לו פנים.

סימן רכ: דין שהרגלים מבטלין גזירת שבעה ושלושים

סעיף א

הרגל מבטל גזירת שבעה וגזירת שלשים. כיצד, הקובר את מתו קודם הרגל ונהג אבלות, כיון שבא הרגל מפסיק את האבלות, ואפילו נקבר בערב יום טוב לעת ערב בעניין שחל עליו אבלות, אפילו שחלץ מנעליו רק שעה מועטת קודם יום טוב, מפסיק את האבלות ונחשב לו כאלו כבר נהג אבלות כל שבעה, ויום טוב ראשון הוא יום שמיני ומשלים עד שלשים ואפילו אם היה ערב יום טוב ביום שבת, ושמע שמועה קרובה סמוך לערב, אף על פי שבשבת אין נוהג אלא דברים שבצנעא, כיון שנהג אפילו רק בזה גם כן הרגל מבטל את השבעה.

סעיף ב

שגג או הזיד ולא נהג אבלות קודם הרגל, או שנקבר המת סמוך לחשיכה ולא היה יכול לנהוג אבלות אין הרגל מבטל ודינו כדין קובר מתו ברגל.

סעיף ג

אם חל אחד מימי האבלות חוץ מן השביעי בערב הרגל, יש מתירים לכבס כסותו ולא ילבשנה עד הלילה, כיון דהרגל יבטל גזרת שבעה, וטוב ליזהר מלכבס עד לאחר חצות כדי שיהיה ניכר שמפני הרגל הוא מכבס, ולרחוץ אסור עד הלילה, ויש מתירים לרחוץ אחר תפלת המנחה סמוך לחשיכה, והיכא דנהוג נהוג, ובגילוח לכולי עלמא אסור.

סעיף ד

קבר את מתו שבעה ימים לפני הרגל, כיון שנהג שבעה קודם הרגל, הרגל מבטל גזירת שלשים, ואפילו היה יום השביעי בערב יום טוב, כיון דאמרין מקצת היום ככולו הרי לאחר יציאה מבית הכנסת נשלמו השבעה ושאר היום הוא בתורת שלשים, ובא הרגל ומפסיק, ומותר לכבס ולרחוץ ולגלח בערב הרגל סמוך לחשכה, כיון שהוא עושה לכבוד הרגל, והרגל מבטל גזירת שלשים, ובערב פסח כיון דלאחר חצות שהוא זמן שחיטת הפסח נחשב קצת כמו יום טוב, מותר ברחיצה תיכף לאחר חצות, ולגלח קודם חצות (כיון דלאחר חצות אסור לאחר שיגלח אותו).

סעיף ה

חל שביעי שלו בערב שבת, ויום השבת יהיה ערב יום טוב, מותר לכבס ולרחוץ ולגלח בערב שבת.

סעיף ו

אם לא גלח את עצמו בערב שבת או בערב יום טוב, אסור לו לגלח בחול המועד כיון שהיה יכול לגלח מקודם, אבל מותר לו לגלח לאחר יום טוב, ואם חל שביעי שלו בשבת שהוא ערב יום טוב כיון שמצד האבלות היה יכול לגלח, אלא שהשבת עכבו, אם כן הוי ליה אנוס, ומותר לגלח את עצמו גם בחול המועד.

סעיף ז

הא דרגל מבטל גזירת שלשים, דווקא על שאר מתים, אבל על אביו ואמו שאסור לגלח עד שיגערו בו חביריו, אין הרגל מבטל זאת.

סעיף ח

נהג שעה אחת (לאו דווקא שעה אלא אפילו פחות) לפני פסח, אותה שעה חשובה כמו שבעה, ושמונה ימי פסח הרי לו חמשה עשר יום ומשלים עוד חמשה עשר למנין שלשים. נהג שעה אחת לפני שבועות, אותה שעה הוא כמו שבעה, ויום הראשון של שבועות נחשב גם כן שבעה ימים (כיון שקרבנותיו יש להם תשלומים כל שבעה) ויום שני של שבועות הוא לו יום חמשה עשר ומשלים אחר כך גם כן עוד חמשה עשר יום. נהג שעה אחת לפני חג הסוכות הרי שבעה, ושבעה ימי סוכות הרי ארבעה עשר יום, ושמיני עצרת נחשב גם כן לשבעה (שהוא רגל בפני עצמו, ויש לקרבנותיו תשלומים) הרי אחד ועשרים יום, ויום שמחת תורה יום שנים ועשרים ומשלים עוד שמונה ימים.

סעיף ט

ראש השנה ויום הכיפורים נחשבים גם כן כרגלים לעניין ביטול שבעה ושלשים, נהג שעה אחת לפני ראש השנה ביטל ראש השנה גזירת שבעה, ויום הכיפורים מבטל גזירת שלשים. נהג שעה אחת לפני יום הכיפורים ביטל יום הכיפורים שבעה, וחג הסוכות מבטל שלשים.

סעיף י

אף על גב דרגל מבטל שבעה, מכל מקום מה שנוהגים להדליק נר במקום שמת לכבוד הנשמה, ידליקו גם ביום טוב, ומכל מקום טוב יותר להדליק בבית הכנסת.

סימן רכא : דין תענית יאר צייט

סעיף א

מצווה להתענות בכל שנה יום שמת בו אביו או אמו, כדי להתעורר לתשובה לפשפש במעשיו באותו היום, ולהתחרט עליהם, ועל ידי זה יזכה את אביו ואמו שיתעלו בגן עדן, ולערב בתפלת המנחה אומר עננו כמו בכל תענית יחיד, אם התענה פעם אחת מסתמא היה דעתו להתענות כל ימיו, ואם כן הרי הוא עליו כמו נדר שהוא מן התורה, וצריך להתענות לעולם, וכשהוא חולה או שהוא בעניין אחר שהוא צריך לאכול צריך התרה, ואם פירש שאינו מקבל עליו בנדר אינו צריך התרה. נוהגים להדליק נר יאהרציט.

סעיף ב

מתעניין לעולם ביום המיתה ואפילו בשנה הראשונה, ואפילו מת בסוף היום לאחר שהתפללו ערבית, אם עדיין הוא יום נקבע זה היום ליאהרציט, אך אם הקבורה נמשכה מן המיתה איזה ימים אזי יתענה שנה הראשונה ביום הקבורה, ואחר כך תמיד ביום המיתה.

סעיף ג

אם מת בשנה מעוברת באדר ראשון או באדר שני, אזי בשנה פשוטה מתענה כן באדר, ובשנה מעוברת מתענה בזה האדר שמת, אם בראשון בראשון, ואם בשני בשני. מת בשנה פשוטה, אזי בשנה מעוברת יתענה באדר ראשון, וגם באדר שני יאמר קדיש אך אל יסיג גבול אחרים.

סעיף ד

חדש חשון לפעמים הוא מלא, דהיינו שיש לו שלשים יום, ואז ראש חודש כסלו שלאחריו הוא שני ימים, יום ראשון דראש חדש הוא יום השלשים של חשון ושייך לו, ויום שני דראש חדש הוא יום הראשון של כסלו (וכן בכל ראש חדש שהוא שני ימים, יום הראשון הוא יום השלשים של חדש העבר ושייך לו) ולפעמים הוא חסר, דהיינו שאין לו אלא כ"ט יום, וראש חדש כסליו שלאחריו אינו אלא יום אחד, וכן חדש כסלו לפעמים הוא מלא, וראש חדש טבת שלאחריו שני ימים, ולפעמים חסר וראש חדש טבת שלאחריו הוא רק יום אחד, ומי שמת בראש חדש כסלו כשהיה רק יום אחד, אזי בשנה שיהיה ראש חדש כסלו שני ימים, יחזיק את היאהרצייט ביום שני דראש חדש, שהוא יום ראשון של חדש כסלו, שגם המיתה היתה ביום ראשון בכסלו, ואמנם מי שמת ביום ראשון דראש חדש כסלו כשהיה ראש חדש שני ימים, הנה בשנה שראש חדש כסלו אינו רק יום אחד, יש להסתפק מתי יחזיק את היאהרצייט אם כ"ט חשון כיון שמת בו סוף חשון, או כיון דבנדריים הולכים אחר לשון בני אדם יחזיק את היאהרצייט בראש חדש כסלו כמו שקוראים אותו, ויש לנהוג כן, אם בשנה הראשונה הבא ראש חדש כסלו הוא רק יום אחד, יחזיק את היאהרצייט כ"ט חשון, וכן לעולם כשהיה חשון חסר, ומכל מקום אם למחרתו ביום ראש חדש אין שם אבלים, יש לו גם כן לומר קדיש ולהתפלל לפני התיבה, רק לא יסיג גבול אחרים, אבל אם גם בשנה הראשונה הבא ראש חדש כסלו הוא שני ימים, ואם כן קובע את היאהרצייט לראש חדש כסלו, ויחזיקו כן לעולם, גם כשהיו ראש חדש רק יום אחד יחזיקו אז בראש חדש והוא הדין לראש חדש טבת.

סעיף ה

וכיון שראש חדש טבת הוא לפעמים רק יום אחד, דהיינו יום ששי דחנוכה, והוי יום ששי דחנוכה אחד בטבת, יום שביעי שני בטבת, ויום שמיני שלישי בטבת, ולפעמים שני ימים דהיינו יום ששי ויום שביעי דחנוכה ואז הוי יום שביעי דחנוכה אחד בטבת, ויום שמיני שני בטבת, לכן מי שיש לו יאהרצייט בימים אלו לא יטעה למנות לימי חנוכה, כי צריך למנות לימי החודש.

סעיף ו

ביום שאין אומרים בו תחנון אין מתעניין תענית יאהרצייט, וכן ביום מילה, האב והסנדק והמוהל אין מתעניין, וכן בפדיון הבן האב והכהן אין מתעניין וכן החתן בשבעה ימי משתה אינו מתענה, אבל בסעודת סיום אסור לאכול ביום היאהרצייט. ובימים שאינו מתענה, על כל פנים יעסוק בתורה ובמצות ובשאר מעשים טובים לזכות נשמת אביו ואמו.

סעיף ז

בלילה אשר ביום המחרת יהיה לו יאהרצייט, אין לו לאכול בסעודת חתונה שיש שם מזמוטי חתן וכלה ויש בה שמחה, אבל בסעודת ברית מילה ופדיון הבן וסיום מסכת מותר.

סעיף ח

מי שאינו יודע יום מיתת אביו או אמו, יברור לו יום אחד בשנה להתענות, אבל לא יסיג גבול אחרים בקדישים.

בלע המות לנצח ומחה ה' אלקים דמעה מעל כל פנים.

נספח

הלכות שמיטת קרקעות

הרב קלמן כהנא

הלכות שמיטת קרקעות
שנת השמיטה
המלאכות האסורות
סיקול
חרישה וחפירה
זיבול ודיור
זריעה ונטיעה
השקאה
זמירה - כריתת ענפים ועצים
העבודות האחרות
קצירה ובצירה והעבודות שלאחר כן
דין פרי האדמה
דין קדושת שביעית בכללו
הפקר פירות כרמו ופרדסו ושדהו ודין נעבד
דין סחורה בפירות שביעית
באיזה מינים נוהג דין פירות שביעית
איך משתמשים בפירות שביעית
דין ביעור
שביעית בשדה נכרי ובפירותיו
ר"ה לשמיטה והפרקים למעבר משנה לשנה ודין המעשרות בשביעית
סיוע לחשוד על השביעית

שנת השמיטה

- א.** מדיני התורה לשבות מעבודת הארץ, ולהפקיר את פירותיה כל שנה שביעית, והשנה הזאת נקראת שנת השמיטה. ולדעת רוב הפוסקים הקישה תורה דין שמיטה לדין יובל, ובזמן שאין יובל נוהג מן התורה, אין שמיטה נוהגת מן התורה. ובזמן הזה אין יובל נוהג מן התורה, ותקנו חז"ל, שיהא דין שמיטה נוהג כיום מדרבנן, ולא תקנו דין יובל.
- ב.** ובחשבון שנת השמיטה נתקבלה דעת הגאונים כהלכה פסוקה, ולפיה שנת תשי"ט הבע"ל היא שנת השמיטה. ואם תרצה לדעת שנת השמיטה, תחלק שנות בריאת העולם במספר שבע, וכשיעלה לך החשבון בדיוק, בלי עודף, הרי השנה ההיא היא שנת השמיטה. ואין דבר זה מפני שמונים את השמיטה לבריאת עולם, אלא שכך יצא הדבר.
- ג.** שנת השמיטה היא החל מא' תשרי ועד כ"ט אלול.

המלאכות האסורות

- א.** הצמחים נחלקים לשני סוגים: פרי האדמה הנזרעים שנה שנה, ופרי העץ הגדלים מאליהם שנה שנה. בפרי האדמה נאסרה מן התורה הזריעה והקצירה, ובפרי האילן נאסרה הזמירה והבצירה. וחרישה גם כן אסורה מן התורה.
- ב.** ואסרו חז"ל גם שאר עבודות שדה ואילן, כפי שעוד יתבארו פרטיהם בסימנים הבאים. ולא אסרו אלא דבר שהוא עבודת שדה ואילן, אבל דבר שאינו עבודת שדה ואילן, אלא הכשר לעבודה, כגון עשיית עוגיות סביב האילן, שהנה הכשר להשקאה, לא אסרו, כיוון שאינה עבודת שדה ואילן, כלומר עבודות הבאות להציל את האילן מהפסד.

סיקול

א. אבנים שעל פני השדה, שצריך לסקלן (ז"א, לנקות את השדה מהן) כל שנה ושנה בין גדולות, בין קטנות, בין בשדהו, בין בשדה חברו, בין אבנים מחוברות, בין שהן תלושות, אסור לקחת מהשדה, ואפילו אם צריך לאבנים, אסור, אם נוח לו בתיקון השדה. והמתכוון לאבנים, ואין לו נחותא בתיקון השדה, נוטל כל האבנים. ובלבד שישאיר את התחתונות הנוגעות בארץ.

וכל הדינים האלה הם לא רק באבנים, אלא גם בעצים וקיסמים המפוזרים על פני השדה.

ב. הצריך לעצים ולאבנים שבשדה, מותר לו ללקט משדה חברו, שאין לו נחותא בתיקון שדה חברו, אם אין בעל השדה מחזיק לו טובה על זה, ואין צריך לומר שאין נותן לו שכר עבודתו.

חרישה וחפירה

א. כבר ביארנו, שאסור לחרוש בשנה השביעית מן התורה, ואסור בין לצורך שביעית, בין לצורך שמינית, ואפילו שלא לצורך חרישה. ואסרו חכמים גם לעדור סביבות האילן. כשהעדור בא להברות את האילן ולהשביחו. אבל אם העידור נעשה כדי לסתום את הפילין (דהיינו בקיעי האילן), מותר.

ב. מותר לעדור באילנות המפונקים, שיש חשש, שבהימנע העידור ימות העץ, או יופסדו כל הפירות. והוא הדין בזרעים המותרים משום ספיחים, שדינם יתבאר בסימן ל"א, סעיף ג'. אך צריך להיזהר לעשות רק ההכרחי ביותר, וכמו שמבואר בסימן כ"ה סעיף ב'. ומה שהתירו חז"ל הוא רק בעידור, אבל בחרישה אסור.

ג. מותר לחפור עוגיות (דהיינו גומות סביב הגפן להשקותה), ובורות על יד העצים להשקותם. ומותר אף לעשות עוגיות בשביעית לצורך מוצאי שביעית. וכן מותר לעשות אמת המים בשדה ולהניח רשת השקאה בשביעית. ועושים העוגיות ואמת המים אפילו במקום שאין הפסד, כיוון שהם אינם עבודת קרקע, ואינם באים לשם השבחת גוף הקרקע או העץ, אלא הנם הכשר לעבודת הקרקע, שהיא ההשקאה.

זיבול ודיור

א. אסור לזבל שדהו בשביעית, ואסור בין לצורך שביעית, בין לצורך שמינית, וכל הזמן שרגילים לזבל השדות, אסור אף להוציא הזבל מביתו לשדה, ולעשות ממנו אשפה, כלומר, לצברו במקום אחד.

ב. באילנות מפונקים, שיש לחוש שאם לא יזבלם, ימות כל העץ, או יפסדו כל הפירות (כלומר שיהיה היזק ניכר בפירות), מותר לזבל, אך צריך לשקול, אם יש בזה חשש שימות כל העץ או יפסיד כל פריו כנ"ל; וכל שאינו אלא להרווחה אסור, ואם אפשר להסתפק בזיבול אחד אסור לזבל פעמיים, וכן חייבים לזבל לפני שביעית שלא יצטרכו לזבל בשביעית, או שיוכלו למעט בזיבול שבשביעית. וכן כל מה שיכול לאחר לשמינית חייב לאחר, ואסור בשביעית. והדינים האלה, ז"א היתר הזיבול בצורך גדול, ובתנאים דלעיל, נוהגים גם בזרעים, שאין בהם איסור ספיחים (עיין לקמן סימן ל"א).

זריעה ונטיעה

- א.** אסור לזרוע ולנטוע כל זרע וכל עץ, ואסור לשתול כל ירק בשביעית, והאיסור הוא אף באילן סרק, ואף בפרחים. והדעת נוטה לאסור גם לזרוע בבית. אך מותר לזרוע בבית בעציץ שאינו נקוב, אבל לא בעציץ נקוב.
- ודין בית בכגון זה, תלוי בעיקר בכיסוי, זאת אומרת, אם הצמח כולו מקורה, הרי הוא כזרוע בתוך הבית. ואולי צריך גם מחיצה עשרה טפחים מן הצדדים.
- עציץ שאינו נקוב, הוא כל שאין בו אלא נקב קטן להוציא המים, וצריך להיות פחות משורש קטן, והוא פחות מכזית. והיות ואין אנו בקיאים בשיעור זה בדיוק, יעשה רק נקב כדי הוצאת משקים בריווח, אך לא יותר. מיהו לגבי אילן כל עציץ של חרס נחשב כעציץ נקוב, על כן אסור לזרוע אילן בעציץ של חרס, אף אם אין בו נקב כלל.
- ב.** זרע בבית, בין בהיתר, כגון בשישית, או בשביעית בעציץ שאינו נקוב, בין באיסור כגון בשביעית בעציץ נקוב, אסור להסיר תקרת הבית בשביעית. וכן אסור להוציא מן הבית עציץ עם זרע תחת כיפת השמים, בין שהוא נקוב, בין שאינו נקוב.
- ג.** אסור לזרוע אף בגינה שעל הגג, ונוהגים בה כל דיני שביעית.
- ד.** אסור לזרוע על מנת להתלמד, או על מנת לבדוק את הזרעים.
- ה.** מלבד האיסורים המבוארים לעיל, סעיף א', אסור גם להבריך, או להרכיב אילן, או צמח אחר בשביעית.
- ו.** אף על פי שאין בזמן הזה דין תוספת שביעית, ומותר לעבוד עבודת השדה עד ראש השנה של שביעית, מותר לזרוע, או לנטוע עץ מאכל בערב שביעית, רק עד ט"ז באב, מפני שאם נוטע מ"ז באב ואילך, אין ימים אלה שעד סוף השנה עולים למניין שנות ערלה, וכשיבואו למנות שנות ערלה באילן זה, יתחילו למנות משנת השמיטה ונמצא כאילו נטע בשביעית (ועיין לעיל סימן י"ט).
- וכן אסור להבריך ולהפסיק ההברכה שלושים יום לפני ר"ה, כיוון שאז מתחיל למנות את שנות הערלה מזמן שהפסיק.
- ז.** מותר לנטוע אילן סרק עד ר"ה של שביעית, כיוון שאין מונים לו שנות ערלה. וכן מותר להרכיב עד ר"ה של שביעית, ואפילו אם מרכיב באילן סרק, כיוון שמונה מנטיעה ראשונה. וכן מותר להבריך עד ר"ה של שביעית, אם אינו מפסיק את ההברכה מן האב, שאז מונה שנות הערלה מנטיעת האב.
- ח.** עבר ונטע, או הבריך, או הרכיב בשביעית, או שעשה כל מלאכות אלה בערב שביעית, בזמן האסור ובדרך האסורה, חייב לעקור. ואם מת קודם שעקר, חייב יורשו לעקור.

השקאה

- א.** השדה שרגילים להשקותה, ואם ימנע ממנה ההשקאה תפסיד פירותיה או תבואתה, נקראת בפי חז"ל בית השלחין, ומשקין בית השלחין הזו בשביעית כפי שיבואר. ופרדסים של פרי הדר דינם כבית השלחין. אמנם בית הבעל, והיא שדה שאין רגלים להשקותה, מפני שדי לה במטר השמים, אין משקים אותה בשביעית. אכן אם היא זקוקה מאוד למים מרביצים לה מים, זאת אומרת, שמרססים לה רסיסי מים, ובזמן חז"ל נהגו להזות דרך סלים.

ב. מה שאמרנו, שמשקים כל בית השלחין, הוא רק בשדה תבואה וירקות, אבל בית השלחין של אילן אין משקים כולה. אלא אם כן העצים צפופים אחד ליד חברו בשיעור של עשרה עצים לבית סאה. ופרדסי פרי הדר צפופים בשיעור זה. ואם אין עשר נטיעות בשטח זה, אין משקים כל השדה כולה, אלא מושכים המים מעץ לעץ, ולשאר השטח שביניהם מרביצים. ואם הטורח גדול למשוך מעץ לעץ, וההוצאה בזה מרובה, או שאין ההמשכה וההרבה מספיקות, מותר להשקות כל השדה, אף באין עשרה אילנות לבית סאה.

ג. מה שהתירו חז"ל להשקות, לא התירו אלא באילנות, משום שפירותיהם מותרים, וכן בזרעים המותרים משום ספיחים (שיתבאר בסימן ל"א), אם על ידי מניעת המים יפסדו כל הפירות, זאת אומרת, שיהיה היזק ניכר בכמות ובאיכות הפירות. וכן מותר להשקות, אם יש לחוש לקלקול השדה, או להפסד האילן, שתיעשה הארץ מליחה וימות בה העץ, או שיש צורך להשקות כדי שלא תתקלקל השדה ותהא ראויה להוציא ירקות במוצאי שביעית. אך מותר להשקות רק ההכרחי ביותר וכמו שנתבאר סימן כ"ה סעיף ב'.
וספק שיאבד הוא כדבר האבוד ודאי, כיוון ששקדה התורה לחוס על ממונם של ישראל.

זמירה - כריתת ענפים ועצים

א. זמירה האסורה מן התורה היא רק בגפן, אבל בשאר אילנות אינה אסורה אלא מדרבנן. וזמירה היא כל שמסיר מן העץ ענפים שלמים, או חלקים מהם, לתועלת האילן. אמנם, אם אינו מתכוון לתועלת האילן, אלא שצריך לעצים, מותר, אף אם יש בזה תועלת לאילן, ונוח לו הדבר, כיוון שבלבו העיקר לעצים, וטפל לתועלת האילן. במה דברים אמורים, כשאינו מדקדק שתהא זמירה כדרכה בדקדוק, אך אם יש במעשיו דקדוק של זמירה, אף אם מתכוון לעצים, אסור.

כמו כן, אסור לפרק מהאילן את העלים והבדים היבשים, אבל מותר להוריד העלה מהאשכול, שלא יתקלקל האשכול.

ב. מותר לשרש, כלומר להוציא עצים עם השורש, אם מוציא אחד או שניים. אבל אם מוציא שלשה או יותר זה על יד זה, בשלו אסור, בשל חברו מותר. ואם הוא כורת בשווה עם הארץ, זאת אומרת, שמשאיר את השורשים בארץ, מותר גם שלושה ויותר, אף בשלו, מפני שמוכח שמתכוון לעצים.

ג. הכורת עצים ביער, אף בשלו, כשמתכוון לעצים מותר, אף שמשביח על ידי זה את הנשארים, שמפנה בשבילם מקום לגידול, משום שכריתת העצים ביער מוכיחה שלעצים מתכוון. אך אסור לכרות בכלי כזה, שיכולים לחשוד בו שמשרש, ולא כל שכן, שאסור לשרש.

ד. גיזום באילנות המפונקים, שיש חשש שבהימנעם ימות כל העץ, או שיפסדו כל הפירות, מותר. אך צריך להיזהר לעשות רק ההכרחי ביותר כמבואר בסימן כ"ה סעיף ב'. ולא נאמר היתר זה בגפנים, רק בשאר אילנות.

ה. אסור לקוץ אילן מאכל [אף אם אין בו משום בל תשחית] אם יש בו פירות, משום שגוזל על ידי זה בני אדם, שהקב"ה נתן בשנה השביעית פירותיו לכל בני אדם, ומאימתי אסור לקוץ? החרובים משיששלשו, דהיינו, שיראו בהם כעין שרשרות של חרובים. ובגפנים, משיעשו גרעינים, והוא משיגדל כפול הלבן. ובזיתים, משיגדל עליהם הנץ. ובשאר אילנות, משיוציאו פרי. אבל לפני פרק זה מותר לקוץ, שהרי אין בו עדיין פירות, וכן כשהגיעו הפירות לעונת

המעשרות, מותר שוב לקוץ את העץ [אם אין בזה משום בל תשחית], והפירות נוהג בהם קדושת שביעית.

העבודות האחרות

א. אין מנכשים, דהיינו, לעקור העשבים הרעים, ואין מכסחים, דהיינו לחתוך את ראשי העשבים הרעים ועיקריהם נשארים. אין מיבלים, דהיינו לחתוך היבלת, והוא מום הנולד בעץ, ואין מפרקים האבנים שעל עיקרי האילן, ואין מכסים השורשים המגולים בעפר. אין מעשנים תחת האילן שתמות התולעת, אך מתליעים, זאת אומרת שמורידים את התולעים ביד.

אין מזהמין, דהיינו, לסוך את האילן או את הענפים בדבר שהוא להשביח את האילן. אין עושין בתים לאילן להגן עליו בגשמים בפני הגשמים או בימות החמה מפני החמה, וכן לא כרוך את הנטיעות כדי להגן עליהם בקיץ או בחורף. אין מפסגים, דהיינו, לסמוך את האילן שהוא רענן על ידי עמוד. אין מאבקים, דהיינו, שמפזרים אבק, והוא הדין שאר דבר, על האילן להשבחת האילן או פירותיו.

אין סכין את הפרי בשמן, כשהוא להשבחת הפרי, והן אין מנקבים אותו. **ב.** כל מלאכות אלה [והדומות להן לפי תנאי עיבוד האילנות והזרעים כיום], שהזכרנו כאן, אינן אסורות, אם על ידי הימנעם ימות העץ, או יפסדו כל פירותיו. וכן בזרעים המותרים משום ספיחים, כפי מה שיבואר סימן ל"א, אם ימותו הם או כל פירותיהם, אין המלאכות האלה אסורות. אך צריך להיזהר ולעשות רק ההכרחי ביותר, כמבואר בסימן כ"ה סעיף ב'. אכן, אם באות המלאכות האלה להשביח את הפרי, או את האילן, או את הזרעים, הרי הן אסורות. וניכוש על ידי חרישה אסור בכל עניין.

קצירה ובצירה והעבודות שלאחר כן

א. אסור לקצור כדרך הקוצרים ולבצור כדרך הנוצרים. והקצירה והבצירה כדרכה, הוא שקוצר כל השדה ובוצר כל האילן ומעמיד כרי, ודש בבקר [והוא הדין במכונה] כדרכו כל השנה. ואם עבר ועשה אחת המלאכות האלה כדרכו, אין הפרי נאסר. **ב.** ומלבד זה מצווה בשינוי מדרך מלאכתו הרגילה, לשנות דרך פעולתם בין במלאכת הקצירה והבצירה, בין במלאכות שלאחר זה בתלוש, כגון בדישה ובעימור ובזריה, וכן בדריכת ענבים, ובמסיקת הזיתים, ובקיץ התאנים, שלא ידרוך בגת אלא בעריבה, ולא ימסוק בבית הבד הגדול, אלא יכתוש בבית הבד הקטן, ולא יעשה קיץ התאנים במקום המיוחד לזה. והאיסורים האלה הם גם במלאכות השונות שבירקות ובשאר צמחים, אפילו באלו המותרים משום ספיחים (שיתבאר בסימן ל"א). ועניין השינוי בדרך הפעולה, שהזכרנו, הוא רק במקום שאפשר לשנות, אבל במקום שאי אפשר, מותר אף כדרכו, אם קוצר ובוצר ולוקט קצת מן ההפקר. **ג.** מלבד האיסור לקצור כל שדהו ולבצור כל פירותיו, אסור גם לקצור ולבצור הרבה בבת אחת על ידי שינוי, מפני שרוב הכמות נראה כסחורה. ושיעור הכמות מבואר סימן ל"ג סעיף ד'.

ואיסורים אלה נוהגים בין בבעל הבית, בין בשלוחו, כלומר, פועל העובד אצלו, בין בשכר בין בחינם, ואפילו אם עושה על ידי נכרי, גם כן אסור. וכל האיסורים האלה הם גם במופקר, רק אם קוטפים לאוצר של בית הדין (שיתבאר בסימן ל"ב סעיף ב'), אין צריך לשנות מדרך כל השנים, הן בכמות, הן באיכות.

דין פרי האדמה

- א.** כשראו חכמים שנתרבו בעלי עבירה שזרעו שדותיהם בשביעית, ואמרו מאליהם צמחו, אסרו באכילה כל מה שצמח בשביעית מפרי האדמה הנזרעים שנה שנה, בין מה שנזרע בשביעית, בין הספיחים שעלו מאליהם בשביעית. ואיסור זה נקרא איסור ספיחים. פירות האילן אין בהם משום גזירת ספיחים, אבל הם קדושים קדושת שביעית.
- ב.** ומצווה לעקור ספיחי שביעית. וכשעוקר אותם מניחם במקומם לירקב. ואסור להעמיד את בהמתו על גבי ספיחי שביעית. אולם ירקות בוסר שטרם הגיעו לעונת המעשרות שלהן, אסור לעוקרן. אמנם יש פרי האדמה, שלא גזרו בהם חז"ל איסור ספיחין כפי שיבואר.
- ג.** הירקות שנזרעו בשישית וצמחו בשישית, אף שעיקר גידולם היה בשביעית, כיוון שצמחו קצת בשישית, אינם אסורים משום ספיחים. ואפילו אם נתווספו עליהם עלים בשביעית, אין בהם משום איסור ספיחים. ועיקר המגדל עלים ופירות, אם העיקר הוא מערב שביעית, אין בפירות ובעלים שגדלו בשביעית, משום איסור ספיחים.
- ד.** אין איסור ספיחים בפרי האדמה הגדלים ביד גוי, שלא גזרו חכמים עליהם איסור ספיחים, שהרי אין גוי מצווה על השביעית. אך אם שכר ישראל שדה מנכרי, או שהוא אריס בשדהו של נכרי, הספיחים אסורים. ואם זרע נכרי בשדה ישראל, אף אם היה שלא מדעת ישראל, הרי הצמחים אסורים משום ספיחים.
- ה.** ספיחים העולים בשדה הפקר, אסורים משום ספיחים.
- ו.** כל הצמחים שהזכרנו, שאינם אסורים משום ספיחים, מותרים באכילה, אך יש בהם קדושת שביעית, כפי שיתבאר פרטיה בסימנים הבאים.

דין קדושת שביעית בכללו

- א.** פרי השביעית, המותר באכילה [והוא פרי האילן ופרי האדמה, שאין בו משום איסור ספיחים, כמו שנתבאר בסימן ל"א], יש בו קדושת שביעית. וארבע מצוות נצטוונו בפירות הקדושים קדושת שביעית:
 - 1.** להפקיר איש כרמו פרדסו ושדהו, זאת אומרת, שלא ינהוג בהם שום אדנות ובעלות. אך יהיה פתוח לכל ישראל לזכות בפירות, כאדם הזוכה מן ההפקר. וצריך להפקיר באופן שיתבאר להלן סי' ל"ג, ואף אם לא הפקיר, השדה הפקר מאליה, משום דשביעית אפקעתא דמלכא, ומותר לכל אחד ללקוט מפירות אלו, אף שבעל הבית מוחה.
 - 2.** הפירות שנלקטו מן הכרמים והפרדסים והשדות המופקרים, אסורים בסחורה, כמו שיתבאר להלן.
 - 3.** הפירות אינו משמש בהם רק כדרך תשמישם, ואסור להשתמש בהם שאר תשמיש המפסידם כמו שיתבאר להלן.
 - 4.** יש בהם חובת ביעור, כמו שיתבאר להלן.

ב. בית דין היו נוהגים להעמיד פועלים ולקצור ולבצור כל פירות המותרים והיו אוספים אותם באוצר שברשותן, ומחלקין מהם לכל אחד ואחד לפי ביתו, וגובים שכר הפועלין ושאר ההוצאות הכרוכות בהבאתן לאוצר.

הפקר פירות כרמו ופרדסו ושדהו ודין נעבד

- א.** כבר ביארנו בסימן הקודם, שפירות שביעית הפקר הם לכל ישראל, על כן אסור לשמור על כרמו, פרדסו ושדהו, שיש בהם פירות אשר חלה עליהם קדושת שביעית, ואסור לנעול אותם.
- ב.** אולם מותר לעכב גוי מלאכול פירות שביעית, כיוון שפירות שביעית קדושים למצוותם, מוזהרים גויים עליהם, שלא לקפח ישראל ממצוותם. ולכן המקומות, שיש בהם גויים, ואם יפתח את כרמו, פרדסו, או שדהו, יבוא גוי לשם לאוכלם, מותר לנעול אותם בפניהם. וצריך להדביק מודעה על פתח השדה שהפירות הפקר לכל ישראל, ומי שרוצה לקטוף הפירות, יוכל לקבל את המפתח במקום פלוני. וכן מותר להושיב שומר בכרמו, פרדסו ושדהו, שישמור על הפירות מפני גויים, במקום שהם מצויים.
- ג.** וכן מותר לנעול כרמו, פרדסו ושדהו בפני חיה ובהמה, ואין צריך להפקירם אלא לישראל, מכל מקום, אם חיה ובהמה אוכלת, אף מפירות שמיועדים לאדם, אסור להחזירה, [ואין בזה משום מאכיל מאכל אדם לבהמה]. ואם על ידי אכילת חיה ובהמה יש חשש הפסד לאילן, מותר אף להחזירם [ובתלוש חייב להחזיר].
- ד.** אסור להביא לביתו מן המופקר יותר ממה שדרך בעל הבית להביא לתשמיש ביתו. וכשאזל ממה שהביא, מביא פעם אחרת בשיעור הנ"ל. ואם הביא לביתו יותר מהשיעור הנ"ל, לא אסרוהו חכמים דיעבד, ואינו צריך להוציאם מביתו; אמנם אסור לאצור בביתו זמן מרובה, [והאיסור הוא משום דחשיב כסחורה, שיתבאר דינה להלן].
- ה.** מי ששמר שדהו אין פירותיו נאסרים, אמנם קנסו חכמים את השומר פירותיו, ומלבד מה שאסור למסור לו דמי שביעית כמו לכל חשוד, אסרו ליקח ממנו בדמים, אף בהקפה, אך מותר ליקח ממנו בחינם. עבר ולקח ממנו בדמים, אין הפירות נאסרים באכילה.
- ו.** שדה שנעבדה בשביעית, כגון פרי האילן, המותרים משום ספיחים, שעבד בהם עבודות האסורות בשביעית, אין הפירות נאסרים, ומותרים באכילה, אלא שקנסו את בעל הבית כדין משמר פירותיו שנתבאר בסעיף ה'.

דין סחורה בפירות שביעית

- א.** אסור לעשות סחורה בפירות שביעית, אולם מותר למכור מעט מפירותיו, כשיעור שלוקח לבית (עיין סימן ל"ג סעיף ד'). ומותר גם ללקוט לכתחילה בכרם, פרדס ושדה, כשיעור זה, כדי למכרו.
- ב.** אין מוכרים פירות שביעית, לא במידה ולא במשקל ולא במניין, אלא מוכרם באומד. וכשעשה חבילות במניין, או שעשה חבילות ירק במשקל, אסור למכור אפילו כמה חבילות יחד באומד, שעשייתם חבילות הוא דרך סחורה.
- ג.** דברים שדרכו לאגוד אותם, אף כשלוקחם לבית, מותר לאגוד אותם אף כשמוכרם. אולם, אם יש הבדל, בין האגד שלבית לאגד שלמכירה, לא יאגוד אותם כדרך האגד למכירה, שהרי חזותו מוכיחה עליו שנאגד למכירה.

- ד.** אסור לקנות פירות שביעית על מנת למכור, ולא הותרה מכירה אלא למי שלקט בעצמו משדה הפקר, ורק כדרך שנתבאר סעיף א'. ויש אומרים שמעט מותר לקנות על מנת למכור, והרבה אסור.
- ה.** המוכר פירות שביעית, בין בדרך המותרת, בין בדרך האסורה, נתפסו דמיהם בקדושת שביעית, ונוהג בהם כל דין קדושת שביעית שנוהג בפירות שביעית, וכפי שנתבאר, וגם הפירות נשארו בקדושתם.
- ולכן העצה היעוצה, כשבא למכור פירות שביעית בדרך המותר שנתבאר לעיל, שלא לקבל מיד את המעות, אלא למכור בהקפה, שאם מכר פירות שביעית בהקפה, אף על פי שהפירות נשארו בקדושתם, מכל מקום, אין דמיהם קדושים. וכן מותר ליתן פירות שביעית בהקפה לקבל פירעונם בפירות שמינית, ואין פירות שמינית שמקבל נתפסים בקדושת שביעית. אולם אם מכר פירות שביעית במשיכה על מנת שישלם לו מיד, נתפסים הדמים בקדושת שביעית.
- ו.** כבר ביארנו, שם מכר פירות שביעית, הדמים נתפסים בקדושת שביעית, וגם הפירות נשארו בקדושתם, אך אם החליף את הדמים בדמים אחרים או בפירות אחרים, יצאו הראשונים לחולין, והשניים נתפסין במקומן בקדושת שביעית, וכן לעולם. כגון לקח בפירות שביעית בשר, או מכר פירות שביעית בדמים, הפירות והבשר או הדמים קדושים קדושת שביעית. לקח בבשר (או בדמים) דגים, יצא בשר (או דמים) מקדושתו, ונכנסו במקומו דגים. לקח בדגים שמן, יצאו הדגים ונתפס השמן. נמצא שאחרון, אחרון נתפס בקדושת שביעית, וגם הפירות נשארים בקדושתם.
- ז.** כשמוכר פירות שביעית, מותר לו למכור, רק אם מקבל תמורתם דבר המשמש אותו תשמיש של פירות שמכר, כגון מכר אוכלים או משקים, צריך לקבל תמורתם אוכלים או משקים, ומותר ליקח אפילו בשר ודגים, שאין בהם קדושת שביעית מטבעם, אלא שקדושים בקדושת שביעית, רק על ידי התפיסה. נתן פירות שביעית תמורת דבר האסור, כגון תמורת טלית, או תמורת עבודה, צריך לאכול כנגד כל שוויים מפירות חולין בקדושת שביעית. ולא דווקא פירות אלא אפילו בשר ודגים.
- ומותר למכור פירות שביעית במעות, אף אל פי שאינם ראויים לאכילה, כיוון שמטבע מצויה לקנות בה הכל. ובמעות שקיבל צריך לקנות אוכלים, או משקים ולהשתמש בהם בתשמיש הפירות שקיבל המעות תמורתם, ונוהגים בהם כל דיני קדושת שביעית.
- ח.** מותר לפועל להשתכר בעבודה שעושה בפירות שביעית, אם עושה עבודה המותרת, ואין השכר נתפס בקדושת שביעית. ואסור להשתכר בעבודות האסורות, אך בדיעבד אם עבר והשתכר, אין השכר נתפס בקדושת שביעית; אבל חמרים שהובילו פירות שביעית באיסור, כגון שאסף כל פירות שדהו, כיוון ששכרם מרובה, קנסום חכמים, והשכר קדוש קדושת שביעית.
- ט.** הסוחר בפירות שביעית, ואין לו אומנות אחרת, פסול לעדות, משום שאינו עוסק בישובו של עולם, שאין סחורת שביעית בכלל צורך העולם.

באיזה מינים נוהג דין פירות שביעית

- א.** דברים המיוחדים למאכל אדם או בהמה, וכן לסיכת אדם ולהדלקת הנר ולצביעת אדם, נוהג בהם דין פירות שביעית. וכן המיוחד למטאטאות יש בו קדושת שביעית. ומין שאיננו מאכל אדם, ולא מאכל בהמה, ונאכל להם רק על ידי הדחק, גם כן נוהג בו דין פירות שביעית, כיוון שעומד לאדם או לבהמה. המיוחד לצביעת בהמה, או להסקה, אינו קדוש, אפילו אם לקטו לשם דבר הקדוש, כגון שלקטו לצביעת אדם. המיוחד למשרה, דהיינו לשרות בו פשתן, או עורות, וכן המיוחד לכביסה, לדעת הר"מ אינו קדוש, ולדעת רש"י קדוש.
- ב.** קליפות וגרעינים העומדים למוץ אותם, או שעומדים למאכל בהמה, או לצביעה, ולא כל שכן העומדים למאכל אדם, קדושים קדושת שביעית. ובגדר זה הם גרעיני זיתים, תמרים וחרובים. הקליפות והגרעינים הראויים רק להסקה, אין בהם קדושת שביעית.
- ג.** דבר שהיה ראוי למאכל אדם, או למאכל בהמה, והיה קדוש קדושת שביעית, ונפסל ממאכל לגמרי, כלומר, שנפסל אף ממאכל בהמה, ואינו ראוי אלא להסקה, פקעה ממנו קדושת שביעית.
- ד.** מיני בשמים שאינם אוכל בפני עצמם, אלא שכובשים בו שמן, או שאר מאכל, ועיקרו לריח, נוהג בהם דין שביעית. ואותם פרחים שעלו מאליהם, ואין רוב בני אדם מקפידים עליהם ללקטם, אין בהם דין שביעית. ופרחים שבני אדם מקפידים עליהם, בין פרחי ירקות שצמחו מאליהם בשביעית, בין שנכנסו משישית לשביעית, בין פרחי אילן, מותרים בשביעית, ואין בהם דין ספיחים, אך קדושים קדושת שביעית, ואסורים בסחורה.

איך משתמשים בפירות שביעית

- א.** דבר המיוחד למאכל אדם, אין עושים ממנו מלוגמא, דהיינו רפואה או רטייה, אפילו לאדם, ואין משתמשים בו למשרה, או לכביסה, אף שדרכם גם בתשמישים אלה. אבל מוסרים אותם לצביעה לאדם, וכן להדלקת הנר לאדם.
- ב.** דבר המיוחד למאכל בהמה, עושים ממנו מלוגמא לאדם, וכן מוסרים אותו למשרה ולכביסה ולצביעה לאדם, אך אין מוסרים אותו למשרה ולכביסה ולצביעה לבהמה.
- ג.** מאכל אדם שרגילים לבשלו, מותר לבשלו, ומאכל בהמה, כיוון שאין רגילים לבשלו, אסור לבשלו.
- פירות העומדים לסחיטה (והם זיתים וענבים), מותר לסחטם בשביעית. ולימון גם כן מותר לסחטו, שאין דרך לאוכלו אלא בסחיטה. ושאר פירות, שדרך לסחטם, כגון תפוזים, גם כן נראה דמותר לסחטם, (ואם נשאר מבשר הפרי, אסור להשליכו אלא מניחו עד שירקב).
- ד.** מאכל אדם בתלוש, צריך לעכב הבהמה, שלא תאכל ממנו, כיוון שמאכל אדם אסור להאכיל לבהמה.
- ה.** פת שעפשה, רשאי להאכילה לבהמתו, ואסור לאדם לאכלה, מפני שאכילת אדם בדבר הראוי לבהמה נחשב הפסד פירות שביעית.
- ו.** מותר לקלוף פירות שביעית, אף בפרי שאפשר לאוכלו בקליפתו, שאין מצווה לאכול פירות שביעית [והמצווה היא רק שלא לסחור בהם ולא להפסידם], מיהו הקליפה יש בה קדושת שביעית ואסור להשליכה, אלא צריך להניחה בכלי עד שתרקב ותיפסל מאכילת בהמה, נפסלה מאכילת אדם, מותר ליתנה לבהמה, נפסלה מאכילת בהמה - מותר להשליכה.

- ז.** קליפות וגרעינים שאינם ראויים לאדם, ואין עליהם לחלוחית אוכל, אם אינם עומדים לבהמה, מותר להשליכם. והמיוחדים לבהמה, אסור להשליכם, אלא יתנם לבהמה, או לעופות, או יניחם עד שירקבו וישליכם אז.
- ח.** אין מוכרים פירות שביעית לגוי, ואין מאכילים פירות שביעית לגוי, אך מותר להאכילם לגוי המתארח על שולחנו.
- ט.** בלוע שביעית בפירות חולין, אם לקט את מין השביעית ואין ממנו רק בלוע, אין במאכל דין פירות שביעית לעניין סחורה והפסד, אלא לעניין ביעור כדלקמן סי' ל"ז סעיף ט'.

דין ביעור

- א.** זמן היתר אכילתן ושימושן של כל פרי שביעית הוא רק כשיש מאותו המין בשדה, בכרם או בפרדס. אך כשכלה מאותו המין בשדה בכרם או בפרדס, חייב לבער אותם מן הבית. והדבר תלוי ברוב השדות והכרמים, ואין פירות הנמצאים בגינה אחת פוטרים מן הביעור, דמה שמצוי בגינה אחת אינו נקרא לא כלה לחיה מן השדה. וכן פירות שכלו מגינה אחת, אינם מחויבים ביעור, דמה שכלה בגינה אחת אינו נקרא כלה לחיה מן השדה.
- ואופן הביעור הוא שיוציא הפירות האלה מביתו ויניחם בשוק על הארץ, ויפקירם בפני שלושה בני אדם, ואותם בני אדם יכולים להיות גם אוהביו שבטוח בהם שלא יזכו מפירות אלה. אחר שקיים מצוות ביעור יכול לחזור ולזכות בפירות שביעור.
- ב.** זמן הביעור אינו בזמן לקיטת הפירות, אלא לאחר שאין אותו מין מתקיים יותר בשדה, מפני שהוא בלה ונרקב. וקבעו חכמים זמנים מיוחדים לביעור למינים שונים. והם: לתמרים - פורים של שמינית, לזיתים ושמן - עצרת של שמינית, לענבים ויינם - פסח של שמינית, לגרוגרות - חנוכה של שמינית. ואם ידוע שיש עוד כמות מרובה של פירות בשדה, מתאחר זמן הביעור של אותו מין עד שיכלו מהשדה.
- וכן בתבואה שאין בה איסור ספיחים - על הדרך שנתבאר לעיל סימן ל"א - זמן ביעורה בשמינית, ונראה שהוא בהתחלת השנה. שאר פירות צריך לברר זמן ביעורם ולבערם בזמנם, ואם מסופק עיין לקמן.
- אמנם יש מיני ירקות וקטניות שביעורם הוא בשנה השביעית גופה, והם אותם המינים הגדלים רק בעונות מסוימות, ואינם מתקיימים בעונה שלאחריה. וצריך לברר זמן הביעור של כל מין ומין ולבערו בזמנו. ואם יש לו ספק בלבו שמא אין כבר מן המין הזה בשדה צריך לבערו מיד, וכל זמן שלא נתברר לו שכבר הגיע זמן הביעור חייב לחזור ולבערו כל יום עד שיצא הספק מלבו.
- ג.** גם פירות של גוי חייבים בביעור מפני שיש בהם קדושת שביעית כמו שיתבאר בסימן ל"ח סעיף א', על כן כשקונה פירות מן הגוי צריך לבערם בו ביום אם הגיע כבר זמן הביעור וכמו שהזכרנו בסיף ב'.
- ד.** פירות שבמחובר, אין צריך לבערם. וכשיתלשם, יבערם. פירות שבאוצר בית דין, אין צריך לבערם, כי על ידי היותם באוצר הרי הם כמבוערים.
- ה.** עבר זמן הביעור ולא ביער את הפירות, הרי הם אסורים באכילה, ואינו יכול לחזור לבערם כדי שיחזרו להיתרם, על כן אסור ליקח פירות אצל חשוד על השביעית, אחר שהגיע זמן הביעור. אך מותר ליקח מן הגוי, אפילו אחר זמן ביעור, שאין הגוי מוזהר על הביעור, ולא

נאסרו פירותיו, אלא שצריך תכף אחרי לקיחתם לקיים בהם מצוות ביעור (אף שכבר עבר זמן הביעור). ואם לא קיים ישראל מצוות הביעור בהם ביום שקנה אותם, נאסרו הפירות.

ו. כבר נתבאר בסעיף ב', שזמן הביעור הוא לאחר שאין אותו המין מתקיים יותר בשדה מפני שהוא בלה, ונקרא זמן הביעור, אף שיש עוד מאותו מין בשדות משומרים (דהיינו שהיו משומרים רק מבהמה וחיה, ולא מן האדם, ואין צריך לומר שהיו משומרים גם מבני אדם בעבירה, או שהיו הפירות תלושים משומרים בהיתר), שאין שדה משומר בכלל לא כלה לחיה מן השדה. ואפילו אם פרצו המשמרים גדרם בשעת הביעור, גם כן לא נקרא לא כלה לחיה מן השדה ואין אוכלים על סמך זה, שאם שמר את התלוש, ועכשיו פרץ את הגדר בשביל לקיים מצוות ביאור, ודאי אין להאריך זמן הביעור בשביל זה, לדונו כעדיין לא כלה לחיה, כיוון דמצוי לחיה נעשה על ידי מצוות ביעור; והלכך הכל חייבים לבער אע"ג דכבר יש לה לחיה על ידי הקודמים לו, שכבר הפקירו פירותיהם ואיפשרו לחיה לאוכלם; ואף אם שמר את המחובר ועכשיו פרץ גדרם, לא מקרי עכשיו לא כלה, כיוון שכבר כלה טרם שפרץ גדרו, וכבר הגיע זמן הביעור.

ז. אין אוכלים מפירות שביעית על סמך שיש מאותו מין בשדה מפירות שמינית, שזה אין בו קדושת שביעית, ואינו חייב בביעור, וזה יש בו קדושת שביעית וחייב בביעור.

ח. לפני שמקיים מצוות ביעור יכול לחלק מזון שלוש סעודות לשכניו, שאין להם מזון שלוש סעודות מפירות שביעית. וכן יכול להשאיר לעצמו מזון שלוש סעודות. וסעודות אלו אינן חייבות בביעור.

ט. בלוע שביעית במאכל חולין אף אם לקט את ממשו, ולא נשאר אלא בלוע, חייב לבער, כשהגיע זמן הביעור של המין הבלוע.

ובלוע שביעית במין שביעית, או תערובת שביעית במין שביעית, אינו חייב לבער כל זמן שאחד מן המינים אינו חייב בביעור, זאת אומרת, שאף על פי שהגיע זמן הביעור של מין ראשון, אינו חייב לבער עד שיגיע זמן הביעור של המין האחרון.

י. חיוב הביעור הוא רק במין שהוא מאכל אדם, או מאכל בהמה. דבר שהוא מאכל חיה, ואינו מאכל אדם, או בהמה, אין לו דין ביעור. וכן דבר שהוא מאכל אדם או בהמה רק על ידי הדחק, אין לו דין ביעור. קליפין וגרעינים אין להם דין ביעור.

יא. מין המתקיים בארץ, דהיינו, שלא ישיגו הפסד, אין לו ביעור לעולם (אפילו אם הוא תלוש).

יב. גם אחר מצוות ביעור נוהגת בפירות קדושת שביעית כמו קודם ביעורם.

יג. דין ביעור נוהג גם בדמי שביעית, וגם במיני אוכל שנתפסו בקדושת שביעית. וזמן ביעורם הוא כזמן ביעור אותם פירות שנתפסו על ידיהם.

שביעית בשדה נכרי ובפירותיו

א. נכרי שקנה מישראל שדה בארץ ישראל אינו מפקיע אותה מקדושתה וממצוות שביעית. וכיוון שכל שדות ארץ ישראל הם של ישראל, אף שהנכרים קנו אותם, נוהגים בהם כל דיני שביעית, ונשארו בקדושתן, על כן אין עובדים בשדה של נכרי שום עבודות, לא אלה האסורות מן התורה ולא האסורות מדרבנן.

ב. נכרי שעבד שדהו, פירותיו קדושים קדושת שביעית, ואם היה גמר מלאכתו ברשות ישראל צריך לעשרם בלי ברכה.

ג. אין איסור ספיחים בפירותיו של נכרי, אך חייבים בביעור, כיוון שיש בהם קדושת שביעית.

ד. מותר לקנות פירות שאין במינם איסור ספיחים אצל הגוי, ואף אם איננו יודע אם גוי זה תגר או מביא מגינתו, ואף אם רוב פירות ממין זה גדלים אצל ישראל. והפירות שיש במינם איסור ספיחים, אם רוב המין ההוא גדל ביד ישראל, יש להסתפק אם מותר ליקח המין הזה מן הגוי שאינו יודע אם הוא תגר או מביא מגינתו.

ר"ה לשמיטה והפרקים למעבר משנה לשנה ודין המעשרות בשביעית

א. ראש השנה לשביעית הוא לכל המינים ולכל הדינים א' בתשרי.

ב. והפירות מתייחסים לשנה שישית, שביעית או שמינית, לפי פרקים שונים בבישולם. זאת אומרת, שאם הגיעו לפרקים אלה לפני ראש השנה של שביעית, הרי הם פירות שישית. הגיעו לפרקים אלו מראש השנה של שביעית ואילך, הרי הם פירות שביעית. הגיעו לפרקים אלו מראש השנה של שמינית ואילך, הרי הם פירות שמינית. ויש חלוקי דינים בפרקיהם לפי המינים השונים.

ג. תבואה, או קטנית שהביאו שליש גידול בשישית (זאת אומרת שגרעיניהם גדלו עד לשליש גידולם הרגיל), אף על פי שגדלו בשביעית אין בהם שום דין שביעית וחייבים בתרומות ומעשרות, כפירות שישית.

ד. פירות האילן שחנטו קודם ראש השנה של שביעית, אין בהם דין שביעית.

וחנטה היא בזיתים וענבים שליש גידול. ובשאר המינים לדעת הר"מ עונת המעשרות, והוא בערך שליש גידול; ולדעת התוספות הוא סמדר, דהיינו אחר נפילת הפרח וכבר ניכר הפרי. אתרוג הנלקט בשביעית, להר"מ קדוש קדושת שביעית אך חייב בתרומות ומעשרות, ורק אם חנט בשביעית פטור מתרומות ומעשרות; ולשאר פוסקים, אין בו קדושת שביעית אלא אם כן חנט בשביעית.

פירות הדר יש לסמוך על דעת התוספות שחנטה היא סמדר, ואם הייתה חנטה שלהם בשישית הרי דינם כפירות שישית.

היוצא מזה שפירות הדר נוהג בהם דין שביעית בנלקטים בשנה השמינית. והנלקטים בשביעית אין בהם דין שביעית כלל.

ה. ירק שצמח בשישית בין שנגמר בשישית ונלקט בשביעית בין שנגמר בשביעית אין בו דין ספיחים, אך קדוש קדושת שביעית ופטור מתרומות ומעשרות.

מיני ירק שאין זרעם כלה (כגון בצל), שנכנסו משישית לשביעית, שאין בהם דין ספיחים, אם רוב הכמות של פריים הנאכל הוא משישית, אין להם קדושת שביעית, ואם רוב הכמות שלהן הוא מהגדל בשביעית יש בו קדושת שביעית. והוא הדין ביוצא משביעית לשמינית שהולכים לעניין קדושת שביעית אחר השנה שצמח בה רוב כמות הזרע, ולא משכחת לה אלא בירק שאינו אסור משום ספיחים.

ו. אורז, דוחן, פרגים ושומשומים שצמחו בשישית ונגמר פריים בשביעית, אין בהם משום ספיחים, אבל קדושים קדושת שביעית.

- ז.** תבואה וקטנית שגדלו שליש גידול בשביעית, אף שיצאו לשמינית, יש להם דין שביעית, ואסורין משום ספיחים.
- ח.** פירות האילן שהחנטה שלהם הייתה בשביעית, אף שרוב גידולם היה בשמינית, יש להם דין פירות שביעית.
- אתרוג היוצא משביעית לשמינית, אם חנט בשביעית נוהג בו דין שביעית, ופטור מתרומות ומעשרות, אף אם נלקט בשמינית. ואם חנט בשמינית יש לו דין שמינית.
- וכן שאר פירות הדר שחנטו בשביעית דינם כפירות שביעית. חנטו בשמינית יש להם דין שמינית.
- ט.** ממה שביארנו יוצא, שבשביעית ראוי ליקח אתרוג של מצווה שנלקט קודם ראש השנה של שביעית, ובמוצאי שביעית אין ליקח אתרוג אלא מן הנכרי, או מן החבר.
- י.** ירק וכן אורז וחבריו שצמחו ונגמרו בשביעית אסורים משום ספיחים. צמחו בשביעית ונגמרו בשמינית אסורים משום ספיחים עד שיעשו כיוצא בהם מפירות שמינית. עשו כיוצא בהן מפירות שמינית, אלה שצמחו בשביעית ונגמרו בשמינית, אין בהם איסור ספיחים, ואינם קדושים קדושת שביעית, ואם הגיעו לעונת המעשרות בשביעית פטורים מתרומות ומעשרות. הגיעו לעונת המעשרות בשמינית חייבים בתרומות ומעשרות. ואף אלה שנלקטו קודם שנעשו כיוצא בהן מפירות שמינית, כשנעשו כיוצא בהן, הותרו, וכשנעשו כיוצא בהן בשדות הממהרות להוציא, נקרא נעשו כיוצא בהן. ולאחר חנוכה מותרים משום ספיחים אף אם לא עשו כיוצא בהן. ואחר שעשו כיוצא בהן, מותר ליקח מכל אדם, ואין חוששים שמא הם מן הנלקטים בשביעית. ואם מביאים ירקות מחו"ל, מותר ליקח מאותו מן שמביאים מחו"ל מיד במוצאי שביעית, ואין חוששים שמא הן מין הנלקט בשביעית.
- יא.** מעשר השנה השביעית בפירות החייבים במעשר הוא מעשר עני.

סיוע לחשוד על השביעית

- א.** כלי עבודה המיוחדים לעבודות האסורות בשביעית אסור להשכירם, להשאילם ולמכרם לישראל החשוד על השביעית, ואם אפשר לתלות שישתמש בכלים למלאכה המותרת, והוא ספק השקול, מותר להשכירם ולהשאילם ולמכרם.
- ב.** כלי תשמיש בית, ששאילת איש לרעהו מצויה בהם ביותר, וסירוב השאילה מביא לידי איבה, אם אין הדבר וודאי גמור שישתמש בהם לעבירה, מותר להשאילו, אף שתשמיש ההיתר מועט מאוד, כמו נפה לספור בה מעות.